

FOY EST TOUT
Thomas Philip Earl de Grey,
WREST PARK.

C. JULII CÆSARIS

Quæ extant omnia

Cum Animadversionibus integris

DION. VOSSII, J. DAVISII

Coll. Regin. Cantab. SOCII,

ALIORUMQUE VARIIS NOTIS,

Ut & qui vocatur

JULIUS CELSUS

DE

VITA ET REBUS GESTIS

C. JULII CÆSARIS,

Ex Musæo

JOANNIS GEORGII GRÆVII.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud Vid. C. BOUTESTEYN & S. LUCHTMANS,

DELPHIS,

Apud ADRIANUM BEMAN. MDCCXIII.

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO CIVILI

LIBER I.

SUMMARIUM LIB. I. DE BELLO CIVILI.

Caussæ & origo civilis belli. VIII. *Cæsar totam Italiam, favore municipiorum celeriter occupat.* XXV. *Pompejum Brundisii obsidet.* XXVIII. *ille tamen elabitur. Oppidum deditur.* XXX. *Ejecti à Cæsarianis, è Sardinia Cotta, è Sicilia Cato.* XXXII. *Cæsar ad Urbem proficiscitur.* XXXIII. *sed, infectis iis, quæ agere destinaverat, in Galliam ulteriorem contendit.* XXXVI. *Massiliam terra marique obsessurus,* XXXVII. *Fabium legatum in Hispaniam præmittit.* XXXVI. *Mox, relictis ad Massiliam C. Trebonio & D. Bruto, ipse subsequitur;* XLI. *ac cum Afranio & Petrejo bellum ad Ilerdam gerit.* XLVIII. *Subita coorta tempestate fractis pontibus inter duo flumina coartatur.* LIV. *omnes nihilominus angustias perrumpit.* LVI. *Interea prælio navali vincuntur Massilienses.* LIX. *Cæsar ex eo tempore rem prospere in Hispania gerit.* LXIII. *Euntes & redeuntes hostes passim insequitur, & equitatu à pabulatione prohibet.* LXXXI. *Tandem interceptos ad deditionem cogit.*

I. 1 Iteris à Fabio C. Cæsaris consulibus redditis, ægre ab iis impetratum est, summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu

DIONYSII VOSSII
SUPPLEMENTUM
IN
C. JUL. CÆSAR. LIB. I. DE BELLO CIVILI.

1. Nihil nunc dicam de absurdâ illorum opinione, qui hos de bello civili commentarios Cæsaris ipsius esse negant. Quod etsi ne Suetonius quidem affirmaret, tamen satis ipsa dictio Cæsarem nec quemquam alium esse autorem prodit. Illorum accedo sententiæ qui ἀκεφάλους hos esse Commentarios arbitrantur. Etenim nequeo persuadere mihi abruptum adeo exordium hujus operis fuisse. Et præmittenda fuisse multa satis ipsa ostendit historia. Quare operæ pretium nobis fuit ex Plutarcho, Appiano, ac Dione contexere, quæ desiderari hoc loco existimamus. Sunt autem hæc: *Subacta omni Gallia multis de caussis Cæsar cum in Cisalpinam provinciam contendisset, legatos Romam mittit, qui consulatum illi, & provincias prorogari peterent. Ea in petitione Pompejus, qui alieno in Cæsarem animo, nondum tamen inimicitias palam gerebat, neque commendatione sua juvandum eum, neque contra dicendum existimavit. Sed Lentulus & Marcellus coss. qui jam ante inimico in Cæsarem fuerant animo, id prohibendum sibi omnibus modis putavere: Marcellus verò non dubitavit aliis quoque injuriis Cæsarem afficere. Nam nuper coloniam Novumcomum Cæsar in Galliam deduxerat; cui Marcellus jus civitatis ademisse non contentus, decurionem ejus coloniæ Romæ deprehensum, virgis cædi jusserat, & querelas suas Cæsari ut exponeret dimiserat: qua ignominia nullus adhuc civis Romanus fuerat affectus. Quæ dum ita fiunt venit ad Cæsarem in provinciam C. Curio tribunus plebis. Qui multum pro Republ. & caussa Cæsaris enixus, tandem ubi frustra omnia tentari intellexit, metu adversariorum profugiens, de omnibus, quæ acta essent, & quomodo opprimere eum inimici agitarent, edocuit. Cæsar virum amplissimum, optimeque de se ac de Rep. meritum comiter excepit: & gratias pro summis ejus in se beneficiis egit. At Curio, quia jam non obscure vis in Cæsarem pararetur, suasit ei ut omnem exercitum quàm maturrime contraheret, & oppressam paucorum audacia Rempublicam vindicaret. Cæsar quamvis ea omnia ita esse haud ignorabat, censuit tamen Reip. imprimis habendam esse rationem: nequis armorum caussam eum esse judicaret. Itaque per amicos id solum contendit, ut duæ sibi legiones, & provincia Gallia Cisalpina, atque Illyricum relinqueretur. Quæ omnia ab illo acta, ut si forte conditionum æquitate adduci possent adversarii, in otio Resp. foret. His postulatis ne ipse quidem Pompejus refragari ausus est. Sed cum nihil à coss. impetraret Cæsar, literas ad senatum perscribit, quibus breviter gestis suis, & meritis in Rempubl. percursis, orabat ne populi sibi beneficium eripiatur, qui absentis rationem haberi proximis comitiis jussisset: non recusare se, si ita senatui populoque Rom videatur, exercitum dimittere, modo id*

natu recitarentur. ut vero [1] ex literis ad senatum referretur, impetrari non potuit. [2] Referunt consules de 2
republ. in civitate. L. Lentulus consul senatu reique publicæ se non defuturum pollicetur, si audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin Cæsarem respici- 3
ant, atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus, se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam, atque amicitiam receptum. In ean- 4
dem sententiam loquitur Scipio: Pompejo esse in animo, reipub. non deesse, si senatus sequatur. [3] sin cunctetur

à Pompejo fiat. Illo imperium & exercitus retinente, nullam caussam esse, cur inimicorum se injuriis ipse exponeret, & militem dimitteret. Has literas Curioni perferendas tradit: qui incredibili celeritate millia passuum CLX *emensus, tridui spatio ad urbem venit, antequam Kal. Januariæ advenissent aut coss. de Cæsaris imperio quidquam statuere potuissent. Confecto itinere Curio literas retinet, nec nisi in frequente Senatu, & præsentibus Tribb. plebis tradit: metuebat enim, id prius si fecisset, ne ab iis supprimerentur.* Hîc deinde subjicienda illa, *Literis Cæsaris consulibus traditis:* nam verba illa *à Fabio C.* aliquis ineptus librarius inseruit, quod audacter affirmare non dubito, etsi eas in omnibus MSStis invenio. *D. Vossius.*

1. *Ex litteris ad Senatum referretur*] Quo sententias rogati senatores, discessionem facerent. Referebat autem consul, qui priore loco creatus erat, si modo præsens adesset. Nec impedit, quod paullo post ait noster, *retulisse consules de Rep.* has enim partes unus sustinuit, alter collegæ relationem comprobavit. Vide *Paullum Manutium* de Sen. Rom. c. VII. *Davies.*

2. *Referunt Coss. de Rep. in civitate*] *Civitatem* hic pro *Urbe*, aut Roma dixit Cæsar. Et sic infra: *ut tribunos ea re ex civitate expulsos, in suam dignitatem restitueret.* Et ita accipiendum hunc locum satis ostendit quod postea Cæsar ait, *senatus in urbe habebatur.* Quamvis durius illud Hottomanno videatur. Nequis verò miretur Cæsarem dicere *senatum in civitate habitum*, scire oportet factum id, quia infra ait Cæsar, *Proximis diebus habetur senatus extra urbem.* Nam ut ex Paullo Festi abbreviatore didicimus, in Bellonæ templo senatus iis dabatur, quos in urbem admittere nolebant Romani. Unde liquet sine caussa Ciacconium pro *in civitate* reponere *indefinite:* nempe quia solebant Coss. ad Senatum referre aut infinite de Republica, aut de singulis rebus finite, uti ex Gellio constat. Sed nec valde adversum me habebit, qui hæc verba *in civitate* arbitretur à librario inserta. *D. Vossius.*

3. *Sin cunctetur atque agat lenius*] *Lentius* malebat Ciacconius, quod non probo. *Cunctari* enim, & *lentius agere* idem sunt, quare nihil attinebat eandem vocem repetere. *Cunctari & lenius agere*, hic opponitur ei, quod supra dixit, *si audacter ac fortiter sententias dicere velint.* Nam cunctatur qui timet; & qui lenius agit cum alio quam oportet, aliquem quoque timorem, aut studium prodit. Itaque mens Scipionis est, Pompejo

ctetur atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium,
[1] si postea velit, imploraturum.
1 II. Hæc Scipionis oratio, quod [2] senatus in urbe ha-
bebatur, Pompejusque aderat, ex ipsius ore Pompeji
2 mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam,
ut primo M. Marcellus ingressus in eam orationem,
non oportere ante de repub. ad senatum referri, quam
delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti es-
sent: quo præsidio, tuto, & libere, senatus, quæ vel-
3 let, decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat,
ut Pompejus in suas provincias proficisceretur, ne qua
esset armorum caussa: timere Cæsarem, abreptis ab eo
II legionibus, ne ad ejus periculum reservare & reti-
4 nere eas ad urbem Pompejus videretur: ut M. Rufus,
qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, se-
quebatur. Ii omnes convitio L. Lentuli consulis cor-
5 repti exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pro-
nunciaturum se omnino negavit. Marcellus perterritus
con-

pejo mentem esse Reip. non deesse, si exemplum sequatur Senatus; sin ille metu Cæsaris cunctaretur, & lenius de eo decerneret, frustra postea Pompeji auxilia imploraturum. *D. Vossius.*

1. *Si postea velit, imploraturum*] Omnes Codd. exhibent, *si postea velit*, senatum *imploraturum*; nec sane editores nuperi ad *Cæsaris* ἀφέλειαν attendisse videntur, qui vocem penultimam expunxerunt. *Davies.*

2. *Senatus in urbe habebatur, Pompejusque aderat*] Sic mss. omnes, & recte. Sed torquent se viri docti super hoc loco. Nam quomodo, ajunt, in urbe habito Senatu, adesse Pompejus potuit, qui pro consule ad urbem erat? neque enim talibus licet ingredi urbem, unde & senatus iis in templo Bellonæ extra urbem datur. Ob hæc P. Victorius legebat *aberat*: quod merito docti omnes damnant. Ciacconius ait in codice quodam se reperisse *auerat*: & arbitratur corruptum hoc scriptumque antea *a. u. erat*, hoc est *ad urbem erat*. Sed velim ostendat, quis hoc compendio *a. u.* designari dixerit *ad urbem*. Ego sane in veterum notis nihil tale invenio. Quare & hoc rejicio, & lectionem *aderat* veram esse statuo. Nam quod ait Cæsar in urbe habitum senatum, & Pompejum adfuisse: inde non sequitur eum in urbe fuisse. *Aderat* hic est haud longè aberat, nimirum sub urbis mœnibus. Sic infra Cæsar ait; *Cn. Pompejus pridie ejus diei ex urbe profectus*: ubi illud *ex urbe*, est pro *ab urbe*. Constat autem sic sententia. Nam quod Victorio videbatur, ideo Scipionis verba accepta esse, quasi ex ore Pompeji missa fuissent, quia ille aberat: id contra se habet; videbantur enim ab ipso Pompejo prolata, quia in propinquo erat; unde credebatur haud dubie Scipio cum Pompejo locutus, & ejus instinctu hæc protulisse. *D. Vossius.*

convitiis à sua sententia discessit. Sic vocibus consulis, 6
terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pompeji, plerique compulsi, inviti & coacti, Scipionis sententiam sequuntur; *Uti ante certam diem Cæsar exercitum* 7
dimittat. si non faciat, eum adversus rempubl. facturum videri. [1] Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni ple- 8
bis. Refertur confestim de intercessione tribunorum: dicuntur sententiæ graves. ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur.

III. Misso ad vesperum senatu, [2] omnes, qui sunt 1
ejus ordinis, à Pompejo evocantur. [3] Laudat promptos,

1. *Intercedit*] Impedit, ne hac de re fiat Senatusconsultum; tanta enim fuit Tribunorum potestas. *Liviana* Epit. CIX. *M. Antonio, Q. Cassio, Tribb. plebis, quoniam intercessionibus id Senatusconsultum impediebant, urbe pulsis.* Adi & *Dionem* lib. XLI. p. 153. Hoc cum eveniret, sententia, quam tulerant Senatores, *auctoritas Senatus* proprie vocabatur. Vide *Joan. Sarium Zamoscium* de Sen. Rom. lib. II. cap. XI. & *Barn. Brissonium* de Form. lib. II. pag. 192. *Davies.*

2. *Omnes qui sunt ejus ordinis*] Putat Hottomannus per ordinem hîc non senatum notari, sed inimicos Cæsaris: ut, *omnes ejusdem ordinis* idem sit, ac si dixisset Cæsar, *omnes qui eandem sententiam habebant*, vel *qui earundem erant partium.* Sed nolim id ita accipere: puto intelligi per ordinem universum senatum, quem falsum est fuisse propè hominum mille, quod putabat Hottomannus, nam Cæsar dictator ita numerum auxit; antea plures aliquanto quadringentis erant, ut discere est ex epistola Ciceronis ad Atticum, quam scripsit coss. Messalla & Pisone, sive anno urbis DCXCII. ubi ait: *Homines ad* XV *Curioni nullum s. c. facienti, assenserunt, facile ex altera parte* CCCC *affuerunt.* Etiam apud Appianum lib. II. de bello Civili de fere quadringentis legimus pag. 446. Ἐπανερομένου δὲ τοῦ Κουρίωνος εἰ ἀμφοτέρους δοκεῖ τὰ ἐν χερσὶν ἀποθέσθαι, δύο μὲν καὶ εἴκοσιν ἀνδράσιν ἀπήρεσκε, τριακόσιοι δὲ καὶ ἑβδομήκοντα ἐς τὸ συμφέρον ἀπὸ τῆς ἔριδος ἐπὶ τὴν τοῦ Κουρίωνος γνώμην ἀπέκλιναν. id est, *Et cum denuo rogaret Curio, utrum juberent ambos potestatem deponere, duobus & XX hoc displicuit, trecenti LXX, ob utilitatem publicam omissis rixis, in Curionis sententiam transiverunt.* Unde liquet Syllanum senatum plures aliquanto quam quadringentos homines habuisse. *D. Vossius.*

3. *Laudat promptos, atque in posterum confirmat*] MSSti omnes & vett. cusi *Laudat Pompeius, atque in posterum confirmat*, unde lectionem vulgo receptam extudit *Octav. Pantagathus*, aliter enim deest vox, quæ *segnioribus* opponatur. Vide tamen, an scribi posset *Laudat Pompeius: acres in posterum confirmat* &c. ut sententia sit, Pompeium initio universos laudasse, quia omnes erant inimico in Cæsarem animo; dein maxime vehementes confirmasse, segniores autem incitasse; vel etiam *laudat Pompeius acres, in posterum confirmat: Segniores* &c. Ac hanc sane conjecturam prætulerim. *Davies.*

ptos, atque in posterum confirmat; segniores ca-
2 stigat, atque incitat. Multi undique ex veteribus
Pompeji exercitibus, spe præmiorum atque ordi-
3 num, evocantur. multi ex duabus legionibus, quæ
sunt traditæ à Cæsare, accersuntur. [1] Completur urbs
ad jus comitiorum. Tribunos plebis C. Curio evocat.
4 Omnes amici consulum, necessarii Pompeji, atque eo-
rum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, co-
5 guntur in senatum. quorum vocibus, & concursu ter-
rentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque ve-
6 ro libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur L. Pi-
so Censor, sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius
7 prætor, qui de his rebus eum doceant. VI dies ad eam
rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam à
nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæsarem mittantur,
qui voluntatem senatus ei proponant.

1 IV. Omnibus his resistitur, omnibusque oratio con-
2 sulis, Scipionis, Catonis opponitur. [2] Catonem veteres
ini-

1. *Completur urbs ad jus comitiorum. Tribunos pl. C. Curio evocat*] MS. Cujacii & v. c. noster habent *& jus comitium.* (Sic & MS. *Norv.*) Sed quia hæc comitia jam habebantur ineunte Januario, nec ulla alia brevi futura erant, dispiciendum an non corruptus locus sit. Sane id putabat Ciacconius, legebatque *completur urbs. Ad jus comitiorum tribunos pl. C. Curio evocat.* Ut illud completur ad milites Pompeji referatur, quos Cæsar arcessitos dicit: altera verba denotent Curionem evocasse Tribb. plebis ad defendendum illud jus, quod Cæsari superioribus comitiis à populo concessum erat, uti absentis ejus ratio haberetur. Sed mihi insolens illa locutio videtur, evocare aliquem ad jus comitiorum; pro eo quod est, ut jus comitiorum defendat: deinde quo evocavit tribb. Curio? Ego scribo; *completur urbs. ad jus comitiorum tribunus pl. C. Curio provocat:* vel *completur urbs: ad jus comitiorum tribb. pl. & Curio provocant*; nam uti ex Dione discimus Curio tunc pontifex non erat: nisi tribunum nuncupet Cæsar eum qui illo in ordine aliquando fuit. *D. Vossius.*

Ibid. Nisi me animus fallit, scribendum *Completur urbs. Ad jus comitiorum Tribunos plebis C. Curio advocat*; hæc enim vox ad *patrocinium* κυρίως pertinet. *Davies.*

2. *Catonem veteres inimicitiæ Cæsaris incitant, & dolor repulsæ*] Falsum utrumque: solus Catonem publici amor impulit, qui tantus ut nec Pompejo quidem satis faveret, quia formidolosam Reip. potentiam ejus judicabat. Narrat Plutarchus in vita Pompeji, cum Pompejus senatusconsulto consul factus esset, comiter ab eo appellatum Catonem, & rogavisse Cneum, uti se consilio juvaret. Dein subdit, Κάτων δὲ χάριν μὲν ἔχειν αὐτῷ τὸν Πομπήϊον οὐκ ἠξίου (δι' ἐκεῖνον γὰρ, ὧν εἶπεν, οὐδὲν εἰπεῖν διὰ, δὲ
τίω

inimicitiæ Cæſaris incitant, & dolor repulſæ. Lentulus æris alieni magnitudine, & ſpe exercitus, ac provinciarum, & regum appellandorum largitionibus
movetur: ſeque alterum fore Syllam, inter ſuos glo- 3
riatur, ad quem ſumma imperii redeat. Scipionem eadem ſpes provinciæ atque exercituum impellit; quos ſe [1] pro neceſſitudine partiturum cum Pompejo arbitratur; ſimul judiciorum metus, adulatio, atque oſtentatio ſui potentium, qui in republ. judiciiſque
tum plurimum pollebant. Ipſe Pompejus ab inimicis 4
Cæſaris incitatus, & quod neminem dignitate ſecum exæquari volebat, totum ſe ab ejus amicitia averterat, & cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipſe maximam partem illo affinitatis tem-
pore adjunxerat Cæſari. ſimul infamia II legionum 5
permotus, quas ab itinere Aſiæ Syriæque ad ſuam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma deduci ſtudebat.

V. [2] His de cauſſis aguntur omnia ruptim, atque tur- 1
bate;

τὴν πόλιν) ἔσεσθαι δὲ σύμβουλος ἰδίᾳ παρακαλούμενος, ἐὰν δὲ μὴ παρακαλῆται, δημοσίᾳ φράσειν τὸ φαινόμενον. τοιοῦτος οὖν Κάτων ἐν πᾶσι. *Cato vero gratias ſibi agi à Pompejo paſſus non eſt, (neque enim quæ dixiſſet illius cauſa ſed Reip. protuliſſe) conſiliumque ſuum affirmavit ſeorſum ei non defuturum, ſi peteret: ſi non peteret, publice ſe quod videretur dicturum. Atque talis Cato in omnibus fuit.* Huc reſpexit Vellejus Paterc. cum ait l. II. c. XLIX. *Conſules ſenatuſque cauſſa, non Pompejo ſummam imperii detulerunt.* Quæ verba non intellexit magnus Lipſius, & neſcivit quid illud eſſet, *cauſſa deferre ſummam imperii.* Nimirum hoc vult Paterculus: cauſſæ delatum imperium, & Pompejo propter cauſſam: nam non tam Pompejo, quam Reipub. conſultum volebant Cato aliique. Ut fruſtra Lipſius ſit, qui emendabat *cauſſa nominis Pompejo ſummam imperii detulerunt.* D. Voſſius.

1. *Pro neceſſitudine*] Incuria lapſus eſt *Fr. Hotomannus*, qui ait Scipionem *Pompeii filiam in matrimonio habuiſſe*, cum è contrario Pompeii fuerit ſocer. *Plutarchus* in Cæſ. p. 722. Σκιπίων μετὰ ὁ Πομπηΐου ΠΕΝΘΕΡΟΣ εἰσηγήσατο γνώμην. Vide & *Dionem* lib. XL. p. 144. *Davies.*

2. *His de cauſſis aguntur omnia ruptim atque turbatè*] Hæc lectio Scaligero placuit. Et ita erat in v. c. ac mſ. Cujac. Petav. ac Palat. Neſcio tamen an probare auſim. Ait Hottomannus *ruptim* idem eſſe quod *ſine ordine*, ergo tantundem quoque valet quàm *turbatè*. Sed cur idem bis dixerit Cæſar? Ego malim *raptim* præſertim cum *ruptim* quod ſciam apud autores non reperiatur. Sic Livius de Carthaginenſibus ait, *aguntur omnia raptim, ſtimulante fortuna.* Raptim eſt celeriter: & ait Cæſar

bate ; neque docendi Cæsaris propinquis ejus spatium datur ; nec tribunis plebis sui periculi deprecandi, neque etiam [1] extremi juris intercessione retinendi, quod
2 L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur ; [2] sed de sua salute die VII cogitare coguntur ; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus [3] tribuni plebis IIX denique mense suarum actionum respicere ac timere consueverant.
3 Decurritur [4] ad illud extremum atque ultimum SC. quo, nisi pene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est, *Dent operam consules, prætores, tribuni plebis, [5] quique pro consulibus sunt ad urbem,*

ne

Cæsar omnia sine ordine ac præpropere acta, ut minus spatii Cæsari, ejusque partibus esset ad consultandum : atque huc pertinet, quod subjicit : *neque docendi ejus spatium propinquis datur.* Opponitur illud *raptim* ac *turbate* τῷ *recte atque ordine :* quod Græcis ὀρθῶς τε καὶ κατὰ λόγον. D. Vossius.

1. *Extremi juris intercessione retinendi*] Ita Scaliger edidit ex v. c. & sic quoque in suo repererat Ursinus. In aliis exemplaribus erat *intercessionem.* Non displicet illa lectio, ut illud *quod* referatur ad vocem *juris :* itaque Cæsaris mens est, non datur tribunis plebis facultas retinendi per intercessionem extremi juris, quod jus Sylla reliquerat ; sed nec alteram lectionem damno. quin penè præferam. *D. Vossius.*

2. *Sed de sua salute die septimo cogitare coguntur*] Recte hæc verba accipienda, nam fœde in iis lapsi sunt cum Ursinus, tum Ciacconius, qui ajunt VII diem hunc fuisse ex quo magistratum inierunt Tribuni, qui spissus error est : nam Tribuni ut disertim testatur Dionys. Halicar. IIII. Id. Decemb. dignitatem auspicabantur. Unde & Plutarchus in Quæstionibus Rom. pag. 283. c. ait, Διὰ τί περιπόρφυρον ὁ δήμαρχος οὐ φορεῖ, τῶν ἄλλων ἀρχόντων φορούντων; ἢ τὸ παράπαν οὐδέ ἐστιν ἄρχων; οὐδὲ γὰρ ῥαβδούχους ἔχουσι, οὐδὲ ἐπὶ δίφρου καθήμενοι χρηματίζουσιν, οὐδὲ ἔτους ἀρχῇ, καθάπερ οἱ λοιποὶ πάντες, ἄρχοντές εἰσιν; &c. *D. Vossius.*

3. *Tribuni pl. octavo denique mense*] Legebam *duodecimo mense*, & video nunc idem Ciacconium posuisse. Facile enim potuit XII in IIX mutari. Si XII legas, facile conjectu est, quid Cæsar velit. Si *octavo* retines, dicendum cum Hottomanno propter comitia consularia, quæ octavo post habebantur, dicere Cæsarem tribunos tum demum cœpisse metuere ; quia quotidie videbant illos, apud quos rationem redditur essent actionum suarum. An, quo tempore coss. designabantur, eodem & Tribuno denuntiabatur, ut se pararet ad rationem reddendam omnium quæ egisset, inquirendum censeo. *Idem.*

4. *Ad illud extremum atque ultimum S. C*] De hoc fuse *Barn. Brissonius* Form. lib. II. pag. 211. seqq. ed. Francof. *Davis.*

5. *Quique procos. sunt ad urbem*] Ita primus restituit Aldus Manutius, sed nulla codicis veteris autoritate motus. Certe in Bongars. Petav. & Pal. erat non *procos.* sed *cos.* Unde temere mutatum suspicor :

Si

ne quid respubl. detrimenti capiat. [1] Hæc S C. perscribuntur a. d. VII Id. Januarii. Itaque V primis diebus, 4
quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæsaris, & de amplissimis viris tribunis plebis gravissime acerbissimeque decernitur. Profugiunt statim ex 5
urbe

& repono *consulares.* Nam consulares ad urbem manebant quando in provincias ituri, vel ex iis remeabant. *D. Vossius.*

1. *Hæc S. C. perscribuntur a. d.* VII *Id. Januar.*] Recte Ursinus & Ciacconius putabant mendum latere, & pro VII scribendum esse VIII. Error ortus ex sequente vocula *id.* hoc est *idus.* Primo enim scriptum erat VIII *id.* librarius unam lineolam omisit. Nam Kal. Januariæ, & IV Nonas, ipsæque Nonæ fasti erant dies, III & Prid. Nonas comitiales. IIX idus iterum fastus. at VII idus comitialis, quo die senatus haberi nequivit. Itaque è quinque primis Januarii diebus, cum duo essent comitiales, per triduum tantum de Cæsare agere senatus potuit. Quod non cepisse videtur Manutius, cum pro IV emendat VI. Ille nimirum inclusit quoque VIII Id. Januarii. Sed perperam. nam si hoc Cæsar, voluisset, non addidisset verba illa *biduo excepto comitiali:* alioqui opus nonerat hæc verba addi, quia senatum comitialibus diebus non haberi nulli ignarum erat. Sexto vero mensis Januarii die, qui VIII Id. est, senatusconsulta perscripta sunt. Idque verum esse ipsa etiam Cæsaris verba indicant, quibus ait, *de sua salute die* VII *cogitare coguntur.* Nam VI Januarii die, qui IIX Idus erat, senatusconsulta perscripta sunt, postero die qui septimus mensis, de sua salute cogitare coguntur. Itaque eo, quo dixi modo emendandus locus. Nisi forte quod alioqui non solebat fieri, die comitiali senatus habitus est. Nam etsi lege, quam Cn. Pupius trib. plebis tulerat, & ab eo dicta est Pupia, interdicebatur ne comitialibus diebus senatus haberetur, contigisse tamen illud aliquando scio. Nam lib. VIII. epist. VIII. Cœlius in epist. ad Ciceronem ubi SCa recenset, hæc verba habet: QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS: D. E. R. I. C. VTI L. PAVLLVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INISSENT, EX A. D. KAL. MART. QVÆ IN SVO MAGISTRATV FVTVRÆ ESSENT, DE CONSVLARIBVS PROVINCIIS AD SENATVM REFERRENT, NEQVE QVID PRIVS EX KAL. MART. NEVE QVID CONIVNCTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSVLIBVS: VTIQVE EIVS REI CAVSSA PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT. Et lib. II. epist. *Risi*; ad Q. fratrem ait Tullius: *comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum.* Sed hoc sciendum extra ordinem factum fuisse. Et quid si etiam hoc tempore id actum? tum rectum sit illud VII Idus. nam Kal. Jan. & IV Non. habitus senatus. Sequitur biduum comitiale: Nonis ipsis & VIII Idus habitus senatus. sunt quatuor dies: adjice quintum comitialem: plenus erit numerus. Atque adeo pro hac sententia adducere quoque liceat ea quæ subjicit, *die septimo de salute sua cogitare coguntur.* Nam VII Id. Januar. idem est septimus mensis dies. Priorem tamen opinionem non damno. *D. Vossius.*

urbe tribuni plebis, ſeſeque ad Cæſarem conferunt. Is
eo tempore erat Ravennæ, exſpectabatque ſuis leniſ-
ſimis poſtulatis reſponſa; ſi qua hominum æquitate [1] res
ad otium deduci poſſet.
1 VI. Proximis diebus habetur ſenatus extra urbem.
Pompejus eadem illa, quæ per Scipionem oſtenderat,
2 agit; ſenatus virtutem conſtantiamque collaudat; co-
pias ſuas exponit; legiones habere ſeſe paratas x. præ-
terea cognitum compertumque ſibi, alieno eſſe animo
in Cæſarem milites, neque iis poſſe perſuaderi, ut eum
3 defendant, aut ſequantur. De reliquis rebus ad ſena-
tum refertur, tota ut Italia delectus habeatur; Fauſtus
[2] Sylla pro Præt. in Mauritaniam mittatur: pecunia
4 uti ex ærario Pompejo detur. Refertur etiam de rege
Juba, ut ſocius ſit atque amicus. Marcellus vero paſ-
ſurum ſe in præſentia negat. De Fauſto impedit Philip-
pus

1. *Res ad otium deduci poſſet*] Pacem & tranquillitatem. Sic lib. VII. B. G. cap. LXVI. *Ad reliqui temporis pacem atque* otium *profici*. Ac lib. II. B. C. cap. XXXVI. *Erat in oppido multitudo inſolens belli, diuturnitate* otii. Vide & ſcriptorem de Bell. Hiſp. cap. XLII. *Davies.*

2. *Sylla proprat. in Mauritaniam*] In v. c. & mſſis Cujac. Bongarſ. Pal. erat *propere*, corruptè, ut aliis etiam locis *properè* ſcriptum erat, ubi eſſe oportuerat *proprat*. Apud Ciceronem lib. IX. epiſt. ad Attic. epiſt. I. legitur *Fauſtus proquaſt*. Sed in Beſſarionis codice, ut Manutius ait, erat *prope*, eodem modo corruptum ex *proprat*. quare & ita ſcribe apud Ciceronem. Sed cum infra dicatur, *de Fauſto impedit Philippus Trib. pl.* videndum quomodo nihilominus à Cicerone *proprat*. dicatur. Arbitror interceſſiſſe tribunum, quod Cæſar ait, ſed nihil interea effeciſſe. Alioqui non poterat eum Tullius eodem nomine appellare. Sed illud in Cæſare adverſatur, quod ſubdit *de reliquis rebus SC. perſcribuntur*. Nam cur non de Fauſto quoque ſcriptum SC. ſcilicet quia irritum fuit interceſſione Tribuni: aut diu Fauſtum obtinuiſſe Mauritaniam, ſed SC. non perſcriptum eſſe, quia Tribunus interceſſerat: certe non invenio quenquam in Pigio, qui pro prætore adminiſtrarit Mauritaniam: unde de Sylla verum eſſe ſuſpicor. Sed tertium jam ſuccurrit. Nimirum potuit Sylla pro quæſtore miſſus fuiſſe in Mauritaniam, quæ dignitas minor eſt. Nam eum publico in munere fuiſſe nullus dubito, quia in epiſtol. Pompeji ad coſſ. invenio militem ab eo lectum. Extat ea lib. VIII. epiſt. XVII. apud Ciceronem ad Atticum. ait enim: *cum iis militibus quos Fauſtus legit*. Sed ait Cæſar, de reliquis rebus SC. perſcribuntur: itaque oſtendunt hæc verba, hoc de Fauſto ratum non fuiſſe. atque ita & Cæſar, & Cicero recte habeat: nimirum volebant Syllam Patres pro prætore mittere in Mauritaniam, ſed obſtitit Tribunus: quare pro quæſtore abiit. *D. Voſſius.*

pius tribunus plebis. De reliquis rebus SC. perscribun- 5
tur. [1] Provinciæ privatis decernuntur; duæ consula-
res, reliquæ prætoriæ. Scipioni obvenit Syria: L. Do-
mitio Gallia: [2] Philippus & Marcellus [3] privato con-
silio prætereuntur, neque eorum sortes dejiciuntur. In 6
reliquas provincias [4] prætores mittuntur, neque ex-
spectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eo-
rum imperio [5] ad populum referatur: paludatique,
votis

1. *Provinciæ privatis decernuntur*] More Romano locutus est, nam moris erat priusquam consules novi designarentur, ut illis, qui tunc regebant, consulibus decernerentur provinciæ consulares, in quas statim exspirante magistratu proficiscebantur. Sed accidebat sæpe ut non mitterentur coss. ii, & sæpe demum tertio, aut quarto post anno in provincias irent: unde illi, qui interea temporis in provincias missi, privati appellabantur. Sed hæc nota. *D. Vossius.*

2. *Philippus & Marcellus privato consilio prætereuntur*] Locus haud dubie corruptus. Pantagathus pro *Philippo* rescripsit *Paullum*. Nam superioris anni DCCIII coss. fuere, L. Æmilius Paullus, C. Claudius Marcellus. De Paullo rationem capio, cur illum præterierint Pompejani: nimirum quia corruptus erat à Cæsare, ut satis ex Dione & Appiano & Plutarcho constat. Sed quare Marcellum, hominem Cæsari infestissimum præterierunt? Nam & M. & C. Marcellus inimico in Cæsarem animo erant: unde Cicero lib. IX. epist. I. ad Atticum. *Marcelli quidem*, inquit, *nisi gladium Cæsaris timuissent*, *manerent.* Quare displicet Pantagathi conjectura. In mss tribus, nostro, Cujacii, & Petaviano reperiebam pro *Marcellus*, *Cotta*, mendose; nam Cotta, ut hoc libro dicitur, Sardiniam obtinuit. Ego censeo *Philippi* nomen hic rectum esse, sed illud *Marcelli* suspectum habeo: & lego *Marcellinus.* Nam anno urbis DCCXCVII consules fuerunt L. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Martius Philippus. Eos sequente anno profectos in consulares provincias oportuerat: sed domi manserunt, quia provincias eas Gabinius & Cæsar obtinebant. Itaque quia adhuc illi in provincias profecti non erant, poscebat æquitas, eorum nunc rationem haberi. Sed non placuit id Pompeianis, nec obscura est ratio: nam Philippus quidem affinitate Cæsari junctus erat: Marcellinus ei infensus, nam bello civili stetit à partibus Cæsaris. Ob hanc caussam Cæsar subjicit mentionem Marcellini & Philippi, quia non Marcello, & Paullo superioris anni consulibus, sed Marcellino & Philippo, qui quinquennium & eo amplius post consulatum privati vixerant, tanquam senioribus offerri provincias par erat. Nunc video idem quoque Pigio placuisse: quare sententiam hanc retineo. *D. Vossius.*

3. *Privato consilio*] Privatum consilium vocat Cæsar id quod paucorum voluntate actum: seque ipse explicat sub finem hujus libri, cum ait: *in se jura magistratuum commutari, ne ex pratura & consulatu, ut semper, sed per paucos probati & electi, in provincias mittantur.* Idem.

4. *Pratores mittuntur*] Pigius legit *pratorii*, quia senatusconsultum factum erat, ut qui ad urbem erant prætores, viderent nequid Resp. caperet detrimenti. *Idem.*

5. *Ad populum referatur*] Notat Manutius dici Latine *ad populum ferri*

ri,

7 votis nuncupatis, exeant. [1] Consules, quod ante id tempus

ri, *ad senatum referri.* Et hoc quoque loco in mssis, nostro, Pal. Pet. erat *feratur.* Sed nisi fallor legi apud probatos quoque autores referre ad populum. Sane in S C. quod legitur lib. VIII. epist. Cœlii ad Ciceronem epist. VIII. hæc verba reperio : SENATVI PLACERE, AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. Nisi hic illud referri ad senatum dicamus, tanquam dignius membrum. *D. Vossius.*

Ibid.] Nonnulli MSSti *feratur*, & hanc quidem lectionem *Ald. Manutio* Latini Sermonis consuetudo videtur postulare, cui præivit *Paullus Manutius* in *Ciceronis* Epist. ad Fam. lib. I. Epist. I. Dubium quidem non est quin illa loquendi ratio sit longe frequentissima, nec tamen alteram non usurparunt probati auctores. *Florus* lib. III. cap. XXI, 9. *Quum de revocandis, quos Senatus hostes judicaverat*, ad populum referretur. Eandem locutionem *Livio* restituendam arbitror, apud quem lib. XXIII. cap. XXXI. sic legitur ex *Car Sigonii* conjectura : *De trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant*, dein latum ad populum, *ut cives Romani essent.* At omnes Codd. exhibent *delatum ad populum*, unde rescripserim *relatum ad populum.* Idem sane lib. XXI. cap. VI. in impressis ait, *tum* delata *ex integro res ad Senatum*, sed in Manuscriptis est *relata*, probante *J. Fr. Gronovio.* Davies.

1. *Consules, quod ante id tempus acciderat numquam*] Explodo Passeratium qui non dubitavit hoc loco rescribere *censores*, pro *consules.* nam, inquit, & verè profecto, sæpissime consules ab urbe profectos. Sed quid hic Censores ? aut quomodo verba de lictoribus cohærent ? quos nunquam illi habuerunt. Inepta hæc sunt. Quod ad Cæsaris verba attinet, si recte accipiantur, & vera, & recte vulgo scripta sunt. Nam quod ait Consules ex urbe profectos, idque nunquam accidisse, id eatenus verum, quatenus nunquam privati in Capitolio lictores habuerunt. Itaque hæc verba interpretare ac si scriptum esset, Consules ex urbe proficiscuntur, & quod ante hoc tempus nunquam accidisset, lictores in Capitolio à privatis habitos. At quid, inquies, illa tum verba, *contra omnia vetustatis exempla*, Rectè sane. Pertinent ea ad ἔμφασιν, ut fœditatem rei tantò magis exprimeret Cæsar. Atque hoc quidem ego arbitror : quod sicui hæc opinio non satisfaciat, fortassis magis placebit dicere hæc verba, *quod ante id tempus acciderat numquam*, à librario primo margini adscripta, ad explicationem eorum quæ postea sequuntur, *contra omnia vetustatis exempla.* indeque in textum irrepsisse. Sane non absimili modo corrupta est Epitome Liviana lib. LXXXIX, in qua legitur: *Sulla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum fascibus* XXIV *processit.* Nam falsissimum est id à nemine factum ; omnes dictatores habuerunt tot fasces, nam duplicatum illi imperium, ideo & fasces, quot uterque consul habebat. Ut videamus ab inepto homine inserta esse verba illa, *quod nemo quidem unquam fecerat.* D. Vossius.

Ibid.] Durissima videtur *Dionys. Vossii* explicatio, nec minus audax conjectura ; videamus igitur, an leniorem medicinam huic loco possimus adhibere. Voce una transposita, rescribendum crediderim *paludatique votis nuncupatis exeant* ; *quod ante id tempus acciderat numquam. Consules ex urbe proficiscuntur* &c. hoc sensu ; Prætores non exspectant, ut de eorum imperio ad populum referatur, quod superioribus annis acciderat ; nec etiam vota nuncupant,

pus acciderat numquam, ex urbe proficiſcuntur: li-
ctoreſque habent in urbe & Capitolio privati, contra
omnia vetuſtatis exempla. Tota Italia delectus habe- 8
tur, arma imperantur, pecuniæ à municipiis exigun-
tur, & è fanis tolluntur: omnia divina & humana ju-
ra permiſcentur.

VII. Quibus rebus cognitis, Cæſar apud milites con- 1
cionatur: *omnium temporum injurias inimicorum in ſe com-*
memorat, à quibus diductum & depravatum Pompejum que-
ritur, invidia atque obtrectatione laudis ſuæ, cujus ipſe ho-
nori & dignitati ſemper faverit, adjutorque fuerit. novum 2
in Rep. introductum exemplum queritur, [1] *ut tribunitia in-*
terceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperiori-
bus annis eſſet reſtituta. Syllam, nudata omnibus rebus tri- 3
bunitia poteſtate, tamen interceſſionem liberam reliquiſſe:
Pompejum, [2] *qui amiſſam reſtituiſſe videatur,* [3] *dona etiam,* 4
quæ

pant, paludative exeunt, quod ante id tempus nunquam evenerat. Attamen, ut nihil diſſimulem, teſtatur *Livius* lib. XXI. cap. LXIII. Flaminium conſulem fugiſſe *ne auſpicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde cum lictoribus ad provinciam iret.* Sed præterquam quod de prætoribus agatur hoc in loco, non de Conſulibus, tanta in Flaminium hac de cauſa fuit invidia, ut illi *juſtum imperium* non fuiſſe crederetur, quod obſervat idem ſcriptor lib. XXII. cap. I. *Davies.*

1. *Ut tribunitia interceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis eſſet reſtituta*] Ciacconius legit: *ut tribunitia poteſtas ab iis notaretur, atque opprimeretur à quibus ſuperioribus annis eſſet reſtituta.* Nam, inquit, ſi tribunitia interceſſio amiſſa non eſt, quomodo reſtitui potuit? Sed non diſtinguit Ciacconius inter interceſſionem quam ſub Sylla habuerunt Tribuni, ab ea quam ante & poſt illum habuerunt. Nam ſub Sylla tribunis ademta eſt nocendi poteſtas. Pompejus eam reddidit. Alioqui non mala ejus conjectura: ſed vix dubito Cæſarem ſcripſiſſe ut in vulgatis eſt. In tribus tamen mſſis, corruptè legitur *ut tribunitia interceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta.* D. Voſſius.

2. *Qui amiſſam reſtituiſſe videatur*] Ita ediderat Scaliger: in aliis editis eſt, *qui amiſſa:* utrumque recte, & ambigo utrum præferam: ſi hoc mavis, refertur vox *amiſſa* ad illa *omnibus rebus*, ſi amiſſam, refer ad *tribunitia poteſtate.* Idem.

3. *Dona etiam quæ ante habuerat*] Victorius legebat *bona:* multum probante Urſino & Ciacconio: ego exulare eam vocem jubeo. Donum eſt quod largimur alicui. Sylla cæteris ademtis, interceſſionem tamen largitus erat Tribunis: quid commodius dici poterat? *D. Voſſius.*

Ibid.] *Pet. Victorius*, quem ſecuti ſunt *Fulv. Urſinus*, *P. Ciacconius*, & *Fr. Hotomannus*, reponendum cenſuit Var. Lect. lib. X. cap. XXIV. *bona etiam* &c. Ego ſane vulgatam lectio-

quæ ante habuerat, ademisse: quotiescunque sit decretum, Darent magistratus operam, ne quid respubl. detri-
5 menti caperet; *qua voce, & quo S C. populus Rom. ad arma sit vocatus; factum in perniciosis legibus, in vi Tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis (atque hæc superioris ætatis exempla* [1] *expiata Saturnini atque Gracchorum casibus docet:) quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promul-*
6 *gata, non cum populo agi cœptum, nulla secessio facta.* Hortatur *cujus Imperatoris ductu* IX *annis remp. felicissime gesserint, plurimaque prælia secunda fecerint,* [2] *omnem Galliam Germaniamque pacaverint, ut ejus existimationem, di-*
7 *gnitatemque ab inimicis defendant.* Conclamant legionis XIII, quæ aderat, milites, (hanc enim initio tumultus evocaverat: reliquæ nondum convenerant,) sese paratos esse Imperatoris sui Tribunorumque pl. injurias defendere.

1 VIII. Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur, ibique Tribunos pl., qui ad eum confugerant, convenit: reliquas legiones ex hi-
2 bernis evocat, & subsequi jubet. Eo L. Cæsar adolescens venit: cujus pater Cæsaris erat legatus. Is, reli-

quo

ctionem suo loco movendam non censeo; *dona* etiam sunt privilegia seu prærogativæ, Tribuniciæ potestati concessæ. In MSto autem *Norvic.* & aliis vetustis Codicibus locus hoc modo legitur & interpungitur *Pompeium, qui amissa restituisse videatur dona, etiam quæ ante* &c. ac erunt fortasse, quibus hæc ratio non displicebit. *Davies.*

1. *Expiata Saturnini & Gracchorum casibus*] Hi cum essent Tribuni plebis, ob seditiones reducendis legibus agrariis concitatas, interfecti sunt. Vide, inter alios, Epit. *Livian.* lib. LVIII, LIX, & LXIX. *Idem.*

2. *Omnem Galliam, Germaniamque*] Latè dictum ab eo, qui primas Germaniæ oras tantum ingressus est. *D. Vossius.*

Ibid.] Nam licet primas Germaniæ oras tantum ingressus est, tamen complurium civitatum legationes eum adiere, quæ pacem & amicitiam petierunt, ut testatus est *Cæsar* lib. IV. B. G. cap. XVIII. Hoc tamen adeo non crediderunt posteri, ut Cæsarem, aliosve ante Maximianum Imperatores, Rhenum transiisse prorsus negaverint. Auctor Paneg. V. cap. VIII, 4. *Hic* (Maximianus) *quod jam falso traditum de antiquis Imperatoribus putabatur, Romana trans Rhenum signa primus Barbaris gentibus intulit.* Quam vero ob causam historias habuere suspectas, ratio reddi non potest. *Davies.*

quo ſermone confecto, cujus rei cauſſa venerat, habe-
re ſe à Pompejo ad eum privati officii mandata demon-
ſtrat: *velle Pompejum ſe Cæſari purgatum, ne ea, quæ rei-* 3
publ. cauſſa egerit, in ſuam contumeliam vertat: ſemper ſe
reipubl. commoda [1] *privatis neceſſitatibus habuiſſe potiora:*
Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium & ira-
cundiam ſuam reipubl. dimittere, neque adeo graviter iraſci
inimicis, [2] *ne, quum illis nocere ſe ſperet, reipubl. noceat.*
Pauca ejuſdem generis addit cum excuſatione Pompe- 4
ji conjuncta. [3] Eadem fere atque eiſdem de rebus præ-
tor Roſcius agit cum Cæſare, ſibique Pompejum com-
memoraſſe demonſtrat.

IX. Quæ res etſi nihil ad levandas injurias pertine- 1
re videbantur: tamen idoneos nactus homines, per
quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur, petit ab u-
troque, quoniam Pompeji mandata ad ſe detulerint,
ne graventur ſua quoque ad eum poſtulata deferre; ſi
parvo labore magnas controverſias tollere, atque om-
nem Italiam metu liberare poſſent, [4] *ſibi ſemper reipubl.* 2
primam fuiſſe dignitatem, vitaque potiorem; doluiſſe ſe, quod
populi R. beneficium ſibi per contumeliam ab inimicis extor-
queretur; ereptoque ſemeſtri imperio, in urbem retraheretur,
cujus abſentis rationem haberi proximis comitiis populus juſ-
ſiſſet;

1. *Privatis neceſſitatibus*] Alii *neceſſitudinibus*, quæ quidem lectio, ex receptæ interpretatione eſt nata. Vide quæ notavimus ad lib. VIII. B. G. cap. LI. *Davies.*

2. *Ne cum illis nocere ſe ſperet*] Petav. & Palat. habent, *ut cum illis n. ſ. ſp.* quod probo. Palatinus pronomen *ſe* expungit. *D. Voſſius.*

3. *Eadem fere atque eiſdem de rebus*] Ταυτότης; quare Philippus Rubenius legebat *eiſdem diebus*. Quod perplacet. Veritatem ipſa arguit hiſtoria. *Idem.*

4. *Sibi ſemper Reip.*] Ultimam vocem omittit *Faërni* Codex, applaudente *Fr. Hotomanno*, ſed, ut videtur, temere prorſus & inconſulte; reſpondet enim Cæſar Pompeianæ orationi, qua teſtatus eſt *ſemper ſe Reip. commoda privatis neceſſitatibus habuiſſe potiora; Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium & iracundiam ſuam Reip. dimittere.* Res eſt manifeſta; nec minus certum, operam luſiſſe *Fulv. Urſinum*, qui cum *Gabr. Faërno* reponit *ſibi ſemper Remp. primam fuiſſe dignitate. Hirtius* Bell. Alex. cap. VIII. *Fuga vero nullum eſſe conſilium, non ſolum iis qui* primam dignitatem *haberent.* Idem c. XXXIII. *Imperii dignitatem*, & cap. XXXVI. *dignitatem populi Rom.* memorat. *Davies.*

3 *fisset; tamen hanc honoris jacturam sui reip. caussa æquo ani-*
mo tulisse: quum literas ad senatum miserit, ut omnes ab
4 *exercitibus discederent, ne id quidem impetravisse: tota Ita-*
lia delectus haberi, retineri legiones II, *quæ ab se simulatio-*
5 *ne Parthici belli sint abductæ: civitatem esse in armis. Quo-*
nam hæc omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? sed ta-
men ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati rei-
publ. caussa. Proficiscatur Pompejus in suas provincias; ipsi
exercitus dimittantur: discedant in Italia omnes ab armis:
metus è civitate tollatur: libera comitia, atque omnis respub.
6 *Senatui populoque R. permittatur. Hæc quo facilius, certis-*
que conditionibus fiant, & jurejurando sanciantur; aut ipse
propius accedat, aut se patiatur accedere: fore, uti per collo-
quia omnes controversiæ componantur.

1 X. Acceptis mandatis Roscius cum L. Cæsare Ca-
puam pervenit, ibique consules Pompejumque inve-
2 nit. Postulata Cæsaris renunciat. Illi re deliberata re-
spondent, scriptaque ad eum mandata per eos remit-
3 tunt: quorum hæc erat summa: *Cæsar in Galliam rever-*
teretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ si fe-
4 *cisset, Pompejum in Hispanias iturum. Interea, quoad fides es-*
set data, Cæsarem facturum, quæ polliceretur, non intermis-
suros Consules Pompejumque delectus.

1 XI. Erat iniqua conditio, postulare, ut Cæsar Ari-
mino excederet, atque in provinciam reverteretur; i-
psum & provincias, & legiones alienas tenere: exer-
2 citum Cæsaris velle dimitti; delectus habere: pollice-
ri, se in provinciam iturum; neque ante quem diem
iturus sit, definire: ut si, peracto Cæsaris consulatu,
Pompejus profectus non esset, nulla tamen mendacii
3 religione obstrictus videretur. Tempus vero colloquio
non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis
4 desperationem afferebat. [1] Itaque ab Arimino M. Anto-
nium

1. *Itaque ab Arimino*] Ait ad hunc locum Ciacconius, *Non solet Cæsar urbium nominibus præpositiones addere*, itaque pro *ab* Cæsar reponit, ut sit, *Itaque Cæsar Arimino*. Nugæ sunt; diligentius Cæsarem legisse opor-

tue-

nium cum cohortibus V Arretium mittit: ipse Arimini [1] cum II legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat.

XII. Interea certior factus, Iguvium Thermum 1
praetorem cohortibus V tenere, oppidum munire, omniumque esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem: Curionem cum III cohortibus, quas Pisauri & Arimini habebat, mittit. Cujus adventu cognito, dif- 2
fisus [2] municipii voluntati Thermus cohortes ex urbe educit, & profugit: milites in itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium summa voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus cognitis, con- 3
fisus municipiorum voluntatibus Cæsar, cohortes legionis XIII ex præsidiis deducit, Auximumque proficiscitur; quod oppidum Attius, cohortibus introductis,

tuerat, qui & lib. I. de bello Gallico ait, *ad Genevam pervenit.* & lib. VII. *ad Lutetiam iter facere cœpit.* Sed id commentatoribus Cæsaris familiare esse invenio, dictionem ejus ignorare. *D. Vossius.*

Ibid.] Mire dormitavit *Pet. Ciacconius*, cum scripserit non solere Cæsarem urbium nominibus præpositiones addere, nihil enim apud nostrum est frequentius. Exemplis ex hoc solum libro depromptis utamur. Sic cap. XVIII. *Quod oppidum* à Corfinio VII *millium intervallo abest.* Et cap. XXV. *Domitianas enim cohortes protinus* à Corfinio *in Siciliam miserat.* Ac iterum cap. LXXVIII. *Dierum* XXII ab Ilerda *frumentum jussi erant efferre.* Sed, si ita res se haberet, non opus erat, ut reponeret *Itaque* Cæsar *Arimino*, hoc enim nomen facile subintelligitur. *Davies.*

1. *Cum* II *legionibus subsistit*] Manifestum mendum *cum reliquis subsistit.* Scriptum prius erat *cum reliq. subsistit.* Librarius ex *re* fecit II: *liq.* putavit esse *leg.* & scripsit II *legionibus.* Nam Cæsar unam tantum XIII legionem tunc habebat, ut ipsa historia evincit. *D. Vossius.*

Ibid.] Hanc lectionem vitiosam esse omnes vident, Cæsar enim tum temporis solam XIII legionem secum habebat; vide cap. VII. nec alia eum nisi postea consequebatur, ut docet hujusce libri cap. XV. Rescripserunt igitur *Nicasius Ellebodius* & *Pet. Ciacconius*, *cum* V *cohortibus subsistit*; *Dionys.* autem *Vossius* eodem sensu *cum reliquis subsistit.* Vereor ut scopum attigerint. Vel deleta voce *legionibus*, utpote ab imperito intrusa, emendo *cum* II *subsistit*, vel lego *cum* II *cohortibus subsistit.* Ratio est manifesta. Præsto erat Cæsari una tantum legio; in singulis autem legionibus X erant cohortes; harum V Arretium misit Cæsar, II Arimini substitit; Tribus reliquis Pisaurum, Fanum, Anconam occupavit. *Davies.*

2. *Municipii voluntati*] Bong. & Pal. MSti habent *civium voluntate.* D. Vossius.

ctis, tenebat, delectumque toto Piceno, circummissis senatoribus, habebat.

1 XIII. Adventu Cæsaris cognito, Decuriones Auxi-
mi ad Attium Varum frequentes conveniunt: [1] docent
*sui judicii rem non esse; neque se neque reliquos municipes
pati posse, C. Cæsarem imperatorem bene de Repub. meri-
tum, tantis rebus gestis, oppido mœnibusque prohiberi: pro-*
2 *inde [2] habeat rationem posteritatis, & periculi sui.* Quorum
oratione permotus Attius Varus, præsidium, quod in-
3 troduxerat, ex oppido educit, & profugit. Hunc [3] ex
primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consiste-
re cogunt: commissoque prœlio deseritur à suis Varus:
nonnulla pars militum domum discedit: reliqui ad Cæ-
4 sarem perveniunt: atque una cum iis deprehensus L.
Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem
5 ordinem in exercitu Cn. Pompeji antea duxerat. At
Cæsar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit,
Au-

1. *Docent sui judicii rem non esse*] Tantundem est ac si dicas, suum non esse judicare, an justis de caussis Cæsar Pompejum, ille Cæsarem persequeretur. Videtur formula aliqua esse in jure prisco usurpata: sic infra ait de Massiliensibus: *neque sui judicii, neque suarum esse virium, discernere, utra pars justiorem habeat caussam.* Quæ verba optime explicat Vellejus l. II. c. L. cum ait: *Massilia fide melior, quàm consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt.* Itaque *non est judicii mei res*, idem valet, ac si dicas, non mihi id arrogantiæ ut me huic rei interponam: non arrogo mihi arbitrium ejus rei. Et lib. III. de Bello civili cap. XII. *Illi verò daturos se negare, neque portas consuli præclusuros; neque sibi judicium sumturos contra atque omnis Italia populusque R. judicavisset.* D. Vossius.

2. *Habeat rationem posteritatis & periculi*] Rubenius more suo infelix ubi Cæsarem corrigit l. I. Elect. c. VIII. rescribit *potestatis*: nam, inquit, periculum non in posterum, sed præsens imminebat. Non intellexit mentem Cæsaris. Tu per *posteritatem*, intellige *famam*. Quomodo & Julius Celsus de hac re loquens ait p. 183. de hac re loquens; *orant ut famæ, ut suo suorumque discrimini, dum tempus est, consulat.* Posteritas pro fama, quia hæc sola ad posteros transmittitur. Unde & Cicero in Tusculan. l. I. p. 20. Ed. Fabr. *Quum optimus quisque maximè posteritati serviat.* Idem.

3. *Ex primo ordine pauci*] Quomodo x aut xx milites prœlium committant? An hic per primum ordinem non notantur soli illi, qui in principe linea, ut vulgo loquuntur stabant? an dicemus ordinem hic pro caterva aut manu aliqua poni. Sane ego maluissem hic scriptum esse *agmine*. Sed temere non muto: potuerunt Cæsariani impedito itinere Varum premere: isque deinde à suis desertus. *Idem.*

Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem
fore pollicetur.

XIV. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus re- 1
pente terror invasit, ut, quum Lentulus consul ad a-
periendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex
SC. proferendam, protinus, [1] aperto sanctiore æra-
rio, ex urbe profugeret. Cæsar enim adventare, jam-
jamque adesse ejus equites falso nunciabantur. Hunc 2
Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti
sunt. Cn. Pompejus [2] pridie ejus diei ex urbe profectus 3
iter ad legiones habebat, quas à Cæsare acceptas in A-
pulia hibernorum caussâ disposuerat. Delectus intra ur- 4
bem intermittuntur. nihil citra Capuam tutum esse o-
mnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, &
colligunt, delectumque colonorum, qui lege Julia Ca-
puam deducti erant, habere instituunt, gladiatoresque,
quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum pro-
ductos [3] Lentulus libertati confirmat, atque iis e-
quos attribuit, & se sequi jussit: quos postea, moni- 5
tus

1. *Protinus aperto sanctiore ærario*] Nimirum aliter scribere Cæsari non permittebat posteritatis studium, ut ærarium, quod ab eo effractum nullum est dubium, & omnes autores testantur, diceret se apertum à Lentulo invenisse. Si non alium volumus, Florum audiamus, qui ait *Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi.* Miror sane Philippi Rubenii simplicitatem, qui lib. I. Elector. cap. 24. emendat, *protinus non aperto.* D. Vossius.

2. *Pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat*] Fulvius & Ciacconius legunt *Pridie eidus.* Nam Pompejus ut ex verbis Ciceronis colligitur, omnino circa illud tempus ex urbe profectus. Et putant illi librarium ex *pr. eid.* fecisse *pridie ejus diei.* Sane mihi verissima conjectasse videntur. Perpende loca Ciceronis, & quæ de Numa, atque anno à Cæsare ordinato ajunt. *Idem.*

3. *Lentulus libertati confirmat*] Sic vv. cc. nonnulli, at Petavianus habet *ad forum deductos Lentulus libertatis confirmat*; & sic Cujacianus quoque, nisi quod pro *deductos* retinet vocem *productos*, quæ in vulgatis est. Lipsius emendabat *Libertate confirmat.* Quod non probo. Sane mihi optima videtur lectio quæ in Petav. & Cujac. mſ. est: itaque legerim *libertatis confirmat:* ut subintelligatur *munere:* etsi non ignorem quam insolens Cæsari hæc phrasis. Quin ipsa vulgata lectio mihi Lipsiana emendatione magis placet: an non similis mos est loquendi? quando ait Cic. lib. VII. epist. XIII. ad Attic. *gladiatores Pompejus distribuit binos singulis patribus familiarum.* Ubi similiter dativum & accusativum videmus. *Idem.*

tus à suis, quod ea res omnium judicio reprehendebatur, [1] circum familiares conventus Campaniæ, custodiæ caussa, distribuit.

1 XV. [2] Auximo Cæsar progressus omnem agrum Picenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus
2 omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaque pecunia exædificaverat, ad eum legati veniunt; quæque imperarit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat. mittunt.
3 Interea legio XII Cæsarem consequitur. cum his II Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther X cohortibus tenebat: qui Cæsaris adventu cognito profugit ex oppido, cohortesque secum ab-
4 ducere conatus, à magna parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis incidit in Vibullium Rufum,

1. *Circum familiares conventus Campaniæ custodiæ caussa distribuit*] Ursinus & Ciacconius legunt, *circum familias patres conventus Campani, c. c. d.* moti verbis Tullii, quæ paullo ante citavimus. Ego legerim *circum familias.* & postea vidi idem Rubenio placuisse: pro *Campaniæ* ut *Campani* rescribamus ipsa ratio dictare videtur: nam Campania & conventus Campanus idem sunt. *D. Vossius.*

Ibid.] Implexe & morose dictum videtur *familiares conventus Campaniæ.* Qui enim isti sunt? *Cicero*, qui in locis vicinis & tantum non in re præsenti fuit, liquido ita narrat, ut gladiatores distributi modo sint in urbe ipsa. Verba ejus lib. VII. ad Attic. Epist. XIV. *Gladiatores Cæsaris, qui Capuæ sunt, sane commode Pompejus distribuit, binos singulis patribus familiarum.* Non ergo temere credimus per alios conventus Campaniæ distributos. Mihi stat legere *circum familias conventus Campani.* Conventum Campanum accipio ipsos incolas & corpus Capuæ urbis. Sic *conventum Uticensem* infra nominat; sic *conventum Cordubensem*; sic de hac ipsa urbe lib. III. *Periculum veritus, quod conventus arma ceperat.* Vide *Festum* de hac significatione vocis *conventus* & *Asconium* atque alios. Jam *Campanus* à Capua formatur, non *Capuanus*, quod *Varro* indicavit lib. IX. LL. *Virgilius* etiam

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Hæc *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. VIII. Vide & *J. Fr. Gronovium* Observ. lib. III. cap. XXII. *Davies.*

2. *Auximo Cæsar progressus*] In MS. *Norvic.* legitur *maximo Cæsar progressu*, ut scribendum conjecit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. IV. cap. XV. cui tamen non accedo, nam, cum Cæsar itinerum suorum seriem contexat, lectionem receptam optime convenire manifestum, ac proinde nemo dubitet, quin alteri sit præferenda; solenne enim fuit Librariis, nomina appellativa, utpote notiora, si aliquo modo congruerent, pro propriis infercire. *Idem.*

ſum; miſſum à Pompejo in agrum Picenum, confir-
mandorum hominum cauſſà. à quo factus Vibullius cer-
tior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo ac-
cipit, ipſum dimittit. item ex finitimis regionibus, 5
quas poteſt, contrahit cohortes ex delectibus Pompe-
janis. in iis Camerino fugientem Ulcillem Hirum, cum
VI cohortibus, quas ibi in præſidio habuerat, excipit.
quibus coactis, XIII efficit. Cum iis ad Domitium 6
Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus pervenit;
Cæſaremque adeſſe cum legionibus II nunciat. Domi- 7
tius per ſe circiter XX cohortes Alba, ex Marſis & Pe-
lignis, & finitimis ab regionibus coëgerat.

XVI. [1] Recepto Aſculo, expulſoque Lentulo, Cæ- 1
ſar conquiri milites, qui ab eo diſceſſerant, delectum-
que inſtitui jubet. ipſe unum diem ibi, rei frumenta-
riæ cauſſa, moratus, Corfinium contendit. Eo quum 2
veniſſet, cohortes V præmiſſæ à Domitio ex oppido
pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido
millia paſſuum circiter III. Ibi cum antecurſoribus 3
Cæſaris prœlio commiſſo, celeriter Domitiani à ponte
repulſi ſe in oppidum receperunt. Cæſar, legionibus 4
tranſductis, ad oppidum conſtitit, juxtaque murum
caſtra poſuit.

XVII. Re cognita, Domitius ad Pompejum in A- 1
puliam peritos regionum magno propoſito præmio cum
literis mittit; qui petant atque orent, ut ſibi ſubve-
niat: *Cæſarem duobus exercitibus, & locorum anguſtiis fa-
cile intercludi poſſe, frumentoque prohiberi. quod niſi fece-* 2
rit, ſe, cohorteſque amplius XXX, *magnumque numerum ſe-
natorum, atque equitum Romanorum in periculum eſſe ventu-
rum.* Interim ſuos cohortatus, tormenta in muris di- 3
ſponit: certaſque cuique partes ad cuſtodiam urbis at-
tri-

1. *Recepto Aſculo*] Urſinus in v. c. reperit *recepto oppido*, & vocem *Aſculo* χολαστικῶς adjectam putat. Ego pro *Aſculo* in mſ. Cujac. Petav. Palatin. & v. c. inveni *Firmo*, quod vicinum eſt Aſculo oppidum. *D. Voſſius.*

4 tribuit; militibus in concione agros ex ſuis poſſeſſioni-
bus pollicetur, quaterna in ſingulos jugera, & pro ra-
ta parte centurionibus evocatiſque.
1 XVIII. Interim Cæſari nunciatur Sulmonen-
ſes, quod oppidum à Corfinio [1] VII millium inter-
vallo abeſt, cupere ea facere, quæ vellet, ſed à Q.
Lucretio ſenatore & Attio Peligno prohiberi, qui id
2 oppidum VII cohortium præſidio tenebant. Mittit eo
M. Antonium [2] cum legionis VIII cohortibus V. Sul-
monenſes, ſimul atque noſtra ſigna viderunt, portas
aperuerunt, univerſique & oppidani & milites obviam
gratulantes Antonio exierunt. Lucretius & Attius de
3 muro ſe dejecerunt. Attius ad Antonium deductus pe-
tit, ut ad Cæſarem mitteretur. Antonius cum cohor-
tibus, & Attio, eodem die, quo profectus erat, re-
4 vertitur. Cæſar eas cohortes cum exercitu ſuo conjun-
xit, Attiumque incolumem dimiſit. Cæſar tribus pri-
mis diebus caſtra magnis operibus munire, & ex fini-
timis municipiis frumentum comportare, reliquaſque
5 copias exſpectare, inſtituit. Eo triduo legio VIII ad
eum venit, cohorteſque ex novis Galliæ delectibus
XXII, equiteſque à rege Norico circiter CCC. quorum
6 adventu altera caſtra ad alteram oppidi partem ponit. Iis
caſtris Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum
vallo, caſtelliſque circummunire inſtituit. cujus operis
maxima parte effecta, eodem fere tempore miſſi ad
Pompejum revertuntur.
1 XIX. Literis perlectis Domitius diſſimulans in con-
ſilio

1. VII *Millium intervallo*] Sic omnes MSS. & recte quidem. *Jul.* autem *Celſus* pag. 185. ait *Corſinium progreditur oppidum Pelignorum* XII *millia paſſuum diſtans à Sulmone*; Reponendum VII *millia paſſuum*. Davies.

2. *Cum legionis* VIII *cohortibus* V.] Corruptum putabat Urſinus: idem ego arbitror, nam infra demum ait IIX legionem ad Cæſarem veniſſe. Urſinus ait in vet. c. legi VII *legionis* & reſcribit XII. quam conjecturam non improbo, etſi poſſit quoque legere XIII, ut codicum plurium numerum, quatenus hiſtoria patitur, retineamus. Illud certum, non poſſe retineri hoc loco *octavæ legionis*. D. Voſſius.

filio pronunciat Pompejum celeriter subsidio ventu-
rum, hortaturque eos, ne animo deficiant, quæque
usui ad defendendum oppidum sint, parent. Ipse arca- 2
no cum paucis familiaribus suis colloquitur, consilium-
que fugæ capere constituit. Quum vultus Domitii cum
oratione non consentiret, atque omnia trepidantius ti-
midiusque ageret, quam superioribus diebus consues-
set, multumque cum suis [1] consiliandi caussa, secreto,
præter consuetudinem, colloqueretur; concilia con-
ventusque hominum fugeret; res diutius tegi dissimu-
larique non potuit. Pompejus enim rescripserat *sese* [2] *rem* 3
in summum periculum deducturum non esse; neque suo consi-
lio, aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium con-
tulisse. [3] *proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus* 4
copiis veniret. Id ne fieri posset, obsidione, atque oppi-
di circummunitione fiebat.

XX. Divulgato Domitii consilio, milites, qui erant 1
Corfinii, prima vespera secessionem faciunt; atque ita 2
inter se per tribunos mil. centurionesque, atque hone-
stissimos sui generis colloquuntur; *obsideri se à Cæsare;*
opera, munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Do-
mitium, cujus spe atque fiducia permanserint, projectis o-
mni-

1. *Consiliandi caussa*] In aliis *consultandi*; sed receptam lectionem exhibent MSS. *Faern. Ciaccon. Carrar. Norvic.* & editt. *Rom. Beroald.* nec mihi dubium videtur, quin sit genuina. Noster hujusce libri cap. LXXIII. *Hæc consiliantibus iis, nunciatur.* *Apulejus* Metam. lib. I. pag. 9. *Bonus consiliator Aristomenes.* Glossarium vetus. Γνωμοδότης *suasor, consiliator.* Plura hanc in rem congessere *Chr. Cellarius* Cur. Poster. pag. 57. ac intt. ad *Phædri* lib. II. Fab. VI. *Davies.*

2. *Rem in summum periculum deducturum*] Reponit *Pet. Ciacconius*, *rem summam in periculum*; sed ejus conjecturam evertit ipse *Cæsar*, qui lib. V. B. G. cap. XXXI. ait: *Orant, ne sua dissensione & pertinacia* rem in summum periculum deducant. Miror equidem, unde factum, ut *Joan. Brantius*, cum hunc locum memoria teneret, *Ciacconio* adsentiri, quam veram lectionem servare, maluerit. *Idem.*

3. *Proinde si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis veniret*] Petav. eodem modo habet, nisi quod *fuisset facultas* in eo, transpositis vocibus, legatur. Mihi hæc verba corrupta videntur, nam cur Pompejus scriberet, siqua fuisset facultas, & non siqua esset. Legendum puto, *siqua fugæ sit facultas.* Sane sensum præstare nullus ambiget. *D. Vossius.*

mnibus, *fugæ consilium capere: debere se suæ salutis ratio-*
3 *nem habere*. Ab his primo Marsi dissentire incipiunt, eamque oppidi partem, quæ munitissima videretur,
4 occupant. tantaque inter eos [1] dissensio exstitit, ut manum conserere, atque armis dimicare conarentur. post paullo tamen, internunciis ultro citroque missis, quæ
5 ignorabant, de L. Domitii fuga cognoscunt. Itaque omnes uno consilio Domitium productum in publicum circumsistunt, & custodiunt; legatosque ex suo numero ad Cæsarem mittunt: sese paratos esse portas aperire, quæque imperaverit facere, & L. Domitium vivum in ejus potestatem transdere.

1 XXI. Quibus rebus cognitis Cæsar, etsi magni interesse arbitrabatur, quamprimum oppido potiri, cohortesque ad se in castra transducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nunciis commutatio fieret voluntatis, quod sæpe in bello par-
2 vis momentis magni casus intercederent; tamen veritus, ne militum introitu, [2] & nocturni temporis licentia oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas, murosque
3 asservari jubet. Ipse iis operibus, quæ facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis, stationibusque, ut contingant inter se, atque
4 omnem munitionem expleant: tribunos mil. & præfectos circummittit; atque hortatur, non solum ab eruptionibus caveant; sed etiam singulorum hominum occul-

1. *Dissensio exstitit*, *ut* —— *armis dimicare conarentur*] Non dubito quin cum MS. *Norvic.* legendum sit *Dissensio existit*, *ut* —— *armis dimicare conentur*: verba enim tam quæ antecedunt, quam quæ sequuntur, præsentis sunt temporis. *Davies.*

2. *Et nocturni temporis licentia*] Offendit me prima vocula; tamen eam repræsentant omnes MSS. præter *Norvic.* qui & hanc & sequentem prorsus omittit. Conjecit *Pet. Ciacconius* legendum *in nocturni temporis licentia*; mihi, minore mutatione, scribendum placet *ex nocturni temporis licentia*. Hæ certe voces non raro confunduntur; ex ipso *Cæsare* aliud exemplum videre est not. ad lib. III. B. C. cap. XLIX. *Idem.*

cultos exitus asservent. Neque vero tam remisso ac 5
languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte
conquieverit. [1] Tanta erat summa rerum exspecta- 6
tio, ut alius in aliam partem mente atque animo tra-
heretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio,
quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque e-
ventus exciperet.

XXII. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de 1
muro cum vigiliis, custodibusque nostris colloquitur,
velle, si sibi fiat potestas, Cæsarem convenire. Facta 2
potestate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Do-
mitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsa-
ris deducatur. [2] *Cum eo de salute sua agit, atque obsecrat,* 3
sibi ut parcat; veteremque amicitiam commemorat; Cæsaris-
que in se beneficia exponit; quæ erant maxima: quod per eum 4
in collegium pontificum venerat; quod provinciam Hispa-
niam ex prætura habuerat; quod in petitione consulatus ab eo
erat sublevatus. Cujus orationem Cæsar interpellat: *Se* 5
non maleficii caussa ex provincia egressum, sed uti se à con-
tumeliis inimicorum defenderet; ut tribunos pl. [3] *ea re ex*
civitate expulsos, in suam dignitatem restitueret; ut se, &
popu-

1. *Tanta erat summa rerum exspectatio*] Species est Pleonasmi; fere enim dicitur *tanta erat rerum exspectatio*, omissa voce *summa*. Sed eadem ratione defendi potest hæc locutio, ac *quantum maximum*; nec enim illam loquendi rationem refugerunt optimi scriptores. Vide notata ad lib. v. B. G. cap. XXVIII. *Davies.*

2. *Cum eo de salute sua agit, atque obsecrat*] MSS. *Ciaccon. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentant *cum eo de salute suâ* orat *atque obsecrat*. Sic *Plautus* Asin Act. III. Sc. III, 71. *Hanc, cui daturus hanc, jube petere atque* orare mecum. Et Curcul. Act. III, 62. Tecum oro *& quæso, qui has tabellas afferet Tibi, ut ei detur* &c. Vide etiam *Terentium* Hec. Act. IV. Sc. IV, 64. Mihi certum videtur, hanc esse *Cæsaris* ipsius manum, quam ideo mutarunt Librarii, quod phrasin paullo rariorem non intelligerent. *Davies.*

3. *Ea re*] Eam ob causam. *Vitruvius* lib. I. cap. I. *Ea re facilius omnia cognoscunt*. Causa autem, quam hic dicit noster, non erat Cæsaris in Italiam adventus, ut perperam existimavit *Fr. Hotomannus*, non enim ob eam rationem tribuni sunt ex urbe expulsi, sed quod Cæsarem à contumeliis inimicorum defenderent. Porro operam lusit *Gabr. Faërnus*, cui hic placet *injuria*, ut animadverterunt viri eruditi, licet forsan ejus conjecturam nonnihil adjuverint MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent enim *in ea re*. Idem.

populum Rom. paucorum factione oppressum in libertatem vin-
6 *dicaret*. Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in op-
pidum reverti liceat, petit. quod de sua salute impetra-
verit, fore etiam reliquis [1] ad suampse solatio. adeo esse
perterritos nonnullos, [2] ut suæ vitæ durius consulere
cogantur. Facta potestate, discedit.
1 XXIII. Cæsar ubi illuxit, omnes senatores, senato-
rumque liberos, tribunos mil. equitesque Romanos ad
2 se produci jubet. [3] Erant senatorii ordinis L. Domitius,
& P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex.
Quinctilius Varus quæstor, L. Rubrius; præterea fi-
lius Domitii, aliique complures adolescentes, & ma-
gnus numerus equitum Romanorum, & Decurionum,
3 quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes
productos à contumeliis militum, conviciisque prohi-
bet: pauca apud eos loquitur, quod sibi à parte eorum
gratia relata non sit pro suis in eos maximis beneficiis.
4 Dimittit omnes incolumes. [4] Sestertium sexagies, quod
au-

1. *Ad suampse solatio*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, cum in omnibus MSS. & antiquitus cusis legatur *ad suam spem*, unde *Pet. Ciacconius* rescripsit *ad suam spei & solatio*. Conjecerim potius *ad suæ spem solatio*. Davies.

2. *Ut suæ vitæ durius consulere cogantur*] Ciacconius reposuerat *consulere cogitent*. Ego vulgatam lectionem præfero, quæ ἐμφατικωτέρα est. Nam quod ait Cæsar cogantur, respicit ad ea verba, *adeo esse perterritos nonnullos*. Itaque metus eos adigebat. *D. Vossius*.

3. *Erant Senatorii ordinis*] In omnibus mssis reperio, *erant quinquaginta ordines*. Nescio quid sibi ea verba velint, aut unde irrepserint. *Idem*.

Ibid.] Sic est in editt. *Rom. Ven. Beroald.* at in omnibus *Dionys. Vossii* MSS. & *Norvic.* scribitur *quinquaginta ordines*, nec vir eruditus conjicere potuit, quid sibi ea verba velint, aut unde irrepserint. *Fulv. Ursinus* testatur vet. Cod. habuisse *primi ordinis*, unde forsan orti sunt *quinquaginta ordines*, nam, cum antiquitus numeri figuris notarentur, I in L facile potuit mutari. Si hac via tantæ varietatis rationem reddi non putaveris, augurarer, compendiarie scriptum fuisse *erant quinque senat. ordinis*, (nam homines ordinis senatorii quinque postea numerat) ex quo aberrantes Librarii *quinquaginta ordines* exsculpserunt. *Davies*.

4. *Sestertium sexagies, quod aurum adduxerat Domitius*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* omissis duabus primis vocibus, exhibent *aurum, quod adduxerat Domitius*, sed *aurum* abest à MS. *Norvic.* At Codd. *Brant. Steph. Gryph. Vascos.* repræsentant *sestertium sexagies quod advexerat Domitius*, quam lectionem probat *Joan. Frid. Gronovius* de Pec. Vet. lib. II. cap. III. p. 149. *Davies*.

aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depo-ſuerat, allatum ad ſe [1] ab II-viris Corfinienſibus Domitio reddit; ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuiſſe videatur; etſi eam pecuniam publicam eſſe conſtabat, datamque à Pompejo in ſtipendium.
Milites Domitianos ſacramentum apud ſe dicere jubet: 5
atque eo die caſtra movet, juſtumque iter conficit. VII omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, [2] Frentanorum, Larinatium in Apuliam pervenit.

XXIV. Pompejus, iis rebus cognitis, quæ erant 1
ad Corfinium geſtæ, Luceria proficiſcitur Canuſium, atque inde Brundiſium. Copias undique omnes ex no- 2
vis delectibus ad ſe cogi jubet. [3] ſervos, paſtores armat, atque his equos attribuit. ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohor- 3
tibus VI profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum III, quæ procul equitatum Cæſaris conſpicatæ,

1. *Ab Duumviris Corfinienſibus*] Ea vera lectio: quam depravate codices veteres exhibent. Nam in Pal. & Pet. erat *his viris*: (ut & in *Norvic.*) Ortus ex numero error: primo enim ſcriptum erat II *viris*, unde alius fecit *bis viris*, & ſic in Cujacii quoque MS. eſt: librarius ignorans, nec recte legens, ex *bis* fecit *his*. Quod notare viſum, ut conſtet unde ſæpe errores codicibus inrepant. *D. Voſſius.*

2. *Frentanorum*; *Larinatium*] Sic quoque Cujacii codex habebat, Bongarſianus *Ferentanorum*; corruptè: nam populi hujus nomen eſt triſyllabum. Erravit eadem in re ſummus Geographus Abrahamus Ortelius, & putaſſe videtur à Ferentino dictos Ferentanos. Sed Ferentinum eſt oppidum Latii, cui nihil commune cum Frentanis. Retinet rectam appellationem Strabo, qui φρεντανὺς nuncupat. Et nequid dubites ait Silius lib. VIII. vſ. 520.

Marrucina ſimul Frentanis æmula pubes.

Sed cum *Frentanos Larinates* eundem populum faciat Plinius Hiſt. Nat. lib. III. cap. XI. videndum an non & hic rectius tollatur comma quod hæc vocabula disjungit. Certe non raro in Cæſare tali interpunctione corrupta populorum nomina, ut libris de bello Gallico Aulerci Eburovices, quos duos populos librarii fecerat error, cum idem ſit. *Idem.*

3. *Servos, paſtores armat*] Deleta virgula, legendum credo *ſervos paſtores armat*, hi enim paſtores erant ſervi, ut ex ſeqq. liquet. *Lactantius* Div. Inſtit. lib. II. cap. IV. *Immiſſis* latronibus ſervis *impune ſublata eſt*. Sic *Plautus* Epid. Act. I. Sc. 58. *Servom hominem*. *Dictys* Cretenſis lib. V. cap. VII. *avem aquilam*, & cap. X. *legatos viros* dixerunt. *Davies.*

catæ, cui præerat Bivius Curius, relicto prætore, si-
4 gna ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. I-
tem reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæ-
saris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum de-
prehensus ex itinere [1] Cn. Magius Cremona præfectus
fabrûm Cn. Pompeji: quem Cæsar ad eum remittit
5 cum mandatis: *quoniam ad id tempus facultas colloquendi
non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus, interesse
6 Reipubl. & communis salutis, se cum Pompejo colloqui: ne-
que vero idem perfici longo itineris spatio, quum per alios
conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus
disceptetur.*

1 XXV. His datis mandatis, Brundisium [2] cum le-
gionibus VI pervenit, veteranis IV reliquis, quas
ex novo delectu confecerat, atque in itinere comple-
2 verat. Domitianas enim cohortes protinus à Corfinio
in Siciliam miserat. Reperit consules Dyrrachium pro-
fectos cum magna parte exercitus, Pompejum re-
3 manere Brundisii cum cohortibus XX. neque cer-
tum inveniri poterat, obtinendine caussa Brundisii
ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum ma-
re, extremis Italiæ partibus regionibusque Græciæ,

[1] in

1. *Cn. Magius Cremona*] Cremonensis. Sic l. III. B. C. c. LXXI. *C. Felginatem Placentia*; *A. Gravium Puteolis*; *M. Sacrativirum Capua*. *Vitruvius* lib. I. cap. I. *Archimedes & Scopinas ab Syracusis*. *Terentius* Eunuch. Act. I. Sc. II, 85. *Dixti cupere te ex Æthiopia ancillulam*. *A. Gellius* N. Attic. lib. II. cap. XXIX. *Æsopus ille è Phrygia fabulator*. Vide & *Thom. Munckerum* ad *Hygini* Fab. XCVII. p. 152. *Davies*.

2. *Cum legionibus sex pervenit, veteranis quatuor*] Emendo *veteranis tribus*, quomodo in Petaviano optimæ notæ codice, & Bongarsiano legitur; ipsaque id ratio evincit. Nam Cæsaris tres, ut supra ipse ostendit, legiones erant, nimirum XIII, XII, & VIII: hæ sunt veteranæ quas intelligit. Reliquæ, quas ait ex novis delectibus confectas, & in itinere completas, sunt primum cohortes XXII, ex Gallia missæ: præterea septenæ, quæ sub Attio Peligno fuerant, de quibus ipse ait: *Cæsar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit*. Denique tres cohortes à Rutilo Lupo ad Curium signa transtulisse ait: Hic numerus efficit cohortes XXXII, hoc est paullo plus quam legiones tres. Ut de lectionis hujus veritate ambigendum ultra non sit. Nam Domitianas cohortes, quæ XXX & eo amplius erant, non junxit Cæsar exercitui suo, sed, ut ipse testatur, in Siciliam misit. *D. Vossius*.

[1] in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum
administrare posset, an inopia navium ibi restitisset; ve- 4
ritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret,
exitus administrationesque Brundisini portus impedi-
re instituit: quorum operum hæc erat ratio. *Qua fau-* 5
ces erant angustissimæ portus, [2] *molem atque aggerem ab u-*
traque parte litoris jaciebat, *quod his locis erat mare vado-*
sum. *Longius progressus*, *quum agger altiore aqua contineri* 6
non posset, *rates duplices*, *quoquo versus pedum* XXX *è regio-*
ne molis collocabat. *Has quaternis anchoris ex quatuor angu-* 7
lis destinabat, *ne fluctibus moverentur*. *His perfectis*, *collo-* 8
catisque, *alias deinceps pari magnitudine rates jungebat*.
has terra [3] *atque aggere contegebat*, *ne aditus*, *atque in-* 9
cursus ad defendendum impediretur : *à fronte*, *atque ab* 10
utroque latere cratibus ac pluteis protegebat; *in quarta quaque*
earum turres binorum tabulatorum excitabat, *quo commodius*
ab impetu navium incendiisque defenderet.

XXVI. Contra hæc Pompejus naves magnas onera- 1
rias, quas in portu Brundisino deprehenderat, ador-
nabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque
multis tormentis, & omni genere telorum completas,
ad opera Cæsaris appellebat, ut rates perrumperet, at-
que opera disturbaret. Sic quotidie utrimque eminus
fun-

1. *In potestatem haberet*] Ita quoque Scaligero placuit. mss. tres habent *in potestate*, quod præferam. Nec occurrit locus ullus probati autoris, qui illa phrasi usus sit. *D. Vossius*.

Ibid.] Nonnulli Codd. *in potestate* & ita reponendum censuit *Dionys. Vossius*, quia nullus ei occurrit locus probati auctoris, qui illa phrasi usus sit. At eam locutionem adhibet *Sallustius* Jugurth. cap. CXII. *Cum talem virum in potestatem habuisset*. Sic & apud Auctorem de Bell. Hispan. cap. XXXVI. ubi in vulgg. legitur *quod Pompejum* in potestate *haberent*, MSS. recte habent *in potestatem*. Plura similium locutionum exempla congessit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. I. cap. VII. *Davies*.

2. *Molem atque aggerem*] Pet. & Pal. habent *moles*, & cum duæ fuerint, malo credere Cæsarem ita scripsisse. Confirmat id Cæsaris epistola ad Q. Pedium, in qua ait de eadem re, *ab utroque portus cornu moles jacimus*. (Sic & cap. XXVIII. *Ad moles Cæsaris adhærescunt*) Sed utrum retineas haud multum interest; neque monuissem, nisi duo codices ita haberent; præsertim cum infra ipse Cæsar dicat *è regione molis collocabat*. D. Vossius.

3. *Atque aggere contegebat*] In Petav. significantius est *integebat*. Idem.

2 fundis, ſagittis, reliquiſque telis, pugnabatur. Atque
hæc ita Cæſar adminiſtrabat, ut conditiones pacis di-
mittendas non exiſtimaret. ac tametſi magnopere admi-
rabatur Magium, quem ad Pompejum cum mandatis
miſerat, ad ſe non remitti; atque ea res ſæpe tentata,
etſi impetus ejus conſiliaque tardabat; tamen omnibus
3 rebus in eo perſeverandum putabat. Itaque Caninium
Rebilum legatum, familiarem neceſſariumque Scribo-
nii Libonis, mittit ad eum colloquii cauſſa. mandat,
ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis,
4 ut ipſe cum Pompejo colloqueretur, poſtulat. magno-
pere ſeſe confidere demonſtrat, ſi ejus rei ſit poteſtas
facta, fore, ut æquis conditionibus ab armis diſceda-
tur: cujus rei magnam partem laudis atque exiſtima-
tionis ad Libonem perventuram, ſi [1] illo auctore,
atque agente, ab armis ſit diſceſſum. Libo à colloquio
5 Caninii digreſſus, ad Pompejum proficiſcitur. Paullo
poſt renunciat, *quod conſules abſint*, [2] *ſine illis de compo-*
6 *ſitione agi non poſſe*. Ita ſæpius rem fruſtra tentatam Cæ-
ſar aliquando dimittendam ſibi judicabat, & de bello
agendum.

1 XXVII. Prope dimidia parte operis à Cæſare effe-
cta, diebuſque in ea re conſumptis IX, naves à conſu-
libus Dyrrhachio remiſſæ, quæ priorem partem exer-
citus

1. *Illo autore atque agente*] Minus uſitatus loquendi mos: alias dixiſſet, *illius ſuaſu atque opera.* D. Voſſius.

2. *Sine illis de compoſitione*] Duas primas voces expungendas cenſet *Pet. Ciacconius*; hoc autem non aliunde factum, quam quod σύνταξιν haud recte perciperet; eodem enim redit, ac ſi dixiſſet noſter *paullo poſt renunciat conſules abeſſe & ſine illis de compoſitione agi non poſſe*, quare malim, ut cum quibuſdam codd. legatur *nec ſine illis de compoſitione agi poſſe*. Huic conſtructioni non eſt impedimento, quod & ſubjunctivum & infinitivum verbo adjiciatur. Sic enim *Livius* lib. XLII. cap. XXXIII. *Publ. Licinius Conſul S. C. recitari juſſit; primum quod bellum Senatus Perſeo juſſiſſet; deinde quod veteres Centuriones, quamplurimum ad id bellum ſcribi cenſuiſſet, nec ulli, qui non major annis* L *eſſet*, MILITIÆ VACATIONEM ESSE. Scio quidem *Fr. Sanctium* Min. lib. III. cap. XIV. haſce locutiones parum Latinas exiſtimaſſe; ſed toto cœlo erravit, ut poſt alios oſtendit vir doctiſſimus *Jac. Perizonius* in Addit. pag. 546, ſeqq. *Davies*.

citus eo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pom- 2
pejus, sive operibus Cæsaris permotus, sive etiam
quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu
navium profectionem parare incipit: &, quo facilius 3
impetum Cæsaris tardaret, ne sub ipsa profectione mi-
lites oppidum irrumperent, portas obstruit, vicos pla-
teasque inædificat, fossas transversas viis præducit, at-
que ibi sudes, stipitesque præacutos defigit. Hæc le- 4
vibus cratibus, terraque inæquat. aditus autem atque
itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, ma-
ximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit.
His paratis rebus, milites silentio naves conscendere 5
jubet; [1] expeditos autem ex evocatis sagittariis fundi-
toribusque, raros in muro turribusque disponit. Hos
certo

1. *Expeditos autem ex evocatis sagittariis*] Evocati, ut notum, erant milites qui perfuncti jam omnibus stipendiis evocabantur plerumque non imperio, sed rogatione magis. Hinc *beneficiarii* à Cæsare lib. III. de Bello civili cap. LXXXIII. dicuntur evocati: ait enim: *evocatorum circiter duo millia, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant.* Erant ii sæpe centuriones, hoc est, qui centurionatu functi, vel primores ordines duxerant: sed non semper; nam & gregarios milites evocatos docent hæc verba, quibus *sagittarios evocatos* nuncupat. In Glossis vett. *Evocatus* ταξίαρχος exponitur. Quod non semper verum; nam non omnes ordinum ductores fuerunt evocati. Unde Cæsar initio hujus libri ait: *multi undique ex veteribus Pompeji exercitibus spe præmiorum atque ordinum evocantur.* Attende ad verba *spe præmiorum atque ordinum.* Duplices nimirum evocatos facit, alios spe ordinum vocatos, hi ταξίαρχοι: alios præmiorum spe, hi gregarii milites, sagittarii, funditores aliique majora habituri stipendia. Credo duplicia fuisse; nam ait Cæsar de Domitio: *militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos jugera, & pro rata parte centurionibus evocatisque.* Conjungit centuriones evocatosque, unde tandundem iis promissum videtur. Centuriones autem duplum habuere: Livius: *Sæpe dedit militibus denarios, &c. duplex centurioni, triplex equiti.* Sed quod in glossis evocati exponuntur ταξίαρχοι accipere possis, ut *evocati* sint, quos *ordinarios* vocat Vegetius, sive qui in primis ordinibus pugnavere. Re ipsa enim diversi sunt, sed idem utrisque honor, ut in primo ordine starent. Tales designat Capitol. in Maximino: *Hic diu sub Caracalla ordines duxit, centurionatus egit.* En tibi ordines ducere minus est centurionatu; quem honorem evocatis tributum arbitror. Alioqui istos, quos *ordinarios* vocat Vegetius, non male exponas id genus homines, qui minores ordines ducunt: hoc est, decani manipulorum; nam cum evocatis eosdem esse non arbitror. Prohibet Vopiscus quando ait: *militavit primum inter ordinarios, deinde inter equites: ordines duxit, tribunatus egit.* Ordinarii sunt primo in or-

certo ſigno revocare conſtituit, quum omnes milites
naves conſcendiſſent; atque iis expedito loco actuaria
navigia relinquit.

1 XXVIII. Brundiſini Pompejanorum militum in-
juriis atque ipſius Pompeji contumeliis permoti Cæſa-
2 ris rebus favebant. Itaque, cognita Pompeji profectio-
ne, concurſantibus illis, atque in ea re occupatis, vul-
go ex tectis ſignificabant; per quos re cognita, Cæ-
ſar ſcalas parari, militeſque armari jubet, ne quam rei
gerendæ facultatem dimittat. Pompejus ſub noctem
3 naves ſolvit. Qui erant in muro cuſtodiæ cauſſa collo-
cati, eo ſigno, quod convenerat, revocantur, notiſque
4 itineribus ad naves decurrunt. Milites poſitis ſcalis muros
aſcendunt: ſed moniti à Brundiſinis, ut [1] vallum cæ-
cum foſſaſque caveant, ſubſiſtunt, & longo itinere ab iis
cir-

ordine pugnantes, quales decani manipulorum: et en hic gradus quos obſervat Vopiſcus; primo ordinarios, dein equites ponit: poſtea ordinum ductores, id eſt centuriones, nam illi κατ' ἐξοχὴν etiam à Cæſare *primores ordines*, & *primorum ordinum centuriones* vocantur. Niſi malimus per ordinarios hic deſignari gregarios, ut priſca militia locuti; quod non improbem. Et ordinarios ἁπλῶς dicit non addita voce pedites, eodem modo quo miles pro pedite dicitur, ut alibi oſtendimus. Evocati denique iidem fuere, quos hodie *adelborſten* nuncupamus: nam & hi duplicia faciunt ſtipendia, & immunes ſunt à vigiliis, aliiſque id genus laboribus. Eadem olim apud veteres evocatorum conditio. Illud modo diſcriminis, quod hi noſtri intereſſe exercitui tenentur; evocati olim, ut diximus, non tenebantur, veteribus non *milites* appellati, ſed *pro militibus*, uti autor Servius ad 1. Æneid. Maronis, ubi ait: *Militiæ tria ſunt genera. Plerumque enim evocati dicuntur: & non ſunt milites, ſed pro milite. Unde Saluſtius: Neque miles, neque pro milite.* Itaque vere noſtros illos *duplarios* appellare poſſis. *D. Voſſius.*

1. *Ut vallum cæcum*] Feſtus: *Cæcum vallum dicitur, in quo præacuti pali terra adfixi, herbis vel frondibus occuluntur.* Vallum eſt murus è ceſpite, aut terra adgeſtus, proinde eminens aliquid. Atqui eminentia latere non poſſunt: itaque merito quæri poſſit, quid per cæcum vallum ſibi Cæſar velit. Ego ajo nihil aliud eſſe quam ripam ipſam foſſæ, ſed citeriorem, in qua defixæ ſudes. Foderat Pompejus foſſas, has pone vallum fuit, non è terra adgeſtum, alioqui enim facile Cæſariani illud vidiſſent: ſed vallum erat reſpectu fundi foſſæ: hanc foſſam Pompejus cratibus, dein terra intexerat, ita ut nec ſudium, nec foſſæ ulla apparerent veſtigia. Quod verum eſſe probatur ex Cæſaris verbis, qui ſupra dixit, *foſſas transverſas viis præducit, atque ibi ſudes ſtipiteſque præacutos defigit. hæc levibus cratibus terraque inæquat.* Hic vero, de iiſdem operibus loquens ait: *moniti à Brundiſinis ut vallum cæcum, foſſaſque caveant.* Igitur cum ait ibi *ſudes defigit*, & poſtea *vallum cæ-*

cum,

circumducti ad portum perveniunt, duasque naves cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis lintribusque deprehendunt, deprehensas excipiunt.

XXIX. Cæsar etsi ad spem conficiendi negotii ma- 1
xime probabat coactis navibus mare transire, & Pompejum sequi, prius quam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem timebat: quod, omnibus coactis navibus, Pompejus præsentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, ut ex longinquioribus re- 2
gionibus Galliæ, Picenique, [1] & à Freto naves essent exspectandæ. sed id propter anni tempus, longum atque impeditum videbatur. Interea veterem ex- 3
ercitum, duas Hispanias confirmari; quarum altera erat maximis beneficiis Pompeji devincta; auxilia, equitatum parari, Galliam, Italiamque tentari se absente, nolebat.

XXX. Itaque in præsentia Pompeji insequendi ra- 1
tionem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: II-viris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendas curent. Mittit in 2
Sardiniam cum legione una Valerium legatum, [2] in Siciliam

cum, idem vult. Vallum sudes habet infixas, ita & ripa. Illud editum est, ita & hæc ripa, si conferas cum fossæ fundo edita. Idque etiam innuit Plutarchus, cum ait in Pompejo: pag. 1191. & 1192. ἀνέσκαψε τὴν πόλιν ϗ διετάφρευσε, ϗ σκολόπων ἐνέπλησε τὰς στενωπὰς: *effodit urbem & fossas duxit, stipitibusque implevit semitas.* Ubi nihil de vallo excitato ait, sed tantum de stipitibus. Eadem forte ratione *aras* vocavere saxa, quæ in mari sunt, & tamen supra fluctus non eminent. Unde & saxa illa cæca nuncupantur. Sed ego mallem hoc loco Cæsaris scriptum esse ut *vallos cæcos:* & clara erit sententia; nam exacte hoc respondebit superioribus illis, *ibi sudes stipitesque præacutos defigit.* Sed nec priora displicent, quæ retineo donec melius quid occurrerit. *D. Vossius.*

1. *Et à Freto*] Intelligit Gaditanum sive Herculeum, quod ita κατ' ἐξοχὴν vocabatur. *Pomponius Mela* lib. I. cap. III. *Extra* fretum *ad Occidentem inæqualis admodum.* Et lib. II. cap. VII. *Gades insula, quæ egressis* fretum *obvia est.* Sic etiam alii loquuntur. *Davies.*

1. *In Siciliam Curionem propræt.*] Si nonnullis credimus, prior eo missus est Asinius Pollio, cujus adventu Cato ex Sicilia profugit. *Plutarchus* in Caton. p. 785. Πυθόμενος δὲ (Κάτων)

ciliam Curionem proprætorem cum legionibus III. eundem, quum Siciliam recepiſſet, protinus in Africam tranſducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato: Africam ſorte Tubero obtinere debebat. Caralitani, ſimul ad ſe Vale-
3 bero obtinere debebat. Caralitani, ſimul ad ſe Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, ſua ſponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam conſentire intelligeret, ex
4 Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat, novas civitatibus imperabat: hæc magno ſtudio agebat: in Lucanis, Brutiiſque, per legatos ſuos civium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum à civitatibus Siciliæ exi-
5 gebat. Quibus rebus pene perfectis adventu Curionis cognito, [1] queritur in concione *ſeſe projectum ac proditum à Cn. Pompejo; qui, omnibus rebus imparatiſſimus, non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet; & ab ſe, reliquiſque in Senatu interrogatus, omnia ſibi eſſe ad bellum apta ac parata confirmaſſet*. Hæc in concione queſtus, ex provincia fugit.

1 XXXI. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt.
2 Tubero quum in Africam veniſſet, invenit in provincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum, ut

των) Ἀσίνιον Πολλίωνα πρὸ τῶν πολεμίων ἀφῖχθαι μετὰ δυνάμεως εἰς Μεσσήνην &c. ἐξέπλευσεν. *Appianus* Civil. lib. II. pag. 452. ed. Steph. Ἀσίνιός τε Πολλίων εἰς Σικελίαν πεμφθεὶς, ἧς ἡγεῖτο Κάτων, πυνθανομένῳ τῷ Κάτωνι, πότερα τῆς βουλῆς ἢ τοῦ δήμου δόγμα φέρων, εἰς ἀλλοτρίαν ἐμβάλλοι, ὧδε ἀπεκρίνατο, Ὁ τῆς Ἰταλίας κρατῶν ἐπὶ ταῦτα ἔπεμψε. καὶ Κάτων μὲν τοσόνδε ἀποκρινάμενος, ὅτι φειδοῖ τῶν ὑπηκόων οὐκ ἐνταῦθα αὐτὸν ἀμύνεται, διέπλευσεν ἐκ Κερκύρας (Male: an ſupplendum ἐς Κέρκυραν, καὶ ἐκ Κερκύρας; ut mendum procrearit vocum ſimilitudo) ἐς Πομπήιον. Et pag. 453. Κουρίωνα μὲν ἀντὶ Κάτωνος ᾑρεῖτο ἡγεῖσθαι Σικελίας. Si ita ſe res habet, falſus eſt noſter, qui Catonem non niſi poſt adventum Curionis è provincia exceſſiſſe narrat. *Davies.*

1. *Queritur in concione ſeſe projectum & proditum à Cn. Pompejo*] Fictum hoc videtur, nam Cato, ſi ita tulerat animus, *Siciliam tenere nullo negotio poterat*, ut teſtatus eſt *Cicero* ad Attic. lib X. epiſt. XVI. quod & ipſe ſenſit, ſi *Plutarcho* fides. Adi vit. Catonis p. 785. *Idem.*

ut ſupra demonſtravimus, amiſſis cohortibus, proti-
nus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam ſua ſpon-
te vacuam occupaverat, delectuque habito, II legio-
nes effecerat, hominum & locorum notitia, & uſu e-
jus provinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod pau-
cis ante annis [1] ex prætura eam provinciam obtinuerat.
Hic venientem Uticam cum navibus Tuberonem por- 3
tu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine
filium exponere in terram patitur, ſed ſublatis ancho-
ris excedere eo loco cogit.

XXXII. His rebus confectis Cæſar, ut reliquum 1
tempus à labore intermitteretur, milites in proxima
municipia deducit. ipſe ad Urbem proficiſcitur. Coa- 2
cto Senatu, injurias inimicorum commemorat: *docet
ſe nullum extraordinarium honorem appetiſſe, ſed exſpectato
legitima tempore conſulatus, eo fuiſſe contentum, quod o-
mnibus civibus pateret: latum ab* X *Tribunis pl. contradi-* 3
*centibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & pri-
ſtina conſuetudine* [2] *dicendi mora* [3] *dies extrahente, ut ſui
ratio abſentis haberetur, ipſo conſule Pompejo: qui ſi impro-
baſſet, cur ferri paſſus eſſet? ſin probaſſet, cur ſe uti populi
beneficio prohibuiſſet? Patientiam proponit ſuam, quum de* 4
exer-

1. *Ex pratura*] Poſt præturam. Vide *J. Fr. Gronovium* Obſerv. lib. IV. cap. XX. At MS. *Norvic.* habet *paucis ante annis* prætor *eam provinciam obtinuerat.* Et ſic *Cicero* pro Ligario p. 2471. *Interim P. Attius Varus, qui* prætor *Africam obtinuerat, Uticam venit.* Veteres autem editi vulgatam ſcripturam retinent. *Davies.*

2. *Dicendi mora dies extrahente*] Hoc factum à Senatoribus, quibus non arriſit res, de qua agebatur. *Atejus Capito* de Offic. Senat. apud *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IV. cap. X. *Cato rem, quam conſulebatur, quoniam non è Rep. videbatur, perfici nolebat. Ejus rei gratia ducendæ, longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem; erat enim jus Senatori, ut ſententiam rogatus, diceret ante quicquid vellet alii rei, & quoad vellet;* & *Senatuſconſultum, ante exortum aut poſt occaſum ſolem factum, ratum non fuiſſe* ex *Varrone* notavit idem ſcriptor N. A. lib. XIV. cap. VII. *Idem.*

3. *Dies extrahente*] Sic exhibent omnes Codd. quorum auctoritatem ſum ſecutus; *Joſ.* enim *Scaliger* ex conjectura repoſuerat *diem extrahente.* Perperam; nam veri eſt ſimile ea de re ſæpius actum fuiſſe, quare Cato, ne fieret SC. dicendo plures dies exemit, ut etiam vidit *Joan. Frid. Gronovius* ad *Livii* lib. XXII. c. XVIII. *Davies*

exercitibus dimittendis ultro postulavisset ; in quo jacturam
5 *dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet ; qui , quod ab altero postularent , in se recusarent , atque omnia permisceri mallent , quam imperium*
6 *exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus prædicat ; crudelitatem & insolentiam in circumscribendis Tribunis pl. conditiones à se latas & expetita colloquia , & de-*
7 *negata , commemorat. pro quibus rebus orat ac postulat , Remp. suscipiant , atque una secum administrent. sin timore defugiant ,* [1] *illis se oneri non futurum , & per se Rempubl. ad-*
8 *ministraturum. legatos ad Pompejum de compositione mitti oportere : neque se reformidare , quod in senatu paullo ante Pompejus dixisset , ad quos legati mitterentur , iis auctoritatem attribui ; timoremque eorum , qui mitterent , significari : tenuis , atque infirmi hæc animi videri : se vero ,* [2] *ut operibus anteire studuerit , sic justitia & æquitate velle superare.*

1 XXXIII. Probat rem Senatus de mittendis legatis: sed qui mitterentur , non reperiebantur: maximeque timoris caussa pro se quisque id munus legationis recu-
2 sabat. Pompejus enim discedens ab urbe in Senatu dixerat , eodem se habiturum loco , qui Romæ reman-
3 sissent , & qui in castris Cæsaris fuissent. Sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subjicitur etiam

1. *Illis se oneri non futurum*] Sic editt. *Rom.* & *Beroald.* at *Ven. Illis se honori non futurum.* MSS. autem *Carrar.* & *Ciacc. Illi se oneri non defuturum* , cui lectioni fere accedunt editt. *Paris.* & *Gryph.* in quibus est *illi se honori non defuturum* , nec abhorret MS. *Norvic.* habet enim *illis se oneri non defuturum.* Sic supra locutus est *Cæsar* hujusce libri cap. I. *L. Lentulus Consul* Senatu Reique publ. se non defuturum *pollicetur.* Vide & lib. III. B. C. cap. XCIII. *Davies.*

2. *Ut operibus anteire studuerit*] Sic edidi fidem secutus MSS. *Norvic.* & *Ursin.* quam lectionem & ipse *Fulvius* probavit. Alludunt editt. *Rom. Ven. Beroald.* in quibus legitur *operibus ante studuerit.* Opera sunt res gestæ. Sic *Justinus* lib. II. cap. VI, I. *Operaque Atheniensium effectu majora quam voto fuere.* *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. CVI. *Pro Dii boni , quanti voluminis* opera *insequenti æstate , sub duce Tiberio Cæsare , gessimus.* *Jos. Scaliger* ex nonnullis Codd. edidit *ut opibus anteire studuerit* , nimirum Pompejus ; inficete prorsus : ab hac tamen lectione ne latum quidem unguem recesserunt editores nuperi. *Davies.*

etiam L. Metellus Tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat; reliquasque res, quascunque agere instituerit, impediat. Cujus cognito consilio, 4
Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam pervenit.

XXXIV. Quo quum venisset, cognoscit missum in 1
Hispaniam à Pompejo Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinio captum dimiserat: profectum 2
item Domitium ad occupandum Massiliam navibus actuariis VII, quas Igili & in Cosano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat. præmissos e- 3
tiam legatos Massilienses [1] domi nobiles adolescentes; quos ab Urbe discedens Pompejus erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia [2] veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acce- 4
ptis Massilienses portas Cæsari clauserant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex o- 5
mnibus castellis in urbem convexerant; armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem portasque refecerant.

XXXV. Evocat ad se Cæsar [3] Massiliensium XV pri- 1
mos:

1. *Domi nobiles adolescentes*] Ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius*, quem secuti sunt *Jos. Scaliger* & recentiores. MSS. & vett. cusi *domum* exhibent. Sic cap. XXXV. *Cujus orationem* domum *legati referunt*. Distingue igitur *præmissos etiam legatos Massilienses domum, nobiles adolescentes*. Davies.

2. *Veterum suorum beneficiorum*] Sic reposui ex omnibus MSS. & antiquitus impressis, nihil enim est causæ, cur, repugnantibus Codicibus, *veterem* cum *Jos. Scaligero* legamus. *Idem*.

3. *Massiliensium XV primos*] Πεντεκαίδεκα προεστῶτας. Nam ut ex Strabone discimus lib. IV. διοικοῦνται ἀριστοκρατικῶς οἱ Μασσαλιῶται πάντων εὐνομώτατα· ἀνδρῶν χ' καταστήσαντες συνέδριον, διὰ βίου ταύτην ἐχόντων τὴν τιμήν, οὓς Τιμούχους καλοῦσι· πεντεκαίδεκα δ' εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεστῶτες, τούτοις δὲ τὰ πρόχειρα διοικεῖν δίδοται. πάλιν δὲ τῶν ιε' προκάθηνται τρεῖς οἱ πλεῖστον ἰσχύοντες. Igitur sexcenti Senatores Massiliensibus, in his XV viri, quos Τιμούχους vocant, præcellebant; & inter

mos: cum his agit, ne initium inferendi belli à Maſſi-
lienſibus oriatur: *debere eos Italiæ totius auctoritatem ſe-*
2 *qui potius, quam unius hominis voluntati obtemperare.* Re-
liqua, quæ ad eorum ſanandas mentes pertinere arbi-
3 trabatur, commemorat. Cujus orationem domum le-
gati referunt, atque [1] ex auctoritate hæc Cæſari re-
nunciant: *Intelligere ſe diviſum eſſe populum R. in partes*
duas: neque ſui judicii, neque [2] *ſuarum eſſe virium decer-*
4 *nere, utra pars juſtiorem habeat cauſſam: principes vero eſſe*
earum partium Cn. Pompejum, & C. Cæſarem, patronos
civitatis; quorum alter agros Volcarum Arecomicorum &
Helviorum publice iis conceſſerit: alter bello victas Gallias
5 *attribuerit, vectigaliaque auxerit. quare paribus eorum be-*
neficiis, parem ſe quoque voluntatem tribuere debere, &
neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe, aut por-
tubus recipere.

1 XXXVI. Hæc dum inter eos aguntur, Domitius
navibus Maſſiliam pervenit; atque ab iis receptus urbi
præficitur. Summa ei belli adminiſtrandi permittitur.
2 Ejus imperio claſſem quoquo verſus dimittunt: one-
rarias naves, quas ubique poſſunt, deprehendunt, at-
que in portum deducunt: [3] earum clavis, aut mate-
ria,

ter τιμοῦχοι tres præſidebant. Etiam meminit Lucianus, qui Maſſiliæ rhetorem egit, in Toxari pag. 71. ubi loquitur de Menecrate Maſſilienſi, & ejuſdem urbis judicibus. χρόνῳ δὲ ὁ Μενεκράτης ἀφῃρέθη τὴν οὐσίαν ἐκ καταδίκης, ὅτε περ καὶ ἄτιμος ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἑξακοσίων, ὡς ἀποφηνάμενος γνώμην παράνομον. *Aliquando vero ſuis facultatibus eſt multatus Menecrates, & eodem quoque tempore infamis pronunciatus à ſexcentis viris, tanquam iniquæ ſententiæ autor.* Etiam Valerius Maxim. lib. II. cap. VI. ait: *venenum datur ei, qui cauſſas Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen eſt) exhibuit,* &c. *D. Voſſius.*

1. *Ex auctoritate hæc Cæſari renunciant*] Scilicet *publica.* Noli cum Ciacconio dicere hic deeſſe vocem aliquam. Elegantius ſubticetur. *Idem.*

2. *Suarum eſſe virium decernere*] Judicare, vel certum ſtatuere. Editt. *diſcernere*, ſed nos ſecuti ſumus certiſſimam emendationem ſummi viri *J. Fr. Gronovii*, qui de harum vocum diſcrimine videndus eſt Obſerv. lib. III. cap. XIII. pag. 547. *Davies.*

3. *Earum clavis, aut materia, atque armamentis inſtructis*] Aliter ut vett. editt. & mſſ. Cujac. Pet. Pal. Bong. & noſter: in quibus conſtanter legitur: *parum clavis materia atque armamentis inſtructis.* Niſi quod vett. edition. habent, *parum clauſis.* Expen-

ria, atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur: frumenti quod inventum est, 3
in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Qui- 4
bus injuriis permotus Cæsar, legiones III Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate numero XII facere instituit.
Quibus effectis armatisque diebus XXX, à qua die ma- 5
teria cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit.

XXXVII.

pendamus. Ait Cæsar, Massilienses naves onerarias, quas deprehendissent, in portum suum deduxisse: subditur, *earum clavis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque utuntur.* h. e. navium onerariarum clavis, materia, deinde & armamentis, quæ super instructa iis erant, usos Massilienses ad veteres reficiendas. Ergo si ita sumas necessario vox instructis refertur ad armamenta, quæ navibus instruuntur: qualia sunt tormenta, scorpiones, atque id genus alia. Jam vero si cum mss legere placet, *parum clavis aut materia atque armamentis instructis, ad reliquas armandas*, &c. hoc modo mens sit, Massilienses naves in portum deducunt: sed illis, quæ parum instructæ clavis, materia, aut armamentis, usi sunt ad cæteras reparandas. Ut τὸ *instructis* referatur ad *parum*. Sed unum hic obstat, quod navis semper est instructa clavis. Jam vero quid de materie dicemus. Nam Cæsari *materies* est lignum toto fere opere suo: & quomodo possit navis ligno parum instructa esse: nisi parum instructas illas vocemus, quæ ex tenuioribus lignis sunt. Priorem tamen lectionem, quia Scaligero & aliis placuit, rejicere nolo: sed amplius deliberandum; nam ut verum dicam non satis auribus meis placet illud *armamentis instructis*, & mallem abesse posterius vocabulum. Ciacconius ait vocem juris esse, quod non nego: verum si ita eam hic accipiamus quomodo accipitur ff. de instruct. & instrum. legato, necessario vox *instructis*, refertur ad *earum*, ut dicat Cæsar naves armamentis instructas: atque tunc omnino mihi videtur non rejiciendum esse illud *parum:* imo præferendum. *D. Vossius.*

Ibid.] Multum hic loci sudat *D. Vossius*; haud tamen se expediit. MSS. *Cujac. Pet. Pal. Bongars.* & *Voss. parum clavis, materia, atque armamentis instructis.* MS. *Norvic. parum clavis aut materia &c.* Editt. *Rom. Ven. parum clavis aut materia aut armamentis instructis.* Sic & *Beroald.* nisi quod illa *clausis* pro *clavis* perperam exhibeat. Omnino legendum *parum clavis, materia, atque armamentis instructi*, vel prope ad veteres editos *parum clavis, aut materia aut armamentis instructi.* Armamenta sunt vela, funes, reliquusque navium apparatus. Noster lib. III. B. G. cap. XIV. *Quum omnis Gallicis navibus spes in velis* armamentisque *consisteret.* Vide & lib. IV. cap. XXIX. *Davies.*

1 XXXVII. Dum hæc parat atque adminiſtrat, C.
Fabium legatum cum legionibus III, quas Narbone,
circumque ea loca, hiemandi cauſſa, diſpoſuerat, in
2 Hiſpaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos ſaltus oc-
cupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præ-
ſidiis tenebantur. Legiones reliquas, quæ longius hie-
3 mabant, ſubſequi jubet. Fabius, ut erat imperatum,
adhibita celeritate, præſidium ex ſaltu dejecit, magniſ-
que itineribus ad exercitum Afranii contendit.

1 XXXVIII. Adventu Vibullii Rufi, quem à Pom-
pejo miſſum in Hiſpaniam demonſtratum eſt, Afra-
nius, & Petrejus, & Varro legati Pompeji, quorum
unus III legionibus Hiſpaniam citeriorem; [1] alter à
ſaltu Caſtulonenſi, ad Anam, II legionibus; tertius
ab Ana, Vettonum agrum, Luſitaniamque pari nu-
mero legionum obtinebat, officia inter ſe partiuntur;
2 ut Petrejus ex Luſitania per Vettones cum omnibus co-
piis ad Afranium proficiſcatur; Varro cum iis, quas
habebat, legionibus omnem ulteriorem Hiſpaniam
3 tueatur. His rebus conſtitutis, equites, auxiliaque toti
Luſitaniæ à Petrejo; Celtiberis, Cantabris, barbariſ-
que omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio
imperantur. quibus coactis, celeriter Petrejus per Vet-
4 tones ad Afranium pervenit. Conſtituunt communi con-
ſilio

1. *Alter à ſaltu Caſtulonenſi*] *Caſtulo* oppidum, & *Caſtulonenſes* populi. Quorum meminit præter alios Plinius l. III. H.N. c. III. *Ex colonia Salarienſe oppidani Latii veteris Caſtulonenſes, qui Cæſari venales appellantur.* Neſcio quid ſibi velit per illa verba, *qui Cæſari venales appellantur.* Sed Caſtulonis nomen paſſim in Strabone corruptum & Κασαῶνα ſæpius ibi legas: pro quo magnus Caſaubonus emendabat Κασαλῶνα: malo Καςλῶνα, ut *Tuſculum* Græci Τῦσκλον, ſic *Caſtulonem*, dixere Καςλῶνα. Ita enim potius arbitror ſcripſiſſe Strabonem, & dico facilius potuiſſe Λ in Α abire, quam ut ubique totum Α omitteretur. Librarii omiſere illud Α in Καςλῶνα, quia rarum in lingua Græca talis vox. Plutarchus quoque Καςλῶνα ni *fallor* vocat, more eodem quoque ΥΛ mutatur in Α. Stephanus libro περὶ πόλεων Κασαλῶνα vocat ex Artemidoro, ut utrumque ſcribere liceat. Vide Caſaub. ad Strab. notas, & ſcr. Cluv. Sed Caſtulonenſis ſaltus nullam apud autores mentionem legi. *D. Voſſius.*

filio bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportuni-
tatem, gerere.

XXXIX. Erant, ut supra demonstratum est, le- 1
giones Afranii III, Petreji II, præterea [1] scutati cite-
rioris provinciæ & cetratæ ulterioris Hispaniæ cohor-
tes circiter XXC, equitum utriusque provinciæ circiter
V millia. Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat, ad 2
VI millia auxilia peditum, equitum III millia, quæ
omnibus superioribus bellis habuerat, & parem ex Gal-
lia numerum, [2] quem ipse paraverat, nominatum ex o-
mnibus civitatibus, nobilissimo, & fortissimo quoque
evocato. [3] Hinc optimi generis hominum ex Aquita-
nis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt.
Audierat Pompejum per Mauritaniam cum legionibus 3
iter in Hispaniam facere, confestimque esse venturum.
Simul à tribunis militum centurionibusque mutuas pe-
cunias sumpsit. has exercitui distribuit. Quo facto, duas 4
res consecutus est, quod pignore animos centurionum
de-

1. *Scutati citerioris provinciæ*] In omnibus Codd. est *scutatæ*, nec audiendus est *Jos. Scaliger*, qui contra eorum fidem mutavit. *Scutatæ* autem & *cetratæ* dicuntur non provinciæ, ut perperam arbitratus est *Fr. Hotomannus*, sed cohortes, ab armis quæ gerebant. *Davies.*

2. *Quem ipse paraverat*] alii *petiverat*. *Faërnus*, *quam ipse pacaverat*. Et sic MS. *Norvic.* *Idem.*

3. *Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt. Audierat*] Locus est vitiatus. MS. *Norvic.* *huic optimi:* liber *Ach. Statii huc optimi.* Codices *Carrar.* & *Ursin.* *postquam audierat*, quam lectionem probat *Ciacconius.* Lego & distinguo *fortissimo quoque evocato*; adhuc *optimi generis* homines (ut habet ed. *Vascos.* vel potius *hominum M.*) *ex Aquitanis montanisque qui Galliam provinciam attingunt, postquam audierat* &c. Nescio qua Librariorum incuria sæpe factum, ut una aut altera littera omittatur. Apud *Cl. Mamertinum* Pan. II. cap. VI, 6. *Uterque, qualem accipit & reddit, Oceanus.* Sic libri, nullo sensu: *Janus Gruterus* legit *qua lucem*, malim *qua solem.* Ita fere *Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. II, 1. *Qua litus Oceani cadentem excipit solem*, & hoc modo passim Poetæ. Si quæratur, unde fit, ut postquam Galliæ meminerit, Aquitaniæ, quæ ejus pars est, mentionem faciat, facile respondemus, in superioribus verbis Galliam proprie dictam seu Celticam intelligi. Quin & nonnulli, qui hanc distinctionem in animo non habuerunt, Aquitaniam à Gallia separant. *Vitruvius* lib. II. cap. I. *Ex his rebus ædificia constituuntur, ut in Gallia, Hispania, Lusitania, Aquitania, scandulis robusteis aut stramentis.* Hanc etiam rationem observant inferioris ætatis scriptores, ut notavit *Chr. Cellarius* ad *Sexti Rufi* Breviar. cap. VI. p. 14. *Idem.*

devinxit, & largitione redemit militum voluntates.
1 XL. Fabius finitimarum civitatum animos literis nun-
ciisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos,
inter se distantes millia passuum IV. his pontibus pa-
bulatum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant,
2 superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, at-
que eadem de caussa Pompejani exercitus duces facie-
bant; crebroque inter se equestribus prœliis contende-
3 bant. [1] Huc quum quotidiana consuetudine congres-
sæ pabulatoribus præsidio proprio legiones Fabia-
næ II flumen transissent; impedimentaque, & omnis
equitatus sequeretur; [2] subito vi ventorum, & aquæ
ma-

1. *Huc cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus præsidio proprio legiones*] Sic in tribus mssis legitur. Certum tamen mihi ita Cæsarem non scripsisse. Vocem *congressæ* Scaliger, velut inducendam, uncis incluserat. Si *digressæ* vel *progressæ* legas tolero eam. Quamquam nec *congressæ* malè, pro simul egressæ: illud *proprio*, à quo, & quamobrem adjectum sit, divinare nequeo. Emendo *propere*. Et videtur id innuere Cæsar, cum ait subsecutos postea equites. Sane sensus percommodus est, si legas: *cum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, propere legiones Fabianæ II flumen transissent: impedimentaque & omnis equitatus sequeretur.* D. Vossius.

Ibid.] Duabus vocibus expunctis legit *Jos. Scaliger*; *huc quum quotidiana consuetudine pabulatoribus præsidio legiones*; *D.* autem *Vossius*, deleto *præsidio*, reponit *huc quum quotidiana consuetudine congressæ pabulatoribus, propere legiones* &c. *Hotomannus* autem *progressæ* loco *congressæ* ponit. Mihi sana videtur lectio vulgata, si legas *hinc quum quotidiana* &c. *Proprium*, quod fefellit interpretes, hic perpetuum denotat. Sic apud *Terentium* Andr. Act. IV. Sc. III, I. *Nihilne esse proprium cuiquam?* Ubi *Donatus*, *proprium*, inquit, *perpetuum*, ut *Virgilius*

—— *Propria hæc si dona fuissent.*

Vide & Act. V. Sc. V, 4. Quod *Cæsar præsidium proprium*, *Livius* lib. XXXVI. cap. XVIII. *præsidium assuetum* vocavit. *Davies.*

2. *Subito vi jumentorum & aquæ magnitudine*] Falsum est pontem jumentorum vi ruptum: ipse Cæsar ait infra: *Pons qui fuerat tempestate interruptus.* Præterea ratio ipsa ostendit vel illud *vi jumentorum*, vel hæc, *aquæ magnitudine*, absurda esse. Nam, si aqua pontem disjecit, non potuere jumenta, quia quanto gravius pondus incumberet ponti, tantò minus aquæ eum disjicere poterant. Rursum si fractus est pondere jumentorum, nihil hic opus addi de aquis: nisi quis dicere velit de aquis addi, ut ostenderetur abrepta flumine esse, quæ pontem perfregerant. Sed hoc extra rem & mentem Cæsaris. Unde mirari subit, magnum Scaligerum ita edidisse. Nec dubito quin moverint illum verba *reliqua multitudo equitum interclusa.* Sed illud reliqua dicitur respectu legionum quæ jam transierant: quin & demus, transiisse partem equitum, nullus tamen inde collegerit, pondere cæterorum fractum pontem fuisse. In mssis tribus non legitur
illud

magnitudine pons eſt interruptus, & reliqua multitu-
do equitum interclufa. Quo cognito [1] à Petrejo & 4
Afranio ex aggere atque cratibus, quæ flumine fere-
bantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido caſtriſ-
que conjunctum habebat, legiones IV equitatumque
omnem transjecit, duabuſque Fabianis occurrit legio-
nibus. Cujus adventu nunciato, L. Plancus, qui le- 5
gionibus præerat, neceſſaria re coactus, locum capit
ſuperiorem; diverſamque aciem in duas partes conſti-
tuit; ne ab equitatu circumveniri poſſit. Ita, congreſ- 6
ſus impari numero, magnos impetus legionum equita-
tuſque ſuſtinet. Commiſſo ab equitibus prœlio, ſigna 7
II legionum procul ab utriſque conſpiciuntur, quas
C. Fabius ulteriore ponte ſubſidio noſtris miſerat, ſu-
ſpicatus fore id, quod accidit, ut duces adverſariorum
occaſione & beneficio fortunæ ad noſtros opprimendos
uterentur: quarum adventu prœlium dirimitur, ac
ſuas uterque legiones reducit in caſtra.

XLI. Eo biduo Cæſar cum equitibus DCCCC, quos 1
ſibi præſidio reliquerat, in caſtra pervenit. [2] Pons, qui
fue-

illud *vi* ſed ἁπλῶς *ſubito jumentorum*: quis dubitat quin emendemus, *vi ventorum*. Hæc cogitaveram: nunc video idem placuiſſe Pantagatho. Nec ultra de veritate dubito: præſertim cum in Oroſio quoque legatur *ſubita vi ventorum*. D. Voſſius.

Ibid.] Editt. nuperæ *vi jumentorum*; ſed, ut nos repoſuimus, diſerte exhibet MS. *Norvic.* & ita reſcribendum conjecere *Oct. Pantagathus*, *Pet. Ciacconius*, *Fr. Hotomannus* & *Dionyſ. Voſſius*; non enim jumentorum pondere, ſed *tempeſtate pons erat interruptus*, quemadmodum teſtatur *Cæſar* cap. XLI. Sic etiam legit *Oroſius*, ut dubium eſſe nequeat, quin proba ſit MS. *Norvic.* ſcriptura, ad quam prope accedunt tres MSS. *Voſſ.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quæ, omiſſa voce *vi*, *jumentorum* ſolummodo repræſentant. *Davies.*

1. *A Petrejo & Afranio*] Has voces Gloſſematis ſuſpectas habuit *Pet. Ciacconius*, cujus calculo ſuum adjecit *Joſ. Scaliger*. Sed nimis erant delicati, ac hoc additamentum fuit neceſſarium, quia, quamvis uterque pontem fuiſſe interruptum ſenſerit, ſolus in expeditionem venit Afranius. *Idem.*

2. *Pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, neque erat refectus, hunc nocte perfici juſſit*] Eſt ἀνακόλουθον, leges enim Grammaticæ poſtulant, ut vel *pontem* initio poneret, vel in fine orationis diceretur *noctu perfici juſſus eſt*. Hujuſmodi tamen phraſeωn συγχύσεις non refugiunt boni auctores. *Terentius* Hecyr. Act. III. Sc. I, 6.

fuerat tempeſtate interruptus, [1] neque erat refectus;
2 hunc noctu perfici juſſit. Ipſe, cognita locorum na-
tura, ponti caſtriſque præſidio VI cohortes relinquit,
atque omnia impedimenta: & poſtero die omnibus co-
piis triplici inſtructa acie, ad Ilerdam proficiſcitur, &
ſub caſtris Afranii conſtitit: & ibi pauliſper ſub armis
moratus, facit æquo loco pugnandi poteſtatem. Pote-
ſtate facta, Afranius copias educit, & [2] in medio col-
3 le ſub caſtris conſtitit. Cæſar, ubi cognovit per Afra-
nium ſtare, quo minus prœlio dimicaretur, ab infi-
mis radicibus montis, intermiſſis circiter paſſibus CD,
4 caſtra facere conſtituit; &, ne in opere faciendo mili-
tes repentino hoſtium incurſu exterrerentur, atque o-
pere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod emine-
re, & procul videri neceſſe erat. ſed à fronte contra
hoſtem pedum XV foſſam fieri juſſit. Prima, & ſecun-
da acies in armis, ut ab initio conſtituta erat, perma-
5 nebat. poſt hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic
omne prius eſt perfectum, quam intelligeretur ab Afra-
nio caſtra muniri.

XLII.

Nam NOS OMNES, *quibus eſt alicunde aliquis objectus labos, Omne quod eſt interea tempus; priusquam id reſcitum eſt*, LUCRO EST. Ubi *Donatus*, *hac*, inquit, *figura uſus eſt etiam* Tullius *pro Murena*. Prætor quoque, ne ſe pulcrum ac beatum putaret, ei quoque carmen compoſitum eſt. *Nam ille Dativum caſum ſubjecit, cum præpoſuiſſet nominativum.* Unde patet fruſtra eſſe, ut paſſim, moroſum illum Criticum *Fr. Guietum*, qui repoſuit *omnibus nam, quibus eſt aliunde* &c. Similis etiam eſt loquendi modus apud *Lucam* Act. Apoſt. cap. VII, 40. Ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος —— οὐκ οἴδαμεν τί ἐγένετο αὐτῷ. Sic & *Julius Obſequens* de Prodig. cap. LVI. *Didius Lælius legatus Pompeji* —— *proxime Pompejo in caſtris ſedenti accipiter ſupra caput acceſſerat.* Sæpe ita loquuntur *Ælianus*, aliique ſcriptores Græci. *Davies.*

1. *Neque erat refectus*] Hæc lectio ortum habuit à conjectura *Pet. Ciacconii*, quem ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*. Omnes Codices exhibent *pæne erat refectus*, nec video, cur illa ſcriptura rejiciatur. Interpunge igitur, *pons, qui fuerat tempeſtate interruptus, pæne erat refectus. Hunc noctu* &c. Si hunc legendi modum probes, nulla erit figura. *Idem.*

2. *In medio colle ſub caſtris conſtitit*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ſub caſtris conſtituit*, hoc eſt, collocavit. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. XXXII. *Reliquias eorum contractas* —— *in certa ſede conſtituit.* Vide & hujuſce libri cap. XLII. Hanc ſane lectionem præfero; verbum enim, quod anteceſſit, præſentis eſt temporis. *Idem.*

XLII. Sub vesperum Cæsar [1] intra hanc fossam le- 1
giones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte con-
quiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam
continet: &, quod longius erat agger petendus, in
præsentia similem rationem operis instituit; singula-
que latera castrorum singulis attribuit legionibus mu-
nienda; fossasque ad eandem magnitudinem perfici ju-
bet. reliquas legiones in armis expeditas contra hostem
constituit. Afranius, Petrejusque, terrendi caussa, 2
atque operis impediendi, copias suas ad infimas mon-
tis radices producunt, & prœlio lacessunt. neque id- 3
circo Cæsar opus intermittit confisus præsidio legio-
num III, & munitione fossæ. Illi non diu commora- 4
ti, nec longius ab infimo colle progressi copias in ca-
stra reducunt. III die Cæsar vallo castra communit: 5
reliquas cohortes, quas in superioribus castris reliqué-
rat, impedimentaque ad se transduci jubet.

XLIII. Erat inter oppidum Ilerdam, & proximum 1
collem, ubi castra Petrejus atque Afranius habebant,
planicies circiter passuum CCC. atque in hoc fere medio 2
spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset
Cæsar, & communisset, ab oppido, & ponte, & com-
meatu omni, quem in oppidum contulerant, se inter-
clusurum adversarios confidebat. Hoc sperans, legio-
nes III ex castris educit: acieque in locis idoneis in- 3
structa, unius legionis [2] antesignanos præcurrere, at-
que occupare eum tumulum jubet. Qua re cognita, 4
celeriter, quæ in statione pro castris erant Afranii co-
hortes, breviore itinere ad eundem occupandum lo-
cum mittuntur. Contenditur prœlio, &, quod prius 5
in

1. *Intra hanc fossam legiones reducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. legiones deducit.* Sic noster cum alibi, tum hujusce libri cap. XXXII. *Milites in proxima municipia deducit.* Ac hæc quidem lectio mihi videtur revocanda; neque enim *Cæsar* legiones in fossam prius duxerat. *Davies.*

2. *Antesignanos præcurrere*] Nihil novaturum movent IV mss. Cujac. Petav. Palat. Bong. quorum autoritate scribo *procurrere.* D. Vossius. Cum iis facit MS. *Norvic.* Davies.

in tumulum Afraniani venerant, noſtri repelluntur; atque, aliis ſummiſſis ſubſidiis, terga vertere, ſeque ad ſigna legionum recipere coguntur.

1 XLIV. Genus erat pugnæ militum illorum, ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum cape-
2 rent, ordines ſuos non magnopere ſervarent, rari diſperſique pugnarent; ſi premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe exiſtimarent, cum Luſitanis, reliquiſque barbaris genere quodam pugnæ aſſue-
3 facti: quod fere fit, quibus quiſque in locis miles inveteravit, uti multum earum regionum conſuetudine
4 moveatur. Hæc tamen ratio [1] noſtros perturbat inſuetos hujus pugnæ. circumiri enim ſeſe ab aperto latere, procurrentibus ſingulis, arbitrabantur: ipſi autem ſuos ordines ſervare neque ab ſignis diſcedere, neque ſine gravi cauſſa eum locum, quem ceperant, dimitti cen-
5 ſuerant oportere. Itaque, perturbatis anteſignanis, legio, quæ in eo cornu conſtiterat, locum non tenuit, atque in proximum collem ſeſe recepit.

1 XLV. Cæſar pene omni acie perterrita, quod præter opinionem conſuetudinemque acciderat, cohortatus ſuos, legionem IX ſubſidio ducit: hoſtem inſolenter, atque acriter [2] noſtros inſequentem ſupprimit, rurſuſque terga vertere, ſeque ad oppidum Ilerdam re-
2 cipere, & ſub muro conſiſtere cogit. Sed IX legionis milites elati ſtudio, dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, temere inſecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur, & ſub montem, in quo erat op-
3 pidum poſitum, ſuccedunt. hinc ſe recipere quum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore noſtros premebant.

Præ-

1. *Noſtros perturbat*] MS. *Norvic.* habet *noſtros perturbavit* ; quod melius convenit cum eo, quod ſequitur *circumiri enim ſe aperto latere arbitrabantur.* Davies.

2. *Noſtros inſequentem ſupprimit*] Reprimit, moratur. *Cæſar* hujuſce libri cap. LXVI. *Ne ab equitatu Cæſaris in anguſtiis tenerentur, iter ſupprimunt.* Sic & *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. XLII. *Ea vineis & aggere ſuppreſſa* dixit, quæ ab iis erant retenta. *Idem.*

Præruptus locus erat, utraque ex parte directus; ac 4
tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ co-
hortes eum locum explerent, & neque subsidia à late-
ribus summitti, neque equites laborantibus usui esse
possent. ab oppido autem declivis locus tenui fastigio 5
vergebat, in longitudinem passuum circiter CD. Hac
nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, incon-
sultius processerant. Hoc pugnabatur loco & propter 6
angustias iniquo, & quod sub ipsis radicibus montis
constiterant, ut nullum frustra telum in eos mittere-
tur: tamen virtute, & patientia nitebantur, atque o-
mnia vulnera sustinebant. [1] Augebantur illis copiæ; 7
atque ex castris cohortes per oppidum crebro summit-
tebantur; ut integri defessis succederent. Hoc idem 8
Cæsar facere cogebatur: ut, summissis in eundem lo-
cum cohortibus defessos reciperet.

XLVI. Hoc quum esset modo pugnatum conti- 1
nenter horis V, nostrique gravius à multitudine pre-
merentur; consumptis omnibus telis, gladiis districtis,
impetum adversus montem in cohortes faciunt; pau-
cisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. Sum- 2
motis sub murum cohortibus, ac nonnulla parte pro-
pter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris
receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque la- 3
tere, etsi dejectis aut inferioribus locis constiterat, ta-
men in summum jugum virtute connititur, atque in-
ter duas acies perequitans commodiorem ac tutiorem
nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum 4
est. Nostri in primo congressu circiter LXX ceciderunt,

in

1. *Augebantur illis copiæ*] MS. *Norvic.* exhibet *augebatur illis copia*, quam lectionem mutarunt Librarii, quia nescIere *copiam* pro *copiis* interdum poni. Auctor de Bell. Hispan. cap. VI. *Ut pedestris copia in statione & in excubitu castris præsidio esse possent.* Ita enim leg. ex MS. *Norvic.* cum in vulgg. *pedestres copiæ.* *Cæsar* lib. I. B. G. cap. XLVIII. *Quos ex omni copia singuli singulos — delegerant*, ubi vide quæ notavimus. *Hirtius* Bell. Afric. cap. X. *Classem sub vesperum cum ea copia conscendit.* Et iterum. *Parva enim cum copia, & ea Tironum — se expositos videbant.* Adi etiam ejusdem libri cap. LXXX. *Davies.*

in his Q. Fulginius [1] ex primo hastato legionis XIV, qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. vulnerantur amplius DC.
5 Ex Afranianis interficiuntur T. Cæcilius, primipili centurio, & , præter eum, centuriones IV, milites amplius CC.

1 XLVII. Sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut se
2 utrique superiores discessisse existimarent; Afraniani, quod, quum esse omnium judicio inferiores viderentur, cominus tamen diu stetissent, & nostrorum impetum sustinuissent, & initio locum tumulumque tenuissent, quæ caussa pugnandi fuerat; & nostros primo

1. *Ex primo hastato legionis* XIV] Lipsius lib. II. dial. VIII de militia Romana legendum putat *Centurio primi hastati*, & errorem ortum putat ex nota, qua designantur Centuriones, quæ flexa ad formam flagelli, quia vitem centuriones gestabant. Exempla in vett. lapp. innumera occurrunt: quale hoc

I. O. M.
IVL. PRIMVS
7. LEG. XIII. GEM.
V. S. L. L. M.

Ubi 7 *Leg.* XIII. *Gem.* denotat, *Centurio legionis* XIII *Gemellæ*. Ex hac nota 7 putat Lipsius inscitia librarii ortam voculam *ex*. Equidem acutam conjecturam esse non negaverim: illud ambigo, an, ut in lapidibus, ita in libris quoque ea nota usurpata reperiatur. Sane nondum eam inveni. In editis libris nonnullis est *primus hastatus:* quod si autoritate manuscriptorum impressum est, retineo. Nam *primus hastatus*, & *centurio primi hastati*, idem est, ut Vegetius docet. At si nulli ita codices habent, relinquendam censeo vulgatam lectionem: nam potuit Fulginius esse in ordine eorum, qui primi hastati nuncupabantur, ut Centurio non fuerit. Atque ita recta sit lectio. Malim tamen centurionem fuisse, quia subdit Cæsar, *propter eximiam virtutem*. D. Vossius.

Ibid.] In nonnullis editt. contra MSS. fidem est *primus hastatus. Justus* autem *Lipsius* Mil. Rom. lib. II. Dial. VIII. hic loci reponit *Centurio primi hastati*, putatque caussam corruptioni dedisse notam in modum vitei flagelli curvatam, qua designabantur Centuriones, quia vitis erat insigne Centurionum. Hanc sane conjecturam probat *Joan. Brantius*, ut solet omnes viri maximi divinationes. At, præterquam quod ea nota in solis lapidibus, non in MSS. compareat, non vult Cæsar, primum hastatum tunc fuisse, sed superioribus temporibus, nunc autem inter evocatos esse illum, qui olim primum hastatum duxerat, ut recte notavit *J. F. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XX. p. 323. *Fulginius* enim *ex primo hastato* denotat eum, qui primus hastatus fuerat. *Cicero* pro Muræna p. 1781. *Cum amplissime atque honestissime ex* prætura *triumphasset*, hoc est, post præturam gestam. Noster hujusce libri cap. XXII. *Provinciam Hispaniam* ex prætura *habuerat*. Sic & iterum capp. XXXI. & LXXXV. *Davies*.

mo congreſſu terga vertere coëgiſſent: noſtri autem, 3
quod iniquo loco, atque impari congreſſi numero, v
horis prœlium ſuſtinuiſſent, quod montem gladiis di-
ſtrictis adſcendiſſent, quod ex loco ſuperiore terga ver-
tere adverſarios coëgiſſent, atque in oppidum compu-
liſſent. Illi eum tumulum, pro quo pugnatum eſt, 4
magnis operibus munierunt, præſidiumque ibi po-
ſuerunt.

XLVIII. Accidit etiam repentinum incommodum 1
biduo, quo hæc geſta ſunt. tanta enim tempeſtas coo-
ritur, ut numquam illis locis majores aquas fuiſſe con-
ſtaret. tum autem ex omnibus montibus [1] nives pro- 2
luit, ac ſummas ripas fluminis ſuperavit, ponteſque
ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit.
Quæ res magnas difficultates exercitui Cæſaris attulit. 3
caſtra enim, ut ſupra demonſtratum eſt, quum eſſent
inter flumina duo Sicorim, & Cingam, ſpatio millium
xxx, neutrum horum tranſiri poterat, neceſſarioque
omnes his anguſtiis continebantur: neque civitates, 4
quæ ad Cæſaris amicitiam acceſſerant, frumentum ſup-
portare; neque ii, qui pabulatum longius progreſſi e-
rant, interclusi fluminibus, reverti; neque maximi
comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in caſtra
pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficilli- 5
mum, quo neque frumenta in herbis erant, neque mul-
tum à maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod
Afranius pene omne frumentum ante Cæſaris adven-
tum Ilerdam convexerat; reliqui ſi quid fuerat, Cæ-
ſar ſuperioribus diebus conſumpſerat: pecora, quod 6
ſecundum poterat eſſe inopiæ ſubſidium, propter bel-
lum

1. *Nives proluit*] In editt. *Rom. Ven. Beroald. nix proluit*, in aliis *nix profluit*, unde *Gab. Faërnus* reſcribendum cenſuit *nix profluxit*. Lectionem, quam in ſua editione ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*, repræſentavit Codex *Fulv. Urſini*, qui tamen perperam arbitratus eſt *nives* in *nominativo ſingulari* hic antique dici, eſt enim *accuſativi pluralis*, nam in altero caſu non *nives*, ſed *nivis* uſurpant veteres. Vide *G. J. Voſſium* in Etymol. & Art. Grammat. lib. I. c. XXI. *Davies.*

lum finitimæ civitates longius removerant: qui erant pabulandi aut frumentandi caussa progressi, hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ consectabantur, quibus erat proclive transnare flumen; quod consuetudo eorum omnium est, ut [1] sine utribus ad exercitum non eant.

1 XLIX. At exercitus Afranii omnium rerum abun-
dabat copia. multum erat frumentum provisum, &
convectum superioribus temporibus: multum ex omni
provincia comportabatur: magna copia pabuli suppe-
2 tebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo peri-
culo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen inte-
gra, quo omnino Cæsar adire non poterat.

1 L. Eæ permanserunt aquæ dies complures. Conatus
est Cæsar reficere pontes. sed nec magnitudo fluminis
permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes adver-
2 sariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat
facile, tum ipsius fluminis natura, atque aquæ magni-
tudine, tum quod ex totis ripis in unum atque angu-
3 stum locum tela jaciebantur: atque erat difficile, eo-
dem tempore rapidissimo flumine opera perficere, &
tela vitare.

1 LI. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui i-
ter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse. Ve-
nerant eo sagittarii ex Ruthenis; equites ex Gallia cum
multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica
2 consuetudo. Erant præterea cujusque generis hominum
millia circiter VI cum servis, liberisque; sed nullus ordo,
nullum imperium certum, quum suo quisque consilio
uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, [2] usi
su-

1. *Sine utribus ad exercitum non eant*] Quibus incubantes flumina transnarent. De iis vide quæ collegit vir summus *Is. Casaubonus* ad *Suetonii* Jul. cap. LVII. *Davies.*

2. *Usi superiorum temporum atque itinerum licentia*] Non malè, rescribo tamen ex Cujac. & Pet. MSto *usu superiorum temporum, atque itinerum licentia.* D. Vossius.

Ibid.] Sic recte MS. *Norvic.* & ed. *Beroald.* atque ita edidit *Jos. Scaliger.* Impressi *Rom. Ven.* habent *usi superiore temporum* &c. MSS. vero

Car-

ſuperiorum temporum atque itinerum licentia. Erant 3
complures honeſti adoleſcentes, ſenatorum filii, & e-
queſtris ordinis: erant legationes civitatum; erant le-
gati Cæſaris. hos omnes flumina continebant. Ad hos 4
opprimendos cum omni equitatu, IIIque legionibus
Afranius de nocte proficiſcitur, imprudenteſque ante-
miſſis equitibus aggreditur. celeriter tamen ſeſe Galli
equites expediunt, prœliumque committunt. Hi, dum 5
pari certamine res geri potuit, magnum hoſtium nu-
merum pauci ſuſtinuere, ſed, ubi ſigna legionum ap-
propinquare cœperunt, paucis amiſſis, ſeſe in montes
proximos conferunt. Hoc pugnæ tempus magnum at- 6
tulit noſtris ad ſalutem momentum. nacti enim ſpatium
ſe in loca ſuperiora receperunt. Deſiderati ſunt eo die
ſagittarii circiter CC, equites pauci, calonum, atque im-
pedimentorum non magnus numerus.

LII. [1] His tamen omnibus annona crevit: quæ fere 1
res [2] inopia non ſolum præſentis, ſed etiam futuri tem-
poris timore ingraveſcere conſuevit. Jamque ad dena- 2
rios L in ſingulos modios annona pervenerat, & mili-
tum vires inopia frumenti diminuerat: atque incom- 3
moda in dies augebantur; & tam paucis diebus magna
erat rerum facta commutatio, ac ſe fortuna inclinave-
rat: ut noſtri magna inopia neceſſariarum rerum con-
flictarentur; illi omnibus abundarent rebus, ſuperio-
reſque haberentur. Cæſar iis civitatibus, quæ ad ejus 4
amicitiam acceſſerant, quo minor erat frumenti copia,
pecus

Carrar. Cujac. & *Petav. uſu ſuperiorum temporum*, probante *Dionyſ. Voſſio*; quod equidem miror, quum ea lectio ſenſum idoneum vix fundat, recepta autem ſit elegantiſſima. *Davies.*

1. *His tamen omnibus*] *Nicaſius Ellebodius*, & *Fr. Hotomannus* reponunt *his tum omnibus*. Sed nihil mutandum; nam *tamen* hic idem denotat ac *tandem*, cujus ſignificationis exempla dedimus not. ad lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Idem.*

2. *Inopia non ſolum præſentis*] Hærent Interpretes. *Pet. Ciacconius* primam vocem delet, utpote Gloſſematis ſuſpectam. Nos leniorem multo medicinam invenimus, expuncta enim litterula, ſcribendum videtur *inopia non ſolum præſenti*. Sic paullo poſt *præſentem inopiam* dixit *noſter*, ac *Juſtinus* lib. I. cap. VI. *præſentes epulas* vocavit eas, quæ tum erant inſtitutæ. *Idem.*

pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat. Ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis tutabatur.

1 LIII. Hæc Afranius, Petrejusque, & eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad suos per-
2 scribebant. Multa rumor fingebat: ut pene bellum confectum videretur. Quibus litteris nunciisque Romam perlatis, [1] magni domum concursus ad Afranium, ma-
3 gnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompejum proficiscebantur; alii, ut principes talem nuncium attulisse; alii, ne eventum belli exspectasse, aut ex omnibus novissimi venisse viderentur.

1 LIV. Quum in his angustiis res esset; atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, [2] ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis

1. *Magni domum concursus ad Afranium*] Ita & ms. Petavii habet: Faërnus legebat *demum*. Non placet. Hottomannus legit, *magni ad domum Afranii concursus*, *magnæ gratulationes fiebant*. Subdit, *nam Romæ videntur hæ gratulationes factæ*. Ne hoc quidem probaverim. An præstet legere *domo*, vel *omnium*, aut *hominum*? *Domum* etiam in accusativo supra, hoc libro usurpavit, ubi ait: *præmissos etiam legatos Massilienses domum nobiles adolescentes*. Sed hic illud *domum* referri potest ad *præmissos*. Quod puto, quia ait paulo post: *cujus orationem domum legati referunt*. Ut nolim cum Scaligero mutare *domi*, quomodo nullus codex habet. Sed hoc loco alia ratio est: itaque puto, non affirmo, aliquam ex nostris conjecturis probam esse. *D. Vossius*.

Ibid.] Turpiter hoc in loco se dederunt viri eruditi. *Gabr. Faërnus* & *Ald. Manutius* reponunt *magni demum concursus* &c. ac ita habent editt. *Rom. Ven. Beroald. Dionysio Vossio* placet *magni* vel *domo*, vel *omnium*, vel *hominum concursus ad Afranium*. *Fr.* autem *Hotomannus* emendat *magni ad domum Afranii concursus*, absque causa sontica; recte tamen vidit vir doctissimus, has gratulationes Romæ factas esse. Sana prorsus & elegans est lectio recepta. *Cicero* Fam. lib. III. Epist. VIII. *Neque* domum *unquam* ad me *litteras mittam*, *quin adjungam eas*, *quas tibi reddi velim*. *Terentius* Eun. Act. I. Sc. II, 125. *Et is hodie venturum* ad me *constituit* domum. Idem Adelph. Act. IV. Sc. IV, 19 Ad me *abducta est* domum. Ubi *Donatus* ait, ad me domum *moraliter dixit pro* ad domum meam. Pari itaque ratione *domum ad Afranium* idem valet ac *ad domum Afranii*. Davies.

2. *Ut naves faciant cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat*] *Carabos* intelligit: de quibus Isidor. lib. XIX. cap. I. *Carabus parva scapha ex vimine facta*, *quæ contexta crudo corio genus navigii præbet*. Papias: *Carabus navicula discurrens in Pado, id est linter*. *Est autem ex vimine & corio*. Non dubito quin *Carabus* vox sit Britanni-

nis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac statu- 2
mina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium,
viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfe- 3
ctas carris junctis devehit noctu millia passuum à ca-
stris XXII. militesque his navibus flumen transportat;
continentemque ripæ collem improviso occupat. Hunc
celeriter, priusquam ab adversariis sentiatur, commu-
nit. huc legionem postea transducit; atque ex utraque 4
parte pontem institutum perficit biduo. Ita comitatus, 5
& qui frumenti caussa processerant, tuto ad se recipit;
& rem frumentariam expedire incipit.

LV. Eodem die equitum magnam partem flumen 1
transjecit: qui inopinantes pabulatores, & sine ullo
dissipatos timore aggressi, quam maximum numerum
jumentorum, atque hominum intercipiunt: cohorti- 2
busque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes
sese distribuunt; alii, ut prædæ subsidio sint; alii, ut ve-
nientibus resistant, atque eos propellant: unamque co- 3
hortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procur-
rerat, seclusam à reliquis circumveniunt, atque inter-
ficiunt; incolumesque cum magna præda eodem pon-
te in castra revertuntur.

LVI. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, [1] Massilien- 1
ses usi L. Domitii consilio naves longas expediunt,
numero XVII, [2] quarum erant XI tectæ. Multa huc 2
mi-

ea, aut Belgica; quibus hodieque *Caravelen* genus navis est, & quidem fluviatilis. (Anglis *Coricle*) Nisi malis à κάραβος deducere *carabus*: quod alii faciunt. Mihi id non placet. Sane non nisi in sequioris ævi scriptoribus eam reperias, ut in Moschi prato Spirituali. qui ait cap. 76. *Ecce ego ascendo in carabum.* D. Vossius.

1. *Massilienses usi L. Domitii consilio*] Non est in *Petaviano* vox *usi*, & abesse potest. *D. Vossius.* Eandem voculam omittit MS. *Norvic.* Davies.

2. *Quarum erant XI tecta*] Alibi *Cæsar constratas naves* appellat. His opponuntur *aperta*, quæ scilicet catastromata non habebant, quibus tecti milites pugnarent. *Livius* lib. XXXVI. *Biduum in apparatu morati, tertio die centum navibus, quarum* LXX *tecta erant, cetera aperta, Phocaam devertiverunt.* Et *Hirtius* de bello Alex. cap. XI. *Magnoque impetu quatuor ad eam constrata naves, & complures aperta contenderunt.* Græce κατάφρακτοι, ut à *Polybio*, & ἄφρακτα dicuntur. Infra lib. II. in principio. *Naves piscatorias contexerant, ut essent* ab

minora navigia addunt : ut ipsa multitudine nostra clas-
sis terreatur : magnum numerum sagittariorum, ma-
gnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est,
imponunt : atque hos præmiis, pollicitationibusque
3 incitant. Certas sibi deposcit naves Domitius, atque
has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat,
complet. Sic omnibus rebus instructa classe, magna fi-
ducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D.
Brutus. Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliam,
stationes obtinebant.

1 LVII. Erat multo inferior numero navium Brutus:
sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros an-
tesignanos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui
2 sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas, atque
harpagones paraverant; magnoque numero pilorum,
tragularum, reliquorumque telorum se instruxerant:
ita, cognito hostium adventu suas naves ex portu edu-
3 cunt, cum Massiliensibus confligunt. Pugnatum u-
trimque est fortissime, atque acerrime: neque mul-
tum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi
4 & montani, exercitati in armis: atque ii modo digres-
si à Massiliensibus recentem eorum pollicitationem a-
nimis continebant; pastoresque indomiti, spe liberta-
tis excitati, sub oculis domini suam probare operam
studebant.

1 LVIII. Ipsi Massilienses, & celeritate navium,
& scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant,
impetusque eorum excipiebant: [1] &, quoad licebat
latiore spatio, producta longius acie, circumvenire
no-

ab ictu telorum remiges tuti. Ciaccon. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Naval. lib. II. cap. V. *Davies.*

1. *Et, quoad licebat latiore spatio*] In Cujacii & Petav. cod. erat, *latiore ut spatio.* (MS. *Norv. Et coalliciebat latiore ut spatio*) Unde conjecto legendum. *latiore uti spatio:* proba sententia; & puto Cæsarem sic scripsisse. At mirè hoc loco corruptus Bongars. codex, qui habet *ex quo allicere latiore spatio:* Nimirum *&* in *ex* mutatum: *quo ad liceret* factum *quo alliceret.* Quod frequens *d* in *l* mutare, putavit librarius, *adliceret* unam vocem esse. *D. Vossius.*

nostros, aut pluribus navibus adoriri singulas, aut [1] remos transcurrentes detergere, si possent, contendebant: quum propius erat necessario ventum, ab scientia gu- 2
bernatorum [2] atque artificiis, ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigi- 3
bus, minusque peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam gravitate & tarditate navium impediebantur. factæ enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis habebant. itaque, dum locus cominus pugnan- 4
di daretur, æquo animo singulas binis navibus objiciebant atque injecta manu ferrea, & retenta utraque nave, diversi pugnabant, atque in hostium naves transcendebant; & magno numero Albicorum & pastorum interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo

1. *Remos transcurrentes detergere*] Diodoro Siculo lib. XI. *τοὺς ταρσοὺς παρασύρειν.* est *remos detergere*: sed Græca hic phrasis, ut in multis aliis, plus efficaciæ habet, nam *παρασύρειν* est distorquere, seu trahere in partem contrariam, aut aliam, quam fieri oportet, quod remis fit, cum impetu transcurrentes naves confringuntur. Alioqui illud *detergere* ad notandum impetum navis satis appositum est, & notat quasi uno ictu confractos remos. Sic de vento Horatius ait,

Albus ut obscuro deterget nubila cælo
Sæpe notus.

Unde *tersi dies*: quomodo Serenos appellasse antiquitatem ex Verrio Festus ait. Putabat Scaliger *tergo* esse à *tero*, quia id, quod detergetur, atteritur. Ego cogitabam, an à *tergum* esset, quatenus ea vox usurpatur pro extremo, seu superficie, uti dixit Prudentius,

Ut terga calcans æquoris.

Hinc *tergere* est sordes extrinsecus adhærentes auferre. Unde translatum ad remos, similiaque. Sed aliorum esto judicium. *D. Vossius.*

2. *Atque artificiis*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *artificii*; MS. *Norvic.* *Artificum*, ut fortasse remiges sint intelligendi, illa enim vox interdum denotat eos, qui singularem aliquam artem exercent. *Curtius* lib. V. cap. 1, 22. *Post hos Chaldæi, Babyloniorumque non vates modo, sed etiam* artifices *cum fidibus sui generis ibant*, ubi Musicos designari manifestum. Idem lib. VI. cap. 11, 5. *artifices* pro cantoribus posuit. Mihi tamen, ob usum Cæsaris, magis arridet vulgata lectio. Sic lib. VII. B. G. cap. XXIX. *Non virtute neque acie vicisse Romanos, sed* artificio *quodam & scientia oppugnationis.* Et lib. II. B. C. cap. VI. *artificium gubernatorum* dixit. *Davies.*

Eo die [1] naves Massiliensium, cum iis, quæ sunt captæ, intereunt IX.

1 LIX. [2] Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato, si-
2 mul perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi
perterriti virtute equitum, minus libere, minus auda-
cter vagabantur: alias non longo ab castris progressi
spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pa-
3 bulabantur: alias, longiore circuitu, custodias, sta-
tionesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto de-
trimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere,
projectis sarcinis, fugiebant. Postremo & plures inter-
mittere dies, &, præter consuetudinem omnium, no-
ctu constituerant pabulari.

1 LX. Interim Oscenses & Calagurritani, qui erant
[3] cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum lega-
2 tos, seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarra-
conenses, & Jacetani, & Ausetani, & paucis post die-
bus

1. *Naves cum iis quæ sunt captæ intereunt novem*] Rarius ut interire hoc modo usurpetur: sic infra lib. II. hujus belli: *Ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interiit.* D. Vossius.

Ibid.] Deprimuntur. Proprie autem *interire* dicuntur animalia; hinc ad res inanimas facta est translatio. Sic lib. III. B. C. cap. XXVII. *Naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam constratæ omnes numero XVI eliderentur, & naufragio* interirent. *Hirtius* Bell. Alex. cap. XXI. *Navigium quidem ejus multitudine depressum militum, una cum hominibus* interiit. *Davies.*

2. *Hoc Cæsari ad Ilerdam nunciato*] Ita Scaliger edidit. In prioribus editionibus erat. *Hoc primum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur.* Palatinus habet, *Hoc primum cum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur.* Corruptè quidem, sed veram eruere lectionem arduum non est: non dubito rescribere, *Hoc quamprimum Cæsari ad Ilerdam nuntiatur.* Scaliger certe audacter nimis vocem illam *primum* ejecerat. *D. Vossius.*

Ibid.]. MS. *Brant. Hoc primum cum Cæsari ad Ilerdam nunciatur.* In aliis Codd. est *hoc prœlium.* Rescribendum puto *hoc prœlium cum Cæsari ad Ilerdam nunciatur.* Mùtandi primus auctor fuit *Pet. Ciacconius*, qui & *primum* & *prœlium* pro Glossemate habuit. *Davies.*

3. *Cum Oscensibus contributi*] Ciacconius illud *cum* putabat delendum. Arbitror retineri posse, ut *cum Oscensibus contributi*, dicatur ea ratione qua dicimus, *cum aliquo conjunctus.* Usus Plinius eadem voce lib. III. cap. III. *Præter civitates contributas aliis*: ut arbitrer illud *contributas* esse, quod supra sæpius dixit Cæsar *attributas*: uti cum ait Suessiones Rhemis attributos esse, hoc est, in eorum ditione positos. Plinius eodem libro & cap. inquit: *Colonia immunis Illici, unde Illicitanus sinus. In eam contribuuntur Icositani.* D. Vossius.

bus [1] Illurgavonenſes, qui flumen Iberum attingunt,
inſequuntur. Petit ab his omnibus, ut ſe frumento ju- 3
vent; pollicentur: atque, omnibus undique conquiſi-
tis jumentis, in caſtra deportant. Tranſit etiam cohors 4
Illurgavonenſis ad eum, cognito civitatis conſilio, &
ſigna ex ſtatione transfert. Magna celeriter fit commu-
tatio rerum. Perfecto ponte, magnis v civitatibus ad 5
amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, exſtin-
ctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompe-
jo per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longin-
quiores civitates ab Afranio deſciſcunt, & Cæſaris ami-
citiam ſequuntur.

LXI. Quibus rebus perterritis animis adverſario- 1
rum, Cæſar, ne ſemper magno circuitu per pontem e-
quitatus eſſet mittendus, nactus idoneum locum, foſ-
ſas pedum xxx in altitudinem complures facere inſti-
tuit, [2] quibus partem aliquam Sicoris averteret, va-
dumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, ma- 2
gnum in timorem Afranius Petrejuſque perveniunt, ne
omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod
multum Cæſar equitatu valebat: itaque conſtituunt
[3] ipſis locis excedere, & in Celtiberiam bellum trans-
ferre. Huic conſilio ſuffragabatur etiam illa res, quod 3
ex duobus contrariis generibus, quæ ſuperiore bello
cum L. Sertorio ſteterant, civitates victæ nomen at-
que

1. *Illurgavonenſes, qui flumen Iberum attingunt*] Nonnulli Codd. *Lurgavonenſes*. Hos *Livius* lib: XXII. c. XXI. *Ilercaonenſes* vocat, ut falſus ſit *Fulv. Urſinus*, eoſdem ac Ilergetas arbitratus. Hujus tamen errorem ſequitur *Jac. Dalechampius*, qui ex ipſo *Plinio* refelli poteſt: hic enim Hiſt. Nat. lib. III. cap. III. Ilergaonum (ſic vocat Illurgavonenſes) regionem memorat, à qua Illergetum regionem manifeſte diſtinguit. *Davies*.

2. *Quibus partem aliquam Sicoris averteret*] Sic *Pet.* quoque & *Bong.* Non male *Palat.* (& editt. *Rom. Ven. Beroald.* probante *Fr. Hotomanno*) *quibus parte aliqua Sicorem averteret*. D. Voſſius.

3. *Ipſis locis excedere*] In aliis *ipſ.* MS. *Norv. his locis excedere*, quam ſcripturam utraque lectione meliorem arbitror. *P. Ciacconio* ex conjectura placuit *iis locis*, quod eodem redit. *Davies*.

que [1] imperium absentis timebant : quæ in amicitia manserant, Pompeji magnis affectæ beneficiis eum diligebant: Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. [2] Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exspectabant; & suis locis bellum in hiemem ducere co-
4 gitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naves conquirere, & Octogesam adduci jubent. id erat oppidum positum ad Iberum, milliaque passuum à castris aberat xx. ad eum locum fluminis, navibus junctis, pontem imperat fieri: legionesque II flumen Sicorim transducunt; castraque muniunt vallo pedum XII.

1 LXII. Qua re per exploratores cognita, summo labore militum Cæsar, continuato diem noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter, atque ægre fiebat, possent ta-
2 men, atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac [3] summo pectore exstare; & quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad trans-
3 eundum non impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur; & in Sicori vadum reperiebatur.

1 LXIII. Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque II auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum II legionibus, quas superioribus diebus trans-

1. *Imperium absentis timebant*] Historiarum periti satis intelligunt Pompejum denotari, qui cum Metello bellum Sertorianum confecit. Vide inter alios *Florum* lib. III. cap. XXII. Durum tamen est, ut nomen illud hoc in loco subaudiatur, cum de Pompejo proxime non agatur. An, voce transposita, legendum *Imperium absentis Pompeji timebant : quæ in amicitia manserant, magnis affecta beneficiis* &c.? Certe clarior multo & apertior fit sententia. *Davies.*

2. *Hinc magnos equitatus*] Rarum hoc ut equitatus vox in plurali usurpetur. *D. Vossius.*

Ibid.] Rarum asserit *D. Vossius*, ut *equitatus* vox in plurali usurpetur. Scriptor tamen de Bell. Hispan. cap. XXXVI. *Peditatibus & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Florus* lib. III. cap. XI, 8. *Tum sine mora circumfusi undique equitatus.* Item alii. *Davies.*

3. *Summo pectore exstare*] Syntaxeos ratio videtur postulare, ut legatur *exstarent*, quemadmodum repræsentant editt. *Rom. Ven. Beroald.* Idem.

transduxerant, castra conjungunt. Relinquebatur Cæ- 2
sari nihil, nisi uti equitatu [1] agmen adversariorum ma-
le haberet, & carperet. pons enim ipsius magnum cir-
cuitum habebat; ut multo breviore itinere illi ad Ibe-
rum pervenire possent. Equites ab eo missi flumen trans- 3
eunt, & quum de tertia vigilia Petrejus atque Afranius
castra movissent, repente sese ad novissimum agmen o-
stendunt; &, magna multitudine circumfusa, mora-
ri atque iter impedire incipiunt.

LXIV. Prima luce ex superioribus locis, quæ Cæ- 1
saris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus no-
stri prœlio novissimos illorum premi vehementer, ac
nonnunquam sustinere extremum agmen, atque inter-
rumpi: alias inferri signa, & universarum cohortium 2
impetu nostros propelli, deinde rursus conversos inse-
qui: [2] totis vero castris milites circulari, & dolere,
hostem ex manibus dimitti, [3] bellum necessario lon-
gius

1. *Agmen adversariorum male haberet, & carperet*] Vexaret vel attenuaret, ut explicat *Nonius*. Sic hujusce libri cap. LXXXVIII. *Equitatu præmisso qui novissimum agmen carperet*: *Hirtius* Bell. Afric. cap. LXXV. *Agmen ejus extremum carpere.* *Apulejus* Metam. lib. VIII. pag. 157. *Carpebat animum.* *Silius* Italicus lib. 11, 458.

Carpebatque dies urbem ——

Vide & *Ovidium* Art. Amand. lib. II, 114. Editt. vett. corrupte exhibent *male haberet, & caperet*. Davies.

2. *Totis vero castris milites circulari*] Sic recte reposuerunt jam pridem viri docti, & habet mſ. Cujac. Pet. Palat. Dicuntur enim homines circulari, cum re nova audita conveniunt, & quasi in orbem consistunt. Unde *circulatores*, homines infames, nomen adepti à circulis, quos convenire faciunt; qualem denotat Tacitus cum I. Annal. ait, *miscere cœtus histrionali studio doctus.* Ἀγύρτας Græci vocavere: ab eadem origine, quia ἀγείρουσι καὶ συνάγουσι τὸν ὄχλον. H. Stephanus putabat appellatos ἀπὸ τοῦ περιάγειν, quia circumducunt secum homines per urbes: sed prius simplicius est, & congruit illis circulatoribus. *D. Vossius.*

Ibid.] Circulos facere, colloquendi causa. Circulus est orbis fabulantium, unde qui in hujusmodi cœtus conveniunt, *circulari* dicuntur. *Seneca* epist. XL. *Istam vim dicendi* —— *aptiorem esse* circulanti *judices, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique.* Sic & Epist. XC. si Codici *Lipsiano* fides. In editt. *Rom. Ven. Beroald.* est *milites conturbari*, quam lectionem adversantibus MSS. intruserunt editores, quod vocem paullo rariorem non intelligerent, ut recte vidit *P. Victorius* Var. Lect. lib. VIII. cap. XIII. *Davies.*

3. *Bellum necessario longius duci*] Sic plerique codices: nec male, si *necessario* in auferendi casu positum dicas. Non male interea Palatin. *bellum non necessario longius duci*. Et tum

3 gius duci. centuriones, tribunosque militum adire, atque obsecrare, ut per eos Cæsar certior fieret, *ne labori suo, nec periculo parceret: paratos esse, sese posse & au-*
4 *dere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* Quorum studio & vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conan-
5 dum tamen, atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus, aut vires videbantur sustinere non pos-
6 se. hos cum legione una præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit; magnoque numero jumentorum in flumine supra atque infra constituto,
7 transducit exercitum. [1] Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur. [2] interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit, ac tantum fuit in militibus studium, ut, [3] millium VI ad-
8 dito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, eos qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei IX consequerentur.

1 LXV. Quos ubi Afranius [4] procul visos cum Petrejo

necessario adverbium erit. *D. Vossius.*

1. *Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur*] Libet hic lectionem vet. cod. mei, licet hoc loco corruptissimi, repræsentare, si forte aliquo alio libro adjuti docti viri, vulgatam lectionem aliquo modo restituere possint. Sic enim habet, (ut & MS. *Norvic.*) *Paucis ex his militibus arma in flumine ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur.* F. Ursin.

2. *Interiit tamen nemo*] Media vox huc non convenit; rescribo itaque *interiit autem nemo. Fr. Hotomannus* legit *interiit tamen non nemo:* sed hanc conjecturam rejicio, quia de numero mortuorum haud ita loquantur Historici. *Davies.*

3. *Millium VI addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita*] Hæc lectio non est è MSS. sed ab ingenio *Jos. Scaligeri* provenit. Omnes exhibent *millium* VI *ad iter addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interposita*; unde lego *millium* VI *ad iter addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita*, nam vir summus duas voces transpositas suo loco videtur donasse; totidem vero perperam omisit. *Idem.*

4. *Procul visos*] Ultima vox abundat, ut *Pet. Ciacconio* & *Jos. Scaligero* observatum. Rescribo *procul ipsos. Justinus* lib. I. cap. IX. Quibus *ne ipsis quidem animus — defuit.* Vide & *Lactantium* Div. Inst. lib. V. cap. II. extr. *Davies.*

jo conſpexit, nova re perterritus, locis ſuperioribus
conſiſtit, aciemque inſtruit. Cæſar in campis exerci- 2
tum reficit, ne defeſſum prœlio objiciat. rurſus co-
nantes progredi inſequitur & moratur. Illi neceſſario 3
maturius, quam conſtituerant, caſtra ponunt. ſuberant
enim montes, atque à millibus paſſuum v itinera diffi-
cilia atque anguſta excipiebant. Hos intra montes ſe 4
recipiebant, ut equitatum effugerent Cæſaris; præſi-
diiſque in anguſtiis collocatis, exercitum itinere pro-
hiberent; ipſi ſine periculo, ac timore, Iberum copias
tranſducerent. Quod fuit illis conandum, atque omni 5
ratione efficiendum: ſed totius diei pugna, atque iti-
neris labore defeſſi rem in poſterum diem diſtulerunt.
Cæſar quoque in proximo colle caſtra ponit.

LXVI. Media circiter nocte iis, qui adaquandi cauſ- 1
ſa longius à caſtris proceſſerant, ab equitibus correptis,
fit ab his certior Cæſar, duces adverſariorum ſilentio
copias caſtris educere. Quo cognito, [1] ſignum dari ju- 2
bet,

2. *Signum dari jubet, & vaſa militari more conclamari*] Accuratius hæc Frontinus lib. I. cap. IIX. *C. Cæſar*, inquit, *per exceptum quendam aquatorem, cum comperiſſet Afranium Petrejumque caſtra noctu moturos, ut, citra vexationem ſuorum, hoſtilia impediret conſilia, in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & præter adverſariorum caſtra agi mulos cum fremitu, & ſonum juſſit continuare, quos retentos volebat arbitrari caſtra Cæſarem movere.* Putabam ἀνιστορησίαν eſſe: nam ſtratagemate mulorum ad Gergoviam uſus Cæſar, ut ſupra legimus lib. VII. Dicat forſan quis & hic ſimile aliquid contigiſſe: idque colligo ex verbis quæ infra occurrunt: nam erant in caſtris Afranianis, qui dicerent: *non poſſe clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæſaris, atque omnia loca atque itinera obſideri*: ſed facile occurritur, cum ipſe Cæſar dicat, non aliunde eam opinionem profectam, quam quia anteacta nocte conclamari vaſa in caſtris Cæſaris audiiſſent. De Frontini loco obiter moneo, ſuſpectum mendi videri, & vocem illam *milites* à librario imperito inſertam; nam nullus dixit *vaſa conclamare milites.* Neque id arbitror ab militibus factum: ſed puto delectos fuiſſe præcones, qui id facerent, quomodo *Teſſerarii* fuere, qui teſſeram militibus annunciarent. Nec miretur quis totam me vocem audacter adeo ejicere ex Frontino, qui corruptiſſimus hodie circumfertur. Sane in Vegetio complura id genus occurrunt: quale hoc quod lib. II. cap. V. *Jurant autem milites, omnia ſe ſtrenue facturos quæ juſſerit Imperator, nunquam deſerturos militiam, nec mortem recuſaturos pro Romana Republica.* Ubi certe multum vereor ne vox *militiam* à ſciolo aliquo adjecta ſit, qui cum neſciret *deſerere*, & *deſertores* dici ἁπλῶς, putavit addendam vocem *militiæ*. Certe ſi id diſplicet, contra mo-

bet, & vasa militari more conclamari. Illi exaudito
clamore veriti, ne noctu impediti sub onere confligere
cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis
tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris
3 continent. Postero die Petrejus cum paucis equitibus
occulte ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem
fit ex castris Cæsaris. mittitur [1] L. Decidius Saxa cum
4 paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis
renunciat, v millia passuum proxima intercedere itineris
campestris: inde excipere loca aspera & montuosa,
Qui prior has angustias occupaverat, ab hoc hostem
prohiberi nihil esse negotii.

1 LXVII. [2] Disputatur in concilio à Petrejo, & Afranio,
& tempus profectionis quæritur. Plerique censebant,
ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias
2 *veniri, quam sentirentur.* Alii, *quod* [3] *pridie noctu conclamatum
esset in castris Cæsaris,* [4] *argumenti sumebant loco,
non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæ-*
3 *saris, atque omnia loca, atque itinera obsideri: nocturnaque
prœlia esse vitanda, quod perterritus miles in civili dissensione*
[5] *timori magis, quam religioni consulere consueverit:*

rem Vetustatis scripsit Vegetius. Prius tamen malo dicere. In Frontino quin idem usu venerit, non ambigo: imperitus quispiam cum putaret vasa ab aliquo conclamari, inseruit vocem *milites*. Tu eam expunge, & lege mecum *vasa conclamari*. D. Vossius.

1. *L. Decidius Saxa*] Alii *Saxo*: sed in codice *Fulvii Ursini*, & *Carrariensi* est *L. Decidius Saxa*, cujus meminit *Cicero* Philip. XIII. In Epitome *Liviana* lib. CXXVII. est *Didius Saxa*, ex quo dubitant quidam, an hic & apud *Ciceronem Didius* sit legendum. Sed *Decidius* appellatur à *Dione* lib. XLVII. licet corrupte apud eum scriptum sit Δεικίλιος Σάξα, pro Δεκίδιος Σάξα. Ciacc.

2. *Disputatur in concilio*] Legendum *in consilio*, & postea *hæc vicit in consilio sententia*; non enim coram tota militum turba hæc agitabantur. *Davies.*

3. *Pridie noctu*] Vocem *noctu* non agnoscit Petavianus. *D. Vossius.*

4. *Argumenti sumebant loco*] Pro argumento habebant. Elegans hic vocis *loci* usus apud nostrum & alios scriptores obtinet. Sic hujusce libri cap. LXXXIV. *Datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Jul. Obsequens* de Prodig. cap. LXIII. *Incendium —— prodigii loco habebant*. Vide & cap. LXVIII. Hoc cum non intelligerent Librarii, in nonnullis MSS. & antiquitus cusis legitur *argumentum sumebant loco*. Davies.

5. *Timori magis, quam religioni consulere consueverit*] Egregie *religionem* pro

rit: [1] *at lucem multum per se pudorem omnium oculis, mul-* 4
tum etiam tribunorum mil. & centurionum præsentiam af-
ferre, quibus rebus coërceri milites, & in officio contineri
soleant. quare omni ratione esse interdiu perrumpendum. etsi 5
aliquo accepto detrimento, tamen, summa exercitus salva,
locum, quem petant, capi posse. Hæc vicit in concilio sen-
tentia; & prima luce postridie constituunt proficisci.

LXVIII. Cæsar, exploratis regionibus, albente 1
cœlo, omnes copias castris educit; magnoque circui-
tu, nullo certo itinere exercitum ducit. namque iti-
nera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant,
castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant tran- 2
scendendæ valles maximæ, ac difficillimæ: saxa mul- 3
tis locis prærupta, iter impediebant: ut arma per ma-
nus necessario transderentur, militesque inermes, sub-
levatique alii ab aliis magnam partem itineris confice-
rent. sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum o-
mnium laborum finem fore existimabant, si hostem I-
bero intercludere, & frumento prohibere potuissent.

LXIX.

pro *sacramento* dixit, cujus apud Romanos maxima reverentia. Hinc Seneca epist. XCVI. *Primum militiæ vinculum est religio, & signorum amor, deserendi nefas.* Nam jurabat miles se signa non deserturum; unde Veget. lib. II. cap. V. *Jurant autem milites, omnia se strenue facturos quæ jusserit Imperator, nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Republica.* Unde nunc tanto manifestius quod statim dixi, vocem hanc *militiam* supposititiam esse, nam miles solitus jurare se signa nequaquam deserturum, non militiam. Porro quod hic *religionem* Cæsar, idem mox *officium* appellat, cum ait: *quibus rebus coërceri milites & in officio contineri soleant.* Hoc est in officio, quod signis debebant, ut nunquam ea desererent. Et eodem fere modo *religionem* pro *debito officio* posuit Cicero VII. Verrina: *Nam qui, inquit, sibi hoc sumsit, ut corrigat mores aliorum, ac peccata reprehendat: quis huic ignoscat siqua in re ab religione officii declinarit?* Hoc est à debito officio. *D. Vossius.*

1. *At lucem multum per se pudorem omnium oculis*] Legit *Pet. Ciacconius* contra omnia exemplaria *at luce multum per se pudorem omnium oculos*, non mala quidem, sed haud necessaria conjectura. Pudoris enim sedes in oculis interdum collocatur; ut apud *Euripidem* Ἀιδῶς ἐν ὀφθαλμοῖσι γίγνεται, τέκνον. Quemadmodum autem lux pudorem, ita tenebræ impudentiam dicuntur afferre. Noster lib. II. B. C. cap. XXXI. *Hujusmodi res aut pudore aut metu continentur, quibus rebus nox maxime adversaria est.* Hinc est quod *tenebras impudentes* vocarit *Minutius Felix* in Oct. pag. 29. *Davies.*

LXIX. Ac primo Afraniani milites, visendi caussa, læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus prosequebantur, [1] *necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti.* erat enim iter à proposito di-
2 versum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent, multumque eorum opinionem adjuvabat, quod sine jumentis, impedimentisque ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam su-
3 stinere confiderent. Sed, ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris
4 exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiæ, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt.

1 LXX. Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias montesque occuparent: sed exercitum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii co-
2 pias equitatus Cæsaris insequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montes, quos petebant, attigissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas servare non possent, quibus interclusis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione pote-
3 rat. Confecit prior iter Cæsar; atque [2] ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem instruit.

1. *Necessarii victus inopia*] Ante vocem primam in MS. *Norvic.* est *nec non*; in edit. *Ven. hos.* Codex autem *Ursin.* & impressi *Rom. Beroald. nos* repræsentant, ut legendum arbitrer *nos necessarii victus inopia*; non enim est, cur eam voculam à mala manu adjectam putemus. *Davies.*

2. *Ex magnis rupibus nactus planiciem*] Postquam aliquid spatii rupes occuparunt, proxima fuit planicies, ut recte explicat *Joan. Frid. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XX. Sic *Justinus* lib. XII. cap. X, I. *Itaque ex magna desperatione tandem saluti redditus. Vellejus Paterculus* lib. I. c. XII. *Ex provocatione, ipse modicus virium, immanis magnitudinis hostem interemit.* Vide etiam notat. ad hujusce libri c. XLVI. *Davies.*

ſtruit. Afranius, quum ab equitatu noviſſimum agmen premeretur, & ante ſe hoſtem videret, collem quendam nactus, ibi conſtitit. Ex eo loco IV cetratorum cohortes in montem, qui erat in conſpectu omnium excelſiſſimus, mittit. hunc magno curſu concitatos jubet occupare, eo conſilio, uti ipſe eodem omnibus copiis contenderet, & mutato itinere, jugis Octogeſam perveniret. 4
Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent; conſpicatus equitatus Cæſaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati ſuſtinere potuerunt; omneſque ab his circumventi, in conſpectu utriuſque exercitus interficiuntur. 5

LXXI. Erat occaſio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatum undique equitatu, quum in loco æquo atque aperto confligeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. 1
Concurrebant legati, centuriones, tribunique mil. *ne dubitaret prœlium committere: omnium eſſe militum paratiſſimos animos:* 2
Afranianos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe, quod ſuis non ſubveniſſent; quod de colle non decederent; quod vix equitum incurſus ſuſtinerent; collatiſque in unum locum ſignis conferti, neque ordines, neque ſigna ſervarent. 3
Quod ſi iniquitatem loci timeret, datum iri tamen [1] *aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine aqua permanere poſſet.* 4

LXXII. Cæſar in eam ſpem venerat, ſe ſine pugna & ſine vulnere ſuorum rem conficere poſſe; quod re frumentaria adverſarios intercluſiſſet. 1
Cur etiam ſecundo prœlio aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime meritos de ſe milites? cur denique fortunam periclitaretur? 2

1. *Aliquo loco*] Prior vox *Pet. Ciacconium* offendit, qua de cauſa legendum conjecit *æquo loco*. Sed MS. *Norvic.* exhibet *alio loco*, & hanc ſane ſcripturam, ni fallor, omnes mecum probabunt. *Davies.*

retur? præsertim quum non minus esset imperatoris, consilio
3 *superare, quam gladio: movebatur etiam misericordia civium,* [1] *quos interficiendos videbat: quibus salvis atque incolumibus rem obtinere malebat.* Hoc consilium Cæsaris
4 à plerisque non probabatur. milites vero palam inter se loquebantur; *quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam quum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturos.* Ille in sua sententia perseverat; & paullum ex eo loco
5 digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petrejus atque Afranius, oblata facultate in castra sese referunt. Cæsar præsidiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit.

1 LXXIII. Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ, fluminisque Ibe-
2 ri spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent, alterum, si Tarraconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nunciatur,
3 aquatores ab equitatu premi nostro: qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum; legionariasque interjiciunt cohortes; vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem & sine timore, & sine stationibus aquari possent. Id opus inter se Petrejus atque Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis caussa, longius progrediuntur.

1 LXXIV. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; & [2] quem quis-

1. *Quos interficiendos videbat*] Rarum est, ut apud melioris ævi scriptores hujusmodi participia futurum tempus adsignificent, unde *Fam. Stradam* ob hunc eorum usum notavit *Casp. Scioppius* Inf. Famiani pag. 95. Ita tamen persæpe loquitur *Sulpicius Severus*. Sic Hist. Sacr. lib. I. cap. IV. *Se in unum, dispergenda per totum orbem, multitudo contraxit.* Et cap. VI. Multiplicandumque *semen ejus, sicut arenas maris stellasque cœli, spopondit.* Ac iterum cap. VIII. *Majorem minori* subdendum *esse.* Vide etiam lib. II. cap. IV. *Davies.*

2. *Quem plerisque in castris notum atque municipem habebat, conquirit atque vocat*] Lego omnino: *quem quisque in castris notum atque municipem habebat conquirit atque evocat.* Sic in manuscri-

quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit, atque evocat. Primum *agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio vivere:* [1] deinde *Imperatoris fidem quærunt, rectene se illi sint commissuri; &, quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis, & consanguineis contulerint, conqueruntur.* 2
His provocati sermonibus, *fidem ab imperatore de Petreji & Afranii vita petunt; ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturos confirmant; legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt.* 3
Interim alii suos in castra, [2] invitandi caussà, adducunt; alii ab suis abducuntur; adeo, ut una castra jam facta ex binis viderentur. compluresque tribuni militum*, & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. 4
Hoc idem fit à principibus Hispaniæ; quos illi evocaverant, & secum in castris habebant obsidum loco. Ii suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. 5
Afranii etiam filius adolescens, de sua & parentis sui salute, cum Cæsare, per Sulpicium legatum, 6

nuscriptis Bongarf. Petav. & v. c. legitur. *Evocat* etiam alii legendum putaverant. Sed Ciacconius opponit iis autoritatem Lucani, qui super his ipsis colloquiis ait:

Hospitis ille ciet nomen, vocat ille propinquum.

Mirum certe poëtam, quia *evocat* non licebat, posuisse *vocat.* Sed omitto hæc. *D. Vossius.*

Ibid.] *quem quisque.* Sic MSS. *Bong. Petr. Voss. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* At *Just. Lipsius* & *Jos. Scaliger* in suis editionibus repræsentarunt *quem plerisque in castris* &c. quæ quidem lectio tam sensui, quam Grammaticæ repugnat. Nos igitur veterum scripturam, probante *D. Vossio*, reque ipsa clamante, restituimus. *Davies.*

1. *Deinde Imperatoris fidem quærunt*] Conjecit *Pet. Ciacconius*, *Dein de Imperatoris fide quærunt*, quem secutus *Jos. Scaliger* ita edidit. At alteram lectionem exhibent Codices, eaque omnino est retinenda. *Ovidius* Met. lib. XIII. vs. 89.

—— *Si quæritis hujus*
Fortunam pugnæ, non sum superatus ab illo.

Noster lib. I. B. G. cap. XVIII. *Eadem secreto ab aliis quærit.* In MS. *Brantiano* absurde legitur *Imperatoris fidem queruntur.* Idem.

2. *Invitandi caussa*] Ut eos benigne amiceque exciperent; hoc enim in loco illa est vocis *invitandi* potestas. Vide quæ collegit *Joan. Georg. Grævius* ad *Justini* lib. I. cap. VI. *Idem.*

7 tum, agebat. Erant plena lætitia & gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitasse; & eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur. magnumque fructum suæ [1] pristinæ lenitatis omnium judicio Cæsar ferebat; consiliumque ejus à cunctis probabatur.

1 LXXV. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc
2 quieto & æquo animo ferret. [2] Petrejus vero non deserit

1. *Pristinæ lenitatis*] Pridianæ, quam die proximo exercuerat; ut ex eo patet, quod paullo ante milites Afraniani gratias agant omnes omnibus, *quod sibi perterritis pridie pepercissent.* Sic lib. IV. B. G. cap. XIV. *Milites nostri, pristini diei perfidia incitati. A. Gellius* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIV. Die pristino, *id est, priore, quod vulgo* pridie *dicitur.* Davies.

2. *Petrejus verò non deserit sese; armat familiam*] Inquit ad hunc locum Hottomannus: *Familiæ nomine intelligit, opinor, quos Proconsules ex domesticis convictionibus, aut domesticis apparitionibus secum habere consueverant; qui quasi ex cohorte prætoria appellari solent, ut ait Cicero Epist. ad Q. Fr. In qua nullum aliud genus animadverto quod ex familia dici possit: nam servos certe ad arma non vocaret. Colonos quidem, de quibus superius diximus, potest etiam hoc verbo significare.* Sed, quod pace summi viri dixerim, plurimum fallitur. *Familia* hic Cæsari sunt famuli, liberti, coloni: & ne dubites, audi Lucanum de eadem re loquentem: lib. IV. vs. 205.

—— nam postquam fœdera pacis
Cognita Petrejo, seque & sua tradita venum
Castra videt, famulas scelerata ad prœlia dextras
Excitat.

Neque id hoc bello novum: ait de Domitio supra ipse Cæsar: *Profectum item Domitium, ad occupandam Massiliam, navibus actuariis* VII, *quas Igili & in Cosano à privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat.* Hinc toties infra memorantur, *colonicæ cohortes, & vernacula legio*, ex colonis nimirum, & servis scripta. Illud quæri possit, an & gladiatores intelligantur: quod non temere dixerim. Scio fuisse postea solutiores sæculi mores. Legimus apud Tacitum I. Annalium Vibulenum quendam militem gregarium, de interfecto fratre falso quærentem, ita Blæsum Legatum compellasse. *Quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit?* (lege *reddet.*) *quem missum ad vos à Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima jugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat.* Itaque gladiatores illi solebant comitari Imperatores in provincias, & erant in illorum familia, ut disertim testantur Taciti verba, qui paullò post subdit: *ut pars militum gladiatores qui è servitio Blæsi erant, pars ceteram ejusdem familiam vincirent.* Disertim ait, gladiatores *è servitio* Blæsi fuisse. Sed non arbitror illud tempore Cæsaris obtinuisse. Quamvis enim non ignorem hoc ipso libro memorari de gladiatoribus, quos Capuæ Cæsar habebat in ludo, eos à Lentulo productos & armatos esse; tamen puto hinc

ferit sese; armat familiam; cum hac, & prætoria co-
horte cetratorum, barbarisque equitibus paucis, bene-
ficiariis suis, quos suæ custodiæ caussa habere consue-
verat, improviso ad vallum advolat; colloquia militum
interrumpit; nostros repellit ab castris: quos deprehen-
dit, interficit. reliqui coëunt inter se, & repentino pe- 3
riculo exterriti sinistras sagis involvunt, gladiosque di-
stringunt; atque ita se à cetratis, equitibusque defen-
dunt, castrorum propinquitate confisi; seque in castra
recipiunt; & ab iis cohortibus, quæ erant in statione
ad portas, defenduntur.

LXXVI. Quibus rebus confectis, flens Petrejus ma- 1
nipulos circuit, militesque appellat; *neu se, neu Pom-
pejum absentem Imperatorem suum adversariis ad supplicium
transdant*, obsecrat. Fit celeriter concursus in præto- 2
rium. [1] Postulat, ut jurent omnes, se exercitum du-
cesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi
separatim à reliquis consilium capturos. Princeps in 3
hæc verba [2] jurat. Ipse idem jusjurandum adigit A-
franium. subsequuntur tribuni militum, centuriones-
que. Centuriatim producti milites idem jurant; edi- 4
cunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, ut pro-
ducatur. productos palam in prætorio interficiunt,
[3] sed plerosque hi qui receperant, celant, noctuque
per

hinc colligi posse, nondum tunc temporis id in usu fuisse: nam gladiatores illi Capuæ erant in ludo, ibique manebant; neque rarum id, ut Romani privati gladiatores in urbibus aut municipiis haberent, ad concilianda eorum studia: itaque hic per familiam intellige servos, libertos, colonos, atque id genus homines. *D. Vossius.*

1. *Postulat, ut jurent omnes*] Ita conjecit *Pet. Ciacconius*, & ita edidit *Jos. Scaliger*, cum in Codd. quos viderant, legeretur *postulant, ut jurent omnes.* Antiquissimæ tamen editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentant *postulat ut jurent omnes*; quod manifesto verum; hæc enim verba ad Petrejum solum referuntur. *Davies.*

2. *Jurat. Ipse idem juramentum*] Elegantius, ut arbitror, hoc modo distinguetur oratio: *Princeps in hæc verba jurat ipse. Idem juramentum adigit Afranium.* Et hanc sane interpunctionem in editt. *Rom. Beroald. Steph.* postea deprehendi. *Idem.*

3. *Sed plerosque ii quos receperant*] Illud *ii* non satis placet. In Palat. erat *plerosque quos receperant.* Petav. *plerosque hi quos receperant celant.* Unde eruo veram lectionem, & sine

du-

per vallum emittunt. [1] Sic terror oblatus ducibus,
crudelitas in ſupplicio, nova religio jurisjurandi, ſpem
præſentis deditionis ſuſtulit, menteſque militum con-
vertit, & rem ad priſtinam belli rationem redegit.
1 LXXVII. Cæſar, qui milites adverſariorum in ca-
ſtra per tempus colloquii venerant, ſumma diligentia
2 conquiri & remitti jubet. ſed ex numero tribunorum
militum centurionumque nonnulli ſua voluntate apud
eum remanſerunt: quos ille poſtea magno in honore
habuit. [2] Centuriones in ampliores ordines, equites
Romanos in Tribunitium reſtituit honorem.

LXXVIII.

dubitatione lego, *pleroſque hi qui receperant celant.* D. Voſſius.

Ibid.] Sic diſerte MS. *Norvic.* eandemque lectionem in ſuo Codice invenit, & inventam probavit *Fulv. Urſinus.* Miror igitur, unde factum, ut *Dionyſ. Voſſius* ita primus emendaſſe ſibi videretur. In vulgg. erat *pleroſque ii quos receperant.* MS. *Palat. Pleroſque quos receperant.* Editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Plerique quos ceperant, celant*; unde non male legi poſſit *plerique, quos receperant, celant.* Davies.

1. *Sic terror oblatus ducibus*] In prioribus editt. erat *ſic terror oblatus à ducibus.* Quod neſcio cur *Scaliger* rejecerit: ego firmam lectionem eſſe non dubito. In *Petav.* erat, *terrore oblato à ducibus:* eodem modo in noſtro v. c. (ſic & in *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*) *Palat. terror ablatus à ducibus.* Omnes tamen præpoſitionem agnoſcunt. *D. Voſſius.*

2. *Centuriones in ampliores ordines, equites Rom. in tribunitium reſtituit honorem*] Prius editum erat *centuriones ampliориſque ordinis.* in Bongarſ. *centuriones ampliorіſque ordinis.* In vet. cod. *centuriones ampliores ordines.* & ſic Petavianus. Sed haud male iſta ſequentia Scaliger edidit *equites Romanos in tribunitium reſtituit honorem*, haud dubie corrupta. Tribuni militum legebantur (ut Lipſius jam pridem obſervavit) ex Equitibus, & plebejis. Unde & apud Cæſarem III. de bello Gallico legitur, *retentio equitum Romanorum*, ubi per Equites Romanos deſignantur Tribuni, nimirum Silius, & Velanius, quos antea à Venetis retentos docuerat. Sed cum hic dicatur tribunos militum nonnullos apud Cæſarem remanſiſſe, quis affirmare auſit omnes equites fuiſſe: ſi non omnes erant, an ergo qui Tribuni erant ex plebejis lecti, nullo in honore apud Cæſarem? Aliud ipſe dicere videtur, cum ait, *quos ille poſtea magno in honore habuit*, quibus verbis univerſos deſignat. Quare locum hunc (Lipſius tanquam integrum citat) corruptum eſſe ſtatuo. Palat. codex plurimum juvat, in quo lego *& tr. in tribunitium reſtituit honorem.* Optimè ſane. Et nota originem erroris; ſcriptum fuerat *tr.* tribunus. Librarius putavit principem literam eſſe *e.* & ex *e. r.* fecit *eq. Roman.* Interea ita erravit, ut ex parte verum diceret. Lege igitur hanc periodon hoc pacto: *centuriones in primores ordines, tribb. in tribunitium reſtituit honorem.* nam illud *amplioris ordinis* puto depravatum ex *in priores*, vel *primores.* Quæ poſtquam conjectaveram, vidi & Ciacconio placuiſſe. *D. Voſſius.*

LXXVIII. Premebantur Afraniani pabulatione, 1
aquabantur ægre; frumenti copiam legionarii nonnul-
lam habebant, quod [1] dierum XXII ab Ilerda frumen-
tum jussi erant efferre. Cetrati, auxiliaresque nullam, 2
quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, &
corpora insueta ad onera portanda. itaque magnus eo-
rum quotidie numerus ad Cæsarem perfugiebat. In his 3
erat angustiis res: sed ex propositis consiliis duobus
explicitius videbatur Ilerdam reverti, quod ibi paul-
lulum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum consilium
explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo 4
spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc
probato consilio ex castris proficiscuntur. Cæsar equi- 5
tatu præmisso, qui novissimum agmen carperet, atque
impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum
intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus prœ-
liarentur.

LXXIX. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ co- 1
hortes novissimum agmen claudebant: [2] pluriesque in
locis campestribus subsistebant: si mons erat adscen- 2
dendus, facile ipsa loci natura periculum repellebat:
quod ex locis superioribus, qui antecesserant, [3] suos
adscendentes protegebant. quum vallis, aut locus de-
clivis suberat; neque ii, qui antecesserant, [4] moranti- 3
bus

1. *Dierum* XXII *ab Ilerda frumentum jussi erant efferre*] Ergo falsus Dio, qui ait lib. XLI. pag. 164. καὶ προσέτι οὔτε τροφὴν εἶχον (αὐθημερὸν γὰρ τὸν σταθμὸν διατελέσειν προσδοκήσαντες, οὐδὲν ἐπενηνόχαντο) οὔτε ὕδατος εὐπόρουν, &c. *adhæc neque cibum habuere (neque enim secum quicquam tulerant, quia unicis castris se quo statuerant perventuros speraverant) & ab aqua laborabant*; &c. *D. Vossius.*

2. *Pluriesque*] Sic edidit *Jos. Scaliger* ex *Pet. Ciacconii* conjectura; in libris enim est *pluresque*, ex qua lectione sensus rei congruus exsculpi non potest. Quamvis autem hæc vox apud melioris ævi scriptores alibi non occurrat, ei tamen patrocinatur *compluries*, quo usi sunt *Plautus* & *Cato*, ut ostendit *A. Gellius* Noct. Attic. lib. v. cap. XXI. *Davies.*

3. *Suos adscendentes protegebant*] Bongars. *suos desuper adscendentes protegebant*. Sic & Palatinus, nisi quod desideratur in eo *τὸ suos*. D. Vossius.

4. *Morantibus opem ferre*] Pone sequentibus; *morantes* enim hic opponuntur iis, qui antecesserant, quæ
nova

bus opem ferre poterant; equites vero [1] ex loco supe-
riore in adversos tela conjiciebant: [2] tum magno erat
4 in periculo res; tum inquirebant, ut, quum ejus-
modi esset locis appropinquatum, legionum signa con-
sistere juberent, magnoque impetu equitatum repel-
lerent; eo summoto, repente incitato cursu sese in val-
les universi demittere, atque ita transgressi rursus in
5 locis superioribus consistere. nam tantum ab equitum
suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant
magnum, ut eos superioribus perterritos prœliis, in
medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur;
quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equi-
tatu Cæsaris exciperetur.

1 LXXX. Tali dum pugnatur modo, lente, ac paul-
latim proceditur, crebroque, ut sint auxilio suis, sub-
2 sistunt, ut tum accidit. millia enim progressi IV, ve-
hementiusque peragitati ab equitatu, montem excel-
sum capiunt: ibique una à fronte contra hostem ca-
3 stra muniunt, neque jumentis onera deponunt. Ubi
Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, &
[3] dimissos equites, pabulandi caussa, animadvertere; se-
se

nova est verbi notio. *Pet. Ciacconius* hic *laborantibus* importune reponit. *Davies.*

1. *Ex loco superiore in adversos*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *adversarios*; sed legendum *aversos*. Equitatus enim Cæsaris milites Afranianos sequutus, in eos progredientes tela conjiciebat, ac proinde in aversos. Eandem lectionem *Fulv. Ursino* & *Fr. Hotomanno* placuisse video, licet rationem non addiderint, ob quam illis ita videretur. *Idem.*

2. *Tum magno erat in periculo res; tum inquirebant*] Locus corruptissimus, nec à quoquam hactenus tentatus præter *Hotomannum*, qui pro *inquirebant* emendavit *requirebant*: male fateor, sed melius quam vulgata. Lego ope codicis *Petaviani*: *tum magno erat in periculo res. Requirebatur ut cum ejusmodi esset locis appropinquatum, legionum signa consistere juberent.* (Cum *Petaviano* Codice facit MS. *Norvic.*) Hæc genuina loci lectio, quam non facile quis ingenio adsecutus fuisset, nisi opem tulissent codices. Sane *Ciacconius* depravatum agnovit; cæterum quomodo restitueretur, nihil addidit. Error ortus ex præmissa particula *tum*, quam librarius imperitus repetendam putavit. *D. Vossius.*

3. *Dimissos equites, pabulandi caussa, animadvertere*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. animadvertunt*, quod melius est ob verba præsentis temporis, quæ sequuntur. At MS. *Norvic.* habet *animum advertunt*, & hæc vera pror-

se subito proripiunt hora circiter VI ejusdem diei; & spem nacti moræ discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. Qua re animadversa, Cæsar eductis 4 legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit; hora X subsequi pabulatores, equitesque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter 5 ad novissimum agmen, adeo ut pene terga convertant: compluresque milites, etiam nonnulli centuriones interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque universum imminebat.

LXXXI. Tum vero neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco castra ponunt. sed iisdem de caussis 2 Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prœlio non lacessit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent ad insequendum omnes, sive noctu, sive interdiu erumperent. Illi animadverso vitio castro- 3 rum, tota nocte munitiones proferunt, [1] castraque castris

prorsus est lectio. Vide not. ad lib. I. B. G. cap. XXIV. & lib. V. B. G. c. XVIII. *Davies.*

1. *Castraque castris convertunt*] Sic codd. plerique omnes & mss. Pet. ac Bong. sed hic à manu secunda: à prima manu erat (quantum videtur) *convenerunt*, & idem quoque in Palatino legitur. Ciacconius legendum putabat *conferunt*. Quæ phrasis usitata Cæsari, at hoc loco damnanda. Nam conferri dicuntur castra, quando proxime hostem ponuntur. Quis hoc ab Afranio Petrejoque factum ait; imo ratio ipsa repugnat, &, siquid judico, castra Afranius aversa parte, quæ longissime à Cæsare aberat, protulit. Quare retineo illud *convertunt*, quod hic exponendum *commutant*. Nam ut *vertere solum*, est mutare solum, vel excedere eo, ut *fortuna conversa*, & commutata, idem sunt: sic *castra convertere castris*, hic Cæsar posuit, pro castris prioribus relictis nova habere castra. *D. Vossius.*

Ibid.] MS. *Pal. convenerunt*: *Norvic. conjungunt*, *Pet.* autem *Ciacconius* conjecit *castraque castris conferunt*, & sane ita loqui amat *Cæsar*; mihi tamen videtur nihil esse prorsus in vulgata lectione, quod jure merito offendat. Locum mire interpretatur *D. Vossius*; putat enim phrasin hanc denotare, Afranianos pro prioribus castris relictis nova habere castra, & quidem à Cæsare magis dissita; cum illos castra sua Cæsaris castris propinquiora fecisse necessario significet: nam hosti ad progrediendum non dari facultatem, hujusce capitis initio testatus est *Cæsar*, & ex cap. LXXXIII constat, breve spacium inter utraque castra fuisse

ſtris convertunt. Hoc idem poſtero die à prima luce faciunt, totumque in ea re diem conſumunt. ſed, quantum opere proceſſerant, & caſtra protulerant, tanto aberant ab aqua longius; & præſenti malo aliis malis
4 remedia dabantur. Prima nocte aquandi cauſſa nemo egreditur ex caſtris. proximo die, præſidio in caſtris relicto, univerſas ad aquam copias educunt: pabula-
5 tum emittitur nemo. [1] His eos ſupplices male haberi Cæſar & neceſſariam ſubire deditionem, quam prœlio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo foſſaque circumvenire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur, quo neceſſario deſcenſuros exiſti-
6 mabat. [2] Ibi & inopia pabuli adducti, & quo eſſent ad iter expeditiores, omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent.

1 LXXXII. In his operibus, conſiliiſque biduum conſumitur. tertio die magna jam pars operis Cæſaris proceſſerat. Illi [3] impediendæ rei cauſſa, hora circiter IIX

fuiſſe poſitum, unde etiam patet eos verſus Cæſarem moviſſe, ut, *ſi prœlium committeretur, propinquitas caſtrorum celerem ſuperatis ex fuga receptum daret*. Apparet etiam ex *Hirtii* lib. VIII. B. G. capp. IX. & X. Cæſarem caſtra caſtris hoſtium contuliſſe, etiam cum timorem ſimularet. *Davies.*

1. *His eos ſupplices male haberi Cæſar & neceſſariam*] Ita edidit *Joſ. Scaliger*, & ſic MS. *Norvic.* niſi quod in ea perperam ſcribatur *malle haberi*. Sed vitioſa eſt lectio recepta, non enim Afraniani jam erant ſupplices. Reſcribo *his eos* ſuppliciis *male haberi*, aquæ videlicet ac pabuli inopia. Editt. tamen *Rom. Ven. Beroald. Steph.* non male exhibent *His eos ſupplices malis Cæſar neceſſariam ſubire deditionem*; aut etiam, quoniam *ſupplices male haberi* in aliis Codd. legatur, reponi poteſt *his eos ſupplices malis habere Cæſar & neceſſariam &c.* Harum lectionum utramvis eligas, omnes enim vulgatæ præſtant. *Idem.*

2. *Ibi & inopia pabuli adducti —— omnia ſarcinaria jumenta interfici jubent*] Multo meljus in MS. *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* legitur *illi & inopia &c.* Hoc autem eorum facinus memorat *Jul. Frontinus* Strateg. lib. II. cap. I. *Idem.*

3. *Impedienda rei cauſſa*] MS. *Norvic. Impediendæ munitionis, quæ fiebat, cauſſa.* Codex vet. *Pinelli*, *Impediendæ munitionis cauſſa, quæ fiebat*, ſic & *Faërni* liber, unde ille reſcribendum putavit *impediendæ rei cauſſa*, nam reliqua *rei* gloſſema eſſe videbantur. Acute quidem, nec tamen locum perpurgavit; legendum, omiſſa voce *cauſſa*, *impediendæ rei*, *hora circiter* VIII. ut liquet ex vett. impreſſis, qui veram lectionem & Gloſſema integrum ſervarunt; repræſentant enim Editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph. Rapheleng. Impediendæ rei, quæ munitionis cauſſa fiebat.* Sic Hir-

III signo dato, legiones educunt, aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab opere legiones revocat, equi- 2
tatum omnem convenire jubet; aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamque omnium, [1] videri prœlium diffugisse; magnum detrimentum afferebat. Sed eisdem de caussis, quæ sunt cognitæ, quo mi- 3
nus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii brevitas, etiam in fugam conjectis adversariis, non multum ad summam victoriæ juvare poterat. non enim amplius pedum millibus II ab castris 4
castra distabant. hinc duas partes acies occupabant; tertia vacabat ad incursum atque impetum militum relicta. Si prœlium committeretur, propinquitas castro- 5
rum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de caussa constituerat signa inferentibus resistere, prior prœlio non lacessere.

LXXXIII. [2] Acies erat Afraniana duplex, legio V, 1
&

Hirtius Bell. Alex. cap. LXV. *Quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent.* *Sallustius* Jugurth. cap. LXXXVIII. *Quæ postquam gloriosa modo, neque belli patrandi cognovit.* Vide & Catil. cap. VI. *Davies.*

1. *Videri prælium diffugisse*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, cum omnes Codd. repræsentent *prælio diffugisse.* Mihi legendum videtur *prælium defugisse*, quod & *Fr. Hotomanno* placuit. *Defugere* enim est recusare, vitare. *Cæsar* lib. VI. B. G. cap. XII. *Aditum eorum sermonemque defugiunt.* Et lib. I. B. C. cap. XXXII. *Sin timore defugiant, illis se oneri non futurum.* Contra *diffugere* idem denotat, ac *partes diversas cursu petere, dilabi.* *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. XXXV. *Ii repentino malo perterriti*, diffugiunt *in sua præsidia.* *Cicero* Offic. lib. III. cap. XXXII. *Non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis* diffugissent. Vide & de Bell. Afric. cap. LII. *Idem.*

2. *Acies erat Afraniana duplex: legio V, & III, in subsidiis locum alaria cohortes obtinebant*] Ita Scaliger edidit, non arbitror, veram hanc lectionem ratus, sed quia codices non juvabant, nihil temere mutans. Certissimum est corrupta verba esse. Faërnus legebat *ex legione prima & tertia.* & *leg.* I. *& tertia* quoque habet Palatin. codex. Sed perperam; nam ut recte Ciacconius observat, prima legio non fuit in Hispania, eratque ea, quam Cæsar Pompejo in Italia transdidit. Idem ait tertiam quoque legionem fuisse apud Pompejum, quia lib. III. de bello Civili ait Cæsar: *legiones duæ transditæ à Cæsare initio dissensionis ex S: C. quarum una prima, altera tertia appellabatur.* Sed oblitus est Ciacconius ipsum se hoc loco pro *tertia* ex Lucano rescripsisse *quarta.* Verum mitto hoc. Emendat itaque Ciacconius hoc modo: *Acies erat Afraniana duplex legionum quinque. Tertium in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant.* Ne hoc quidem usquequaque rectum. Noli dubitare quin rescribas: *Acies erat*

 Afra-

& III. in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant:
Cæsaris triplex: [1] sed primam aciem quaternæ cohor-
2 tes ex V legione tenebant. has subsidiariæ ternæ, &
rursus aliæ totidem, suæ cujusque legionis, subseque-
bantur. sagittarii funditoresque media continebantur a-
3 cie, equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, te-
nere uterque propositum videbatur; Cæsar, ut nisi
coactus, prœlium non committeret; ille, ut opera Cæ-
saris impediret. Producitur tamen res; aciesque ad so-
4 lis occasum continentur. inde utrique in castra disce-
dunt. Postero die munitiones institutas Cæsar parat per-
ficere; illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transire
5 possent. qua re animadversa Cæsar Germanos levis ar-
maturæ, equitumque partem flumen transjicit, crebras-
que in ripis custodias disponit.

1 LXXXIV. Tandem, omnibus rebus obsessi, quar-
tum jam diem sine pabulo retentis jumentis, aquæ, li-
gnorum, frumenti inopia, colloquium petunt; &, id
2 si fieri possit, semoto à militibus loco. Ubi id à Cæ-
sare negatum, &, palam si colloqui vellent, concessum
est;

Afraniana duplex legionum quinque: in subsidiis l. a. c. obtinebant. Sane in Petav. codice invenio *leg.* V. *tertia* ubi cuncta sana, nisi quod *tertia* factum ex III; hoc depravatum ex *in*. Atque ita egregie quoque magnus Lipsius lib. IV. Mil. Rom. Dial. VIII. emendabat. Nam constat V legiones Afranio & Petrejo fuisse; & indicant hoc verba Cæsaris, quæ supra leguntur: *erant legiones Afranii tres, Petreji duæ.* D. Vossius.

1. *Sed primam aciem quaternæ cohortes ex* V *legione tenebant*] Res ipsa clamat mendum latere. Quid enim quatuor cohortes solum in prima acie fuere? certe exiguus is numerus, nec Afraniano par futurus. Lego ex codice Pet. Pal. Bong. & nostro, *quaternæ cohortes ex quinque legionibus.* Nam quinque tunc Cæsari legiones fuere. Itaque ex quinque legionibus quatuor cohortes in prima acie erant, hoc est, in universum cohortes XX: has pone sequebantur cohortes ternæ, & illas iterum ternæ, ex sua quæque legione; itaque forma agminis Cæsariani talis erat, uti quoque Lipsius observavit, l. IV. Mil. Rom. Dial. VIII.

♦♦♦♦ ♦♦♦♦ ♦♦♦♦ ♦♦♦♦ ♦♦♦♦

♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦

♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦ ♦♦♦

Ubi quinque, quas vides, altitudines totidem sunt legiones; primo quaternæ cohortes, deinde ternæ, & iterum ternæ. Clara res est. Interea non displicet emendatio Nicasii Ellebodii qui legebat, *quaternæ cohortes ex quaque legione.* Sensus idem erit. *D. Vossius.*

est; datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. Venitur
in eum locum, quem Cæsar deligit. audiente utroque
exercitu, loquitur Afranius: [1] *Non esse aut ipsi, aut* 3
militibus succensendum, quod fidem erga Imperatorem suum
Cn. Pompejum conservare voluerint: sed satis jam fecisse of-
ficio, satisque supplicii tulisse perpessos omnium rerum ino-
piam: nunc vero, [2] *pene ut feminas circummunitos,* [3] *pro-* 4
hiberi aqua, prohiberi ingressu: [4] *neque corpore dolorem,*
neque animo ignominiam ferre posse: itaque se victos con-
fiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordiæ re- 5
lin-

1. *Non esse aut ipsi aut militibus*] Legendum ex MS. *Norvic. aut ipsis aut militibus*; dux enim erat cum Afranio Petrejus, cui etiam venia erat precanda. *Julius* etiam *Celsus* pag. 191. ubi hanc Afranii orationem refert, ait *nec* NOBIS, *Cæsar, nec militibus his irasci debeas*. Davies.

2. *Pene ut feminas circummunitos*] Ita mss. omnes; nec præter Ciacconium fuit quisquam, cui hic locus suspicionem moverit. Suspicionem dico, nam corrigere non tentavit. Ego emendo, *pene ut feras circummunitos*. Ait Afranius, se suosque Cæsaris exercitu ita conclusos, ut quasi indagine capti teneantur: hæc vera lectio, & qui de ea dubitat, aurem non habet. *D. Vossius.*

3. *Prohibere aqua, prohibere ingressu*] Eodem respicit quo priora: sed locus item malè sanus. Lego *egressu*: nimirum quia clausi erant. Sed videor melius quid reperisse, & sensus aptior erit, si scribamus *congressu*. Et huc verè spectant, quæ paullò post Cæsar ait, *neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse*. Dolorem, quia fame & siti vexabantur: ignominiam, quod ignava morte perituri essent, quippe quibus negaretur prœlium, ad honestè occumbendum. Hæc emendatio non ambigo quin aliis quoque sit probatura sit. *D. Vossius.*

Ibid.] Quem locum *ingressu* hic obtinere posset, nequeo equidem divinare, nec, ut opinor, alius quispiam. Ulcus est in verbis, cui sanando solus operam dedit *D. Vossius*. Reponit ille *prohibere egressu*, non prorsus quidem malè; sed hanc conjecturam postea deserit, ut *prohibere congressu* substituat. At pugna eos non prohibuit Cæsar; constituit autem *signa inferentibus resistere, prior prœlio non lacessere*. Vide c. LXXXII. Omnino scribendum videtur *prohibere digressu*, id est, discessu; eam lectionem sensui convenire nemo non videt. *Davies.*

4. *Neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse*] *Dolorem* vocat molestiam ex aquæ, lignorum & frumenti inopia ortam: iis autem maxima erat *ignominia*, quod circummuniti tenebantur. *Pet.* quidem *Ciacconius* pro *dolore* rescribit *laborem*, quia dolorem soli animo competere putavit, ut equidem arbitror, aliam enim rationem comminisci non possum. Utcunque sit, huic certe loco *dolor* melius congruit. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. II. cap. XV. *Interest aliquid inter laborem, & dolorem: sunt finitima omnino, sed tamen differt aliquid. Labor est functio quædam vel animi vel corporis gravioris operis & muneris: dolor autem motus asper in corpore, alienus è sensibus.* Vide & Offic. lib. III. cap. V. *Idem.*

linquatur; ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant. Hæc quam potest demississime atque subjectissime exponit.

1 LXXXV. Ad ea Cæsar respondit: *Nulli omnium has partes, vel querimoniæ, vel miserationis, minus convenisse. reliquos enim omnes suum officium præstitisse; se, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo confligere noluerit, ut quam integerrima essent ad pacem omnia; exercitum suum, qui injuria etiam accepta, suisque interfectis,* [1] *quos in sua potestate habuerit, conservarit, & texerit; illius denique exercitus milites, qui per se de conciliandа pace egerint; qua in re omnium suorum vitæ consulendum putarunt. sic omnium ordinum partes in misericordia constitisse: ipsos duces à pace abhorruisse: eos neque induciarum jura servasse, & homines imperitos, & per colloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint: neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ, sed eos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti: neque enim* VI *legiones alia de caussa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provinciæ provisum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium desiderarit. omnia hæc jam pridem contra se parari: in se novi generis imperia constitui; ut* [2] *idem ad portas urbanis præ-*

2 (margin, at "nisse. reliquos")
3 (margin, at "lendum putarunt")
4 (margin, at "loquium deceptos")
5 (margin, at "petant, quod")
6 (margin, at "neque enim VI")
7 (margin, at "ratas, neque")
8 (margin, at "desiderarit")

1. *Quos in sua potestate habuit*] Lege *habuerit*, sic omnes mss. sic L. Latina poscit. *D. Vossius.*

Ibid.] Vulgg. *habuit*. Sed lectionem, quam recepimus, in plurimis MSS. inventam probarunt viri eruditi, eamque exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* & linguæ Latinæ ratio postulat. *Davies.*

2. *Idem ad portas urbanis præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot annos obtineat*] Pompejum intelligit, qui Africam & Hispaniam obtinebat. Vide *Plutarchum* in Cat. p. 779. In MS. autem *Norvic.* corrupte legitur *idem ad portas urbanis*

præsideat rebus, & duas bellicosissimas provincias absens tot
annos obtineat: in se jura magistratuum commutari, ne ex 9
pratura, & consulatu, ut semper, sed per paucos probati &
electi in provincias mittantur: in se ætatis excusationem nihil
valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus
evocentur: in se uno non servari, quod sit omnibus datum 10
semper imperatoribus, ut rebus feliciter gestis aut cum honore
aliquo, aut certe sine ignominia domum revertantur, exer-
citumque dimittant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter 11
& esse laturum: neque nunc id agere, ut ab illis abductum
exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne
illi habeant, quo contra se uti possint: proinde, ut esset dictum, 12
provinciis excederent, exercitumque dimitterent. si id sit
factum, nociturum se nemini. hanc unam, atque extremam
pacis esse conditionem.

LXXXVI. Id vero militibus fuit pergratum, & ju- 1
cundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut,
qui aliquid victi incommodi exspectavissent, ultro in-
de præmium missionis ferrent. nam quum de loco & 2
tempore ejus rei controversia inferretur, & voce & ma-
nibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare
cœperunt, ut statim dimitterentur: neque omni inter-
posita fide [1] firmum esse posse, si in aliud tempus dif-
ferretur. Paucis quum esset in utramque partem ver- 3
bis disputatum, res huc deducitur, ut ii, qui habeant
domicilium, aut possessiones in Hispania, statim; re-
liqui ad Varum flumen dimittantur. [2] ne quid eis no- 4
cere-

nis præsidia rebus: corruptius in editt. *Rom. Ven. Beroald. idem apportans urbanis præsidia rebus*, licet antiqua manus *Venetæ* sanam lectionem restituerit. *Ad portas* vero dicit, quoniam iis, qui cum imperio erant, in urbem ingredi non liceret. Vide *Paullum Manutium* de Sen. Rom. cap. IV. *Davies.*

1. *Firmum esse posse*] Ratum id quod de missione ageretur; eam enim respici manifestum est; plane autem dormitavit *Fr. Hottomannus*; qui hæc verba de fide ducibus data intelligit. Vide cap. LXXVI. *Davies.*

2. *Ne quid iis noceretur*] *Bong.* codex habet, *ne quoi de his noceatur.* (Editt. *Rom. Ven. Beroald. ne cui de his noceatur.*) Quod probo: hæc autem si vera lectio, ex MSS. *Cujac.* & *Petav.* *cogatur* paullo post legendum. *D. Vossius.*

ceretur, [1] neve quis invitus sacramento dicere cogeretur à Cæsare, cavetur.

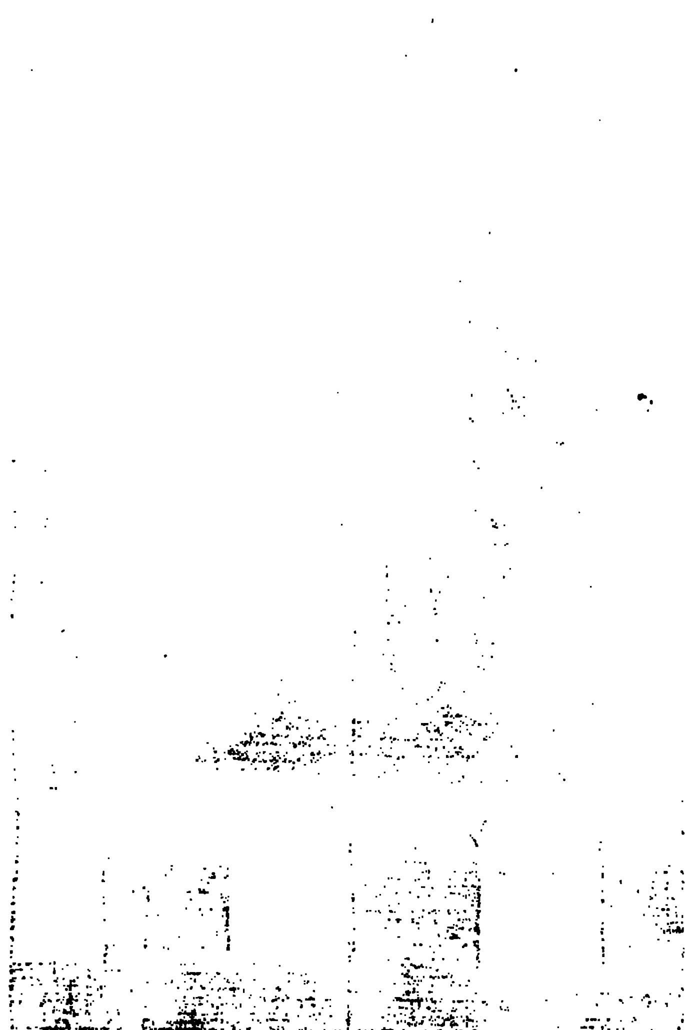
1 LXXXVII. Cæsar ex eo tempore, dum ad flumen
Varum veniatur, se frumentum daturum, pollicetur.
addit etiam, ut, *quid quisque eorum in bello amiserit, quæ*
sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militi-
bus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit.
2 Quascunque postea controversias inter se milites habue-
3 rant, sua sponte [2] ad Cæsarem intus adierunt. Petrejus
atque Afranius, quum stipendium ab legionibus, pene
seditione facta, flagitaretur, cujus illi diem nondum ve-
nisse dicerent, Cæsar ut cognosceret, postulant; eoque
4 utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter
tertia exercitus eo biduo dimissa, II legiones suas an-
tecedere, reliquas subsequi jussit, ut non longo inter
se spatio castra facerent: eique negotio Q. Fusium Ka-
5 lenum legatum præfecit. Hoc ejus præscripto ex Hi-
spania ad Varum flumen est iter factum, atque ibi re-
liqua pars exercitus dimissa est.

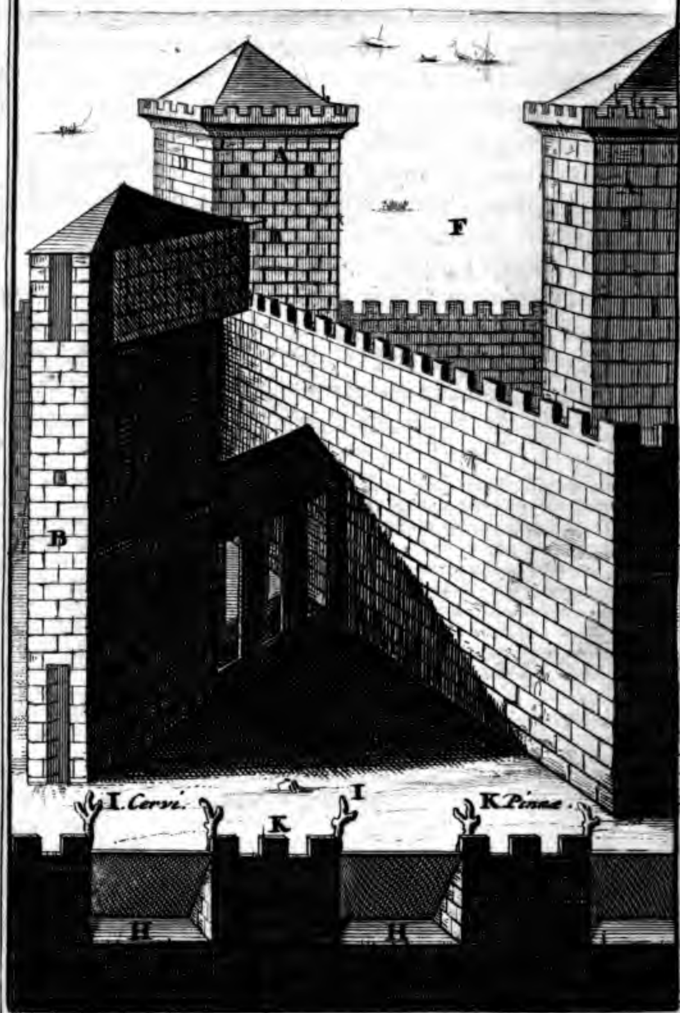
1. *Neve quis invitus sacramento dicere cogeretur*] Lego ex msſ. Cujacii & Petavii, *neve quis invitus sacramentum dicere cogatur.* D. Vossius.

Ibid.] Ex MSS. *Petav.* & *Cujac.* rescribit *D. Vossius sacramentum dicere*, ac ita sane MS. *Norvic.* Sed alii MSS. & veteres cusi vulgatam lectionem retinent, ac proba est locutio; dixit enim *Livius* lib. IV. cap. LIII. *auxilioque Tribuni nemo invitus sacramento diceret.* Nihil igitur movendum. *Davies.*

2. *Ad Cæsarem intus adierunt*] Alii *introduxerunt*. Laudo & ambabus manibus amplector conjecturam Jani Guiljelmii qui c. 11. Quæst. in Aulularіam legit *in jus adierunt.* Observo sic locutum Cicer. Orat. XI. lib. IV. in Verrem: *Cum ad prætorem in jus adissemus, excogitat sane diligenter, & caute quid decernat. Nam antequam verbum facerem, de sella surrexit atque abiit.* Idem Orat. VII. lib. II. in eundem Verrem: *Nam Heraclius tum adfuerat, cum primum dati sunt judices: de hoc, qui antequam in jus aditum esset, antequam denique mentio controversiæ facta esset, discessisset, putabant nihil agi posse.* Sed abunde hæc ad firmandam Guiljelmii emendationem. *D. Vossius.*

LIBER

Massilia.
A. Turres ac munitiones Massiliæ. B. Turris latericia sex tabulatorum ab legionarius contra repentinos incursus obsessorum exstructa. C. Storeæ ex funibus anchorariis factæ ac circum turrem prapendentes.
D. Summum tabulatum calce ac lateribus stratum. E. Musculus pedum LX. longus a turre latericia ad hostium turrem murumque perductus. F. Massilia ex tribus oppidi partibus mari alluitur. G. Vallum. H. Pluteï.
B
F
I. Cervi.
K. Pinnæ.
I
K
H
H

LIBER II,

SUMMARIUM LIB. II. DE BELLO CIVILI.

Maſſilia, undique artius obſeſſa, III. *ſubſidio cum claſſe advenit L. Naſidius: conjunctaque ſua claſſi oppidana*, VII. *prœlium infeliciter cum Cæſariana committit.* VIII. *Trebonius inaudita molis machinas ad oppidum exſtruit.* XII. *Quibus incolæ territi, inducias petunt:* XIV. *obtentas ipſi violantes, ſubita eruptione opera Trebonii disjiciunt.* XV. *Iis tamen ſumma feſtinatione refectis, denuo de deditione agunt.* XVII. *Interim in Hiſpania ulteriore M. Varro, bellum dum apparat*, XX. *ab omnibus pene deſertus, in poteſtatem Cæſaris devenit;* XXII. *uti etiam Maſſilienſes.* XXIII. *Curio in Africa primores proſpere gerit;* XL. *poſt temerarie prœlio decertans, cum toto exercitu cæditur.*

I. DUm hæc in Hiſpania geruntur, C. Trebo- 1
nius legatus, qui ad oppugnationem Maſſiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turreſque ad oppidum agere inſtituit.
Una erat proxima portui, navalibuſque; [1] altera ad 2
par-

1. *Ad partem qua eſt aditus [ex Gallia atque Hiſpania ad id mare, quod adigit] ad oſtium Rhodani*] Ita Scaliger edidit, parentheſi incluſis illis quæ hic vides verbis: quod quando in editione ejus fit, denotat ſuſpecta vel ejicienda eſſe. Palatinus & Bongarſianus codex habent: *aditus ad Galliam atque Hiſpaniam.* Et ſic emendabat Faërnus. Alii legunt: *Qua eſt aditus ab eo mari quod vergit ad oſtium Rhodani.* Sed hoc Fulvius nimium recedere putat à vulgata ſcriptura. Et ut verum fateamur, parum id ex mente Cæſaris. Quomodo tamen emendandus locus ſit, prorſus neſcire me confiteor. Oedipo hic opus eſt. Illud certum arbitror, quædam à librario inſerta eſſe. *D. Voſſius.*

Ibid.] Variæ ſunt hunc in locum hariolationes. *Gabr. Faërnus* ſcribit, *qua eſt aditus ad Galliam atque Hiſpaniam*, &c. nec male divinavit, ita enim exhibent MSS. *Carrar. Palat.* & *Bongarſ.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. Petro Ciacconio* placuit *qua eſt aditus ab eo mari, quod vergit ad oſtium Rhodani*; quam conjecturam, ut nimis audacem, merito rejicit *Fulv.*

partem, qua eſt aditus ex Gallia atque Hiſpania ad id
3 mare, quod adigit ad oſtium Rhodani. Maſſilia enim fere ex III oppidi partibus mari alluitur. [1] reliqua quarta eſt, quæ aditum habet à terra. Hujus quoque ſpatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altiſſima munita longam & difficilem habet oppu-
4 gnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem ex omni provincia vocat; vimina materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum LXXX exſtruit.

1 II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ
2 ſuſtinere poſſent. [2] Aſſeres enim pedum XII cuſpidibus

Urſinus. Scaliger reponit *qua eſt aditus ad oſtium Rhodani*, cetera ex interpretatione nata temere arbitratus. Ingenue autem fatetur *D. Voſſius*, ſe prorſus neſcire, quomodo emendandus ſit locus; cui tamen felicem medicinam tantum non invenit frater ejus *Iſaacus*; legit enim not. ad *Pomponii Melæ* lib. II. cap. V. *altera ad partem, qua eſt aditus ex Gallia atque Hiſpania, ad id mare quod attingit oſtium Rhodani*; *aditus* enim *ex Gallia atque Hiſpania* conciſe dicitur, pro eo quod eſt, aditus ad Maſſiliam, venientibus ex Gallia Hiſpaniaque. Firmatur ejus ſententia ex editt. *Steph.* & *Vaſcoſ.* in quibus eſt *attingit ad oſtium*, ſic & MS. *Norvic.* niſi quod ille *attigit*; nec forſan male, *attigo* enim dixerunt veteres. *Propertius* lib. I. Eleg. XVII, 27.

Si quando veſtras labens Amor attigit undas.

Eadem etiam forma uſi ſunt *Pacuvius*, *Lucilius* & *Plautus*, ut oſtendit *Joan. Meurſius* Exercit. Crit. Part. I. in Epid. *Plaut.* cap. VII. pag. 119. Sed, ut hic *ἀρχαϊσμὸς Cæſari* reddatur, non multum contendo. Illud certum, præpoſitionem ab *Iſ. Voſſio* rejectam debere retineri; eam quippe exhibent MSS. & veteres cuſi. Reſcribe igitur *attigit*, ſive *attingit ad oſtium Rhodani*. Auctor ad Herennium lib. IV. fol. 38. B. edit. Lamb. *Ad hanc rem, quod ſatis eſt, attingemus.* Ipſe *Mela* lib. I. cap. IV. *Et qua ad fluvium attingit, latiſſima.* Sic etiam loquitur *Sulpicius Severus* Dial. III. cap. XIV. pag. 484. *Davies.*

1. *Reliqua quarta eſt, qua aditum habet à terra*] Maſſilia *ſolis mille quingentis paſſibus terræ cohæret, qua firmiſſimus & turribus frequens murus opponitur*, ut auctor eſt *Eumenius* Paneg. VI. cap. XIX. I. *Idem.*

2. *Aſſeres enim pedum duodecim cuſpidibus præfixi*] Inter remedia adverſus turres fuere olim trabes, quas incutere ſolebant, ad infringendas eas. Unde hic per aſſeres putabat Hottomannus trabes, denotari. Sane parum refert, aſſeres an trabes fuerint: interea temere unum pro altero non accipiendum, docet me autorum graviſſimus qui Hiſtor. IV. ait;

bus præfixi, atque hi maximis baliſtis miſſi [1] per IV ordines cratium in terra defigebantur. Itaque pedali- 3
bus lignis conjunctis inter ſe [2] porticus integebatur;
atque hac agger inter manus proferebatur. Antecedebat 4
[3] teſtudo pedum LX, æquandi loci cauſſa, facta; item

[1] ex

ait: *Eduxerant Batavi turrim duplici tabulato, quam Prætoriæ portæ (is æquiſſimus locus erat) propinquantem, promoti contra validi aſſeres & incuſſæ trabes perfregere.* Neque hic dicat quiſpiam per aſſeres & trabes eandem rem denotari: contra morem Taciti hoc, qui ſupervacuis verbis non utitur. Sed ſufficit; neque enim tanti res eſt, quando loca reperiuntur, quibus aſſer pro trabe ponatur. *D. Voſſius.*

1. *Per quatuor ordines cratium in terram defigebantur*] Voces eas *in terram*, ut furcillandas, unco Scaliger incluſit, repugnante tamen re ipſa. Ait enim Cæſar, tantâ vi à Maſſilienſibus adactos aſſeres, ut quatuor cratium ordinibus perruptis, in ipſam humum penetrarent; quare nullus ambigo genuina hæc verba eſſe. *Idem.*

2. *Inter ſe porticus integebatur*] Nota *porticum* pro *vineis* poni; nec aliud hodie noſtrum *galeries*. Idque vinearum proprium nomen eſt. Sed quia olim porticus (hodieque paſſim videmus) in hortis ſolent contegi vineis, inde nomen ad militiam tranſiit. Unde Feſtus Pompejus: *Vineæ*, inquit, *quod vini feraces ſint. Etiam militares quædam machinationes à ſimilitudine appellantur. A ſimilitudine*, non vitis ipſius, quæ nulla profecto eſt, ſed quia vineis contegi ſolent porticus ad amœnitatem. In Gloſſ. mſſ. invenio, *Vineas, machinamentorum genera, quæ fiunt in modum turrium, ac rotis quibus deſcendunt* (lege *adſcendunt*) *milites ac muros expugnant.* Nimirum confudit bonus Gloſſographus pluteos, ac vineas, ac turres. Nam pluteis rotæ; turres adſcenſum dant. Vegetius lib. IV, cap. XV: *Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque uſu cauſias vocamus.* Sed mira codicum varietas eſt, in quibus reperias *cauſias*, *cautias*, *caucias*, *cautibus*, *cantibus*. Sed Vincentius Bellovacenſis, qui Vegetium & hic, & paſſim exſcribit, habet; *Vineas dixerunt veteres quas nunc cautibulos, alias chartos* (lego *chattos*) *vocant.* Nec dubito quin *chattos* illud rectum ſit; nam ut vinea Græcis quoque appellata nomine teſtudinis: & hinc in Poliorceticis Apollodorus χελῶναι inquit ἐλαφραὶ αἱ καλοῦνται ἀμπέλοι; ſic poſterioribus quoque *cattos* i. e. feles appellatas eſſe crediderim. Sed priuſquam finio: in mſſ. omnibus eſt *integebantur*, non, ut Scaliger edidit, *integebatur*. Quare prius retineo, & ajo vocem *porticus* plurali numero hic poſitam: ut *vineæ* quoque veteres dixere, non vinea: nam etſi Lucanus dixit,

— *procedit vinea terra.*

& Silius eodem modo, in ſingulari uſurpavit, pueri videant metri cauſſa factum: qui ſoluta oratione ſcripſerunt ſemper *vineas* habent. *Idem.*

3. *Teſtudo pedum LX, æquandi loci cauſſa facta; item ex fortiſſimis lignis*] Noli, quod Scaliger putabat, verba hæc *facta item* ſuſpecta habere: proba & firma ſunt, & reſpiciunt ad illa, *pedalibus lignis inter ſe conjunctis.* Ait Cæſar, Maſſilienſibus tantam machinarum copiam fuiſſe, ut crates, aut id genus opera diſturbarent: itaque ex validis tignis conſtructas vineas fuiſſe: anteceſſiſſe autem teſtudinem item ex fortiſſimis lignis factam. *Idem.*

Ibid.] Erravit *Pet. Ciacconius*, qui

hanc

[1] ex fortiſſimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus
5 ignis jactus & lapides defendi poſſent. Sed magnitudo
operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tor-
mentorum omnem adminiſtrationem tardabat. tum cre-
bræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido; igneſ-
que aggeri & turribus inferebantur, quæ facile noſtri
repellebant milites; magniſque ultro illatis detrimen-
tis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reji-
ciebant.

1 III. Interim L. Naſidius ab Cn. Pompejo cum claſſe
navium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domi-
tio Maſſilienſibuſque ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, im-
2 prudente atque inopinante Curione, provehitur: ap-
pulſiſque Meſſanam navibus, atque inde, propter re-
pentinum terrorem, Principum ac Senatus fuga facta,
3 [2] ex navalibus eorum unam deducit. Hac adjuncta ad
reliquas naves, curſum Maſſiliam verſus perficit; præ-
miſſaque clam navicula, Domitium Maſſilienſeſque de
ſuo adventu certiores facit; eoſque magnopere horta-
tur, ut rurſus cum Bruti claſſe, additis ſuis auxiliis
confligant.

1 IV. Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum veteres
ad eundem numerum ex navalibus productas naves re-
2 fecerant, ſummaque induſtria armaverant; [3] remigum
gu-

hanc machinam ea re factam arbitratur, ut opera Cæſaris loco æquari poſſent; mihi enim cum *Juſt. Lipſio* Pol. lib. I. Dial. VIII. intelligi videtur teſtudo ad congeſtionem foſſarum parata, quam deſcribit *Vitruvius* lib. X. cap. XX. *Davies.*

1. *Ex fortiſſimis lignis*] Fortitudo ad animum proprie refertur; viribus tamen corporeis & rebus inanimis interdum tribuitur. *Plinius* l. XVI. cap. XL. *Rigorem* fortiſſime *ſervat ulmus.* Non multo aliter *Corn. Severus* in Ætna vſ. 494. lapidi molari *animos* attribuit. *Vegetius* de re mil. lib. I. cap. XV. *Ut arcum ſcienter teneant, ut* fortiter *impleant.* Idem cap. XX. ferrum *ſcienter ac* fortiter *directum* dixit. *Idem.*

2. *Ex navalibus eorum unam deducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. Ex navibus eorum unam deducit*, unde nata hæc, quæ nunc obtinet, lectio; nam cum MSto *Norvic.* reſcribendum crediderim *ex navalibus eorum deducit navem.* Sic cap. IV. *Ex navalibus productas naves refecerant.* Hanc ſane ſcripturam *Cæſaris* ἀφελότης videtur poſtulare. *Idem.*

3. *Remigum gubernatorumque magna copia ſuppetebat*] Ultimam vocem omnes exhibent Codices; eam tamen

gubernatorumque magna copia ſuppetebat; piſcato-
riaſque adjecerant, atque contexerant, ut eſſent ab i-
ctu telorum remiges tuti: has ſagittariis tormentiſque
compleverant. Tali modo inſtructa claſſe omnium ſe- 3
niorum, matrum familiæ, virginum precibus, & fle-
tu excitati, ut extremo tempore civitati ſubvenirent,
non minore animo ac fiducia, quam ante dimicave-
rant, naves conſcendunt. communi enim fit vitio na- 4
turæ, ut [1] inviſis, latitantibus, atque incognitis rebus
magis confidamus, vehementiuſque exterreamur; ut
tum accidit. adventus enim L. Naſidii ſumma ſpe &
voluntate civitatem compleverat. Nacti idoneum ven- 5
tum ex portu exeunt, & Tauroënta, quod eſt caſtel-
lum Maſſilienſium, ad Naſidium perveniunt; ibique
naves expediunt: rurſuſque ſe ad confligendum animo
confirmant; & conſilia communicant. Dextra pars Maſ-
ſilienſibus attribuitur, ſiniſtra Naſidio.

V. Eodem Brutus contendit, aucto navium nume- 1
ro. nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæſa-
rem,

men expungendam cenſuit *Joſ. Scaliger*. Perperam. Sic lib. I. B. C. cap. XLIX. *Magna copia pabuli ſuppetebat*. Ita & lib. I. B. G. cap. XVI. Nec etiam dici poteſt, pro more *Cæſaris*, naves fuiſſe *armatas* remigum gubernatorumque magna copia; eas enim *armatas* ſemper vocat, cum veſis, funibus, reliquoque apparatu inſtruantur. Vide lib. I. B. C. cap. XXXVI. & alibi paſſim. Quoniam autem hæc verba cum eo, quod antecedit aut ſequitur, non recte cohæreant, parentheſi ſunt includenda. *Davies.*

1. *Inviſis latitantibus atque incognitis*] Verba mihi ſuſpecta, & vereor nequid à librario irrepſerit. *D. Voſſius.*

Ibid.] Editt. Vett. *inviſis latitantibuſque atque incognitis rebus*; MS. *Norvic. latitatis.* Ineptit *Joan. Mich. Brutus*, qui, loco primæ vocis, ex Codice *Carrar.* reponit *immiſſis*, quod interpretatur *invito atque nolenti ultro oblatis & obtruſis*, nemo enim non videt hanc ſignificationem parum huc convenire; vulgata autem lectio optime congruit. *Inviſæ res* ſunt antea non viſæ; ut apud *Florum* lib. IV. cap. XII, 27. *Inviſum atque inacceſſum in id tempus Hercynium ſaltum patefecit. D.* etiam *Voſſius* ſuſpecta habuit verba, & veritus eſt, ne quid à Librario irrepſerit; quod miror; cum, optimos ſcriptores plura fere συνώνυμα conjunxiſſe, nemini lateat. *Cicero* offic. lib. III. cap. XIII. *Certe* (hominis eſt) *non aperti, non ſimplicis, non ingenui* &c. *verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri. Minucius Felix* Octav. pag. 22. *Magis ſunt anguſta* (templa) *numinibus incolis, præſentibus, inquilinis.* Vide & *G. J. Voſſium* Inſt. Orat. lib. V. cap. XI, 4. *Davies.*

rem, captivæ Massiliensium accesserant VI. Has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instru-
2 xerat. Itaque suos cohortatus, quos integros superavissent, ut victos contemnerent, plenus spei bonæ at-
3 que animi adversus eos proficiscitur. Facile erat ex castris C. Trebonii, atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in oppido remanserat, [1] omnesque superioris ætatis, cum liberis, aque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante simulacra projecti
4 victoriam ab Diis exposcerent. neque erat quisquam omnium, [2] qui non in ejus diei casu suarum omnium fortunarum eventum consistere existimaret. nam & honesti ex juventute, & cujusque ætatis amplissimi, nominatim evocati atque obsecrati naves conscenderant; ut, si quid adversi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent: si superavissent vel domesticis opibus, vel externis auxiliis, de salute urbis confiderent.

1 VI. Commisso prœlio, Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur, &, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum civium fatum antecedere existimarent, quibus urbe capta eadem esset
2 belli fortuna patienda. Deductisque nostris paullatim na-

1. *Omnesque superioris ætatis*] Ætatis provectioris, Seniores. Rarissima est locutio; tamen simili fere modo *Apulejus* Metam. lib. I. pag. 9: ed. Pricæan. *Video*, inquit, *mulieres duas* altioris *ætatis*. Eodem sensu *majorem ætatem* dixit *Tertullianus* in Apolog. cap. IX. *Davies*.

2. *Qui non in ejus diei casu*] Hoc est, eventu, fortuna; & explicat, cum ait; *quibus urbe capta eadem esset belli fortuna patienda*. Sic infra *fortunam* dixit pro *casu*, *Nostri repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt*. Unde miror Ciacconium tamen emendare hoc loco conatum, *in ejus diei eventu*. D. Vossius.

navibus, & artificio gubernatorum mobilitati navium locus dabatur; &, si quando nostri facultatem nacti, ferreis injectis manibus, navem religaverant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero conjuncti 3
Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute nostris. Simul ex minoribus navibus [1] magna vis eminus missa telorum, multa nostris de improviso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant: conspicatæque naves triremes II navem D. Bru- 4
ti, quæ [2] ex insigni facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitaverant: sed tantum re provisa Brutus celeritate navis enisus est, ut parvo momento antecederet. Illæ adeo graviter inter se incitatæ con- 5
flixerunt, ut vehementissime utræque ex concursu laborarent; altera vero, perfracto rostro, tota collabefieret. Qua re animadversa, quæ proximæ ei loco ex 6
Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt.

VII.

1. *Magna vis eminus missa telorum — inferebant*] Hac locutione offensus *Fr. Hotomannus*, ex antiquo Codice reposuit *magna vi eminus missa telorum — inferebant*, quam vocem ad Massilienses Albicis conjunctos retulit. Sed, si, ut solet, *antiquum suum Codicem* appellavit editionem Romanam A. D. 1472, mala fide rem gessit; illa quippe cum aliis omnibus vulgatam lectionem exhibet, quæ sana est & integra; nam *vis* hic numerum significat, nec rarum est, ut nomini multitudinis singulari plurale verbum adjungatur. Sic lib. III. B. C. cap. LXXXI. *Nulla Thessaliæ fuit civitas, quin Cæsari parerent atque imperata facerent.* ita legendum ex MSS. *Voss.* & *Norvic.* in vulgatis enim est *pareret atque imperata faceret.* Auctor de B. Hisp. cap. VI. *Partim ut pedestris copia* (sic *Norvic.* Vide not. ad lib. I. B. C. cap. XLV.) — *castris præsidio esse possent.* *Pomp. Mela* lib. III. cap. IV. *Gens — non se urbibus tenent — res opesque secum trahens, semper castra habitant.* Ita ex MSS. legendum, non *tenet* & *habitat*, ut in editis. Sæpe hanc σύνθεσιν in *Livio* vitiarunt Librarii, ut ostendit *Joan. Frid. Gronovius* ad lib. XXXVI. cap. XVI. *Davies.*

2. *Ex insigni*] Sic restituit *Gabr. Faërnus*, & huc adludunt MSS. *Ursin.* & *Norvic.* in quibus legitur *ex igni.* Editi vett. *ex signo.* Nolim autem cum *Joan. Brantio* & fido illo errorum exscriptore *Joan. Goduino* παράσημον intelligere; denotari puto signum prætoriæ navi proprium, quale fuit vexillum purpureum, aut turris, alia item, de quibus vide doctissimum & diligentissimum virum *Joannem Schefferum* Milit. Nav. lib. III. cap. I. pag. 175. seq. *Idem.*

1 VII. [1] Sed Nasidianæ naves nulli usui fuerunt, celeriterque pugna excesserunt. non enim has [2] aut conspectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extre-
2 mum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero navium nulla desiderata est : ex Massiliensium classe v sunt depressæ, I V captæ, I cum Nasidianis profugit : quæ omnes citeriorem Hispaniam petive-
3 runt. At ex reliquis una præmissa Massiliam, hujus nuncii perferendi gratia, quum jam appropinquaret urbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit : ac re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab ho-
4 stibus capta eodem vestigio videretur. [3] Massilienses tamen nihilo sequius ad defensionem urbis reliqua apparare cœperunt.

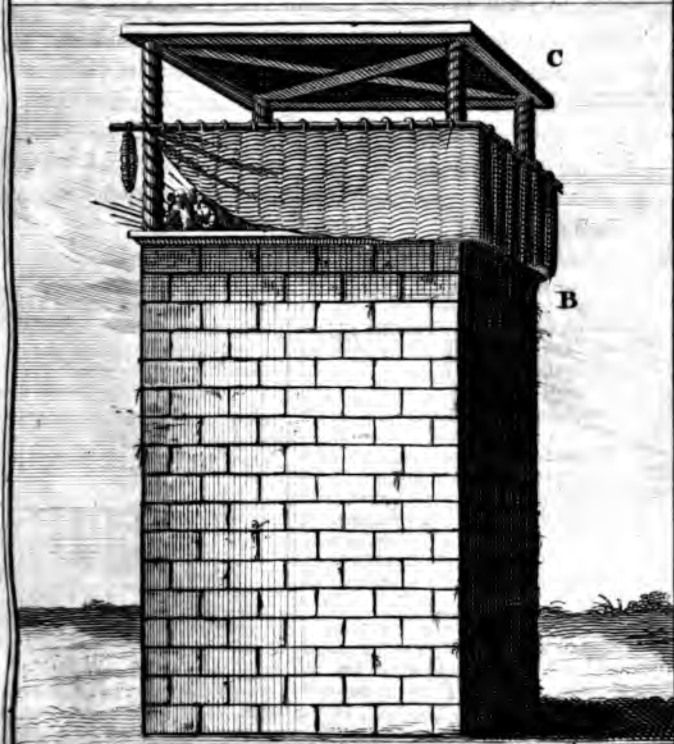
1 VIII. Est animadversum ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi esse præsidio posse, si pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent : quam primo ad repentinos incursus humilem
2 parvamque fecerant. Huc se referebant: hinc, si qua major oppresserat vis, propugnabant : hinc ad repel-
3 lendum & prosequendum hostem procurrebant. Patebat hæc quoquo versus pedes xxx. sed parietum crassitudo pedum v. Postea vero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita sollertia, inventum est, magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem

1. *Sed Nasidianæ naves*] Miror incogitantiam Ciacconii, qui illud *sed* alieno hic loco positum putat, & *sedecim* emendat. Male. *Sed* hic gratiam habet, &, si tollas, amittit periodus venustatem suam. *D. Vossius.*

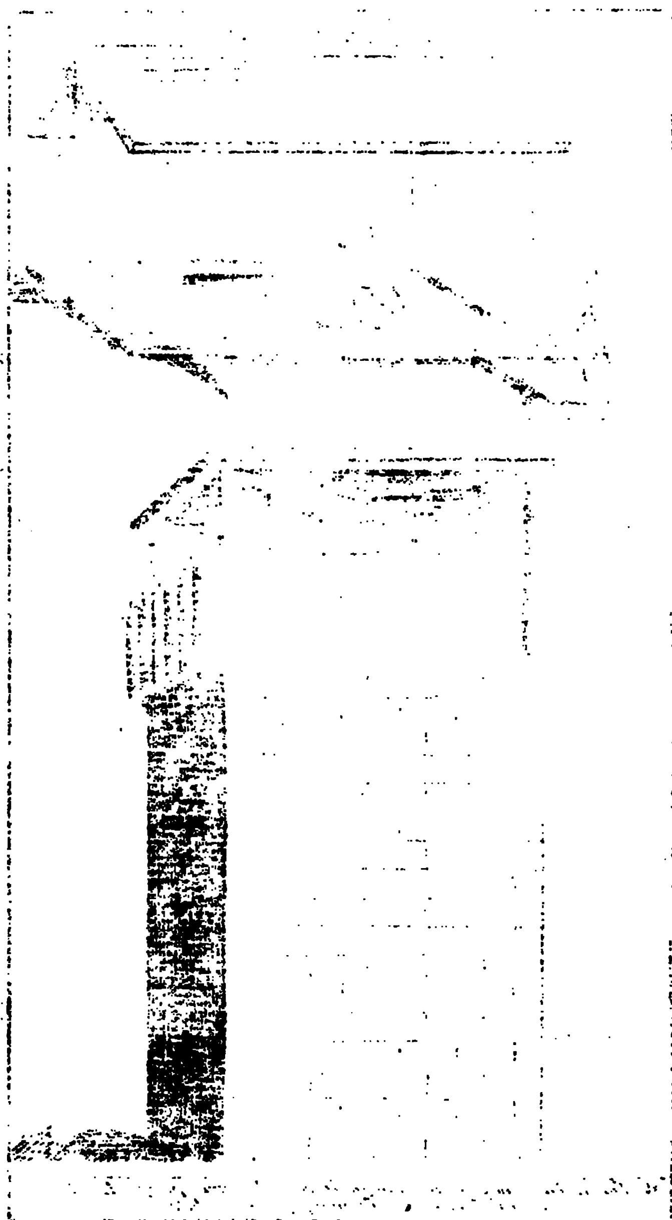
2. *Aut conspectus patriæ*] MS. *Carrar.* editt. *Rom. Ven. Beroald. Vascos. Steph.* habent *respectus patriæ*, quæ vox à nonnullis, velut minus Latina, perperam rejicitur. De illa egerunt Interpretes ad *Phædri* lib. v. Fab. IV. *Davies.*

3. *Massilienses tamen nihilo sequius*] Editt. *Rom. Ven: Beroald.* habent *nihilo segnius*, quod etiam probum est. *Sallustius* Jugurth. cap. LXXV. *Nihilo segnius bellum parare. Corn. Nepos* Datam. cap. II. *Nihilo segnius perseveravit*; ut falsus sit *Nic. Heinsius*, qui ad *Ovidii* Metam. lib. II, 809. hanc loquendi rationem è bonis auctoribus eliminandam censuit. *Davies.*

B. *Turris lateritia Cæsaris, cum funibus anchorariis prapendentibus, dum fit opus.* C. *Tectum superne, mobile.*

nem turris elata. Id hac ratione perfectum est.

IX. *Ubi turris altitudo perducta est ad contabula-* 1
tionem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tigno-
rum extrema parietum structura tegerentur: ne quid emine-
ret, ubi ignis hostium inhæresceret. hanc insuper contignatio- 2
nem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, later-
culo adstruxerunt: supraque eum locum duo tigna transversa
injecerunt non longe ab extremis parietibus, quibus suspen-
derent eam contignationem, quæ turri tegumento esset futu-
ra: supraque ea tigna [1] *directo transversas trabes injecerunt,*
[2] *easque axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores,* 3
atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt;
ut esset, ubi tegumenta præpendere possent, ad defendendos
ictus ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes
exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus lu-
toque constraverunt, ne quid ignis hostium nocere posset: cen-
tonesque insuper injecerunt; ne aut tela tormentis missa ta-
bulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium
discuterent. [3] *Storias autem ex funibus anchorariis tres; in lon-* 4
gitu-

1. *Directo transversas trabes*] Distinguit inter transversa ἁπλῶς & directo transversa: nam transversæ trabes crucis formam habent, quam Burgundicam hodie appellamus, sive literæ X, at directo transversa sunt tali specie ✠. Quod notandum ad intellectum turris, in qua primo duo tigna fuerunt transversa, dein his instratæ trabes directo transversæ, hoc pacto:

D. Vossius.

2. *Easque axibus religaverunt*] Ita mss. Cuj. & Petav. ac v. c. noster, sic & Scaliger edidit: in Palatino etiam est *assis*. Recte sane: etsi in editt. prioribus & nonnullis vv. cc. est *asseribus*. Nam ut Vitruvius lib. IV. ait, *in contignationibus tigna & axes*. Et asseres minus hic usui, quippe nequaquam asseribus, sed assibus tabulata insterni solent. Religandi autem verbo Cæsar infra est usus, cum ait: *eo super tigna bipedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant*. Nam necessario tectum hoc constratum axibus fuit, alioqui nullius esset usus, neque contabulationis nomine (ut fit infra) à Cæsare nuncupari posset. Denique nec lateres eidem insterni possent, quod factum infra Cæsar ait. *D. Vossius.*

3. *Storeas autem*] Sic vulgo scribunt, at in IV manuscr. constanter & hic & infra est *storia*: sed sic quoque in vet. cod. nostro reperio *nausia*, ut sunt obnoxiæ mutationi *i* & *e*. *Storea* teges est vilior texi è

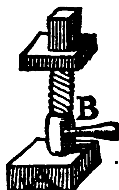
juncis

gitudinem parietum turris, [1] *latas* IV *pedes fecerunt: easque ex* III *partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religaverunt; quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tor-*
5 *mento transjici posse. Ubi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsum* [2] *prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere cœperunt: ubi quantum storiarum demissio patiebatur, tantum*
6 *elevabant. Intra hæc tegumenta abditi atque muniti parietes lateribus exstruebant: rursusque alia prehensione ad ædifican-*

Juncis aut talibus solitus; habetque nomen ἀπὸ τοῦ στορεῖν Hic tamen Cæsar è funibus anchorariis texit storeas. In Glossis Cyrilli reperio Ψίαθος, *Teges*, *Terratoria*, *Matta*. Quid illud *Terratoria*? An ψίαθος notat thorum terræ insterni solitum, quomodo hodieque stramini miles incubat? Depravatum locum nullus ambigo. Quare rescribo ψίαθος *Teges terræ, storia, matta*. Nam ψίαθος, ut exponit Hesychius, est ἡ χαμεύνη: sive lectus humi stratus. Cui accurate respondet illud *teges terræ*, & *storia*, & *matta*, quæ vox nobis hodieque patrio sermone storias denotat. *D. Vossius.*

1. *Latas pedes* IV] Id est, crassas, inquit Hottomannus. *nam* ait, *latitudo cujusque erat pedum* XXX, *quantum erat turris spatium quoquoversus.* Sed fœdè labitur. Quales enim storiæ illæ, quæ crassæ pedes IV? quis unquam simile quid audivit? Latitudo storiarum erat pedum IV, nimirum, ut paullum modo inclinatum protegere virum posset: longitudo pedum XXX, quantum erat turris spatium. *Idem.*

2. *Prehensionibus*] V. c. *pressionibus*. Petav. & Bong. *presionibus*. & sic infra quoque Bong. sed Pet. illic habet *prensione*. Palatinus ut in vulgatis est. Sed altera lectio vera est; quamvis & Scaliger & Martinius, doctorumque alii *prehensiones* genuinum esse vocabulum putaverint. *Pressiones* sunt ὑπομόχλια, sive ligna illa, quæ vectibus subjiciuntur, ne vectes deprimant terram. Unde Vitruv. lib. x. cap. VIII. *Supposita uti centro, cito porrecta pressione, quod Græci ὑπομόχλιον appellant.* Et videmus hodieque in sublevandis ædificiis talibus uti fabros. Forma hujusmodi est. Ab ea origine *exprimere*

A. Ὑπομόχλιον, *sive* pressio.
B. Vectis.

est sublevare: unde supra de turribus Cæsar, *quantum has quotidianus agger expresserat*. Hinc in Glossis quoque *Pressorium* πιεστήριον, sive torcular, exponitur. Et *pressorium vas* dixit Columella l. XII. cap. XVIII. Hinc etiam *pressura*, hoc est πιεσμός. At Digest. de serv. præd. urb. lib. 16. aliter ea vox usurpatur. *Interdum dici potest eum quoque, qui tollit ædificium vel deprimit, luminibus officere: si forte* κατ' ἀντανάκλασιν (Alciatus ἀνάκλασιν emen-

tendum sibi locum expediebant. Ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item, ut primo, tecta extremis lateribus instruebant; exque ea contignatione rursus summam contabulationem, storiasque elevabant. Ita tuto, ac sine ullo vulnere ac periculo VI *tabulata exstruxerunt: fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt.* 7 8

X. Ubi ex ea turri, quæ circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum ex materia bipedali, quem à turri lateritia ad hostium turrem, murumque perducerent, facere instituerunt; cujus musculi hæc erat forma. *Duæ primum trabes* [1] *in solo æque longæ, distantes inter se pedes* IV *collocantur:* [2] *inque* 1 2

emendat) *vel pressura quadam lumen in eas ædes devolvatur.* Ubi per pressuram intelligitur, id quod hodieque fieri videmus, ut lumen compressum inter muros aut tecta illabatur desuper, nos vocamus *vallende lichten.* In glossis Cyrilli invenio *premo*, & *prendo*, seu *prehendo*, pro eodem poni: Πιέζω *prendo*, *presso.* Et idem voluisse videtur Philoxenus, cum ait, *Prensatio* ἀγγάρεια. Nisi forte vult prensationem fuisse ἀγγάρειαν, quia sæpissime prensatores illi importuni & molesti erant, ac invitis quibusdam extorquerent favorem. Sane in eodem est *Prendit*, Ἀράσσεται, συλλαμβάνει. Alioqui propriè ἀράσσεται est collidere, aut tundere. Sed manifestius id videmus alio loco, ubi est, *deprehensum* κατηρεφής. Nam κατηρεφὴς, quod opacum & tectum est, notat, qualia sunt humilia loca, ac depressa. Nam quod Vulcanius ait, melius hic dici potuisse prehensum, & adstruere veritatem rei conatur hoc loco Cæsaris, frustra est. *Deprehensum* in Philoxeno ponitur pro *depressum:* ut solent talia confundi. Sic sane lib. III. de bello Civili C. CI. ubi sermo de classe Cassiana: *Flamma ab utroque cornu comprehensa.* Legitur in Petaviano codice *compressa.* Vitione ævi, an librariorum indiligentia, non facile dixerim: illud video, in mssis quoque Cæsaris codicibus hoc loco legi *prensionibus*, *pressionibus*, *prehensionibus*, promiscuè. Et in mssis codd. aliorum quoque autorum sæpe videas temere N vocibus insertam. Sic *thensauri*, *totiens*, *quotiens.* D. Vossius.

1. *In solo æque longæ*] Interposita virgula, scribendum *in solo*, *æque longæ*, ut recte habet ed. *Beroald.* In *Rom.* & *Ven.* perperam legitur *æque longe distantes* &c. *Davies.*

2. *Inque eis columnellæ* Malo *columellæ* ut in optimo codice Petaviano est. Nam dicimus *columna*, *columnula*, *columella.* D. Vossius.

Ibid.] *Jos. Scaliger* edidit *inque eis columnellæ*, quam scripturam firmant editt. *Ven. Beroald.* at rectius MSS. *Petav.* & *Norvic.* cum *Rom.* exhibent *inque eis columellæ*, ut ostendit *G. J. Vossius* in Etymol. voce *columna.* Ac sane, quod non observat vir doctissimus, huic voci fidem non dubiam facit *Columellæ*, celebris de re Rustica scriptoris, nomen. *Davies.*

3 *que eis columellæ pedum in altitudinem V defiguntur.* [1] ***Has** inter se capreolis molli fastigio conjungunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi caussa ponant, collocentur. eo super tigna bi-*
4 *pedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant. Ad extremum musculi tectum, trabesque extremas,* [2] *quadratas regulas IV patentes digitos defigunt; quæ lateres, qui su-*
5 *per musculo struantur, contineant.* [3] *Ita fastigato, atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro jacere-*
6 *tur, tutus esset, contegitur. supra lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conte-*
7 *guntur.* [4] ***Hoc** opus omne tectum vineis ad ipsam turrim perficiunt, subitoque, inopinantibus hostibus,* [5] *machinatione navali,*

1. *Has inter se capreolis molli fastigio conjungunt*] *Capreoli* sunt συγκύπται, sive ligna in imo divaricata, quorum fastigia committuntur, & canterios sustinent. Nomen sortiti videntur à capreolis, qui adversis cornibus concurrunt: nam tignorum species ita procumbens refert quasi cornibus certantes capros. Nam illorum fœdus error, qui huic loco applicant capreolos illos, qui vitium cincinni sunt, ne audiendus quidem; nihil enim hic commune cum illis capreolis. *D. Vossius.*

2. *Quadratas regulas*] Regulæ sunt directa ligna, quæ hodie *latas* dicimus, notante *J. Lipsio* Poliorc. lib. I. Dial. IX. ubi totum hunc locum enarrat. *Rom. Ven. Beroald. tegulas* corrupte repræsentant. *Davies.*

3. *Ita fastigato*] Sic recte editt. *Rom.* A. D. 1472. cum in aliis legatur *fastigiato*, quod verbum non est Latinum. Vide not. ad lib. II. B. G. cap. VIII. *Idem.*

4. *Hoc opus omne tectum vineis ad ipsam turrim perficiunt*] Ait musculum structum intra vineas: quod fieri potuit: nam vineæ, ut ex Vegetio discimus, altæ erant pedes octo: musculi vero columnæ erant altæ pedes quinque: his deinde impositi capreoli, qui necessum est valde inclinati fuerint, alioqui contineri vineis musculus nequisset: nam infra columnas illas trabes jacebant bipedales. Itaque columnæ & trabes fere VII pedes altæ erant, unus superest pes ad tectum imponendum musculo. Sed credo ego illa verba Vegetii non usquequaque vera esse, & exstructas sæpe ab Romanis vineas, quæ octavi pedis altitudinem excederent. Sed dicere possis, musculum pone vineas exstructum fuisse, & ideo tectum vineis dici. Sane ego non multum pugnare velim. Nihilominus sequitur supra vineas musculum non eminuisse, hoc est, pedum VIII altitudinem, aut nihil, aut non multum excessisse; alioqui conspecturi eum Massilienses fuerant. *D. Vossius.*

5. *Machinatione navali, phalangis subjectis*] *Julius Pollux:* τὰ τῶν νεῶν ξύλα, οἷς ὑποβληθεῖσιν ἐφέλκονται αἱ νῆες, φάλαγγες, καὶ φάλαγγαι. *Varro* de vita Pop. Rom. *Cum Pœnus in fretum obviam venisset nostris, & quosdam cepisset, crudelissime, pro phalangis, carinis*

vali, phalangis ſubjectis, ad turrim hoſtium admovent, ut ædificio jungatur.

XI. Quo malo perterriti ſubito oppidani ſaxa quam 1
maxima poſſunt vectibus promovent, præcipitataque
muro in muſculum devolvunt. Ictum firmitas materiæ
ſuſtinet, & quidquid incidit, faſtigio muſculi elabi-
tur. Id ubi vident, mutant conſilium: cupas tæda ac 2
pice refertas incendunt; eaſque de muro in muſculum
devolvunt. Involutæ labuntur; delapſæ ab lateribus,
[1] longuriis, furciſque ab opere removentur. Interim 3
ſub muſculo milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium,
quibus fundamenta continebantur, convellunt. Mu-
ſculus ex turri lateritia à noſtris telis tormentiſque de-
fenditur: hoſteſque ex muro ac turribus ſubmoventur.
Non datur [2] libera muri defendendi facultas. Complu- 4
ribus jam lapidibus ex ea, quæ ſuberat, turri ſubdu-
ctis, repentina ruina pars ejus turris concidit. Pars re-
liqua conſequens procumbebat.

XII. Tum [3] hoſtes turris repentina ruina commo- 1
ti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculſi, urbis
direptione perterriti, [4] inermes cum infulis ſeſe porta
foras

rinis ſubjecerat, quo metu debilitaret noſtros. Nonius: Palanga dicuntur fuſtes teretes, qui navibus ſubjiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel cum ad littora ſubducuntur. Unde etiam nunc Palangarios dicimus, qui aliquid oneris fuſtibus tranſvehunt. Ciaccon. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Nav. lib. III. cap. III. *Davies.*

1. *Longuriis, furciſque ab opere removentur*] Illa *ab opere* in v.c. noſtro & Pet. (ac *Norv.*) deſiderantur; proba tamen ſunt. Ait Cæſar cupas è muro devolutas in muſculum cecidiſſe: inde faſtigato tecto delapſas in terram: ibi ne flamma opus adureretur, longuriis remotas eſſe. *D. Voſſius.*

2. *Libera muri defendendi facultas*] *Pet. Ciacconius* vocem *muri* delendam cenſet, quia non murus, ſed turris oppugnabatur. Lenior eſt medicina, ſi reponamus *non datur libera muro defendendi facultas*, ob tela videlicet tormentaque à Romanis miſſa. *Davies.*

3. *Hoſtes turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculſi, urbis*] In Manuſcripto *Cujac.* & *Petav.* decem hæ voces deſiderantur, & ſolum eſt, *hoſtes urbis direptione permoti.* (Sic & in *Norvic.* legitur.) Cæterum quod hic *Cæſar* ait *urbis direptione permoti*, id ad metum Maſſilienſium referendum: nam urbs direpta non erat, ſed verebantur Maſſilienſes ne id contingeret. *D. Voſſius.*

4. *Inermes cum infulis*] Nimirum ſic antiquitus ſolebant ad placandos victores, quemadmodum ſacer-
dotes

foras universi proripiunt; ad legatos atque exercitum
2 supplices manus tendunt. Qua nova re oblata, omnis administratio belli consistit: militesque aversi à prœlio ad studium audiendi & cognoscendi feruntur. Ubi
3 hostes ad legatos exercitumque pervenerunt, universi

dotes & hostiæ ad propitiandos Deos erant infulis circumdatæ. Unde & *infulat* in Glossis Isidori exponitur *propitiat*. De infulis Glossæ mss. nostræ: *Infolæ, velamenta de lana in modum vittarum facta*. Festus: *Infulæ sunt filamenta lanea, quibus sacerdotes, & hostiæ, templaque velabantur*. De sacerdotibus & hostiis nota res: nam illuc respexit Maro cum ait x. Æn. vs. 538.

Infula cui sacra redimibat tempora vitta.

De hostia idem 11. Æn. 156.

—— vittaque Deûm quas hostia gessi.

Nam *vitta* & *infula*, etsi idem non sunt, ponuntur pro eodem, quia vittæ annexæ erant infulis. De hostiis quoque Varro lib. VI. de L. L. ait: *Infulas dictas apparet in hostiis, quod vilamenta e lana, quæ adduntur infulæ, intra hostiarum cornua velamenta erant*. Locus mire depravatus: quid illud *velamenta* prius sibi vult? deinde an vittæ intra cornua hostiarum? Emendo totum locum: *Infulas dictas apparet quod filamenta è lana, quæ adduntur infulæ, infra hostiarum cornua velamenta erant*. Ut putaverit Varro infulas quasi inferulas dictas ab *infra*, quod credidit quoque Perottus, nimirum quia vittæ infra cornua pendebant. Scaliger infulas deducit ab *infilando*, quod putat significare amicire, aut velare. Sed probatum id velim. in Festo legitur: *Effafilatum, exertum, quod scilicet exerto brachio sunt exfilati, id est, extra vestimentum filo contextum*. Lego *Effilatum*. *x* in *f* abiit, ut *exfari*, *effari*. Ergò *exfilare* est exerere, *infilare* sit velare. non tamen infulam inde deduci patiar, quippe filum primam habet productam: infula brevem mediam. Scio subinde composita primitivi naturam amittere: sed huc non temere recurrendum. Ego ab Hetruscis petendam vocabuli originem arbitrer, à quibus pleraque sacra Romani accepere. Interea deducere non male possis à φαλὰ, quomodo vocatur κόσμος τῆς περικεφάλαιας. Aut à φαλιὸς quod *album* notat: nam *infula*, inquit Isidorus, *est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis*. Verum ad Festum ut redeamus, de sacerdotibus & hostiis notum eos infulis velari solitos. At templa velari vittis quis prodidit? Profecto nihil unquam tale legi, & sanum locum esse ne ipsa quidem ὑγιὰ mihi persuaserit: emendo confidenter hoc modo: *Infulæ sunt filamenta lanea, quibus sacerdotes & hostiæ tempora velabantur*. Conferat qui volet verba Festi & Varronis, non dubito quin veritatem conjecturæ facile animadversurus sit; nam *tempora vittis velare* est familiarissima, & propria veterum phrasis. unde Maro:

—— redimibat tempora vitta.

Et sic innumeri autores. In glossis, quæ Isidoro vulgò tribuuntur, lego *Infula sacerdotalis vitta, & administratio judicialis*. Quod miror: hic infulam dici vittam, cum ipse Isidorus lib. XIX. c. XXX. Orig. ait, *ab infula vittæ ab utraque parte dependent*. Sed excusari potest, si vittam hic generatim dicamus pro diademate aut redimiculo poni. Etiam in Glossis nostris MSS. *Infola vitta sacerdotum*, & *Infola amministratio sacerdotalis*. Quantum ad illa verba *judicialis administratio*, innuit quoque magistratus &

si se ad pedes projiciunt: orant, *ut adventus Cæsaris ex-* 4
spectetur; captam suam urbem videre, opera perfecta, tur-
rem subrutam; itaque à defensione desistere: nullam exoriri
moram posse, quo minus, cum venisset, si imperata non fa-
cerent, ad nutum è vestigio diriperentur. Docent, si omninò 5
turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe præ-
dæ in urbem irrumperent, urbemque delerent. Hæc, atque
ejusdem generis complura, [1] ut ab hominibus doctis,
magna cum misericordia fletuque pronunciantur.

XIII. Quibus rebus commoti legati, milites ex ope- 1
re deducunt, oppugnatione desistunt, operibus cu-
stodias relinquunt. Induciarum quodam genere mise-
ricordia facto, adventus Cæsaris exspectatur. Nullum
ex muro, nullum à nostris mittitur telum. ut re con-
fecta, omnes curam & diligentiam remittunt: Cæsar 2
enim per literas Trebonio magnopere mandaverat, ne
per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius per-
moti milites, & defectionis odio, & contemptione sui,
&

& præsides provinciarum infulis solitos ornari. Unde in Novell. Theodos. & Valent. T. de metatis pag. 567. *tam Consularium virorum, quam præfectura infulis ornatorum.* Spartianus, in vita Hadriani pag. 4. *Post Mauritaniæ præfecturam infulis ornatum Pannoniæ Daciaque præfecit.* Ursinus ad hunc locum Cæsaris ait infulas Græcis vocari ἱκετηρίας κλάδους. Sed næ ille Paraphrastem, imo prorsus oblitum interpretis egerit, qui ubi in Græco scriptore occurrat ἱκετηρίων κλάδων mentio, vertere velit *infulas.* Multo præstitisset dicere στέμματα Græcis vocata: nam eæ verè infulæ; & hinc in Glossis Philox. *Infula*, στέμματα. Itaque eodem modo, quo hic Massilienses, infulis usi dicuntur. Ita apud Homerum α Iliad. Chryses sacerdos, Agamemnoni supplicatum venit,

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου
Ἀπόλλωνος.

Ubi Eustathius ait cum coronâ accessisse, ut majestate & reverentia Apollinis moveretur, cujus coronam habebat Chryses. Quales lædere nefas erat: unde Æn. II. 429.

——— *nec te tua plurima Panthu*
Labentem pietas, nec Apollinis infula
texit. D. Vossius.

1. *Ut ab hominibus doctis magna cum misericordia fletuque pronunciantur*] Negat Hottomannus per doctos hic Cæsarem aliud velle quam edoctos à suis, quid dicerent. Sed luce clarius est eum per doctos intelligere facundos, nam facundia ad misericordiam movendam nihil utilius. Simile illud Taciti de Germanico, primo Annal. *Planci gravem & immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur.* Neque in Massiliensibus id mirum, quo ad declamandum ipsi Romani confluebant. *D. Vossius.*

3 & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod
se facturos minabantur: ægreque tunc sunt retenti, quin
oppidum irrumperent: graviterque eam rem tulerunt,
quod stetisse per Trebonium, quo minus oppido po-
tirentur, videbatur.

1 XIV. At hostes sine fide tempus atque occasionem
fraudis ac doli quærunt. interjectisque aliquot diebus,
nostris languentibus, atque animo remissis, subito,
meridiano tempore, quum alius discessisset, alius ex
diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset; [1] ar-
ma vero omnia reposita contectaque essent; portis se
foras erumpunt; secundo magnoque vento ignem ope-
2 ribus inferunt. Hunc sic distulit ventus, uti uno tempore
agger, plutei, testudo, turris, tormentaque flammam
conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam,
3 quemadmodum accidisset, animadverti posset. Nostri
repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arri-
piunt. alii ex castris sese incitant. Fit in hostes impe-
tus: sed è muro, sagittis, tormentisque fugientes per-
4 sequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique
musculum turrimque lateritiam libere incendunt. Ita
multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tem-
5 pestatis, puncto temporis interiit. Tentaverunt hoc
idem Massilienses postero die, eandem nacti tempesta-
tem; majori cum fiducia ad alteram turrem aggerem-
que eruptione pugnaverunt; multumque ignem intu-
lerunt.

1. *Arma vero omnia reposita contectaque essent*] In *Pal.* & *Bongars.* est *conjectaque*, sed male. (Editt. *Rom. Ven. Beroald.* corrupte etiam repræsentant *contemptaque.*) Nam militum arma, siquando otium esset, reponi & contegi solita adversus pulverem, imbres, aliaque id genus. Imo in *Tacito* legas 1. Histor. *Aperire deinde armamentarium jussit, capta statim arma sine more & ordine militia*, &c. Cæterum id semper non factum videtur: nam haud dubie repentino casu noxium, quando celeriter arma capienda. Itaque credo sua quemque sede militem arma recondidisse. Tegi vero etiam in itinere solent: unde ipse *Cæsar* ait lib. II. B. G. cap. XXI. *Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisque tegmenta detrahenda tempus defuerit.* Sed supersedeo claram rem probare: alii exempla collegerunt. *Davies.*

lerunt. [1] sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu admoniti omnia ad defensionem paraverant. Itaque multis interfectis, reliquos infecta re in oppidum repulerunt. 6

XV. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo majore studio militum administrare & reficere instituit. nam ubi tantos suos labores & apparatus male cecidisse viderunt; induciisque per scelus violatis suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum, omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis, & convectis; *aggerem novi generis, atque inauditum ex lateritiis duobus muris, senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt*, [2] *æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ postulare videretur, pilæ interponuntur, transversaria tigna injiciuntur, quæ firmamento esse possint; & quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cratesque luto integuntur.* 1 2

Sub

2. *Sed ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu*] Locus videtur in mendo cubare. Legit *Fr. Hotomannus*, *sed ut superiori die contentionem* &c. Propius ad vestigia receptæ lectionis reponendum arbitror *sed ut superiori tempore contentionem. Superius tempus* vocat id, quod à ficta Massiliensium deditione fluxerat, qua facta, omnem contentionem remiserant Cæsariani. At hanc sane conjecturam à *Pet. Ciacconio* præoccupatam esse jam video. Hic autem minus feliciter rem gerit, cum paullo post reponat *pristini diei casu*; locus enim medicina non indiget. *Proximum* est, quod proxime præteriit. *Terentius* Eun. Act. II. Sc. III, 39. *His mensibus sex septem prorsum non vidisse proximis.* Ubi *Donatus*, *quia*, inquit, *non vidisse dixit* proximis, *præteritis intelligimus: proxima enim nobis aut præterita, aut futura sunt.* *Cicero* init. orat. I. in Catilin. pag. 1726. *Quid* proxima, *quid superiore nocte egeris, ubi fueris.* Noster quidem lib. IV. B. G. cap. XIV. dixit *pristini diei perfidia*, sed haud necesse est, ut scriptores eodem modo semper loquantur, quod cum in animum non revocarent Critici, sæpe, contra quam monet parœmia, ἐκίνησαν τὰ ἀκίνητα. Davies.

2. *Æqua fere latitudine*] Ita edidit *Jos. Scaliger*, & sic habent editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sed cum *Stephanica* legendum *altitudine*, *latitudinem* enim sive *crassitudinem* supra definivit. *Fr.* quidem *Hotomannus* reponit *æqua fere latitudine atque altitudine*, quæ sane conjectura minus placet ob caussam jam ante dictam, neque enim ταυτολόγος est Cæsar. *Idem.*

3 Sub tecto miles dextera ac finistra muro tectus, adversus plutei objectu, operi quæcunque usui sunt, sine
4 periculo supportat. Celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum sollertia & [1] virtute militum brevi reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis caussa in muro relinquuntur.

1 XVI. Quod ubi hostes viderunt, ea, quæ diu longoque spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera & labore ita refecta, ut nullus perfidiæ neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus,
2 noceri posset; eodemque exemplo sentiunt totam urbem, [2] qua sit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri posse; sic, ut ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, quum pene inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderentur, ac tela manu
3 conjicerentur; suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione è muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt, ad easdem deditionis conditiones recurrunt.

1 XVII. M. Varro in ulteriore Hispania initio cognitis iis rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompejanis
2 rebus, amicissime de Cæsare loquebatur. *præoccupatum sese legatione ab Cn. Pompejo, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati,* [3] *qui fiduciariam*

1. *Virtute militum brevi reconcinnatur*] In v. c. nostro & *Cujac. Petav. Pal.* ac *Bong.* est *reconciliatur*: (sic & MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.*) quod ob tot codicum consensum dissimulare non debui. Forsan quis meliorem vulgata lectionem inde conjectabit. *D. Vossius.*

2. *Qua sit aditus, ab terra*] Sic in editt. *Scalig.* & seqq. At, deleta virgula, scribendum *qua sit aditus ab terra*, ut bene *Rom. Ven. Beroald.* Sic autem loquitur noster, quia Massilia *tribus partibus mari alluebatur*, ut testatus est hujusce libri cap. 1. *Davies.*

3. *Qui fiduciariam operam obtineret*] Mira inscitia est Hottomanni & Ciacconii, qui ignari, quæ esset opera fiduciaria, corrigunt *fiduciarum provinciam*. Quasi non ut *fiduciaria hæreditas*, ita & *fiduciaria opera* dicere liceat.

ciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ voluntas erga
Cæsarem totius provinciæ. Hæc omnibus ferebat sermo-
nibus; neque se in ullam partem movebat. Postea ve- 3
ro, quum Cæsarem ad Massiliam distineri cognovit,
copias Petreji cum exercitu Afranii esse conjunctas, ma-
gna auxilia convenisse, magna esse in spe atque exspe-
ctatione, & consentire omnem citeriorem Provinciam,
quæque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei
frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque in-
flatius Afranius perscribebat; se quoque ad motum for-
tunæ movere cœpit.

XVIII. Delectum habuit tota provincia; legionibus 1
completis II cohortes circiter XXX alarias addidit; fru-
menti magnum numerum coëgit, quod Massilien-
sibus, item quod Afranio Petrejoque mitteret; naves
longas X Gaditanis, ut facerent, imperavit; [1] complures
præterea Hispali faciendas curavit: pecuniam omnem
omniaque ornamenta ex Fano Herculis in oppidum
Gades contulit. Eo VI cohortes, præsidii caussa, ex 2
provincia misit: Cajumque Gallonium, equitem Ro-
manum, familiarem Domitii, qui eo procurandæ he-
reditatis caussa venerat, missus à Domitio, oppido Ga-
dibus præfecit: arma omnia privata & publica in do-
mum

liceat. Idem ait Cæsar sub finem hujus libri: *amisso exercitu, quem à Cæsare fidei suæ commissum acceperit.* Sed tædet nugarum. *D. Vossius.*

1. *Complures præterea Hispali faciendas curavit*] In tribus mssis est *in Hispali*, quam voculam Scal. & Lips. expunxerunt: an recte ambigo; nam sæpe solet Cæsar urbium nominibus addere præpositiones. Sed tamen tale exemplum nondum legi. *Idem.*

Ibid.] MSS. omnes & vett. editt. *in Hispali*, præter *Norvic.* qui corrupte exhibet *in Hispania.* Præpositionem delevere *J. Lipsius* & *Jos. Scaliger*, & sane raræ sunt hujusmodi locutiones. *Terentius* tamen Eun. Act. III. Sc. IV, I. *Heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeo, in hunc diem ut de Symbolis essemus.* Ubi *Donatus* ait *consensimus ac pepigimus, ne sit Solœcismus* in Piræo *pro in Piraum.* Non me quidem fugit, *Ciceronem* ad Attic. lib. VII. Epist. III. ex *Terentio* laudare *heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeum*, sed memoria lapsus videtur; alteram enim lectionem omnes Codd. repræsentant, eamque necessario retinendam censuit eruditissima fæminarum *Anna Daceria.* Cum igitur *Cæsar* soleat urbium nominibus præpositiones addere, vetus lectio non est rejicienda. *Davies.*

3 mum Gallonii contulit. Ipſe habuit graves in Cæſarem
conciones. ſæpe ex tribunali prædicavit *adverſa Cæſarem*
prælia feciſſe, *magnum numerum ab eo militum ad Afranium*
perfugiſſe. hæc ſe certis nunciis, *certis auctoribus*, *comperiſ-*
4 *ſe.* [1] Quibus rebus perterritos cives Romanos ejus pro-
vinciæ ſibi [2] ad Remp. adminiſtrandam HS. cxc, &
argenti pondo xx millia, tritici modios cxx millia pol-
5 liceri cogit. Quas Cæſari eſſe amicas civitates arbitraba-
tur, iis graviora onera injungebat: qui [3] verba atque
orationem adverſus Remp. habuiſſent, eorum bona in
publicum addicebat; præſidiaque eo deducebat; & ju-
dicia in privatos reddebat: provinciam omnem in ſua
6 & Pompeji verba jusjurandum adigebat. Cognitis
iis rebus, quæ ſunt geſtæ in citeriore Hiſpania, para-
bat

1. *Quibus rebus perterritis civibus Romanis*] Lego ex Palatino & Bong. *perterritos cives Romanos*. Et ſic quoque in duobus libris repererat Ciaccon. *D. Voſſius.*

2. *Ad Remp. adminiſtrandam HS.* cxc] In Petaviano eſt CLXXX. etiam Pal. numerum LXXX retinet, quamvis corrupte in eo legatur *cohortes* LXXX. Et Bongarſ. *cohortes* CLXXX. Ortus error ex notis HS. pro quibus in Petav. quoque ſcriptum eſt CH. Unde illi *cohortes* fecerunt: nam & *cohors* in veterib. lapidibus ſcribitur COH. & CHOHORS. & CHORS. *Idem.*

3. *Verba atque orationem adverſus Remp. habuiſſent —— judicia in privatos reddebat*] Judicia de privatorum rebus conſtituere, non modo iniquum non eſt, ſed etiam prætorium. Quare nihilo probabilior *Urſini* aut *Octavii Pantagathi* emendatio eſt, qui legunt *edebat*: demirorque hoc ab illis non obſervatum. Locus enim ſic emendandus eſt, ut ſine interpunctione continenter legatur, quaſi ſcriptum ita eſſet: *Et judicia in privatos, qui verba atque orationem adverſus Rempub. habuiſſent, reddebat: eorumque bona in publicum addicebat.* Edictum ſcilicet propoſuerat: *Si quis adverſus Rempub.* (id eſt, adverſus Pompejum) *verba feciſſet, ſe judicium eo nomine daturum: damnatique bona in publicum addicturum.* Quare, qui particulam *vero* interjecerunt ante *verba*, ſtultiſſime illos feciſſe apparet. Et ſimilis judicii formula extat apud *Livium* lib. XXIV. *Pronuntiarunt, verba orationemque eos adverſus Remp. habuiſſe, quo conjuratio deſerendæ Italiæ cauſſa fieret.* Totus autem locus, qui varie conturbatus eſt, ita reſtituendus eſt: *Quas Cæſari eſſe amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injungebat, præſidiaque eo deducebat, & judicia in privatos reddebat, qui verba atque orationem adverſus Remp. habuiſſent, eorumque bona in publicum addicebat.* (Hæc conjectura mire firmatur ex eo, quod eundem verborum ordinem exhibeat MS. *Norvic.* niſi quod in eo omittatur *præſidiaque eo deducebat*, Davies.) Cum hæc jampridem ſcripſiſſem, animadverti *Manutium* ex *Nicaſii* doctiſſimi viri conjectura reponere *adverſus Pompejum.* Quam conjecturam primum *Livii* locus refellit: deinde quis neſcit eos, qui rerum potiuntur, ſemper *Reip.* nomine abuti? *Hotoman.*

bat bellum. Ratio autem hæc erat belli, ut se cum II
legionibus Gades conferret, naves, frumentumque o-
mne ibi contineret: provinciam enim omnem Cæsaris
rebus favere cognoverat. in insula, frumento navibus-
que comparatis, bellum duci non difficile existimabat.
Cæsar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam revo- 7
cabatur; tamen constituerat nullam partem belli in Hi-
spaniis relinquere: quod magna esse Pompeji benefi-
cia, & magnas clientelas in citeriore provincia sciebat.

XIX. Itaque duabus legionibus missis in ulteriorem 1
Hispaniam cum Q. Cassio Tribuno pl. ipse cum equi-
tibus DC magnis itineribus progreditur, edictumque
præmittit, ad quam diem magistratus, principesque o-
mnium civitatum sibi esse præsto Cordubæ vellet. Quo 2
edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas,
quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret;
nullusve civis Romanus paullo notior, [1] quin ad diem
conveniret. Simul ipse Cordubæ conventus per se por- 3
tas Varroni clausit; custodias vigiliasque in muro tur-
ribusque disposuit. Cohortes II, quæ Colonicæ appel- 4
labantur, quum eo casu venissent, tuendi oppidi caus-
sa apud se retinuit. [2] Iisdem diebus Carmonenses, quæ 5
est

1. *Quin ad diem conveniret*] Pal. & Bong. habent *quin ad diem statutum conveniret*. Quod notare visum, quia etsi abesse poterat vox *statutum*, tamen Cæsaris simplicitas facit ut credam ita eum scripsisse: quippe qui alibi dixerit, *orientem solem*, & *terram Galliam*, & similia duobus extulerit verbis, quorum alterum sine sensus detrimento commode poterat omitti. *D. Vossius.*

Ibid.] MSS. *Bongars. Palat.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ad diem statutum*. Sic fere *Justinus* lib. I. cap. X. *Equum pridie constitutam diem ad eundem locum ducit*. Et iterum; *cum ad statutam horam omnes convenissent*. Illorum quidem Codd. lectionem veram arbitrer, quippe quæ *Cæsaris* ἀφελότητι maxime conveniat: tantum abest, ut plane repudiandam cum *Fr. Hotomanno* censeam. *Davies.*

2. *Iisdem diebus Carmonenses*] Notanda constructio: *Carmonenses, quæ est firmissima civitas, portas praclusit.* Ait Servius, ad I. Æneid. ad versum, 21.

—— *Hic illius arma*
Hic currus fuit.

Quotiescumque nomina singularis & pluralis numeri connectuntur, viciniori respondemus. Non absimiliter infra lib. III. de bello Civil. *Nulla Thessalia fuit civitas, quin Cæsari parerent, atque imperata facerent.* Nam ita in v. c. nostro legitur: pro quo in vulgaris
est

in privatam domum, referri in templum jubet: provinciæ Q. Cassium præficit. huic IV legiones attri-
4 buit: ipse iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani jussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciæ lega-
5 tiones Cæsaris adventum exspectabant. Eadem ratione privatim ac publice [1] quibusdam civitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam pervenit. Ibi legem de Dictatore latam, seseque Dictatorem dictum à M. Lepido prætore cognoscit.

1 XXII. Massilienses omnibus defessi malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prœlio navali superati, crebris eruptionibus fusi, gravi etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, & mutatione victus ([2] panico enim vetere, atque hordeo corrupto omnes alebantur; quod ad hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant) dejecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem venisse cognoverant, sese dedere sine fraude constitu-
2 unt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, navibus III comparatis, ex quibus II familiaribus suis attribuerat, unam ipse con-
3 scenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naves, quæ jussu Bruti consuetudine

1. *Quibusdam civitatibus*] V. c. noster & Petavianus habent *quibusque*. D. Vossius.

2. *Panico enim vetere*] Quod non multum nutrimenti præbet: eoque durior sors Massiliensium. Panicum Græcis ἔλυμος, & *μελίνη* ac *μέλινος* aliis. Usos eo Gallos, & imprimis Aquitanos, ex Plinio discimus. Idem prodit lib. XXII. cap. XXIV. Dioclem medicum panicum appellavisse mel frugum: quod miror, cum ex Galeno tradant herbarum curiosi, siccum esse nec multi alimenti. Sed credere malim corruptum locum; & fortassis rectius emendabat Dalecampius *μέλιαν frugem*, à nigro colore. *Panicum*, ut vult Isidorus, dictum quia multi homines eo panis loco utuntur quasi *panivicium*. Barbarum vocabulum ex duobus integris more sæculi sui fecit. Sic in glossis ejus legas *Togipurium*, pro *toga pura*. Sed veram *panici* originem deducit Plinius à *paniculis*: de quibus vide, quæ omnium diligentiam supergressus notavit in Solinum magnus Salmasius p. 125. *Idem.*

ne quotidiana ad portum excubabant, sublatis ancho-
ris sequi cœperunt. ex iis unum ipsius navigium con- 4
tendit, & fugere perseveravit, auxilioque tempesta-
tis ex conspectu abiit; duo perterrita concursu nostra-
rum navium sese in portum receperunt. Massilienses 5
arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, pro-
ferunt: naves ex portu, navalibusque educunt: pecu-
niam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, 6
Cæsar magis eos pro nomine, & vetustate, quam pro
meritis in se civitatis, conservans, II ibi legiones præ-
sidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad ur-
bem proficiscitur.

XXIII. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam 1
profectus ex Sicilia, & jam ab initio copias P. Attii Va-
ri despiciens, [1] II legiones ex IV, quas à Cæsare ac-
ceperat, & D equites transportabat: [2] biduoque & no-
ctibus III navigatione consumptis, appellit ad eum
locum, qui appellatur Aquilaria. [3] Hic locus abest à 2
Clupeis passuum XXII millia, [4] habetque non incom-
mo-

1. *Duas legiones ex* IV] Hæc vera est lectio, ut ex eo patet, quod, ut narrat *Cæsar* hujusce libri cap. XXXVII, *Curio in Siciliam miserit, ut duæ legiones reliquusque equitatus ad se mitteretur.* Cum igitur lib. I. B. C. cap. XXX. dicatur Cæsarem misisse *in Siciliam Curionem Propræt. cum legionibus* III. reponendum *legionibus* IV. *Davies.*

2. *Biduoque & noctibus tribus*] Nimium profecto argutatur Ciacconius, cum ait corruptum hunc locum, quia dies noctem etiam includit. Sed scire debebat, diem quidem etsi noctem includat, & notet spatium illud XXIV horarum, constringi etiam intra crepusculum & diluculum. Quando ais, *jam dies est*, nihil aliud vis, quam lucere. Itaque *dies* pro *luce.* Sed tædet talia monere. Solum adscribam locum Plinii lib. XIV. cap. XII. quem ne ipse quidem Ciacconius ignoravit. *Biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset.* D. Vossius.

3. *Hic locus abest à Clupeis passuum* XXII *millia*] Sic editt. *Rom. Ven. Beroald.* at MS. *Norvic. hic locus est à Clupeis*, quæ rara quidem, sed proba est locutio. Supra lib. I. B. C. c. XVI. *Qui erat ab oppido millia passuum circiter* III. ubi vide notat. *Davies.*

4. *Habetque non incommodam æstate stationem*] Miror eorum arrogantiam qui contra omnium codicum autoritatem, vocem *æstate* expungere audent, quia, eam enim caussam esse puto, sequitur vox *stationem.* Quasi vero non possit eadem statio æstate commoda, hyeme incommoda esse, prout alii aliique flant venti. *D. Vossius.*

Ibid.] Primam vocem expungendam censuere *Pet. Ciacconius* & *Jos.* Sca-

modam æstate stationem, & duobus eminentibus pro-
3 montoriis continetur. Hujus adventum L. Cæsar filius
cum x longis navibus ad Clupeam præstolans (quas
naves, Uticæ ex prædonum bello subductas, P. At-
tius reficiendas hujus belli caussa curaverat) veritus
navium multitudinem, ex alto refugerat; appulsaque
ad proximum littus trireme constrata, & in littore re-
4 licta, pedibus Adrumetum profugerat. Id oppidum C.
Considius Longus unius legionis præsidio tuebatur.
Reliquæ Cæsaris naves ejus fuga Adrumetum se rece-
5 perunt. Hunc sequutus M. Rufus Quæstor navibus
XII, quas præsidio onerariis navibus Curio ex Sicilia
eduxerat, postquam relictam in littore navem conspe-
xit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum
classe redit.

1 XXIV. Curio Marcum Uticam navibus præmittit:
ipse eodem cum exercitu proficiscitur: biduique iter
2 progressus, ad flumen Bagradam pervenit: ibi C. Ca-
ninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit:
ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Cor-
3 neliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id
autem est jugum directum, eminens in mare, utraque
ex parte præruptum atque asperum, sed paullo tamen
leniore fastigio ab ea parte, quæ ad Uticam vergit. ab-
est [1] directo itinere ab Utica paullo amplius passuum
4 mille. Sed [2] hoc itinere est fons, quo mare succedit.
lon-

Scaliger, quorum arrogantiam miratur *D. Vossius*, quippe statio esse potest æstate commoda, hieme incommoda, prout alii aliique flant venti; eaque sane ratio valeret, si stati in iis locis essent venti; quia autem res aliter se habeat, illud vocabulum, per me licet, in spongiam incumbat, præsertim cum à MS. *Norvic.* exulare videam. *Davies.*

1. *Directo itinere*] Alibi *recta regione*: quod Tacito *comminus* ut: *non Armeniam comminus, sed flexu Mesopotamiam petunt.* D. Vossius.

2. *Hoc itinere est fons, quo mare succedit*] Rubenius in Electis lib. I. c. XXXV. emendabat, *est pons, quod mare succedit.* Sed quis autor de ponte? præsertim cum longe lateque locus restagnet, necessum est ingentem pontem fuisse: nec veterum ullus meminit. Sequentia etiam, *quem siquis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppidum perveniet*, multo commodius ad fontem, vel ad locum sese-

longe lateque is locus reſtagnat: quem ſi quis vitare voluerit, VI millium circuitu in oppidum perveniet.

XXV. Hoc explorato loco, Curio caſtra Vari con- 1
ſpicit, muro oppidoque conjuncta ad portam, quæ appellatur Bellica, admodum munita natura loci: una
ex parte ipſo oppido Utica, altera theatro, quod eſt
ante oppidum, ſubſtructionibus ejus operis maximis,
aditu ad caſtra difficili & anguſto. ſimul animadvertit 2
multa undique portari atque agi pleniſſimis viis, quæ
repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque ha- 3
beret loco prædæ. Eodemque tempore his rebus ſubſidio DC equites Numidæ ex oppido, peditesque CD
mittuntur à Varo, quos auxilii cauſſa rex Juba paucis
diebus ante Uticam miſerat. Huic & paternum hoſpi- 4
tium cum Pompejo, & ſimultas cum Curione intercedebant; quod tribunus pl. legem promulgaverat, qua
lege regnum Jubæ publicaverat. Concurrunt equites 5
inter ſe, neque vero primum impetum noſtrorum Numidæ ferre potuerunt; ſed, interfectis circiter CXX, reliqui ſe in caſtra ad oppidum receperunt. Interim ad- 6
ventu longarum navium Curio pronunciari onerariis
navibus jubet, quæ ſtabant ad Uticam numero circiter CC, *ſe in hoſtium habiturum loco, qui non è veſtigio
ad caſtra Corneliana vela direxiſſet*. Qua pronunciatione 7
facta, temporis puncto, ſublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, &, quo imperatum eſt, tranſeunt.
Quæ res omnium rerum copia complevit exercitum.

XXVI. His rebus geſtis, Curio ſe in caſtra ad Ba- 1
gradam recepit, atque univerſi exercitus conclamatione Imperator appellatur. Poſtero die Uticam exercitum ducit, & prope oppidum caſtra ponit. Nondum 2
opere caſtrorum perfecto, equites ex ſtatione nunciant,
magna

referas: ſi, reponas *pons* vix ſenſus erit ullus. Quare probent conjecturam ejus alii, non ego. *D. Voſſius.*

magna auxilia equitum peditumque ab rege missa U-
ticam venire, eodemque tempore vis magna pulveris
cernebatur; & è vestigio temporis primum agmen erat
3 in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit
equites, qui primum impetum sustineant, ac moren-
tur. ipse celeriter ab opere deductis legionibus, aciem
4 instruit. Equites committunt prœlium: & prius, quam
plane legiones explicari & consistere possent, tota au-
xilia regis impedita, ac perturbata, quod nullo ordi-
ne, & sine timore iter fecerant, in fugam se conjici-
unt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per lit-
tora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum
numerum interficiunt.

1 XXVII. Proxima nocte centuriones Marsi II ex ca-
stris Curionis cum manipularibus suis XXII ad Attium
2 Varum perfugiunt. Ii, seu vere, quam habuerant, o-
pinionem perferunt, sive etiam auribus Vari serviunt;
(nam quæ volumus, & credimus libenter; &, quæ
sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant
quidem certe totius exercitus animos alienos esse à Cu-
3 rione: maxime opus esse in conspectum exercitum ve-
4 nire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione
adductus Varus postero die mane legiones ex castris e-
ducit. Facit idem Curio: atque una valle non magna
interjecta, suas uterque copias instruit.

1 XXVIII. Erat in exercitu Vari Sext. Quinctilius Va-
rus, quem fuisse Corfinii supra demonstratum est. Hic
dimissus à Cæsare in Africam venerat: [1] legionesque
eas

1. *Legionesque eas transduxerat Curio*] Vox *Curionis* in Pal. & Bong. non reperitur: & à suis quoque codicibus abfuisse testatur Ciacconius, unde mendum esse hoc loco putat. Sed constat sensus, si recte perpendas. Ait Cæsar in castris Attii Vari fuisse Quinctilium Varum, quem ipse Corfinii dimiserat. Hunc Varum in Africam profectum: at legiones Corfinienses in Africam à Curione transductas fuisse: indeque occasionem Quinctilio eas appellandi. Omnia clara erunt, si interpungas, *in Africam venerat: legionesque eas*, &c. Petavianus vero codex manifeste corruptus: quippe in eo est: *legionesque eas traduxerat, quas Curio*. D. Vossius.

eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar; adeo ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique constarent.
Hanc nactus appellationis caussam Quinctilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, *ne primi* [1] *sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se Quæstorem dixissent,* [2] *memoriam deponerent; neu contra* 3
eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademque in obsidione perpessi; neu pro iis pugnarent, à quibus contumelia perfugæ appellarentur. His pauca ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, exspectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem 4
ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas uterque copias reducit.

XXIX. At in castris Curionis [3] magnus omnium 1
incessit timor; nam is variis hominum sermonibus celeriter augetur. unusquisque enim opiniones fingebat; & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. hoc ubi uno auctore ad plures permanaverat, 2
atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei videbantur. [4] *Civile bellum;* [5] *genus hominum, quod liceret* 3
li-

1. *Sacramenti, quod apud Domitium, atque apud se Quæstorem dixissent*] Si soli, ut ex Polybio discimus, Tribuni militum sacramentum exigebant; dicere oportet factum illud præsentibus aut consulibus, aut prætoriis, aut denique quæstoribus: nam hoc manifeste indicare hæc verba videntur. Nisi dicamus alium turbis illis & diversum à prisco morem inductum; quod non arbitror. Forsan & ex his verbis colligas ab ipso Domitio, & Varo legiones sacramentum adactas. Sane parum abest quin hoc sentiam. *D. Vossius.*

2. *Memoriam deponerent*] Ita legitur in omnibus exemplaribus, & recte quidem. Sic supra lib. 1. B. G. cap. XIV. *Quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posset*, ubi frustra est *Joan. Brantius*, qui *memoria deponere* longe rectius & venustius dici contendit. *Davies.*

3. *Magnus omnium incessit timor; nam is variis hominum sermonibus augetur*] Locus mihi perquam suspectus: offendit tum illud *incessit timor omnium:* tum imprimis τὸ *nam*, alieno loco positum. Absterserone mendum si scribam? *Magnus omnium incessit timor animis. Is variis*, &c. Negligentia librarii illud *is* omissum erat, ut sæpe in syllabis repetitis accidit. Ita remansit *animis:* hinc primo *nimis*, postea *nam is* factum. *D. Vossius.*

4. *Civile bellum*] Ῥῆσις est corruptissima, quam *J. F. Gronovius* in notulis *Tacito* editt. Blavian. præ-

libere facere, & sequi, quod vellet. legiones eæ, quæ paullo ante apud adversarios fuerant (nam etiam Cæsaris beneficium [1] *mutaverat consuetudo)* [2] *qua offerrentur municipia etiam adversis partibus conjuncta.* [3] neque enim ex Marsis, Pelignisque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis; [4] commilitonesque nonnulli graviores ser-

missis, hoc modo restituere conatus est; *Civile bellum: genus hominum, cui liceret libere facere & sequi, quod vellent, legiones eæ, quæ paullo ante apud adversarios fuerant; nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo: quæ offerrentur municipia diversis partibus conjuncta (utrique enim ex Marsis Pelignisque) videbat; & qui superiore nocte in contuberniis papilionibusque* (secum fuissent,) *nonnulli graviores sermones militum vulgi durius accipiebantur*, In locis tam mendosis latissima, ut conjiciendi, ita & aberrandi patet area; nos autem quæ verisimillima videntur, paucis proponemus. *Davies.*

5. *Genus hominum, quod liceret liberè facere, & sequi quod vellet*] Mendum latet, in prioribus erat editt. *quod vellent*. Malè. Ego rescribo; *Genus hominum, cui id liceret l. f. & f. quod vellet*, More antiquo prius exaratum erat *quoi id*, hinc inscitia librarii factum *quod*. Non dubito de veritate hujus conjecturæ. Et confirmant hæc, *legiones eæ*, D. Vossius.

1. *Mutaverat consuetudo) qua offerrentur, Municipia etiam adversis partibus conjuncta*] Alii Codices *qua efferrent municipia*, omnes vero *etiam diversis partibus*, quam lectionem temere mutavit *Pet. Ciacconius*, eumque secutus *Jos. Scaliger*, Sensus erit aliquis, si, verbis parenthesi inclusis, scribamus *nam etiam Cæsaris beneficium mutaverat consuetudo, qua efferrent municipia etiam diversis partibus conjuncta*, *Suetonius* August. cap. LI. *Ne enumerem quot & quos* diversarum partium *venia & incolumitate donatos*, *Sulpicius Severus* vit. B. Martini cap. IX. *Quo lecto, clamor populi tollitur*, pars diversa *confunditur*. Vide & *J. F. Gronovium* ad *Senecæ* de ira lib. II. c. XXIII. *Davies*,

2. *Qua offerrentur*] Sic Petav. Pal. & Bong. ac vet. noster codex. Alii *qua efferrent*. Utra vera lectio sit, non ante dixero quam rem ipsam intellexero. Tota enim hæc periodus corruptissima est. Et felicis eum ingenii judicabo, qui absque libris, non dico sensum bonum reponere possit, sed illum, quo Cæsar scripsit. Nam si mutare & transponere libuisset, non difficile alterum id futurum erat. *D. Vossius.*

3. *Neque enim ex Marsis*] Alii codd. *Namque enim*. si *enim* tollas, hoc prætulerim: nam quas Curio habebat legiones ex Marsis venerant. Sed obscura res est. *Idem.*

Ibid.] Intelligit legiones, quas Corfinii captas Curioni tradiderat Cæsar. Cum igitur Codex *Carrar.* cum aliis nonnullis exhibeat *namque enim ex Marsis*, ita reponendum arbitror. Sic *Plautus* Trinum. Act. I. Sc. II, 23. *Namque enim tu, credo, mihi imprudenti obrepseris*, unde patet *Pet. Ciacconium* & *D. Vossium* particulam secundam male sustulisse. In MS. quidem *Norvic.* omissa prima voce, legitur *enim ex Marsis*; ac sane ea conjunctio interdum præponitur, ut ostendit inter alios *G. J. Vossius* Anal. lib. IV. cap. XXVI. *Davies.*

4. *Commilitonesque*] *Commilitesque* v. cod. Quæ vox apud Plinium invenitur. Et millena id genus in veteribus lapidibus invenias: ut, *conveteranus, contribunus, commanipularis*, &c.

sermones [1] militum vulgo durius accipiebant. nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur.

XXX. Quibus de caussis [2] consilio convocato de 1
summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent; [3] quod hujusmodi militum consiliis otium

&c. In Palatino est *cum militisque.* in Carrariensi *cum milites.* & pro eo quod statim sequitur *graviores.* in v. cod. nostro & Petav. est *graviora.* *D. Vossius.*

Ibid.] V. C. *Commilitesque: Norv. cum militesque: Palat. cum militisque: Carrar. cum milites.* In sequentibus Petav. & *Norvic.* habent *nonnulli graviora sermones militum dubii durius accipiebantur.* An legendum? *comminitantesque nonnulli graviora; sermones militum dubii durius accipiebantur.* Parva sane est mutatio, qua recepta, mens erit aliqua, cum in vulgg. sit nulla. *Davies.*

1. *Militum vulgo durius accipiebant*] *Militum dubii durius accipiebantur.* Petavian. Palatinus vulgatam lectionem retinet, nisi quod *accipiebantur* quoque agnoscit. Hæc eo accuratius singula notare visum, ut siquis in alios incidat codices, ope omnium veram lectionem eruat: nam desperare me de loco hoc sanando ingenuè fateor. Augustinus Urtica Italus interpres Cæsaris, ita totam hanc periodum vertit. *Ciascun di sio ragionava: & tali diceano: à che far guerra fra Cittadini? semo tutti di una generation: & poi è in nostra liberta seguir chi ne piace: altri dubbitavano che le leggioni state con gli aversari se movessено piu per la antiqua pratica, che per li benefitii di Cesare: tanto piu che eran di diversi loghi: ne veramente vegniano solo dalli Marsi, & Peligni: & cosi se entendea per ogni parte cose dispiacevoli: & alcuni che volean parer piu accorti fingeano altre inventioni.* Sed videtur aut non assecutus mentem Cæsaris, aut nimium sibi in transferendo libertatis dare. *D. Vossius.*

2. *Consilio convocato*] Editt. *concilio:* sed legendum, ut restituimus; Cæsar enim cap. XXXII ait *Dimisso consilio, concionem advocat militum:* sic enim ibi scribendum, non *concilio*, nec enim concilium differt à concione, & ridiculus est, ut passim, Gigas iste *Joan. Goduinus*, qui *in concilium paucos convenire* affirmat, cum in *consilium* pauci, in *concilium* omnes coëant. *Davies.*

3. *Quod hujusmodi militum consiliis otium maximè contrarium esse arbitrarentur*] Miles Curionis prope seditionem venerat: certe jam fidei infirmior erat. Talibus consiliis otium maximè contrarium: ut mutilatus Cæsar ait. Atqui aliter Alexander ille Magnus, de quo Curtius ait, *non ignarus otii vitia negotio discuti.* Nec quisquam aliud unquam sensit. Non tamen hæc verba quemquam Commentatorum offendere præter Hottomannum, cui tamen nihil in eo tentatum. Credo quia codices nihil mutabant. Ego inveteratum errorem tollo, & lego *hujusmodi militum consiliis negotium maxime contrarium esse.* Aut si non pateris addi aliquid, rescribo, *quod hujusmodi consilium, militum otio maxime contrarium esse arbitrarentur.* Nisi malis una tantum voce transposita, *quod hujusmodi consiliis, militum otium maxime contrarium esse arbitrarentur.* Et sane passim in Cæsaris codicibus videas transpositas voces. Sic infra ubi legitur: *Multum ad hanc rem probandam adjuvat adolescentia, magnitudo animi,* su-

2 tium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo præstare dicebant, *per virtutem in pugna belli fortunam experiri; quam desertos, & circumventos à suis gravissi-*
3 *mum supplicium pati.* Porro erant, qui censerent *de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum; ut majore spatio temporis interjecto militum mentes sanarentur: simul si quid gravius accidisset, magna multitudine navium & tutius, & facilius in Siciliam receptus daretur.*

1 XXXI. Curio utrumque improbans consilium, *quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri superesse dicebat; hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam*
2 *iniquo loco dimicandum putare. Qua enim*, inquit, *fiducia, & opere & natura loci munitissima castra* [1] *expugnari*
3 *posse confidimus? aut verò quid proficimus, si accepto magno detrimento ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam impe-*
4 *ratoribus, & res adversæ odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus?* [2] *nam neque pudentes su-*

superioris temporis proventus, &c. Corrupte in Petaviano *est magnitudo superioris animi, temporis proventus.* Sed jam & tertium succurrit, ut pro *otium* reponas *prælium.* Scripserat quis *prælium*, temporis tractu inferior pars literæ *p* evanuit: inde nobis *otium* illud negotium creavit. Certe eam in mentem ipse Curio apud Lucanum.

—— variam semper dant otia mentem,
Eripe consilium pugna: cum dira voluntas
Ense subit prenso, galea texere pudorem,
Quis conferre duces meminit? quis pendere causas? D. Vossius.

Ibid.] Locum hunc corruptum putavit *Fr. Hotomannus*, ei autem sanando solus operam dedit *Dionys. Vossius*, qui reponit *hujusmodi militum consiliis negotium maxime contrarium esse*, aut *quod hujusmodi consilium otio maxime contrarium*, aut *hujusmodi consiliis, militum otium maxime* &c. aut denique, vulgata lectione in reliquis servata, loco *otii*, *prælium* rescribit. Tot conjecturæ ex eo sunt natæ, quod σύνταξιν non intellexerit, si enim vocem *consiliis* sexto casu accipiamus, nihil erit opus, ut Codicum scripturam sollicitemus. Sensus est, inter hæc militum consilia otium maxime nocere, ut recte etiam vidit *Joan. Freinshemius* ad *Curtii* lib. VII. cap. I. *Davies.*

1. *Expugnari posse confidimus*] Mediam vocem omisit *Jos. Scaliger*, quam, omnium Codicum voluntate, revocavimus. *Idem.*

2. *Nam neque prudentes suspicari oportet*] Reponunt nonnulli *pudentes*: ut notet ea vox militem, qui reverentiam sacramenti retinet. Ego etsi sciam pudentem & petulantem opponi: tamen emendationem eam pro-

suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire,
sese timeri; [1] *quod illis licentiam timor augeat noster, his stu-*
dia deminuat. Quod si jam, inquit, *hæc explorata habe-* 5
mus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem e-
go aut omnino falsa aut certè minora opinione esse confido:
quanto hæc dissimulare, & occultare, quam per nos confir- 6
mari, præstat? [2] *An non uti corporis vulnera, ita exercitus*
incommoda sunt tegenda, ne spem adversariis augeamus? At 7
etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo majorem,
credo, licentiam habeant, qui peccare conentur. namque
hujusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus
nox maxime adversaria est. Quare neque tanti sum animi, 8
ut

probare nequeo. Ne vulgata quidem satis placent, habent tamen ita omnes codices. *D. Vossius.*

Ibid.] Ex MSto *Ursin.* restitui *pudentes*, probante *Pet. Ciacconio.* In aliis nullo prorsus sensu legebatur *prudentes suspicari. Pudentes* interpreter modestos, Imperatori morigeros, & sacramenti religionem servantes. E contrario eos paullo post vocat *improbos*, qui seditiones excitarunt, fidemque datam nihili fecere. *Davies.*

1. *Quod illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat*] In v. c. nostro & manuscr. Cujac. ac Petav. qui omnes optimæ notæ codices, legitur: *quod his licentiam timor augeat noster: his studia diminuat.* Rectè. Neque opus est scribere, *his suspicio studia diminuat*, quippe timoris vox ad utrosque refertur. Nota quoque τὸ *illis* ad proximum, *his* ad remotius referri, uti à veteribus aliquando factum. *D. Vossius.*

Ibid.] Vulgg. invenuste repræsentant *illis licentiam timor augeat, nostris studia diminuat:* tam enim improbi, quam pudentes, Curioniani erant exercitus pars: lectionem vero à me receptam in MSto *Norvic.* reperi., eandemque, laudante *D. Vossio*, exhibebant Codd. *Voss. Petav.* & *Cujac. Illis* autem Improbos, *his* pudentes significat, cum plerumque *hi* ad proximum referantur, *illi* ad remotius. Interdum tamen aliter se res habet. *Plinius* lib. I. Ep. XX. pag. 19. ed. Oxon. *Sed non minus non servat modum, qui infra rem quam qui supra, qui* adstrictius *quam qui* effusius *dicit. Itaque audis frequenter ut* illud immodice & redundanter, *ita* hoc jejune & infirme. *Alius* excessisse *materiam, alius dicitur* non implesse. *Æque uterque, sed ille* imbecillitate, hic viribus *peccat. Latinus Pacatus* Pan. XII. cap. XXIV, 5. *Alta licet vulnera* —— *proximus nobis* Italus, *& contiguus ostendat* Hispanus —— *Tyrannidem* ille *non vidit*, hic *tyrannicidium vidit.* Plura congessit *J. Fr. Gronovius* Observ. lib. III. cap. XVI. pag. 576. seq. *Davies.*

2. *An non uti corporis vulnera* &c.] Hæc sane lectio me non offendit, si est à MSS. Omnes vero nostri aliter exhibent. MS. *Norvic. An uti corporis vulnera*, omissa particula negante. Editt. *Rom. Ven. Beroald. An vero uti corporis vulnera.* Rescribendum puto *at vero uti corporis vulnera:* quod si probetur, delenda est interrogationis nota. *Idem.*

ut sine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror: magnaque ex parte jam me una vobiscum de re judicium facturum confido.

1 XXXII. [1] Dimisso consilio, concionem advocat mi-
litum: commemorat, *quo sit eorum usus studio ad Corfi-
nium Cæsar; ut magnam partem Italiæ beneficio atque au-*
2 *ctoritate eorum suam fecerit. vos enim, vestrumque factum,*
inquit, *omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine
caussa & Cæsar amicissime de vobis, & illi gravissime ju-
dicaverunt. Pompejus enim nullo prælio pulsus vestri facti
præjudicio demotus Italia excessit: Cæsar me, quem sibi ca-
rissimum habuit, provinciamque Siciliam atque Africam,
sine quibus Urbem atque Italiam tueri non potest, vestræ fidei*
3 *commisit. Adsunt, qui vos hortentur, ut a nobis desciscatis.
quid enim est illis optatius, quam uno tempore & nos cir-*
4 *cumvenire, & vos nefario scelere obstringere? aut quid i-
rati gravius de vobis sentire possunt, quam ut eos prodatis,*
5 *qui se vobis omnia debere judicant? & in eorum potestatem
veniatis, qui se per vos periisse existimant? An vero in Hi-
spania res gestas Cæsaris non audistis? duos pulsos exercitus?
duos superatos duces? duas receptas provincias? hæc acta die-
bus* XL, [2] *quibus in conspectu adversariorum venerit Cæ-*
6 *sar. An qui incolumes resistere non potuerunt, perditi resi-
stant? vos autem incerta victoria Cæsarem secuti, dijudica-
ta jam belli fortuna victum sequamini, quum vestri officii*
7 *præmia percipere debeatis? Desertos enim se ac proditos a vo-*
8 *bis dicunt, & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vosne
vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne
extremam pati fortunam paratos* [3] *projecit ille? non sibi clam
vo-*

1. *Dimisso consilio*] In prioribus editt. contra rem ipsam legebatur *concilio*, nos autem veram lectionem ex *Beroald.* restituimus. Vide not. ad hujusce libri cap. XXX. *Davies.*

2. *Quibus in conspectu adversariorum venerit*] MS. Norvic. & editt. Rom. Ven. *Beroald.* habent *in conspectum adversariorum*, quæ quidem loquendi ratio magis est pervulgata, cum tamen alterius exempla non desint, ut ostendimus ad lib. VIII. B. G. cap. VIII. *Idem.*

3. *Projecit ille? non sibi clam vobis salu-*

vobis salutem fuga petivit? non proditi per illum, Cæsaris beneficio estis conservati? Sacramento quidem vos tenere qui 9
potuit; quum, projectis fascibus, & deposito imperio, privatus, & captus ipse in alienam venisset potestatem? Relinquitur nova religio, ut eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditione ducis, & capitis deminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem probatis, 10
in me offenditis, qui de meis in vos meritis prædicaturus non sum, quæ sunt adhuc & mea voluntate, & vestra exspectatione leviora. sed tamen sui laboris milites semper, eventu belli, præmia petiverunt; qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad 11
finem adhuc res processit, fortunamque cur præteream? An 12
pœnitet vos, quod salvum atque incolumem exercitum, nulla omnino nave desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu adveniens profligaverim? quod bis per biduum equestri prœlio superaverim? quod ex portu, sinuque adversariorum CC naves onerarias adduxerim? eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque navibus commeatu juvari possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis, 13
2 *Corsiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum*

salutem fuga petivit?] Perplacet quod in Palatino legitur. *projecit? ille sibi clam non vobis salutem petivit? D. Vossius.*

Ibid.] Non fugit Domitius, sed fugiendi consilium cepit; *fuga* igitur hoc in loco fugam destinatam significat, ut lib. I. B. C. cap. XX. *Quæ ignorabant, de L. Domitii fuga cognoscunt. Dionys.* autem *Vossio* perplacet, quod in *Palatino* legitur *projecit? ille sibi clam non vobis salutem petivit.* Hanc etiam scripturam in editt. *Rom. Ven. Beroald.* invenio, nisi quod illæ *salutem fuga petivit.* Ipse vulgatam lectionem non moveo, quam retinet MS. *Norvic.* &, ut arbitror, nihil recepta venustius. *Davies.*

2. *Corsiniensem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini?*] Variant Codices. In Editt. *Rom. Ven.* est *Corsiniensem ignominiam in Italiæ fuga, an in Hispaniarum deditione, an in Africi belli præjudicio sequimini. Beroald.* cum MSS. *Ciaccon.* & *Carrar.* exhibet *Corsiniensem ignominiam in Italia fuga, an Hispaniarum deditionem in Africi belli præjudicio sequimini?* MS. *Norvic.* à vulgata lectione non recedit, præterquam quod primam particulam interrogantem omittat; eas autem omnes delendas censuit *Pet. Ciacconius*, quem in sua editione secutus est *Jos. Scaliger.* Sana est lectio vulgata. *Varro* L. L. lib. VIII. *Quæ enim est pars mundi, quæ non innumerabiles habeat analogias? Cœlum, an mare, an terra, an aer, & cætera, quæ*

14 *rum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici volui; vos me Imperatoris nomine appellavistis. cujus si vos pœnitet, vestrum vobis beneficium remitto, mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse videamini.*

1 XXXIII. Qua oratione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore
2 infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. discedentem vero ex concione universi cohortantur, magno sit animo, neu dubitet prœlium committere, & suam fi-
3 dem virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate, & opinione, consensu summo constituit Curio, quum primum sit data potestas, prœ-
4 lio rem committere. Postero die productos, loco eodem, quo superioribus diebus constiterat, in acie col-
5 locat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; sive sollicitandi milites, sive æquo loco dimicandi detur occasio, ne facultatem prætermittat.

1 XXXIV. Erat vallis inter duas acies, ut supra demonstratum est, non ita magno, at difficili & arduo adscensu. Hanc uterque si adversariorum copiæ transire conarentur, exspectabat; quo æquiore loco prœ-
2 lium committeret. Simul à sinistro cornu P. Attii equitatus omnis, & una levis armaturæ interjecti complures, quum se in vallem demitterent, cernebantur.
3 Ad eos Curio equitatum, & duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum primum impetum equites hostium non tulerunt; sed, admissis equis, ad suos refugerunt. [1] relicti ab iis, qui una procurrerant, levis ar-

quæ sunt in his? Dictys Cretensis lib. II. cap. XXXI. *Pertinacia animi, an ob amorem captivæ.* Vide & *Jac. Perizonii* Dissert. de eo scriptore §. XL. *Davies.*

1. *Relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armaturæ*] Equites ad suos refugerant; qui igitur relicti, ex levi erant armatura. Scribe cum MS. *Norvic. Relicti ab iis, qui una procurrerant, levis armatura*; & est σχῆμα πρὸς τὸ σημαινόμενον, velites enim intelliguntur. Non male etiam se habet vulgata lectio, si *levis armaturæ* nominativi pluralis esse statuantur, nam paucis latet, veteres in

armaturæ, circumveniebantur, atque interficiebantur
ab nostris. Huc tota Vari conversa acies suos fugere,
& concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæsaris, 4
quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum
habere usum in re militari sciebat, *Perterritum*, inquit,
hostem vides, Curio. Quid dubitas uti temporis opportunitate? Ille, unum elocutus, ut memoria tenerent mili- 5
tes ea, quæ pridie sibi confirmassent, sequi sese jubet,
& præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita vallis,
ut in adscensu, nisi sublevati à suis, primi non facile
eniterentur. Sed præoccupatus animus Attianorum mi- 6
litum timore, & fuga, & cæde suorum, nihil de resi-
stendo cogitabat; omnesque jam se ab equitatu circum-
veniri arbitrabantur. itaque prius, quam telum adjici 7
posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari a-
cies terga vertit, seque in castra recepit.

XXXV. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex 1
infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum a-
gmen fugientium consecutus, magna voce Varum no-
mine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militi-
bus, & monere aliquid velle, ac dicere videretur. U- 2
bi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit, & quis
esset, aut quid vellet, quæsivit; [1] humerum apertum
gladio appetit; paullumque abfuit, quin Varum in-
terficeret. quod ille periculum, sublato ad ejus cona-
tum scuto, vitavit. Fabius à proximis militibus cir- 3
cumventus interficitur. [2] Hac fugientium multitudine

ac

in hujusce formæ adjectivis eum casum aliquando sic terminasse. *Leves armaturas* dixerunt *Hirtius* B. Afr. cap. LIX. & *Livius* lib. XXI. cap. LV. *Davies.*

1. *Humerum apertum gladio appetit*] Hoc est dextrum, qui scuto non tegebatur. Malo enim ita exponere, quam ut dicam *apertum* hic idem esse atque illud quod lib. VII. de bello Gallico ait Cæsar de Æduis, *tametsi dextris humeris exertis animadvertebantur*. Neque puto quicquam huic loco commune cum illo fuisse: etsi id, ni fallor, existimabat doctissimus Janus Gruterus. *D. Vossius.*

2. *Ac fugientium multitudine ac turba*] Lego ex Cujaciano *hac fugientium mult. a. t. Idem.*

Ibid.] Vulgg. *ac fugientium*: sed lectionem à me receptam in suo Codice invenit *Fulv. Ursinus*, in MSto

Cujac.

ac turba portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in
4 prœlio aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus
5 eodem cursu in oppidum contenderunt. sed quum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat, quod ad prœlium egressi Curionis milites iis rebus indigebant, quæ ad oppugnationem castrorum erant u-
6 sui. Itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero adversariorum circiter DC interfectis, [1] ac ∞ vulneratis: qui omnes discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in oppidum, pro-
7 pter timorem, sese recipiunt. Qua re animadversa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in castris, & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.

1 XXXVI. Postero die Curio Uticam obsidere, & vallo circummunire instituit. [2] Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii; [3] Uticenses pro qui-

Cujac. D. Vossius, ac ipse in *Norvic.* & manifesto vera est. *Davies.*

1. *Ac ∞ vulneratis*] In aliis omnibus legitur *atque vulneratis*, unde *Fr. Hotomannus* reponendum putavit *aut vulneratis*, ut vulnerati una cum interfectis numerum illum confecerint. Sed ejus conjecturam evertit *Appianus*, qui Bell. Civ. l. II. p. 455. D. Κυρίωνος μὲν, inquit, εἷς ἀνὴρ ἔπεσεν, Οὐάρου δ' ἑξακόσιοι, καὶ κατετρώθησαν ἔτι πλείονες. Verissima igitur videtur Codicis *Ursiniani* scriptura. *Davies.*

2. *Erat in oppido multitudo insolens belli*] Belli insueta. *Cicero* de Orat. lib. I. cap. XLVIII. *Ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque insolens. Sallustius* Procœm. Bell. Catil. *Qua tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium.* Brant. Vide *Lambinum* ad *Horatii* lib. I. od. V. *Idem.*

3. *Uticenses pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi : conventus, qui ex variis generibus constaret*] Non peccavero in perspicuitatem & simplicitatem Cæsaris, si ex Cod. Cujac. Pet. Pal. & Bong. legam: *amicissimi erant, conventus is, qui ex variis*, &c. In codicibus quos dixi pro *is* erat *si*, haud dubiè depravatum. Porro nota hic conventum ab Uticensibus ipsis distingui: ut credam conventum constitisse ex parte Uticensium, & civibus Romanis, quomodo Cæsar supra hoc libro dixit de Hispalensibus, *quod factum adeo conventus ejus cives Romani probaverunt*, &c. Tales autem conventus fere in omnibus provinciis Romanorum fuerunt, Hispania, Gallia, Sicilia, A-chaja,

quibusdam Cæsaris in se beneficiis illi amicissimi: con-
ventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex
superioribus prœliis magnus. Itaque [1] de deditione o- 2
mnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant,
ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet.
Hæc quum agerentur, nuncii præmissi ab rege Juba 3
venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent,
& de custodia ac defensione urbis hortarentur. quæ res
eorum perterritos animos confirmavit.

XXXVII. Nunciabantur hæc eadem Curioni, sed 1
aliquamdiu fides fieri non poterat: tantam habebat sua-
rum rerum fiduciam! Jamque Cæsaris in Hispania res 2
secundæ in Africam nunciis ac literis perferebantur.
quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem
nisurum existimabat. Sed ubi certis auctoribus compe- 3
rit [2] minus v & xx millibus longe ab Utica ejus copias
abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliа-
na recepit. Huc frumentum comportare, castra mu- 4
nire, materiam conferre cœpit, statimque in Siciliam
misit, uti II legiones, reliquusque equitatus ad se
mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissi- 5
ma, natura, & loci munitione, & maris propinquita-
te,

chaja. Et arbitror in illis conventibus plerumque multos cives Romanos habitasse, quia illud honorum civitati erat, quod in eam à prætoribus, aut aliis magistratibus convocarentur totius provinciæ Senatores, ad jurisdictionem. *D. Vossius.*

1. *De deditione omnes palam loquebantur*] in v. c. nostro, Petav. & Pal. est *omnes in palam*. Lego, *omnes jam palam*. Idem.

Idid.] Codd. *Voss. Petav. Palat.* & *Norvic.* habent *inpalam*, unde *Dionys. Vossius* rescribit *jam palam*. At illorum MStorum lectionem ferri posse arbitror. Glossarium *Isidori*. *Inpalam, aperte. Hilarius* adversus Constantium pag. 199. *Pugnaremus enim inpalam & cum fiducia contra negantes.* Non raro sane à veteribus præpositiones inter se componuntur. *Cæsar* hujusce libri cap. IX. *Hanc insuper contignationem.* Vide & *G. J. Vossium* de Anal. lib. IV. cap. XXIII. *Davies.*

2. *Minus* v *&* XX *millibus longe ab Utica abesse*] Vox *longe Pet.*. *Ciacconio* abundare videtur, cujus judicium secutus *Jos. Scaliger*, eam, utpote delendam, uncinis cinxit. Codices autem pertinaciter retinent. ac recte quidem. *Hirtius* Belli Alex. cap. XXXVI. *Castra posuit* longe à Nicopoli *circiter millia passuum* VII. Et lib. de Bell. Afric. cap. LXVII. Ab ejus castris *millia passuum* VI longe, *trinis castris dispartitis copiis consedit.* Vide & cap. LXVIII. & LXXVII. *Idem.*

te, & aquæ & ſalis copia: cujus magna vis jam ex pro-
6 ximis erat ſalinis eo congeſta. Non materia multitudi-
ne arborum, non frumentum, cujus erant pleniſſimi
agri, deficere poterat. Itaque ſuorum omnium con-
ſenſu Curio reliquas copias expectare, & bellum du-
cere parabat.

1 XXXVIII. His conſtitutis rebus, probatiſque con-
ſiliis, ex perfugis quibuſdam oppidanis audit, Jubam
revocatum finitimo bello, & controverſiis Leptitano-
rum reſtitiſſe in regno; [1] Saburam ejus præfectum cum
2 mediocribus copiis miſſum Uticæ appropinquare. His
auctoribus temere credens conſilium commutat, & prœ-
lio rem committere conſtituit. Multum ad hanc rem
probandam adjuvat adoleſcentia, magnitudo animi,
ſuperioris temporis proventus, fiducia rei bene geren-
3 dæ. His rebus impulſus equitatum omnem prima nocte
ad caſtra hoſtium mittit, ad flumen Bagradam, quibus
præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex
omnibus copiis inſequebatur, & VI millium paſſuum
4 intervallo à Sabura conſederat. Equites miſſi nocte iter
conficiunt. imprudentes, atque inopinantes hoſtes ag-
grediuntur; Numidæ enim quadam barbara conſuetu-
5 dine nullis ordinibus paſſim conſederant. Hos oppreſ-
ſos ſomno & diſperſos adorti, magnum eorum nume-
rum interficiunt. multi perterriti profugiunt. Quo fa-
cto ad Curionem equites revertuntur, captivoſque ad
eum reducunt.

1 XXXIX. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia
2 exierat, cohortibus V caſtris præſidio relictis. Progreſ-
ſus millia paſſuum VI equites convenit; rem geſtam
co-

1. *Saburam*] In Petaviano ac Bongarſ aſſidue eſt *Saburram*. Etiam in Appiano B. C. l. II. p. 455. Σαβοὐῤῥα. Quare licentia poëtica ſcripſerit Lucanus:

Ut ſibi commiſſi ſimulator Sabbura belli.

Non arbitror. Id ſcio talem formam שָׁבוּר non admittere duplex R; itaque magis è corrupta locutione Romanorum alterum R eſt, & recta Lucani ſcriptura: etiam Cæſaris vulgata. *D. Voſſius.*

cognovit; ex captivis quærit, quis castris ad Bagradam præsit: respondent, Saburam. Reliqua, studio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *milites*, *captivorum orationem cum perfugis convenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non potuerunt. Proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus.* Erant per se magna, quæ gesserant equites, 3 4
præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, ut de suis hominibus laudibus libenter prædicant. multa præterea spolia præ- 5
ferebantur. [1] capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. Ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi jubet sese; iterque 6
accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi itinere totius noctis confecti subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. Ne hæc quidem res Curionem ab spe morabatur.

XL. Juba certior factus à Sabura de nocturno prœ- 1
lio, II millia Hispanorum & Gallorum equitum, quos suæ custodiæ caussa circum se habere consueverat, & peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburæ submittit. Ipse cum reliquis copiis [2] elephantisque sub- 2
sequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque in- 3
struit:

1. *Capti homines equitesque producebantur*] *Pet. Ciacconius* & *Fr. Hotomannus* ex conjectura reponebant *capti homines equique*; sed hoc ex eo evenit, quod *homines* de peditibus κατ᾽ ἐξοχὴν dici non animadverterent. *Livius* lib. XXI. cap. XXVII. *Omnem ripam* equites virique *obtinentes*. *Silius* Italicus lib. IX, 560.
Magna voce trahens equitemque, virosque, *feraque*
Turrigera molem.
Sic & *miles* crebro peditem denotat, & equiti opponitur, ut multis ostendit *J. F. Gronovius* ad *Livii* lib. XXVIII. cap. I. *Davies.*

2. *Elephantisque* XL] Petav. Pal. & Bong. LX habent. *D. Vossius.*

ſtruit: [1] atque his imperat, ut ſimulatione timoris paullatim cedant, ac pedem referant: ſeſe, quum opus eſſet, ſignum prœlii daturum, &, quod rem poſtula-
4 re cognoviſſet, imperaturum. Curio, ad ſuperiorem ſpem addita præſentis temporis opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex locis ſuperioribus in campum deducit.

1 XLI. Quibus ex locis quum longius eſſet progreſſus, confecto jam labore exercitu, XVI millium ſpa-
2 tio, conſiſtit. Dat ſignum ſuis Sabura, aciem conſtituit, & circuire ordines, atque hortati incipit. ſed peditatu duntaxat procul ad ſpeciem utitur; equites in
3 aciem mittit. Non deeſt negotio Curio, ſuoſque hortatur, ut ſpem omnem in virtute reponant. nec militibus quidem, ut defeſſis; neque equitibus, ut paucis, & labore confectis, ſtudium ad pugnandum vir-
4 tuſque deerat. ſed ii erant numero CC. reliqui in itinere ſubſtiterant. Hi quamcunque in partem impetum
5 fecerant, hoſtes loco cedere cogebant. ſed neque longius fugientes proſequi, nec vehementius equos incitare poterant. At equitatus hoſtium ab utroque cornu circumire aciem noſtram, & averſos proterere incipit.
6 Quum cohortes ex acie procurriſſent, Numidæ integri, celeritate impetum noſtrorum effugiebant; rurſuſque ad ordines ſuos ſe recipientes circumibant, & ab acie excludebant. Sic neque in loco manere, ordineſque ſervare, neque procurrere, & caſum ſubire, tutum videbatur. Hoſtium copiæ ſummiſſis ab rege au-
7 xiliis crebro augebantur. Noſtris vires laſſitudine deficiebant. ſimul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hoſtium circumdata teneba-
8 tur. Hi de ſua ſalute deſperantes, ut extremo vitæ tem-

1. *Atque his imperat, ut ſimulatione timoris paullatim cedant*] *Frontinus* Strateg. lib. II. cap. V. hoc conſilium non Saburæ, ſed regi Jubæ attribuit. *Davies*.

tempore homines facere consueverunt, aut suam mor-
tem miserabantur, aut parentes suos commendabant,
si quos ex eo periculo fortuna servare potuisset. Plena
erant omnia timoris, & luctus.

XLII. Curio, ubi perterritis omnibus neque cohor- 1
tationes suas, neque preces audiri intelligit, unam, ut
in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus,
proximos colles capere universos, atque eo inferri si-
gna jubet. Hos quoque præoccupat missus à Sabura 2
equitatus. Tum vero ad summam desperationem nostri
perveniunt, & partim fugientes ab equitatu interfi-
ciuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Cu- 3
rionem Cn. Domitius [1] præfectus equitum, cum pau-
cis equitibus circumsistens, ut fuga salutem petat, at-
que in castra contendat: & se ab eo non discessurum
pollicetur. At Curio, nunquam amisso exercitu, quem 4
à Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus
conspectum reversurum, confirmat; atque ita proe-
lians interficitur. Equites perpauci ex proelio se reci- 5
piunt. sed ii, quos ad novissimum agmen, equorum
reficiendorum caussa, substitisse demonstratum est, fu-
ga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes
in castra conferunt. milites ad unum omnes interfi-
ciuntur.

XLIII. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor in ca- 1
stris relictus à Curione cohortatur suos, ne animo defi-
ciant. Illi orant, atque obsecrant, ut in Siciliam navibus
reportentur. Pollicetur: magistrisque imperat navium,
ut primo vespere omnes scaphas ad littus appulsas ha-
beant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse 2
copias Jubæ dicerent, alii cum legionibus instare Va-
rum, jamque se pulverem venientem cernere; quarum
re-

1. *Præfectus equitum*] In MS. Pet. & Pal. *pr. eq.* (In *Norvic.* corrupte *pater eques*) in Cujac. *pr. eque.* id est, *præfectus equestris*: nam præfectus equitum in vett. inscript. semper legitur *præf. equit.* nec unquam aliter. *D. Vossius.*

rerum nihil omnino acciderat: alii classem hostium ce-
3 leriter advolaturam suspicarentur. Itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant. Horum fuga navium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium
4 imperiumque conveniebant. sed tanta erat completis littoribus contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent; ut multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur.

1 XLIV. Quibus rebus accidit, ut pauci milites, patresque familiæ, qui aut gratia aut misericordia valerent, aut naves adnare possent, recepti in Siciliam incolumes pervenirent. reliquæ copiæ, missis ad Varum noctu [1] legatorum numero centurionibus, sese ei de-
2 diderunt. Quorum cohortes militum Juba postero die ante oppidum conspicatus, suam esse prædicans prædam, magnam partem eorum interfici jussit: paucos
3 electos in regnum remisit. Cum Varus suam fidem ab eo lædi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Damasippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Uticæ constituit, atque imperavit: diebusque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit.

1. *Legatorum numero Centurionibus*] Pro legatis, Legatorum loco, quod cum non intelligerent Librarii in editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliisque nonnullis corrupte legitur *legatis cum centurionibus*. Noster lib. V. de Bell. Gall. cap. XXVII. *Quos Atuatici* obsidum numero *missos apud se in servitute & catenis tenuissent*. *Corn. Nepos* Epam. cap. VII, 1. *Erat enim ibi privatus* numero militis. Alia hanc in rem exempla peti possunt ex *Joan. Frid. Gronovii* Observ. lib. I. cap. VI, pag. 59. *Davies*.

LIBER

LIBER III,

SUMMARIUM LIB. III. DE BELLO CIVILI.

Cæsar, rebus urbanis ordinatis, VI. *in Ceraunios trajicit.* VIII. *Salonas*, XI. *Oricum*, XII. *Apolloniam, aliasque civitates occupat.* XIII. *Pompejus Dyrrhachium se recipit.* XVIII. *Bibulus moritur.* XIX. *Colloquia sæpius iterata de pace, semper turbantur.* XXII. *Motus in Urbe sedatur.* XXIII. *Libo Brundisinum portum frustra aliquamdiu obsidet.* XXVI. *Antonius & Calenus cum subsidiis ex Italia advenientes, Cæsari junguntur.* XXXI. *Scipionis in Syria tyrannides*, XXXVI. *atque in Macedonia & Thessalia res gestæ.* XXXIV. *Pompejus à Cæsare ad Dyrrhachium obsessus.* XLIV. *crebræ istic, variaque fortuna, velitationes.* LXIII. *Duplici clade affectus Cæsar, ab obsidione exercitum reducit.* LXXVIII. *In Thessaliam Pompejum elicit.* LXXXV. *Pugnandi facultatem nactus*, XCIII. *Pompejum fundit.* C. *Lælius interea Brundisinum portum obsidet;* CI. *& Cassius classes Cæsaris in Sicilia incendit.* CIV. *Pompejus in Ægypto ab Achilla & Septimio interficitur.* CVI. *Cæsar Alexandriam usque eum insequutus, novo ibi bello intricatur.*

I. DIctatore habente comitia Cæsare, [1] consules 1
creantur Julius Cæsar, & P. Servilius. is enim erat annus, quo per leges ei consulem
fieri liceret. His rebus confectis, quum fides tota Ita- 2
lia esset angustior, neque creditæ pecuniæ solverentur,

1. *Consules creantur Julius Cæsar & P. Servilius*] Suspicor nomen *Julii* adjectum esse: nam Cæsar, cum de se loquitur, non solet illud ponere. Et fortasse cum esset scriptum, *consules creantur ipse, & P. Servilius*, ab aliquo ad marginem additus est *Julius Cæsar*. *Appianus* lib. II. B. C. pag. 457. ὑπάτους ἀπέφηνεν ἑαυτόν τε καὶ Σερουίλιον Ἰσαυρικόν. Sed ibi men-

tur, constituit, ut arbitri darentur: [1] per eos fierent æstimationes possessionum, & rerum, quanti quæque earum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus
3 transderentur. Hoc & ad [2] timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & civiles dissensiones sequi consuevit, & ad debitorum tu-
4 endam existimationem, esse aptissimum existimavit. Item, prætoribus tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, nonnullos ambitus Pompeja lege damnatos, illis temporibus, quibus in Urbe præsidia legionum Pompejus habuerat, quæ judicia, aliis audientibus judicibus, aliis sententiam ferentibus, singu-
5 lis diebus erant perfecta, in integrum restituit: qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti vellet; perinde æstimans, ac si usus esset,
6 quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim hos prius judicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia,

dose Πομπήϊον legitur pro Σερβίλιον. F. Ursin.

1. *Per eos fierent æstimationes possessionum*] Suetonius in Julio; *decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducta summa æris alieni, siquid usuræ nomine numeratum aut perscriptum fuisset.* Deducto eo ait quod usuræ nomine numeratum fuisset, aut perscriptum; nam versura primo unciaria (ut ex Tacito lib. VI. Annalium discimus) permissa, deinde ad semuncias redacta, postremo vetita. Miror autem Scaligerum dicere incompertam sibi unciariam legem, cum præter Tacitum disertim ejus meminerit Livius, aliique. Porro addit Dio lib. XLI. pag. 159. hoc tempore Cæsarem legem tulisse, nequis in auro vel argento possideret plus quam LX sestertium. Verba sunt: Ἐπειδή τε συχνοὶ πολλὰ χρήματά τε ἔχειν καὶ πάντα αὐτὰ ἀποκρύπτειν ἐλέγοντο, ἀπηγόρευσε μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρίῳ ἢ καὶ χρυσίῳ κεκτῆσθαι. Ait Hotomannus nequaquam se id intelligere: quod miror, cum disertim Tacitus sexto Annalium scribat: *Interea magna vis accusatorum in eos inrupit, qui pecunias fœnore auctitabant, adversum legem dictatoris Cæsaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur.* D. Vossius.

2. *Timorem novarum tabularum*] Novas tabulas Græci χρεῶν ἀποκοπὴν vocant. Plutarchus σεισάχθειαν, quasi *oneris excussionem* dicas; quia prioribus debitis solvebantur debitores, & novæ conficiebantur tabulæ. *Idem.*

tia, aut [1] arrogans in præripiendo populi beneficio videretur.

II. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omni- 1
bus perficiundis XI dies tribuit, Dictaturaque se ab-
dicat, & ab Urbe proficiscitur, Brundisiumque per-
venit. Eo legiones XII, equitatum omnem venire jus-
serat. sed tantum navium reperit, [2] ut anguste xx mil- 2
lia legionariorum militum & DC equites transportare
possent. hoc unum inopia navium Cæsari ad confici-
endi belli celeritatem defuit. atque eæ copiæ ipsæ hoc 3
infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot
bellis defecerant, longumque iter ex Hispania ma-
gnum numerum deminuerat; & gravis autumnus in
Apulia circumque Brundisium, ex saluberrimis Gal-
liæ & Hispaniæ regionibus omnem exercitum valetu-
dine tentaverat.

III. Pompejus annuum spatium ad comparandas co- 1
pias nactus, quod vacuum à bello, atque ab hoste o-
tio-

1. *Arrogans in præripiendo populi beneficio*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in præcipiendo populi beneficio*, quod idem valet ac præoccupando. Scriptor, qui sub *Daretis* Phrygii nomine circumfertur, cap. XXXIII. *Eum continuo Troilus* præcipit *& sauciat. Ovidius* lib. III. Trist. El. III. 34.

Vel præcepisset *mors properata fugam.*

Eandem vocem ita interpretatur *Servius* ad *Virgilii* Eclog. III, 98. *Davies.*

2. *Ut anguste* XX *milla legionariorum militum &* DC *equites transportare possent*] In prioribus editionibus, & mssis omnibus erat XV millia legionariorum. Scaliger XX edidit, an ex veteri codice ignarum mihi: illud credo non temere mutasse: præterquam quod historiæ hoc magis congruum videtur. Sed Ciacconio & Ursino assentiri nequeo, qui hic rescribebant VII *legiones*: Profecto audax emendatio illa est. Movit eos quod scribitur infra: *Impositis, ut supra demonstratum est, legionibus* VII. Verum dicit Cæsar ipse has copias infrequentiores fuisse, quia & Gallicanis bellis, & itinere Hispanico, & valetudine in Italia attritæ erant. Ita ut facile potuerint VII legiones redigi ad millia XX. Imo dubitari possit, an infra, ubi VII legiones nominantur, non præstet reponere *quinque*: quia tot legiones à Cæsare transductas ajunt Appianus & Plutarchus. Et profecto quinque legiones minus absint XX millium numero, nam efficiunt millia XXX si plenæ sint: at Cæsar dicit valde infrequentes fuisse; atque tunc tertia circiter pars desiderata fuerit. Sed nolo temere mutare: quia Appianus addit duas postea legiones supervenisse, & à Cæsare assumtas. *D. Vossius.*

tiosum fuerat, magnam ex Asia, Cycladibusque insu-
lis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria,
Cilicia, Phœnice, & Ægypto classem coëgerat, ma-
2 gnam omnibus locis ædificandam curaverat: magnam
imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus & dy-
nastis, & tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecu-
niam exegerat, magnam societates earum provinciarum,
quas ipse obtinebat, sibi numerare coëgerat.

1 IV. Legiones effecerat civium Romanorum IX; V
ex Italia, quas transduxerat; unam ex Sicilia vetera-
nam, quam factam ex duabus gemellam appellabat;
unam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus,
qui dimissi à superioribus imperatoribus in iis provin-
ciis consederant; II ex Asia, [1] quas Lentulus con-
2 scribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex
Thessalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, supplementi
nomine, in legiones distribuerat. His [2] Antonianos
3 milites admiscuerat. Præter has exspectabat cum Sci-
pione ex Syria legiones II, sagittarios ex Creta, La-
cedæ-

1. *Quas Lentulus conscribendas curaverat*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* hunc locum paullo auctiorem exhibent; in iis enim est *quas Lentulus* Consul *conscribendas curaverat*; nec de nihilo est hoc additamentum; nam L. Lentulus A. U. C. DCCV. quo hæ legiones sunt conscriptæ, gerebat consulatum, ut ostendit *Dion* lib. XLI. pag. 152. *Davies.*

2. *Antonianos milites admiscuerat*] Mirabar, in Pompeji copiis Antonianos milites numerari, cum tres Antonii fratres, Marcus, Cajus, Lucius, Cæsaris partes in civili bello secuti sint: sed postea comperi, exercitum C. Antonii, T. Pulcionis opera proditum, in Pompeji potestatem venisse, propterea, quasi dubia fides eorum esset, eos milites Pompejus admiscuerat suis. De hac Antoniani exercitus deditione, hic infra cap. X. *Se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram.* Et aliquanto post: *Hic paullisper est pugnatum; cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, eo loco propugnante.* Suetonius etiam, *Omnibus*, ait, *civilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum C. Curio in Africa periit, C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem.* Idem lib. XLI. & XLII. *Dio* scriptum reliquit. Quorum locorum testimonio, mutilos esse hos Cæsaris libros de bello civili, facile est intelligere: etenim, quod ipse ait, *se demonstrasse, Pulcionis opera proditum exercitum C. Antonii*, id in his libris nusquam reperitur. *Ald. Manut.*

cedæmone, Ponto, atque Syria, reliquisque civitati-
bus III millia numero habebat: funditorum cohortes
VI: mercenarias II: equitum VII milliæ: ex quibus
[1] DC Gallos Dejotarus adduxerat, D Ariobarzanes ex
Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia
dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia CC 4
erant, [2] quibus Rascipolis præerat, excellenti virtu-
te. D ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque,
quos ibi [3] A. Gabinius præsidii caussa apud regem Pto-
lemæum reliquerat: Pompejus filius cum classe addu-
xerat DCCC, quos ex servis suis pastorumque suorum
coëgerat: CCC Tarcundarius Castor & Donilaus ex 5
Gallogræcia dederant. horum alter una venerat, alter
filium miserat. CC ex Syria à Comageno Antiocho,
cui magna præmia Pompejus tribuit, missi erant. [4] in
his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos, par- 6
tim mercenarios, partim imperio aut gratia compara-
tos, item Macedonas, Thessalos, & reliquarum gen-
tium & civitatum adjecerat; atque eum, quem supra
demonstravimus, numerum expleverat.

V. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, 1
Ægypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus com-
paraverat. hiemare Dyrrhachii, Apolloniæ, omnibus- 2
que

1. DC. *Gallos Dejotarus adduxerat*] Galatas seu Gallogræcos intelligit, quibus præerat Dejotarus. Eorum regionem Γαλατίαν τὴν ἑῴαν vocat *Appianus* lib. II. B. C. pag. 458. & incolas Γαλάτας τοὺς ἑῴους pag. 472. Δηιόταρος μὲν, inquit, τετράρχης Γαλατῶν τῶν ἑῴων, Ἀριοβαρζάνης δὲ, Καππαδόκων βασιλεύς, quem noster Ariobarzanem nominat. *Davies.*

2. *Quibus Rascipolis praerat*] Ita & Lucanus. Vellejus non multum recedens Rascupolin vocat. Dio Ῥασκύπολιν. Tacitus *Rhescuporin.* D. Vossius.

3. *A. Gabinius præsidii caussa apud Regem Ptolemæum reliquerat*] *Ptolemæum* enim in regnum Ægypti reduxerat Gabinius, ejecto Archelao, quem sibi regem adsciverant, ut docet Epitome *Liviana* lib. CV. Rem totam fuse narrat *Dion* lib. XXXIX. p. 116. seq. *Davies.*

4. *In his plerique Hippotoxotæ*] Post ultimam vocem in ed. *Veneta* additur *id est*, *equestres sagittarii*, quæ glossa est, primum margini adscripta, dein, ut fieri solet, in orationis contextum illata; ἱπποτοξότης enim vocabulum est Græcum, quod *sagittarium equitem* significat, prout Latine reddidit *Curtius* lib. V. cap. IV. 14. Eo utitur & *Hirtius* Afric. cap. XIX. *Davies.*

que oppidis maritimis constituerat, ut mare Cæsarem transire prohiberet. ejus rei caussa omni ora maritima
3 classem disposuerat. Præerat Ægyptiis navibus Pompejus filius: Asiaticis D. Lælius, & C. Triarius; Syriacis C. Cassius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio: Liburnicæ atque Achaicæ classi Scribonius Li-
4 bo, & M. Octavius. Toti tamen [1] officio maritimo M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc summa imperii respiciebat.

1 VI. Cæsar, ut Brundisium venit, concionatus apud milites, *quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset perventum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti naves conscenderent, quo major numerus militum posset imponi; omniaque ex victoria, & ex sua liberalitate sperarent;* conclamantibus
2 omnibus, *imperaret, quod vellet, quodcunque imperavisset, se æquo animo esse facturos;* pridie Non. Jan. naves solvit, [2] impositis, ut supra demonstratum est, legionibus VII. Postridie terram attigit Cerauniorum.
3 [3] Saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus statio-

1. *Officio maritimo M. Bibulus præpositus*] Corrupta sunt *Appiani* exemplaria pag. 459. A. ubi sic legitur ϰ̀ ἐπ' αὐτοῖς (ναυάρχοις) Μάρχος· Βυβῖνος. Rescribendum Μάρκος Βίβυλος, ut recte hunc nostrum vocat *Dion* lib. XLI. p. 174. *Davies.*

2. *Impositis* —— *legionibus* VII. *Postridie terram attigit Cerauniorum*] In MS. *Norvic* legitur *imposita* —— *legiones* VII. eandemque lectionem in optimo Codice reperit *Pet. Victorius*, ut ait Var. Lect. lib. XIII. cap. I. ubi etiam mendum è *Cæsare* fœdissimum sustulit: cum enim in aliis Codd. legeretur *terram attigit Germaniorum*, vel *Germanorum*, in aliis *Græcorum*, vir ille doctissimus egregie reposuit *Cerauniorum*; nec tamen, nisi fallor, locum perpurgavit; nam mihi etiamnum ab interpunctione videtur laborare. Rescribo *terram attigit: Cerauniorum saxa* &c. Mirum in modum firmat *Appianus* lib. II. B. C. pag. 461. Ὑπὸ δὲ χειμώνων, inquit, ἐς τὰ ΚΕΡΑΥΝΙΑ ὌΡΗ περαχθείς. Sic & *Dion* lib. XLI. p. 174. *Davies.*

3. *Saxa inter & alia loca periculosa*] Quatuor voces ultimas expungit *Janus Rutgersius* Var. Lect. lib. IV. cap. V. eas ex Glossemate natas arbitratus, cum enim imperitus quidam ad oram libri sui scripserat *Italiæ loca periculosa*, ea verba alius in textum recepit, & *alia* loco *Italiæ* substituit. Sed quæsiverim, unde factum, ut Librarii *Italiæ loca periculosa* oræ Codicum adscriberent; montes enim Ceraunii, ut notum est, in Epiro sunt siti. Eam igitur conjecturam rejicio, præsertim cum *alia*

tionem, & portus omnes timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur, [1] ad eum locum, qui appellatur Pharsalus, omnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit.

VII. Erat Orici Lucretius Vespillo, & Minucius 1
Rufus cum Asiaticis navibus XIIX: quibus jussu D. Lælii præerant; M. Bibulus cum navibus CX Corcyræ. [2] sed neque ii sibi confisi ex portu prodire sunt au- 2
si;

lia loca periculosa possint esse Syrtes & brevia. Vide *Virgilium* Æn. I, 115. *Davies.*

1. *Ad eum locum, qui appellatur Pharsalus*] Profecto etsi ita habent omnes mssi, quibus usi sumus, tamen vix crediderim sanum esse locum: cum Pharsali propè Ceraunios montes nullus meminerit. Ex Lucano remedium loco huic peti oportebat, sed in eo legimus hæc verba:

—— —— atque æquora classem
Curva sequi, quæ jam vento fluxuque secundo
Lapsa Palæstinas uncis confixit arenas.

Sed & hic locus viris magnis suspicionem movit. Verùm etsi fuerint, qui in Epyro locum fuisse dicant cui Palæste nomen fuerit, vix tamen persuaserint mihi. Addunt, nescio quæ, de columbis ex Palæstina in Epyrum transgressis, ac Dodonæo oraculo, & alia multa, quæ referre supersedeo, quia frivola videntur. Hugo Grotius sæculorum omnium Phœnix, ingeniosissimè emendabat *Apamestinas*; quæ urbs sita est in prominente parte Italiæ: & ni fallor statuit huc Cæsarem tempestate rejectum, inde in Epyrum pervenisse. Ego etsi decebat acquiescere tanti viri autoritate, curâ tamen humani ingenii, cui sæpe ipsa veritas in dubium devocatur, rimando inquirebam, an nihil reperirem, quod pro vulgata Lucani lectione faceret. Nec tamen occurrit quidquam nisi dicamus *Palæstinas arenas*. Lucano ipsam Epyron vocari, ab urbe cui nomen *Phœnice*: memorat eam Polybius Liviusque, & in Chaonia sita est. Nam quod de Palæste urbe ad Lucanum, alii differunt, ut dixi, nec asse emerim. Marsus tamen in Cæsaris codice, Chalcide Eubœæ à se emto, affirmat se legisse *Palæste*, eo loco quo in vulgatis est *Pharsalus*. Verene an falso ille optime scivit: hoc ego adfirmare ausim, si fuit ea scriptura in codice Cæsariano, non ab alio profectam esse, quam qui Lucanum cum Cæsare contulit, & inde postea in contextum id nomen irrepsit. Causa autem cur de illo *Apamestinas* dubitem est quod nullus autorem dicat Cæsarem in Italiam tempestate rejectum. Cæsaris vero hunc locum quod attinet nescio quid de eo dicturus sim. In mssis plerisque lego *Pharsalia*. D. Vossius.

Ibid.] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* habent *Pharsalia*, *Ber. Palestina.* Sic *Lucanus* lib. V, 460. ubi de classe Cæsaris

Lapsa Palæstinas *uncis confixit arenas.*

Paullus Marsus testatur se in MS. Chalcidensi reperisse *qui appellatur Palæste.* Si de *Marsi* fide constaret, quin ea lectio esset recipienda, nullus dubitarem. *Davies.*

2. *Sed neque ii sibi confisi*] Sic recte est: in Petaviano erat *sed neque quatuor sibi.* Ortus error ex lineis: nam quia primo scriptum fuit *hii*, mutatum est in IIII, quomodo manifeste

si; quum Cæsar omnino XII naves longas præsidio du-
3 xisset; in quibus erant [1] constratæ IV. Bibulus, impe-
ditis navibus, dispersisque remigibus, satis mature occur-
rit: quod prius ad continentem visus est Cæsar, quam de
ejus adventu fama omnino in eas regiones perferretur.
1 VIII. Expositis militibus, naves eadem nocte Brun-
disium à Cæsare remittuntur; ut reliquæ legiones, e-
2 quitatusque transportari possent. Huic officio præposi-
tus erat Fusius Kalenus legatus, qui celeritatem in
transportandis legionibus adhiberet. Sed serius à terra
provectæ naves, neque usæ nocturna aura, in redeun-
3 do offenderunt. Bibulus enim, Corcyræ certior factus
de adventu Cæsaris, sperans se alicui parti onustarum
navium occurrere posse, inanibus occurrit; & nactus
circiter XXX, [2] in eas indiligentiæ suæ ac doloris ira-
cun-

feste in Cujacio & v. c. nostro legitur: similis error infra erat, ubi nunc legitur *in quibus erant constratæ* IV. nam imperitia librarii ex IIII factum erat *illæ*, & legebatur in manuscr. Cujac. *constratæ illæ*. In Petaviano, Palatino, & Bongarsiano propius ad veterem scripturam, sed non minus corruptè *constructæ illi*. At postea eo usque locus iste degeneraverat, ut nisi opem codices tulissent, desperatus futurus fuerit; nam *ille* in *ipse* mutatum erat: quod notare visum, ut caussam videamus, cur sæpe corrupti sint codices. *D. Vossius.*

1. *Constratæ* IV. *Bibulus*] Corruptus est locus. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in quibus erat etiam ipse: illi neque Bibulus*. MS. *Norvic. in quibus erant constructæ: illi neque Bibulus*. Loco *constructæ* in aliis Codd. est *Constratæ*. Legendum *in quibus erant constratæ* IIII. *neque Bibulus*. Librariorum imperitia nota numeralis IIII facta est *illi*. In vulgata autem lectione particulam negantem deesse certo est certius, si enim *prius ad continentem visus est Cæsar, quam de ejus adventu fama in eas regiones perferretur*, quomodo fieri potest, ut illi Bibulus *satis mature* occurrerit. *Davies.*

2. *In eas indiligentiæ suæ*] Odi sane illam libidinem emendandi, qua multi æstuant, & sæpius optimos nobis autores corrumpunt. Id huic loco accidit; nam Janus Rutgersius, vir alioqui doctus, lib. IV. Var. Lect. cap. v. hæc verba depravata esse non dubitans emendat *bili gentis suæ*. Illam vocem *indiligentiæ* à viris doctis profectam ait. Imo in v. c. disertim ea legitur; & ex more Cæsaris, qui similiter alibi *inscientia* dixit. Ipseque locus evincit ita legendum esse; nam paullo post ait Cæsar, *custodiisque diligentius dispositis*. Nam quod ille ait Calpurniam gentem, ex qua erat Bibulus, iracundam fuisse, & multis id exemplis probatum eat, etiam ex loco quodam Cæsaris, esto illud: at quam validè illud probat hic scriptum fuisse *bili gentis suæ*. Ego sane vulgatam lectionem mordicus retineo. *D. Vossius.*

cundia erupit, omnesque incendit: eodemque igne nautas dominosque navium interficit, magnitudine pœnæ reliquos deterrere sperans. Hoc confecto nego- 4
tio, à Salonis ad Orici portum stationes, littoraque omnia longe lateque classibus occupavit: custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus excubabat, neque ullum laborem aut munus despiciens, [1] neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum venire posset.

IX.

1. *Neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum venire posset. Sed post discessum Liburnarum*] Locus & aliis, & mihi corruptus, adeoque desperatus. Scaliger tamen, quod pace ejus dixerim, magis etiam, quam ante erat, depravatum exhibuit. Nam pro *conspectum*, quomodo codices editi habent, & in Bongarsiano est, edidit *complexum*. Ciacconius & Ursinus ita hunc locum restituebant: *ne quod subsidium exspectabat Cæsar inconspectum venire posset*. Ut *inconspectum* una voce notet ἀόρατον, sive *invisum*. Mihi emendatio illa displicet: nam illud *neque* mutandum non arbitror, quia eadem vox paullo ante ponitur, & ostendit hanc requiri. Cogitabam an scribi posset: *neque prælium detrectans, si in Cæsaris conspectum venire posset*. Fateor audacem esse conjecturam: sed tales sæpe desperatio poscit: tamen ne usque adeo temere mutasse videar, addo scriptum primo, quantum arbitror, fuisse, *præsidium*, illud depravatum ex *prælium*: at *detrectans*, potuit mutari in *exspectans*. Si cui melius quid in mentem venerit, libens amplectar. Illud addo non dubitare me, quin postrema verba, *venire posset. Sed post discessum Liburnicarum*. ita scribenda sint, *venire posset. Discessu Liburnicarum*. Certum est illa *Sed post*, facta ex transpositione vocis *posset*: nam omnes codices in quibus est *Sed post*, non habent vocem *posset*. Contra in quibus est *posset*, in iis desiderantur illa *Sed post*. Atque ita ut rescripsi, etiam in Cujaciano codice (& MS. *Norvic.*) legitur. D. Vossius.

Ibid.] Codd. nihil mutant, nisi quod in nonnullis legatur *in Cæsaris conspectum veniret*. Ulcus est in verbis, cui medicinam invenire nequeo, nisi forte sit reponendum *ne qua subsidium exspectatum in Cæsaris complexum venire posset*. Bibulus ex iis, quæ ceperat, navigiis intellexit Cæsarem aliud subsidium exspectare, cujus intercipiendi caussa dies noctesque in navibus excubabat. Eodem sensu reponit *Pet. Ciacconius*, *ne quod subsidium exspectabat Cæsar, inconspectum* (hoc est, non conspectum) *venire posset*. Sed hæc emendatio nimium quantum à Codicum lectione recedit. Eodem vitio laborat *Dionysii Vossii* conjectura, *neque prælium detrectans si in Cæsaris conspectum* &c. præterquam quod sensus communis expers fuerit Bibulus oportet, si, cum Cæsare prœlium inire cupiens, in navibus excubaret, cum probe nosset, nullam huic fuisse navium facultatem. Locum mendi suspectum non habet *Fr. Hotomannus*; interpretatur autem, Bibulum nullam misericordiam exspectasse, si in Cæsaris manus veniret: sed exemplum similis locutionis prolatum oportuit, quod ab *Hotomanno* non est factum, nec id, ut opinor, præstabit alius quispiam. *Davies*.

1 IX. Sed post discessum Liburnarum, ex Illyrico
M. Octavius cum iis, quas habebat, navibus Salonas
pervenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquisque bar-
2 baris, Issam à Cæsaris amicitia avertit: [1] conventum
Salonas quum neque pollicitationibus neque denun-
ciatione periculi permovere posset, oppidum oppugna-
3 re instituit. Est autem oppidum & loci natura, & col-
le munítum. Sed celeriter cives Romani, ligneis ef-
fectis turribus, iis sese munierunt: &, quum essent
infirmi ad resistendum, propter paucitatem hominum,
crebris confecti vulneribus, [2] ad extremum auxilium
descenderunt, servosque omnes puberes liberaverunt;
[3] & præsectis omnium mulierum crinibus, tormen-
4 ta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius
[1] qui-

1. *Conventum Salonas cum neque pollicitationibus*] Hæc Scaligeri emendatio est contra omnium vv. cc. fidem, in quibus legitur *conventum Salonis*: recte: nam conventus etsi subinde pro ipso oppido ponatur, diversus tamen est. Sic supra lib. II. ubi de Uticensibus Cæsar loquitur, manifestè eos & conventum distinguit. Sic etiam infra hoc libro *conventus civium Romanorum, qui Lyssum obtinebat.* Itaque *conventus Salonis*, sunt cives qui Salonas obtinent. *D. Vossius.*

2. *Ad extremum auxilium descenderunt, servosque omnes puberes liberaverunt*] Libertate donarunt; quod factitabant, quoties ad arma illos vocarent, quibus aliter militare non licebat. Exstat lex Gratiani, Valentiniani, Theodosii Imperatorum lib. VII. Cod. Theod. tit. II. *Ad militiam nullus adspiret, nisi quem penitus liberum aut genere aut vita conditione inquisitio cauta deprehenderit.* Alia l. VII. tit. XIII. *Inter optimas lectissimorum militum turmas neminem è numero servorum dandum esse decernimus.* *Florus* lib. II. cap. VI. *Arma*, inquit, *non erant, detracta sunt templis: deerat juventus, in sacramentum militia liberata servitia.* Sic à Scipione Africano majore, ut in ejus vita scribit *Plutarchus*, post cladem Cannensem trecenti servi bello gerendo idonei manu missi sunt. *Brantius.* Vide *Godesc. Stewechium* ad *Vegetii* lib. I. cap. VII. *Davies.*

3. *Et præfectis mulierum crinibus*] In Capitolii obsidione idem factum narrat *Vegetius* lib. IV. cap. IX. *Cum nervorum*, inquit, *copia defecisset, matronæ abscissos crines viris suis obtulere pugnantibus, reparatisque machinis adversariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimæ fœminæ deformato ad tempus capite libere vivere cum maritis, quam hostibus integro decore servire.* *L. Florus* lib. II. cap. XV. de Carthaginensibus exire & finibus migrare jussis: *Qui rebellantium*, inquit, *fuerit furor, vel hinc intelligi potest, quod in usum novæ classis, tecta domusque resciderunt: in armorum officinis aurum & argentum pro ære ferroque conflatum est: in tormentorum vincula matronæ crines suos contulerunt.* Plura adhibet *Lipsius* lib. III. Poliorcet. dialog. III. *Idem.*

[1] quinis castris oppidum circumdedit, atque uno tem-
pore obsidione & oppugnationibus eos premere cœpit.
Illi omnia perpeti parati, maxime à re frumentaria la- 5
borabant: Quare missis ad Cæsarem legatis, auxilium
ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incom-
moda sustinebant: & longo interposito spatio, quum 6
diuturnitas oppugnationis negligentiores Octavianos
effecisset, [2] nacti occasionem meridiani temporis, di-
scessu eorum, pueris mulieribusque in muro disposi-
tis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur,
ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper manumissos li-
beraverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His 7
expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde ter-
tia, & quarta, & deinceps reliqua: omnibusque eos
castris expulerunt; &, magno numero interfecto, re-
liquos atque ipsum Octavium in naves confugere coë-
gerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. [3] Jamque hiems 8
appropinquabat, &, tantis detrimentis acceptis Octa-
vius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium
sese ad Pompejum recepit.

X. Demonstratum est L. Vibullium Rufum Pom- 1
peji præfectum bis in potestatem pervenisse Cæsaris,
atque

1. *Quinis castris oppidum circumdedit*] Rideo Philippum Rubenium, qui legit Elect. l. II. c. VII. *quindenis castris.* Profecto aut immensus tunc Octavio exercitus; aut valde infirma præsidia. Movebat illum, quod infra scribitur *castra altera sunt adorti, inde tertia & quarta, & deinceps reliqua.* Ille reliqua castra putat complura fuisse, erant sola quinta, sed transeo. *D. Vossius.*

2. *Nacti occasionem meridiani temporis*] A Cæsaris relatione diversus abit *Dion* lib. XLII. pag. 190. edit. Hanov. narrat enim, mulieres cum viris erupisse nigris vestibus indutas καὶ τὸ σύμπαν πρὸς τὸ φοβερώτατον χρηματισαμένας, τῷ στρατοπέδῳ τῷ πολιορκοῦντι σφᾶς. ΝΥΚΤΟΣ ΜΕΣΗΣ προσμίξαι, cum hæc meridiano tempore accidisse, fœminis in muro dispositis, disertim testetur Imperator. *Davies.*

3. *Jamque hiems appropinquabat*] Totum hoc caput alieno loco ponitur, ut aliquatenus etiam vidit *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XX. Cæsar enim *pridie Nonas Jan. naves solvit*, ut testatus est hujusce libri cap. VI. quod tempus *Dion* lib. XLI. p. 174. χειμῶνα vocat μεσοῦντα. Hæc igitur proximo Autumno sunt gesta, ac proinde, si temporis rationem habuit Cæsar, ad finem libri II. apponenda. *Idem.*

atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, ite-
2 rum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar ju-
dicaverat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pom-
pejum mitteret: eundemque apud Cn. Pompejum au-
3 ctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc sum-
ma mandatorum: *debere utrumque pertinaciæ finem face-
re, & ab armis discedere, neque amplius fortunam pe-*
4 *riclitari: satis esse magna utrimque incommoda accepta;
quæ pro disciplina & præceptis habere possent, ut reliquos*
5 *casus timerent. illum ab Italia expulsum, amissa Sicilia,
& Sardinia, duabusque Hispaniis, & cohortibus in Ita-
lia, atque in Hispania civium Romanorum* C *atque* XXX.
se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tan-
6 *to*, [1] *militumque deditione ad Corcyram. proinde sibi ac
reip. parcerent, quantumque in bello fortuna posset, jam*
7 *ipsi incommodis suis satis essent documento; hoc unum esse
tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret, &
pares*

1. *Militumque deditione ad Corcyram*] Intelligit deditionem Antonii, qui ut Florus disertim ait, Corcyræo littore castra posuerat. Sed ne erres, Corcyram non illam Epyro objectam hic accipe, sed aliam, quæ in sinu Illyrico jacet sub Pharo insula, haud procul Salonis: *μέλαιναν* Græci vocant. tangit eam rem Lucanus lib. VII. 404.

Qua maris Hadriaci longas ferit unda Salonas,
Et tepidum in molles Zephyros excurrit Iader;
Illic bellaci confisus gente Curetum,
Quos alit Hadriaco tellus circumflua Ponto,
Clauditur extrema residens Antonius ora.

Philipp. Rubenius in Electis corruptum Cæsaris locum existimans, emendat *Curictam*, quæ insula est in extremo mari Adriatico, jacetque in sinu eo, quem Flanaticum vocant. Mihi longe falli videtur; nam Curicta immani spatio ab Salonis distat. Quare ergo Lucanus propinquam diceret: quid Curictæ cum Iadro. Nugæ hæ sunt. At objiciat quis illud Curetum quo tunc spectet. Dicam quod in mentem venit. Curetum prima, si veterum multis credimus, origo ex Creta fuit: ii etiam Ætoliam & Acarnaniam, teste Strabone lib. VII. inhabitarunt: neque ego dubito eosdem in hanc Corcyram insulam venisse. Quod nequis temere dictum putet: est in eadem insula urbs Gnidos. Autor Plin. lib. III. cap. XXVI. *Ab his Corcyra, Melana cognominata, cum Gnidiorum oppido.* Item Strabo lib. VII. ὧν τοῖς μὲν πλησιάζει νῆσος ἡ Μέλαινα Κέρκυρα καλουμένη, καὶ πόλις Κνιδίων κτίσμα. Vides, ille à Cnidiis conditam dicit; Cnidii sunt Cretes: unde nihil mirum Lucanum quoque Curetes appellasse gentem Creticam. *D. Vossius.*

pares ambo viderentur : si vero alteri paullum modo tri-
buisset fortuna , non esse usurum conditionibus pacis eum,
qui superior videretur , neque fore æqua parte contentum,
qui se omnia habiturum confideret ; conditiones pacis, quo- 8
niam antea convenire non potuissent, Roma à Senatu, &
à populo peti debere : [1] *interea & Reip. & ipsis pla-* 9
cere oportere , si uterque in concione statim juravisset, se
triduo proximo exercitum dimissurum : depositis ar-
mis, auxiliisque, quibus nunc confiderent , necessario po-
puli senatusque judicio fore utrumque contentum : hæc quo 10
facilius Pompejo probari possent, omnes suas terrestres, ur-
biumque copias dimissurum.

XI. Vibullius, [2] his expositis à Cæsare, non minus 1
necessarium esse existimavit , de repentino adventu
Cæsaris Pompejum fieri certiorem , uti ad id consilium
capere posset, antequam de mandatis agi inciperet: at-
que ideo, continuato & nocte & die itinere, atque mu-
tatis ad celeritatem jumentis , ad Pompejum conten-
dit; ut adesse Cæsarem omnibus copiis nunciaret. Pom- 2
pejus erat eo tempore in Candavia; iterque ex Mace-
donia

1. *Interea & Reip. & ipsis placere oportere*] Nihil variant Codd. nisi quod MS. *Norvic.* priorem conjunctionem omittat : hic tamen locus viros eruditos offendit, & *Fr. Hotomanno* sine meliorum librorum ope non videtur sanabilis. *Gabr. Faërnus* reposuit *interea expedire & ipsis placere oportere* ; qua conjectura repudiata *Pet. Ciacconius* substituit *interea & Pompeio & ipsi sufficere oportere.* Ut verum fatear, nihil video, quod aures tam delicatas jure merito possit lædere, sensus enim est, par esse, ut tum Senatui populoque Romano, tum Pompejo & Cæsari æquum videatur, si uterque juret se ab armis triduo discessurum. *Davies.*

2. *His expositis à Cæsare*] MS. *Norvic. Brant.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliique Codd. exhibent *his expositis Corcyræ.* Ita etiam legit *Jul. Celsus*, ut patet ex eo quod pag. 195. dicat *hæc cum Vibullio ad Corcyram , ubi cum forte compererat , cum egisset* &c. Vulgatam tamen lectionem retinendam puto, quod Cæsar, post Italiam relictam, Corcyræ non fuerit : certe nulla hujusce rei apud Historicos memoria. Scitu etiam est difficile, quomodo cum Vibullio data sit colloquendi facultas ; eum enim dimiserat Cæsar , cum in ejus potestatem pervenisset , semel ad Corfinium , iterum in Hispania , ut testatus est hujusce libri cap. x. At fortasse tertium alicubi captus est ; nam *Plutarchus* in Pompejo p. 653. tradit Cæsarem, cum hæc agerentur, Ἰκβιον (sic Vibullium corrupte nominat) *αἰχμάλωτον ἔχειν σὺν ἑαυτῷ.* Idem.

donia in hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat. sed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ ci-
3 vitates occuparet. At ille expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo quum venisset, L. Torquatus, qui jussu Pompeji oppido præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum adscendere, at-
4 que arma capere jubet. Illi autem quum se contra imperium populi Rom. pugnaturos esse negarent, oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; & [1] se atque oppidum Cæsari dedit, incolumisque ab eo conservatus est.

1 XII. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Ejus adventu audito, L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatibus
2 exigere cœpit. Illi vero daturos se negare; *neque portas consuli praeclusuros, neque sibi judicium sumpturos con-*
3 *tra atque omnis Italia populusque R. judicavisset.* Quorum cognita voluntate, [2] clam profugit. Apolloniates ad
4 Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani, & reliquæ finitimæ civitates, totaque Epirus; & legatis, ad Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur.

XIII.

1. *Se atque oppidum Cæsari dedit*] Sic legitur in MSStis; & recte quidem. *Cicero* de Orat. lib. II. cap. LXX. *Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret. Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXIII. *Gabaonitæ —— ultro se Hebræis dederunt.* Hoc cum non intelligerent editor Romanus & *Ph. Beroaldus*, in illis editionibus legas *se atque oppidum Cæsari dedidit*, quæ loquendi ratio magis est proletaria. *Davies.*

2. *Clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem*] MSS. *Brant. Norvic.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliæque repræsentant *clam profugit Apollonia*, vel *ab Apollonia, Straberius. Illi ad Cæsarem* &c. Sed *Staberius* verum est nomen, ut ex antiquis lapidibus constat. Hunc *Appianus* B. C. lib. II. p. 462. Σταμέριον vocat, Interpres Latinus *Tiberium*, qui ex *Cæsare* sunt emendandi. *Davies.*

XIII. At Pompejus, cognitis iis rebus, quæ erant 1
Orici atque Apolloniæ geſtæ, Dyrrhachio timens, di-
urnis eo, nocturniſque itineribus, contendit. Simul 2
ac Cæſar appropinquare dicebatur, tantus terror inci-
dit ejus exercitui, quod properans noctem diei conjun-
xerat, neque iter intermiſerat, ut pene omnes in Epi-
ro finitimiſque regionibus ſigna relinquerent; complu-
res arma projicerent; ac fugæ ſimile iter videretur. Sed 3
quum prope Dyrrhachium Pompejus conſtitiſſet, ca-
ſtraque metari juſſiſſet; perterrito etiam tum exercitu,
princeps Labienus procedit; juratque, ſe eum non de-
ſerturum, eundemque caſum ſubiturum, quemcum-
que ei fortuna tribuiſſet. Hoc idem reliqui jurant le- 4
gati. hos tribuni mil. centurioneſque ſequuntur; at-
que idem omnis exercitus jurat. Cæſar præoccupato 5
itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: ca-
ſtraque ad flumen Apſum ponit in finibus Apollonia-
tium, [1] ut vigiliis caſtelliſque benemeritæ civitates
tutæ eſſent præſidio; ibique reliquarum ex Italia le-
gionum adventum exſpectare, & ſub pellibus hiema-
re conſtituit. Hoc idem Pompejus facit; & trans flu- 6
men Apſum poſitis caſtris, eo copias omnes auxiliaque
conduxit.

XIV. Kalenus, legionibus equitibuſque [2] Brun- 1
diſii

1. *Ut vigiliis caſtelliſque benemeritæ civitates tutæ eſſent præſidio*] Ex his verbis ſenſum eruere nequierunt viri eruditi, ideoque ad conjecturas deſcendendum. Emendabat *Gabr. Faërnus*, *ut vigiliis caſtelliſque bene meritæ civitati eſſet præſidio*; *Ciacconius* autem *ut vicis caſtelliſque bene meritæ civitatis eſſet præſidio.* Uterque præter alias mutationes, vocem *tutæ* ejicit. MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* tranſpoſita voce exhibent *ut caſtellis vigiliiſque* &c. Antiquiſſimi ex impreſſis *Rom. Ven.* repræſentant *ut caſtellis beneficiiſque emeritæ civitates tutæ eſſent præſidio.* Hi, niſi fallor, veræ lectionis ſervant veſtigia. Reſcribo *ut caſtella, vici, beneque meritæ civitates tutæ eſſent præſidio.* Hanc conjecturam unice firmat locus ex hujuſce libri cap. XXXII. ubi ait noſter, *non ſolum* urbibus. *ſed pene* vicis caſtelliſque *ſingulis cum imperio præficiebantur.* *Bene meritas* autem *civitates* vocat eas, quæ cis Apſum ſitæ, ſe ei tradiderunt. Vide cap. XII. *Davies.*

2. *Brundiſii in naves poſitis*] Lego ex *Bongarſiano* cod. *in naves impoſitis*, quæ phraſis *Livio* familiariſſima. Imo jam idem reperio in v. c. noſtro, & Petav. *D. Voſſ.* Sic & MSS.

disii in naves positis, ut erat præceptum à Cæsare,
[1] quantum navium facultatem habebat, naves solvit,
paullumque à portu progressus, litteras à Cæsare accipit; quibus est certior factus, portus littoraque o-
2 mnia classibus adversariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit, navesque omnes revocat. Una ex iis, quæ perseveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit, quod erat sine militibus, privatoque consilio administrabatur, delata Oricum, atque à Bibulo expu-
3 gnata est: qui de servis liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, & ad unum interficit. Ita, exiguo tempore, magno casu totius exercitus salus constitit.

1 XV. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: &, sicut mari, portubusque Cæsarem prohibebat; ita ipse omni terra earum regionum
2 prohibebatur. præsidiis enim dispositis, omnia littora à Cæsare tenebantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ad terram religandi, potestas fiebat.
3 Erat res in magna difficultate: summisque angustiis rerum necessariarum premebantur; adeo ut cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna, atque aquam
4 Corcyra navibus onerariis supportare: atque uno etiam tempore accidit, ut difficilioribus usi tempestatibus,

Brant. & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

1. *Quantum navium facultatem habebat, naves solvit*] Lego *quantum navium habebat, solvit.* Nam illud *naves* à glossemate esse certum habeo. Quod si *facultatis* vocem expungi non pateris, emendandum, *quantam navium facultatem habebat, solvit.* Ciacconius legebat: *quamprimum navigandi facultatem habuit, naves solvit.* Metuo ne ingeniose magis, quam verè. *D. Vossius.*

Ibid.] *Gabr. Faërnus* reponit *quantum navium* &c. quam emendationem se intelligere negat *Fr. Hotomannus.* Legit autem *Ciacconius*, *quamprimum navigandi facultatem habuit, naves solvit.* *Jos. Scaliger* dolet *facultatem.* *Dionys. Vossio* placet *quantum navium habebat, solvit*; aut *quantam navium facultatem habebat, solvit.* Audacter nimis omnes. Lego, minima mutatione, *quarum navium facultatem habebat, naves solvit.* Vehementer fallor, nisi ii, quibus nota est *Cæsaris* ἀφελότης, hanc emendationem censeant amplectendam. *Davies.*

bus, [1] ex pellibus, quibus erant tectæ naves, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficul- 5
tates patienter & æquo animo ferebant, neque sibi nudanda littora, & relinquendos portus existimabant.
Sed, quum essent in quibus demonstravi angustiis; ac 6
se Libo cum Bibulo conjunxisset; loquuntur ambo ex navibus cum M. Acilio & [2] Statio Murco legatis: quorum [3] alter oppidi muris, alter præsidiis terrestribus præerat; velle se de maximis rebus cum Cæsare loqui,
si sibi ejus facultas detur. Huc addunt pauca rei confir- 7
mandæ caussa, ut de compositione acturi viderentur.

Inte-

1. *Ex pellibus, quibus erant tectæ naves*] Notabilis locus. Et forsan, quas alibi sæpe adeo *tectas* naves Cæsar vocat, solum pellibus tectæ erant; sub quibus miles ceu tentoriis agitabat. Atque ita *constratæ naves* à tectis distinguendæ sint, quas perperam confudit Bayfius: *constratæ*, sunt νῆες κατάφρακτοι, ut Græci vocant: *tectæ* erant revera ἄφρακτοι, sed pelles in iis pro tentoriis. Illæ enim erant constratæ assibus, & hoc vere consternere. Sed incerta hæc. Illud fortassis verum *tectas* & *constratas naves* diversas esse, quod tectæ pellibus extrinsecus contectæ erant: constratæ non item. De pellibus docet nos Pollux, lib. I. cap. IX. Πρὸς δὲ τὰς ἐπιβολὰς αὐτῶν, ἀντεσοφίζοντο, βύρσας προσηλοῦντες πρὸς τὰ τειχίσματα τῶν νεῶν, ὅπως ὁ σίδηρος ὀλισθαίνῃ πρὸς τὸ ἀντίτυπον ἀντιλαβὴν οὐκ ἔχων. *Contra irruptiones vero fallaciis contendebant, coria affigentes parietibus navium, ut ferrum delaberetur, quando id quod ictum excipit, non recipit.* Tectarum quoque scapharum meminit Cæsar III. de bello Civili, cap. C. *Vatinius qui Brundisio præerat, tectis instratisque scaphis, elicuit naves Lælianas.* Ita Scal. edidit in priorib. editt. erat *instructisque*. Vide an non melius. Si recte Scaliger, diversa sunt genera tectæ & instratæ: nimirum illæ pellibus, hæ, ut puto, ligno. *D. Vossius.*

2. *Statio Murco*] Vellejus lib. II. c. LXXII. *Staius Murcus, qui classi & custodiæ maris præfuerat.* Et postea iterum, *Staium autem Murcum, qui adventu suo classisque celeberrimæ, vires duplicaverat.* Miror ne Lipsium quidem corruptum nomen advertisse: omnino lege *Statius* non *Staius*: nam Murci ex Statia gente erant. Dion quoque & Appianus hunc Στάτιον Μᾶρκον vocant. Extat denarius, cujus uno latere tropæum erectum, & infra scriptum MVRCVS IMP. altero latere effigies Statii addito tridente: nimirum quia classi præpositus fuit. *Idem.*

3. *Alter oppidi muris, alter præsidiis terrestribus præerat*] Præsidia hic proprie accipienda: nam non aliud intelligit Cæsar, quam unum legatorum castra & militem ante urbem habuisse, alterum murorum custodiæ præpositum. Simili modo supra locutus est Cæsar cum ait: *omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum.* Ubi per *terrestres copias* intellige eas, quæ in hostem ducebantur, sive quæ apud nos dicuntur in campum ire, *te velde gaen*: at urbium copiæ sunt quæ hodie *præsidia*, aut *garnisoenen* appellamus. *Idem.*

Interim postulant, ut sint induciæ; atque ab iis impe-
8 trant. magnum enim, [1] quod afferebant, videbatur; & Cæsarem id summe sciebant cupere; & [2] profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur.

1 XVI. Cæsar eo tempore cum legione una profectus ad recipiendas ulteriores civitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur, erat ad Bu-
2 throtum oppositum Corcyræ. Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bi-
3 buli legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eo quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit Libo, atque excusat Bibulum, *quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæsare [3] ex ædilitate & prætura conceptas: ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei maximæque utilitatis ejus*
4 *iracundia impedirentur. Pompeji summam esse, ac fuisse sem-*

1. *Quod afferebant*] Vox est nunciorum & legationum propria. *Jos. Scaliger* edidit *quod asserebant*; sed, præterquam quod dubium videatur, an hanc vocem in *affirmandi* significatione adhibuerint aureæ ætatis scriptores, MS. *Norvic.* & edit. *Rom. Ven. Beroald.* lectionem à me retentam exhibent. Vide *Christ. Cellarii* Cur. Poster. pag. 104. & Discussionem Append. Danicæ pag. 32. seq. *Davies.*

2. *Profectum aliquid Bibuli mandatis existimabatur*] Locus depravatus, qui tamen levi mutatiuncula restitui potest: quantum enim discriminis inter nomen *Bibuli* & *Vibullii*, seu potius, ut in antiquis codicibus id nomen scribitur, *Bibullii*, aut *Bibulii*. Decepit librarium quod hic sermo de Bibulo est: Cæsar verò respicit ad mandata illa, quæ Vibullio à se data supra memoravit. Viderunt hoc quoque, ne quem debita laude fraudem, Guilhelmus Canterus, & Ciacconius. Hottomannus tamen ambigit an legere liceat Vibullii, & inquit, ambigere se an mandata, quæ Cæsaris passim dicuntur, possint vocari mandata Vibullii. Sed possunt, quatenus ille eorum nuncius erat: addit Hottomannus videri sibi, tunc nondum videri exposita à Vibullio fuisse mandata: quod libenter fateor: neque Cæsar ait exposita fuisse: sed suos hoc putasse. Interea non omnino rejicio conjecturam Hottomanni, qui legebat, *profectum iri aliquid Bibuli mandatis existimabatur.* D. Vossius.

3. *Ex ædilitate & prætura conceptas*] In ædilitate & consulatu inter Cæsarem & Bibulum non bene convenisse, tradunt *Suetonius* in Jul. capp. x. & xx. ac *Dion* lib. XXXVIII. pag. 60. Sed de jurgiis, dum una præturam gererent, ortis silent auctores. Edit. quidem *Beroald.* repræsentat *ex ædilitate & consulatu conceptas*: cum autem lectionem vulgatam omnes alii Codd. retineant, vereor, ne eam manus Critica temere mutaverit. *Davies.*

semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis di-
scederetur: sed potestatem se ejus rei nullam habere; pro- 5
pterea [1] *quod de consilii sententia summam belli rerumque*
omnium Pompejo permiserint: sed postulatis Cæsaris cogni-
tis, missuros ad Pompejum, atque illum reliqua per se a-
cturum, hortantibus ipsis: interea manerent induciæ, dum
ab illo rediri posset; neve alter alteri noceret. Huc addit
pauca de caussa, & de copiis, auxiliisque suis.

XVII. Quibus rebus neque tum respondendum Cæ- 1
sar existimavit, neque nunc, ut memoriæ prodatur,
satis caussæ putamus. Postulabat Cæsar, *ut legatos sibi* 2
ad Pompejum sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore
reciperent, aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod 3
ad inducias pertineret, *sic belli rationem esse divisam,*
ut illi classe naves auxiliaque sua impedirent, ipse ut aqua
terraque eos prohiberet: [2] *&, si hoc sibi remitti vellent,* 4
remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent,
se quoque id retenturum: [3] *nihilominus tamen agi posse de*
compositione, ut hæc non remitterentur; neque [4] *hanc rem*
esse impedimenti loco. Illi neque legatos Cæsaris recipe- 5
re, neque periculum præstare eorum, sed totam rem
ad Pompejum rejicere; unum instare de induciis, ve-
hementissimeque contendere. Quos ubi Cæsar intelle- 6
xit præsentis periculi, atque inopiæ vitandæ caussa o-
mnem

1. *Quod de consilii sententia*] Malo *concilii*. (Sic & *Norvic.*) *Concilium* hic *Cæsar* quasi per contemptum vocat Senatum Romanum: nam quia pars Senatorum Romæ manserat; hunc ille legitimum Senatum: Consules, Pompejnmque & qui in parte Reip. erant, turbidos & factiosos nuncupabat. *D. Vossius.*

2. *Et si hoc sibi*] Deleo particulam *&*, quæ in v. c. nostro & Palat. ac Pet. non desideratur, qnia recte abest. *Idem.*

3. *Nihilominus tamen agi posse*] Vir doctissimus *Fr. Hotomannus* secundam particulam delendam censuit; quod miror: noster enim hujusce libri cap. XVIII. dixit *conatus* tamen nihilominus *est*: & *Cicero* ad Fam. lib. IV. Epist. XIII. Tamen nihilominus *eis conficior curis*. Aliæ etiam ejusdem significationis particulæ conjunctim leguntur, ut ostendit *Fr. Sanctius* Min. lib. III. cap. XIV. p. 572. seqq. *Davies.*

4. *Hanc rem esse impedimenti loco*] MS. *Norv.* edit. *Rom. Ven. Beroald.* habent *hanc rem illis esse impedimenti loco*. Legendum *hanc rem illi esse* &c. nimirum compositioni, de qua agebatur. *Idem.*

mnem orationem inſtituiſſe, neque ullam ſpem, aut conditionem pacis afferre; ad reliquam cogitationem belli ſeſe recepit.

1 XVIII. Bibulus multos dies terra prohibitus, & graviore morbo ex frigore ac labore implicitus, quum neque curari poſſet, neque ſuſceptum officium deſe-
2 rere vellet, vim morbi ſuſtinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem unum ſumma imperii redit: ſed ſeparatim ſuam quiſque claſſem ad arbitrium ſuum admi-
3 niſtrabat. Vibullius, ſedato tumultu, quem repentinus adventus Cæſaris concitaverat, [1] ubi primum rurſus adhibito Libone, & L. Lucceјo, & Theophane, [2] quibus communicare de maximis rebus Pompejus conſueverat, de mandatis Cæſaris agere inſtituit, eum ingreſſum in ſermonem Pompejus interpellavit, & lo-
4 qui plura prohibuit. *Quid mihi*, inquit, *aut vita aut civitate opus eſt, quam beneficio Cæſaris habere videbor? cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua*
5 *profectus ſum, reductus exiſtimabor, bello perfecto.* [3] Ab iis Cæſar hæc dicta cognovit, qui ſermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus eſt aliis rationibus per colloquia de pace agere. XIX.

1. *Ubi primum rurſus adhibito Libone*] Urſino illud *rurſus* abundare videtur. Sed probum eſt: locus tamen non uſquequaque ſanus: nam nuſquam ſupra dixit Cæſar Vibullium de mandatis ſuis cum Pompejo egiſſe. Quare una litera immutata ex Petav. codice lego *ibi primum*: ſed commode diſtinguendum eſt, alioqui ne ſic quidem ſenſus bonus erit: ita interpunge, *ibi primum, rurſus adhibito Libone*; nam Libo paullo ante cum Cæſare de compoſitione locutus erat: porro pro *eum*, quod ſtatim ſequitur, in Pet. & Palat. eſt *quem*: & ſic quoque in ſuo codice reperit Urſinus. *D. Voſſius.*

2. *Quibus communicare*] Aliquando ſane huic verbo dandi caſum adjungunt poſterioris ætatis ſcriptores, ut oſtendit *Chr. Cellarius* Antibarb. pag. 231. Sæculum vero aureum ſemper aut abſolute utitur, aut *cum his* vel *inter hos communicare* dicit. Repono itaque cum *Joan. Frid. Gronovio* Obſerv. lib. II. cap. VI. *quibuſcum communicare*: facile enim fit, ut, cum duæ ſyllabæ inter ſe non abſimiles concurrant, earum una omittatur. Hujuſce tamen lectionis veſtigia ſervat Codex *Urſinianus*, in quo legitur *quibuſque communicare*. Davies.

3. *Ab iis Cæſar hæc dicta cognovit*] MS. meus (ut & *Norvic.*) *Cæſar hæc facta cognovit. Facta* autem pro *dictis* noſter ſæpe poſuit. Et in ſacris litteris *videamus hoc verbum, quod factum eſt*, id eſt, rem geſtam. Adi *Luca* II, 15. *Brant.*

XIX. Inter bina castra Pompeji atque Cæsaris unum 1
flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se col-
loquia milites habebant: neque ullum interim telum
[1] per pactiones colloquentium transjiciebatur. Mittit 2
P. Vatinium legatum ad ripam ipsam fluminis: qui ea,
quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret;
& crebro magna voce pronunciaret, *liceretne civibus*
ad cives [2] *de pace legatos mittere? quod etiam* [3] *fugiti-*
vis ab saltu Pyrenæo prædonibusque licuisset; [4] *præsertim,*
ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent.
Multa suppliciter locutus, ut de sua atque omnium 3
salute debebat, silentioque ab utrisque militibus au-
ditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem
profiteri se altera die ad colloquium venturum, [5] at-
que una etiam utrimque admodum tuto legati venire,
&, quæ vellent, exponere possent: certumque ei rei
tempus constituitur. Quo quum esset postero die ven- 4
tum;

1. *Per pactiones colloquentium transjiciebatur*] In Palatino est *jaciebatur.* quod non improbo. *D. Vossius.*

2. *De pace legatos mittere*] Constanter in MS. nostro, Pet. Pal. Bong. est *duos legatos mittere.* (Ita & editt. *Rom. Ven. Beroald.*) Suspicor corruptum ex *suos legatos*; aut, quod malo, ex *tuto*: nam sic infra, *admodum tuto legati venire.* D. Vossius.

3. *Fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibusque licuisset*] Ineptit *Joan. Rhellicanus*, qui Afranianos & Petreianos denotari putat. Hæc autem verba mire illustrat *Hieronymus* contra Vigilantium lib. II. fol. 55. B. edit. Froben. ubi sic loquitur. *Qui de Latronum & convenarum natus est semine, quos Cn. Pompeius edomita Hispania ad triumphum adire festinans de Pyrenæi jugis deposuit, & in unum oppidum congregavit, unde & Convenarum urbs nomen accepit.* Hinc omissa conjunctione videtur scribendum *Fugitivis ab saltu Pyrenæo prædonibus licuisset*, nisi forte *prædonum* nomine Cilicas piratas intelligat, qui Pompeio se dediderunt; eos enim *latrones* vocat *Florus*, quem vide lib. III. cap. VI. *Davies.*

4. *Præsertim ut id agerent*] V. c. noster, MSS. *Cujac.* & *Petav.* (ac *Norvic.*) habent, *cum id agerent*: quod probo. *D. Vossius.*

5. *Atque una etiam utrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent exponere possent*] Verba hæc integra esse nullus mihi persuaserit: in Petaviano pro *etiam* erat *ubi*: sed à manu emendatrice; ea tamen, quæ priora scripserat. In v. c. nostro & Palatino est *uis*. Sed nihil isti juvant; Fulvius pro *possent* reponebat *posse*, nec videt σολοικὸν esse hunc modum loquendi: tum *legatos* non *legati* scribendum esset. Mihi legere placet, *utque una etiam.* Quod refero ad verba illa *responsum est. Varronem profiteri se ad colloquium venturum*, utque una possent etiam tuto legati venire. Mallem tamen aliam conjecturam si succurreret. *Idem.*

1 XXI. Quum resisteret Servilius consul, reliquique
magistratus; & minus opinione sua efficeret; ad ho-
minum excitanda studia, sublata priore lege, duas pro-
mulgavit: unam, qua mercedes habitationum annuas
conductoribus donavit; alteram tabularum novarum:
2 impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, &
nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit: de
quibus rebus Servilius Consul ad Senatum retulit; Se-
3 natusque Cœlium ab Rep. removendum censuit. Hoc
decreto eum Consul Senatu prohibuit, & concionari
4 conantem de Rostris deduxit. Ille ignominia & dolo-
re permotus palam se proficisci ad Cæsarem simulavit,
clam nunciis ad Milonem missis, qui Clodio interfe-
cto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam
evocato, quod magnis muneribus datis gladiatoriæ fa-
miliæ reliquias habebat, sibi conjunxit, atque eum in
5 Turinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse,
quum Casilinum veniret, unoque tempore signa ejus
militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, fami-
lia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret; pa-
tefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum veri-
tus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostis
loco habendum existimabat, consilio destitit; atque
eo itinere sese avertit.

1 XXII. Interim Milo, dimissis circum municipia lit-
teris, ea, quæ faceret, jussu atque imperio facere Pom-
peji, [1] quæ mandata ad se per Bibulum delata essent:
quos

dies, eos scilicet, quos nemo ignorabat plurimum celebrari & destinari in solutione, quæ partibus sive pensionibus fieret. Hæc vir summus *J. F. Gronovius* de Pec. Vet. lib. IV. cap. V. p. 635. seq. ex quibus patet frustra esse *Jac. Cujacium*, qui reponit *sexagies senis diebus*, id est, ut ipse explicat, *anno quem Cæsar instituere jam animo conceperat*; nemo enim unquam ita locutus est. Nauci etiam est *D. Vossii* emendatio *ut sex mensium die*; nam, hac recepta, dici non potest, Rusum *debitorum caussam suscepisse*, quum iis potior fuerit Cæsaris ratio. *Davies.*

1. *Quæ mandata ad se per Bibulum delata essent*] Lego *Vibullium*: uti scriptum est in v. c. nostro & Petav. nam Bibulus jam mortuus erat; præterea ille semper in mari. *D. Vossius.*

quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat.
apud quos quum proficere nihil posset; quibusdam so- 2
lutis ergastulis, [1] Cosam in agro Turino oppugnare
cœpit. Eo quum à Q. Pædio prætore cum legione **
lapide ictus esset ex muro, periit: & Cœlius profe- 3
ctus, ut dictitabat, ad Cæsarem, pervenit Thurios:
ubi, quum quosdam ejus municipii sollicitaret, equi-
tibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eo præsi-
dii caussa missi erant, pecuniam polliceretur, ab iis est
interfectus. [2] Itaque magnarum initia rerum, quæ oc- 4
cupatione magistratuum & temporum sollicitam Ita-
liam habebant, celerem & facilem exitum habuerunt.

XXIII. Libo profectus ab Orico cum classe, cui 1
præerat, navium L, Brundisium venit, insulamque,
quæ contra Brundisinum portum est, occupavit, quod
præstare unum locum arbitrabatur, qua necessarius
nostris erat egressus, quam omnium littora ac portus
custodia clausos teneri. Hic repentino adventu naves 2
onerarias quasdam nactus incendit, & unam frumento
onustam abduxit; magnumque nostris terrorem inje-
cit, & noctu militibus & sagittariis in terram exposi-
tis, præsidium equitum dejecit; & adeo loci oppor- 3
tunitate profecit, ut ad Pompejum litteras mitteret;
naves reliquas, si vellet, subduci, & refici juberet:
sua classe auxilia sese Cæsaris prohibiturum.

XXIV.

1. *Cosam in agro Turino*] Vellejus lib. II. ad *Compsam Hirpinorum* Milonem periisse ait. *D. Vossius.*

Ibid.] *Joan. Glandorpius* emendat *Cosam in agro Hirpino*, quam conjecturam firmat *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. LXVIII. ubi ait *Milo Compsam in Hirpinis oppugnans, ictusque lapide, tum P. Clodio, tum patriæ, quam armis petebat, pœnas dedit.* Dubium sane non videtur quin hæc urbs in Hirpinis fuerit posita, ut ostendit etiam *Livius* lib. XXIII. cap. I. Nihil tamen in *Cæsare* mutarim, cum constet vicinarum gentium terminos sæpius esse confusos, unde factum, ut *Ptolemæus* etiam hanc civitatem Lucaniæ adscribat. *Compsam* vero melius repones, quod Cosa urbs fuerit Hetruriæ. *Davies.*

2. *Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum & temporum*] Lego *ita magnarum*, ex v. c. nostro ac Palat. & Petaviano. Cætera mihi suspecta sunt. In veteri codice nostro est *præoccupatione magistratuum*, sed ista *& temporum*, vel corrupta videntur, vel deest vox aliqua. *D. Vossius.*

1 XXIV. Erat eo tempore Antonius Brundisii; qui [1] virtuti militum confisus scaphas navium magnarum circiter IX cratibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in littore pluribus locis separatim disposuit; navesque triremes II, quas Brundisii faciendas curaverat, per caussam exercendorum
2 remigum ad fauces portus prodire jussit. Has quum audacius progressas Libo vidisset, sperans intercipi posse, quadriremes V ad eas misit. quæ quum navibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refu-
3 gerunt; illi studio incitati incautius sequebantur. [2] Jam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt; reliquas turpiter fugere coëge-
4 runt. Ad hoc detrimentum accessit; ut equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis aquari prohiberentur. qua necessitate & ignominia permotus Libo, discessit à Brundisio obsessionemque nostrorum omisit.

1 XXV. [3] Multi jam menses transierant; & hiems jam

1. *Virtuti militum confisus*] MS. *Norvic.* habet *virtute militum confisus*, quod rectius est, ita enim loqui amat *Cæsar*. Sic lib. I. B. C. cap. LVIII. *Celeritate navium & scientia gubernatorum confisi.* Ac cap. LXXV. *Castrorum propinquitate confisi. Hirtius* lib. VIII. B. G. c. III. *Aut privatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum.* Vide & cap. XV. *Davies.*

2. *Jam ex omnibus partibus*] Malim, *tum ex omnibus partibus.* D. Vossius.

3. *Multi jam menses transierant*] Cæsar ipse supra dixit, se pridie Non. Januar. Brundisio solvisse: hic ait, præcipitasse jam hyemem, & multos interea menses elapsos: quod quomodo fieri possit non video: nam Non. Januariis jam media hyems est, neque ejus mensis unus, aut summum sesquimensis superest. Animadverterat hoc Philippus Rubenius, l. I. Elect. c. XX. itaque rescribit; *multum jam mensis transierat.* sed repugnantibus codicibus. Ego firmum locum arbitror, & puto Cæsarem, non ut res erat, sed pro desiderio suo scripsisse, nam adventum Antonii ardentissimis votis expetebat: quod non mirum, quia inferior copiis, cum Pompejo confligere nequibat. Simile est illud Juvenalis Satyr. VI. 303.

Cum bibitur concha; cum jam vertigine tectum
Ambulat, & geminis exsurgit mensa lucernis.

Nimirum tectum non ambulat, sed ebriis videtur verti; unde dicit Juvenalis *cum bibitur concha:* nam id ge-

jam præcipitaverat; neque Brundiſio naves legionesſ-
que ad Cæſarem veniebant; ac nonnullæ ejus rei præ-
termiſſæ occaſiones Cæſari videbantur, quod certe ſæ-
pe flaverant venti, quibus neceſſario committendum
exiſtimabat. quantoque ejus amplius proceſſerat tem- 2
poris, tanto erant alacriores ad cuſtodias, qui claſſibus
præerant; majoremque fiduciam prohibendi habebant:
& crebris Pompeji litteris caſtigabantur, quoniam pri- 3
mo venientem Cæſarem non prohibuiſſent, ut reli-
quos ejus exercitus impedirent. duriuſque quotidie
tempus ad tranſportandum lenioribus ventis exſpecta-
bant. Quibus rebus permotus Cæſar, Brundiſium ad 4
ſuos ſeverius ſcripſit, ut nacti idoneum ventum, ne
occaſionem navigandi dimitterent, [1] ſi vel ad littora
Apolloniatium curſum dirigerent, quod eo naves eji-
cere poſſent. Hæc à cuſtodiis claſſium loca maxime va- 5
cabant; [2] quod ſe longius portubus committere non
auderent.

XXVI.

genus vaſa ſolita inferri ubi jam mero incaluerant convivæ, ut hodieque aureas pateras & ſimiles adhibemus, poſtquam exemta fames eſt. Sic dico, & Cæſar ſcripſit multos menſes tranſiiſſe, quia illius impatienti deſiderio multi videbantur. *D. Voſſius.*

1. *Si vel ad littora Apolloniatium curſum dirigerent, quod eo naves ejicere poſſent*] *Sive ad littora Apolloniatium curſum dirigere, atque eo naves digere poſſent:* ſic mſ. Cujac. & cæteri omnes: niſi quod in Palat. eſt *dicere*, in Bong. *elicere*, in Petav. *eligere*, & ſic quoque in noſtro v. c. reperio. Vulgata præſtat. *Idem.*

Ibid.] Edit. *Aldin.* habet *& ad Oricum ſive ad littora Apolloniatium curſum* &c. Sic & Amſtelodamenſis A. D. 1697. ſed hanc lectionem rejicio, quia Oricum fere ſemper adverſariorum claſſibus obſidebatur, præterquam quod eas voces non exhibeant MSS. & veteres cuſi, Codex *Bongarſ.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Dimitterent, ſive ad littora Apolloniatium* (vel *Apolloniatum*) *curſum dirigere atque eo naves elicere poſſent.* Sic & alii omnes, niſi, quod in *Petav. Norvic.* & *Voſſ.* ſit *eligere*, in *Cujac. digere*, in *Pal. dicere poſſent.* Reſcribendum credo *dimitterent, ſi vel ad littora Apolloniatium curſum dirigere, atque eo naves ejicere poſſent*, quam lectionem *Fr.* etiam *Hotomannus* in vetere ſuo inventam probavit. *Davies.*

2. *Quod ſe longius portubus committere non auderent*] Contra rem & mentem Cæſaris hoc: qui ait litora ad Apolloniam vacaviſſe cuſtodiis hoſtium, quod ii ſe procul à portubus committere non auderent. Itaque addita literula ſcribatur, *quod ſe longius à portubus.* Niſi forte, ut *procul oppido*, & *procul ab oppido* dicitur, ita & dixere veteres *longius urbe*, & *longius ab urbe.* Sane exemplum quæro nec reperio. *D. Voſſius.*

Ibid.]

1 XXVI. Illi adhibita audacia & virtute, administrantibus M. Antonio, & Fufio Kaleno, multum ipsis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro salute Cæsaris recusantibus, nacti Austrum, naves solvunt; atque altera die Apolloniam, [1] Dyrrhachium-
2 que prætervehuntur. Qui quum essent ex continenti visi, Q. Coponius, qui Dyrrhachii classi Rhodiæ præerat, naves ex portu educit, & quum jam nostri remissiore vento appropinquassent, idem Auster incre-
3 buit, nostrisque præsidio fuit. Neque vero ille ob eam caussam conatu desistebat; sed labore & perseverantia nautarum se vim tempestatis superare posse sperabat; prætervectosque Dyrrhachium magna vi venti nihilo
4 secius sequebatur. Nostri, usi fortunæ beneficio, tamen impetum classis timebant, si forte ventus remisisset. Nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultra Lissum millia passuum III, eo naves introduxerunt. [2] qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non

Ibid.] Addita litterula, *D. Vossius* emendat *longius à portubus*. Recte quidem quoad sensum, sed nihil opus est ut quidquam mutemus. *Statius* Achilleid. lib. I, 176.

Par studiis avique modis, sed robore longe.

Apuleius Metam. lib. VIII. p. 169. editt. *Pricaan. Longe quæsituris firmæ latebræ viderentur.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* apud nostrum *longis portibus* malè exhibent. *Davies.*

1. *Dyrrhachiumque prætervehuntur*] Edit. *Rom.* aliæque veteres exhibent *Dyrrhachiumque pervehuntur*, unde *Janus Rutgersius* Ven. Lect. cap. XIV. p. 315. reponit *Dyrrhachiumque prævehuntur*. Retineo autem lectionem receptam, à MS. *Norvic.* exhibitam, & illam varietatem ex compendiaria scriptura natam arbitror. *Davies.*

2. *Qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus*] At aliter prorsus Lucanus lib. V. vers. 720.

Nymphæumque tenent: nudas aquilonibus undas.
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.

Nisi Lucani verba aliter ac Cæsariana accipiamus: & illud *nudas undas aquilonibus*; explicemus, portum quo quis intrare nequit flante aquilone. Nam ut nudus & apertus homo telis impeti, qui impeti quit, etiam prohiberi accessu potest; ita aquilonibus flantibus navibus ingredi non licet: nam aquilo ex Italia Illyricum petentibus ex parte adversus est. Quid si etiam universè accipiamus de mari Adriatico, ut dicat Lucanus mare concitatum ab Aquilonibus, sed mox flantibus Austris placidum fuisse. Hunc tamen legere malim,

—— motas aquilonibus undas
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.

Hæc fortassis ad excusandum Lucanum dici possint. At mihi, ut dicam quod

non erat tutus: leviusque tempestatis, quam classis periculum æstimaverunt. Quo simul atque intus est itum, 5
incredibili felicitate Auster, qui per biduum flaverat, in Africum se vertit.

XXVII. Hic subitam commutationem fortunæ 1
videre licuit. Qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris navibus periculum
intulerant, de suo timere cogebantur. Itaque tempo- 2
re commutato tempestas & nostros texit, & naves Rhodias afflixit, ita ut ad unam constratæ omnes numero XVI eliderentur, & naufragio interirent; & ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad scopulos allisa interficeretur, [1] pars à nostris distraheretur: quos omnes conservatos Cæsar domum remisit.

XXVIII. Nostræ naves II, tardius cursu confecto, 1
in noctem conjectæ, quum ignorarent quem locum reliquæ cepissent, contra Lissum in anchoris constite-
runt. Has scaphis, minoribusque navigiis compluri- 2
bus summissis, Otacilius Crassus, qui Lissi præerat, expugnare parabat: simul de deditione eorum agebat, &

quod sentio, parum accuratè hæc scripsisse videtur, quod disertim ait Cæsar, suos levius tempestatis quam classis periculum æstimavisse. Ubi nota, per classis periculum velle Cæsarem periculum, quod suis ab hostili classe imminebat. *D. Vossius.*

Ibid.] De hac re ita *Lucanus* lib. V, 720.

Nymphæumque tenent, nudas Aquilonibus undas.
Succedens Boreæ jam portum fecerat Auster.

Unde putat vir summus *H. Grotius*, aut, quos nos habemus, *Cæsaris* commentarios non legisse Poetam, aut non intellexisse. Sed, ut videtur, *Lucanus* à nostro non abit diversus; nam *undas Aquilonibus nudas* dixit eas, in quas, flante Aquilone, non intrant naves; at *Auster portum facit Nymphæum*, quia tum temporis liber classi datur ingressus. Hinc liquet operam lusisse *D. Vossium*, cui placuit *motas Aquilonibus undas.* Davies.

1. *Pars à nostris distraheretur*] Locus à nemine tentatus, quem tamen sanum esse ne ipsa quidem ὑγιεία persuaserit. Quærit solummodo *Fr. Hotomannus*, an verbum ultimum idem denotet, ac *sublevaretur*, *è naufragio eriperetur*, nec à quoquam responsum tulit. Sed in veteribus talem vocis notionem frustra indagabis. Codex *Ursin.* habet *à nostris detraheretur*, unde, littera mutata, rescripserim *à nostris extraheretur*; ex aqua scilicet, in quam fractis navibus deciderant. *Idem.*

3 & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera
navis ducentos viginti ex legione tironum sustulerat:
altera ex veterana paullo minus ducentis [1] se compleve-
4 rat. Hic cognosci licuit quantum esset hominibus præ-
sidii in animi firmitudine. Tirones enim multitudine
navium perterriti, & salo nauseaque confecti, jureju-
rando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio
dediderunt: qui omnes ad eum perducti, contra reli-
gionem jurisjurandi, in ejus conspectu crudelissime in-
5 terficiuntur. At veteranæ legionis milites, item confli-
ctati [2] & tempestatis & sentinæ vitiis, non ex pristina
virtute remittendum aliquid putaverunt; sed tractan-
dis conditionibus, & simulatione deditionis extracto
primo noctis tempore, gubernatorem in terram na-
6 vem ejicere cogunt: ipsi idoneum locum nacti reli-
quam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima,
missis ad eos ab Otacilio equitibus, [3] qui eam partem
oræ maritimæ asservabant, circiter CD, quique eos
armati

1. *Se compleverat*] Has quidem voces repræsentant editt. *Rom. Ven. Beroald.* omittunt autem MSS. *Norvic. Brant.* & *Ciaccon.* Integra profecto sententia, abesse possunt, ac inepti hominis additamentum videntur. Hac in opinione fuit vir maximus *Jos. Scaliger*, in cujus editione uncinis cinguntur. *Davies.*

2. *Et tempestatis & sentinæ vitiis*] *Sentinæ vitia* Latinissime vocaveris fœtorem, qui ex ea oritur, sed *tempestatis vitia* nemo unquam dixit. Sana tamen est lectio vulgata; interdum enim veteres, duobus pluribusve vocabulis vocem adjungunt, quæ uni tantum conveniat. *Corn. Nepos* Alcib. cap. III. *Non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem*; cum *timorem in aliquo habere* novum prorsus sit & inauditum. *Florus* lib. III. cap. XXI. *Oculis, manibus, cruribusque defossis:* at eruuntur oculi, non defodiuntur; quam ob causam hunc locum mendi suspectum habuere *Lipsius*, *Freinshemius*, alii: sed immerito, ut ostendit vir doctissimus *Joan. Georg. Grævius.* Adi etiam quæ notavit eruditissima matrona *Anna Daceria* ad *Dictym* Cretensem lib. I. cap. IX. *Idem.*

3. *Qui eam partem oræ maritimæ asservabant*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *eam partem oræ maritimæ observabant*; cui lectioni firmandæ erunt, quæ ex *Pet. Fabro* notavit *Joan. Brantius* ad lib. I. B. C. cap. XXI. Sic *Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XXXIII, 7. *Non imperia exequi, non ordines observare*; quem locum frustra sollicitat *Joan. Vorstius*, ut fidem faciet *Eumenius*, qui Paneg. VII. cap. IV, 2. ait; *Tum demum irrumpendas rebellibus Gallicanis portas reliquerunt, quum fessi* observare non *possent*. Sic & *observare ostium* dixit *Plautus* Mil. Glor. Act. II. Sc. III, 81. *Davies.*

armati ex præsidio secuti sunt, se defenderunt; & nonnullis eorum interfectis, incolumes ad nostros sese receperunt.

XXIX. Quo facto, conventus civium Romanorum 1
qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Cæsar
attribuerat, muniendumque curaverat, Antonium re-
cepit, omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens
oppido fugit, & ad Pompejum pervenit. Ex omnibus 2
copiis, Antonius, quarum erat summa, veteranorum
III legionum, uniusque tironum, & equitum DCCC,
plerasque naves in Italiam remittit, ad reliquos mili-
tes equitesque transportandos: [1] pontones, quod est
genus navium Gallicarum, [2] Lissi relinquit; hoc con- 3
silio, ut, si forte Pompejus vacuam existimans Italiam
eo transjecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vul-
gus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem habe-
ret: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus re- 4
gionibus exercitum exposuisset, & quid militum trans-
vexisset.

XXX. Hæc eodem fere tempore Cæsar atque Pom- 1
pejus cognoscunt. Nam prætervectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas terra direxerant: sed [3] quo essent eæ delatæ, primis diebus

1. *Pontones, quod est genus navium Gallicarum*] Nos hodieque & nomen & genus agnoscimus. Meminit Isidorus, emendandus nobis, lib. XVIII. cap. I. *Pontonium navigium fluminale tardum & grave, quod non nisi remigio progredi potest.* In v. c. nostro perantiquo, est *Poto*. Lego *Ponto*. Etiam apud Gellium lib. x. cap. xxv. est *Pontones*. D. Vossius.

2. *Lissi relinquit*] Sic rescripsi ex MSS. *Norvic.* & *Ciaccon.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* ob verba præsentis temporis quæ antecedunt & sequuntur. In nuperius impressis erat *reliquit*. Davies.

3. *Quo essent ea delata*] Edit. *Ven. quo essent ea* quadringentæ *delata: Rom. Beroald. quo essent ea* quattuorcentæ *delata:* quæ quidem vox est nihili, sed tamen veteris lectionis, nisi fallor, vestigia retinet. Rescribo *vi venti*. Sic supra cap. XXVI. de his ipsis dixit *prætervectosque Dyrrhachium magna* vi venti *nihilo secius sequebantur.* Primo scriptum fuit VI, postea, litteris transpositis, IV. quæ vox, pro nota numerali habita, integris tandem litteris descripta fuit, unde factum *quatuor*, sequente etiam ob hanc causam vocabulo mutato, quia Librarii pro egregia sua peritia *quatuorcentos* idem ac *quadringentos* sunt arbitrati. *Davies.*

2 diebus ignorabant: cognitaque re, diversa sibi ambo
consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio
conjungeret; Pompejus, ut venientibus in itinere
se opponeret, &, si imprudentes ex insidiis adoriri
3 riri posset. Eodemque die uterque eorum ex castris stativis
à flumine Apso exercitum educunt: Pompejus
4 clam, & noctu, Cæsar palam, atque interdiu. Sed
Cæsari circuitu majore iter erat longius, adverso flumine,
ut vado transire posset. Pompejus, quia expedito
itinere flumen ei transeundum non erat, magnis
5 itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare
cognovit, idoneum locum nactus ibi copias
collocavit: suosque omnes castris continuit, ignesque
fieri prohibuit; quo occultior esset ejus adventus.
6 Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille
missis ad Cæsarem nunciis unum diem sese castris tenuit.
7 nuit. altero die ad eum pervenit Cæsar. Cujus adventu
cognito Pompejus, ne duobus circumcluderetur
exercitibus, ex eo loco discedit: omnibusque copiis
ad Asparagium Dyrrhachinorum pervenit, atque ibi
idoneo loco castra ponit.

1 XXXI. His temporibus [1] Scipio detrimentis quibus-

1. *Scipio detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese Imperatorem appellaverat*] Testantur nummi, quis inscriptum. Q. METELLVS. PIVS. SCIPIO. IMP. Sed torquet hic locus Ursinum, cui ridiculum videtur, Scipionem sese Imperatorem appellasse, quia detrimentum passus sit. Itaque mendum hic esse putat, & legit *emolumentis*. Non intellexit mentem Cæsaris, qui Scipionem deridet, quia non ob res præclarè gestas, sed detrimenta provinciæ illata, ab exercitu Imperator appellatus sit. *Detrimentis acceptis*, scilicet à provincia. *D. Vossius.*

Ibid.] Mendum suspicatur *Pet. Ciacconius*, unde *Fulv. Ursino* reponendum videtur *emolumentis quibusdam. Sam.* autem *Petitus* Observ. lib. I. cap. VI. emendat *petris mœnitis*. Hæ conjecturæ ex eo sunt ortæ, quod ridiculum putarint, ut Scipio ob detrimenta sese Imp. appellarit. Hoc quod attinet, recte quidem illi; sed propterea prisca lectio non erat sollicitanda: hostem enim infensissimum Cæsar deridendum propinat, quod sese ob detrimenta Imp. appellaverat, cum alii ob maximas res gestas & insignes victorias hoc nomine fuerint salutati. Sic fere se gessit Antonius, qui, teste *Velleio Paterculo* lib. II. cap. LXXXII. *fugam suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat*. Vulgatam scripturam retinet etiam *Dionys. Vossius*, sed male prorsus

bufdam circa montem Amanum acceptis fefe Imperatorem appellaverat. Quo facto civitatibus tyrannifque 2
magnas imperaverat pecunias : item à publicanis fuæ
provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab
eifdem infequentis anni mutuam [1] præceperat; equitefque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis, fi- 3
nitimis hoftibus Parthis poft fe relictis, qui paullo ante M. Craffum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obfidione habuerant, legiones equitefque ex
Syria deduxerat: fummaque in follicitudine ac timore 4
Parthici belli in provinciam quum veniflet, ac nonnullæ militum voces audirentur, *fefe, contra hoftem fi ducerentur, ituros; contra civem & confulem arma non laturos;* deductis Pergamum, atque in locupletiffimas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit: &, confirmandorum militum cauffà, diripiendas iis civitates dedit.

XXXII. Interim acerbiffime imperatæ pecuniæ to- 1
ta provincia exigebantur. Multa præterea generatim
ad avaritiam excogitabantur. In capita fingula fervorum ac liberorum, tributum imponebatur. Columna- 2
ria, oftiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur. Cujus modo rei nomen reperiri poterat, hoc fatis effe ad cogendas pecunias videbatur. Non folum urbibus, fed pene vicis, 3
caftellifque fingulis cum imperio præficiebantur. qui
horum quid acerbiffime crudeliffimeque fecerat, is & vir,

fus interpretatur, dum putat Scipionem à Cæfare derifum effe, quod ob detrimenta provinciæ illata Imperator fit appellatus; quem fenfum Latinitas non patitur, præterquam quod circa Amanum hoftes erant Romanorum fempiterni, ut docet *Cicero* ad Attic. lib. v. Ep. xx. & alibi. *Davies.*

1. *Præceperat*] Anteceperat, Nofter cap. LXXXVII. *Jam animo victoriam præcipiebant.* *Silius* Italicus lib. VI, 30c.

——— *De fanguine pœnas*
Præcepit Tyrio, & præfumta piacula mortis.

Alia hujufce fignificatus exempla fuppeditabit vir elegantiffimus *Janus Broukhufius* ad *Propertii* lib, IV, El, II, II. *Davies.*

4 vir, & civis optimus habebatur. [1] Erat plena lictorum & imperiorum provincia, differta præfectis atque exactoribus: qui, præter imperatas pecunias, ſuo etiam privato compendio ſerviebant. dictitabant enim, ſe domo patriaque expulſos, omnibus neceſſariis egere rebus, ut honeſta præſcriptione rem turpiſſimam tege-
5 rent. Accedebant ad hæc graviſſimæ uſuræ, quod in bello plerumque accidere conſuevit, univerſis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem eſſe dicebant. Itaque æs alienum provinciæ eo
6 biennio multiplicatum eſt. Nec minus ob eam cauſſam civibus Romanis ejus provinciæ, ſed in ſingulos conventus, ſingulaſque civitates certæ pecuniæ imperabantur; mutuaſque illas ex S C. exigi dictitabant: publicanis, [2] uti in ſorte fecerant, inſequentis anni vecti-
7 gal promutuum. Præterea Epheſi à Fano Dianæ depoſitas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat, [3] ceteraſque ejus deæ ſtatuas.

1 XXXIII. Quum in Fanum ventum eſſet, adhibitis compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur à Pompejo, *mare tranſiſſe cum legionibus Cæſarem, properaret ad ſe cum exercitu venire,*
2 *omniaque poſthaberet.* His litteris acceptis, quos advocaverat,

1. *Erat plena lictorum & imperiorum provincia*] Pro *imperantium.* Sic Spartianus *adminiſtrationes*, pro *adminiſtrantibus* dixit in Peſcennio Nigro: *cum videret provincias facili adminiſtrationum mutatione ſubverti.* Sic *pulſis regnis* pro *regibus* Florus lib. I. cap. X. & *orationes* pro *oratoribus* apud Hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores: ut notatum à magno Salmaſio. Idem quoque Græcis loquendi mos, Xenophon I. Cyripæd. p. 4. τὰ παραγγελλόμενα ὑπὸ τῆς μεγίστης ἀρχῆς. *præcepta à ſummo magiſtratu.* Denique ipſa vox *magiſtratus* eodem prorſus modo uſurpatur, pro magiſtratum fungentibus. *D. Voſſius.*

2. *Uti in ſorte fecerant*] *Gabr. Faërnus* & *Pet. Ciacconius* reponunt *uti in Syria fecerant*; ac ita ſane legitur in edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. ſed contra Codicum manuariorum fidem, qui vulgatam lectionem conſtanter retinent. Forſan Cæſar Syriam dixit *ſortem*, quia Scipioni ſortito obvenerat. *Davies.*

3. *Cateraſque ejus Deæ ſtatuas*] In mſ. Cujacii & Pet. invenio: *cateraque ejus diei conſtituta.* Unde Urſinus argute *certaque ei rei die conſtituta.* Sed non probo: quia opus non eſt, nam Dianæ templum plenum donariis pretioſis, vide Strabonem lib. XIV. *D. Voſſius.*

verat, dimittit : ipſe iter in Macedoniam parare incipit : paucisque poſt diebus eſt profectus. Hæc res Epheſiæ pecuniæ ſalutem attulit.

XXXIV. Cæſar Antonii exercitu conjuncto, de- 1
ducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ cauſſa poſuerat, tentandas ſibi provincias longiusque
procedendum exiſtimabat ; & , quum ad eum legati 2
veniſſent ex Theſſalia, Ætoliaque, qui præſidio miſſo pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas, L. Caſſium Longinum cum legione Tironum, quæ appellabatur vigeſima ſeptima, atque equitibus cc in Theſſaliam, C. Calviſium Sabinum cum cohortibus v, paucisque equitibus in Ætoliam miſit. maxime eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria, ut providerent, hortatus eſt. Cn. Domi- 3
tium Calvinum cum legionibus duabus xi, & xii, &
equitibus D, in Macedoniam proficiſci jubet. cujus pro- 4
vinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, miſſus legatus, omnium ſuorum excellens ſtudium profitebatur.

XXXV. Ex his Calviſius, primo adventu ſumma 1
omnium Ætolorum receptus voluntate, præſidiis adverſariorum Calydone & Naupacto rejectis, omni Ætolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum legione
pervenit. Hic quum eſſent factiones duæ, varia vo- 2
luntate civitatum utebatur. Egeſaretus veteris homo potentiæ Pompejanis rebus ſtudebat. Petrejus ſummæ nobilitatis adoleſcens ſuis ac ſuorum opibus Cæſarem enixe juvabat.

XXXVI. Eodemque tempore Domitius in Mace- 1
doniam venit : &, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpiſſent, nunciatum eſt adeſſe Scipionem cum legionibus, magna & opinione & fama omnium. nam plerumque in novitate fama ante-
cedit. Hic nullo in loco Macedoniæ moratus, magno 2

impetu contendit ad Domitium; &, quum ab eo millia passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam convertit. Hoc adeo celeriter fe-
3 cit, ut simul adesse, & venire nunciaretur. &, quo iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam à Thessalia dividit, cum cohortibus IIX præsidio impedimentis legionum
4 reliquit, castellumque ibi muniri jussit. Eodem tempore [1] equitatus regis Coti ad castra Cassii advolavit,
5 qui circum Thessaliam esse consueverat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque
6 ex his locis Ambraciam versus iter facere cœpit. At Scipionem properantem sequi litteræ sunt consecutæ à M. Favonio, Domitium cum legionibus adesse, nec se præsidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Sci-
7 pionis tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit; Fa-
8 vonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, & primi antecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii, Favonio Scipionis celeritas salutem attulit.

1 XXXVII. Scipio [2] in castris stativis biduum moratus

1. *Equitatus Regis Coti*] *Pet. Ciacconius* & *Aldus Manutius* reponunt *equitatus Regis Cotys*; & sane hoc nomen ita effert *Vellejus Paterculus* lib. II. cap. CXXIX. aliique. Sed nihil opus est, ut quidquam mutemus. Noster hujusce libri cap. IV. *Ad eundem numerum* Cotus *ex Thracia dederat*, quem etiam locum temere sollicitant viri eruditi. *Cicero* in Pisonem p. 2398. *Cum tu trecentis talentis Regi* Coto *vendidisses*. Et iterum: *quorum omnium capita regi* Coto *vendidisti*. Sic *Corn. Nepos* in Iphicr. cap. III. *Menesthea filium reliquit ex Thressa natum*, Coti *regis filia*. Idem tamen in Timoth. cap. I. *Cotym* dixit, adeo ut vel hoc vel illo modo scribi possit; licet in contraria opinione fuerit etiam *Car. Sigonius* ad *Livii* lib. XLV. cap. XLII. *Davies*.

2. *In castris stativis*] Stativorum castrorum supra meminit Cæsar hujusce libri cap. XXX. Vide & *Hirtium* Bell. Afric. cap. XXVI. Nomen habent

ratus ad flumen, quod inter eum & Domitii castra flue-
bat, Haliacmonem, tertio die prima luce exercitum
vado transducit; & castris positis, postero die mane
copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum 2
quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis
legionibus prœlio decertaret. sed quum esset inter bina
castra campus circiter millium passuum VI, [1] castris
Scipionis aciem suam subjecit. Ille à vallo non discede- 3
re perseveravit. Attamen, ægre retentis Domitianis mi-
litibus, est factum, ne prœlio contenderetur; & ma-
xime, quod rivus difficilibus ripis castris Scipionis sub-
jectus, progressus nostrorum impediebat. Quorum stu- 4
dium alacritatemque pugnandi quum cognovisset Sci-
pio, suspicatus fore, ut postero die aut invitus dimi-
care cogeretur, aut magna cum infamia castris se con-
tinere, qui magna exspectatione venisset, temere pro-
gressus turpem habuit exitum: & noctu, ne concla-
matis quidem vasis, flumen transit, atque in eandem
partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen
edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpo- 5
sitis, noctu insidias equitum collocavit: quo in loco
superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant.
Et quum quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus
equitum Domitii venisset; subito illi ex insidiis con-
surrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tule- 6
runt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, at-
que ultro universi in hostes impetum fecerunt. Ex his 7
circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam conjectis,
nostri duobus amissis, in castra se receperunt.

XXXVIII. His rebus gestis Domitius sperans Sci- 1
pionem

bent ex eo quod structa sint, ut in iis aliquamdiu maneretur, quemadmodum docet *J. Lipsius* Mil. Rom. lib. v. Dial. 1. *Davies.*

1. *Castris Scipionis aciem suam subjecit*] In MSto *Norv.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic locus uno verbo auctior legitur, habent enim ii Codices, *Domitius castris Scipionis*, &c. Ac hæc est ipsius Cæsaris manus; vocem aut expunxerunt ii, qui *nostri* simplicitatem in animum non revocabant. *Davies.*

pionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis
rei frumentariæ adductum castra movere; vasisque mi-
litari more conclamatis, progressus millia passuum III
loco idoneo & occulto omnem exercitum equitatum-
2 que collocavit. Scipio ad insequendum paratus, equita-
tum magnamque partem levis armaturæ ad exploran-
3 dum iter Domitii & cognoscendum præmisit. qui quum
essent progressi, primæque turmæ insidias intravissent,
ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se reci-
pere cœperunt; quique hos sequebantur, celerem eo-
4 rum receptum conspicati restiterunt. [1] Nostri cognitis
hostium insidiis, ne frustra reliquos exspectarent, duas
nacti hostium turmas exceperunt. In his fuit M. Opi-
mius præfectus equitum. Reliquos omnes earum turma-
rum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium dedu-
xerunt.

1 XXXIX. Deductis oræ maritimæ præsidiis [2] Cæ-
sar,

1. *Nostri cognitis hostium insidiis*] Sic primus Scaliger ex v. c. edidit: de verbis Cæsaris, quod fugitivam vocem restituit, bene, (nam in prioribus editionibus vox *hostium* desiderabatur) de sensu pessimè: nam Domitius posuerat insidias, Scipionis miles advertit, & vix effugit: quomodo ergo suos, sive Domitianos, ait Cæsar insidias hostium cognovisse? Nihil hic congrui sensus, & tamen sic quoque legitur in Pet. Palat. & Bong. codice. Quare emendo: *Nostri, cognitis hosti insidiis, ne frustra reliquos exspectarent, duas turmas exceperunt*. Nihil certius, nihil clarius. Corruperat verba Cæsaris librarius, dum *hosti insidiis* scriptum inveniens, illud *in* voci *hosti* conjungit, ac *hostium* facit. Paullo post in vulgatis legitur *duas hostium turmas exceperunt*. Ubi omitte vocem *hostium*, quæ recte abest à v. c. nostro & Petaviano. *D. Vossius*.

Ibid.] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *Nostri cognitis hostium insidiis, —— duas nacti turmas exceperunt*, nec ulli Codd. vocem *hostium* bis repræsentant, unde, nisi præplaceat *D. Vossii* conjectura, rescriberem *Nostri, cognitis insidiis* (quas ipsi hostibus struxerant) —— *duas nacti hostium turmas*, adeo ut MSS. & veteres editi in eo solo fuerint corrupti, quod Librariorum incuria vocem *hostium* ex inferiore versu in superiorem transtulerat. *Davies*.

2. *Cæsar, ut supra demonstratum est, III cohortes Orici —— reliquit*] Nullibi hoc supra est demonstratum, sed narrat Cæsar cap. XXXIV. *Orico deductam* fuisse *legionem, quam tuendæ oræ maritimæ caussa posuerat*; quamobrem, voce transposita, hic legendum videtur *deductis oræ maritimæ præsidiis, ut supra demonstratum est, Cæsar III cohortes* &c. Hanc emendationem res ipsa postulat. *Idem*.

ſar, ut ſupra demonſtratum eſt, III cohortes Orici, oppidi tuendi cauſſa, reliquit; iiſque cuſtodiam navium longarum tranſdidit, quas ex Italia tranſduxerat. Huic officio oppidoque [1] præerat Acilius legatus. Is naves 2
noſtras in interiorem partem poſt oppidum reduxit, & ad terram deligavit, faucibuſque portus navem onerariam ſubmerſam objecit; & huic alteram conjunxit; ſuper qua turrim effectam ad ipſum introitum portus oppoſuit, & militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos caſus tranſdidit.

XL. Quibus cognitis rebus [2] Cn. Pompejus filius, 1
qui claſſi Ægyptiæ præerat, [3] ad Oricum venit; ſubmerſamque [4] navim remulco, multiſque contendens funi-

1. *Præerat Acilius legatus*] Sic ipſa poſcit hiſtoria: teſtante Dione *Acilium*, ſive ut ille vocat Ἀκίλιον Orico præfuiſſe: idem ſupra Cæſar ait; nequeo tamen diſſimulare in V. C. noſtro legi *legatus Caninianus*, in Petav. & Bongarſ. *legatus Caninius*. D. Voſſius.

2. *Cn. Pomp. filius*] Ita Scaliger edidit, quia variabant codices, & ille *Pompejus*, hic *Pompeji* habebat: & noluit credo ſubire aliena judicia, eodem modo quo olim rogatus à Pompejo Tullius *tertium* an *tertio conſul* ſcribendum eſſet; quia nonnullos hunc, alios illum loquendi modum præferre ſciebat, ſcribi juſſit III. cos. Et Cicero quidem recte, non Scaliger: quia utrum Pompeji filius, an Pompejus filius dicas, haud multum intereſt: at ſi *Pomp. filius* ſcribas, non *Pompeji*, verum & *Pomponii filius* valet. Quare hoc contra vetuſtatis morem. tu, ut libet, Pompeji vel Pompejus retine. Ego hoc malo. *D. Voſſius*.

3. *Ad Oricum venit*] Sic recte mſſ, licet reluctante Ciacconio, qui *ad* expungit. Sed diſtinguere oportet inter hæc, *ad Oricum venire*, & *Oricum venire*. Nam illud tantundem valet, ac ſi dicas, ad terram venit in qua Oricum eſt. Hoc notat, Oricum ingreſſus eſt. Atque Pompejus non intravit, ſed ad urbem conſtitit. *Idem*.

4. *Navim remulco, multiſque contendens funibus abduxit*] De remulco multi diſſeruerunt & contenderunt. Alii funem, alii ſcapham, aut minus navigium eſſe volunt. Nomen ipſum à ῥυμουλκεῖν factum, quod eſt funibus trahere. Iſidorus funem eſſe ait, & C. Valgii verſus adducit hos:

Hic mea me longo ſuccedens prora remulco
Lætantem gratis ſiſtit in hoſpitiis.

Quibus ex verbis colligunt remulcum funem eſſe. At navem eſſe probatum eunt ex his Hygini verbis, quæ apud Cariſium extant: *Ibi ſolent itineris minuendi cauſſa, remulco, quem Græci πάκτωνα dicunt, navem traducere.* Eſt autem πάκτων navigium διὰ σκυταλίδων πεπηγὸς, ſive ex virgis contextum ut Strabo ait. Mihi *remulcus* & aliud quam funem notare videtur. An navigium notet nec negare auſim nec dicere: de fune non dubito, quia clara res eſt, & multorum teſtimoniis comprobari poteſt. Sed arbitror remulcum notare etiam machinam quâ funibus attra-

2 funibus abduxit: atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus,

attrahitur navis, & denique quicquid navem fune promovet, sive jumenta, seu naves, seu homines sint. Unde legas *remulco quadriremis* apud Livium lib. v. decad. III. Inde videtur Ausonius dixisse in Mosellâ:

Et quum per ripas nunquam cessante remulco,
Intendunt collo malorum vincula nautæ.

Ubi quid aliud remulcus nunquam cessans, quam bestia, quæ per ripas decurrens fune attrahit navem? At de machina dicere me, fortasse magis quispiam miretur. Tamen videor id colligere ex veterum quibusdam locis. In his est ille Hygini, quem alii perperam cepisse mihi videntur. Expendamus verba: *Ab Actio*, inquit, *navigantes stadia* XL, *veniunt ad isthmum Leucadiensium; ibi solent itineris minuendi caussa remulco, quem Græci πάκτωνα dicunt, navem traducere*. Solent remulco naves isthmum traducere, hoc est trochlea quali hodieque videmus transduci naves si injectus alveo agger cursum moretur. Nos nautico vocabulo vocamus *over-winden*, aut *over-toomen*. Similitudine ab equis sumta, qui freno ducuntur ubi sessor descendit; ita & navis velut freno proræ alligato protrahitur. Nam nisi machinationem talem intelligas, quæ manus navem moliri queat. Scutulis fortassis dicat aliquis: sed repugnant Hygini verba, qui addit: *quem Græci πάκτωνα dicunt*. Πάκτων est, exponente Strabone, * navigii genus ex virgultis contextum. Sed hoc nullum hic usum habet: neque ullus unquam tam insanus, qui navigio navem per terram protrahi unquam dixerit aut cogitarit. Quare necessario aliud vult Hyginus: quod quale fuerit videor mihi observasse. Πακτοῦν Græcis est *contexere*, aut *compingere*, sed & κλεῖσαι *claudere*, ut Pollux explicat, & Suidas: unde Sophocles δῶμα πάκτου in Ajace dixit, h. e. *claude domum*. Item *obstruere*, unde Aristophanes dixit ὑδρορρόας & ὀπὰς πακτοῦν, hoc est injicere aggerem alveo, eumque obstruere. Amplius ab eodem πήγνυμι venit & πάγος, id est *collis*, vel *tumulus*, quod Eustathius ad ἰῶτα Iliadis p. 742. 42. exponit ὀξύτητα ὀρεινῶν; & πάγη, quod *laqueum*, *tendiculam*, imo & *compedes* ac quasi *frenum* notat. Hinc ego illud πάκτων accipio pro tali machinatione, qualibus hodieque videmus naves traduci per isthmos aut aggeres. Primo enim ea in aggeribus hujusmodi collocatur, qui aquæ injecti sunt. Deinde tum ipsa, tum ille agger, cui imponitur, in altum adsurgit: denique & hic funes sunt, quasi retia, queis naves ducuntur, & trajiciuntur. Hoc nimirum est quod voluit Hyginus, cum ait minuendi itineris caussa traduci remulco naves; quæ alioqui obstante isthmo, circumnavigare insulam Leucada debuissent. χαμουλκὸν Græci vocavere ut me docuit Pollux, lib. VII. cap. XXXIII. αἱ δὲ καλλιμβάδαι χαμουλκοί, inquit, μηχαναὶ δι' ὧν εἵλκοντο scilicet αἱ νῆες. Adeo ut χαμουλκὸς sit remulci species: nam remulcus duplex est, terrestris, aut qui aqua fit: aqua navis attrahit, terra machina qualem dixi, vel jumentum, vel homo. Videtur potius χαμουλκὸς pars esse talis remulci qualem descripsi:

* Perpende verba Strabonis apud Martin. fortasse possint huc aptari. Vide quoque an sana sint.

bus, [1] in quibus ad libram fecerat turres, ut ex superiori pugnans loco, integrosque semper defatigatis summittens, & reliquis partibus simul ex terra scalis, & classe mœnia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret, labore, & multitudine telorum nostros vicit: [2] defectisque defensoribus, qui omnes scaphis ex- 3
cepti

scripsi: nam scutulæ in remulco complures sunt; & scutula nihil aliud quam χαμουλκός. Quod vero ad hunc Cæsaris locum attinet, designat ille machinam non absimilem, quam tamen hodie paullo alia forma ædificari videmus. Nam nisi machinam intelligamus, quare hic Cæsar ait *remulco, multisque funibus contendens?* Vidi ipse hujusmodi machinationes. Insiguntur in

Forma remulci.

terram pali directi duo, quis tertium tignum transversum incumbit, à quo dependens funis navi alligatur, dein trochlea ea attollitur. Sic etiam hic Pompejus remulcum in portum defixit, & multis contendens funibus demersam navem extraxit. Funium multitudo utilis, quia tanto major vis in attrahendo, quanto à pluribus partibus navis eodem tempore sublevatur. Sed ut dixi non solum tales machinas denotat *remulcus*, verum &. omnia quæ fune navem protrahunt. Unde Ausonius alio loco dixit *celeris remulci cursum*. Sed hæc dicta sufficiant. *D. Vossius.*

1. *In quibus ad libram fecerat turres*] Miror mutare Ursinum & Ciacconium *altiores fecerat turres*. Si uspiam certe in nave ad libram erigendæ turres, ne in hoc vel illud latus inclinantes, totam navem subvertant. *Idem.*

2. *Defectisque defensoribus*] Editt. nuperæ *dejectisque*: sed lectionem à me receptam exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sic & constanter alii Codices manu exarati, ut testatur vir eruditissimus *Marquardus Gudius* ad *Phædri* lib. I. fab. XXI. quem vide. Apud *Sulpicium Severum* in eadem voce bis peccarunt Librarii: nam lib. I. Hist. Saer. cap. LIV. habemus *ita* defessis *inedia defensoribus*; & lib. II. cap. XXX. *Igitur* defessis *defensoribus*, *irrupere Romani*. Utrobique legendum *defectis*, ut ex ipso sensu liquet. Similiter in *Vegetii* lib. I. cap. XXVIII. Codices vulgati repræsentant *neque enim degeneravit in hominibus Martius calor*, nec effœtæ *sunt terræ*, *quæ Lacedæmonios* &c. *progenuere*. At ex *Modesto* p. 375. & MS. *Colon.* reponendum *nec* defectæ *sunt terræ*. Denique *Tibullus*, poeta suavissimus, lib. I. El. V, 9. in editis ait

—— *Cum tristi morbo* defessa *jaceres*;

Lego *defecta*. Sic *Gratius* Cyneg. vs. 435. *pecuaria tabe defecta*, & *Vitruvius* Archit. lib. I. cap. VI. *Defectis morbo viribus eorum* dixere. *Davies.*

4 cepti refugerunt, etiam navem expugnavit: eodemque tempore [1] ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum effecerat. IV biremes [2] subjectis scutulis impulsas vectibus in interiorem partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV ex his abduxit, reliquas incen-
5 dit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Asiatica classe

1. *Ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ penè insulam contra oppidum effecerat*] Ursinus & Ciacconius, qui plurimum se fatigarunt ut hunc locum emendarent, nihil intellexerunt. Nam naturalis moles objecta oppido, est Cæsari lingua, quæ in mare procurrit, & à natura, non humana arte, urbi objecta erat. Addit autem illud *naturale* propter opera Acilii legati, qui, ut ante narravit, demersa nave portum obstruxerat; unde nequis hanc quoque molem ab eodem putaret jactam, addidit *naturalem*: idque faciebat ad descriptionem loci, in qualibus non alius Cæsare est accuratior. Cæterum ut judicium quisque facere possit, adscribam ipsa verba quomodo à Fulvio & Ciacconio emendata sunt. *Eodemque tempore exteriore parte molis, quæ tenui tramite objecta* (sive *injecta*) *peninsulam oppidum efficiebat*, &c. Ego certe illud objecta hoc pacto sumi posse nego. *D. Vossius.*

2. *Subjectis scutulis impulsas vectibus*] Magnus Turnebus (cui vereor ne quis me arguendi magis quam veritatis studio contradicere putet) lib. XXVII. Adversf. cap. XXIV. locum hunc variè tentans, tandem *rutulis* (id est *rotulis*) emendat, & adducit verba Maronis, qui ait, Æn. II. 235.

—— pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus.

Sed procul hoc à simplicitate Cæsaris, ut rotulas pro *palangis* usurpet. *Scutula* est virga. deductaque vox à Græco σκυτάλη. Unde in glossis Cyrilli σκυτάλη *scutula*. Alibi Cæsar *palangas* dixit. Et quia idem est σκυτάλη & φαλάγγη, ideo internodia digitorum, sive teretia illa ossa, quæ inter singulos digitorum nodos intercedunt, & Græcis vocantur σκυταλίδες. Aristophanes vocavit φαλάγγας, teste Polluce. Nimirum quia & φαλάγγη, & σκυταλίδες teretes sunt. Quin & Suidas in Σκυτάλη inquit, non modo scuticæ corium ea voce designari, verum & lignum ejus oblongum & politum: quæ ferme rotunda sunt. Porro scutulas quoque χαμουλκοὺς vocat Pollux lib. VII. cap. XXXIII. αἱ δὲ χελυμβίαι χαμουλκοί, μηχαναὶ δι' ὧν εἵλκοντο scilicet αἱ νῆες. Meminit & Ammianus, l. XVII. p. 100. *Chamulcis impositis* (de obelisco loquitur) *tractusque lenius per Ostiensem portam, piscinamque publicam, circo illatus est maximo.* in Glossis χαμουλκὸς *traha* reperio. Quin & Plauto scutula pro palanga ponitur. *Idem.*

Ibid.] Vir diligentissimus *Joan. Schefferus* Mil. Nav. lib. III. cap. III. pag. 193. dubitat, an non legendum sit *subjectis scutinis*, ut coria denotentur, quibus oleo inunctis ad hanc rem aliquando usos fuisse constat ex *Dionis* lib. L. At, præterquam quod hoc ut singulare prorsus & inauditum notet Historicus, sana est lectio vulgata, ideoque conjecturis nihil opus. *Davies.*

classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide at-
que Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse 6
Lissum profectus naves onerarias XXX à M. Antonio
relictas intra portum aggressus omnes incendit; Lis-
sum expugnare conatus, defendentibus civibus Ro-
manis, qui ejus erant conventus, militibusque, quos
præsidii caussa miserat Cæsar, triduum moratus, pau-
cis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit.

XLI. Cæsar, postquam Pompejum ad Asparagium 1
esse cognovit, eodem cum exercitu profectus, & ex-
pugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pom-
pejus præsidium habebat, III die in Macedoniam ad
Pompejum pervenit, juxtaque eum castra posuit; &
postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, [1] de-
cernendi potestatem Pompejo fecit. Ubi eum suis lo- 2
cis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu,
aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque po- 3
stero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili an-
gustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans
Pompejum aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo in-
tercludi posse, quod omnem commeatum, totiusque
belli apparatum is eo contulisset; ut accidit. Pompe- 4
jus enim primo ignorans ejus consilium, quod diver-
so ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis
rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat: po-
stea per exploratores certior factus postero die castra
movit; breviore itinere se occurrere ei posse sperans.
Quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, 5
ut

1. *Decernendi potestatem*] Prœliandi. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XIV. *Artificio magis quam viribus decernendum videret*. Auctor de Bell. Hisp. cap. XLI. *Inter se decernere*. *Silius* Italicus lib. XVI, 531.

Decrevere pares ferro ——

Corn. Nepos Hannib. cap. IV. *Cum hoc eodem de Clastidio apud Padum decernit*. MS. quidem *Norvic*, & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *decertandi potestatem*, quæ vox, explicationis caussa, oræ Codicum adscripta, veram lectionem loco suo movit. Sic apud *Corn. Nepotem* Hannib. cap. X, 4. ubi nonnulli recte edunt *Classe paucis diebus erant decreturi*, in plurimas editt. *decertaturi* ex Glossemate irrepsit. *Davies.*

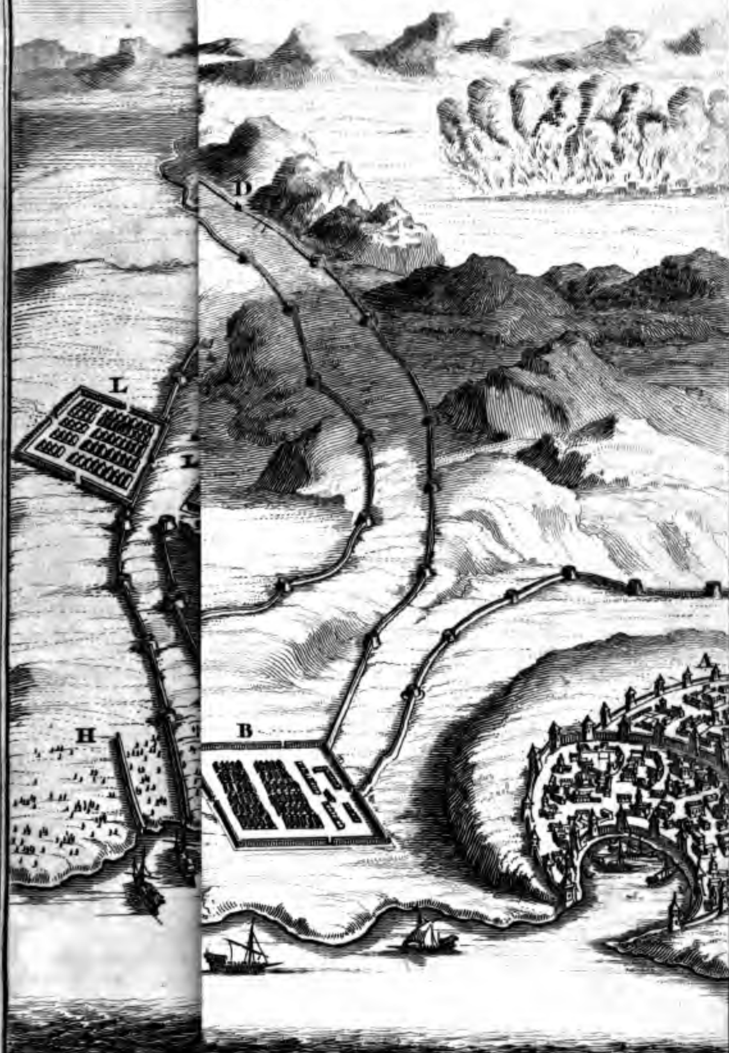
ut æquo animo laborem ferrent, parva parte noctis itinere intermisso, mane [1] Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeji procul cerneretur; atque ibi castra posuit.

1 XLII. Pompejus interclusus Dyrrhachio, ubi pro-
positum tenere non potuit, secundo usus consilio, e-
dito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet na-
vibus mediocrem, atque eas à quibusdam protegit ven-
2 tis, castra communit. Eo partem navium longarum
convenire, frumentum commeatumque ab Asia, at-
que omnibus regionibus, quas tenebat, comportari
3 imperat. Cæsar longius bellum ductum iri existimans,
& de Italicis commeatibus desperans, quod tanta di-
ligentia omnia littora à Pompejanis tenebantur, clas-
sesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fe-
cerat, morabantur, in Epirum [2] rei frumentariæ caus-
4 sa L. Canulejum legatum misit: quodque hæ regio-
nes aberant longius, locis certis horrea constituit; ve-
cturasque frumenti finitimis civitatibus descripsit. item
Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset
5 frumenti, conquiri jussit. Id erat perexiguum, quum
ipsius agri natura, quod sunt loca aspera & montuosa,
ac plerumque utuntur frumento importato; tum quod
Pompejus hæc providerat, & superioribus diebus præ-
dæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne
conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per
equites comportaverat.

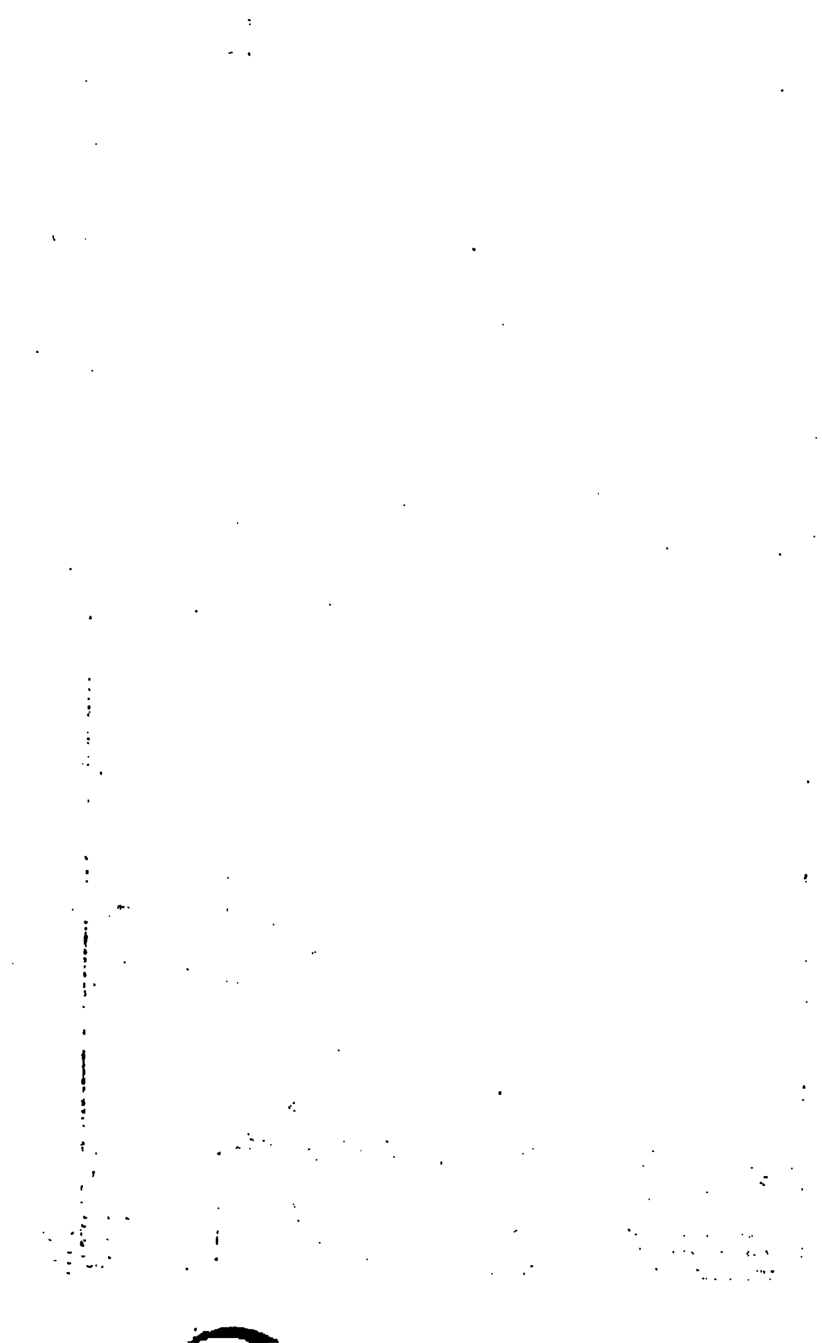
XLIII.

1. *Dyrrachium venit*] Reponendum ex MSto *Norvic. ad Dyrrhachium venit*; oppidum enim Cæsar non est ingressus; præterquam quod urbium nominibus præpositiones frequenter adjungat Noster. *Davies.*

2. *Rei frumentaria caussa L. Canulejum legatum misit*] In manuscr. nostro & Petav. est *Q. Tillium & L. Canulejum legatum.* In Palat. & Bong. *Quintilium & L. Canulejum legatum.* In Cujaciano *Q. Titium.* Quod probo; nam Quintilius solum prænomen est. Tilliorum nulla gens aut familia; at Titiorum nomen notum, & infra L. Titius ab Hirtio lib. de bello Alexandrino nominatur Trib. milit. legionis Vernaculæ. Extant etiam denarii, in quibus reperias Q. TITIVS. Quare reddendum hoc nomen Cæsari, & scribendum: *rei frumentaria caussa Q. Titium & L. Canulejum legatum misit.* D. Vossius.

A . Dyrrachium . ... Petra dicto, castra communit . 42 . 1 . D . Cæsar ex castello in castel-
lum perducta munitione ... lis XXIV . effectis, XV . millia passuum circuitu amplexus hoc spatio pabula-
tur . 44 . 1 . F . Ca... H . Pompejus de media nocte cohortes LX . ex maximis castris præ-
sidiisque deductas, ad ... it : 51 . 8 . K . Munitiones a castris ad flumen perductæ 70 . 2 . L . Castra
Cæsaris inter mare & ... V . legionem ab opere deductam suis subsidio mittit : 69 . 1 . N . Petra, locus edi-
... 2 .

XLIII. Quibus rebus cognitis Cæsar consilium ca- 1
pit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompeji
permulti editi atque asperi colles. hos primum præsi-
diis tenuit; [1] castellaque ibi communiit. inde, ut lo- 2
ci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum per-
ducta munitione, circumvallare Pompejum instituit:
hæc spectans, quod angusta re frumentaria utebatur;
quodque Pompejus multitudine equitum valebat, quo
minore periculo undique frumentum commeatumque
exercitui supportare posset: simul, ut pabulatione 3
Pompejum prohiberet, equitatumque ejus ad rem ge-
rendam inutilem efficeret: tertio, ut auctoritatem, 4
qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur,
minueret; quum fama per orbem terrarum percre-
buisset illum à Cæsare obsideri, neque audere prœlio
dimicare.

XLIV. Pompejus neque à mari Dyrrhachioque di- 1
scedere volebat; quod omnem apparatum belli, tela,
arma, tormenta ibi collocaverat, frumentumque exer-
citui navibus supportabat; neque munitiones Cæsaris
prohibere poterat, nisi prœlio decertare vellet; quod
eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinque- 2
batur, ut extremam rationem belli sequens quamplu-
rimos colles occuparet, & quam latissimas regiones
præsidiis teneret, Cæsarisque copias, quammaximè
posset, distineret; [2] idque accidit. castellis enim XXIV 3
effectis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc spa-
tio pabulabatur; multaque erant inter eum locum ma-
nu sata, quibus interim jumenta pasceret. Atque ut 4
no-

1. *Castellaque ibi communiit*] Sic reposui ex edit. *Steph.* atque ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius.* In MS. *Norvic.* est *communivit*, quod eodem redit. Vulgg. *communit*; huic autem lectioni minus bene convenit cum verbis præteriti temporis, quæ sequuntur & antecedunt. *Davies.*

2. *Idque accidit*] MS. *Norvic.* habet *id quod accidit*. Rectius. Scriptor de Bell. Hispan. cap. XV. *Id quod in hoc accidit certamine.* Ac cap. XXIX. *Id quod adversarios existimabamus esse facturos.* Vide & cap. XXXVI. *Idem.*

nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompejani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos à
5 tergo circumvenire, possent. Sed illi operibus vincebant; quod & numero militum præstabant, & inte-
6 riore spatio minorem circuitum habebant. Quæ quum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompejus totis copiis & dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum: multique ex nostris vulne-
7 rabantur; magnusque incesserat timor sagittarum: atque omnes fere milites [1] aut ex coactis, aut ex centonibus,

1. *Aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas fecerant*] Tria ait, coacta, centones, & corium. Coacta haud dubie sunt *cilicia*, quorum in bello usus ad tegendas etiam turres. Servius in III. Georg. ad versum 313.

——— setasque comantes
Usum in castrorum & miseris velamina nautis.

ait: *de ciliciis poliuntur loricæ, & teguntur tabulata turrium; ne jactis facibus ignis possit adhærere.* Ubi confundit centones & cilicia, quæ disertim distinguuntur à Sisenna apud Nonium. Cilicio quoque postera ætas usa, & vestem talem vocarunt cilicinam. Unde Theobaldus in vita S. Wilhelmi Eremitæ, cap. XXIV. *Cilicinis super loricam vestibus diebus & noctibus utebatur.* Et eodem modo hactenus in Solino legebatur. Mutat tamen magnus Salmasius ex v. c. & pro *cilicina* rescribit *cilicia.* Ait autem Solinus cilicia vocari ab Arabibus *velamenta è caprarum pilis texta.* Quod negat verum esse Salmasius, quando κιλίκια Græca vox est, & vesti huic nomen ab hircis Cilicibus, qui maxime villosi. Secutus Solinum Isidorus lib. XIX. cap. XXVI. ait: *Cilicia Arabes nuncupant velamenta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.* Neque profecto vel hic vel ille usque adeo accusandus, quod id dicat. Nam Hebræis קְלָעִים *kelagnim*, quod à *kelag* (nam ע litera mixta ex *g* & *n* est, adeo ut pro *g* quoque à Judæorum nonnullis subinde ponatur) notat cortinas, imo & tentoria ac vela: ut exponit doctissimus David de Pomis in צֶמַח דָּוִד. Etsi talibus nomen R. Selomoh putaverit ita esse vocatas, quia perforatæ essent in modum cribri. Sed potius accesserim R. David Kimchi qui vocem מִקְלְעוֹת ab eadem radice venientem exponit, צורות שדה' היינו עשבים וסעיפים שיכשיטו השדה: *figuras campi, cujusmodi sunt herbæ & ramusculi, qui campum ornant.* Quod verum putaverim, præsertim cum hodieque obtinere morem videam pingendi id genus figuris tentoria. Certe ut *cilicia* magnam cum hac voce similitudinem habent; ita in Polluce legimus: *Βαίτη ποιμένικος χιτών· ὕτω δ*

Σις

nibus; aut ex coriis tunicas, aut tegmenta fecerant, quibus tela vitarent.

XLV. [1] In occupandis præsidiis magna vi uterque 1
utebatur. Cæsar, ut quam anguſtiſſime Pompejum contineret; Pompejus, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet. crebraque ob eam cauſſam prœlia fiebant. In his quum legio Cæsaris IX [2] præſi- 2
dium quoddam occupaviſſet, & munire cœpiſſet; huic loco propinquum & contrarium collem Pompejus occupavit, noſtroſque opere prohibere cœpit: & quum 3
una ex parte prope æquum aditum haberet, primum ſagittariis funditoribuſque circumjectis, poſtea levis armaturæ magna multitudine miſſa, tormentiſque prolatis, munitiones impediebat. neque erat facile no- 4
ſtris uno tempore propugnare, & munire. Cæſar, quum ſuos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere ſe ſtatuit, & loco excedere. Erat per declive receptus: illi autem hoc acrius inſtabant, neque re- 5
gredi noſtros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians a- 6
pud ſuos Pompejus dixiſſe, *Non recuſare ſe, quin nullius*

Σοφοκλῆς καὶ τὰς σκηνὰς τὰς βαρβαρικὰς καλεῖ. Βαίτη, inquit, *promiſſa eſt tunica, & ſic quoque Sophocles tentoria barbarica vocat.* Nihil manifeſtius quam illud Βαίτη eſſe ab Hebræo בַּיִת *bait*, quod *domum* illis denotat. Centonum in bello uſum demonſtrat Vegetius lib. IV. cap. XV: cum ait *crudis ac recentibus coriis, vel centonibus* operiri vinearum latera. Etiam naves tegi illis docet diſertim Siſenna apud Nonium: *Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos ſupra perpetua claſſi ſuſpenſa cilicia obtenduntur.* Ubi egregiè emendat magnus Salmaſius, *perpetua ac laxe ſuſpenſa.* Quam conjecturam confirmo Ammiani verbis lib. XXIV. pag. 287: *Per propugnacula ciliciis undique laxius panſis, quæ telorum impetus cohiberent.* Centones autem ſunt ῥαπτοὶ ſeu veſtes ex variis lanis aut pannis conſutæ. De coriis nota res eſt. *D. Voſſius.*

1. *In occupandis præſidiis magna vi uterque utebatur. Cæſar,*] Scribo ex MSS. Petav. Bong. Cujacii, *magna vi uterque nitebatur, Cæſar ut* &c. *Idem.*

2. *Præſidium quoddam occupaviſſet*] Præſidium pro caſtello ſeu loco munito hic ponitur. Sic apud *Livium* lib. XXI. cap. LVII. *Pavore hoſtibus injecto, defenſum egregie præſidium eſt.* Et paullo poſt: *fama impigre defenſi ad Placentiam præſidii.* *Petr. Ciacconius* repoſuit *præſidio collem occupaviſſet;* quod hanc *præſidii* ſignificationem in animum non revocaret. *Davies.*

lius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese recepissent inde, quo temere essent progressæ.

1 XLVI. Cæsar receptui suorum timens crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci jussit, locumque in omnes partes quam-
2 maxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His re-
3 bus completis legiones reduci jussit. Pompejani hoc insolentius atque audacius nostros premere & instare cœperunt; cratesque pro munitione objectas [1] propule-
4 runt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar, veritus, ne non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur, à medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus, tuba signum dari, atque in hostes
5 impetum fieri jussit. Milites legionis IX subito [2] constipati

1. *Propulerunt, ut fossas transcenderent*] Sana est hæc lectio, & nihil opus, ut cum *Pet. Ciacconio* rescribatur *propulerunt & fossas transcenderunt*; crates enim eum in finem dejecere, ut iis fossas insternerent æquarentque. Sic lib. VII. de Bell. Gall. cap. LXXIX. *Proximam fossam cratibus integunt*. Vide & ejusdem libri c. LXXXVI. *Davies.*

2. *Constipati pila conjecerunt*] Mss. Pal. *complicati*. Sed noster & Cujacianus ac Pet. *conspirati*, συνεσπειραμένοι: seu *conglobati*. Nam σπεῖρα, ut Hesychius exponit, quoque est πλῆθος, τάγμα, & Suidas πλῆθος στρατευμάτων, & φάλαγγα explicat, unde σπεῖρα στρατηγὶς *cohors prætoria* Appiano; proprie si vertas *globus* erit: eaque propria Romanis vox, unde Annalium scriptor lib. XIV. *Donec Carrhenem integer à tergo globus circumvenit*. Vere hoc σπεῖρα. Ennius tamen, ut ex Festo discimus, hominum multitudinem ita appellavit, unde hemistichium hoc ejus,

— *spiras legionibus nexunt*.

Quod idem quam si dicas *conspirati*. Plinius de viris illustribus eam vocem proprie usurpavit de serpente. *Anguis è sedibus ejus elapsus, venerabilis, non horribilis, per mediam urbem cum admiratione omnium perrexit, & se in volumnii tabernaculo conspiravit*. Quomodo Maro de Laocoonte,

Corripiunt, spirisque ligant ingentibus.

D. Vossius.

Ibid.] Sic edidere *Just. Lipsius* & *Jos. Scaliger* ex conjectura *Paulli Manutii*. Codex *Pal. complicati*; editt. *Rom. Ven. Beroald. conspicati*; MSS. *Voss. Petav. Cujac.* & *Norvic. conspirati*, quæ recta est scriptura, ac idem denotat, quod condensati, in globum collecti. Vide *Marqu. Gudium* ad *Phædri* lib. I. Fab. II, 4. *Davies.*

ſtipati pila conjecerunt; & ex inferiore loco adverſus clivum incitati curſu, præcipites Pompejanos egerunt, & terga vertere coëgerunt. quibus ad recipiendum crates directæ, longuriique objecti, & inſtitutæ foſſæ magno impedimento fuerunt. Noſtri vero, qui ſatis 6
habebant ſine detrimento diſcedere, compluribus interfectis, v omnino ſuorum amiſſis, quietiſſime ſe receperunt, paulloque citra eum locum, aliis comprehenſis collibus, munitiones perfecerunt.

XLVII. Erat nova & inuſitata belli ratio, quum 1
tot caſtellorum numero, tantoque ſpatio, & tantis munitionibus, & toto obſidionis genere, tum etiam reliquis rebus. nam, quicunque alterum obſidere co- 2
nati ſunt, perculſos atque infirmos hoſtes adorti, aut prœlio ſuperatos, aut aliqua offenſione permotos continuerunt, quum ipſi numero militum equitumque præſtarent. Cauſſa autem obſidionis hæc fere eſſe con- 3
ſuevit, ut frumento hoſtes prohibeantur. at contra integras atque incolumes copias Cæſar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent. quotidie enim magnus undique navium 4
numerus conveniebat, quæ commeatum ſupportarent: neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte [1] ſecundum curſum haberet. Ipſe autem, conſum- 5
ptis omnibus longe lateque frumentis, ſummis erat in anguſtiis. Sed tamen hæc ſingulari patientia milites fe- 6
rebant. recordabantur enim, [2] eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos, labore & patientia maximum bellum confeciſſe. Meminerant ad Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum ſe gentium victores diſceſſiſſe. Non, illis 7
hor-

1. *Secundum curſum haberet*] Licet hæc lectio non ſit prorſus ſolœca, malim tamen *ſecundum curſum haberent*, quod in MS. *Norvic.* & edit. *Steph.* reperi. *Davies.*

2. *Eadem ſe ſuperiore anno in Hiſpania perpeſſos*] Mſ. Petav. *eandem ſe ſuperiore anno in Hiſpania inopiam perpeſſos.* D. Voſſius.

hordeum quum daretur, non legumina recusabant; pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.

1 XLVIII. Est etiam genus radicis inventum [1] ab iis, qui fuerant cum Valerio, [2] quod appellatur Chara: quod admistum lacte multum inopiam levabat: id ad
2 similitudinem panis efficiebant. Ejus erat magna copia.
3 ex hoc effectos panes, quum in colloquiis Pompejani

1. *Ab iis qui fuerant cum Valerio*] Legionem designat xx. Nam illa cum Valerio Flacco in Asia adversus Mithridatem missa, ab eo Valerio, nomen accepit *Valerianæ*; sed & altera fuit legio vicesima, cui nomen *Victricis*. nam in vet. lap. quo recensentur nomina legionum, invenio scriptum xx *Victrix*. Egregius est hac de re locus Dionis lib. LV. pag. 564. Οἱ εἰκοστοὶ, οἱ καὶ Οὐαλερίειοι, καὶ νικήτορες ὠνομασμένοι, καὶ ἐν Βρεττανίᾳ τῇ ἄνω ὄντες, οὕς τινας αὐτοὺς, ἐμοὶ δοκεῖν, μετὰ τῶν τῆν τε τοῦ εἰκοστοῦ ἐπωνυμίαν ἐχόντων, καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ τῇ ἄνω χειμασόντων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα μηθ᾽ ὑφ᾽ ἁπάντων Οὐαλερίειοι ἐπεκλήθησαν, μήτε νῦν ἔτι ταύτῃ τῇ προσηγορίᾳ χρῶνται, παραλαβὼν ἐτήρησε. Loquitur autem de Augusto aitque illud nomen *Valeria*, jam sua ætate periisse, ut mirum non sit eam in lapp. non memorari. Fuit autem iste L. Valerius Flaccus in Asia anno v. c. DCLXVIII à legato suo C. Fimbria interfectus. Atque quia ex eo Fimbria ipse exercitum tenuit, ideo milites eos, qui Dioni Valeriani sunt, Plutarchus Fimbrianos vocat in vita Luculli. Meminit ejus Valerii ipse Cæsar infra, cum ait; in eo fuit numero *Valerius Flaccus* L. filius ejus, *qui prætor Asiam obtinuerat*. D. Vossius.

2. *Quod appellatur chara*] Disputant docti quæ hæc radix sit; Plinio *Lapsana* vocatur lib. XIX. cap. VIII. *Nec non olus quoque sylvestre est, trium foliorum* (*triumphorum* alii legunt) *Divi Julii carminibus præcipuè jocisque militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobravere, lapsana se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cavillantes.* Sed alio loco (lib. XIX. cap. V.) de generibus brassicarum loquens ait: *Etiam unum sylvestre Græci cheram vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam, fronde copiosius quam corpore.* Armoraciam Isidorus libro XVII. cap. X. exponit *lapsanam*. Theophrastus lib. IX. φύεται δὲ παρ᾽ αὐτοῖς (de Arcadibus loquitus) ὅ,τε ἐλλέβορος ἀμφότερος, καὶ ὁ λευκὸς καὶ ὁ μέλας ἔτι δὲ δαῦκον δαφνοειδὲς κροκόεν, καὶ ἣν ἐκεῖνοι μὲν ῥάφανον ἀγρίαν καλοῦσι, τῶν δ᾽ ἰατρῶν τινὲς κέραν. Hic quoque brassicæ sylvestris nomen facit *ceram*: quantillum hoc abest à *chera*. Quare illa chara Cæsaris, & *chera* ac *lapsana* Plinii, deinde & *cera* Theophrasti eadem radix esse videtur. Carolus Clusius ambigebat, an Tataria Hungarica ea esset herba, de qua loquitur Cæsar: An verè, judicare non est meum. Illud dicere audeo, Plinium & *armoraciam*, & *lapsanam*, & *cheram* pro eodem sumsisse. Alii vero, qui ad Dioscoridis χάρον nos remittunt, multum falli videntur. *D. Vossius.*

3. *Ex hoc effectos panes cum in colloquiis Pompeiani &c.*] Contra ea tradit *Appianus* Bell. Civ. lib. II. pag. 465. seq. Ὅτι αὐτόμολοι Πομπηΐῳ τοιούσδε ἄρτους (τὴν πόαν ἀρτοποιηθεῖσαν).

ni famem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant,
ut spem eorum minuerent.

XLIX. Jamque frumenta maturescere incipiebant; 1
atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se
habituros copiam confidebant. crebroque voces mili- 2
tum in vigiliis colloquiisque audiebantur, *prius se cor-
tice ex arboribus victuros, quam Pompejum e manibus di-
missuros.* Frequenter etiam ex perfugis cognoscebant e- 3
quos eorum vix tolerari, reliqua vero jumenta interis-
se; uti autem ipsos valetudine non bona, quum angu- 4
stiis loci, [1] & odore tetro ex multitudine cadaverum,
& quotidianis laboribus, insuetos operum, tum [2] aquæ
summa inopia affectos. omnia enim flumina, atque o-
mnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut aver-
terat, aut magnis operibus obstruxerat. Atque, ut e-
rant loca montuosa, & ad specus angustiæ vallium,
has sublicis in terram dimissis præsepserat, terramque
aggesserat, ut aquam continerent. Itaque illi necessa- 5
rio loca sequi demissa, ac palustria, & puteos fodere,
cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera
addebant: qui tamen fontes à quibusdam præsidiis ab-
erant

προσήνεγκαν, ὡς εὐφρανθέντες ἰδόντα· ὁ δὲ οὐχ ἥσθη, ἀλλ' εἶπεν, Οἵοις θηρίοις μαχόμεθα. Vide & *Suetonium* in Julio cap. LXVIII. At à *Cæsaris* narratione stat *Plutarchus* in Cæsare pag. 726. *Davies.*

1. *Odore tetro ex multitudine cadaverum*] Sic reposui ex MSS. *Ciaccon.* & *Norvic.* ac ita laudat *J. F. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XVII. cum in vulgatis edatur *odore tetro, & multitudine cadaverum*; inepte prorsus: unde enim teter odor nisi ex multitudine cadaverum? aut cur ob multitudinem cadaverum mala valetudine uterentur Pompeiani, si fœtorem non emittebant mortuorum corpora? *Odor ex multitudine cadaverum* idem est ac odor multitudinis cadaverum, ut paullo ante *corticem ex arboribus* pro arborum cortice posuit; nec aliter hujusce libri cap. LVIII. *frondem ex arboribus* dixit. *Davies.*

2. *Aquæ summa inopia affectos*] In MS. quidem *Ciaccon.* est *afficeret*; at reliqui omnes vulgatam lectionem constanter retinent. Hoc tamen non impediit, quo minus *Pet. Ciacconius* & *Jos. Scaliger* ultimam vocem excludendam censerent, quibus succinit *J. F. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XVII. Non accedo; simili enim modo *Vitruvius* lib. I. Archit. cap. I. *Hostes horrescerent timore eorum fortitudinis affecti.* Locutio sane carpi non potest, nam *malo affici* dixit etiam *Phædrus* lib. I. Fab. V, 10. *Davies.*

6 erant longius, & celeriter æstibus exarescebant. At
Cæsaris exercitus optima valetudine, summaque aquæ
copia utebatur; tum commeatus omni genere præter
frumentum abundabat: quibus quotidie [1] melius succedere tempus, majoremque spem maturitate frumentorum proponi videbant.

1 L. In novo genere belli novæ ab utrisque bellandi
rationes reperiebantur. Illi, quum animadvertissent ex
ignibus noctu cohortes nostras ad munitiones excubare, [2] silentio adversi universas intra multitudinem
sagittas conjiciebant, & se confestim ad suos recipie-
2 bant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperiebant remedia, [3] ut alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt.

1 LI. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens
castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum
legionibus II. cujus adventu facile sunt repulsi Pom-
2 pejani. neque vero conspectum aut impetum nostrorum tulerunt: primisque dejectis, reliqui se verterunt, & loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne lon-

1. *Melius succedere tempus*] V. c. noster *subtrere*, MS. *Cujac.* (& *Norvic.*) *subterere*, Pet. *subterire*. An corruptum est ex *subvenire?* D. Vossius.

2. *Silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant*] In aliis codd. erat *silentio adgressi*. Sed *adversi* in v. c. nostro & ms. Cujaciano legitur; qui & pro *intra* habet *inter*. & sic quoque Pet. at pro *universas* in Pal. & Bong. scribitur *universam*. Idem.

Ibid.] Sic edidit *Jos. Scaliger*, ac ita sane scribitur in MSS. *Voss. Cujac. Petav.* & *Norvic.* nisi quod illi *inter multitudinem* exhibeant. Ex hac tamen lectione nihil sani possum exsculpere. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* *Silentio aggressi universam intra multitudinem*; unde rescribendum crediderim *silentio egressi universam intra multitudinem* &c. Sic lib. VII. B. G. cap. XI. *Silentio ex oppido egressi.* Ac cap. XXXVI. *Silentio noctis Cæsar ex castris egressus.* Vide & ejusdem libri cap. LVIII. *Davies.*

3. *Ut alio loco ignes facerent, alio excubarent*] Postremæ duæ voces ab omnibus mssis absunt. In v. c. nostro quoque est signum hiatus. Et nihil certius est quam deesse complura. Desideratur autem quo abierit Cæsar: & initium irruptionis Pompejanorum; an plura non facile dixerim. *D. Vossius.*

longius prosequerentur, Sulla revocavit. At plerique 3
existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die
potuisse finiri. cujus consilium reprehendendum non
videtur. [1] aliæ enim sunt legati partes atque Impera- 4
toris. alter omnia agere ad præscriptum; [2] alter libere
ad summam rerum consulere debet. Sulla à Cæsare ca- 5
stris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque
prœlio decertare voluit: [3] quæ res tamen fortasse ali-
quem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sum-
psisse videretur. Pompejanis magnam res ad receptum 6
difficultatem afferebat. nam ex iniquo progressi loco
in summo constiterant: si per declive sese reciperent,
nostros ex superiore insequentes loco verebantur. ne- 7
que multum ad solis occasum temporis supererat. spe
enim conficiendi negotii, prope in noctem rem dedu-
xerant. Ita, necessario, atque ex tempore capto con- 8
silio, Pompejus tumulum quendam occupavit: qui
tantum aberat à nostro castello, [4] ut telum tormen-
to

1. *Aliæ enim sunt legati partes, atque Imperatoris*] Hanc quidem lectionem retinent editt. vett. præplacet tamen ea, quam in MS. *Norvic.* reperi; hic enim habet *alia sunt legati partes, alia Imperatoris.* Sic etiam in suo Codice videtur legisse *Jul. Celsus* pag. 198. editt. Londin. *Davies.*

2. *Alter libere ad summam rerum consulere debet*] Nihil agunt Ursinus & Ciacconius, cum locum sanum corrigere nituntur. *Ad summam rerum consulere* est *consulere rebus* secundum τὰς περιστάσεις, quod Imperatoris est. At *consulere de summa rerum*, quomodo emendatum frustra volebat Ciacconius, est *cum aliis communicare consilium de summa rerum.* Unde ipse Cæsar, *neque de summa belli suum judicium sed imperatoris esse existimat.* Hic judicare de summa belli, & consulere ad summam rerum unius viri sunt, nimirum solius imperatoris. Miror doctos adeo viros in tam facili re cœcutire & errare potuisse. *D. Vossius.*

3. *Quæ res tamen fortasse aliquem casum*] *Ciacconius* conjicit *cum res tanta*, vel *si res tanta.* Sed illud *tamen* suspectissimum mihi, in *Petaviano* non reperiri gaudeo. *D. Vossius.* Abest etiam à MS. *Norvic.* Davies.

4. *Ut telum tormentumve missum adjici non posset*] An tormentum quoque mittitur? Contra mentem Cæsaris hoc, & contra rationem ipsam. Lego ex v. c. nostro & Palat. ac Bongarſ. *telum tormento missum.* Nisi malis, ne illud *ve* penitus pereat, legere *tormento emissum.* Parum certe refert. *D. Vossius.*

Ibid.] Editt. nullo sensu habent *telum tormentumve missum:* sed lectionem, quam recepi, diserte exhibet MS. *Norvic.* eamque in aliis Codd. inventam probarunt *D. Vossius* & *Marquard. Gudius* ad *Phædri* lib. IV. Fab. III. Sic *tormento missa tela* apud *Hirtium* lib. VIII. B. G.

to miſſum adjici non poſſet. Hoc conſedit loco, [1] atque eum communit: omneſque ibi copias continuit.

1 LII. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum eſt. nam plura caſtella Pompejus [2] pariter, diſtinendæ manus cauſſa, tentaverat; ne ex proximis præ-
2 ſidiis ſuccurri poſſet. Uno loco Volcatius Tullus impetum legionis ſuſtinuit cohortibus III, atque eam loco depulit. altero Germani munitiones noſtras egreſſi, compluribus interfectis, ſeſe ad ſuos incolumes receperunt.

1 LIII. Ita uno die VI prœliis factis, III ad Dyrrhachium, III ad munitiones, quum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium numerum ex Pompejanis cecidiſſe reperiebamus, evocatos centurio-
2 neſque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Aſiam obtinuerat: ſignaque ſunt ſex militaria relata. Noſtri non amplius XX omni-
3 bus ſunt prœliis deſiderati. Sed in caſtello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex
4 una cohorte centuriones oculos amiſerunt. &, quum laboris ſui periculique teſtimonium afferre vellent, millia ſagittarum circiter XXX in caſtellum conjecta Cæſari renumeraverunt: ſcutoque ad eum relato Scævæ centurionis, [3] inventa ſunt in eo foramina CCXXX.

Quem

cap. XIV. *Seneca* de Ira lib. I. cap. IX. *Tormentis exprimuntur tela*; nemo autem fando accepit, tormenta cum telis ſimul eſſe miſſa. *Davies.*

1. *Atque eum communit*] Ob verba præteriti temporis, quibuſcum hoc committitur, lege ex editt. *Ven. Steph. communiit*, vel ex MS. *Norvic.* & impreſſis *Rom. Beroald. communivit.* Utrum eligas, nihil refert. *Idem.*

2. *Pariter — tentaverat*] Simul, eodem tempore. *Juſtinus* lib. XVII. cap. II. *Regnum Macedoniæ cum vita pariter amittit*, *Salluſtius* Jug. cap. LXVIII. *Pariter cum occaſu ſolis.* Abeſt ſane vox à MS. *Norvic.* quod hanc ejus poteſtatem non caperet Librarius. *Idem.*

3. *Inventa ſunt in eo foramina* CCXXX] Sic vulgati & Petavian. codex. Sed Pal. CXX. & Bong. *centum* XX. Et ſic quoque Suetonius *centum viginti ictibus*, item Celſus. Quare ita emendo, nec ſola Plutarchi auctoritas mihi tanti eſt, ut ideo & Suetonium, & Celſum in mendi ſuſpicionem trahi velim. *D. Voſſius.*

Ibid.] Sic *Plutarchus.* Apud *Suetonium* tamen CXX leguntur. Uterque autem addit excuſſum eidem oculum,

lum,

Quem Cæsar, ut erat de se meritus, & de Republi- 5
ca, donatum [1] millibus ducentis æris ab octavis ordinibus ad Primipilum se transducere pronunciavit. ejus enim opera castellum conservatum esse magna ex parte constabat. [2] cohortemque postea duplici stipendio, 6
frumento, vel speciariis militaribusque donis amplissime donavit.

LIV. Pompejus noctu magnis additis munitioni- 1
bus,

lum, fœmoreque & humero transfixum fuisse; quod idem *Lucanus* scribit. & *Valerius Maximus* lib. III. cap. II. *Hotoman.*

1. *Millibus ducentis æris*] Meus liber non habet *æris*. (Abest etiam à MS. *Norv.*) Recte: nam *Sestertiorum* intelligitur. *Ciaccon.*

2. *Cohortemque postea duplici stipendio, frumento, vel speciariis militaribusque donis amplissime donavit*] Locum depravatum jampridem ingens criticorum turba infeliciter tentavit: Victorius *frumento, veste diariis.* Cujacius *frumento veste cibariis.* Ellebodius *frumento, vestiariis.* Alii, *frumento, speciosisque aliis militaribus donis.* Omnes tantundem dixere, & Cæsarem ex eorum mente scripsisse nullus affirmare, quod sciam, ausit, certe probare nequibit. Ego primo legebam: *frumento, hastis puris, militaribus donis amplissime donavit.* Ubi ne id quidem satis placebat, reposui, *frumento, veste, armillis, militar. donis.* Nam armillas etiam datas totis cohortibus ex Livio probari potest, qui ait lib. X. *quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis aureisque coronis donat.* Sed egregia sunt Zonaræ verba Tom. II. Annal. qui percursis omnibus militaribus donis, tandem ait, καὶ οὐ κατ' ἄνδρα μόνον ἀριστεύσαντα ταῦτα ἐδίδοτο, ἀλλὰ καὶ λόχοις, καὶ στρατοπέδοις ὅλοις παρείχετο. *Atque hæc non uni tantum militi, qui strenue se gessisset, dabantur, verum & manipulis, ac totis legionibus.* Sed jam ne ipse quidem arbitror ita Cæsarem scripsisse: & succurrit conjectura, quam adeo probo ut non dubitem ipsum Cæsarem ita scripsisse. Ea est: *frumento veste & aliis militaribus donis amplissime donavit.* Pretium autem est literas literis conferre, ne quis audaciæ hic locum esse putet; in vv. cc. erat *frumento vespe ciariis militaribusque.* Nos mutamus: *frumento veste & aliis militaribus donis.* Nam τὸ *que* quod voci *militaribus* adhæret, ortum est ex perturbatione sensus. Ita habemus hic duplex stipendium: & frumentum, haud dubie etiam duplex: nam id solitum arguit vetus lapis extra Eboram, cui inscriptum:

D. M. S.
C. ANTONIO. C. F. FLA
VINO. VI. VIRO. IVN
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET. AN. DVPL. OB. VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PERP. MVN. EBOR.
MATER. P. C.

Ubi vides torque aureo & annona duplici donatum ob virtutem. & idem est annona duplex, ac frumentum. Veste etiam Cæsar cohortem donavit; nimirum *pura.* Exempla obvia sunt inter cætera hoc Livii lib. VII. *Milites qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum; in præsentia singulis bobus, binisque tunicis donati.* Per alia militaria dona, intellige armillas, hastas puras, aut, quæ similia, obsidionales coronas, aut torques. *D. Vossius.*

bus, reliquis diebus turres exſtruxit ; & in altitudinem pedum xv effectis operibus, vineis eam partem
2 caſtrorum obtexit ; & v intermiſſis diebus, [1] alteram noctem ſubnubilam nactus, exſtructis omnibus caſtrorum portis, & ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, ſilentio exercitum eduxit, & ſe in antiquas munitiones recepit.

1 LV. Ætolia, Acarnania, Amphilochis per Caſſium Longinum, & Calviſium Sabinum, ut demonſtravimus, receptis, tentandam ſibi Achajam, ac paullo longius progrediendum, exiſtimabat Cæſar, itaque eo Fuſium Kalenum miſit: & Q. Sabinum, & Caſſium
2 cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu, Rutilius Lupus, qui Achajam miſſus à Pompejo obtinebat, [2] Iſthmum præmunire inſtituit, ut Achaja
3 Fuſium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum voluntate ipſarum civitatum recepit : [3] nonnullas per vim expugnavit : reliquas civitates, circummiſſis legationibus, [4] amicitiæ Cæſaris conciliare

1. *Alteram noctem ſubnubilam nactus*] Ait Ciacconius & Fulvius : *vel illud alteram abundat, vel aliquid deeſt, quod de Pompejo dictum ſit, qui ſubnubila nocte aut caſtra moviſſet, aut ad munitiones acceſſiſſet.* Falſum : nec abundat, nec deeſt quidquam. Statim enim præmiſit Cæſar : *Pompejus noctu magnis additis munitionibus.* D. Voſſius.

2. *Iſthmum præmunire inſtituit, ut Achaja Fuſium prohiberet*] Iſthmum Achaicum, hic Corinthiacum intellige. Nam Achajam temporibus hiſce totam Græciam fere vocaverunt, quia cum ea à Romanis vinceretur, principatus Græciæ penes Achæos erat. At quærat quiſpiam, cur Lupus, Calenum Achaja prohibere cupiens, Iſthmum præmuniverit. Nimirum ne in Peloponneſum penetraret : nam & hæc Achaja eſt : adeoque in illa eſt etiam Achaja, quam propriam vocat Ptolemæus. Etſi non illuc reſpexerit Cæſar : ſed locutus ſit more Romanorum, quibus in Achaja quoque Corinthus & aliæ Peloponneſi urbes cenſebantur. Abſque hoc hiſtoriam intelligere nequeas. *D. Voſſius.*

3. *Nonnullas per vim expugnavit*] MSS. & impreſſi vett. exhibent *nonnullas* urbes *per vim expugnavit*, ſed eam vocem, jubente *Pet. Ciacconio*, omiſit *Joſ. Scaliger* ; quod nollem factum : hic enim aliud eſt *urbs*, aliud *civitas* ; illa vox ipſum oppidum denotat, hæc urbium incolas. *Davies.*

4. *Amicitiæ Cæſaris conciliare ſtudebat*] Ita primus Scaliger edidit, repugnantibus mſſis, in quibus eſt *amicitia.* Ego vero veterem lectionem repono, levi correctiuncula ex Petav. & vet. cod. noſtro : *amicitiæ Cæſari conciliare ſtudebat.* Opponit Cæſar

liare ſtudebat. In his rebus fere erat Fuſius occupatus.

LVI. Omnibus deinceps diebus Cæſar exercitum in 1
aciem æquum in locum produxit, ſi Pompejus prœ-
lio decertare vellet; ut pene caſtris Pompeji legiones
ſubjiceret: tantumque à vallo ejus prima acies abe-
rat, [1] uti ne in eam telum tormentumve adigi poſ-
ſet. Pompejus autem, ut famam & opinionem homi- 2
num teneret, ſic pro caſtris exercitum conſtituebat,
ut tertia acies vallum contingeret, omniſque ejus in-
ſtructus exercitus telis ex vallo adjectis protegi poſ-
ſet.

LVII. Hæc quum in Achaja atque apud Dyrrha- 1
chium gererentur, Scipionemque in Macedoniam ve-
niſſe conſtaret; non oblitus priſtini inſtituti Cæſar,
mittit ad eum Clodium, ſuum atque illius familiarem;
quem ab illo tranſditum initio, & commendatum, in
ſuorum neceſſariorum numero habere inſtituerat. Huic 2
dat litteras, mandataque ad eum: quorum hæc erat
ſumma: *Seſe omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari
factum, vitio eorum, quos eſſe auctores ejus rei voluiſſet:
quod ſua mandata perferre non opportuno tempore ad Pom-
pejum vererentur: Scipionem ea auctoritate eſſe, ut non ſo-* 3
*lum libere, qua probaſſet exponere; ſed etiam ex magna
parte compellere, atque errantem regere poſſet: præeſſe au-
tem ſuo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, vires
quoque ad coërcendum haberet: quod ſi feciſſet, quietem* 4
*Italiæ, pacem provinciarum, ſalutem imperii uni omnes
acceptam relaturos.* Hæc ad eum mandata Clodius re- 5
fert.

ſar quod antea dixit, *per vim*, & *amicitiam*. Nobis uſitatiſſimus mos loquendi, *met goeden wille ende vriendſchap*: etiam, *met goedlyke onderhandelinge*. idem hic vult Cæſar. *D. Voſſius*.

1. *Uti ne in eam telum tormentumve adigi poſſet*] Emendo ut ſupra ex Bongarſ. *telum tormento*. Idem.

Ibid.] Sic edidit *Joſ. Scaliger*; at MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *telo termentove adigi poſſet*, unde reponit *Pet. Ciacconius*, *tela tormentave adigi poſſent*. Sed reſcribendum *telum tormento adigi poſſet*, ut habet MS. *Bongarſ.* probante *D. Voſſio*. Hanc ſane veram eſſe lectionem res ipſa clamat. Vide notat. ad hujuſce libri cap. LII, *Davies*.

fert. Ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus,
6 reliquis ad colloquium [1] non admittitur. Castigato
Scipione à Favonio, ut postea confecto bello reperie-
bamus; infectaque re, sese ad Cæsarem recepit.

1 LVIII. Cæsar, quo facilius equitatum Pompejanum
ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohibe-
ret, aditus duos, quos esse angustos demonstravimus,
magnis operibus præmunivit: castellaque his locis po-
2 suit. Pompejus, ubi nihil profici equitatu cognovit,
paucis intermissis diebus, rursum eum navibus ad se
3 intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli,
adeo ut foliis ex arboribus strictis, & teneris arun-
4 dinum radicibus contusis equos alerent. frumenta e-
nim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpse-
rant; & cogebantur Corcyra, atque Acarnania, lon-
go interjecto navigationis spatio, pabulum supportare:
quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, at-
5 que his rationibus equitatum tolerare. Sed postquam non
modo hordeum, pabulumque omnibus in locis, her-
bæque desectæ, sed etiam frons ex arboribus deficie-
bat, [2] corruptis equis macie, conandum sibi aliquid
Pompejus de eruptione existimavit.

1 LIX. Erant apud Cæsarem ex equitum numero Al-
lobroges duo fratres Roscillus & Ægus, Adbucilli fi-
lii, qui principatum in civitate multis annis obtinue-
rat, singulari virtute homines, quorum opera Cæsar
omni-

1. *Non admittitur. Castigato Scipione à Favonio*] Sic quidem interpungunt editt. veteres, quas secuti sunt *Just. Lipsius*, & *Jos. Scaliger*, quod mihi sane mirum videtur, cum ipse sensus ostendat eam distinctionem esse vitiosam. Emenda *ad colloquium non admittitur, castigato Scipione à Favonio* &c. Objurgarat Scipionem Favonius, quod mandata Cæsaris libenter audiisset: quam ob caussam postea Clodius in colloquium non admittitur. Si vulgatam interpunctionem serves, hiulca erit oratio. *Davies.*

2. *Corruptis equis macie*] Non multo aliter cap. LXIV. *corruptum timore* dixit. Sed & auctores *corruptum* pro macilento usurpant. *Plautus* Amphit. Act. V. Sc. I, 6. *Corrupta sum, atque absumta sum. Phædrus* lib. II. Fab. VIII, 21. *Et quia corruptos nuper viderat boves.* Similis est verbi ratio apud *Propertium* lib. III. El. XIII, 20. *Idem.*

omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque erat usus.
His domi ob has caussas amplissimos magistratus man- 2
daverat; atque eos extra ordinem in senatum legendos
curaverat: agrosque in Gallia ex hostibus captos, præ-
miaque rei pecuniariæ magna tribuerat; locupletesque
ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non solum 3
apnd Cæsarem in honore erant, sed etiam apud exer-
citum cari habebantur. sed freti amicitia Cæsaris, &
stulta ac barbara arrogantia elati despiciebant suos,
[1] stipendiumque equitum fraudabant, & prædam o-
mnem domum avertebant. Quibus illi rebus permoti u- 4
niversi Cæsarem adierunt, palamque de eorum inju-
riis sunt questi; & ad cætera addiderunt, falsum ab his
equitum numerum deferri, quorum stipendium aver-
terent.

LX. Cæsar neque tempus illud animadversionis es- 1
se existimans, & multa virtuti eorum concedens, rem
distulit totam; illos secreto castigavit, quod quæstui
equites haberent, monuitque ut [2] ex sua amicitia o-
mnia exspectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua
sperarent. Magnam tamen hæc res illis offensionem, 2
& contemptionem ad omnes attulit. idque ita esse,
quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex do-
mestico judicio atque animi conscientia intelligebant.
Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed 3
in aliud tempus reservari arbitrati, discedere à nobis,
& novam tentare fortunam, novasque experiri amici-
tias

1. *Stipendiumque equitum fraudabant*] Usitatior est loquendi formula *stipendio equites fraudabant*, at hujusce non desunt exempla. *Hyginus* Fab. LXXXIX. pag. 144. *Quod & ipsum Laomedon fraudavit*, ubi vide *Th. Munckerum*. Eodem modo locutus est idem scriptor Fab. CCXXIX. *Davies*.

2. *Ex sua amicitia omnia exspectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua sperarent*] Ultimam verborum bigam delevit *Pet. Ciacconius*, cujus judicium secutus *Jos. Scaliger*, eas voces in sua editione uncinis cinxit. Mihi quidem stat, locum esse corruptum, sed qui leniore medicina sanari possit, si legamus *ex sua amicitia omnia sperarent, & ex præteritis suis officiis reliqua spectarent*. Elegans hicce *spectandi* usus videtur in caussæ fuisse, cur imperiti Librarii *nostrum* corruperint Alioquin hæc verba passim inter se confunduntur. *Idem*.

4 tias conſtituerunt: & cum paucis collocuti clientibus
ſuis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati ſunt præfectum equitum C. Voluſenum
interficere, ut poſtea, bello confecto, cognitum eſt;
ut cum munere aliquo perfugiſſe ad Pompejum vide-
5 rentur. Poſtquam id difficilius viſum eſt, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, [1] perinde ac ſatisfacere, & fraudata reſtituere vellent, multis coëmptis equis, ad Pompejum tranſierunt cum iis quos ſui conſilii participes habebant.

1 LXI. Quos Pompejus, quod erant honeſto loco
nati, & inſtructi liberaliter, magnoque comitatu, &
multis jumentis venerant, virique fortes habebantur,
& in honore apud Cæſarem fuerant; quodque novum,
& præter conſuetudinem acciderat, omnia ſua præſi-
2 dia circumduxit, atque oſtentavit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques, à Cæſare ad Pompejum tranſierat; quum pene quotidie à Pompejo ad Cæſarem perfugerent, vulgo vero in Epiro, atque Ætolia conſcripti milites, earumque regionum omnium,
3 quæ à Cæſare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, ſeu quid in munitionibus perfectum non erat, ſeu quid à peritioribus rei militaris deſiderari videbatur, temporibuſque rerum, & ſpatiis locorum, [2] & cuſtodiarum varia diligentia animadverſa, prout cujuſque

1. *Perinde ac ſatisfacere*] Sic *Ciacconii* liber, cujus fidem ſecutus eſt *Joſ. Scaliger*. Reliqui omnes *perinde ac* ſuis *ſatisfacere*; quorum conſenſus non eſt ſpernendus, cum huic verbo *Dativum caſum* alibi *Cæſar* adjunxerit. Sic lib. I. B. G. cap. XIV. *Si Allobrogibus ſatisfaciant, ſeſe cum iis pacem facturum*. Et cap. XLI. *Egerunt, uti Cæſari ſatisfacerent*. Ac iterum lib. VII. B. G. cap. LXXXIX. *Morte ſua Romanis ſatisfacere, ſeu vivum tranſdere velint*. Vide & ſcriptorem de Bell. Hiſp. cap. XXII. *Davies*.

2. *Et cuſtodiarum varia diligentia animadverſa*] Hæc *Scaligeri* lectio, quæ in *Palat*. quoque ac *Bong*. reperitur. In prioribus editt. erat *vera diligentia*; peſſime. Vera eſt *cuſtodiarum viribus ac diligentia*, quomodo diſertim in *Petaviano*, optimo codice (& MSto *Norvic*.) legitur. v. c. noſter *viria diligentia*; Cujacianus *viria diligentia*. Nimirum *viribus ac* primo depravatum in *viria*, poſtea in *vera*. D. Voſſius.

jusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut
studium ferebat, hæc ad Pompejum omnia detulerunt.

LXII. Quibus ille cognitis, eruptionisque jam an- 1
te capto consilio, ut demonstratum est, tegmenta ga-
leis milites ex viminibus facere, atque aggerem com-
portare jubet. His paratis rebus, magnum numerum 2
levis armaturæ & sagittariorum, aggeremque omnem
noctu in scaphas & naves actuarias imponit; & de me-
dia nocte cohortes LX ex maximis castris præsidiisque
deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ per-
tinebant ad mare, longissimeque à maximis castris Cæ-
saris aberant. Eodem naves, quas demonstravimus ag- 3
gere & levis armaturæ militibus completas, quasque
ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; & quid
à quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæ- 4
sar [1] Lentulum Marcellinum quæstorem cum legione
IX positum habebat. Huic, quod valetudine minus com-
moda utebatur, Fulvium Postumum adjutorem sum-
miserat.

LXIII. Erat eo loco fossa pedum XV, & [2] vallus 1
con-

1. *Lentulum Marcellinum*] *Lentulus Marcellinus*, qui à Cæsare hic nominatur, potest esse filius Cn. Lentuli Marcellini Consulis anno DCXCVII. qui in argenteo denario LENTULUS MARCELLINUS Cos. dicitur. Sed sive is, sive alius fuerit, qui Cæsaris Quæstor describitur, à Marcellis omnino adoptatus videtur, cum esset Cornelia familia oriundus. Et fortasse P. Lentulus esse potest, is qui à M. Marcello adoptatus, ut in Bruto refert *Cicero*, ex ipsa adoptionis formula Marcellinus dictus est. Ad indicandum vero utriusque familiæ honorem in altera denarii parte, Idææ matris simulacrum Marcellini signare consueverunt, à quo extant apud *Ciceronem* hæc verba in oratione de Aruspicum responsis: *Sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia Romæ collocaverunt: quæ vir accepit is, qui est optimus à Populo Rom. judicatus, P. Scipio; femina autem, quæ matronarum castissima putabatur, Q. Claudia. Valerius Maximus* lib. VII. cap. V. *P. autem Scipio Nasica, togatæ potentiæ clarissimum lumen, is qui Consul Jugurthæ bellum indixit: qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctissimis manibus excepit.* Vide & *Livium* lib. XXIV. *Ovidium* lib. IV. Fast. & *Solinum* cap. VII. *F. Ursinus.*

2. *Vallus contra hostem in altitudinem pedum X*] Vallus proprie est Stipes. *Servius* ad illud *Virgilii* Georg. II, 25.

Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos,

ait *Bis idem dixit; nam & valli & su-*

contra hostem in altitudinem pedum X: tantundemque
2 ejus valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, intermisso spatio pedum DC, alter conversus in contrariam
3 partem erat vallus, humiliore paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne navibus nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, ut si ancipiti prœlio dimicaretur, posset resisti.
4 Sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod [1] millia passuum in circuitu XIIX munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat.
5 Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. quæ res nota erat Pompejo, delata per Allobroges perfugas;
6 magnumque nostris attulit incommodum. nam, ut ad mare nostræ cohortes IX legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompejani exercitus: novusque eorum adventus exstitit: simulque navibus circumvecti milites [2] in anteriorem vallum tela jaciebant: fossæque aggere complebantur: & legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque cujusque generis, telisque terrebant; magnaque multitudo sagittariorum ab utraque parte circumfundebatur.
7 Multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegmenta galeis imposita de-
8 fendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri premerentur, atque ægre resisterent; animadversum est vitium

des idem sunt. Vide & eundem Grammaticum ad Æn. IX, 146. ac X, 120. *Vegetius* lib. III. cap. VIII. *Supra quem* (aggerem) *valli, id est, sudes, vel tribuli lignei per ordinem digeruntur.* Hic autem & sæpius hoc in capite munitionem ex stipitibus concinnatam denotat. *Davies.*

1. *Millia passuum —— XIIX munitiones erat complexus*] Sic quidem MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* At ex Codice *Ciacconiano* rescribendum arbitror *munitionibus erat complexus*; id quod Latinitas videtur postulare. *Idem.*

2. *In anteriorem vallum tela jaciebant*] Alii legunt *in interiorem vallum*: ego emendaveram *exteriorem*, quod statim interioris munitionis fit mentio. Postea ita omnino reperi scriptum in meo veteri libro *Ciaccon.* Hanc lectionem confirmat *Joan. Fr. Gronovius* Observat. lib. III, cap. XVIII. *Davies.*

tium munitionis, quod ſupra demonſtratum eſt; atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare, navibus expoſiti in averſos noſtros impetum fecerunt; atque ex utraque munitione dejectos terga vertere coëgerunt.

LXIV. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohor- 1
tes ſubſidio noſtris laborantibus ſummiſit; quæ ex ca-
ſtris fugientes conſpicatæ, neque illos ſuo adventu con-
firmare potuerunt, neque ipſæ hoſtium impetum tu-
lerunt. Itaque quodcumque addebatur ſubſidio, id cor- 2
ruptum timore fugientium terrorem & periculum au-
gebat. hominum enim multitudine receptus impedie-
batur. In eo prœlio, quum gravi vulnere eſſet affe- 3
ctus Aquilifer, [1] & à viribus deficeretur, conſpicatus
equites noſtros, *Hanc ego*, inquit, *& vivus multos per*
annos magna diligentia defendi, & nunc moriens eadem
fide Cæſari reſtituo. Nolite, obſecro, committere, quod ante 4
in exercitu Cæſaris non accidit, [2] *ut rei militaris dedecus*
admittatur; incolumemque ad eum referte. Hoc caſu A-
quila conſervatur, [3] omnibus primæ cohortis centu-
rio-

1. *A viribus deficeretur*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *viribus deficeret*; ſed lectionem à me receptam diſertim exhibent MSS. *Norvic.* & *Urſin.* eamque in Codice *Petav.* reperit *Marq. Gudius.* In eo tamen falſus eſt vir doctiſſimus, quod ad *Phædri* lib. I. Fab. XXI. tradiderit, omnes editiones habere *viribus deficeret*, cum *Joſ. Scaliger* imprimendum curaverit *viribus deficeretur.* Davies.

2. *Ut rei militaris dedecus admittatur*] Non damno lectionem. Sed quid ſi ſcribatur, *ut rei militaris decus amittatur.* Ut decus rei militaris appelletur vexillum. Sane *admittatur* facile ex *amittatur* fieri potuit: nam in mſſis hæc promiſcue ſcribuntur *admittatur*, *ammittatur*, *amittatur.* Sed, ut dixi, non muto vulgata: nam & in Celſo invenio: *cavete dedecus Cæſarianis caſtris indignum.* D. Voſſius.

Ibid.] *D. Voſſius.* mavult *decus amittatur*, ut *decus rei militaris* appelletur vexillum. Eam quidem lectionem exhibet MS. *Norvic.* nec tamen probo; vulgatam enim ſcripturam in ſuo Codice invenit *Jul. Celſus*, qui pag. 201. de hac re ait *cavete dedecus Cæſaris caſtris inſolitum, ne forte hoſtium in manus veniat tanti ducis ſignum*; præterea, quod rem extra omnem dubitandi anſam ponit, aquila amiſſa maximæ erat ignominiæ; quippe apud Romanos ſacra fuit habita, ideoque delictum mors ſequebatur. Adi, ſi neſcis, *Juſt. Lipſium* Mil. Rom. lib. IV. Dial. V. *Davies.*

3. *Omnibus primæ cohortis centurio-*

rionibus interfectis, præter principem priorem.

1 LXV. Jamque Pompejani, magna cæde nostrorum, castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus. & M. Antonius, qui
2 proximum locum tenebat præsidiorum, ea re nunciata, cum cohortibus XII descendens ex loco superiore cernebatur. cujus adventus Pompejanos compressit; nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post Cæsar, significatione per ca-
3 stella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex præsidiis,
4 eodem venit. qui, cognito detrimento, quum animadvertisset Pompejum extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum navibus habere, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompejum munire jussit.

1 LXVI. Qua perfecta munitione, animadversum est à speculatoribus Cæsaris; cohortes quasdam, quod instar

nibus interfectis præter principem priorem] *Cohortes* nusquam nominat *Polybius*, alioqui diligentissimus in acie Romana explicanda. Omittendi caussam, opinor, habuit, quia Cohors in exercitu ordinaria non fuit, sed, si res posceret, ex tribus manipulis fiebat, uno hastatorum, altero principum, tertio triariorum. Quæ autem ex primis manipulis fiebat, *prima*; quæ è secundis, *secunda*; è tertiis, *tertia* vocabatur, usque ad decimam; quoniam deni erant manipuli in singulis militum generibus, hastatis, principibus, triariis: nam velites, neque manipulos, neque signa, neque centuriones proprios habebant; sed post *velitationem*, id est, jactum pilorum, & levem quandam pugnam ad acies utrimque committendas, æqua portione ad signa hastatorum, principum, triariorum redibant. *Princeps* autem *prior* dicebatur, Centurio ille manipuli principum, qui ex duobus prior creatus erat: nam, ut ait *Polybius*, duæ fiebant electiones centurionum à tribunis militum, utraque denum, quia deni erant manipuli in singulis generibus. Prior electio erat honoratior, usque eo, ut, qui centuriones in ea creabantur, iis rebus, quæ de bello deliberabantur, interessent. Hi rursus duos ipsi, qui posteriorem manipuli partem regerent, creabant, quos *Polybius* οὐραγοὺς appellat. Ita erant in singulis manipulis bini centuriones, & bini οὐραγοί. Omnino igitur, cum ex tribus manipulis, ut dixi, constaret cohors, quinque sunt interfecti primæ cohortis centuriones, uno conservato Principe priore. *Ald. Manut.*

ſtar legionis videretur, eſſe poſt ſilvam, & in vetera caſtra duci. Caſtrorum hic ſitus erat. Superioribus die- 2
bus, quum ſe IX legio Cæſaris objeciſſet [1] Pompejanis copiis, atque opere, ut demonſtravimus, ** circummuniret, caſtra eo loco poſuit. Hæc ſilvam quan- 3
dam contingebant, neque longius à mari paſſibus CD aberant. Poſt mutato conſilio quibuſdam de cauſſis, 4
Cæſar paullo ultra eum locum caſtra tranſtulit: pauciſque intermiſſis diebus, hæc eadem Pompejus occupaverat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat munitionem. Ita minora caſtra incluſa majoribus caſtelli at- 5
que arcis locum obtinebant. Item ab angulo caſtrorum 6
ſiniſtro munitionem ad flumen perduxerat, circiter paſſus CD, quo liberius, ac ſine periculo milites aquarentur. ſed is quoque, mutato conſilio quibuſdam de cauſſis, quas commemorari neceſſe non eſt, eo loco exceſſerat. Ita complures dies manſerant caſtra. Munitiones 7
quidem integræ omnes erant.

LXVII. Eo ſigno legionis illato, ſpeculatores Cæ- 1
ſari renunciarunt. Hoc idem viſum ex ſuperioribus quibuſdam caſtellis confirmaverant. Is locus aberat à no- 2
vis Pompeji caſtris circiter paſſus D. Hanc legionem ſperans Cæſar ſe opprimere poſſe, & cupiens ejus diei detrimentum ſarcire, reliquit in opere cohortes II, quæ ſpeciem munitionis præberent. ipſe diverſo itine- 3
re, quam potuit occultiſſime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amiſſis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeji caſtraque minora duplici acie duxit. Neque eum prima opinio fefellit. nam & pervenit 4
prius, quam Pompejus ſentire poſſet; & tametſi erant munitiones caſtrorum magnæ, tamen ſiniſtro cornu, ubi

1. *Pompejanis copiis atque opere* *] Dubitem deſint aliqua, an depravata, an denique tranſpoſita tantum verba ſint. In manuſcriptis nullum lacunæ veſtigium reperitur. *D. Voſſius.*

ubi erat ipſe, celeriter aggreſſus Pompejanos ex vallo
5 deturbavit. [1] Erat objectus portis eritius. hic paullisper
eſt pugnatum. Quum irrumpere noſtri conarentur, il-
li caſtra defenderent, fortiſſime T. Pulcione, cujus
opera proditum exercitum C. Antonii demonſtravimus,
6 è loco propugnante. Sed tamen noſtri virtute vice-
runt: exciſoque eritio, primo in majora caſtra, poſt
etiam in caſtellum, quod erat incluſum majoribus ca-
ſtris, irruperunt, [2] &, quod eo pulſa legio ſeſe rece-
perat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.
1 LXVIII. Sed fortuna, quæ plurimum poteſt, quum
in reliquis rebus, tum præcipue in bello, parvis mo-
mentis magnas rerum commutationes efficit; ut tum
2 accidit. Munitionem, [3] quam pertingere à caſtris ad
flumen ſupra demonſtravimus, dextri Cæſaris cornu
cohortes ignorantia loci ſunt ſecutæ, quum portam
quærerent, caſtrorumque eam munitionem eſſe arbi-
3 trarentur. Quod quum eſſet animadverſum conjun-
ctam eſſe flumini; protinus his munitionibus, defen-
dente

1. *Erat objectus portis eritius*] Eſt trabs, cui infixæ pinnæ ferreæ; & ſæpe verſatilis. Hodie quoque utimur iis nonnunquam ad obſtruendas aquas, niſi quod nunc ſuperne tantum aculei infigantur: in illo vetere ex omnibus lateribus. Meminit machinæ Siſenna apud Nonium in Verutum: *Saxaque ingentia & axe juncta trabes, per pronum incitabantur: axibuſque eminebant, in modum eritii militaris, veruta binum pedum*. Certum eſt locum corruptum eſſe. In veteri Venetâ editione legebatur: *Saxaque ingentia evincti trabe per pronum mutabantur*. Unde faciebam: *Saxaque ingentia, revincta trabe per pronum incitabantur*. Nam illa violenta verè machina ſi in lateribus molares, in medio axis verutis confixus. Turnebus ſcribebat: *Saxaque ingentia, & orbes axe juncti*. Non damno: ſi per orbes ut dixi intelligas ſaxa: nam de rotis ligneis ſi accipias, videtur non magnus impetus eſſe potuiſſe. Nomen machinæ ab ericio, ſeu erinaceo animali. In Pet. & Pal. conſtanter utroque loco ſcribitur *ericius*. In Bongars. bis *erycius*. quod addo, quia de literis hujus vocis diſputare doctos viros video. *D. Voſſius*.

2. *Et, quod eo pulſa legio ſeſe receperat*] In Petaviano τὸ *&* deſideratur. Palatinus habet *& quo pulſa legio ſeſe receperat*. Legendum ajo, *quo pulſa legio ſeſe receperat*. D. Voſſius.

3. *Quam pertingere*] Reſcribendum puto *pertinere*; altera enim voce nuſquam alibi uſus eſt *Cæſar*, perpetuo autem ea, quam dixi. *Davies*.

dente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus.

LXIX. Interim Pompejus, hac longa satis interje- 1
cta mora, & re nunciata, v legionem ab opere dedu-
ctam subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus
ejus nostris equitibus appropinquabat, & acies instru-
cta à nostris, qui castra occupaverant, cernebatur:
omniaque sunt subito mutata. Pompejana enim legio 2
celeris spe subsidii confirmata ab Decumana porta re-
sistere conabatur, atque ultro in nostros impetum fa-
ciebat. Equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per
aggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fu-
gæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat à sinistro se- 3
clusum, terrore equitum animadverso, ne intra muni-
tionem opprimeretur, [1] ex parte, qua proruebat, sese
recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias incide-
rent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant:
primisque oppressis, reliqui per horum corpora salu-
tem sibi, atque exitum pariebant. Sinistro cornu mi- 4
lites, quum ex vallo, Pompejum adesse, & suos fu-
gere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur,
quum extra & intus hostem haberent, [2] eodem, quo
venerant, receptui consulebant: omniaque erant tu-
multus, timoris, fugæ plena. adeo, ut, quum Cæsar
signa fugientium manu prehenderet, & consistere jube-
ret, alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent;
alii

1. *Ex parte, qua proruebat*] Vett. editt. *ex parte, ex qua proruebat*. MS. *Ciaccon. ex parte, quam proruebat*; unde vir ille doctissimus reponit *ex parte, quam proruerat*. MS. *Norvic.* vulgatam lectionem servat, ex qua tamen sensum congruum exsculpere nequeo. Credo *ea parte* (munitionis scilicet) *qua proruebat*; ut sit Hellenismus, quales in bonis auctoribus non desunt. *Hirtius* Bell. Afric. cap. XLI. *In eo loco*, quo *paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit*; ubi nos plura. Adi & virum clarissimum *Jac. Gronovium* ad *Ciceronis* de Fin. lib. I. num. XXIX. *Davies.*

2. *Eodem quo venerant, receptui consulebant*] In mss. Cujac. v. c. nostro, Pet. Palat. ac Bong. est *receptui sibi consulebant*. Emendo, *receptu sibi consulebant*. Nam quod ab Scaligero editum *receptui consulebant* non probo: nec sic locutum quemquam scio. *D. Vossius.*

alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret.

1 LXX. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod Pompejus insidias timens, credo, quod hæc [1] præter spem acciderant ejus, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; [2] equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem
2 momentum habuerunt. Munitiones enim à castris ad flumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeji, [3] propriam & expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt. Eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem attulit.

3 LXXI. Duobus his unius diei prœliis Cæsar [4] desideravit milites DCCCCLX, & notos [5] equites R* Felgina-

1. *Præter spem acciderant, ejus*] Deleta virgula, quæ in *Lipsii*, *Scaligeri*, nuperisque editt. obtinuit, rescribendum *præter spem acciderant ejus*, nisi cum *Rom. Ven. Beroald. Steph.* malis, ordine verborum mutato, *præter spem ejus acciderant*. Davies.

2. *Equitesque ejus, angustiis, portisque à Cæsaris militibus occupatis*] In mss. Cujac. v. c. nostro, Pet. Palat. ac Bong. reperio, *angustis portis, atque his à Cæsaris militibus occupatis*. Sed non damno vulgata, quia infra dicit Cæsar: *non illi angustias praeoccupatis castris*. D. Vossius.

3. *Propriam & expeditam Cæsaris victoriam*] In Petav. *propriam expeditam*. Mihi illud *propriam* aures offendit. Scio quidem dicere Hirtium de bello Alexandr. *victoriam sibi propriam à diis immortalibus portendi*. & de bello Africano: *victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur*. Sed alia ibi res est. Ego hic multò malim legere: *victoriam prope jam expeditam*. Certe si propria jam erat victoria, nihil opus addere expedita: si expedita tantum, nondum propria. Sed judicium aliorum esto. *Idem*.

Ibid.] *Victoria propria* est perpetua, qua locutione usus est *Hirtius* Bell. Afric. capp. XXXII. & LXXII. At mirum sane esset, si *Cæsar* ex victa hostium legione tantum commodum sperasset. Omnino itaque reponendum *prope jam expeditam*, ut diserte exhibet MS. *Norvic. Livius* lib. XLV. cap. XLI. *Ad alterum prope jam exspirantem veni*. *Hilarius* ad Constant. pag. 211. editt. Basil. Prope jam *nemo Christi est*. *Terentius* Heaut. Act. I. Sc. I, 46. Prope jam *ut pro uxore haberet*. Vide & vs. 52. *Davies*.

4. *Desideravit milites* DCCCCLX] Plutarchus de duobus millibus, Orosius de quaternis ait. In Celso nihil hâc de re invenio. *D. Vossius*.

5. *Equites R.* * *Felginatem, Tuticanum &c.*] Etsi non probo vv. cc. lectionem, non dubito tamen adscri-

ginatem Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem Placentia; A. Gravium Puteolis; M. Sacrativirum Capua; tribunos milites & centuriones xxx.
2 Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque, & fluminis ripis oppressa suorum terrore ac fuga sine ullo vulnere interiit, signaque sunt militaria xxxii amissa.
3 Pompejus eo proelio Imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est. sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit.
4 At Labienus, quum ab eo impetravisset, ut sibi captivos transdi juberet, omnes productos ostentationis, ut videbatur, caussa, [1] quo major perfugæ fides haberetur, commilitones appellans, & magna verborum contumelia interrogans, *solerentne veterani milites fugere*, in omnium conspectu interficit.

1 LXXII. His rebus tantum fiduciæ ac spiritus Pompejanis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse jam sibi viderentur.
2 Non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci, atque angustias præoccupatis castris, & ancipitem terrorem intra extraque munitiones, non abscissum in duas partes exercitum, quum [2] alter alteri auxilium ferre non posset, caussæ fuisse cogitabant.
3 non ad hæc addebant, non ex concursu acri facto, non proelio dimicatum; sibique

scribere, quia immane quantum à vulgata abit. *Equites Ro.* cccc *& Tutic*[illegible]*m Gallum, Senatoris filium, & à Placentia* c, *& à Puteolis* c, *& à Capua* x. *sacrati viri &* x *Trib. militum, & centuriones* xxx. Sic Palatin. & Bong. nisi quod hic pro *Tuticanum* depravate habet *Tutianum.* & pro xxx, xxxii. Qui numerus & in mss. Cujacii, ac Pet. & v. c. nostro reperitur. Orosius habet *centuriones* xxii. Sed pro *Felginatem* Petav. & v. c. noster constanter habent utroque loco *Fleginatem.* D. Vossius.

1. *Quo major perfugæ fides haberetur*] Noli cum Ursino aut Ciacconio putare hunc esse corruptum locum, sanissimus est. Perfugam Cæsar per contumeliam vocat ipsum Labienum. Eundem errorem Rubenius erravit: quod tamen in Cæsare illi novum non est. *Idem.*

2. *Alter alteri*] Placet, quod in MSto *Norvic.* legere est, *altera alteri*, nimirum pars exercitus. *Davies.*

que ipsos multitudine atque angustiis majus attulisse
4 detrimentum, quam ab hoste accepissent. non denique
communes belli casus recordabantur, quam parvulæ
sæpe caussæ vel falsæ suspicionis, vel terroris repenti-
ni, vel objectæ religionis, magna detrimenta intulis-
sent: quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio in ex-
ercitu esset offensum: sed proinde, ac si virtute vicis-
sent, neque ulla commutatio rerum posset accidere,
per orbem terrarum, fama ac litteris victoriam ejus
diei concelebrabant.

1 LXXIII. Cæsar à superioribus consiliis depulsus, o-
mnem sibi commutandam belli rationem existimavit.
Itaque uno tempore, præsidiis omnibus deductis, &
oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum ex-
ercitu, concionem apud milites habuit; hortatusque
2 est, *ne ea, quæ accidissent, graviter ferrent, neve his*
rebus terrerentur, multisque secundis prœliis unum adver-
3 *sum, & id mediocre, opponerent: habendam fortunæ gra-*
tiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent: quod duas
Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque ex-
ercitatissimis ducibus, pacavissent; quod finitimas frumen-
tariasque provincias in potestatem redegissent: denique re-
cordari debere, [1] *qua facilitate inter medias hostium clas-*
ses, oppletis non solum portubus, sed etiam littoribus, o-
4 *mnes incolumes essent transportati: si non omnia caderent*
secunda, fortunam esse industria sublevandam: quod esset
acceptum detrimenti, [2] *ejus juri potius, quam suæ culpæ*
5 *debere tribui:* [3] *locum æquum ad dimicandum dedisse:* [illegible]-
titum

1. *Qua facilitate inter medias hostium classes*] Sic solus Bongars. at ms. Cujac. & Petav. ac Palat. *qua felicitate*, quare sic rescribo. *D. Vossius*.

2. *Ejus juri potius*] Fortunam intelligit, quæ, ut queritur *Pedo Albinovanus* Eleg. 1, 54.

— *Injustum jus sibi ubique facit.*

Editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic exhibent *exercitus potius*; MS. autem *Norvic. cujusvis potius*. Sic & alii Codd. Sed hæc varietas ex eo est orta, quod vim *Cæsareæ* locutionis non caperent Librarii. *Davies*.

3. *Locum se tum ad dimicandum dedisse*] Ita Scaliger, qui textum corrupit magis, quam emendavit. Antea scriptum in editis codicibus erat *securum*. Sed in vv. cc. duobus erat *secum*,

titum esse hostium castris; expulisse, ac superasse pugnantes,
sed sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam
fortuna partam jam præsentemque victoriam interpellassent,
dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtu-
te sarciretur: [1] *quod si esset factum, detrimentum* [2] *in bo-* 6
num verteret, uti ad Gergoviam accidisset; atque ii, qui
ante dimicare timuissent, ultro se prœlio offerrent.

LXXIV. Hac habita concione, [3] nonnullos si- 1
gniferos ignominia notavit, ac loco movit. Exerci- 2
tui quidem omni tantus incessit ex incommodo do-
lor, tantumque studium infamiæ sarciendæ, ut ne-
mo

secum, unde ille fecit *se tum*. Nihil minus potuit ad mentem Cæsaris dici: illud *securum* quod in duobus manuscriptis Palat. & Petav. reperitur multo ad veram lectionem propius accedit. Ego scribo *locum se tutum ad dimicandum dedisse*. Nam hoc imperatoris est, præstare ut æquo & tuto loco pugnam milites capessant. At locum qualemcunque dare pugnaturis; id vero etiam possit, qui bella nunquam vidit. Quare ergo ad sui commendationem hoc Cæsar dicat? Jam verò video in alio quoque codice quem Brutus contulit, legi *se tantum*, pro *se securum*, quare certissima est conjectura nostra. *D. Vossius.*

Ibid.] Editt. vett. *locum securum*: *Jos. Scaliger* edidit *locum se tum*, ex nonnullis Codd. qui *secum* exhibebant. *Joan. Freinshemius* ad *Curtii* lib. IV. cap. XIV, 12. conjecit *locum se aptum* vel *tutum*, quæ quidem emendatio *D. Vossio* in mentem venerat. *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. XXX. cap. XXII. & *Ald. Manutius* reponunt *locum se æquum*; sed lancem deprimit MS. *Norvic.* quem in hac editione sum secutus; pronomen enim reciprocum subaudiri posse, sexcentis exemplis constat. *Davies.*

1. *Quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret*] Gryphii editio: *quod si esset factum, & detrimentum in bonum verteret.* Palatinus codex: *ut detrimentum in bonum verteret.* Ne hoc quidem recte: rescribo *quod si esset factum, fore ut detrimentum in bonum verteret.* D. Vossius.

Ibid.] Edit. *Gryph.* habet *factum, & detrimentum*, unde rescribit *D. Vossius*, *factum, fore ut detrimentum.* Mihi placet *quod si esset, futurum ut detrimentum* &c. Phrasis est elegantissima, cujus exempla suppeditabit vir doctissimus *Joan. Clericus* ad *Corn. Severi Ætn.* vers. 504. *Davies.*

2. *In bonum verteret*] Editt. vett. *verterent.* Male. *Livius* lib. II. cap. XXVII. *Periculum libertatis — in creditores à debitoribus verterat.* Et cap. LII. *Ea* (mulcta) *in caput vertit. Dictys* Cretensis lib. II. cap. III. *Propere ad eum convertit.* Et cap. XXVIII. *Cum magna præda ad suos convertit.* Vide etiam not. ad lib. V. B. G. cap. XLIX. *Idem.*

3. *Nonnullos signiferos ignominia notavit ac loco movit*] Hoc pro clementia Cæsaris, non more Romano. Nam qui signa amiserant, ignominiosa peribant morte. Unde apud Livium lib. II. *Inermes milites, signo amisso signiferos, duplicariosque qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* Obvia sunt exempla. *D. Vossius.*

mo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret;
& sibi quisque etiam pœnæ loco graviores imponeret
labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnan-
di; quum superioris etiam ordinis nonnulli oratione
permoti manendum eo loco & rem prœlio committen-
3 dam existimarent. Contra ea Cæsar neque satis militi-
bus perterritis confidebat; [1] spatiumque interponen-
dum ad recreandos animos putabat; relictisque muni-
tionibus magnopere rei frumentariæ timebat.

1 LXXV. Itaque nulla interposita mora, sauciorum
modo & ægrorum habita ratione, impedimenta omnia
silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit,
ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His una le-
2 gio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in ca-
stris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia complu-
ribus portis eductas eodem itinere præmisit; parvoque
spatio intermisso, ut & militare institutum servaretur,
& quam serissime ejus profectio cognosceretur, con-
clamari jussit; statimque egressus, & novissimum a-
gmen consecutus, celeriter è conspectu castrorum di-
3 scessit. Neque vero Pompejus, cognito consilio ejus,
moram ullam ad sequendum intulit: sed eadem spe-
ctans,

1. *Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat: relictisque munitionibus magnopere rei frumentariæ timebat*] Nunquam ita scripserat Cæsar; nam certum est ad Dyrrhachium manenti metuendam fuisse famem. Ideoque alia loca petenda erant. Non ignoravit hoc Celsus; in quo legitur: *Nam neque victis tam cito in aciem reversurus sat fidebat, & reparandis animis spatio opus esse; neque præterea tam hostem quam frumenti inopiam metuendam eo loci manentibus judicabat.* Fulvius pro *relictisque* legebat *retentisque*: audaci conjectura, & phrasi, quam certum mihi nunquam à Cæsare manasse. Codicum plerique pro vulgata stant, præter Palatinum, in quo itidem male est *reliquisque munitionibus.* Sed optimi duo Vetus noster & Petavianus codex habent *relictis.* Haurio inde veram lectionem, certe sensum bonum, & distinguo. *Spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat relictis munitionibus. Magnopere rei frumentariæ timebat: itaque, &c.* Ne ipsa quidem invidia negabit commodiorem hic sensum esse: quare neminis censuram defugio. Non repugnem tamen siquis inserto *&*, legat, *& magnopere rei frumentariæ timebat.* Qualia à librariis sæpe omitti quotidie in codicibus antiquis video. Sic omnia erunt multo clariora. *D. Vossius.*

ctans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere posset, exercitum è castris eduxit, equitatumque præmisit ad novissimum agmen demorandum: neque consequi potuit; quod multum expedito itinere antecesserat Cæsar. sed quum ventum esset ad flumen Genu- 4
sum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus novissimos prœlio detinebat. Huic suos Cæsar equites, 5
opposuit, expeditosque antesignanos admiscuit CD, qui tantum profecere, ut, equestri prœlio commisso, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipsi incolumes se ad agmen reciperent.

LXXVI. Confecto justo itinere ejus diei, quod pro- 1
posuerat Cæsar, transductoque exercitu flumen Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagium consedit; militesque omnes [1] intra vallum continuit; equitatumque per caussam pabulandi emissum confestim Decumana porta in castra se recipere jussit. Similiratione Pompejus, confecto ejusdem diei itinere, in suis 2
veteribus castris ad Asparagium consedit, ejusque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi pabulandique caussa longius progrediebantur; alii, quod subito consilium profectionis ceperant, magna parte impedimentorum & sarcinarum relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad sequendum impeditis, 3
Cæsar, quod fore providerat, meridiano fere tempore, signo profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque ejus diei itinere, IIX millibus passuum ex eo loco procedit. Quod facere Pompejus discessu militum non potuit.

LXXVII.

1. *Intra vallum continuit*] Edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. exhibet *intra castrorum munitionem*, quam lectionem ab emendatorculo profectam arbitror, nam reliqui omnes Codd. repræsentant *intra vallum castrorum*. Sic *Cæsar* lib. III. B. G. cap. XVII. *Ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent.* Ita igitur & hic repone. *Davis.*

1 LXXVII. Postero die Cæsar similiter præmissis pri-
ma nocte impedimentis, de IV vigilia ipse egreditur;
ut, si qua imposita esset dimicandi necessitas, subitum
casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis
2 fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissi-
mis fluminibus, atque impeditissimis itineribus nul-
3 lum acciperet incommodum. Pompejus enim, primi
diei mora illata, & reliquorum dierum frustra labore
suscepto, quum se magnis itineribus extenderet, &
progressos consequi cuperet, IV die finem sequendi
fecit, atque aliud sibi consilium capiendum existi-
mavit.

1 LXXVIII. Cæsari ad saucios deponendos, stipen-
dium exercitui dandum, socios confirmandos, præsi-
dium urbibus relinquendum, necesse erat adire Apol-
2 loniam. sed his rebus tantum temporis tribuit, quan-
tum erat properanti necesse: timensque Domitio, ne
adventu Pompeji præoccuparetur, ad eum omni cele-
3 ritate & studio incitatus ferebatur. Totius autem rei
consilium his rationibus explicabat, ut, si Pompejus
eodem contenderet, abductum illum à mari, atque ab
iis copiis, quas Dyrrhachii comparaverat, frumento
ac commeatu abstractum pari conditione belli secum
4 decertare cogeret: si in Italiam transiret, conjuncto
exercitu cum Domitio per Illyricum Italiæ subsidio pro-
ficisceretur: sin Apolloniam Oricumque oppugnare,
& se omni maritima ora excludere conaretur, obsesso
tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre
5 cogeret. Itaque præmissis nunciis ad Cn. Domitium
Cæsar scripsit, [1] &, quid fieri vellet, ostendit: præ-
sidioque Apolloniæ cohortibus IV, Lissi I, III Orici
relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depositis;
6 per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pom-
pejus

1. *Et, quid fieri vellet, ostendit*] Vulgg. *ecquid fieri vellet, ostendit*. Sed omnes Codd. repugnant, quorum auctoritatem sum secutus. *Davies.*

pejus quoque de Cæsaris consilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Cæsar iter illo haberet, ut subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima Corcyraque discedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exspectaret, ipse ut omnibus copiis Domitium aggrederetur.

LXXIX. Iis de caussis uterque eorum celeritati stu- 1
debat, ut suis esset auxilio, &, ad opprimendos adversarios, ne occasioni temporis deesset. Sed Cæsarem A-
pollonia directo itinere averterat. Pompejus per Can- 2
daviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Ac- 3
cessit etiam improviso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ caussa ab eo discesserat, & [1] Heracleam Senticam, quæ est subjecta Candaviæ, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum objicere Pompejo vi-
deretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. Simul à 4
Pompejo litteris per omnes provincias civitatesque dimissis, de prœlio ad Dyrrhachium facto [2] elatius inflatiusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, *pulsum fugere Cæsarem pene omnibus copiis amissis*. [3] Hæc itinera infesta reddiderant: hæc civitates non-
nullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit 5
rebus, ut, pluribus dimissi itineribus à Cæsare ad Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nulla ratione iter

1. *Heracleam Senticam*] Sic in omnibus codicibus legitur. Ptolemæo tamen Heraclea est urbs Σιντικῆς. & Plinius lib. IV. cap. X. *Heracleam Sinticam* vocat. Sed facile potuit *i* in *e* mutari, sic in vet. cod. *Heraclia* pro *Heraclea* scribitur; & in multis libris non raro reperias *Mauretania*, pro *Mauritania*. Quod perperam Fulvius inde probabat rectum esse, quia Græcis Μαυρετανία dicitur. Nam si id verum, quare non æquè *Bretania* dicere liceat, quando Græcis Βρετανία est. *D. Vossius.*

2. *Elatius inflatiusque*] Ταυτότης ista placuit Scaligero, in mss. omnibus est *latius inflatiusque*. Idem.

3. *Hac itinera infesta reddiderant: hac civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant*] MS. *Norvic.* exhibet *hac itinera infesta reddiderat, hac civitates nonnullas* &c. *avertebat*, unde rescripserim *hac itinera infesta reddiderat, hac civitates nonnullas ab ejus amicitia averterat*, ut ad *famam* hæc referantur. *Davies.*

6 ter conficere poſſent. Sed Allobroges Roſcilli, atque
Ægi familiares, quos perfugiſſe ad Pompejum demon-
ſtravimus, conſpicati in itinere exploratores Domitii,
ſeu priſtina ſua conſuetudine, quod una in Gallia bel-
la geſſerant; ſeu gloria elati, cuncta, ut erant acta,
expoſuerunt, & Cæſaris profectionem, & adventum
7 Pompeji docuerunt. à quibus Domitius certior factus
vix IV horarum ſpatio antecedens hoſtium beneficio
periculum vitavit: & ad Æginium, quod eſt obje-
ctum oppoſitumque Theſſaliæ, Cæſari venienti oc-
currit.

1 LXXX. Conjuncto exercitu, Cæſar Gomphos per-
venit; quod eſt oppidum primum Theſſaliæ venien-
tibus ab Epiro; quæ gens paucis ante menſibus ultro
ad Cæſarem legatos miſerat, ut ſuis omnibus faculta-
tibus uteretur, præſidiumque ab eo militum petierat.
2 ſed eo fama jam præcurrerat, quam ſupra docuimus,
de prœlio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus.
3 itaque Androſthenes, prætor Theſſaliæ, quum ſe vi-
ctoriæ Pompeji comitem eſſe mallet, quam ſocium Cæ-
ſaris in rebus adverſis, omnem ex agris multitudinem
ſervorum ac liberorum in oppidum cogit, portaſque
præcludit, & ad Scipionem Pompejumque nuncios
mittit, ut ſibi ſubſidio veniant: ſe confidere munitio-
nibus oppidi, ſi celeriter ſuccurratur: longinquam op-
4 pugnationem ſuſtinere non poſſe. Scipio diſceſſu exer-
cituum à Dyrrhachio cognito Lariſſam legiones addu-
xerat. Pompejus nondum Theſſaliæ appropinquabat.
Cæſar caſtris munitis ſcalas muſculoſque ad repentinam
5 oppugnationem fieri, & crates parari juſſit. Quibus
rebus effectis, cohortatus milites docuit quantum uſum
haberet ad ſublevandam omnium rerum inopiam, po-
tiri oppido pleno atque opulento; ſimul reliquis civi-
tatibus urbis hujus exemplo inferre terrorem; & id fie-
6 ri celeriter, priuſquam auxilia concurrerent. Itaque u-
ſus

ſus ſingulari militum ſtudio, eodem, quo venerat, die, poſt horam IX, oppidum altiſſimis mœnibus oppugnare aggreſſus, ante ſolis occaſum expugnavit, & ad diripiendum militibus conceſſit; ſtatimque ab oppido caſtra movit, & Metropolim venit, ſic, ut nuncios expugnati oppidi, famamque antecederet.

LXXXI. Metropolitæ, eodem primum uſi conſi- 1
lio, iiſdem permoti rumoribus, portas clauſerunt, muroſque armatis compleverunt. ſed poſtea caſu [1] civitatis Gomphenſis ex captivis cognito, quos Cæſar ad murum producendos curaverat, portas aperuerunt. Qui- 2
bus diligentiſſime conſervatis, [2] collata fortuna Metropolitum cum caſu Gomphenſium, nulla Theſſaliæ fuit civitas præter Lariſſæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæſari [3] parerent, atque imperata facerent. Ille ſegetis idoneum locum in agris na- 3
ctus, quæ prope jam matura erat, ibi adventum exſpectare Pompeji, eoque omnem rationem belli conferre conſtituit.

LXXXII. Pompejus paucis poſt diebus in Theſſa- 1
liam pervenit: concionatuſque apud cunctum exercitum ſuis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ ac præmiorum velint eſſe participes: receptiſque omnibus in una caſtra legionibus, ſuum cum Scipione honorem partitur: claſſicumque apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi.

Auctis

1. *Civitatis Gomphenſis ex captivis cognito*] Nomen proprium, ut fit, in omnibus Codd. erat corruptum; illi enim *civitatis* comprehenſis *ex captivis cognito*; ſed locum hunc egregie ſanarunt doctiſſimi viri *Fr. Hotomannus* & *Pet. Ciacconius*, quorum conjecturam recepit *Joſ. Scaliger.* Hunc autem Gomphenſium caſum, præter Hiſtoricos, memorat etiam auctor Panegyr. VIII. cap. VI, I. *Davies.*

2. *Collata fortuna Metropolitum*] Ἑλληνισμός. *Metropolitum* Μητροπολιτῶν, pro Metropolitanorum. *D. Voſſius.*

3. *Parerent atque imperata facerent*] In vulgg. erat *pareret atque imperata faceret*; ſed lectionem à me receptam exhibent MSS. *Voſſ.* & *Norvic.* quam mutarunt Librarii, quippe neſcierunt verbum *plurale* nomini multitudinis *ſingulari* ſæpius eſſe conjunctum. Vide notat. ad lib. II. B. C. cap. VI. *Davies.*

2 Auctis copiis Pompeji, duobusque magnis exercitibus
conjunctis, pristina omnium confirmatur opinio, &
spes victoriæ augetur adeò, ut, quicquid intercederet
3 temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &,
si quando quid Pompejus tardius aut consideratius faceret,
unius esse negotium diei, sed illum delectari imperio,
& consulares prætoriosque servorum habere nu-
4 mero, dicerent. Jamque inter se palam de præmiis ac
sacerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiebant.
alii domos bonaque eorum, qui in castris e-
5 rant Cæsaris, petebant: magnaque inter eos in consilio
fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quod is à
Pompejo ad Parthos missus esset, proximis comitiis
prætoriis absentis rationem haberi: quum ejus necessarii
fidem implorarent Pompeji, ut præstaret, quod
proficiscenti recepisset, ne per ejus auctoritatem deceptus
videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne
unus omnes antecederet, recusarent.

1 LXXXIII. Jam de sacerdotio Cæsaris Domitius,
Scipio, Spintherque Lentulus quotidianis contentionibus
ad gravissimas verborum contumelias [1] palam descenderunt:
quum Lentulus ætatis honorem ostenta-
2 ret; Domitius Urbanam gratiam dignitatemque jactaret;
Scipio affinitate Pompeji confideret. Postulavit
etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus
3 apud Pompejum, quod gestum in Hispania diceret. &
L. Domitius in consilio dixit, placere sibi bello confecto
ternas tabellas dari ad judicandum iis, qui ordinis
essent senatorii, belloque una cum ipsis interfuissent,
sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent,
quique intra præsidia Pompeji fuissent,
4 neque operam in re militari præstitissent. unam fore tabellam,
qui liberandos omni periculo censerent; alteram,
qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia mul-
5 tarent. Postremo omnes aut de honoribus suis, aut

1. *Palam descenderunt*] Malim *descenderant*. D. Vossius.

de

de præmiis pecuniæ, aut [1] de persequendis inimicis agebant. nec quibus rationibus superare possent; sed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant.

LXXXIV. [2] Re frumentaria præparata, confirmatisque militibus, & satis longo spatio temporis à Dyrrhachinis prœliis intermisso, quum satis perspectum militum animum habere videretur, tentandum Cæsar existimavit, quidnam Pompejus propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. 1

2 Itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit, primum suis locis, paulloque à castris Pompeji longius; continentibus vero diebus, ut progrederetur à castris suis, collibusque Pompejanis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatiorem ejus efficiebat exercitum.

3 Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites prœliari juberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque ejus generis prœliorum perciperent.

4 His erat rebus effectum, ut equites ∞ apertioribus etiam locis VII milliuin Pompejanorum impetum, quum adesset usus,

1. *De persequendis inimicis agebant*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* miro consensu repræsentant *de persequendis* inimicitiis *agebant*; nec quidquam est causæ, cur hæc lectio rejiciatur, *abstractum* enim pro *concreto*, ut loquuntur Scholastici, eleganter usurpatur *Justinus* lib. XXXI. cap. VI. *Omnia igitur variis assentantium generibus corrumpebantur.* Sic ex *Pelerini* Codice edidit *J. G. Grævius*, probante *Bongarsio*; at alii MSSti *assentationum*, quomodo legendum arbitror. *Dictys* Cretensis lib. II. cap. XLII. *Graii infrequentes incuriosique ab armis turbati*, hoc est, ab armatis militibus. Alia exempla huc conferre nihil attinet, cum eorum affatim suppeditabunt not. ad lib. VII. B. G. cap. LXXVIII. & lib. VIII. cap. XIX. *Davies.*

2. *Re frumentaria præparata*] A re sane frumentaria mediocriter instructus erat Cæsar, si verum est, quod tradit *Appianus* lib. II. B. C. pag. 466. ideoque Pompejus *τρίβειν τὸν πόλεμον ἐγνώκει, καὶ ἐς λιμὸν ἐκ λιμοῦ τοὺς πολεμίους περιφέρειν.* Lego *ἐς λοιμὸν ἐκ λιμοῦ in pestilentiam ex fame*, quod solenne est. *Justinus* lib. II. cap. XIII. *Multorum deinde dierum inopia contraxerat & pestem.* Cl. *Mamertinus* Pan. I, cap. V, 2. *Ire passus est in profundam famem, & ex fame in pestilentiam.* Vide & *Florum* lib. III, cap. V, 17. *Idem.*

ſus, ſuſtinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prœlium ſecundum equeſtre fecit, [1] atque unum Allobrogem ex duobus, quos perfugiſſe ad Pompejum ſupra docuimus, cum quibuſdam interfecit.

1 LXXXV. Pompejus, quia caſtra in colle habebat,
ad infimas radices montis aciem inſtruebat, ſemper,
ut videbatur, ſpectans, ſi iniquis locis Cæſar ſe ſub-
2 jiceret. Cæſar nulla ratione ad pugnam elici poſſe Pom-
pejum exiſtimans, hanc ſibi commodiſſimam belli ra-
tionem judicavit, uti caſtra ex eo loco moveret, ſem-
perque eſſet in itineribus. hoc ſperans, ut, movendis
caſtris, pluribuſque adeundis locis, commodiore fru-
mentaria re uteretur; ſimulque, in itinere ut aliquam
occaſionem dimicandi nanciſceretur, & inſolitum ad
laborem Pompeji exercitum quotidianis itineribus de-
3 fatigaret. His conſtitutis rebus, ſigno jam profectio-
nis dato, [2] tabernaculiſque detenſis, animadverſum
eſt, paullo ante, extra quotidianam conſuetudinem,
longius à vallo eſſe aciem Pompeji progreſſam, ut non
4 iniquo loco poſſe dimicari videretur. Tunc Cæſar a-
pud ſuos, quum jam eſſet agmen in portis, *Differen-
dum eſt*, inquit, *iter in præſentia nobis, & de prœlio co-
gitandum, ſicut ſemper depopoſcimus: animo ſimus ad dimi-
candum parati: non facile occaſionem poſtea reperiemus.*
confeſtimque expeditas copias educit. LXXXVI.

1. *Atque unum Allobrogem*] Petav. *Ægum Allobrogem*. D. Voſſius.

Ibid.] MSS. *Petav.* & *Norvic.* exhibent *Ægum Allobrogem ex duobus*; ac hoc quidem nomine inſignitus erat Allobrogum unus, qui ad Pompeium perfugere. Adi hujuſce libri cap. LXXIX. Ita igitur reponendum arbitror; non enim temere fit, ut Librarii nomina propria in contextum intruſerint; quin potius ea, utpote rariora, corruperunt mutaruntque. Vocem partitivam *unum* ſubaudiri poſſe docebit *G. J. Voſſius* de Conſtruct. cap. x. pag. 41. *Davies*.

2. *Tabernaculiſque detenſis*] Pal. & Bong. *tabernaculiſque incenſis*. Male. *Tendere tabernacula*, eſt *erigere*. unde tentoria, ut Maro: Æn. VIII. 605.

— *omnis legio tendebat in arvis.*

Detendere eſt oppoſitum. Livius: *Nautici tabernacula detendunt*. Adde quod Tabernacula nunquam quiſquam incendi dixit, ſed tuguria. Quia tabernacula ex pellibus, illa ex ſtraminibus fieri ſolita. *D. Voſſius*.

LXXXVI. Pompejus quoque, ut postea cognitum 1
est, suorum omnium hortatu statuerat prœlio decer-
tare. namque etiam in concilio superioribus diebus di-
xerat, *prius*, *quam concurrerent acies*, *fore*, *ut exercitus*
Cæsaris pelleretur. Id quum essent plerique admirati, 2
Scio me, inquit, *pene incredibilem rem polliceri: sed ra-*
tionem consilii mei accipite, *quo firmiore animo in prœlium*
prodeatis. Persuasi equitibus nostris, *idque mihi se facturos* 3
confirmaverunt, *ut*, *quum propius sit accessum*, *dextrum*
Cæsaris cornu ab latere aperto aggrederentur, *ut*, *circum-*
venta ab tergo acie, *prius perturbatum exercitum pellerent*,
quam à nobis telum in hostem jaceretur. Ita sine periculo le- 4
gionum, *&* *pene sine vulnere bellum conficiemus. id au-*
tem difficile non est, *quum tantum equitatu valeamus.* Si- 5
mul denunciavit, *ut essent animo parati in posterum; &*,
quoniam fieret dimicandi potestas, [1] *ut sæpe cogitavissent*, *ne*
usu manuque reliquorum opinionem fallerent.

LXXXVII. Hunc Labienus excepit, ut, quum 1
Cæsaris copias despiceret, Pompeji consilium summis
laudibus efferret. *Noli*, inquit, *existimare*, *Pompei*, 2
hunc esse exercitum, *qui Galliam Germaniamque devicerit.*
omnibus interfui prœliis; neque temere incognitam rem pro-
nuncio. perexigua pars illius exercitus superest; magna pars
deperiit: quod accidere tot prœliis fuit necesse. multos au- 3
tumni pestilentia in Italia consumpsit: multi domum disces-
serunt: multi sunt relicti in continenti. An non audistis ex 4
iis, *qui per caussam valetudinis remanserunt*, *cohortes esse*
Brundisii factas? hæ copiæ, *quas videtis*, *ex delectibus ho-* 5
rum annorum in citeriore Gallia sunt refectæ: & pleræque
sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, *quod fuit roboris*,
duo-

1. *Ut sæpe cogitavissent, ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent*] Suspectus mihi locus: in Cujaciano codice erat *ne usu manuum*. D. Vossius.

Ibid.] Reponendum puto *ut sæpe optavissent*; Pompeium enim tarditatis insimulaverant milites, ut supra notavit *Cæsar* cap. LXXXII. nec sane video, quem locum hic habere poterit vox altera. *D. Vossio* sequentia etiam sunt suspecta, qui notat Codicem *Cujac.* habere *ne usu manuum*; & ipse testor *ne usu manus* in MSto *Norvic.* reperiri. *Davies.*

1 LXXXIX. Cæsar, superius institutum servans, x legionem in dextro cornu, IX in sinistro collocaverat, tametsi erat Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuata: & huic sic adjunxit IIX, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præsidio esse jus-
2 serat. Cohortes in acie LXXX constitutas habebat. quæ summa erat ∞ XXII. Cohortes II castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præposuerat. Ipse contra
3 Pompejum consistit. Simul his rebus animadversis, quas demonstravimus, timens, ne à multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur, celeriter [1] ex tertia acie singulas cohortes detraxit; atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit; &, quid fieri vellet, ostendit; monuitque ejus diei victoriam in ea-
4 rum cohortium virtute constare. Simul tertiæ aciei, totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, vexillo signum daturum.

1 XC. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, *in primis commemoravit, testibus se militibus*
2 *uti posse, quanto studio pacem petisset: quæ per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egessit; quibus modis*

1. *Ex tertia acie singulas cohortes detraxit*] Expone ex quaque legione tertiæ aciei; nam cohortes detractæ sex fuerunt, & totidem legiones in eadem acie. Docent veteres, docuitque olim Frontinus, sed nunc mirè depravatus. Verba sunt: *In dextro cornu Cæsar posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnæ exercitatos. Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextra latere conversas in obliquum, unde equitatum hostium expectabat, collocavit.* Lege: *Sex deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res subitas; & dextro latere.* D. Vossius.

Ibid.] Dura videtur *D. Vossii* expositio; malim igitur *senas cohortes detraxit. Plutarchus* cum alibi, tum vit. Cæs. pag. 728. Ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἓξ σπείρας &c. Vide & cap. XCIII. Ac ita sane reposuerunt *Pet. Ciacconius* & *Just. Lipsius* Mil. Rom. lib. IV. Dial. VIII. *Latinus Latinius* conjecit *extrema acie sex cohortes.* Sic & *Fr. Hotomannus*, nisi quod *extremæ aciei* malit. Sed placet conjectura, quam dixi, quia minus recedit à receptæ lectionis vestigiis. *Davies.*

modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendiſ-
ſet: neque ſe unquam abuti militum ſanguine, neque Remp. 3
alterutro exercitu privare voluiſſe. Hac habita oratione, 4
expoſcentibus militibus, & ſtudio pugnæ ardentibus,
tuba ſignum dedit.

XCI. Erat Craſtinus evocatus in exercitu Cæſaris, 1
qui ſuperiore anno apud eum primum pilum in legio-
ne x duxerat, vir ſingulari virtute. Hic, ſigno dato,
Sequimini me, inquit, *manipulares mei qui fuiſtis; &*
veſtro Imperatori, quam conſtituiſtis, operam date. Unum 2
hoc prœlium ſupereſt: quo confecto, & ille ſuam dignita-
tem, & nos noſtram libertatem recuperabimus. ſimul re- 3
ſpiciens Cæſarem, *Faciam*, inquit, *hodie, Imperator,*
ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas. Hæc quum di-
xiſſet, primus ex dextro cornu procurrit: atque eum
milites electi circiter cxx voluntarii ejuſdem centuriæ
ſunt proſecuti.

XCII. Inter duas acies tantum erat relictum ſpatii, 1
ut ſatis eſſet ad concurſum utriuſque exercitus. ſed
Pompejus ſuis prædixerat, ut Cæſaris impetum exci-
perent, neve ſe loco moverent; aciemque ejus diſtra-
hi paterentur. idque admonitu C. Triarii feciſſe dice- 2
batur, ut primus excurſus viſque militum infringere-
tur; aciesque diſtenderetur; atque ſuis ordinibus diſpo-
ſiti diſperſos adorirentur: levius quoque caſura pila ſpe-
rabat, in loco retentis militibus, quam ſi ipſi immiſſis
telis occurriſſent: ſimul fore, ut, duplicato curſu,
Cæſaris milites exanimarentur, & laſſitudine confice-
rentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum à 3
Pompejo videtur: propterea quod eſt quædam animi
incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus,
quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprime-
re, ſed augere imperatores debent; neque fruſtra an-
tiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concine-
rent, clamoremque univerſi tollerent: quibus rebus

ſtimans, milites cohortatus eſt, ut beneficio fortunæ uterentur, caſtraque oppugnarent: qui, etſi magno æſtu fatigati (nam ad meridiem res erat perducta;) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt.

2 Caſtra à cohortibus, quæ ibi præſidio erant relictæ, induſtrie defendebantur; multo etiam acrius à

3 Thracibus, barbariſque auxiliis. nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti & laſſitudine confecti, miſſis pleriſque armis, ſigniſque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de caſtrorum defenſione co-

4 gitabant. Neque vero diutius, qui in vallo conſtiterant, multitudinem telorum ſuſtinere potuerunt; ſed confecti vulneribus locum reliquerunt; protinuſque omnes, ducibus uſi centurionibus, tribuniſque mil. in altiſſimos montes, qui ad caſtra pertinebant, confugerunt.

1 XCVI. In caſtris Pompeji videre licuit [1] triclinia ſtra-

aut ipſi, nefanda quæ æſtimatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini. *Phædrus* Fab. lib. III. Fab. IV, 5. *Ridicule magis hoc dictum, quam vere æſtimo.* Et lib. IV. Fab. XVII, 15. *Turpe æſtimantes aliquid commiſſum à ſuis.* Sic etiam perſæpe loquitur *Hyginus.* Vide Fabb. CIV. & CVI. *Davies.*

1. *Triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum*] In vv. cc. eſt *trichilas ſtratas.* Quod Scaligero in notis ad Catalecta placet. Ego damno: neque enim ſternuntur trichilæ; vidit hoc quoque magnus Salmaſius, & ingenioſe reſtituit *ſtructas.* Si *trichilas* admitterem illud, *ſtructas* recipere non dubitarem. Sed non dubito vulgatam lectionem veram eſſe. Habemus apud Spartianum in Hadriano: *Triclinia de caſtris, & porticus, & cryptas, & topia dirueret.* Vides hic quoque *triclinia* in luxu caſtrorum. Quid mirum? cum illud procul ſit à veteri Romanorum ſimplicitate, procul à more Græcorum, de quibus Curtius, *cibus quem occupant ſatiat, feſſis humus cubile eſt.* Præterea ſi hic *trichilas* legas quid volunt ſibi verba ſequentia, *magnum argenti pondus expoſitum!* Denique & illa, *L. Lentuli & nonnullorum tabernacula protecta hedera.* Topia hic deſignat Cæſar, atqui illa nihil aliud quam trichilæ. itaque ταυτολόγος ſit, quod non fero. Quare expono Cæſaris verba *triclinia ſtrata*, ſcilicet ad mollitiem, ut recubantes cibum caperent. Idem in Hadriano Spartianus. Et Lucanus de hac ipſa re,

— capit improba plebes
Ceſpite patritio ſomnos.

Magnum argenti pondus expoſitum exponit Plutarchus, καὶ τράπεζαι ἐκπωμάτων μεσταί· καὶ κρατῆρες οἴνου προὔκειντο. Nimirum vaſa argentea Cæſar intelligit. Locutus ſic quoque Tullius Verr. VI. *cum eſſent triclinia ſtrata, argentumque expoſitum in ædibus.* Nihil clarius. Denique, *tabernacula protecta hedera,*

ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum, recenti-
bus ceſpitibus tabernacula conſtrata, L. etiam Lentu-
li, & nonnullorum tabernacula protecta edera, mul-
taque præterea, quæ nimiam luxuriam, & victoriæ
fiduciam deſignarent; ut facile æſtimari poſſet, nihil
eos de eventu ejus diei timuiſſe, qui non neceſſarias
conquirerent voluptates, atque ii miſerrimo ac patien- 2
tiſſimo exercitui Cæſaris luxuriem objiciebant, cui
ſemper omnia ad [1] neceſſarium uſum defuiſſent. Pom- 3
pejus jam, quum intra vallum noſtri verſarentur, e-
quum nactus, detractis inſignibus imperatoris, Decu-
mana porta ſe ex caſtris ejecit; protinuſque equo cita-
to Lariſſam contendit. neque ibi conſtitit, ſed eadem 4
celeritate paucos ſuorum ex fuga nactus, nocturno iti-
nere non intermiſſo, comitatu equitum xxx ad mare
pervenit, navemque frumentariam conſcendit; ſæpe,
ut dicebatur, querens, tantum ſe opinionem fefelliſſe,
ut à quo genere hominum victoriam ſperaſſet, ab eo
initio fugæ facto, pene proditus videretur.

XCVII. Cæſar caſtris potitus à militibus contendit, 1
ne in præda occupati reliqui negotii gerendi faculta-
tem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere 2
circumvenire inſtituit. Pompejani, quod is mons erat
ſine aqua, diffiſi ei loco, relicto monte, [2] univerſi ju-
ris ejus Lariſſam verſus ſe recipere cœperunt. [3] Qua re
ani-

hedera, ſunt topia, quorum & in Spartiano mentio. Ut nullus ambigam & Cæſaris & Spartiani locum ſaniſſimum eſſe. *D. Voſſius.*

1. *Ad neceſſarium uſum*] Palat. *ad neceſſarium victum*. Recte. *D. Voſſius.*

2. *Univerſi juris ejus Lariſſam verſus ſe recipere*] Sic quoque Petav. niſi quod *ſe* in eo abſit. Palatinus τὸ *juris ejus* omittit. Locus à multis tentatus. Manutius *viris equis* legebat. Victorius per *juris ejus* intelligit victos, ego Pompejanos. Dixit initio I. de Bello civili Cæſar: *univerſi ordinis ejus à Pompejo evocantur*, ubi Pompejanos intelligit, nam cave ne de toto Senatu id dictum putes. Etſi exponere poſſis, univerſi qui in ordine Senatorio faverent Pompejo. Et hoc cæteris præfero. *D. Voſſius.*

3. *Qua re animadverſa*] MSS. *Norvic.* & *Brant.* repræſentant *qua ſpe animadverſa*, eandemque lectionem in optimo Codice invenit, receptaque multo elegantiorem judicavit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. IX. cap. XXIV. Illi quippe videtur eſſe ἀντί-
θετα

3 animadversa, Cæsar copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeji remanere jussit, partem in sua castra remisit: IV secum legiones duxit; commo-
4 dioreque itinere Pompejanis occurrere cœpit: & progressus millia passuum VI aciem instruxit. Qua re animadversa, Pompejani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen subluebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque jam suberat, tamen munitione flumen à monte seclusit, ne noctu Pompejani aquari possent.
5 Quo jam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis conjunxerant, nocte fuga salutem petierunt.

1 XCVIII. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem de-
2 scendere, atque arma projicere jussit. Quod ubi sine recusatione fecerunt, passisque palmis, projecti ad terram, flentes ab eo petierunt salutem: consolatus consurgere jussit: & pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conservavit; [1] militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur, neu

θετον superioris vocis *diffisi*, eique verbo, à contrario, respondere. *Davies.*

1. *Militibusque suis jussit, ne qui eorum violarentur*] Ἑλληνίζει, ut κελεύω τινὶ, nam *jubeo* apud Latinos nullum casum regit, nisi cognatæ significationis nomen addatur, ut si dicas *jubeo jussionem*. Sed in msf. Cujac. & Petavii pro *jussit*, est *commendavit*. An ita Cæsar scripsit? profecto vereor ne verum sit. *D. Vossius.*

Ibid.] MSS. *Norvic. Petav. Cujac.* & *Ursin.* exhibent *militibusque suis commendavit*. Sed vulgatam lectionem non desero, quæ proba est & Latina. *Dictys* Cretensis lib. II. cap. XXXV. *Militibus, ut apud arma essent, jubet.* Fictitius *Abdias* Hist. Apost. lib. III. cap. XXIX. *Jussit fratribus, ut unusquisque tenens mortuum, diceret* &c. Sic etiam passim inferioris ævi scriptores, ut agnoscit *G. J. Vossius* de Construct. cap. XXXVI. qui tamen falsus est in eo quod confirmarit nec *Livium* nec illius seculi quenquam sic locutum esse. En ipsa *Livii* verba lib. XXVII. cap. XXIV. *Inde portas custodire jussit tribunis militum, præfectisque socium & centurionibus*; sic omnes MSSti, fatente viro summo *J. F. Gronovio*, qui tamen aliter ex conjectura edidit, quod hanc locutionem solœcam esse perperam existimaret, ut pluribus ostendere viri doctissimi *Casp. Scioppius* & *Jac. Perizonius* ad *Sanctii* Minerv. lib. II. cap. IV. *Davies.*

neu quid ſui deſiderarent. Hac adhibita diligentia, ex 3
caſtris ſibi legiones alias occurrere, & eas, quas ſecum
duxerat, invicem requieſcere, atque in caſtra reverti
juſſit: eodemque die Lariſſam pervenit.

XCIX. In eo prœlio non amplius cc milites deſi- 1
deravit; ſed centuriones, fortes viros, circiter xxx a-
miſit. Interfectus eſt etiam fortiſſime pugnans Craſti-
nus, cujus mentionem ſupra fecimus, gladio in os ad-
verſum conjecto. Neque id fuit falſum, quod ille in 2
pugnam proficiſcens dixerat. Sic enim Cæſar exiſtima-
bat, eo prœlio excellentiſſimam virtutem Craſtini
fuiſſe; optimeque eum de ſe meritum judicabat. Ex 3
Pompejano exercitu circiter millia xv cecidiſſe vide-
bantur: ſed in deditionem venerunt amplius millia
xxiv, (namque etiam cohortes, quæ præſidio in caſtel-
lis fuerunt, ſeſe Sullæ dediderunt. multi præterea in
finitimas civitates refugerunt) ſignaque militaria ex 4
prœlio ad Cæſarem ſunt relata clxxx, & Aquilæ ix.
L. Domitius ex caſtris in montem refugiens, quum
vires eum laſſitudine defeciſſent, ab equitibus eſt in-
terfectus.

C. Eodem tempore D. Lælius cum claſſe [1] ad 1
Brundiſium venit; eademque ratione, qua factum à
Libone antea demonſtravimus, inſulam objectam por-
tui Brundiſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundi- 2
ſio præerat, tectis inſtratiſque ſcaphis elicuit naves Læ-
lianas; atque ex his longius productam unam quinque-
remem, & minores duas in anguſtiis portus cepit: i-
temque per equites diſpoſitos aqua prohibere claſſiarios
inſtituit. Sed Lælius tempore anni commodiore uſus 3
ad navigandum, onerariis navibus Corcyra Dyrrhachio-
que aquam ſuis ſupportabat; neque à propoſito deter-
reba-

1. *Ad Brundiſium*] Læva mens *Pet. Ciacconium* urgebat, cum hanc præpoſitionem delendam eſſe cenſeret; nam cap. ci legitur *Caſſius ad Meſſanam navibus advolavit.* Et cap. xl. *Cn. Pompeius filius — ad Oricum venit.* Sic & innumeris in locis *Cæſar* aliique boni auctores. *Davies.*

4 rebatur; neque ante prœlium, in Thessalia factum, cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariarum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit.

1 CI. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum, & Phœnicum, & Cilicum in Siciliam venit: & quum esset Cæsaris classis divisa in duas partes, & dimidiæ parti præesset P. Sulpicius prætor [1] Liboque ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Messanam; prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam
2 Pomponius de ejus adventu cognosceret: perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento & secundo completas onerarias naves tæda, & pice, & stupa reliquisque rebus, quæ sunt ad incendia, in Pomponianam classem immisit, atque omnes naves incendit XXXV, [2] in quibus erant
3 XX constratæ: tantusque eo facto timor incessit, ut, quum esset legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur: &, nisi eo ipso tempore nuncii de Cæsaris victoria per dispositos equites essent allati, existi-
4 mabant plerique futurum fuisse, ut amitteretur. Sed opportunissime nunciis allatis oppidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem [3] profectus est & Libonem: applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem, pari, atque antea, ratione egit.

1. *Liboque ad fretum*] Libo, à quo paullo ante memoravit insulam contra portum Brundisinum fuisse occupatam, Pompeianarum erat partium. Vide hujusce libri cap. XXIII. De alio itaque hic loquitur *Cæsar*, cujus tamen auctores non meminerunt, adeo ut locum mendi suspectum habeam. MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* exhibent *Jubone ad fretum*; *Beroald. Vibone ad fretum:* & sic legendum arbitror; Vibo enim oppidum erat Bruttiorum, à freto Siculo non longe dissitum. Vide *Christ. Cellarium* Geogr. Antiq. lib. II. cap. IX. p. 584. ed. Contabr. *Davies.*

2. *In quibus erant* XX *constratæ*] Palat. Petav. & Bongars. *rostratæ*. Idem in codice Florentino & Carrariensi reperit Brutus. *D. Vossius.*

3. *Profectus est & Libonem*] Particula copulans non est in Codd. MS. *Norvic.* & editt. *Rom.* A. D. 1472. *Profectus est Jubonem*; *Ven. Profectus est Libonem. Beroald. Profectus est Vibonem*, quæ vera est lectio, ut paullo ante comprobatum dedi. *Davies.*

egit. ſecundum nactus ventum, onerarias naves circi- 5
ter XL præparatas ad incendium immiſit, & flamma ab
utroque cornu comprehenſa, naves ſunt combuſtæ V.
quumque ignis magnitudine venti latius ſerperet; mi- 6
lites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præſidio
navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tu-
lerunt, ſed ſua ſponte naves conſcenderunt, & à terra
ſolverunt; impetuque facto in Caſſianam claſſem, quin-
queremes II, in quarum altera erat Caſſius, ceperunt.
ſed Caſſius exceptus ſcapha refugit. Præterea duæ ſunt 7
deprehenſæ triremes. neque multo poſt de prœlio fa-
cto in Theſſalia cognitum eſt; ut ipſis Pompejanis fi-
des fieret. nam ante id tempus fingi à legatis amiciſ-
que Cæſaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex
iis locis Caſſius cum claſſe diſceſſit.

CII. Cæſar omnibus rebus relictis perſequendum ſi- 1
bi Pompejum exiſtimavit, quaſcumque in partes ex
fuga ſe recepiſſet, ne rurſus copias comparare alias, &
bellum renovare poſſet: & quantum itineris equitatu
efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionem-
que unam minoribus itineribus ſubſequi juſſit. Erat e- 2
dictum Pompeji nomine Amphipoli propoſitum, uti
omnes ejus provinciæ juniores, Græci, civeſque Ro-
mani jurandi cauſſa convenirent. ſed, utrum averten- 3
dæ ſuſpicionis cauſſa Pompejus propoſuiſſet, ut quam
diutiſſime longioris fugæ conſilium occultaret, an no-
vis delectibus, ſi nemo premeret, Macedoniam tene-
re conaretur, [1] exiſtimari non poterat. Ipſe ad ancho- 4
ram

1. *Exiſtimari non poterat*] Lego *æſtimari*, ut plerumque in mſſis hæc duo confunduntur. Niſi *exiſtimari* pro *æſtimari* ponatur. *D. Voſſius.*

Ibid.] *Dionyſ. Voſſio* legendum videtur *æſtimari non poterat*; ſed nihil opus eſt manu medica, nam in optimis ſcriptoribus hæ voces confunduntur. *Terentius* Heaut. Act. II. Sc. III, 41. *Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam Cotidianæ vitæ conſuetudinem.* Idem Phorm. Act. I. Sc. I, II. *Haud exiſtimans Quanto labore partum.* Ubi *Donatus*, *pro* æſtimans, inquit. *Salluſtius*, *Si, Quirites, pacem exiſtimaretis.* *Livius* lib. XXIII. cap. XV. *Inde exiſtimatu facile eſſe.* Vide & *J. F. Gronovium* ad l. XXXIV. cap. II. *Davies.*

ram una nocte conſtitit ; & vocatis ad ſe Amphipoli hoſpitibus, & pecunia ad neceſſarios ſumptus corrogata, cognito Cæſaris adventu, ex eo loco diſceſſit, &
5 Mitylenas paucis diebus venit. Biduum tempeſtate retentus, navibuſque aliis additis actuariis, in Ciliciam,
6 atque inde Cyprum pervenit. Ibi cognoſcit, conſenſu omnium Antiochenſium, civiumque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem ante captam eſſe excludendi ſui cauſſa ; nunciosque dimiſſos ad eos, qui ſe ex fuga in finitimas civitates recepiſſe dicerentur, ne Antiochiam adirent : id ſi feciſſent, magno eorum capitis
7 periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui ſuperiore anno conſul fuerat, & P. Lentulo conſulari, ac nonnullis aliis acciderat Rhodi, qui quum ex fuga Pompejum ſequerentur, atque in inſulam veniſſent, oppido ac portu recepti non erant : miſſiſque ad eos nunciis, ut ex iis locis diſcederent, contra voluntatem ſuam naves ſolverunt. Jamque de Cæſaris adventu fama ad civitates perferebatur.

1 CIII. Quibus cognitis rebus, Pompejus, depoſito adeundæ Syriæ conſilio, pecunia ſocietatis ſublata, & à quibuſdam privatis ſumpta, & æris magno pondere ad militarem uſum in naves impoſito, duobuſque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis ſocietatum delegerat, partim à negotiatoribus coëgerat, quoſque ex ſuis quiſque ad hanc rem idoneos exiſti-
2 mabat, Peluſium pervenit. Ibi caſu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum ſorore Cleopatra gerens bellum ; quam paucis ante menſibus per ſuos propinquos atque amicos regno expulerat : caſtraque Cleopatræ non longo ſpatio ab ejus caſtris diſta-
3 bant. Ad eum Pompejus miſit, ut pro hoſpitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur, atque illius o-
4 pibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo miſſi erant, confecto legationis officio, liberius cum militi-
bus

bus regis colloqui cœperunt, eoſque hortari, ut ſuum
officium Pompejo præſtarent, neve ejus fortunam de-
ſpicerent. In hoc erant numero complures Pompeji mi- 5
lites; quos ex ejus exercitu acceptos in Syria Gabinius
Alexandriam tranſduxerat, belloque confecto apud
Ptolemæum patrem pueri reliquerat.

CIV. His tunc cognitis rebus, amici regis, qui 1
propter ætatem ejus in procuratione erant regni; ſive
timore adducti, ut poſtea prædicabant, ne, ſollicitato
exercitu regio, Pompejus Alexandriam Ægyptumque
occuparet; ſive deſpecta ejus fortuna, ut plerumque
in calamitate ex amicis inimici exiſtunt, iis, qui erant
ab eo miſſi, palam liberaliter reſponderunt, eumque
ad regem venire juſſerunt. Ipſi clam conſilio inito A- 2
chillam præfectum regium ſingulari hominem audacia,
& [1] L. Septimium tribunum militum ad interficiendum
Pompejum miſerunt. Ab his liberaliter ipſe appella- 3
tus, & quadam notitia Septimii productus, [2] quod bel-
lo prædonum apud eum ordinem duxerat, [3] naviculam
par-

1. *Septimium tribunum militum*] In vulgatis *Appiani* exemplaribus lib. II. B. C. pag. 480. legere eſt Σεμπρώνιος ἀνὴρ Ῥωμαῖος, τότε μὲν τῷ Βασιλεῖ, πάλαι δὲ αὐτῷ Πομπηΐῳ στρατευσάμενος. Et p. 481. Τὸν Σεμπρώνιον εἶτε ἐπιγινώσκων Ῥωμαῖον ὄντα, &c. ſed utrobique reponendum eſt Σεπτιμίου nomen. Vide *Plutarchum* in Pomp. pagg. 660, 661. & *Dionem* lib. XLII. pagg. 186, 187. *Davies.*

2. *Bello prædonum*] Id bellum intelligit, quod contra piratas Cilicas geſſit Pompeius. Vide, præter alios Hiſtoricos, *Florum* lib. III. cap. VI. *Idem.*

3. *Naviculam parvulam conſcendit cum paucis ſuis atque ibi ab Achilla & Septimio interficitur*] Sic quidem omnes Hiſtorici. Adi *Plutarchum* in Pompeio pag. 661. *Appianum* lib. II. B. C. pag. 481. & *Dionem* lib. XLII. pag. 187. At *Cicero* de Divin. lib. II. cap. IX. *An*, inquit, *Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria lætaturum fuiſſe, ſi ſciſſet* ſe in ſolitudine Ægyptiorum trucidatum iri, *amiſſo exercitu:* quæ ſi vera lectio, cum ab aliis omnibus, tum ab ſe ipſo diverſus abit vir præſtantiſſimus. Vide Tuſc. Quæſt. lib. III. pag. 145. ed. Fabric. Unde mendoſum eſſe locum crediderim. Repono *ſi ſciſſet ſe in* celone (vel potius *celoce*; hoc enim navigium à pleriſque *celox* dicitur. Vide Nonium Marcellum pag. 557.) *Ægyptiorum trucidatum iri*. Celo navis eſt biremis, vel triremis, ut teſtatur *Iſidorus* Hiſpalenſis lib. XIX. cap. I. quod pulcre convenit cum *Lucano*, qui lib. VIII. vſ. 562. ſeqq. auctor eſt interfectores Pompeii *biremi* vectos fuiſſe. Imperiti Monachi, cum

parvulam conſcendit cum paucis ſuis, & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur à rege, & in cuſtodia necatur.

1 CV. Cæſar, quum in Aſiam veniſſet, reperiebat, T. Ampium conatum eſſe tollere pecunias Epheſo ex Fano Dianæ; ejuſque rei cauſſa, ſenatores omnes ex provincia vocaſſe, [1] ut iis teſtibus in ſumma pecuniæ uteretur; ſed interpellatum adventu Cæſaris profugiſſe. Ita duobus temporibus Epheſiæ pecuniæ Cæſar au-

2 xilium tulit. Item conſtabat, [2] Elide in templo Minervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prœlium ſecundum feciſſet Cæſar, ſimulacrum Victoriæ, quod ante ipſam Minervam collocatum erat, & ante ad ſimulacrum Minervæ ſpectabat, ad valvas ſe tem-

3 pli, limenque convertiſſe. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, & ſignorum ſonus exauditus eſt, ut in muris armata civitas diſcurre-

4 ret. Hoc idem Ptolemaide accidit. [3] Pergami in occul-

tis

non intelligerent quid ſit *Celo*, *ſolitudinem*, notius vocabulum, ſubſtituere. *Tan.* quidem *Faber* Epiſt. Crit. lib. I. Epiſt. IV. *ſe à ſatellite Ægyptio contrucidatum iri* conjecit, quæ ſane hariolatio nimium abit à receptæ lectionis veſtigiis, ideoque non temere eſt admittenda. *Davies.*

1. *Ut iis teſtibus in ſumma pecuniæ uteretur*] Codex *Brant.* & editt. *Rom. Ven.* omiſſa præpoſitione, habent *ut iis teſtibus ſumma pecuniæ uteretur*, unde reſcribit *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XXXV. *ut iis teſtibus ſumma pecuniæ inīretur.* MS. *Ciaccon.* & editt. *Beroald.* repræſentant *ea ſumma pecuniæ*, at lib. *Urſin.* *in ſummam pecuniæ uteretur*, unde conjecit *Ciacconius* legendum *in ſumenda pecunia uteretur.* Sed memores eſſe deberent viri eruditi, Criticen jubere, ne vulgata lectio ſollicitetur, cum ſana ſit & ſincera. *Idem.*

2. *Elide in templo Minervæ* —— *ſimulacrum Victoriæ* &c.] Non Elide tantum hoc accidit, ſed *pleriſque locis ſigna ſua ſponte converſa*, ſi *Jul. Obſequenti* cap. LXIII. fides ſit adhibenda. Quin & *Valerius Maximus* lib. I. cap. VI, 12. *in delubris Deûm ſua ſponte ſigna converſa* tradit. *Idem.*

3. *Pergami in occultis ac remotis templi---quæ Græci ἄδυτα appellant*] In fano Bacchi accidiſſe autor eſt Dio lib. XLI. p. 182. Ἔν τε Περγάμῳ τυμπάνων τέ τινα καὶ κυμβάλων ψόφον ἐκ τοῦ Διονυσίου ἀρθέντα, διὰ πάσης τῆς πόλεως χωρῆσαι. Porro quæ Cæſari hic remotæ & occultæ templi, Valerius Maximus lib. I. cap. VI. *abdita* nuncupat, niſi locus corruptus eſt, ait: *Sonum tympanorum Pergami abditis delubris editum.* Illud certum, non hic *delubris*, ſed *delubri* ſcribendum; facileque adducor ut credam Valerium ſcripſiſſe *adytis templi.* cum illud *abditis* de hac re inuſitatius ſit. Sane Cæſar cum diceret occultis

tem-

tis ac remotis templi, quo, præter sacerdotes, adire fas non est, quæ Græci ἄδυτα appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæsaris 5
statuam consecraverant, [1] palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur.

CVI. Cæsar paucos dies in Asia moratus, quum audisset Pompejum Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi jusserat, & altera, quam ex Achaja à Fusio legato evocaverat, equitibusque DCCC, & navibus longis Rhodiis X, & Asiaticis paucis, Alexandriam pervenit. [2] In his erant legionibus 2
hominum III millia CC. reliqui vulneribus ex prœliis, & labore, ac magnitudine itineris confecti consequi non potuerant. Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum in- 3
fir-

templi, addendum sibi putavit, quæ Græcis ἄδυτα appellant. Sed, quod monendum, putavi in mſ. Cujac. pro *remotis* est *conditis*. In Pal. Petav. & Bongarſ. *reconditis*. Quæ fortasse vera lectio est. *D. Vossius*.

1. *Palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur*] Plutarchus vit. Cæs. p. 730. ait παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος exstitisse φοίνικα. Etiam Valerius Maxim. lib. I. cap. VI. affirmat, *palmam viridem Trallibus in æde Victoriæ, sub Cæsaris statuâ inter coagmenta lapidum justæ magnitudinis enatam*. (sic & *Jul. Obseq.* de prod. cap. LXIII. qui sua ex *Valerio* hausit) Unde Ursinus hic legebat *intecto* una voce. Sed non video quæ tunc mens verborum esse possit. *In tecto* Cæsari est ἐπὶ δώματος. Credo movit Ursinum, quod postea Cæsar ait *ex pavimento*: nam *tectum* & *pavimentum* duo opposita sunt. Verum nescivit paviri etiam tectum posse, ideoque pavimenti vocem de tecto recte usurpari, qui mos hodieque apud gentes orientes viget. Certe Hirtius quoque initio libri de bello Alex. ait: *sine contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris ac fornicibus continentur, tectaque sunt rudere, aut pavimentis*. Quod vero ad Valerii ac Plutarchi loca attinet, potuerunt ii alios autores secuti esse; vel etiam ipse Cæsar ab assentatoribus perperam edoctus. ut ut est, verba ejus clara sunt, & vult palmam in tecto templi exstitisse; quod majoris miraculi quam alterum, ut ex pavimento enata sit. *Idem*.

2. *In his erant legionibus hominum III millia*] Malo legere, *in his erant legionariorum III millia*. Quam vocem in Palat. & Bong. invenio, qui habent *legionariorum hominum*. Sed puto illud *hominum* eradendum: ex *legionariorum*, quod primo erat factum *legion. hominum*. D. Vossius.

firmis auxiliis proficiſci non dubitaverat; atque omnem
4 ſibi locum tutum fore exiſtimabat. Alexandriæ de Pompeji morte cognoſcit: atque ibi primum è navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præſidii cauſſa reliquerat; & concurſum ad ſe fieri videt, quod faſces anteferrentur. In hoc omnis multitu-
5 do majeſtatem regiam minui prædicabat. Hoc ſedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concurſu multitudinis concitationes fiebant: compluresque milites hujus urbis omnibus partibus interficiebantur.

1 CVII. Quibus rebus animadverſis, legiones ſibi alias ex Aſia adduci juſſit, quas ex Pompejanis militibus confecerat. ipſe enim neceſſario Eteſiis tenebatur; qui A-
2 lexandria navigantibus ſunt adverſiſſimi venti. Interim controverſias regum ad populum R. & ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans, atque eo magis officio ſuo convenire, quod ſuperiore conſulatu cum patre Ptolemæo, & lege, & S C. ſocietas erat facta; oſtendit ſibi placere, regem Ptolemæum, atque ſororem ejus Cleopatram, exercitus, quos haberent, dimittere; & de controverſiis jure apud ſe potius, quam inter ſe armis, diſceptare.

1 CVIII. Erat in procuratione regni [1] propter ætatem pueri nutricius ejus, eunuchus, nomine Pothinus. Is primum inter ſuos queri atque indignari cœpit, re-
2 gem ad dicendam cauſſam evocari; deinde adjutores quoſdam conſcios ſui nactus ex regiis amicis, exercitum à Peluſio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus ſupra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum ſuis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fieri vellet, litteris nunciiſque
3 edocuit. In teſtamento Ptolemæi patris heredes erant ſcripti ex duobus filiis major; & ex duabus ea, quæ æta-

1. *Propter ætatem pueri*] Erat tantum annos tredecim natus, teſtante *Appiano* lib. II. B. C. pag. 480. *Davies.*

ætate antecedebat. Hæc uti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabulæ te- 4
stamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatæ, [1] ut in ærario ponerentur (eæ, quum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompejum sunt depositæ,) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatæ Alexandriæ proferebantur.

CIX. De his rebus quum ageretur apud Cæsarem; 1
isque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controversias regum componere: subito exercitus regius, equitatusque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæsaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis ex- 2
tra oppidum, si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in ar- 3
mis esse jussit: Regemque hortatus est, ut ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; &, quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides, & Serapion, qui 4
ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum in conspectum ejus venis- 5
sent, prius, quam audiret, aut, cujus rei caussa missi essent, cognosceret, corripi, ac interfici jussit. quorum [2] alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso subla-

2. *Ut in ærario ponerentur*] Quod in æde Saturni. Notum est solitos Romanos, fœdera, pactiones, testamenta in templis reponere, tanquam custodia tutissima. Forsan & quod hâc re pactorum aut supremæ voluntatis violatoribus, imprecarentur iram Deorum. Sic apud Tacitum I. Annal. *Augusti testamentum inlatum per virgines Vestæ.* quibus sæpe talia committi solita. Memini quoque in Salustio legere me, in fano repositas fuisse tabulas fœderis. Et exempla alia congessit Lipsius. *D. Vossius.*

2. *Alter accepto vulnere occupatus*] Ultima vox huc non convenit, cum ipsa etiam *interfectum* denotet. *Velleius Paterculus* lib. II. cap. LVII. ubi de Cæsaris morte loquitur: *Dum clementiam, quam præstiterat, exspectat, incautus ab ingratis occupatus est. Justinus* lib. VII. cap. IV. *Insidiis autem Eurydices uxoris —— occupatus fuisset* &c. Hoc sensit *J. F. Gronovius*, qua de causa rescribit *alter accepto vulne-*

6 ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, regem ut in
ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit; magnamque re-
gium nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans,
& ut potius privato paucorum & latronum conſilio,
quam regio ſuſceptum bellum videretur.
1 CX. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero,
neque genere hominum, neque uſu rei militaris con-
temnendæ viderentur. millia enim XX in armis habe-
2 bat. Hæ conſtabant ex Gabinianis militibus: qui jam
in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ ve-
nerant, & nomen diſciplinamque populi R. dedidi-
cerant, uxoreſque duxerant, ex quibus plerique libe-
3 ros habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus
latronibuſque Syriæ, Ciliciæque provinciæ, finitima-
4 rumque regionum. Multi præterea, capitis damnati,
exuleſque convenerant: fugitiviſque omnibus noſtris
certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ condi-
tio, ut dato nomine militum eſſent numero: quorum
ſi quis à domino comprehenderetur, concurſu mili-
tum eripiebatur, [1] qui vim ſuorum, quod in ſimili cul-
5 pa verſabantur, ipſi pro ſuo periculo defendebant. Hi
regum amicos ad mortem depoſcere; hi bona locuple-
tum diripere ſtipendii augendi cauſſa, regis domum
obſidere, regno expellere alios, alios accerſere, vete-
re

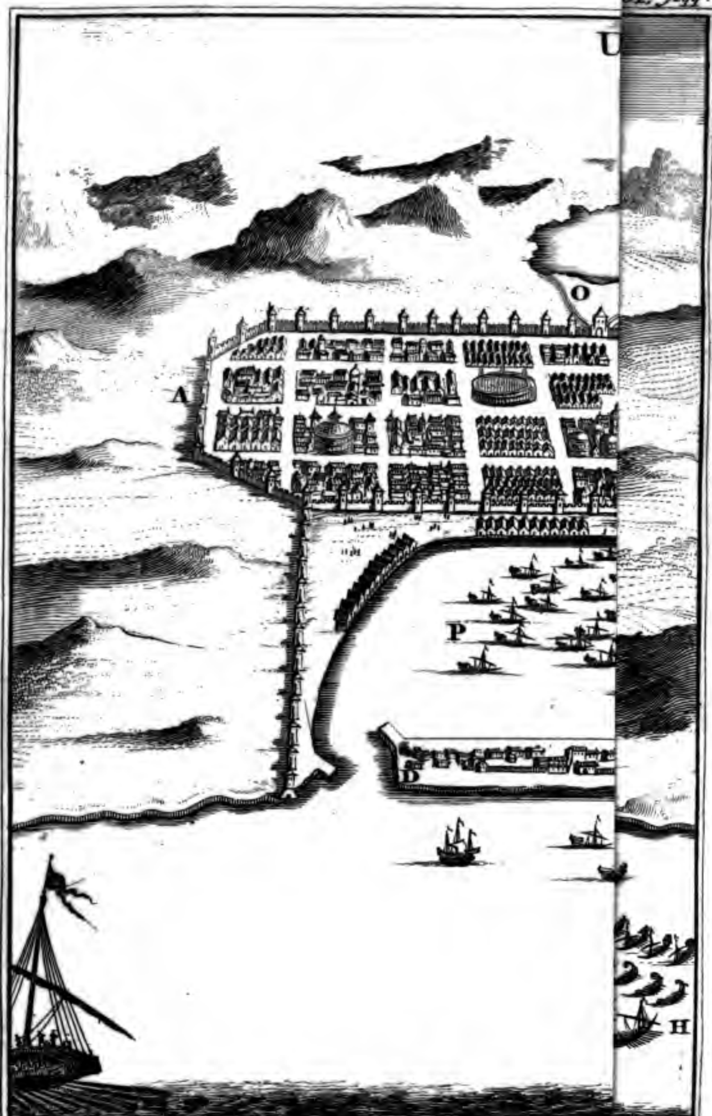
re ſopitus; dicuntur enim *ſopiri*, qui aut icti aut aliunde mente conſternati deliquium patiuntur & pro mortuis concidunt, ut plurimis oſtendit vir doctiſſimus Obſerv. lib. IV. cap. VIII. pag. 120. Mihi tamen hic præplacet *alter accepto vulnere obſopitus*, hæc enim conjectura proxime Codicum ſcripturam accedit, eaque voce uſus eſt *Solinus* cum alibi, tum cap. XII. editt. Salmaſ. *Davies.*

1. *Qui vim ſuorum defendebant*] Inſolens loquendi genus, *vim ſuorum*, pro, *vim ſuis inlatam.* Non abſimili modo libro de bello Africano, ni fallor, legitur *Scipio multa de terrore ſuo*, id eſt, quem hoſtibus incuſſiſſet ipſe. *D. Voſſius.*

Ibid.] Propulſabant vim ſuis illatam. *Dictys* Cretenſis lib. I. cap. IV. *Ob* injuriam affinium, *quas ſupra memoravimus, conſternabatur.* Sic & lib. II. cap. XXX. *Injuria ſacerdotis* eſt injuria ſacerdoti illata. Simili modo apud *Apuleium* Metam. lib. I. pag. 9. *Impune ſe relaturum* meas contumelias *putat.* De hujuſmodi vocibus reciprocis vide *A. Gellium* Noct. Attic. lib. IX. cap. XII. ac intt. ad *Phædri* lib. II. Fab. VIII. *Davies.*

02, seqq.

A. Urbs Alexandria. B. Domus regia. C. Theatrum conjunctum[...]ngustum iter in longitudinem passuum DCCCC se extendens, quo cum oppido insula c[...]tro cornu Cæsaris. H. Naves Ponticæ octo collocatæ in sinistro cornu; I. Naves sub[...]subsidiariæ in secundo ordine. M. Navigia minora & schaphæ armatæ Alexandrin[...]idem.
P. Portus quem tenuit[...]

re quodam Alexandrini exercitus instituto consueve-
rant. Erant præterea equitum millia II, qui invete-
raverant compluribus Alexandriæ bellis. Hi Ptole- 6
mæum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios
duos interfecerant, bella cum Ægyptiis gesserant. Hunc
usum rei militaris habebant.

CXI. His copiis fidens Achillas, paucitatemque mi- 1
litum Cæsaris despiciens, occupat Alexandriam: [1] præ-
terea oppidi partem, quam Cæsar cum militibus tene-
bat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus est:
sed Cæsar dispositis per vias cohortibus impetum ejus
sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad por- 2
tum: ac longe maximam ea res attulit dimicationem.
simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnaba-
tur: & magna multitudine naves longas occupare ho-
stes conabantur: quarum erant auxilio L missæ ad Pom-
pejum: quæ, prœlio in Thessalia facto, domum re-
dierant. Illæ triremes omnes, & quinqueremes erant, 3
aptæ instructæque omnibus rebus ad navigandum. Præ- 4
ter has, XXII erant, quæ præsidii caussa Alexandriæ
esse consueverant, constratæ omnes; quas si occupas-
sent, classe Cæsari erepta, portum ac mare totum in
sua potestate haberent: commeatu auxiliisque Cæsarem
prohiberent. Itaque tanta est contentione actum, quan- 5
ta agi debuit. quum ille celerem in ea re victoriam, hi
salutem suam consistere viderent. Sed rem obtinuit Cæ- 6
sar; omnesque eas naves, & reliquas, quæ erant in na-
valibus, incendit; quod tam late tueri tam parva manu
non poterat, confestimque ad Pharum navibus milites
exposuit.

CXII. Pharus est in insula turris, magna altitudi- 1
ne, mirificis operibus exstructa, quæ nomen ab insu-
la accepit. Hæc insula objecta Alexandriæ portum effi- 2
cit:

1. *Præterea oppidi partem, quam Cæsar*] Locus literula corrigendus, quamvis libri vett. repugnent. Scribo *oppidi parte*. Manuscriptus noster non incommode habet, *præter eam oppidi partem*. D. Vossius.

cit : [1] sed à superioribus regionibus in longitudinem
passuum DCCCC in mare jactis molibus, angusto itine-
3 re, & ponte cum oppido conjungitur. In hac sunt in-
sula domicilia Ægyptiorum, & vicus, oppidi magni-
tudine: quæque ubique naves imprudentia, aut tem-
pestate paullulum suo cursu decesserint, has more præ-
4 donum diripere consueverunt. Iis autem invitis, à qui-
bus Pharus tenetur, non potest esse, propter angu-
5 stias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus
Cæsar, hostibus in pugna occupatis militibusque ex-
positis, Pharum apprehendit, atque ibi præsidium po-
6 suit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum,
auxiliaque navibus ad eum supportari possent: dimisit
enim circum omnes propinquas regiones; atque inde
7 auxilia evocavit: reliquis oppidi partibus sic est pugna-
tum, ut æquo prœlio discederetur, & neutri pelleren-
tur, (id efficiebant angustiæ loci) paucisque utrimque
interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus,
8 noctu præmunit: hoc tractu oppidi pars erat regiæ e-
xigua, in quam ipse habitandi caussa initio erat indu-
ctus, & Theatrum conjunctum domui, quod arcis te-
nebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad re-
liqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit die-
bus, ut pro muro objectas haberet, neu pugnare invi-
9 tus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, va-
cuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex
regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit.
10 Sed celeriter est inter eos de principatu controversia or-
ta,

1. *Sed à superioribus regionibus — in mare jactis molibus*] *Joan. Brodæus* Miscell. lib. III. cap. V. reponit *à superioribus Regibus*, quia *in mare moles jacere*, non regionum est, sed hominum. Et hanc quidem conjecturam occupaverat *Ph. Beroaldus*, ita enim legitur in edit. quam procuravit A. D. 1508. Verum, ut opinor, sana est lectio à MSS. Codd, & antiquissimis editt. constanter repræsentata, nam vult *Cæsar*, in mare jactas fuisse moles, quas è superioribus regionibus convexerant. *Superiores regiones* sunt montuosæ, aliisque minus depressæ. Eodem sensu *superiora loca* sæpe dixit noster. Vide lib. III. B. G. capp. III. & XIV. *Davies*.

ta, quæ res apud milites largitiones auxit. [1] magnis enim jacturis ſibi quiſque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hoſtes geruntur, Pothinus, nutricius 11
pueri, & procurator regni, in parte Cæſaris, quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio deſiſteret, neve animo deficeret, indicatis deprehenſiſque internunciis, à Cæſare eſt interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

1. *Magnis enim jacturis*] Codex *Brant.* perperam exhibet *aucturis.* Jacturæ ſunt dona ſive munera. Vide notat. ad lib. VI. B. G. cap. XII. Simili fere modo hujuſmodi largitiones *damna* nuncupavit *Plinius* in Paneg. cap. XII. *Davies.*

A. HIR-

A. HIRTII PANSÆ COMMENTARIORUM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER UNUS.

SUMMARIUM LIBRI DE BELLO ALEXANDRINO.

Belli Alexandrini historia continuata. X. *Prœliis aliquot navalibus victor Cæsar*, XVII. *castella ad portum constructa, quædam occupat, quædam frustra tentans*, XXI. *natatu periculum evadit.* XXIV. *Ptolemæum Regem ad suos remissum, hostemque factum* XXVIII. *Cæsar, conjunctis cum Mithridate Pergameno copiis, profligat.* XXXI. *Ipse Rex mergitur.* XXXIV. *Interea Domitius Calvinus in Ponto parum prospere rem gerit:* XLII. *& Illyricum, varia aliquamdiu fortuna jactatum, tandem, virtute Vatinii*, XLVII. *Cæsari restituitur.* XLVIII. *Sub idem tempus turbæ in Hispania ulteriore, ob extorsiones Cassii Longini, exortæ*, LXIII. *interventu Lepidi, & morte Cassii, paullum sedantur.* LXXVII. *Cæsar, summa felicitate victo Phamace, celerrimeque Pontico bello confecto, & provinciis pacatis, in Italiam revertitur.*

I. BEllo Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo, atque ex Suria Ciliciaque omnem classem accersit, ex Creta sagittarios, equites [1] ab rege

1. *Ab rege Nabatæorum Malcho*] Ipsa vox ultima *Regem* significat, & ab Hebraica מֶלֶךְ ortum ducit. *Porphyrius* in vita Plotini. Βασιλεὺς δὲ τοὔνομα τῷ Πορφυρίῳ ἐμοὶ προσῆν, κατὰ μὲν πάτριον διάλεκτον Μάλχῳ κεκλημένῳ.

ge Nabatæorum Malcho evocat: tormenta undique conquiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: 2
atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, [1] testudinibus, atque musculis aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur; quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur: nam incendio fere tuta est Alexandria; quod sine 3
contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt rudere, aut pavimentis. Cæsar studebat maxime, ut, quam angu- 4
stissimam partem oppidi [2] palus à meridie interjecta efficiebat, hanc operibus, vineisque agendis, à reliqua parte urbis excluderet; [3] illud sperans, primum, ut, 5
quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua, pabuloque abun- 6
daret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nul-

μένῳ. Vide & *Luc. Holstenium* de vit. & script. *Porphyrii* cap. 11. *Davies.*

1. *Testudinibus atque musculis aptantur*] Ultima vox satis hic apta non videtur *Just. Lipsio*, qui lib. 1. Poliorc. Dial. IX. *quatiuntur*, *captantur*, aut tale aliquid mallet: liquet enim, ut putat, è sequentibus, Cæsarem hoc fecisse, ut munitiones suas proferret, & plus loci occuparet. Itaque sententia est, testudines & musculos admotos ad minus firmas oppidi partes, easque dejectas. *Brant.*

2. *Palus à meridie interjecta*] Lacus à meridie Alexandriam alluit: nomen est *Marea* sive *Mareotis*. Hunc Nilus multis fossis è superioribus partibus simul & lateribus adauget, estque portus ibi longe copiosior & ditior maritimo. Vide *Strabonem* lib. XVII. pag. 793. *Glandorp.*

3. *Illud sperans*] *Fulv. Ursinus* ex conjectura reponit *illud spectans*, & sane sic exhibent editt. *Beroald. Vascos.* eoque alludunt MSS. *Brant. Norvic.* ac editt. *Rom. Ven.* in quibus est *illud exspectans*, præterquam quod eo modo sæpius loquatur *Cæsar*: interdum tamen aliter. Sic lib. I. B. C. cap. XLIII. *Hoc* sperans, *legiones tres ex castris educit*. Et lib. III. B. C. cap. LXXXV. *Hoc* sperans, *ut*, *movendis castris pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur*. Manifestum igitur est, lectionem vulgatam ferri posse, quam tamen, vir erroribus exscribendis natus, *Joan. Goduinus* ejiciendam censet. *Davies.*

nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large præbere poterat.

1 II. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla, aut mora inferebatur: nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii, regnumque pertinet, legatos, conquisitoresque delectus habendi caussa miserant; magnumque numerum in oppidum telorum,
2 atque tormentorum convexerant: nec minus in urbe maximæ armorum erant institutæ officinæ: servos præterea puberes armaverant, quibus domini locupletiores
3 victum quotidianum, stipendiumque præbebant. Hac multitudine disposita, munitiones semotarum partium tuebantur: veteranas cohortes vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ essent. Omnibus viis atque angiportis triplicem vallum obduxerant: erat autem quadrato exstructus saxo;
4 nec minus XL pedes altitudinis habebat; quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum
5 tabulatorum munierant. Præterea [1] alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas rotis, [2] funibus jumentisque objectis, directis plateis in quamcunque erat visum partem movebant.

1 III. Urbs fertilissima & copiosissima omnium rerum ap-

1. *Alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant*] Nescio quem locum hic habere poterit vox ultima. Lego *confinxerant*. Sic *Plinius* H. N. lib. X. cap. XXXIII. dixit *nidos confingere*. Davies.

2. *Funibus jumentisque objectis, directis plateis*] In eo solo variant Codd. quod MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum aliis nonnullis exhibeant *directis pluteis*, unde *Pet. Ciacconius*, omissa voce & mutata distinctione, rescribit *funibus jumentisque objectis pluteis*, ut velit *Hirtius*, jumenta objectu pluteorum fuisse protecta; nec ab hac sententia abhorrere videtur *Just. Lipsius*, qui Poliorc. lib. II. Dial. IV. pro *objectis* præterea legit *obtectis*; absque causa quidem sontica, etiamsi priorem emendationem recipiamus, cum *Cæsar* lib. II. B. C. cap. XV. dixerit *adversus plutei objectu*. Sana est, ut arbitror, lectio vulgata. Sic hujusce libri cap. XXXVI. *Montibus tamen altis ab duobus lateribus* objectis. Hoc certe præstat *Scaligeranæ* rationi, pro qua vox *objectis* tota est eliminanda. Turres procul dubio aliaque omnia iis plateis facilius aguntur, quæ rectæ sunt & sine multis flexibus. *Davies.*

apparatus ſuggerebat. Ipſi homines ingenioſiſſimi at-
que acutiſſimi, quæ à nobis fieri viderant, ea ſollertia
efficiebant, ut noſtri illorum opera imitati viderentur:
& ſua ſponte multa reperiebant; unoque tempore & no- 2
ſtras munitiones infeſtabant, & ſuas defendebant: at- 3
que hæc principes in conſiliis, concionibuſque agita-
bant, *populum Romanum paullatim in conſuetudinem ejus
regni venire occupandi: paucis annis antea* [1] *Gabinium cum
exercitu fuiſſe in Ægypto: Pompejum ſe ex fuga eodem re-* 4
*cepiſſe; ac Cæſarem veniſſe cum copiis; neque morte Pompeji
quidquam profectum, quo minus Cæſar apud ſe commoraretur:
tur: quem ſi non expuliſſent, futuram ex regno provinciam:* 5
*idque agendum mature: namque eum, intercluſum tempe-
ſtatibus propter anni tempus, recipere tranſmarina auxilia
non poſſe.*

IV. Interim, diſſenſione orta inter Achillan, qui ve- 1
terano exercitui præerat, & Arſinoën regis Ptolemæi
minorem filiam, ut ſupra demonſtratum eſt, [2] quum
uterque utrique inſidiaretur; & ſummam imperii ipſe
obtinere vellet; præoccupat Arſinoë per Ganymedem
eunuchum, nutricium ſuum, atque Achillan interfi-
cit. Hoc occiſo ipſa ſine ullo ſocio & cuſtode omne im- 2
perium obtinebat: exercitus Ganymedi tranſditur. Is
ſuſcepto officio largitionem in milites auget; reliqua
pari diligentia adminiſtrat.

V. Alexandria eſt fere tota ſuffoſſa, ſpecuſque habet 1
ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos
inducitur, quæ paullatim ſpatio temporis liqueſcit ac
ſub-

1. *Gabinium cum exercitu fuiſſe in Ægypto*] Eo miſſus eſt Gabinius, ut Ptolemæum, ejecto Archelao, reduceret. Vide notat. ad lib. III. B. C. cap. V. Huc reſpicit *Valerius Maximus* lib. IX. cap. I. ex. ext. 6. *Davies.*

2. *Quum uterque utrique inſidiaretur*] Locum hunc citat *Laurentius Valla* elegantiarum lib. III. non auſurus ſic loqui, eo quod *Cicero* & *Quintilianus* nunquam ita locuti ſint, cum tamen *Terentius* & *Cæſar* ſic ſcripſerint, idque Græcorum imitatione, qui dicunt ἑκάτερον ἑκατέρῳ, quomodo docet *Guilielmus Budæus.* Glandorp.

2 ſubſidit. Hac uti domini ædificiorum, atque eorum familia
conſueverunt: [1] nam quæ flumine Nilo fertur,
adeo eſt limoſa atque turbida, ut multos varioſque mor-
3 bos efficiat: ſed ea plebes ac multitudo contenta eſt ne-
ceſſario, quod fons urbe tota nullus eſt. Hoc tamen
flumen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis te-
4 nebatur: quo facto eſt admonitus Ganymedes, poſſe
noſtros aqua intercludi; qui diſtributi munitionum tu-
endarum cauſſa vicatim ex privatis ædificiis ſpecubus &
puteis extracta aqua utebantur.

1 VI. Hoc probato conſilio, magnum ac difficile opus
aggreditur: interſeptis enim ſpecubus, atque omnibus
urbis partibus excluſis, quæ ab ipſo tenebantur, aquæ
magnam vim ex mari rotis ac machinationibus expri-
2 mere contendit: hanc locis ſuperioribus fundere in par-
tem Cæſaris non intermittebat: quamobrem ſalſior
paullo præter conſuetudinem aqua trahebatur ex pro-
ximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem
præbebat, quam ob cauſſam id accidiſſet; nec ſatis ſibi
ipſi credebant; quum ſe inferiores ejuſdem generis, ac
3 ſaporis, aqua dicerent uti, atque ante conſueſſent: vul-
goque inter ſe conferebant, & deguſtando, quantum
4 inter ſe differrent aquæ, cognoſcebant. Parvo vero tem-
poris ſpatio, hæc propior bibi non poterat omnino: illa
inferior corruptior jam, ſalſiorque reperiebatur.

1 VII. Quo facto dubitatione ſublata, tantus inceſſit
timor, ut [2] ad extremum caſum omnes deducti videren-

1. *Nam quæ flumine Nilo fertur, adeo eſt limoſa atque turbida*] *Servius* ad illum verſum *Virgilii* lib. IV. Georgic. vſ. 291.

Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena.

Novum enim, inquit, *limum ſemper trahit, qui efficit fœcunditatem, unde & Nilus dictus eſt, quaſi νέαν ἰλὺν trahens. Nam antea Nilus latine Melo dicebatur. Feſtus: Melo*, inquit, *alio nomine Nilus vocatur. Cicero* lib. II. de natur. deor. *Ægyptum Nilus irrigat, & cum tota æſtate obrutam, oppletamque tenuerit; tum relinquit.* Vide *Pompon. Melam* lib. I. cap. IX. Et *Joan. Gorop. Becanum* in *Niloſcopio.* Brant.

2. *Ad extremum caſum omnes deducti viderentur*] MS. *Norvic.* & nonnullæ editt. *ad extremum caſum periculi* &c. Sic *Curtius* lib. IV. cap. X, 2. *Sollicitiſque ſub ipſum tanti diſcriminis*

rentur, atque alii morari Cæsarem dicerent, quin na-
ves conscendere juberet; alii multo graviorem extime-
scerent casum; quod neque celari Alexandrinos pos-
sent in apparanda fuga, quum hi tam parvo spatio di-
starent ab ipsis; neque, illis imminentibus atque inse-
quentibus, ullus in naves receptus daretur. Erat au- 2
tem magna multitudo oppidanorum in parte Cæsaris,
quam domiciliis ipsorum non moverat; quod ea se fi-
delem palam nostris esse simulabat, & descivisse à suis
videbatur: [1] ut, si mihi defendendi essent Alexandri-
ni, quod neque fallaces essent, neque temerarii, mul-
ta oratio frustra absumeretur: quum vero uno tempo- 3
re & natio eorum, & natura cognoscatur; aptissimum
esse hoc genus ad proditionem, nemo dubitare potest.

VIII. Cæsar suorum timorem consolatione & ratio- 1
ne minuebat: *nam puteis fossis aquam dulcem posse reperiri
affirmabat;* [2] *omnia enim littora naturaliter aquæ dulcis ve-
nas habere: quod si alia esset littoris Ægyptii natura, atque* 2
omnium

minis casum *ingens religio — incussa est*. Non multo aliter *Livius* lib. IV. cap. XXVII. *casum ancipitis eventus* dixit, & *casum fortunæ Justinus* lib. XXVII. cap. I. *Davies.*

2. *Ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarii*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ut tum mihi* &c. MS. autem *Norvic. ut mihi defendendi essent Alexandrini, neque fallaces essent neque temerarii.* Testatur quidem *Joan. Goduinus*, locum esse corruptum & Codices MSStos variare, quorum utinam diversas lectiones exhibuisset. Loquendi sane modus vituperari non potest, eandem enim phrasin adhibet *Cicero* Offic. lib. III. cap. VII. ubi ait: *Primum Panætius in hoc* defendendus est, quod *non utilia cum honestis pugnare aliquando posse dixerit.* Attamen, nisi fallor, latens est mendum: nam licet *temeritatis* vitio laborassent Alexandrini, de eo agendi hic non erat locus. Rescribo itaque *quod neque fallaces essent, neque* VETERATORII. Hujusce libri cap. XXIV. *Etsi fallacem gentem* (de Alexandrinis loquitur) *semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat. Propertius* lib. III. Eleg. IX, 33.

Noxia Alexandrea, dolis aptissima tellus.

Quin & tota Ægyptiorum natio fraudibus & versutiis adeo erat dedita, ut Etymologici Magni scriptor Αἰγυπτιάζειν interpretetur πανουργεύειν. Idem.

2. *Omnia enim littora naturaliter aquæ dulcis venas habere*] Si hoc sit perpetuum, ratio est, quia particulæ aquæ per terræ poros ferantur, dum salinæ, ob figuram, in arctioribus meatibus hæreant, unde nonnulli Philosophi fontium à mari longissime dissitorum originem duxere. Vide *Ren. Cartesium* Princ. Philos. Part. IV. §. LXIV. seqq. *Davies*

omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent,
neque hostes classem haberent, prohiberi sese non posse, quo
minus quotidie aquam navibus peterent, vel à sinistra parte
à Parætonio, vel à dextra ab insula; quæ diversæ naviga-
tiones nunquam uno tempore adversis ventis præcluderentur:
3 *fugæ vero nullum esse consilium non solum iis, qui primam*
dignitatem haberent, sed ne iis quidem, qui nihil, præter-
4 *quam de vita, cogitarent: magno negotio impetus hostium*
adversos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco,
5 *nec numero pares esse posse: magnam autem moram & diffi-*
cultatem adscensum in naves habere, præsertim ex scaphis:
summam esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorum-
6 *que & ædificiorum notitiam: hos præcipue in victoria in-*
solentes, præcursuros & loca excelsiora atque ædificia occu-
paturos; ita fuga navibusque nostros prohibituros: proinde e-
jus consilii obliviscerentur, atque omni ratione esse vincen-
dum cogitarent.

1 IX. Hac oratione apud suos habita, atque omnium
mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, ut, re-
liquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos ani-
mum conferant, neve quam partem nocturni temporis
2 intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium a-
nimis ad laborem incitatis, magna una nocte [1] vis aquæ
dulcis inventa est. Ita operosis Alexandrinorum machi-
nationibus, maximisque conatibus, non longi tempo-
3 ris labore, occursum est. Eo biduo legio XXXVII ex
dedititiis Pompejanis militibus, cum frumento, armis,
telis, tormentis imposita in naves à Domitio Calvino,
ad littora Africæ, paullo supra Alexandriam, delata est.
4 Hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat,
portum capere prohibebantur: sed loca sunt egregia
omni

1. *Vis aquæ dulcis*] Ὕδωρ γλυκὺ Græcis aqua fluminum aut fontium, non salsa; contraria marinæ. *Cicero* VI. in Verr. *In hac insula extrema est fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusæ est, incredibili magnitudine, plenissimus piscium.* *Virgilius* Eclog. V, 47.

Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo. BRANT.

omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi, quum diu
retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, navigio
actuario Cæſarem faciunt certiorem.

X. Cæſar ut per ſe conſilium caperet, quid facien- 1
dum videretur, navim conſcendit, atque omnem claſ-
ſem ſequi juſſit, nullis noſtris militibus impoſitis; quod, 2
quum longius paullo diſcederet, munitiones nudare
nolebat: quumque ad eum locum acceſſiſſet, qui appel-
latur Cherroneſus, aquandique cauſſa remiges in ter-
ram expoſuiſſet, nonnulli [1] ex eo numero, quum lon-
gius à navibus prædatum proceſſiſſent, ab equitibus ho-
ſtium ſunt excepti: ex iis cognoverunt, Cæſarem ip- 3
ſum in claſſe veniſſe, nec ullos milites in navibus ha-
bere. Qua re comperta, magnam ſibi facultatem for-
tunam obtuliſſe bene gerendæ rei crediderunt: itaque 4
naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum,
propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſarique redeunti
cum claſſe occurrerunt: qui duabus de cauſſis eo die 5
dimicare nolebat, quod & nullos milites in navibus ha-
bebat, & poſt horam x diei res agebatur: nox autem
allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum
notitia confidebant: ſibi etiam hortandi ſuos auxilium
defuturum; quod nulla ſatis idonea eſſet hortatio,
qua neque virtutem poſſet notare, neque inertiam.
Quibus de cauſſis [2] naves, quas potuit, Cæſar ad ter- 6
ram detrahit: quem in locum illos ſucceſſuros non
exiſtimabat.

XI. Erat una navis Rhodia in dextro Cæſaris cor- 1
nu longe ab reliquis collocata. Hanc conſpicati hoſtes
non tenuerunt ſeſe; magnoque impetu IV ad eam con-
ſtratæ

1. *Ex eo numero*] Sic repoſui ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum recentiores *pronomen* omittant, quod omnino videtur deſiderari. *Davies.*

2. *Naves, quas potuit, Cæſar ad terram detrahit*]. *Detrahere naves* hic eſt eas de mari in littus trahere, quod mare altius ſit, quam breve littoris vadum, deorſumque ex alto & pelago in vadoſa littora deduci videantur. Græcis *κατάγειν*, ut docet *Hadr. Turnebus* lib. XIV. adverſ. cap. XVI. *Brant.*

2 ſtratæ naves, & complures apertæ contenderunt: cui
coactus eſt Cæſar ferre ſubſidium, ne turpiter in conſpectu contumeliam acciperet; quamquam, ſi quid
3 gravius illi accidiſſet, merito caſurum judicabat. Prœlium commiſſum eſt magna contentione Rhodiorum: qui quum in omnibus dimicationibus & ſcientia & virtute præſtitiſſent, tum maxime illo tempore totum onus ſuſtinere non recuſabant; ne quod ſuorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita prœlium ſecun-
4 diſſimum eſt factum. Capta eſt una hoſtium quadriremis: [1] depreſſa eſt altera: [2] deinde omnes [3] epibatis nudatæ: magna præterea multitudo in reliquis navibus
5 propugnatorum eſt interfecta. Quod niſi nox prœlium diremiſſet, tota claſſe hoſtium Cæſar potitus eſſet. Hac calamitate perterritis hoſtibus, adverſo vento leniter flante, naves onerarias Cæſar remulco victricibus ſuis Alexandriam deducit.

1 XII. Eo detrimento adeo ſunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, ſed ſcientia claſſiariorum ſe victos viderent **** [4] quibus, & ſuperioribus locis ſublevabantur, ut ex ædificiis defendi poſ-

1. *Depreſſa eſt altera, deinde omnes*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* aliæque nonnullæ exhibent *depreſſa eſt altera*, alteraque perturbata, *deinde* &c. unde reſcribit *J. Fr. Gronovius* Obſerv. lib. IV. cap. XIX. *alteraque perforata*. Feliciter, ut opinor, ſic enim, inter alios, locutus eſt noſter hujuſce libri cap. XXV. *Davies.*

2. *Deinde omnes epibatis nudatæ*] MSS. *Norvic.* & *Thuan.* cum editt. vett. repræſentant *deinde omnibus*, ex qua varietate *Joan. Glandorpius* ſcribendum putavit *deinde nonnullæ omnibus*: *Hadr.* autem *Turnebus* Adverſ. lib. XIV. cap. XVI. *duæ omnibus* &c. Lubens reſcripſerim *dein duæ omnibus epibatis nudatæ*, quæ quidem minima eſt mutatio, multoque minus, quam reliquæ conjecturæ, abit à Codicum lectione. *Idem.*

3. *Epibatis nudatæ*] Sunt *Epibatæ* qui navalibus operis æs merent, non aliter atque in caſtris milites; *Claſſiarios* vocat poſtea *Hirtius*. Sic & paſſim *Cæſar*. Brant. Vide *Joan. Schefferum* Mil. Nav. lib. II. cap. III. *Davies.*

4. *Quibus & ſuperioribus locis ſublevabantur, ut ex ædificiis defendi poſſent*] Ante hæc verba manifeſtiſſimus eſt hiatus, quem intulit vetuſtas, unde apparet temere ſe geſſiſſe *Pet. Ciacconium*, qui repoſuit *ut vix ædificia defendi poſſent*, cum de locis tam mutilis nihil certo poſſit definiri. Hujus tamen lacunæ in MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nullum eſt indicium. *Idem.*

poſſent: & materiam cunctam objicerent, quod noſtræ
claſſis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Ii- 2
dem, poſtea quam Ganymedes in concilio confirmavit,
ſeſe & eas, quæ eſſent amiſſæ, reſtituturum, & nume-
rum adaucturum, magna ſpe & fiducia veteres refice-
re naves, accuratiuſque huic rei ſtudere atque inſervi-
re inſtituerunt: ac, tametſi amplius cx navibus longis 3
in portu navalibuſque amiſerant, non tamen reparan-
dæ claſſis cogitationem depoſuerunt: videbant enim
non auxilia Cæſari, non commeatus ſupportari poſſe,
ſi claſſe ipſi valerent. Præterea nautici homines, & ur- 4
bis & regionis maritimæ, quotidianoque uſu à pueris
exercitati, [1] ad naturale ac domeſticum bonum refu-
gere cupiebant: &, quantum parvulis navigiis profe-
ciſſent, ſentiebant: itaque omni ſtudio ad parandam
claſſem incubuerunt.

XIII. Erant omnibus oſtiis Nili cuſtodiæ exigendi 1
portorii cauſſa diſpoſitæ. Naves veteres erant [2] in oc-
cultis regiæ navalibus, quibus multis annis ad navi-
gandum non erant uſi. Has reficiebant; illas Alexan-
driam revocabant. Deerant remi: porticus, gymnaſia, 2
ædificia publica detegebant: aſſeres remorum uſum ob-
tinebant: aliud naturalis ſollertia, aliud urbis copia,
ſubminiſtrabat. Poſtremo non longam navigationem 3
parabant, ſed præſentis temporis neceſſitati ſerviebant,
& in ipſo portu confligendum videbant. Itaque paucis
diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII,
quinqueremes V confecerunt: ad has minores apertaſ- 4
que complures adjecerunt; &, in portu periclitati re-
mi-

1. *Ad naturale & domeſticum bonum refugere cupiebant*] Sic ex vetuſtiſſimis & fideliſſimis exemplaribus legit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. X. cap. XXIV. cum in MS. & excuſis legatur *ad naturalem & domeſticum uſum*. Brant.

2. *In occultis regiæ navalibus*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. in occultis regionis navalibus*, quæ lectio non placet, cum liqueat hæc navalia Alexandriæ fuiſſe ſita. An ſcribendum *in occultis regis navalibus?* Ea certe in palatio regio fuiſſe, vix crediderim. *Davies.*

migio, quid quæque earum efficere poſſet, idoneos
milites impoſuerunt, ſeque ad confligendum omnibus
5 rebus paraverunt. Cæſar Rhodias naves IX habebat
(nam, X miſſis, [1] una in curſu littore Ægyptio defe-
cerat,) Ponticas IIX, Lycias V, ex Aſia XII. Ex his
quinqueremes V erant, & quadriremes X: reliquæ in-
fra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. Tamen
virtute militum confiſus, cognitis hoſtium copiis, ſe
ad dimicandum parabat.

1 XIV. Poſtquam eo ventum eſt, ut ſibi uterque eo-
rum confideret; Cæſar Pharon claſſe circumvehitur,
adverſaſque naves hoſtibus conſtituit: in dextro cornu
Rhodias collocat, in ſiniſtro Ponticas. Inter has ſpa-
tium CD paſſuum relinquit, quod ſatis eſſe ad expli-
2 candas naves videbatur. Poſt hunc ordinem reliquas na-
ves ſubſidio diſtribuit: quæ quamque earum ſequatur,
3 & cui ſubveniat, conſtituit atque imperat. Non dubi-
tanter Alexandrini claſſem producunt, atque inſtru-
unt; in fronte collocant XXII: reliquas ſubſidiarias in
4 ſecundo ordine conſtituunt: magnum præterea nume-
rum minorum navigiorum & ſcapharum producunt
[2] cum malleolis, ignibuſque; ſi quid ipſa multitudo,
& clamor, & flamma noſtris terroris afferre poſſent.
5 Erant inter duas claſſes vada tranſitu anguſto, quæ per-
tinent ad regionem Africæ: (ſic enim prædicant, par-
6 tem eſſe Alexandriæ dimidiam Africæ) ſatiſque diu in-
ter ipſos eſt exſpectatum, ab utris tranſeundi fieret ini-
tium: propterea quod, eo qui intraſſent, & ad expli-
can-

1. *Una in curſu littore Ægyptio defecerat*] *Pet. Ciacconius* reponendum putat *littore Ægyptio deceſſerat.* quia ſub finem lib. III. de Bell. Civil. dixerit *Cæſar*, *naves imprudentia aut tempeſtate paullulum ſuo curſu deceſſerint.* Argumentum ſane prorſus eſt ficulneum, cum illic de aberratione fiant verba; hic autem de navis interitione. *Davies.*

2. *Cum malleolis*] Qualia inſtrumenta *malleoli* ſint, cum ex *Vegetio*, tum ex *Ammiano Marcellino* doceri poſſumus: quorum ille lib. IV. cap. XVIII. ſic ait: *Malleoli velut ſagittæ ſunt & ubi adhæſerint (quia ardentes ſunt) univerſa conflagrant.* Hic vero lib. XXIII. cap. IV. *Malleoli autem, teli genus, figurantur hac ſpecie: ſagitta eſt cannea inter ſpiculum, & arundinem*

candam classem, & ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videbantur.

XV. Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi 1
magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus,
quam cum Græcis, comparandus; hic ob notissimam 2
scientiam atque animi magnitudinem delectus est ab
Rhodiis, qui imperium classis obtineret: qui, ubi Cæ- 3
saris animum advertit, *Videris mihi*, inquit, *Cæsar*, *ve-
reri*, *si hæc vada primus navibus intraveris*, *ne prius di-
micare cogaris*, *quam reliquam classem possis explicare:
nobis rem committe; nos prælium sustinebimus*, *(neque* 4
tuum judicium fallemus) *dum reliqui subsequantur:* [1] *hos
quidem diutius in nostro conspectu gloriari magno nobis &
dedecori & dolori est.* Cæsar illum adhortatus, atque o- 5
mnibus laudibus prosecutus dat signum pugnæ. Pro- 6
gressas ultra vadum IV Rhodias naves circumsistunt
Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. Sustinent
illi, atque arte sollertiaque se explicant: ac tantum
doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transversa
hosti objiceretur, nullius remi detergerentur, sed sem-
per venientibus adversæ occurrerent. Interim sunt re- 7
liquæ subsecutæ: tum necessario discessum ab arte est
propter angustias loci; atque omne certamen in virtu-
te constitit. Neque vero Alexandriæ fuit quisquam aut 8
nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut
in oppugnatione occupatum animum haberet, quin al-
tissima tecta peteret, atque ex omni prospectu locum
spectaculo caperet, precibusque & votis victoriam [2] suis
ab diis immortalibus exposceret.

XVI.

dinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur ventre subtiliter, & plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et emissa lentius arcu invalido, ignitur, ictu enim rapido ore extinguitur; si haserit usquam, tenaciter cremat, & in quaque conspersa acrior: excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo quam superjacto pulvere consopitur. Rhellican.

1. *Hos quidem diutius*] MS. *Norvic.* exhibet *hos enim diutius*, quod æque placet. *Davies.*

1. *Suis ab Diis immortalibus exposceret*] Hic admodum facetus est *Joan. Goduinus*, nam ait *non ut supra*

1 XVI. Minime autem erat par prœlii certamen: no-
ſtris enim prorſus neque terra neque mari effugium da-
2 batur victis; omniaque victoribus erant futura in incer-
to: illi, ſi ſuperaſſent navibus, omnia tenerent; ſi in-
feriores fuiſſent, reliquam tamen fortunam periclita-
3 rentur. Simul illud grave ac miſerum videbatur, per-
paucos de ſumma rerum, ac de ſalute omnium decer-
tare: quorum ſi quis aut animo aut virtute ceſſiſſet,
reliquis etiam eſſet cavendum, quibus pro ſe pugnan-
4 di facultas non fuiſſet. Hæc ſuperioribus diebus ſæpe-
numero Cæſar ſuis expoſuerat; ut hoc majori animo
contenderent, quod omnium ſalutem ſibi commenda-
5 tam viderent. Eadem ſuum quiſque contubernalem,
amicum, notum proſequens erat obteſtatus; ne ſuam
atque omnium falleret opinionem, quorum judicio de-
6 lectus ad pugnam proficiſceretur. Itaque hoc animo eſt
decertatum, ut neque maritimis nauticiſque ſollertia at-
que ars præſidium ferret, neque numero navium præ-
ſtantibus multitudo prodeſſet, [1] neque flexi ad virtu-
tem ex tanta multitudine viri virtuti noſtrorum poſſent
7 adæquari. Capitur hoc prœlio quinqueremis una, &
biremis cum defenſoribus remigibuſque; & deprimun-
tur

pra de Maſſilienſibus lib. II. *de Bello civili* ab diis expoſceret, *ſed* ab ſuis: *nam Ægyptiis ſui erant Dii, non aliis tantum gentibus communes, ſed aliis etiam gentibus exoſi.* At præterquam quod hic tam de Romanis, quam Alexandrinis agatur, bonos certe auctores parum trivit, qui non ſtatim videt *ſuos* idem denotare ac *ſuas partes.* Sic lib. III. B. C. cap. C. *Corcyra Dyrrachioque aquam* ſuis *ſupportabat.* Et hujuſce libri cap. XVI. *Sæpenumero Cæſar* ſuis *expoſuerat.* Sed quid opus exemplis? Talia in *Cæſare* & aliis μυριάκις occurrunt. *Davies.*

1. *Neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri, virtuti noſtrorum poſſent adæquari*] Edit. *Beroald. neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium viri, virtutes noſtrorum poſſent adæquare.* MS. *Victor. neque flecti ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium, neque* pro voce *viri*, in reliquis autem eandem lectionem repræſentat ac *Beroald.* Alii Codd. à vulgata diverſi non abeunt, niſi quod conſtanter exhibeant *ex tanta multitudine hoſtium viri.* Repono *neque electi ad virtutem ex tanta multitudine hoſtium viri*, ut partim ante me viderat *Pet. Ciacconius. Electi ad virtutem* idem valet ac *lecti ob virtutem. Cæſar* lib. VII. B. G. cap. LXXXV. *Exiguum loci ad declivitatem faſtigium, magnum habet momentum*; ubi *D. Voſſius* fruſtra re-

tur tres, nostris incolumibus omnibus: reliquæ [1]propinquam fugam ad oppidum capiunt; quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, & nostros adire propius prohibuerunt.

XVII. Hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ra- 1
tione Cæsar contendendum existimavit, ut insulam
molemque ad insulam pertinentem in suam redigeret
potestatem: perfectis enim magna ex parte munitioni- 2
bus in oppido, & illam, & urbem uno tempore tentari
posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes x, & 3
levis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gal-
lis arbitrabatur, in navigia minora scaphasque imponit:
alteram insulæ partem distinendæ manus caussa cum
constratis navibus aggreditur, præmiis magnis propo-
sitis, qui primus insulam cepisset. At primo impetum 4
nostrorum pariter sustinuerunt: uno enim tempore &
ex tectis ædificiorum propugnabant, & littora armati
defendebant, quo propter asperitatem loci non facilis
nostris aditus dabatur: & scaphis navibusque longis v
mobiliter & scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi 5
locis primum cognitis vadisque pertentatis, pauci nostri
in littore constiterunt; atque hos sunt alii subsecuti;
constanterque in eos, qui in littore æquo institerant,
impetum fecerunt; omnes Pharitæ terga verterunt.
His pulsis, custodia portus relicta, ad littora & vi-
cum applicaverunt; seque ex navibus ad tuenda ædi-
ficia ejecerunt.

XVIII. Neque vero diutius ipsi [2] ex munitione se 1
con-

reponit *ob declivitatem*. Lib. III. B. C. cap. LXXXVIII. Quam ad caussam *cunctum equitatum* —— *in sinistro cornu objecerat*. *Livius* lib. III. cap. XLVIII. *Decemvir alienato* ad libidinem *animo*. Alia suppeditabit *Th. Munckerus* ad *Hygini* Fab. XLV. pag. 94. *Davies*.

1. *Propinquam fugam ad oppidum ceperunt*] Ad oppidum propinquum fugerunt. *Livius* lib. XXI. cap. L. *Fugam reliquæ ceperunt*. *Dictys* Cretensis lib. II. cap. XXXIX. *Neque diutius sustinere ausus Alexander, fugam capit*. Sic locutus est & *Cæsar* lib. VIII. B. G. cap. XXVI. *Idem*.

2. *Ex munitione se continere*] Primam voculam delevit *Jos. Scaliger*: *Fulv.* autem *Ursinus*, notante *Ciacconio*, reponit *in munitione*. At à Co-

 dicum

continerе potuerunt: etsi erat non dissimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum, (ut [1] minora majoribus conferantur) turresque editæ & conjunctæ muri locum
2 obtinebant: neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum; sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, & mem-
3 bra debilitat; ut tunc accidit. Qui se in æquo loco ac plano pares esse confidebant, iidem perterriti fuga suorum, & cæde paucorum, XXX pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt, seque per molem in mare præcipitaverunt, & DCCC passuum intervallo ad oppidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt: sed numerus captivorum omnino fuit DC.

1 XIX. Cæsar, præda militibus concessa, ædificia diripi jussit; castellumque ad pontem, qui propior erat
2 Pharo, communivit; atque ibi præsidium posuit. Hunc fuga Pharitæ reliquerant; fortiorem illum, propioremque oppido Alexandrini tuebantur: sed eum postero die simili ratione aggreditur, quod, his obtentis duobus, omnem navigiorum excursum & repentina latro-
3 cinia sublatum iri videbatur. Jamque eos, qui præsidio eum locum tenebant, tormentis è navibus sagittisque depulerat, atque in oppidum redegerat; & [2] cohortium III instar in terram exposuerat; non enim plures consistere angustiæ loci patiebantur: reliquæ
4 copiæ in navibus stationem obtinebant. Quo facto imperat

dicum scriptura quam minime recedendum, quare placeat *ea munitione*. Davies.

1. *Ut minora majoribus conferantur*] Adagio cessit. *Virgilius* Eclog. I, 24.

—— *Sic parvis componere magna solebam.*

Et Georgic. IV, 176.

—— *Si parva licet componere magnis.*

Cicero de claris orat. *Similiter igitur suspicor, ut conferamus parva magnis.* Et iisdem verbis *Plinius Secundus* libro V. epist. VI. *Ut parva magnis conferamus.* Brant.

2. *Cohortium trium instar*] Circiter tres cohortes. *Columella* de re Rust. lib. II. cap. V. *Acervi stercoris* instar quinque modiorum *disponentur.* Sic etiam *Livius*, aliique sunt locuti, adeo ut non esset, cur *Joan. Rhellicanus* de hujusce locutionis infrequentia quereretur. *Davies.*

perat pontem adversus hostem prævallari, &, qua ex-
itus navibus erat, fornice exstructo, quo pons susti-
nebatur, lapidibus oppleri atque obstrui: quorum al- 5
tero opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset;
altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex op-
pido se ejecere, & contra munitiones pontis latiore lo-
co constiterunt; eodemque tempore, quæ consueve-
rant navigia per pontes ad incendia onerariarum emitte-
re, ad molem constituerunt. Pugnabatur à nostris ex 6
ponte, ex mole, ab illis ex area, quæ erat adversus pon-
tem, & ex navibus contra molem.

XX. In his rebus occupato Cæsare, militesque hor- 1
tante, remigum magnus numerus, & classiariorum ex
longis navibus nostris in molem se ejecit. Pars eorum 2
studio spectandi ferebatur; pars etiam cupiditate pu-
gnandi. Hi primum navigia hostium lapidibus ac fun-
dis à mole repellebant; ac multum proficere multitu-
dine telorum videbantur: sed postquam ultra eum lo- 3
cum ab latere eorum aperto ausi sunt egredi ex navi-
bus Alexandrini pauci, ut sine signis certisque ordini-
bus, sine ratione prodierant, sic temere in naves refu-
gere cœperunt. Quorum fuga incitati [1] Alexandrini 4
ex navibus egrediebantur, nostrosque acrius perturba-
tos insequebantur. Simul qui in navibus longis reman-
serant, scalas rapere, navesque à terra repellere, pro-
perabant; ne hostes navibus potirentur. Quibus omni- 5
bus rebus perturbati milites nostri cohortium trium,
quæ in ponte, ac prima mole constiterant, quum post
se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, ma-
gnam vim telorum adversi sustinerent, veriti ne ab ter-
go circumvenirentur, & discessu navium omnino re-
ditu intercluderentur, munitionem in pontem institu-

tam

1. *Alexandrini ex navibus egrediebantur.*] Reponendum ex MS. *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* *Alexandrini* plures *ex navibus egrediebantur*: illa enim vox *paucis* Alexandrinis opponitur, qui ante navibus sunt egressi. *Davies.*

tam reliquerunt, & magno cursu incitati ad naves con-
6 tenderunt: quorum pars proximas nacta naves multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens & dubitans, quid esset capiendum consilii, ab
7 Alexandrinis interfecta est: nonnulli feliciore exitu expeditas ad anchoram naves consecuti incolumes discesserunt: pauci allevati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

1 XXI. Cæsar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est; postquam universos cedere animadvertit, in
2 suum navigium se recepit: quo multitudo hominum insecuta quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi à terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, [1] sese ex navigio ejecit, atque ad eas, quæ
3 longius constiterant, naves adnatavit: hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens nonnullos conservavit. Navigium quidem ejus, multitudine depressum
4 militum, una cum hominibus interiit. Hoc prœlio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, & paullo ultra eum numerum classiarii &
5 remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mittenda navigia.

1 XXII. Hoc detrimento milites nostri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expu-
2 gnandis, in prœliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis ** [2] manum comprehendi multum operibus, & ar-

1. *Sese ex navigio ejecit*] *Suetonius* Jul. cap. LXIV. tradit, Cæsarem per ducentos passus natasse elata læva, ne libelli, quos tenebat manu, madefierent, paludamento insuper tracto, ne spolio potiretur hostis. Etsi *Dion* lib. XLII. pag. 204. ac *Appianus* lib. II. B. C. pag. 484. vestem ab Alexandrinis interceptam, & loco trophæi suspensam, memorant. *Glandorp.*

2. *Manum comprehendi multum operibus*

ardentibus studiis militum, nec divulgata Cæsaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi à periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

XXIII. Alexandrini, quum Romanos & secundis 1
rebus confirmari, & adversis incitari viderent, neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut conjectura consequi possumus, [1] aut admoniti à regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidiis, aut suo priore consilio, per occultos nuncios regi probato; legatos ad Cæsarem miserunt, *ut dimitteret regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim omnem* 2
multitudinem esse, confectam tædio puellæ, [2] fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore [3] in Cæsaris fidem amicitiam- 3
que venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus se dederent.

XXIV. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperque a- 1
lia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat, tamen petentibus dare veniam utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quæ postularent, 2
mansurum in fide dimissum regem credebat; sin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bel-

ribus & ardentibus] Editt. *Rom. Ven.* habent *manum comprehendendi : Beroald.* autem *manibus comprehendendi*; at à *Vascos.* omnes hæ voces absunt, unde factum, ut *Joan. Brantius* Glossematis suspectas habuerit. Concedo potius in sententiam *Rob. Stephani*, *Jos. Scaligeri*, & aliorum, qui lacunam hic esse contendunt, licet in MSStis nullum ejus sit indicium. *Davies.*

1. *Aut admoniti à Regis amicis*] MS. *Norvic. aut incitati à Regis amicis*: quod vehementius est, ideoque ea lectio mihi probatur, licet vulgatam retineant editt. veteres. *Davies.*

2. *Fiduciario regno*] *Fiduciarium regnum* vocat, quod aliquando sit restituendum, tanquam bona fide concreditum. Quomodo *T. Livius fiduciariam civitatem*, supra etiam *Cæsar* lib. II. B. C. cap. XVII. *fiduciariam operam* dixit. *Glandorp.*

3. *In Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent*] Editt. *Rom. Ven.* repræsentant *ventum essent*, unde rescribendum puto *ventum esset*, quemadmodum legitur in edit. *Beroald.* A. D. 1508. *Davies.*

bellum gerendum regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gestu-
3 rum. Itaque regem cohortatus, *ut consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, cives suos primum ad sanitatem revocaret, deinde conservaret, fidem populo R. sibique præstaret; quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret;* dextera dexteram tenens dimittere cœpit
4 adulta jam ætate puerum. At regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne à gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, *ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris es-*
5 *se jucundius.* Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum
6 affirmans, ad suos dimisit. [1] Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, [2] ut lacrimas, quas in colloquio projece-

1. *Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus*] Translatio ducta à quadrigis Circensibus, quæ mittebantur à magistratu, statimque prosilientes è carceribus spatia corripiebant tanta interdum cursus celeritate, & contentione, ut habenas non audirent. *Virgilius* lib. I. Georg. extr.

> *Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,*
> *Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens*
> *Fertur equis auriga, nec audit currus habenas.*

Erant autem *carceres* repagula quædam, unde cursus initium erat, quibus coercebantur equi, ne inde exirent priusquam magistratus signum dedisset, ut docet *Adr. Turnebus* lib. XXV. adverf. cap. II. Græci βαλβίδας seu ἀφετηρίας appellant. *Brant.*

2. *Ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudisse*] Etiam gaudium lacrimas interdum excutit, præsertim insperatum. *Terentius* Adelph. act. III. sc. V. *Oh, lacrumo gaudio*; ubi *Donatus*, *immoderata*, inquit, *lætitia lacrimas habet.* Et Heaut. Act. II. Sc. III, 65.

> — *Lacrumis opplet os totum sibi, ut*
> *Facile scires desiderio id fieri tuo.*

Auctor est *Josephus* lib. XII. Antiq. Judaic. cap. II. Ptolemæum Philadelphum Regem Ægypti, quum illi libri sacri litteris aureis descripti porrigerentur, præ gaudio in lacrimas prorupisse. *Nam*, inquit, *sæpius natura hoc summo gaudio patitur, quod etiam dolentibus solet accidere.* Rationes profert *Alexander Aphrodisæus* problem. XXI. *Idem.*

jecerat, gaudio videretur profudiſſe. Accidiſſe hoc com- 7
plures Cæſaris legati, amici, centuriones militeſque lætabantur; quod nimia bonitas ejus fallaciis pueri eluſa eſſet. Quaſi vero id Cæſar bonitate tantum adductus, ac non prudentiſſimo conſilio feciſſet.

XXV. Quum duce aſſumto Alexandrini nihilo ſe 1
firmiores factos, aut languidiores Romanos animadverterent; eludentibuſque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent, neque ſe quidquam proficere viderent: rumoreſque exſiſterent, magna Cæſari præſidia, terreſtri itinere, Suria Ciliciaque adduci, quod nondum Cæſari auditum erat; interea commeatum, qui noſtris mari ſupportabatur, intercipere ſtatuerunt: itaque expeditis navigiis, locis 2
idoneis ad Canopum in ſtatione diſpoſitis navibus, inſidiabantur noſtris commeatibus. Quod ubi Cæſari nun- 3
ciatum eſt, claſſem jubet expediri atque inſtrui. [1] Præficitur Ti. Nero. Proficiſcuntur in ea claſſe Rhodiæ naves, atque in his Euphranor, ſine quo nulla umquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos 4
plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem caſum reſervat, ſuperiorum temporum diſſimilis, Euphranorem proſequebatur: nam quum ad Canopum ventum eſ- 5
ſet, inſtructaque utrimque claſſis conflixiſſet, & ſua conſuetudine Euphranor primus prœlium commiſiſſet; & illic triremem hoſtium perforaſſet ac demerſiſſet; proximam longius inſecutus, parum celeriter inſequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis eſt:

1. *Præficitur Ti. Nero. Proficiſcuntur*] Neſcio unde factum, ut hæc lectio in recentioribus editt. compareat, cum, quantum conſtat, ne unus quidem Codex ei faveat. MS. *Norvic.* & edit. *Ven. præfecit huic Tib. Neronem*; *Beroald.* autem in præſenti tempore *præficit huic Tib. Neronem:* & ſic legendum. Mire vero corruptus eſt hic locus in editt. Rom. A. D. 1472. quæ eum ſic exhibet *perfecit huic Tyberium, ne ratiqnem proficiſcuntur.* Huic mendæ ortum dedit nomen proprium, cujuſmodi ſane nomina ab imperitis Librariis ſæpiſſime temerantur. *Davies.*

6 est: cui subsidium nemo tulit; sive quod in ipso satis præsidii pro virtute ac felicitate ejus putarent esse; sive quod ipsi sibi timebant. Itaque unus ex omnibus eo prœlio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi victrice periit.

1 XXVI. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus [1] magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello, & virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Cæsaris, missus in Suriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, cum magnis copiis, quas celeriter & propensissima civitatum voluntate, & sua diligentia confecerat, itinere pedestri, quo conjungitur Ægyptus
2 Suriæ, Pelusium adduxit: idque oppidum firmo præsidio occupatum ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus [2] maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subjiciebat, & perseverantia constantiaque oppugnandi, quo die est aggressus, in suam redegit potestatem, præsidiumque
3 que ibi suum collocavit. Inde re bene gesta Alexandriam ad Cæsarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest

2. *Magnæ nobilitatis domi*] *Aldus Manutius* confidenter admodum reponit *magnæ nobilitatis homo*, aitque *non enim tantum nobilitas nobiscum domi est.* Ita tamen loquuntur præstantissimi scriptores. *Cæsar* lib. I. B. C. cap. XXXIV. *Præmissos etiam legatos Massilienses, domi nobiles adolescentes.* Sic quidem editt. nuperæ, at contra Codicum manuariorum fidem, ut illic monui; quare hoc contra *Manutium* testimonio non nitar. At firmum erit illud *Sallustii* Catil. cap. XVII. *Ad hoc, multi ex coloniis & municipiis*, domi nobiles. Sic & *Justinus* lib. V. cap. IX, 6. *Erat inter exules Thrasybulus, vir strenuus & domi* nobilis. Quis igitur non videt sanam esse lectionem receptam? *Davies.*

1. *Maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio*] *Pedestre* hic *maritimo* opponitur, & idem notat ac *terrestre.* Sic *Cæsar* lib. II. B. C. cap. XXXII. *Ut neque* pedestri *itinere, neque* navibus *commeatu juvari possent. Corn. Nepos* Agesf. cap. II, I. *Fama exierat Artaxerxem comparare classem pedestresque exercitus, quos in Græciam mitteret.* Vide & Hannib. cap. XI, 6. ac *J. F. Gronovium* ad *Livii* lib. XXXVII. cap. LII. *Idem.*

adest victori, pacarat, atque in amicitiam Cæsaris re-
degerat.

XXVII. Locus est fere regionum illarum nobilissi- 1
mus non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Del-
ta, quod nomen à similitudine litteræ cepit: nam pars 2
quædam fluminis Nili, [1] mire derivata inter se, duo-
bus itineribus paullatim, medium inter se spatium re-
linquens, diversissimo ad littus intervallo [2] à mari
conjungitur. Cui loco quum appropinquare Mithrida- 3
ten Rex cognovisset; & transeundum ei flumen sci-
ret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel su-
perari delerique Mithridaten, vel sine dubio retineri
posse credebat: quemadmodum autem optabat eum 4
vinci; sic satis habebat interclusum à Cæsare à se reti-
neri. Quæ primæ copiæ flumen à Delta transire, & 5
Mithridati occurrere potuerunt, prœlium commise-
runt, festinantes præripere subsequentibus victoriæ so-
cietatem: [3] quorum impetum Mithridates [4] magna 6
cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, su-
stinuit: quum vero incaute atque insolenter succedere 7
eos munitionibus videret; eruptione undique facta,
ma-

1. *Mire derivata inter se*] In sua editione primam vocem uncinis cinxit *Jos. Scaliger*. Et sane quid miri est insulas in mediis fluminibus comparere? Cum igitur ea vox à MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exulèt, ego plane delendam censeo, ut inepti hominis additamentum. *Davies.*

2. *A mari conjungitur*] Deleo præpositionem, (quæ abest à MS. *Norvic.*) sentit enim Nilum ad locum, qui Delta dicitur, dividi divaricarique, deinde paullatim crescere medium spatium, demum diversissimis & longe à se distantibus locis mari conjungi: quanquam & dictiones *ad littus*, abundare existimo; sed superiorem locum non satis castigatum esse credo. *Ciac.*

3. *Quorum impetum Mithridates*] Eadem traduntur à *Josepho* lib. IV. cap. XV. sed in gratiam suæ gentis, & Antipatri, patris Herodis, non ita multum tribuente laudibus Mithridatis, imo, contra narrationem *Hirtii*, partam victoriam ad Antipatrum transferente. *Glandorp.*

4. *Magna cum prudentia*] Codex *Ciaccon.* post has voces addit *constantiaque militum*; MS. autem *Norvic.* cum aliis nonnullis, *constantiaque virtutum*, & *Alexandrinorum imprudentia*. Illa quidem verba, ut opinor, è margine in textum sunt adscita, quorum Glossematum exempla suppeditabunt not. ad lib. II. B. G. cap. XXXIII. & lib. III. B. G. cap. I. *Davies.*

8 magnum numerum eorum interficit. Quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves, quibus flumen transierant, recepissent, funditus deleti essent: qui ut paullulum ab illo timore se recrearunt, adjunctis iis, qui subsequebantur, rursus Mithridaten oppugnare cœperunt.

1 XXVIII. Mittitur à Mithridate nuncius Cæsari, qui rem gestam perferret. Cognoscit ex suis eadem hæc accidisse Rex. Ita pene sub idem tempus & rex ad opprimendum Mithridaten proficiscitur, & Cæsar ad reci-
2 piendum. Celeriore fluminis Nili navigatione rex est usus, [1] in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine dimicaret; sed, circumvectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridaten aggredi posset, eumque ad se victorem incolumi exerci-
3 tu recepit. Consederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior; planitia ex omnibus partibus subjecta: tribus autem ex lateribus variis genere
4 munitionibus tegebatur. Unum latus erat adjectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret; tertium palude cingebatur.

1 XXIX. Inter castra Regis & Cæsaris iter, flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat: aberat autem ab Regis castris millia
2 passuum circiter VII. Rex, quum hoc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent, & [2] eminus ex ripis prœlium impar ini-

1. *In qua magnam & paratam*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, quem secuti sunt recentiores, ac ita sane exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* At MS. *Norvic.* & editt. *Steph. in* quo *magnam & paratam.* Atque ita sine dubio legendum, *pronomen* enim ad voces *fluminis Nili* est referendum. *Davies.*

2. *Eminus ex ripis prœlium impar inirent*] Cæsareanis erat impar eo, quod ex locis inferioribus pugnandum illis erat adversus regios milites, qui in editiori loco constitu-

ti

inirent; nullum enim processum virtus habebat, aut
periculum ignavia subibat: quæ res incendit dolore mi-
lites equitesque nostros; quod tam diu pari prœlio cum
Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites 4
Germani dispersi vada fluminis quærentes, partim de-
missioribus ripis flumen transnarunt; & legionarii,
[1] magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque
ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere
injecto, flumen transierunt: quorum impetum adeo 5
pertimuerunt hostes, ut in fuga spem salutis colloca-
rent. Sed id frustra: namque ex ea fuga pauci ad regem
refugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta.

XXX. Cæsar, re præclarissime gesta, quum subi- 1
tum adventum suum judicaret magnum terrorem Ale-
xandrinis injecturum, protinus victor ad regis castra
pertendit. Hæc quum & opere magno vallata, & loci 2
natura munita adverteret; confertamque armatorum
multitudinem collocatam in vallo videret, lassos itine-
re, ac prœliando milites ad oppugnanda castra succede-
re noluit; itaque, non magno intervallo relicto ab ho-
ste, castra posuit. Postero die castellum, quod rex in 3
proximo vico non longe à suis castris muniverat, [2] bra-
chiisque cum opere castrorum conjunxerat vici obti-
nendi caussa, Cæsar aggressus, omnibus copiis expu-
gnat; non quo id minori numero militum consequi
difficile factu putaret; sed ut ab ea victoria, perterri-
tis

ti erant. Modo namque dixit *Hirtius*, inter castra, ac Cæsaris iter, angustum flumen intercessisse, quod altissimis ripis impeditum esset. *Rhellican.*

1. *Magnis arboribus excisis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis*] MS. meus habet *& projectis*, atque ita non abundabit vox *excisis*, quam male suspectam habuit *Pet. Ciacconius*. Brant.

2. *Brachiisque cum opere castrorum conjunxerat*] *Brachia* hic μεταφορικῶς, pro curvis munitionibus in brachiorum humanorum similitudinem formatis accipi videntur, ut in illo *Virgilii* lib. III. Æn. vs. 535.

—— gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli.——

Quod *Donatus* ita exponit; *castel sunt in formam brachiorum.* Rhellican. Vide *Broukhusium* ad *Propertii* lib. III. Eleg. XX. 24. & *J. Lipsium* Pol. lib. II. Dial. II. *Davies.*

4 tis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. Ita-
que eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castel-
lo in castra sunt milites insecuti, munitionibus succes-
5 serunt, acerrimeque eminus prœliari cœperunt. Dua-
bus ex partibus [1] aditus oppugnationibus nostris daba-
tur; una, quam liberum accessum habere demonstra-
vi; altera, quæ mediocre intervallum inter castra &
6 flumen Nilum habebat. Maxima & electissima Alexan-
drinorum multitudo defendebat eam partem, quæ fa-
7 cillimum aditum habebat: plurimum autem proficie-
bant hostes in repellendis vulnerandisque nostris, qui
in regione fluminis Nili propugnabant; diversis enim
telis nostri figebantur, adversi ex vallo castrorum, aver-
si ex flumine, in quo multæ naves instructæ fundito-
ribus & sagittariis nostros impugnabant.
1 XXXI. Cæsar, quum videret milites acrius prœlia-
ri non posse, nec tamen multum profici propter loco-
rum difficultatem; quumque animum adverteret, ex-
celsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexan-
drinis; quod & per se munitus esset, & studio partim
pugnandi, partim spectandi, decucurrissent in eum
locum, in quo pugnabatur; [2] cohortes illo circuire ca-
stra, & summum locum aggredi, jussit, hisque Carsu-
lenum præfecit, & animi magnitudine, & rei militaris
2 scientia virum præstantem. Quo ut ventum est, paucis
defendentibus munitionem, nostris contra militibus ac-
cerrime pugnantibus, diverso clamore & prœlio per-
territi Alexandrini, trepidantes [3] in omnes partes di-
scur-

1. *Aditus oppugnationibus nostris dabatur*] MS. *Norvic.* repræsentat *aditus expugnationis*, editt. *Rom.* & *Ven.* *aditus oppugnationis*, & sic legendum arbitror. Eodem modo *Cæsar* lib. v. B. G. cap. xli. *sermonis aditum*, & lib. i. B. C. cap. lxxiv. *aditum commendationis* dixit. *Davies.*

2. *Cohortes illo circuire castra*] Faërnus notam numeralem in voce secunda latere existimans, rescribit *cohortes* iii *circuire castra*. Ciaccon.

3. *In omnes partes discurrere cœperunt*] Repono, *in omnes partes castrorum discurrere cœperunt*, non solum ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* verum etiam ex Manuscripto *Norv.* aliisque: *Hirtius* enim, non minus ac *Cæsar*, perspicuitatis est studiosus. *Davies.*

ſcurrere cœperunt: quorum perturbatione, noſtrorum 3
animi adeo ſunt incitati, ut pene eodem tempore ex
omnibus partibus, primi tamen editiſſimum locum ca-
ſtrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multi-
tudinem hoſtium in caſtris interfecerunt. Quod peri- 4
culum plerique Alexandrini fugientes, acervatim ſe de
vallo præcipitaverunt in eam partem, quæ flumini erat
adjuncta. Horum primis in ipſa foſſa munitionis [1] ma- 5
gna vi oppreſſis, ceteri faciliorem fugam habuerunt.
Conſtat fugiſſe ex caſtris Regem ipſum, receptumque 6
in navem, [2] & multitudine eorum, qui ad proximas
naves adnatabant, demerſo navigio periſſe.

XXXII. Re feliciſſime celerrimeque geſta, Cæſar, 1
magnæ victoriæ fiducia proximo terreſtri itinere Ale-
xandriam cum equitibus contendit; atque ea parte op-
pidi victor introiit, quæ præſidio hoſtium tenebatur.
Neque eum conſilium ſuum fefellit, quin hoſtes, eo 2
prœlio audito, nihil jam de bello eſſent cogitaturi. Di-
gnum adveniens fructum virtutis & animi magnitudi-
nis tulit: omnis enim multitudo oppidanorum, armis 3
projectis, munitionibuſque ſuis relictis, [3] veſte ea
ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueve-
runt, ſacriſque omnibus prolatis, quorum religione
precari offenſos iratoſque animos regum erant ſoliti,
ad-

1. *Magna vi oppreſſis*] MSS. *Ciaccon.* & *Norvic.* habent *magna rüina oppreſſis*, & eo ſane probabilior eſt hæc lectio, quod noſter hujuſce libri c. LXXVI. eodem loquendi modo ſit uſus. Proprie; ſiquidem *ruere eſt toto corpore uti ad impellendum, quod faciunt, qui ipſi præcipites alios proſternunt*, ut teſtatur *Donatus* ad *Terentii* Adelph. Act. III. Sc. II, 21. *Davies.*

2. *Et multitudine eorum*] Prima vocula ſenſum turbat, quapropter ex fide MSti *Norvic*, omnino eſt delenda, *Idem*,

3. *Veſte ea ſumpta, qua ſupplices dominantes deprecari conſueverunt*] Sordidatas veſtes intelligit, quales erant reorum; alias enim Romani albo veſtimento ſunt uſi, ut monet *J. Lipſius* Elect. lib. I. cap. XIII. licet ea de re nonnullæ occurrant difficultates, quas vide apud *Oct. Ferrarium* de re veſt. lib. I. capp. XXI. & XXII. Hoc eo melius convenit Alexandrinis, quod etiam Ægyptiorum indumenta fuerint alba. Adiri poterit *Herodotus* lib. II. cap. LXXXI. *Idem.*

advenienti Cæſari occurrerunt, ſeque ei dediderunt.
4 Cæſar in fidem receptos conſolatus, per hoſtium mu-
nitiones in ſuam partem oppidi magna gratulatione ve-
nit ſuorum, qui non tantum bellum ipſum ac dimica-
tionem, ſed etiam talem adventum ejus felicem fuiſſe
lætabantur.

1 XXXIII. Cæſar Ægypto atque Alexandria potitus
reges conſtituit, quos Ptolemæus teſtamento ſcripſe-
rat, atque obteſtatus erat populum Rom. ne mutaren-
2 tur: nam majore ex duobus pueris rege amiſſo, mino-
ri tranſdidit regnum, majorique ex duabus filiis Cleo-
3 patræ, quæ manſerat in fide præſidiiſque ejus: mino-
rem Arſinoën, cujus nomine diu regnaſſe impotenter
Ganymeden docuimus, [1] deducere ex regno ſtatuit;
ne qua rurſus nova diſſenſio, prius quam diuturnitate
[2] confirmarentur regis imperia, per homines ſeditioſos
4 naſceretur. Legione veterana VI ſecum deducta, ce-
teras ibi relinquit; quo firmius eſſet eorum regum im-
perium: qui neque amorem ſuorum habere poterant,
quod fideliter permanſerant in Cæſaris amicitia, neque
vetuſtatis auctoritatem, paucis diebus reges conſtitu-
5 ti: ſimul ad imperii noſtri dignitatem utilitatemque
publicam pertinere exiſtimabat, ſi permanerent in fide
reges, præſidiis eos noſtris eſſe tutos, & hos, ſi eſſent
6 ingrati, poſſe iiſdem præſidiis coërceri. [3] Sic rebus o-
mni-

1. *Deducere ex regno ſtatuit*] Eam poſtea in triumpho Romæ duxit. Auctor *Dio* lib. XLII. pag. 223. *Ciaccon.*

2. *Confirmarentur regis imperia*] In MSto *Norvic.* & edit. *Beroald.* eſt *confirmaretur Regis imperium.* Sed hoc parum refert. Illud quærendum ſupereſt, quomodo *Regis* diceret *imperia*, cum Ægypti regnum minori Ptolemæi filio & Cleopatræ tradiderit. Omnino ſcribendum crediderim *confirmarentur regum imperia.* Sic paullo poſt: *Quo firmius eſſet eorum* regum *imperium*; licet editt. *Rom. Ven. Beroald.* ibi corrupte habeant *eorum regnum & imperium*, quippe editoribus latuit, *Reges* de Rege & regina poſſe uſurpari. Iterum: *Paucis diebus reges conſtituti. Cæſar* lib. III. B. C. cap. CVII. *Interim controverſias* Regum *ad P. R. & ad ſe, quod eſſet conſul, pertinere exiſtimans.* Vide & ejuſdem libri cap. CIX. *Davies.*

3. *Sic rebus omnibus confectis & collocatis, ipſe itinere terreſtri*] MS. *Norvic. Sic rebus omnibus confectis & collocatis*

penitus,

mnibus confectis & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Suriam.

XXXIV. Dum hæc in Ægypto geruntur, rex De- 1
jotarus ad Domitium Calvinum, cui Cæsar Asiam, fi-
nitimasque provincias administrandas transdiderat, ve-
nit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum,
neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri
vastarique pateretur à Pharnace: quo malo nisi libera-
rentur, [1] imperata sibi facere, pecuniamque promis-
sam Cæsari non posse se persolvere. Domitius non tan- 2
tum ad explicandos sumtus rei militaris quum pecu-
niam necessariam esse judicaret; sed etiam turpe popu-
lo Rom. & Cæsari victori, sibique infame esse statue-
ret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege
occupari, nuncios confestim ad Pharnacem misit, Ar-
menia Cappadociaque decederet, neve occupatione bel-
li civilis, populi Rom. jus majestatemque tentaret.
Hanc denunciationem quum majorem vim habituram 3
existimaret, si propius eas regiones cum exercitu ac-
cessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus XXXVI
secum ducit, II in Ægyptum ad Cæsarem mittit, lit-
teris ejus evocatas: quarum altera in bello Alexandri-
no non occurrit; quod itinere terrestri per Suriam e-
rat missa. Adjungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas 4
à Dejotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra
complures annos constitutas habebat, equitesque cen-
tum; totidemque ab Ariobarzane sumit: mittit P. Sex- 5
tium

penitus, itinere terrestri: editt. autem *Beroald. collocatis, ipse itinere pedestri*, quæ vera est lectio, altera autem ex Glossemate est nata. Infra cap. XLIV. *Partim classe per se, partim* pedestribus *copiis per barbaros. Corn. Nepos* Alcib. cap. VIII, 2. *Quod* pedestribus *copiis plus quam navibus valerent*; ubi vide quæ notavit *Chr. Cellarius.* Sic etiam *Frontinus* Strateg. lib. I, cap. III, 6. *prælium pedestre* navali opponit. Adi etiam notata ad hujusce libri cap. XXVI. *Davies.*

1. *Imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persolvere*] Hunc locum ita repræsentant MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Imperata se facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse persolvere*, quod ut brevius est, sic æque commodum videtur. *Idem.*

tium ad C. Plætorium quæstorem, ut legionem adduceret, quæ [1] ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat; Quinctumque Patisium in Ciliciam ad auxilia accersenda. Quæ copiæ celeriter omnes jussu Domitii Comana convenerunt.

1 XXXV. Interim legati à Pharnace responsa referunt,
*Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse,
quam paterno nomine jure obtinere deberet; denique ejus
regni caussa integra Cæsari servaretur: paratum enim se facere,
quod is statuisset.* Cn. Domitius, quum animadverteret
eum Cappadocia decessisse non voluntate ad-
2 ductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere
posset subjectam suo regno, quam Cappadociam
longius remotam; quodque omnes III legiones
adducturum Domitium putasset; ex quibus cum II ad
Cæsarem missas audisset, [2] audaciusque in Armenia
substitisset; perseverare cœpit, ut eo quoque regno
3 decederet: *neque enim aliud jus esse Cappadociæ atque Armeniæ:
nec juste eum postulare, ut in Cæsaris adventum
res integra differretur: id enim esse integrum, quod ita es-
4 set, ut fuisset.* His responsis datis, cum iis copiis, quas
supra scripsi, profectus est in Armeniam, locisque su-
5 perioribus iter facere instituit: nam ex Ponto à Comanis
jugum editum silvestre est, pertinens in Armeniam
6 minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia: [3] cujus
iti-

1. *Ex tumultuariis militibus*] Tumultuarii milites dicuntur ii, qui ob tumultum, vel inopinum aliud periculum raptim sunt conscripti. *Livius* lib. XXXV. cap. II. *Si tumultus in Hispania esset*, tumultuarios milites *extra Italiam scribi à Prætore. Mens ea Senatus fuit, ut in Hispania* tumultuarii milites *legerentur*. Vide & *Godesc. Stewechium* ad *Vegetii* lib. III. cap. VIII. *Davies.*

2. *Audaciusque in Armenia substitisset*] Sensus postulat, ut legamus *audacius in Armenia substitisset*, deleta particula copulante, licet eam omnes Codd. exhibeant præter editt. *Rob. Stephani* A. D. 1544. *Idem.*

3. *Cujus itineris has esse certas opportunitates*] Commoda non dubia; haud enim est, cur penultimam vocem cum *Jos. Scaligero* deleamus. MSS. autem nonnulli cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *cujus itineris hæ erant certæ opportunitates*, quæ quidem lectio vulgatæ Syntaxeos rationi melius convenit; licet, servata ea, quam repræsentant editt. nu-

itineris has esse certas opportunitates, quod in locis su-
perioribus nullus impetus repentinus accidere hostium
poterat, & quod Cappadocia his jugis subjecta, magnam
commeatus copiam erat subministratura.

XXXVI. Complures interim legationes Pharnaces 1
ad Domitium mittit, quæ de pace agerent, regiaque
munera Domitio ferrent. Ea constanter omnia asperna- 2
batur: nec sibi quidquam fore antiquius quam digni-
tatem populi Rom. & regna sociorum recuperare, le-
gatis respondebat. Magnis & continuis itineribus con- 3
fectis, quum [1] adventaret ad Nicopolim, quod oppi-
dum in Armenia minore positum est, plano ipsum lo-
co, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis,
satis magno intervallo ab oppido remotis, castra posuit
longe à Nicopoli circiter millia passuum VII. Quibus 4
ex castris, quum locus angustus atque impeditus esset
transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites o-
mnesque pene disposuit equites: magnam autem mul-
titudinem pecoris intra eas fauces dissipari jussit, paga-
nosque & oppidanos in iis locis obversari: ut [2] si ami- 5
cus Domitius eas angustias transiret, nihil de insidiis
suspicaretur; quum in agris & pecora & homines ani-
madverteret versari, tamquam amicorum adventu: sin
vero ut in hostium fines veniret, præda diripienda mi-
lites dissiparentur, dispersique cæderentur.

XXXVII.

nuperæ, verbum aliquod *noscendi* vel similis significatûs possit subintelligi. Vide *Fr. Sanctii* Minerv. lib. IV. cap. V. cum *Jac. Perizonii* additamentis. *Davies.*

1. *Adventaret ad Nicopolim*] Editt nuperæ omittunt præpositionem, quam restitui ex MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* Sic lib. I. B. G. cap. VII. *Ad Genevam pervenit.* Et lib. III. B. C. cap. XL. *Ad Oricum venit.* Ita etiam persæpe loquuntur boni auctores. *Idem.*

2. *Si amicus Domitius*] Auctiorem hunc locum exhibet MS. *Norvic.* aliique plurimi Codd. cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* In illis enim est, *sive amicus sive inimicus Domitius.* Hoc sane adsumentum probat *Joan. Goduinus*; in cujus sententiam pauci, nisi fallor, pedibus ibunt; nam si *inimici* antea mentionem fecerat noster, nihil opus erat ut postea adjiceret *sin vero ut in hostium fines veniret*, quibus ex verbis luce fit clarius, ineptum esse illud additamentum. *Davies.*

1 XXXVII. Hæc quum administraret, nunquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium: quum hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. At contra spes pacis Domitio in iisdem ca-
2 stris morandi attulit caussam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur
3 insidiæ, suos in castra revocavit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit: quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto; in fronte enim, simplici di-
4 recta acie, cornua trinis firmabantur subsidiis. Eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra sinistraque intervallis, simplicibus ordinibus instructis.
5 Perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructa.

1 XXXVIII. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant, cognoscit, Cæsarem magno in periculo versari, flagitarique à Domitio, ut quam primum sibi subsidia mitteret, [1] propiusque ipse Alexandriam per
2 Suriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset; quum disce-
3 dendum celeriter Domitio putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum & æquissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas II directas, non ita magno medio intervallo relicto, IV pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suum non
4 producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat, equitatum autem ab lateribus omnem extra fossam collocabat: qui neque aliter utilis esse poterat, & multum numero anteibat nostrum equitatum.

XXXIX.

1. *Propiusque ipse Alexandriam*] MS. *Norvic. propiusque ipsam*; receptam autem lectionem tuentur editt. *Rom. Ven. Beroald.* Ut verum fatear, non intelligo, qui juvari potuerit Cæsar, si Domitius solummodo *propius* Alexandriam adventaret, cum in eo ipso oppido periculum subiret Imperator. Repono itaque, *protinusque ipse Alexandriam*, hoc est, statim, nulla mora interposita. *Davies*.

XXXIX. Domitius autem, quum Cæsaris magis 1
periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto
discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejece-
rat, rursus appeteret, aut sine caussa discederet; ex
propinquis castris in aciem exercitum eduxit. XXXVI 2
legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in si-
nistro; Dejotari legiones in mediam aciem contulit,
quibus tamen angustissimum frontis reliquit interval-
lum, reliquis cohortibus [1] in subsidiis collocatis. Sic
utrimque acie instructa, processum est ad dimican-
dum.

XL. Signo sub idem tempus ab utroque dato, con- 1
curritur: acriter varieque pugnatur: nam XXXVI le-
gio, quum extra fossam in equitatum regis impetum
fecisset, adeo secundum prœlium fecit, ut mœnibus
oppidi succederet, fossamque transiret, [2] adversosque
hostes aggrederetur. At Pontica ex altera parte legio, 2
quum paullulum aversa hostibus cessisset, fossam au-
tem circuire acies secundo conata esset, ut aperto la-
tere aggrederetur hostem, in ipso transitu fossæ, con-
fixa, & oppressa est: Dejotari vero legiones vix im-
petum sustinuerunt. Ita victrices regis copiæ cornu suo 3
dextro, mediaque acie converterunt se ad XXXVI le-
gionem: quæ tamen fortiter vincentium impetum susti-
nuit; magnis copiis hostium circumdata, præsentissimo
animo pugnans [3] in orbem se recepit ad radices mon-
tium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem lo-
ci, noluit. Ita, Pontica legione pene tota amissa, ma- 4
gna

In subsidiis collocatis] Sic recte MS. *Norvic.* atque ita edidit *Jos. Scaliger*: in editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* aliisque legitur *in insidiis collocatis*: absurde prorsus; nullum enim locum hic habere possunt insidiæ. *Davies.*

2. *Adversosque hostes*] Legendum existimo *aversosque hostes* (ut habent MS. *Norvic.* & editt. *Beroald.* at *Rom.* & *Ven.* *adversusque hostes.*) Ciaccon.

3. *In orbem se recepit*] Hoc in summo periculo fieri solitum. *Cæsar* lib. V. B. G. cap. XXXIII. *Ut impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent* —— *non sine summo timore & desperatione id factum videbatur.* Adi & *Joan. Brantium* ad lib. IV. B. G. cap. XXXVII. *Davies.*

gna parte Dejotari militum interfecta, XXXVI legio in loca se superiora contulit, non amplius CCL desideratis. Ceciderunt eo prœlio splendidi ac illustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati collegit, itineribusque tutis per Cappadociam se [1] in Asiam recepit.

1 XLI. Pharnaces rebus secundis elatus, quum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret, Pontum omnibus
2 copiis occupavit: ibique & victor, & crudelissimus rex, quum [2] sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret, multa oppida expugnavit; bona civium
3 Romanorum Ponticorumque diripuit: supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, [3] ea quæ morte essent miseriora; Pontumque nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat.

1 XLII. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ provincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum lau-
2 de erat: namque eo missus æstate cum II legionibus Q. Cornificius Cæsaris quæstor pro prætore, quamquam erat provincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello ac dissensionibus vastata & con-

1. *In Asiam recepit*] Asiam proprie dictam intelligit: quæ in duas ab Agrippa (teste *Plinio* lib. V. cap. XXVII.) divisa est partes. Nam alioquin & Cappadocia (per quam Domitius iter fecit) Asiæ generaliter dictæ regio est. Porro *Asia*, proprie sic vocata, terminatur à Septentrione Bithynia: ab occasu reliqua Propontidis parte, Hellesponto, Ægeo, Cario, Myrtooque pelago. Qua de re consule lib. V. *Ptolemai*, cap. II. tabula Asiæ prima, & *Paulum Orosium* lib. I. cap. II. *Rhellican.*

2. *Sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret*] Et pater erat Mithridates, qui, maximis rebus gestis, tandem à Pompeio debellatus, *male tentatum veneno spiritum ferro expulit*, ut loquitur *Florus* lib. III. cap. V, 26. *Davies.*

3. *Ea quæ morte essent miseriora*] Quæ ea essent, ostendit inferius cap. LXX. *Neque exsectis virilitatem restituere posse, quod quidem supplicium gravius morte cives Rom. subissent.* Vide & *Appianum* lib. II. B. C. pag. 484. *Ciaccon.*

confecta, tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrederetur, & recepit, & defendit: namque & castella complura 3
locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnavit; eaque præda milites donavit, quæ etsi erat tenuis, tamen in tanta provinciæ desperatione erat grata, præsertim virtute parta; & quum Octa- 4
vius ex fuga Pharsalici prœlii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis navibus Iadertinorum, quorum semper in Remp. singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus erat potitus; ut vel classe dimicare posset, [1] adjunctis captivis navibus sociorum: & quum diversissima parte orbis terrarum Cn. Pompe- 5
jum victor Cæsar sequeretur; compluresque adversarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, se, reliquiis ex fuga collectis, contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficisceretur in Illyricum, conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciæ inferretur, depelleret: sin ea non 6
magnis copiis tuta esse posset, [2] in Macedoniam legiones adduceret: omnem enim illam partem, regionemque, vivo Cn. Pompejo, bellum instauraturam esse credebat.

XLIII. Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno 1
tempore anni, ac difficili, sive copiosiorem provinciam existimans, sive multum fortunæ victoris Cæsaris tribuens, sive virtute & scientia sua confisus, quam sæpe

1. *Adjunctis captivis navibus sociorum*] Paullo post: *Dum suas, captivasque naves reficeret. Cæsar* supra lib. II. de Bell. Civ. cap. V. *Nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, captivæ Massiliensium accesserant sex.* Naves ab hostibus captæ, *captivæ* dicebantur, quibus idcirco & postliminium est, ex lib. II. D. *de capt. & postlim. rever.* Brant.

2. *In Macedoniam legiones adduceret*] Sic legendum ex MSto *Norvic.* & edit. *Steph.* edidit enim *Jos. Scaliger*, *in Macedoniam legiones adducerent*, ac ita sane exhibent antiquissimi ex impressis Codd. *Rom. Ven. Beroald*, Davies.

pe in bellis periclitatus magnas res & ſecundas ductu
auſuque ſuo geſſerat; neque provinciæ facultatibus ſub-
levabatur, quæ partim erat exinanita, partim infide-
lis, neque navibus, intercluſo mari tempeſtatibus,
commeatus ſupportari poterat; magniſque difficultati-
bus coactus, non ut volebat, ſed ut neceſſe erat, bel-
2 lum gerebat. Ita, quum duriſſimis tempeſtatibus, pro-
pter inopiam, caſtella aut oppida expugnare cogere-
3 tur, crebra incommoda accipiebat; adeoque eſt à bar-
baris contemptus, ut, Salonam ſe recipiens in oppi-
dum maritimum, quod cives Romani fortiſſimi fide-
liſſimique incolebant, [1] in agmine dimicare ſit coactus.
4 Quo prœlio duobus millibus militum amplius amiſſis,
centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copiis
Salonam ſe recepit: ſummaque ibi difficultate rerum
5 omnium preſſus paucis menſibus morbo periit. Cujus
& infelicitas vivi, & ſubita mors in magnam ſpem O-
ctavium adduxit provinciæ potiundæ: quem tamen
diutius in rebus ſecundis & fortuna, quæ plurimum in
bellis poteſt, diligentiaque Cornificii, & virtus Vati-
nii verſari paſſa non eſt.
1 XLIV. Vatinius, Brundiſii quum eſſet, cognitis
rebus, quæ geſtæ erant in Illyrico, quum crebris lit-
teris Cornificii ad auxilium provinciæ ferendum evo-
caretur: & M. Octavium audiret cum barbaris fœde-
ra

1. *In agmine dimicare ſit coactus*] *Joan. Goduinus* ad hunc locum ait, *id eſt, tanto cum periculo, ut, expletis Imperatoris officiis, coactus ſit militis partes ſuſcipere, manu ipſe pugnando, quod alienum ab Imperatore.* Sed miſere fallitur interpres ille Gallicanus. Agmen eſt exercitus ambulans, qui igitur *in agmine dimicat*, in itinere, priuſquam inſtructa ſit acies, prœliatur. *Iſidorus* Orig. lib. IX. cap. III. *Agmen dicitur, cum exercitus iter facit, ab* agendo *vocatum, id eſt, eundo. Plautus:* Quo te agis? *Ipſe eſt enim exercitus ambulans:* (Lege, ne ſolœca ſit oratio, *quo te agis ipſe? eſt enim* &c.) *nam agmen dicitur quod in longitudinem directum eſt; quale ſolet eſſe, cum exercitus portis procedit. Servius* ad *Virgilii* Æn. I, 190. *Agmen proprie dicitur ordinata multitudo, ut eſt ambulantis exercitus, neque enim in uno loco ſtans agmen vocatur: — unde bene adjecit* longum, *ut incedentium oſtenderet ſignificationem.* Vide & eundem ad Æn. I, 86. *Davies.*

ra percussisse, compluribusque locis nostrorum mili-
tum oppugnare præsidia, partim classe per se, partim
pedestribus copiis per barbaros; etsi gravi valetudine
affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; ta-
men virtute vicit incommodum naturæ, difficultates-
que hiemis & subitæ præparationis: nam quum ipse 2
paucas in portu naves longas haberet, [1] litteras in A-
chajam ad Q. Kalenum misit, uti sibi classem mitte-
ret. Quod quum tardius fieret, quam periculum no- 3
strorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non
poterant; navibus actuariis, quarum numerus erat sa-
tis magnus, magnitudine quamquam non satis justa ad
prœliandum, rostra imposuit. [2] His adjunctis navibus 4
longis, & numero classis aucto, militibus veteranis im-
positis, quorum magnam copiam habebat, ex omni-
bus legionibus, qui numero ægrorum relicti erant
Brundisii, quum exercitus in Græciam transportare-
tur, profectus est in Illyricum, maritimasque nonnul-
las civitates, quæ defecerant, Octavioque se transdi-
derant, partim recipiebat, partim remanentes in suo
consilio prætervehebatur: nec sibi ullius rei moram ne- 5
cessitatemque injungebat, quin, quam celerrime pos-
set, ipsum Octavium persequeretur. Hunc oppugnan- 6
tem Epidaurum terra marique, ubi nostrum erat præ-
sidium, adventu suo discedere ab oppugnatione coëgit,
præsidiumque nostrum recepit.

XLV. Octavius, quum Vatinium classem magna ex 1
parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovis-
set, confisus sua classe, substitit ad insulam Tauridem:

qua

1. *Litteras in Achaiam ad Q. Kalenum misit*] Nonnulli Codd. *litteras ad Achaiam*, alii *in Achaiam atque Kalenum*, unde conjectura ductus *Fulv. Ursinus* lectionem à nuperis editoribus receptam substituit. Eam etiam repræsentant MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* omisso tantum prænomine, quod ex Codicum consensu deleatur. *Davies.*

2. *His adjunctis*] Hæc *Ciacconii* conjectura, à *Scaligero* in textum recepta, quam firmant editt. *Beroald.* & *Steph.* Alii omnes repræsentant *has adjunctas.* Idem.

qua regione Vatinius insequens navigabat, non quod Octavium ibi restitisse sciret; sed quod eum longius
2 progressum insequi decreverat. Quum propius Tauridem accessisset, distensis suis navibus, quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente adversam ad se venientem navem, antennis ad medium malum demissis, [1] instructam propugnatoribus animum
3 advertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittique antennas jubet, & milites armari; & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat.
4 Parabant se Vatiniani repente oppressi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. Instruitur utrimque acies: ordine disposita magis Octaviana; paratior militum animis Vatiniana.

1 XLVI. Vatinius, quum animadverteret neque navium se magnitudine, neque numero [2] parem esse futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit. Itaque primus sua quinqueremi in quadriremem ipsius
2 Octavii impetum fecit. Celerrime fortissimeque contra illo remigante, naves adversæ rostris concurrunt adeo vehementer, ut navis Octaviana, rostro discusso, ligno
3 contineretur. Committitur acriter reliquis locis prœlium concurriturque ad duces maxime: nam quum suo quisque auxilium ferret, magnum cominus in angusto
4 mari prœlium factum est: quantoque conjunctis magis navibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis navibus in hostium naves transilire non dubitabant; & di-

1. *Instructam propugnatoribus animum advertit*] Editt. *instructam propugnatoribus animadvertit*, sed lectionem à me receptam suppeditavit MS. *Norvic.* quæ vulgatâ multis parasangis est elegantior. Vide notat. ad lib. 1. B. G. cap. XXIV. *Davies.*

2. *Parem esse futuræ dimicationi, fortunæ*] Sic optime repræsentat edit. *Ven.* A. D. 1482. cum in MS. *Norvic.* legere sit *parem esse, fortuitæ dimicationis fortunæ*; in editt. vero *Rom.* & *Beroald.* *parem esse fortuitæ dimicationi, fortunæ.* Hæc equidem lectio *F. Ursino* placuit; attamen recepta nihil melius. *Idem.*

dimicatione æquata, longe ſuperiores virtute rem feliciter gerebant. Deprimitur ipſius Octavii quadriremis: 5
multæ præterea capiuntur, aut roſtris perforatæ merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipſe Octa- 6
vius ſe in ſcapham confert; in quam plures quum confugerent, depreſſa ſcapha: vulneratus tamen [1] adnatat ad ſuum myoparonem. Eo receptus, quum prœ- 7
lium nox dirimeret, tempeſtate magna velis profugit: ſequuntur hunc ſuæ naves nonnullæ, quas caſus ab illo periculo vindicarat.

XLVII. At Vatinius re bene geſta receptui cecinit; 1
ſuiſque omnibus incolumibus in eum ſe portum victor recepit, quo ex portu claſſis Octaviana ad dimicandum proceſſerat. Capit ex eo prœlio penterem I, tri- 2
remes II, [2] dicrotas IIX; compluresque remiges Octavianos: [3] poſteroque ibi die fuit, dum ſuas, captivasque naves reficeret. Poſt diem III contendit in inſu- 3
lam Iſſam; quod eo ſe recepiſſe ex fuga credebat Octavium.

1. *Adnatat ad ſuum Myoparonem*] *Myoparones lembi ſunt piratici, nomen adepti à Paro inſula; & Myunte urbe*, ubi fieri ſolent, unde *compoſito nomine Myoparòn*, ut docet *Adrianus Turnebus* lib. III. Adverſ. c. I. poſt *Laz. Bayſium* de re navali. *Salluſtius* lib. III. Hiſtor. *Et forte*, inquit, *in navigando cohors una, grandi faſelo vecta, à ceteris deerravit, marique placido à duobus prædonum Myoparonibus circumventa.* Brant.

2. *Dicrotas* IIX.] MS. & cuſi omnes *dierotas. Vaſcoſ.* ad oram *dieres*, quod Græcis eſt δίηρης. *Lazar. Bayſius* lib. de re navali *dicrota octo* legit auctoritate *M. Tullii* lib. XVI. epiſt. V. ad Attic. *Nam & ipſe Domitius bona plane habet dicrota.* Sunt autem δίκροτα Græcis, quæ Romanis *biremes*, quod binis remis agebantur; ut & *Cæſar* eas vocat lib. III. B. C. cap. XL. *Quatuor biremes ſubjectis ſcutulis, impulſas vectibus in interiorem partem tranſduxit.* Idem.

3. *Poſteroque ibi die fuit, dum ſuas captivaſque naves reficeret. Poſt diem* III *contendit*] Hanc quidem lectionem retinent editt. *Rom. Ven. Beroald.* at MS. *Norvic.* exhibet *poſteroque ibi die, dum ſuas captivaſque naves reficeret, conſumpto*: cujus ſane Codicis ſcripturam præfero, diſtincta hoc modo oratione; *poſteroque ibi die, dum ſuas captivaſque naves reficeret, conſumpto, poſt diem* III *contendit.* Sic *Phædrus* lib. IV. Fab. IV, 18.

Poſtquam conſumpta *eſt temporis longi mora.*

Cæſar lib. V. B. G. cap. XI. *In his rebus dies circiter* X conſumit. Vide & ejuſdem libri cap. LVIII. *Davies.*

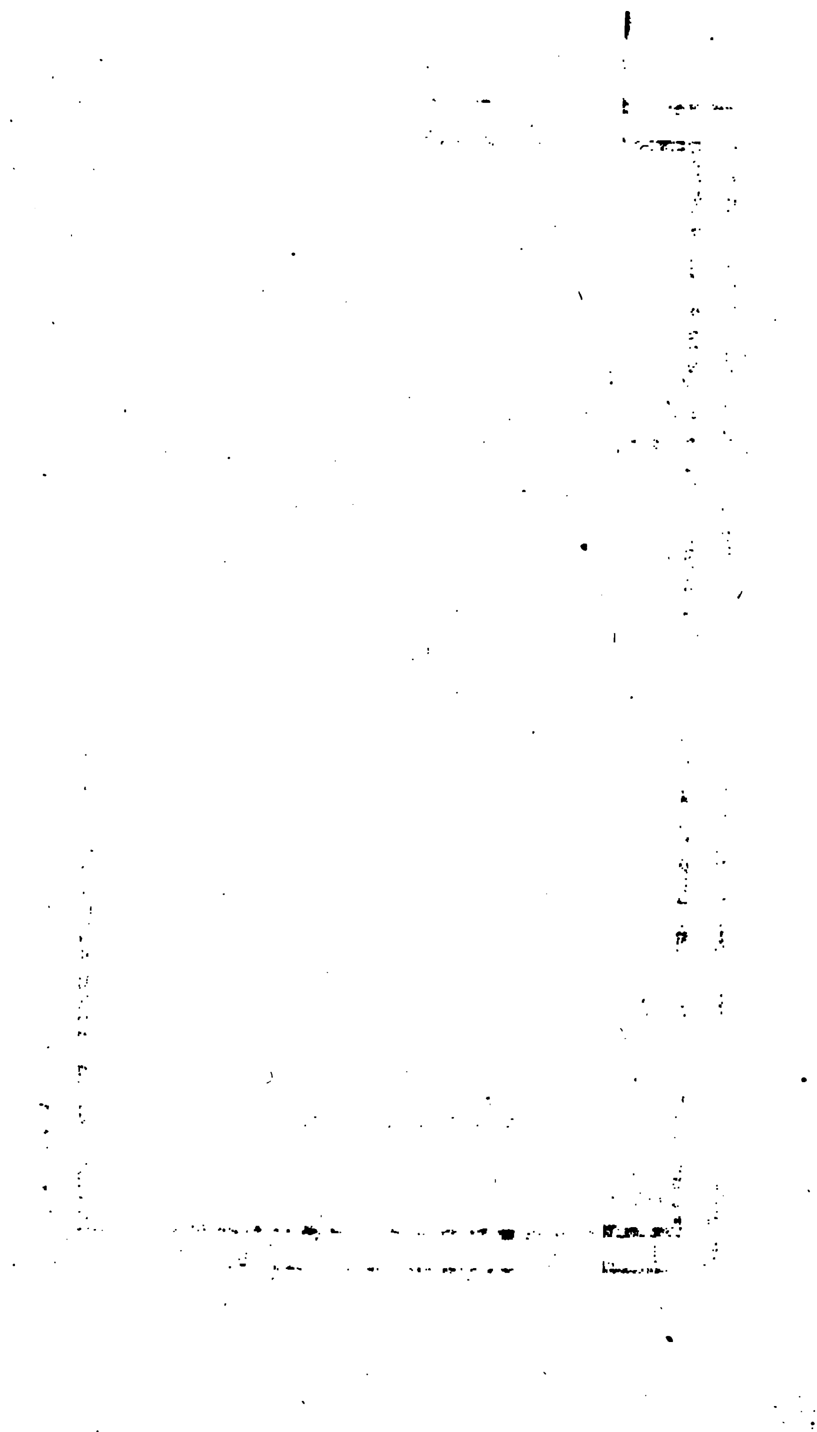
4 vium. [1]Erat nobilissimum regionum earum oppidum, conjunctissimumque Octavio: quo ut pervenit, oppidani supplices se Vatinio dediderunt; comperitque ipsum Octavium, parvis paucisque navigiis vento secundo regionem Græciæ petisse, inde ut Siciliam, de-
5 inde Africam, caperet. Ita brevi spatio re præclarissime gesta, provincia recepta, & Cornificio reddita, classe adversariorum ex illo toto sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi exercitu & classe, recepit.

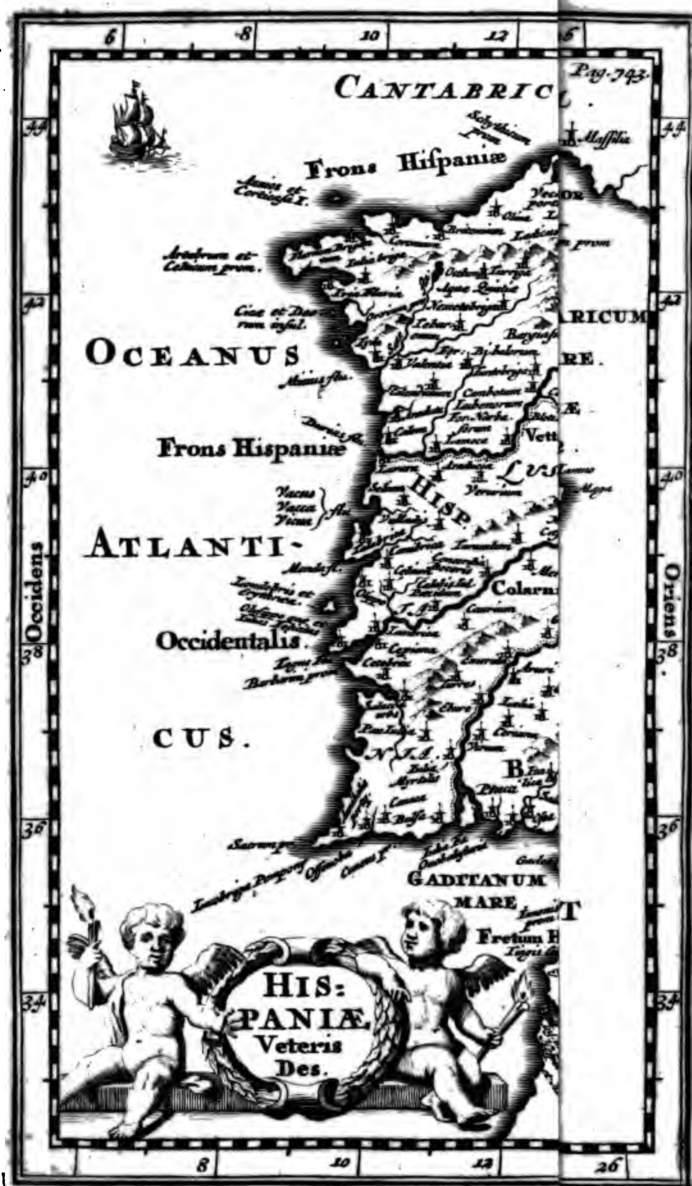
1 XLVIII. Iis autem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrrhachium Pompejum obsidebat, & Palæpharsali rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat, Cassius Longinus in Hispania [2] proprætor provinciæ ulterioris obtinendæ caussa relictus, sive consuetudine naturæ suæ, sive odio, quod in illam provinciam susceperat quæstor, ex insidiis ibi vulneratus, magnas
2 odii sui fecerat accessiones; quod vel ex conscientia sua, quum de se mutuo sentire provinciam crederet, vel multis signis, & testimoniis eorum, qui difficulter o-
3 dia dissimulant, animadvertere poterat; & compensare offensionem provinciæ exercitus amore cupiebat. Itaque quum primum in unum locum exercitum condu-
4 xit, [3] HS centenos militibus est pollicitus: nec multo

1. *Erat nobilissimum regionum earum oppidum*] MS. *Brant.* & editt. *Beroald.* ac *Steph.* *erat in ea nobilissimum* &c. ac ita legendum conjecit *Pet. Ciacconius.* Edit. *Vascos.* *Erat in ea regione nobilissimum oppidum*, quæ quidem lectio Codicibus MSS. non nititur, præterquam quod tam in hac quam in priore manifesto deest oppidi nomen, quod tamen, nisi fallor, repræsentant MS. *Norvic.* & editt. *Rom.* *Ven.* hi enim Codices exhibent *erat Maum nobilissimum* &c. Haud equidem diffiteor hanc urbem à Geographis non memorari, quæ si caussa erit idonea, cur ea lectio prorsus rejiciatur, pari ratione deleatur etiam insula *Tauris*, cujus noster hujusce libri cap. XLV. mentionem facit, aut cum *Pet. Ciacconio* in *Tragurium* mutetur; id enim non insula, sed oppidum fuit Dalmatiæ. Vide *Chr. Cellarium* Geogr. Ant. lib. II. cap. VIII. p. 389. *Davies.*

2. *Proprætor provinciæ ulterioris*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom.* *Ven.* *Beroald.* habent *pro Prætore provinciæ ulterioris*, quæ antiqua est & vera scribendi ratio. *Idem.*

3. *HS. centenos est militibus est pollicitus*] MSS. & editt. vet. *HS. centena.* Si singulis militibus hoc est pol-

Pag. 743.
CANTABRIC
Frons Hispaniæ
OCEANUS
Frons Hispaniæ
ATLANTI-
Occidentalis.
CUS.
GADITANUM
MARE.
Fretum
Occidens
Oriens
HIS:
PANIÆ
Veteris
Des.

to poſt, quum in Luſitania Medobregam oppidum,
montemque Herminium, expugnaſſet, quo Medo-
bregenſes confugerant; ibique Imperator eſſet appel-
latus; iterum HS centenis milites donavit. Multa præ- 5
terea & magna præmia ſingulis concedebat, quæ ſpe-
cioſum reddebant præſentem exercitus amorem; paul-
latim tamen & occulte militarem diſciplinam ſeverita-
temque minuebant.

XLIX. Caſſius, legionibus in hiberna diſpoſitis, 1
ad jus dicendum Cordubam ſe recepit, contractumque
in ea æs alienum graviſſimis oneribus provinciæ con-
ſtituit exſolvere; &, ut largitionis poſtulat conſuetu-
do, per cauſſam liberalitatis ſpecioſam plura largitori
quærebantur; pecuniæ locupletibus imperabantur;
quas Longinus ſibi expenſas ferri non tantum patieba- 2
tur, ſed etiam cogebat: in gregem locupletium [1] ſi-
multatum cauſſæ tenues conjiciebantur: neque ullum 3
genus quæſtus, aut magni & evidentis, aut minimi
& ſordidi, prætermittebatur, quo domus & tribunal
imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modo aliquam 4
jacturam facere poſſet, quin aut vadimonio teneretur,
aut inter reos referretur. Ita etiam magna ſollicitudo 5
pe-

pollicitus, nimium eſt: ſi vero omnibus, parum: quatuor enim integras legiones, hoc eſt, militum xx millia habuit, ut de equitibus taceam. Quare *HS. centenos* legendum exiſtimo, id eſt, denarios xxv, ſingulisque militibus id datum. Errorem ex notarum ignoratione natum arbitror, cum ſcriptum fuiſſet *HS. C.* Sic etiam legendum infra hoc libro *ſeſtertios centenos*, & item libro de Bello Africo. *Hirtius* lib. VIII. B. G. cap. IV. *Militibus pro tanto labore ducenos ſeſtertios, centurionibus* II *millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur.* V. C. *Seſter.* c. *Ciaccon.*

1. *Simultatum cauſſæ tenues conjiciebantur*] Sic quidem conſtanter omnes Codd. *Ph.* tamen *Rubenius* Elect. lib. I. cap. XXXII. hanc lectionem rejicit, dictio quippe *ſimultatum* huic ſententiæ non ſatis appoſita videtur, ideoque reponit *mulctarum.* At vero *ſimultates* primum quærebantur, propterea quod divites eo, quo par eſt, modo ſe non geſſiſſe autumabat Longinus; dein iis mulctæ ſunt impoſitæ. Antecedens eſt pro conſequente. Sic apud *Corn. Nepotem* Thraſyb. cap. II, 5. *Hanc* (Munichiam) *bis Tyranni* oppugnare *ſunt adorti*; cum revera *oppugnarint*, non autem expugnaverint. Vide etiam lib. V. B. G. cap. XII. & ibi notata. *Davies.*

periculorum ad jacturas, & detrimenta rei familiaris
adjungebatur.
1 L. Quibus de caussis accidit, ut, quum Longinus
Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor, simi-
lia rursus de morte ejus provinciales consilia inirent.
Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus:
2 qui, quum in illa societate versarentur rapinarum, ni-
hilo minus oderant eum, cujus nomine peccabant: si-
bique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod in-
terciderat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant.
3 v legionem novam conscribit. Augetur odium & ex
ipso delectu, & sumptu additæ legionis. Complentur
equitum III millia: [1] maximisque onerantur impen-
sis: nec provinciæ datur ulla requies.
1 LI. Interim litteras accepit à Cæsare, ut in Africam
exercitum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines
Numidiæ perveniret: quod magna Cn. Pompejo Juba
rex miserat auxilia, majoraque missurus existimabatur.
2 Quibus litteris acceptis, insolenti voluptate effereba-
tur, quod sibi novarum provinciarum, & fertilissimi
3 regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusita-
niam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxilia-
que adducenda: certis hominibus dat negotium, ut
frumentum navesque c præpararentur, pecuniæque
describerentur, [2] atque imperarentur, ne qua res,
4 quum rediisset, moraretur. Reditus ejus fuit celerior
omnium opinione: non enim labor aut vigilantia cu-
pienti præsertim aliquid Cassio deerat.
1 LII. Exercitu coacto in unum locum, castris ad
Cor-

1. *Maximisque onerantur impensis*] MSS. Regii III. *Thuanei* II. *Victorinus* I. & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ornantur impensis*, quod melius est: nam impensis civium complentur & ornantur equites, non onerantur. *Godwin.*

2. *Atque imperarentur*] Hasce voces, quæ in omnibus MSStis & antiquitus excusis comparent, temere prorsus omisit *Jos. Scaliger*; describuntur enim pecuniæ, cum certa unicuique summa imponitur solvenda, imperantur autem, cum eas postulat exactor. *Davies.*

Cordubam poſitis, pro concione militibus exponit,
quas res Cæſaris juſſu gerere deberet: pollicerturque
iis, quum in Mauritaniam transjeciſſet, HS contenos
ſe daturum; V fore in Hiſpania legionem. Ex concio- 2
ne ſe Cordubam recepit: eoque ipſo die, meridiana
hora, quum in Baſilicam iret, quidam Minutius Si-
lo, cliens L. Racilii, libellum, quaſi aliquid ab eo
poſtularet, ut miles, ei tranſdit: deinde poſt Raci-
lium ([1] nam is latus Caſſii tegebat) quaſi reſponſum
ab eo peteret, celeriter dato loco, quum ſe inſinuaſ-
ſet, ſiniſtra corripit eum, dextraque bis ferit pugione.
Clamore ſublato, fit à conjuratis impetus univerſis.
Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. 3
Hoc interfecto, Q. Caſſium legatum vulnerat. Ibi T. 4
Vaſius, & L. Mergilio, ſimili confidentia Plancum mu-
nicipem ſuum adjuvant: erant enim omnes Italicenſes.
Ad ipſum Longinum L. Licinius Squillus involat, ja-
centemque levibus ſauciat plagis.

LIII. Concurritur ad Caſſium defendendum: [2] ſem- 1
per

1. *Nam is latus Caſſii tegebat*] Hoc loco *latus tegere* eſt latus ſiniſtrum alterius, qui vel ætate vel honore ſuperior eſt, claudere: quod qui facit, tanquam pro ſcuto ſit, quo latus, præſertimque ſiniſtrum, tegitur, *latus tegere* dicitur, ut docet *Adrianus Turnebus* lib. XIV. Adverſ. cap. XXIV. adhibito *Horatii* loco lib. II. ſat. V.

Viſne tegam ſpurco Damæ latus?

Brant. Vide *Juvenalem* Sat. III, 131. & ibi vet. Scholia. *Davies.*

2. *Semper enim berones*] Editt. *Rom. Ven.* exhibent *Verrones*, quæ quidem lectio favere videtur *Hadr. Valeſii* conjecturæ; is enim in animadv. ad *Ducangii* Gloſſar. pag. 221. reponit *Betones* vel *Vettones*, qui ſunt Hiſpaniæ citerioris populus. Quæ ſane emendatio melior eſt *Turnebianâ*; *Adr.* enim *Turnebus* Adverſ. lib. XIV. cap. XVI. *Bigerones* reſcribit. Alii codices repræſentant *Varrones* vel *Barones*, ac procul dubio falſus eſt doctiſſimus *Valeſius*, dum audacter aſſerat, vocem illam ultimam ne *Caſſiodori* quidem ævo fuiſſe notam, cum eam adhibeat *Cicero* Fam. lib. IX. Epiſt. XXI. *Ille*, inquit, *baro te putabat quæſiturum, unum cælum eſſet an innumerabilia.* Sed ibi hominem ſtultum & fatuum denotat, hic alia ſit oportet ejus ſignificatio. *Perſius* Satir. V, 138.

Baro, reguſtatum digito terebrare ſalinum
Contentus perages. —

Ubi vetus Scholiaſtes ſic ait: *Lingua Gallorum* barones *vel* varones *dicuntur ſervi militum, qui utique ſtultiſſimi ſunt, ſervi videlicet ſtultorum.* Eadem vox legitur apud *Petronium* in fragment. Tragur. pag. 131. editt. Amſtel. 1700. Defendit hanc lectionem

luptatem capiebat. Victoriæ nuncius lætitiam expri-
mebat: confectum bellum licentiam temporum inter-
cludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere,
3 an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, accersit o-
mnes, qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptas-
que eas jubet referri: quibus parum videbatur impo-
4 suisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. [1] Æqua
autem ratione delectum instituit: quos ex omnibus
conventibus coloniisque conscriptos, transmarina mi-
litia perterritos ad sacramenti redemptionem vocabat.
Magnum hoc fuit vectigal, majus tamen creabat odium.
5 His rebus confectis totum exercitum lustrat. Legiones,
quas in Africam ducturus erat, & auxilia mittit [2] ad
Trajectum; ipse classem, quam parabat, ut inspiceret,
Hispalim accedit; ibique moratur: propterea quod e-
dictum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecu-
nias imperasset, neque contulissent, se adirent. Quæ
evocatio vehementer omnes turbavit.

1 LVII. Interim [3] L. Titius, qui eo tempore tribu-
nus mil. legionis vernaculæ fuerat, nunciat famâ le-
gio-

1. *Æqua autem ratione delectum instituit*] Corruptus sine dubio locus; si enim *æqua ratione* delectum instituisset, æquitas delectus non fuisset publicum odium promerita. Eum igitur sic emendo ex fide MSti Regii *Equitum autem Romanorúm delectum instituit*; qua lectione nihil planius est: adjuvatur etiam MSS. II Thuanæis, in quorum altero est *eque autem rome*, in altero *equt. autem roma*, vel *romi*, non enim satis liquet: sed ut ut est, magnum præbent MSto Regio atque adeo huic loco adjumentum. *Goduin.*

Ibid.] Aut manca aut depravata lectio. Edit. *Paris. æque autem Romanorum delectum instituit.* Sive innixus ingenio, sive adjumento vett. exemplarium ita *Rob. Stephanus* emendarit, aut quisquis ab illo excusum librum edidit, hujus loci restituti laus penes illum videtur constitisse. *J. M. Brutus.*

2. *Ad Trajectum*] Videtur *Trajectum* appellare fretum Herculeum, qua exercitum trajicere parabat; nam inferius dicit, *ad secundam legionem contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur* ad trajiciendum. *Ciaccon.*

3. *L. Titius — nunciat fama legionem*] Locum hunc suspectum habuere viri eruditi. *Joan. Glandorpius* reponit *nunciat famam esse*, aut *fama divulgatum*: *Pet.* autem *Ciacconius* vocem *fama* prorsus delendam arbitratur. Miror equidem eos hic hæsisse, patet enim *famam* hic opponi certæ auctoritati, eique quod per nosmet ipsi novimus. *Davies.*

gionem xxx, quam Q. Cassius legatus simul ducebat,
quum [1] Ilurgim ad oppidum castra haberet, seditione
facta, centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli
non patiebantur, discessisse, & ad II legionem con-
tendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Co- 2
gnita re, noctu cum v cohortibus undevicesimanorum
egreditur: mane pervenit. Ibi eum diem, ut, quid
ageretur, perspiceret, moratus, Carmonam conten-
dit. Hic, quum legio xxx, & xxi, [2] & cohortes IV, 3
& v legio, totusque convenisset equitatus, audit IV
cohortes à vernaculis oppressas ad Obuculam, cum his
ad secundam pervenisse legionem, omnesque ibi se
conjunxisse, & T. Thorium Italicensem, ducem de-
legisse. Celeriter [3] habito concilio, Marcellum Cor- 4
dubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium le-
gatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur con- 5
ventum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumque
aut voluntate, aut necessitate adductum (namque id
varie nunciabatur) consentire cum Cordubensibus: II
cohortes legionis v, quæ fuerant Cordubæ in præsi-
dio, idem facere. Cassius his rebus incensus movet ca- 6
stra, & postero die Segoviam [4] ad flumen Silicense ve-
nit.

1. *Ilurgim ad oppidum*] Omnes Codd. *ad oppidum Leptim*, præter *Beroald.* qui *Leptum* exhibet; sed cum ea sit Africæ urbs, locum hic habere non potest, aut igitur probanda est *Jos. Scaligeri* conjectura, aut scribendum *ad oppidum Ilipam*, quæ *Joan. Glandorpii* est emendatio. *Davies.*

2. *Et cohortes IV, & v legio*] Sana non est hæc lectio, neque enim moris est scriptorum, ut cohortium mentionem faciant, nomine legionis non addito, cum accurate copias numerent. Rescribit itaque *Pet. Ciacconius*, *cum legio* xxx, *& vicesima primæ cohortes* IV. cui emendationi fulciendæ paullo ante legit *cum* VI *cohortibus uno & vicesimanorum egreditur.* Tam vero huic, quam illi conjecturæ deest MStorum auctoritas, è quibus *Norvic.* aliique repræsentant *& cohortes* IV *ex quinta legione*, ac ita plane reponendum. Huic lectioni succinunt edit. *Rom. Beroald.* nisi quod iis sit *& tres cohortes ex secunda legione*, in *Ven.* autem *& secunda legione.* Idem.

3. *Habito concilio*] Ex MSto *Norvic.* & antiquis editt. reponendum arbitror *habito consilio*; non enim omnes milites, sed tribunos tantum, aliosque id genus videtur convocasse. *Idem.*

4. *Ad flumen Silicense*] Apud *Plinium* refertur *Singulis* fluvius in Bætim se exonerans, quam vocem hoc loco depravatam esse suspicamur. *Glandorp.*

contumelia nobilissimæ carissimæque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flamma-
2 que consumerentur. Marcellus, quum confligere miserrimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum ad eundem Cæsarem esset redundaturum, neque suæ potestatis esse, legiones Bætim transducit, atque
3 aciem instruit. Quum Cassium contra pro castris suis aciem instruxisse loco superiore videret, caussa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus
4 militibus persuadet, ut se in castra recipiant. Itaque copias reducere cœpit. Cassius, quo bono valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures novissimos
5 in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento, quid transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset, Marcellus castra Bætim transfert: crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, [1] propter locorum difficultates.

1 LXI. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcellus: habebat enim veteranas legiones, multisque prœ-
2 liis expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. Itaque quum castra castris collata essent, & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis sibique infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur, celerique itinere [2] Ullam contendit;
3 quod sibi fidele esse oppidum credebat. Ibi adeo conjuncta ponit mœnibus castra, ut loci natura (namque Ulla in edito monte posita est) & ipse munitione urbis,

1. *Propter locorum difficultates*] Quod Bætis alterum ducem ab altero ita sejungeret, ut uterque non sine magno periculo flumen trajiceret: idque propter riparum altitudinem, crepidines, & amfractus. *Rhellican.*

1. *Ullam contendit*] *Ptolemæus* Οὐλίαν vocat. Apud *Strabonem* Ἰυλία corrupte, pro ἡ Οὐλία. *Plinio* lib. III. cap. I. *Ulia*, & sic legendum ubique videtur. Sed & *Dio* ita eam vocat lib. XLIII. *Ciaccon.*

bis, undique ab oppugnatione tutus esset. Hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Ullam castra castris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; ut neque confligeret, cujus si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat; neque vagari Cassium latius pateretur, ne plures civitates ea paterentur, quæ passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu continuatis, Ullam, Cassiumque munitionibus clausit: quæ priusquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione, & inutilis necessarium consumeret frumentum.

4

5

LXII. Paucis diebus litteris Cassii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxiliarias Hispanorum: namque, ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullæ civitates rebus Cassii studebant; plures Marcello favebant. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter crebroque, ut accidit, fortuna sæpe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen umquam ab operibus depellitur Marcellus.

1

2

LXIII. Interim Lepidus ex citeriore provincia cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Ullam, ut sine ullo studio contentiones Cassii Marcellique componeret. Huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert: Cassius contra suis se tenet præsidiis, sive eo quod plus sibi juris deberi, quam Marcello existimabat, sive eo quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequio adversarii, verebatur.

1

2

Po-

3 Ponit ad Ullam caſtra Lepidus; neque habet à Mar-
cello quidquam diviſi. Ne pugnetur, interdicit: ad
exeundum Caſſium invitat; fidemque ſuam in re omni
4 interponit. Quum diu dubitaſſet Caſſius, quid ſibi fa-
ciendum, quidve Lepido eſſet credendum; neque ul-
lum exitum conſilii ſui reperiret, ſi permaneret in ſen-
tentia; poſtulat, uti munitiones disjicerentur, ſibique
5 liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, ſed
prope jam conſtituta opera quum complanarent, cu-
ſtodiæque munitionum eſſent deductæ, auxilia regis
in id caſtellum Marcelli, quod proximum erat regiis
caſtris, neque opinantibus omnibus, (ſi tamen in o-
mnibus fuit Caſſius, nam de hujus conſcientia dubita-
batur) impetum fecerunt, compluresque ibi milites op-
6 preſſerunt. Quod niſi celeriter, indignatione & auxi-
lio Lepidi, prœlium eſſet diremptum, major calami-
tas eſſet accepta.

1 LXIV. Quum iter Caſſio patefactum eſſet; caſtra
Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tem-
pore, Marcelluſque Cordubam cum ſuis proficiſcitur:
2 [1] Caſſius Carmonam. Sub idem tempus Trebonius pro-
conſul ad provinciam obtinendam venit: de cujus ad-
ventu ut cognovit Caſſius, legiones, quas ſecum ha-
3 buerat, equitatumque in hiberna diſtribuit: ipſe, o-
mnibus ſuis rebus celeriter correptis, Malacam con-
tendit; ibique adverſo tempore navigandi naves con-
ſcendit, ut ipſe prædicabat, ne ſe Trebonio, & Le-
4 pido, & Marcello committeret; ut amici ejus dictita-
bant, ne per eam provinciam minore cum dignitate i-
ter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat: ut cæ-
teri

1. *Caſſius Carmonam*] Codd. *Narbonem*. *Livius* lib. XXXIII. cap. XXI. inter maritimas ulterioris Hiſpaniæ civitates *Cardonem* & *Bardonem* recenſet, quarum altera haud dubie accipienda reponendaque eſt, niſi *Carmonam* malis: nam de *Narbone Martio*, cum ille ſit in Gallia, nihil eſt quod cogitemus. Sed nec *Narba* quicquam huc facit, utpote in Luſitania ſita, & ab itinere Trebonii averſiſſima. *Glandorp.*

teri existimabant, ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta in potestatem cujusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, quum in Iberum flumen noctis vitandæ caussa se contulisset, inde paullo vehementiore tempestate nihilo periculosius se navigaturum credens, profectus, adversis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa navi periit.

LXV. Quum in Suriam Cæsar ex Ægypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animadverteret, [1] multa Romæ male & [2] inutiliter administrari, neque ullam partem Reipublicæ satis commode geri; quod & contentionibus Tribunitiis perniciosæ seditiones orirentur; & ambitione, atque [3] indulgentia Tribunorum militum, &

1. *Multa Romæ male & inutiliter administrari*] Male fuisse Rempub. in urbe administratam absente Cæsare, indicat *Livius*, qui lib. CXIII. P. Dolabellam Tribunum plebis legem tulisse scribit, de novis tabulis, per quam cum seditio excitata esset, inductis in urbem à M. Antonio Magistro equitum militibus, octingenti ex plebe cæsi sunt. Sed & *Plutarchus* Cosconium & Galbam Prætores à militibus interemtos tradit, ac præter Dolabellæ furorem versas in opprobrium Cæsaris expilationes Amantii & ebrietates Antonii & Cornificii. De Antonio notum est ex *Plinio*, post pugnam Pharsalicam leones ad currum junxisse, atque ita vectum cum Cytheride mima per Italiam non sine gravi ostento: cujus rei & *Cicero* meminit in epistolis ad Atticum. *Glandorp.*

2. *Inutiliter administrari*] Noxie, ita ut ex ea administratione detrimentum capiat Resp. Hanc *inutilis* significationem, quoniam vulgo non est nota, aliquot exemplis firmabo. Scriptor ad Herennium lib. IV. fol. 26. editt. Lamb. *Ergo inutile est ei, qui discere vult, putare non unum omnia posse. Hirtius* Bell. Afric. cap. LIV. *Quod in Italia milites P. R. contra Remp. instigasti —— quodque mihi Reique publicæ* inutilis *fuisti. Terentius* Andr. Act. I. Sc. V, 52. *Illi utraque res* (forma & ætas) inutiles *Et ad pudicitiam & ad rem tutandam sient. Ovidius* Metam. lib. XIII, 38.

Sed sibi inutilior *timidi commenta retexit*
Naupliades animi.

Valerius Maximus lib. VII. cap. II. extr. *Cretenses —— ut mala consuetudine delectentur, optant ——* inutiliter *enim aliquid concupiscere —— exitio vicina dulcedo est.* Eandem hujusce vocis vim ex *Lucilio* & *Corn. Nepote* dudum illustravit *Casp. Scioppius* Verisim. lib. I. cap. XX. *Davies.*

3. *Indulgentia Tribunorum militum*] Optimus *Ursini* Codex, MSS. *Brant.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Beroald.* exhi-

& qui legionibus præerant, multa contra morem consue-
tudinemque militarem fierent, quæ [1] dissolvendæ disci-
plinæ severitatisque essent; eaque omnia flagitare adven-
tum suum videret; tamen præferendum existimavit, quas
in provincias regionesque venisset, eas ita relinquere
constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur,
jura legesque acciperent, & externorum hostium me-
2 tum deponerent. Hæc in Suria, Cilicia, Asia celeriter
se confecturum sperabat; quod hæ provinciæ nullo
3 bello premebantur. In Bithynia ac Ponto plus oneris
videbat impendere sibi: non enim excessisse Ponto
Pharnacem audierat, neque excessurum putabat, quum
secundo prœlio esset vehementer inflatus, quod con-
4 tra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in
omnibus civitatibus, quæ majore sunt dignitate, præ-
mia benemeritis & viritim, & publice tribuit: de con-
5 troversiis veteribus cognoscit ac statuit. [2] Reges, ty-
ran-

habent *indiligentia Tribunorum militum*, quam sane lectionem præfero, quia vox est rarior, ac proinde corruptioni magis obnoxia. *Cæsar* lib. VII. B. G. cap. XVII. *Tenuitate Bojorum*, indiligentia *Æduorum*. Vide & lib. III. B. C. cap. VIII. *Davies.*

1. *Dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent*] MS. *Norvic. dissolvendæ disciplinæ severitatisque* caussa *essent*; sed vocem penultimam imperitus adjecit Librarius, ex Atticismo enim abesse potest, qua de re dudum monuit *Priscianus* lib. XVIII. *Terentius Adelph.* Act. IV. Sc. IV, 6. *Nec id assentandi magis, quam quod habeo gratum, facère existimes. Virgilius Æn.* XI, 126.

Justitiane prius mirer, belline laborum?

Sic sæpissime loquitur *Sallustius*. Adi quæ notavimus ab lib. I. B. C. cap. LXXXII. *Idem.*

2. *Reges, Tyrannos, Dynastas*] Gradatim *reges, tyrannos, dynastas* conjungit, quomodo *Cicero* in Philippicis *reges, tetrarchas* & *dynastas* memorat. Cæterum per *tyrannos* non violentos & sanguinarios, sed legitimos principes & paullo regibus inferiores, quomodo tum erant *tetrarchæ*, & apud nos hodie *duces* sunt, accipit. Nam nomen id olim honestæ appellationis erat, quemadmodum ostendit *Virgilius*, apud quem Dido lib. IV, 320. ad Æneam inquit:

Te propter Libycæ gentis Nomadumque tyranni
Odere ——

Et lib. VII, 266. Latinus rex de ipso Ænea, quem tantopere à pietate laudat poeta:

Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni.

Proinde frustra hoc loco tam anxie quidam de discrimine *regis* & *tyranni* disserunt. *Glandorp.*

rannos, dynaſtas provinciæ, finitimoſque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impoſitis provinciæ tuendæ ac defendendæ, dimittit & ſibi, & populo Rom. amiciſſimos.

LXVI. Paucis diebus in ea provincia conſumptis, 1
Sex. Cæſarem amicum & neceſſarium ſuum legionibus Suriæque præficit, ipſe eadem claſſe, qua venerat, proficiſcitur in Ciliciam: cujus provinciæ civita- 2
tes omnes evocat Tarſum: quod oppidum fere totius Ciliciæ nobiliſſimum, fortiſſimumque eſt. Ibi, rebus 3
omnibus provinciæ & finitimarum civitatum conſtitutis, cupiditate proficiſcendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magniſque itineribus per Cappado- 4
ciam confectis, biduum Mazacæ commoratus, [1] venit Comana, vetuſtiſſimum & ſanctiſſimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, ut ſacerdos ejus deæ majeſtate, imperio & potentia ſecundus à rege conſenſu gentis illius habeatur. Id ho- 5
mini nobiliſſimo [2] Lycomedi Bithynio adjudicavit, qui regio Cappadocum genere ortus, propter adverſam

1. *Venit Comana, vetuſtiſſimum & ſanctiſſimum in Cappadocia Bellonæ templum*] Plura de hac urbe & templo ſcribit *Strabo* lib. XII. pag. 535. Τὸ τῆς Ἐνυοῦς ἱερὸν, ὃ ἐκεῖνοι Κόμανα ὀνομάζουσι, πόλις δέ ἐστιν ἀξιόλογος, & reliqua, quæ plura ſunt quam ut hic tranſcribi debeant. *Dion* lib. XXXV. pag. 5. Τὰ δὲ δὴ Κόμανα τῆς τε νῦν Καππαδοκίας ἐστὶ, καὶ ἐδόκει τότε τῆς Ἀρτέμιδος τὸ Ταυρικὸν βρέτας, καὶ τὸ γένος τὸ Ἀγαμεμνόνειον δεῦρο ἀεὶ ἔχειν. —— Δύο αὗται πόλεις ἐν Καππαδοκίᾳ ὁμώνυμοι, οὔτε πάνυ πόῤῥω ἀπ᾽ ἀλλήλων εἰσὶ —— καὶ δεικνύουσι τά τε ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ ὁμοίου, καὶ ξίφος, ὡς αὐτὸ τὸ τῆς Ἰφιγενείας ὄν, ἀμφότεραι ἔχουσι. *Plinius* lib. VI. cap. III. *Comana, quæ nunc Mantenum Genetarum.* Ciaccon.

2. *Lycomedi Bithynio*] Editi omnes ad *Scaligerum* uſque *Nicomedi Bithynio*, ſed vir ille ſummus ex *Strabone*, ut videtur, *Hirtium* emendavit; is enim lib. XII. pag. 558. hunc pontificem *Lycomedem* vocat. Verum alia correctione forſan magis eſt opus, Latini enim non *Bithynium* dicunt, ſed *Bithynum*. *Horatius* lib. I. Od. XXXV, 7.

Quicunque Bithyna *laceſſit*
Carpathium pelagus carina.

Juvenalis Satir. VII, 15.

Quanquam & Cappadoces faciant, equiteſque Bithyni.

Ea igitur forma hic videtur reponenda. *Davies.*

sam fortunam majorum suorum mutationemque gene-
ris, jure minime dubio, vetustate tamen intermisso,
6 sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzanis
Ariaraten, quum bene meritus uterque eorum de Re-
publ. esset, ne aut regni hereditas Ariaraten sollicita-
ret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit,
qui sub ejus imperio ac ditione esset: ipse iter cœptum
simili velocitate conficere cœpit.

1 LXVII. Quum propius Pontum, finesque Gallo-
græciæ accessisset, Dejotarus tetrarches Gallogræciæ
tunc quidem pene totius, quod ei neque legibus, ne-
que moribus concessum esse ceteri tetrarchæ conten-
debant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab Se-
natu appellatus, depositis regiis insignibus, neque tan-
tum privato vestitu, sed etiam reorum habitu supplex
ad Cæsarem venit oratum, *ut sibi ignosceret, quod in ea
parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset,*
2 [1] *exercitibus imperiisque in Cn. Pompeji castris fuisset: ne-
que enim se judicem debuisse esse controversiarum populi Ro-
mani, sed parere præsentibus imperiis.*

1 LXVIII. Contra quem Cæsar, *quum plurima sua
commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuis-
set; quumque defensionem ejus nullam posse excusationem e-*
2 *jus imprudentiæ recipere coarguisset, quod homo tantæ pru-
dentiæ ac diligentiæ scire potuisset, quis urbem Italiamque
teneret; ubi Senatus populusque Romanus, ubi Respubl. es-
set; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum, consul*
3 *esset: sed tamen se concedere id factum superioribus suis be-
neficiis, veteri hospitio, atque amicitiæ, dignitati, ætatique
hominis, precibus eorum, qui frequentes concucurrissent ho-*
4 *spites atque amici Dejotari ad deprecandum: de controver-
siis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium ve-
stitum ei restituit.* Legionem autem, quam ex genere
ci-

1. *Exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset*] Edit. *Vascos. affuisset*, *Joan.* autem *Glanderpius*, interposita voce *coactus*, legit *exercitibus imperiisque* coactus *in Cn. Pompeii castris fuisset.* Brant.

civium suorum Dejotarus [1] armatura disciplinaque no-
stra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bel-
lum gerendum adducere jussit.

LXIX. Quum in Pontum venisset, copiasque o- 1
mnes in unum locum coëgisset; quæ numero, atque
exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim
legione VI, quam secum adduxerat Alexandria vetera-
nam, multis laboribus periculisque functam, multis-
que militibus partim difficultate itinerum ac navigatio-
num, partim crebritate bellorum adeo deminutam,
ut minus ∞ hominum in ea esset; reliquæ erant III
legiones, una Dejotari, duæ, quæ in eo prœlio, quod
Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fue-
rant) legati à Pharnace missi Cæsarem adeunt: atque 2
in primis deprecantur, *ne ejus adventus hostilis esset: fa-
cturum enim omnia Pharnacen, quæ imperata essent.* Maxi-
meque commemorabant *nulla Pharnacen auxilia contra
Cæsarem Pompejo dare voluisse; quum Dejotarus, qui de-
disset, tamen ei satisfecisset.*

LXX. Cæsar respondit, se fore æquissimum Pharna- 1
ci, si, quæ polliceretur, [2] repræsentaturus esset: monuit 2
autem, ut solebat, mitibus verbis legatos, *ne aut De-
jotarum sibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio,
quod auxilia Pompejo non misissent: nam se neque libentius 3
facere quidquam, quam supplicibus ignoscere; neque provin-
ciarum publicas injurias condonare iis posse,* [3] *qui non fuis-
sent*

1. *Armatura disciplinaque nostra constitutam*] In omnibus, quos unquam viderim, libris & impressis & scriptis est *natura disciplinaque nostra*: nihil tamen dubito, quin vera lectio sit, quam nos ex alterius loci collatione & ex ingenio reposuimus. Supra hoc eodem libro cap. XXXIV. Duas Dejotari legiones *disciplina atque* armatura *nostra constitutas* dixit. Quis amplius de hoc loco dubitet? *Ald. Manut.*

2. *Repræsentaturus esset*] Statim executurus, & in effectum adducturus; nihil enim opus est, ut ex Cod. *Ciacconii* legamus *re præstaturus*, quomodo reponendum censuit *Fr. Hotomannus. Cæsar* lib. I. B. G. cap. XL. *Itaque se, quod in longiorem diem collaturus esset*, repræsentaturum. *Curtius* lib. VI. cap XI, 33. *repræsentasse consilium* dixit, ubi vide *Joan. Freinshemium*, ac intt. ad *Phædri* lib. III. Fab. X. 32. *Davies.*

2. *Qui non fuissent in se officiosi*] Testatur *Ciacconius* particulam negantem

4 *sent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui providisset, ne vinceretur, quam*
5 *sibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent: itaque se magnas & graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset,*
6 *concedere Pharnaci: nam neque* [1] *interfectis amissam vitam, neque exsectis virilitatem restituere posse; quod quidem sup-*
7 *plicium gravius morte cives Romani subissent: Ponto vero decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret sociis civibusque Romanis, quæ penes*
8 *eum essent. Si fecisset, jam tunc sibi mitteret munera, ac dona, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuessent:* miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis legatos remisit.

1 LXXI. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus; quum [2] festinantem ac properantem Cæsarem speraret li-

tem à quibusdam libris abesse; & recte quidem, ut arbitror, quod & olim *Joan. Rhellicano* in mentem venerat. *Jul. Celsus* pag. 212. de hac re sic loquitur: *Ille quidem præstitit, ut* — *publicas* (injurias) *libere ulcisci valeam, quod fortasse sic non possem, si in me fuisset obsequiosus* &c. Sed vir ille bonus mentem Cæsaris non est assecutus; vult enim, se privatas injurias hosti facile condonare posse, publicas ne amico quidem: & hic sane sensus egregius & tanto Imp. dignus. Ut ut autem sit, certe falsus est *Eutropius*, qui lib. VI. cap. XVII. tradit *Pharnacem* — *Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuisse*, ut ex diserto *Hirtii* testimonio constat. Vide & *Dionem* lib. XLII. p. 207. *Davies.*

1. *Interfectis amissam vitam*] *Phil. Rubenius* Elect. lib. I. cap. XXII. reponit fluctuans licet, atque animi dubius, *interfectis Amisi vitam*, quia tradit *Appianus* lib. II. B. C. pag. 484. Ὅτι Ἀμισὸν πόλιν ἐν τῷ Πόντῳ ῥωμαΐζουσαν ἐξηνδραποδίσατο, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τομίας ἐποιήσατο πάντας. Secundum *Dionem* etiam lib. XLII. pag. 206. Pharnaces Ἀμισὸν — εἷλέ τε καὶ διήρπασε, τούς τε ἡβῶντας ἐν αὐτῇ πάντας ἀπέκτεινε. Sed hanc ob causam vulgata lectio non est sollicitanda; neque enim *Hirtius* Amisi solius direpti meminit, sed multorum oppidorum, & gravissima hæc supplicia in eos, qui formæ atque ætatis commendationem habebant, fuisse constituta narrat hujusce libri cap. XLI. *Davies.*

2. *Festinantem ac properantem*] Codex *Victor. festinantem ac procurrentem*, MS. *Norvic.* & alii *festinantem ac præcurrentem*, quam lectionem probat *Joan. Goduinus.* quoniam non intellexit, quænam inter *properantem* ac *festinantem* sit differentia: norunt tamen Grammatici, si iis fides sit adhibenda. *A. Gellius* Noct. Attic. lib. XVI. cap. XIV. Festinare & properare *idem significare atque in eandem rem dici videntur. Sed M. Cato id differre existimat, eaque hoc modo divisa. Verba sunt ipsius ex oratione quam*

de

libentius etiam crediturum suis promissis, quam res
pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis ne-
cessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum,
plurimis de caussis ad Urbem Cæsarem revocari) len-
tius agere, decedendi diem postulare longiorem, pa-
ctiones interponere, in summa frustrari cœpit. Cæsar 2
cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus na-
tura facere consueverat, tunc necessitate fecit addu-
ctus, ut celerius omnium opinione manum confereret.

LXXII. [1] Ziela est oppidum in Ponto positu ipso, 1
ut in plano loco, satis munitum: tumulus enim natu-
ralis, velut manu factus, excelsiore undique fastigio
sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido ma- 2
gni multique intercisi vallibus colles: quorum editis-
simus unus, qui propter victoriam Mithridatis, &
[2] infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus no-
stri, superioribus locis atque itineribus pene conjun-
ctus

de suis virtutibus habuit: Aliud est properare, aliud festinare. Qui unum quid mature transigit, is properat: qui multa simul incipit, neque perficit, is festinat. Quæ Catonis verba repetit *Nonius Marcellus* pag. 468. editt. Plantin. dein addit: *Verum utrorumque verborum ratio sub hac significatione proxima est veritati, ut sit sæpe animi* properare *studiose ad res aliquas contendentis*, festinare *corpore necessitatibus obsequendi.* Ego autem id pro certo habeo, has Grammaticorum distinctiones bonorum auctorum usu non comprobari; nec tamen vulgatam lectionem mutandam censeo; quis enim nescit, duo verba ejusdem plane potestatis non raro conjungi? Sic hujusce libri cap. LXX. *munera ac dona* habet noster, & similia passim alii. *Davies.*

1. *Ziela*] *Plinius* lib. VI. cap. III. *Civitas Ziela intus, nobilis clade Triarii & victoria C. Cæsaris.* *Stephanus* de Urb. Ζῆλα τρισυλλάβως πόλις Καππαδοκίας, ἣν ἔκτισε Νικομήδης υἱὸς Ζήλας &c. Nam *Zela* urbis in Cappadocia eodem cap. *Plinius* meminit, *Ptolemæus*que, & *Strabo.* Ciaccon.

Ibid.] MS. *Norvic.* & editt. vett. etiam in *Hirtio Zelam* exhibent. Sic &. *Plutarchus* in Cæs. pag. 731. Περὶ πόλιν Ζῆλαν μάχην μεγάλην συνάψας. *Dion* lib. XLII. pag. 207. Κἀνταῦθα αὐτῷ περὶ Ζήλειαν συνέτυχεν. Utrobique repone Ζῆλαν. *Davies.*

2. *Infelicitatem Triarii*] *Plutarchus* in Luculli vita pag. 515. ed. Francof. testatur, Triarium non expectato Luculli exercitu, conserto prœlio, ingentem accepisse cladem: supra namque septem Rom. millia occubuerunt, centuriones centum & L, tribuni militum plusquam XXIV, &, quod omnium ignominiosissimum erat, Mithridates Ponti rex Romanorum castris potitus est. *Rhellican.*

ctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multo longius millibus passuum III abest ab
3 Ziela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium castrorum refectis operibus, copiis omnibus suis occupavit.

1 LXXIII. Cæsar, quum ab hoste millia passuum V castra posuisset; videretque eas valles, quibus regia castra munirentur, eodem intervallo sua castra munituras, si modo ea loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem com-
2 portari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, neque opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prœlium adver-
3 sus Triarium fecerat. [1] Huc omnem comportare aggerem è castris servitia, quæ ageret, jussit; ne quis ab opere miles discederet; quum spatio non amplius ∞ passuum intercisa vallis castra hostium divideret ab opere incepto Cæsaris castrorum.

1 LXXIV. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertisset, copias suas omnes pro castris instruxit; quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis pervulgata militari credebat instrui Cæsar, vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad ostentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu defendere locum
2 Pharnaces videretur: itaque deterritus non est, quo minus,

1. *Huc omnem comportare aggerem servitia, quæ ageret, jussit*] MS. Norvic. *Huc omnem comportatum aggerem servitia agerentur jussit*; & sic Codex *Ciacconii*, unde rescribit vir eruditus *huc omnem comportare aggerem è castris servitia jussit*. MS. *Victor. huc omnem comportari aggerem, servitiaque agi jussit*; & sic sane exhibent editt. *Rom. Ven. Beroald.* ex qua lectione *Joan. Goduinus* rescribendum conjecit *Huc omnem comportare aggerem, servitiaque agere jussit*. Multo malim *huc omnem comportari aggerem, servitiaque agerent, jussit*. Hoc addidit noster, quia more Romano milites aggerem portabant. *Davies*.

minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impulsus sive lo- 3
ci felicitate, sive auspiciis & religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, quum more operis quotidiani magnam illam servorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum esse credidisset, sive etiam veterani fiducia exercitus sui, quem [1] cum legione XXII in acie conflixisse, & vicisse legati ejus gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsum à se, Domitio duce, sciebat; inito consilio dimicandi, descendere prærupta val-
le cœpit: cujus aliquamdiu Cæsar irridebat inanem o- 4
stentationem, & eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: quum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam descenderat in vallem, adscendere adversus arduum collem instructis copiis cœpit.

LXXV. Cæsar incredibili ejus vel temeritate, vel 1
fiducia motus, neque opinans imparatusque oppressus eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere
jubet, legiones opponit, aciem instruit: cujus rei su- 2
bita trepidatio magnum terrorem attulit nostris. Nondum ordinibus instructis, [2] falcatæ regiæ quadrigæ per-
mistos milites perturbant, quæ tamen celeriter multi- 3
tudine telorum opprimuntur. Insequitur has acies ho- 4
stium; & clamore sublato confligitur, multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui quum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari.

LXXVI.

1. *Cum legione*] Uncis hæc inclusit *Jos. Scaliger*, & sane manifestum est, ea verba prorsus abundare aut aliquid sub iis latere: legati enim procul dubio voluere Pharnacis exercitum XXII vicibus in acie conflixisse. *Davies.*

2. *Falcatæ regiæ quadrigæ*] Sic dictæ à falcibus, quæ ex variis partibus eminebant. Harum descriptionem suppeditabunt *Livius* lib. XXXVII. cvp. XLI. *Diodorus* Siculus Bibl. lib. XVII. pag. 530. & alii. *Idem.*

1 LXXVI. Magno atque acri cominus prœlio facto; [1] dextro cornu, quo veterana legio VI erat collocata,
initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in pro-
clive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen
iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediaque a-
2 cie, totæ profligantur copiæ regis: quæ quam facile
subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ
premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus
partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui
velocitate effugere poterant, armis tamen projectis val-
lem transgressi, nihil ex loco superiore inermes profi-
3 cere poterant. At nostri victoria elati subire iniquum
locum, munitionesque aggredi non dubitarunt: de-
fendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharna-
ces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt
4 potiti. Interfecta multitudine omni aut capta suorum,
Pharnaces cum paucis equitibus profugit: cui nisi ca-
strorum oppugnatio facultatem attulisset liberius pro-
fugiendi, vivus in Cæsaris potestatem adductus esset.

1 LXXVII. Tali victoria toties victor Cæsar incre-
dibili est lætitia affectus, quod maximum bellum
tanta celeritate confecerat: eratque subiti periculi re-
cordatione lætior, quod victoria facilis ex difficilli-
2 mis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni re-
gia militibus condonata, postero die cum expeditis
equitibus ipse proficiscitur: legionem VI decedere
ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet:
auxilia Dejotari domum remittit: II legiones [2] cum
Cæ-

1. *Dextro cornu, quo veterana legio* VI *erat collocata, initium victoriæ natum est ab ea parte, quum in proclive*] M. *Norvic. a dextro cornu.* Lego & distinguo *a dextro cornu, quo veterana legio* VI *erat collocata, initium victoriæ natum est. Ab ea parte quum in proclive* &c. Quod conjecturam nostram non mediocriter firmat, hanc interpunctionem servant editt. *Rom. Ven. Beroald.* sed in iis male scribitur *ex ea parte.* Davies.

2. *Cum Cœlio Vinciano*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam exhibent *cum Cœlio Minutio.* In MSto *Norvic.* est *cum Cœlia Juniciano.* Adjuvat sane hæc lectio F. *Ursini* emendationem, qui reponit *cum Cœlio Viniciano.* Ea tamen conjectura non est necessaria, veteres enim modo *Vincianos*, modo *Vini-*

Cælio Vinciano [1] in Ponto relinquit.

LXXVIII. Ita per Gallogræciam Bithyniamque in 1
Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit, & statuit: jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridaten Pergamenum, 2
à quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum (nam eum Mithridates, rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasque populi Rom. à barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit. [2] Eidem tetrarchiam legibus Gallogræcorum, ju- 3
re gentis & cognationis adjudicavit, occupatam & possessam paucis ante annis à Dejotaro. Neque tamen us- 4
quam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrime- 5
que confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

Vinicianos dixerunt, ut ostendit inscriptio, quam profert *Ch. Ad. Rupertus* in epist. XXXIV. inter *Reines.* p. 200. *Davies.*

1. *In Ponto relinquit*] Sic rescripsi ex MSto *Norvic.* & editt. *Steph.* ob verba præsentis temporis, quibuscum hoc conjungitur. In aliis est *in Ponto reliquit.* Idem.

2. *Eidem tetrarchiam legibus Gallogræcorum*] Vocem penultimam delendam censuere *Pet. Ciacconius* & *Jos. Scaliger*, quibus lubens admodum accedo, nam *Dion* lib. XLII. pag. 207. ait Μιθριδάτῃ τῷ Περγαμηνῷ τετραρχίαν τε ἐν Γαλατίᾳ, καὶ βασιλείας ἔδωκεν ὄνομα. Ea vox primum videtur margini adscripta, *juris* explicandi gratia. De Mithridatis Pergameni genere adiri poterit *Pet. Victorius* Var. Lect. lib. III. cap. XXIII. *Davies.*

FINIS LIBRI DE BELLO ALEXANDRINO.

A. HIRTII PANSÆ COMMENTARIORUM DE BELLO AFRICANO LIBER UNUS.

Summarium Libri de Bello Africano.

Cæsar in Africam proficiscitur: VII. *Leptique oppido occupato, auxilia eo convocat;* XII. *& ibidem cum Labieno aliquoties conflictatur.* XXV. *Rex Juba, auxilio Scipioni profectus, ad tuendum contra Bogudem regnum revocatur.* XXVI. *Bellum exinde varia fortuna diu ductum. Oppida capta: velitatum sæpius: naves interceptæ: plus tamen Cæsari faventibus fatis.* LXXXI. *Tandem justo prœlio res Scipionis profligatæ;* LXXXVIII. *insequutæque M. Catonis,* XCIV. *Jubæ, Petreji,* XCVI. *ipsius Scipionis, ac plurium illustrium virorum cædes.*

1 I. CÆsar, itineribus justis confectis, nullo die intermisso, ad XIV Kal. Jan. in Lilybæum pervenit: statimque ostendit, sese naves velle conscendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix DC. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope fluctus
2 verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi moræ quidquam fore speraret, & ut omnes in dies horasque
3 parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet: nihilo tamen minus in navibus remiges, milites que continere, [1] & nullam præ-

1. *Et nullam prætermittere occasionem profectionis*] Legendum credo *ut nullam prætermitteret occasionem profectionis.* Confirmat hanc conjecturam Jul.

prætermittere occasionem profectionis; quum præser- 4
tim ab incolis ejus provinciæ nunciarentur adversariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ IV, levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones X, elephanti CXX, classesque esse complures; tamen non deterrebatur, animoque & spe confidebat. Interim in dies & 5
naves longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum convenire; in his veterana legio V, equitum ad II millia.

II. Legionibus collectis VI, & equitum II millibus, 1
ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. Ita majorem 2
partem navium antecedere jussit, [1] & insulam petere Aponianam, [2] quæ non abest à Lilybæo: [3] ibique commoratus bona paucorum vendit publice: [4] deinde Al-

Jul. Celsus, qui pag. 214. sic ait: *remiges tamen in puppibus detinebat, ne more suo per licentiam vagarentur, sed dicto obaudientes, nec quærendi usquam essent.* Davies.

1. *Et insulam petere Aponianam, quæ non abest à Lilybæo*] Nulla traditur à Geographis, quod sciam, *insula Aponiana*, *Lilybæo* proxima. Sed à *Ptolemæo* Παχώνια dicitur insula quædam Lilybæo objecta itaque hoc loco scribendum existimo *Paconiam*, & vocem *non*, qua tamen nonnulli codices carent, ex numero passuum distantiæ à Lilybæo, à librariis esse inductam. *Ciaccon.*

2. *Quæ non abest à Lilybæo*] Abest particula negativa à MS. *Norvic.* & aliis nonnullis; editt. autem *Rom. Ven.* exhibent *quæ est à Lilybæo. Beroald.* vulgatam lectionem servat, unde vocem deesse existimans *Joan. Glandorpius*, rescribit, *quæ non longe abest à Lilybæo*. Crediderim Aponianæ distantiam à Lilybæo sub ista vocula latere: repono itaque *quæ* duo millia *abest à Lilybæo*. Sic apud *Celsum* pag. 214. legitur *postquam vero sex integras legiones, nonque equitum advenisse cognovit*, ubi corrigendum *duo milliaque*, ut ex hoc capite liquet. Primo scriptum erat II *M*, quod facile in *non* mutarunt imperiti Librarii. Cum tamen inter Geographos non conveniat, quæ sit hæc Aponiana, res in incerto est relinquenda. *Davies.*

3. *Ibique commoratus*] MS. *Norvic.* habet *ipse parum commoratus*; corrupte quidem, ita tamen, ut, nisi fallor, ex eo vox fugitiva *Hirtio* possit restitui. Emendo enim *ibique parum commoratus*. Idem.

4. *Deinde Allieno*] Editt. vett. *Alieno*, sed *Allieno* scribendum est ex veteribus ejus familiæ denariis, in quibus A. hic ALLIENUS designatur Siciliæ PROCOS. C. Cæsare iterum Consule, ex signo trium crurum, à quibus ea insula dicta est *Trinacria*. De eo ita infra: *Allienus interim Procos. è Lilybæo in naves onerarias imponit legiones* XIII, *&* XIV. &c. Idem tamen, ut ex hoc *Hirtii* loco apparet, Prætoria primum potestate Siciliam provinciam, deinde Proconsulari obtinuit. Ad quos honores indicandos in altera denarii

Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus
rebus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter impo-
3 nendo. Datis mandatis, ipse navem conscendit a. d.
VI Kal. Jan. & reliquas naves statim est consecutus.
4 Ita vento certo, celerique navigio vectus, post diem
quartam cum longis paucis navibus in conspectum A-
fricæ venit: namque onerariæ reliquæ, præter pau-
cas, vento dispersæ atque errabundæ diversa loca pe-
5 tierunt. Clupeam classe prætervehitur, inde Neapo-
lim. Complura præterea castella & oppida non longe
à mari relinquit.

1 III. Postquam Adrumetum accessit, [1] ibi præsidium
erat adversariorum, cui præerat C. Considius, & à
Clupeis secundum oram maritimam cum equitatu A-
drumeti Cn. Piso cum Maurorum circiter III milli-
2 bus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante portum com-
moratus, dum reliquæ naves convenirent, [2] exponit
exercitum. Cujus numerus in præsentia fuit peditum
III M, equitum CL. castrisque ante oppidum positis,
sine injuria cujusquam consedit; cohibetque omnes à
3 præda. Oppidani interim muros armatis complent; an-
te portam frequentes considunt ad se defendendum:
4 quorum numerus II legionum intus erat. Cæsar cir-
cum

rii parte, Siciliæ symbolum expressum est, ut diximus, tria crura. *Ursin.*

1. *Ibi præsidium erat adversariorum, & à Clupeis*] Ex MSto *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* lego *ubi præsidium erat adversariorum*, quod etiam *Joan. Goduino* ex Codd. Gallicanis placuit. Est autem aliud vitium, quod, licet manifestum, libri retinent, nec Interpretes notarunt; in sequentibus enim verbis abundat particula copulans, quare rescribendum *ubi præsidium erat adversariorum*, *à Clupeis*, vel *à Clupea*, quemadmodum est in edit. *Rom. Ven. Beroald.* Ita etiam hoc oppidum paullo ante vocavit noster, & alii omnes præter *Cæsarem* lib. II. B. C. cap. XXIII. *Davies.*

2. *Exponit exercitum*] Auctor est *Dio Cassius* lib. XLII. extremo, navi egredientem Cæsarem, simul terram attigisset, corruisse, quod cum triste militibus omen videretur, ipse lætum reddidit, manu enim extensa terram, quasi dedita opera concidisset, attrectavit, exosculatusque est, inclamans, *Teneo te Africa.* Idem de P. Scipione *Sext. Frontinus* lib. I. Strateg. cap. XII. *Brant.*

cum oppidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus, præfectisque, quem peterent, præceperat: neque, ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore iis perlectis,
locum certum peterent universi. [1] Quod minime Cæ- 5
sarem fefellerat: namque nullum portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur: sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur.

IV. L. Plancus interim legatus petit à Cæsare, ut 1
sibi daret facultatem cum Considio agendi, si posset
aliqua ratione perduci ad sanitatem. Itaque data facul- 2
tate litteras conscribit, & eas captivo dat perferendas
in oppidum ad Considium. Quo simul atque captivus 3
pervenisset, litterasque, ut erat mandatum, Considio
porrigere cœpisset, prius quam acciperet ille, *Unde*,
inquit, *istas?* Tum captivus, [2] *Venio à Cæsare*. Tunc 4
Considius, *Unus est*, inquit, *Scipio Imperator hoc tempore populi Romani*, deinde in conspectu suo captivum statim interfici jubet: litterasque nondum perlectas, sicut erant signatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas.

V. Post-

1. *Quod minime Cæsarem fefellerat*] Latuerat, ut sæpenumero hoc verbum usurpatur cum poetis, tum oratoribus. *Virgilius* IV. Æneid. vs. 96.

Nec me adeo fallis, veritam te mœnia nostra &c.

Terentius Heautont. *Num me fefellit hosce id struere? Livius* lib. XXX. *Non fefellit Achæos, quo spectasset tam benigna pollicitatio.* Plura *Lambinus* ad *Horatii* Od. X. lib. I. cujus scrinia non compilo. *Davies.*

2. *Venio à Cæsare*] Primam vocem, utpote quam delendam censebat, uncis inclusit *Jos. Scaliger*: sed multo melior est *Petri Ciacconii* animadversio, qui ex responso Considii notavit deesse vocem *Imperatore*, quare reposuit *venio à Cæsare Imperatore*, eamque conjecturam, suam fecerunt *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. XXII. & *Joan. Goduinus*. MSS. II. *Thuanæi*, repræsentant *immo à Cæsare*, *Norvic. ymo à Cæsare* unde facili emendatione rescribo *Imp. à Cæsare*; Imperatorem enim ut plurimum compendiarie scribebant veteres, quod ex MSS. & Inscriptionibus abunde liquet. *Davies*.

2 cundum commeatum accersendum mittit. Interim cum
x navibus longis ad reliquas naves onerarias conqui-
rendas, quæ deerrassent, & simul mare tuendum ab
3 hostibus, jubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum
prætorem ad Cercinam insulam versus, quam adversa-
rii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi
4 magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita im-
perabat, itaque unicuique præcipiebat; [1] ut, fieri pos-
set, nec ne, locum nullum excusatio haberet, nec
moram tergiversatio. Ipse interea ex perfugis & inco-
lis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo con-
tra se bellum gerebant, miserari: regium enim equi-
tatum in Provincia Africa Scipio alebat. Tanta homi-
nes esse dementia, ut mallent regis esse vectigales,
quam cum civibus in patria in suis fortunis esse inco-
lumes!

1 IX. Cæsar ad III Non. Jan. castra movet: Lepti-
que VI cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse
rursus, unde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis
copiis convertit. Ibique sarcinis exercitus relictis, ipse
cum expedita manu proficiscitur circum villas frumen-
tatum; oppidanisque imperat, ut plaustra, jumenta-
2 que omnia sequantur. Itaque magno frumenti inven-
to numero, Ruspinam redit. [2] Hoc eum iccirco exi-
stimo fecisse, ne maritima oppida post se vacua relin-
queret, præsidioque firmata [3] ad classem receptacula
muniret.

X. Ita-

1. *Ut, fieri posset, necne, locum nullum excusatio haberet*] Dura sane conditio. MS. *Norvic. ut fieri posset, neve locum excusatio ullum haberet.* Editt. *Rom. Ven. Beroald. ut, si fieri posset, nec locum ullum excusatio haberet*, quomodo legendum arbitror. *Davies.*

2. *Hoc eum iccirco existimo fecisse*] MS. *Norvic. hoc eum iccirco existimo recepisse*; unde repono *huc eum iccirco existimo recepisse*, intellecto pronomine reciproco, ut fit lib. de Bell. Alex. cap. XXVII. *Idem.*

3. *Ad classem receptacula*] Probe legitur in MSto *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald. ad classis receptacula*, quod idem valet ac ad classem recipiendam, seu, quo se reciperet classis. *Davies.*

X. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre ejus, quem 1
Lepti proximo oppido reliquerat cum legione, jubet
comportari ligna in oppidum quamplurima: ipse cum 2
cohortibus VII, quæ ex veteranis legionibus in classe
cum Sulpicio & Vatinio rem gesserant, ex oppido Ru-
spina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab
oppido millia passuum II, ibique classem sub vespe- 3
rum cum ea copia conscendit, omnibus in exercitu in-
sciis, & requirentibus Imperatoris consilium; [1] magno
metu ac tristitia sollicitabantur: parva enim cum co- 4
pia, & ea tironum, neque omni exposita, in Africa
contra magnas copias, & insidiosæ nationis, equita-
tumque innumerabilem, se expositos videbant: neque
quidquam solatii in præsentia, neque auxilium in suo-
rum consilio animadvertebant, nisi in ipsius Imperato-
ris vultu, vigore, mirabilique hilaritate: animum e- 5
nim altum & erectum præ se gerebat. Huic acquiesce-
bant homines, & in ejus scientia & consilio omnia si-
bi proclivia omnes fore sperabant.

XI. Cæsar in navibus una nocte consumpta, [2] jam 1
cœlo albente quum proficisci conaretur, subito navium
pars, de qua timebat, ex errore, eodem conferebatur.
Hac re cognita Cæsar celeriter de navibus imperat o- 2
mnes egredi, atque armatos in littore reliquos adve-
nientes milites exspectare. Itaque sine mora navibus 3
eis in portum receptis, & advectis militum equitum-
que copiis, rursus ad oppidum Ruspinam redit, atque
ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis
XXX frumentatum est profectus. Ex eo est cognitum 4
Cæ-

1. *Magno metu ac tristitia sollicitabantur*] Deesse vocem animadvertit *Joan. Glandorpius*, cui supplendum placuit *proinde magno metu* &c. Ipsam *Hirtii* manum exhibet MS. *Norvic.* è quo reponendum est *qui magno metu ac tristitia sollicitabantur*. Davies.

2. *Jam cœlo albente*] Sic *Beroald.* At *Ven. Bas.* & *Vascos. albescente*. Sed & *Cæsar* lib. I. de Bell. Civ. dixit, *albente cœlo omnes copias castris educit*, ut ibidem legunt omnes. *Virgilius* l. IV. Æn. vs. 586.

—— *ut primum albescere lucem*
Vidit. Brant.

Cæsaris consilium: illum cum classe navibus onerariis, quæ deerrassent, subsidio ire clam hostibus voluisse, ne casu imprudentes suæ naves in classem adversariorum inciderent: neque eam rem eos voluisse scire, qui in præsidiis relicti sui milites fuissent; [1] ne ille propter suorum paucitatem, & hostium multitudinem, metu deficerent.

1 XII. Interim quum jam Cæsar progressus esset à castris circiter millia passuum III, [2] per speculatores & antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe à se visas. Et hercle cum eo nuncio pulvis
2 ingens conspici cœptus est. Hac re cognita Cæsar celeriter jubet equitatum universum, cujus copiam habuit in præsentia non magnam, & sagittarios, quorum parvus è castris exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum
3 paucis armatis. Jamque quum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galeari & ad pugnam parari. Quorum omnino numerus fuit XXX cohortium cum equitibus CD, [3] & sagittariis : : .

1 XIII. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine,

non

1. *Ne illi —— deficerent*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* pronomen omittunt; MSS. autem *Norvic.* & *Ursin.* habent, *uti nihil —— deficerent*, hoc est, ut non deficerent. Vide *Terentium* Andr. Act. I. Sc. II, 31. & ibi *Donatum*. Eam sane scripturam, ut elegantiorem præfero. *Davies.*

2. *Per speculatores, & antecessores equites nunciatur ei*] *Antecessores* vocat *Turnebus* lib. XXIV. advers. cap. XVI. *qui ante agmen eunt, locaque castris metandis idonea deligunt, & vias, qua duci exercitus commode possit, vident. Antecursores* dixit *Cæsar* lib. I. B. C. cap. XXXVI. *Ibi cum antecursoribus Cæsaris prœlio commisso*; & dubitat *Ciacconius*, an ita hic reponendum sit. Observabat autem doctissimus *Lipsius* ad *Corn. Taciti* lib. II. Histor. fuisse antiquo more receptum, ut viris lautioribus ditioribusque, atque adeo Principibus, Imperatoribusque Afri aut Numidæ equites essent ad iter, qui præcurrebant, & agmen ducebant heri aut ducis sequentis. Adhibet *Senecam* epist. LXXXVIII. & CXXIV. & *Martialem* lib. X. epigram. VI. *Brant.*

3. *Et sagittariis : : .*] Nullum quidem est in MSS. lacunæ indicium, deesse tamen videtur sagittariorum numerus, quam ob caussam, ut puto, puncta hic in sua editione posuit *Jos. Scaliger*. *Davies.*

non peditum, ſed equitum confertam: & inter eos le-
vis armaturæ Numidas, & ſagittarios pedites interpo-
ſuerant: & ita condenſaverant, ut procul Cæſariani
pedeſtres copias arbitrarentur: & dextrum ac ſiniſtrum
cornu magnis equitum copiis firmaverant. Interim Cæ- 2
ſar aciem dirigit ſimplicem, ut poterat, propter pau-
citatem. Sagittarios ante aciem conſtituit: equites dex-
tro ſiniſtroque cornu opponit: & ita præcipit, ut pro-
viderent, ne multitudine equitatus hoſtium circumvè-
nirentur: exiſtimabat enim ſe cum pedeſtribus copiis,
acie inſtructa, dimicaturum.

XIV. Quum utrimque exſpectatio fieret; neque 1
Cæſar ſe moveret; & cum ſuorum paucitate contra
magnam vim hoſtium artificio magis, quam viribus,
decernendum videret: ſubito adverſariorum equitatus
ſeſe extendere & in latitudinem promovere, colleſque
complecti, & Cæſaris equitatum extenuare, ſimul-
que ad circumeundum comparare ſe cœperunt. Cæſa- 2
riani equites eorum multitudinem ægre ſuſtinebant.
Acies interim mediæ quum concurrere conarentur,
ſubito ex condenſis turmis pedites Numidæ levis ar-
maturæ cum equitibus procurrunt, & [1] inter legiona-
rios milites jacula conjiciunt. Hic quum Cæſariani in 3
eos impetum feciſſent; illorum equites refugiebant:
pedites interim reſiſtebant, dum equites rurſus curſu
renovato peditibus ſuis ſuccurrerent.

XV. Cæſar novo genere pugnæ oblato, quum ani- 1
madverteret ordines ſuorum in procurrendo turbari,
(pedites enim, dum equites longius à ſignis perſequun-
tur, latere nudato, à proximis Numidis jaculis vulne-
rabantur, equites autem hoſtium pilum militis curſu
facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles à ſi-
gnis

1. *Inter legionarios milites*] Vulgg. *pedites*, ſed alteram lectionem ex MS. *Norvic.* recepi, quæ ſane elegantior eſt. Sic *legionariorum militum* meminit *Hirtius* cum alibi, tum de Bell. Alexand. cap. XXI. *Davis.*

verandumque cursum tardiora haberent; dieique pars exigua jam reliqua esset; cohortibus equitibusque circumdatis imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent, atque eorum essent potiti. Itaque, signo dato, quum jam hostes languide negligenterque tela mitterent, subito immittit cohortes, turmasque suorum, atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsis, post collemque dejectis, nacti locum, atque ibi paullisper commorati, ita ut erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque adversarii male accepti tum demum se ad sua præsidia contulerunt.

1 XIX. Interim ea re gesta, & prœlio dirempto, ex adversariis perfugæ plures ex omni hominum genere, & præterea intercepti hostium complures equites, peditesque: ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente, & conatu venisse, ut novo atque inusitato genere prœlii tirones, legionariique pauci perturbati, [1] Curionis exemplo ab equitatu circumventi
2 opprimerentur: [2] & ita Labienum dixisse pro concione; tantam sese multitudinem auxiliorum adversariis subministraturum, ut etiam cædendo in ipsa victoria
3 fatigati vincerentur, atque à suis superarentur, [3] quippe

15. de Alexandro M. *Ob hæc illi quatriduo perseverata inedia est. Symmachus* lib. I. Epist. XC. *Ut es nostri diligens, religiosam observantiam persevera*; ubi vir doctissimus *Fr. Juretus* plura hanc in rem exempla collegit. *Davies.*

1. *Curionis exemplo*] Historiam vide lib. II. B. C. capp. XL. & seqq. *Idem.*

2. *Et ita Labienum dixisse pro concione*] Editt. *Rom Ven. Beroald.* habent *& ita* Jubam *dixisse pro concione*; sic & MS. *Norvic.* nisi quod in illo sit *Juba*. Omnes male; rex enim Juba nondum aderat. Hanc tamen lectionem in suo Codice invenit *Jul. Celsus*, ut patet ex pag. 218. editt. Londin. Non sane descriptoribus, ut fecit *J. G. Grævius*, sed ipsi *Celso* hoc mendum imputarim. *Davies.*

3. *Quippe qui in illorum sibi confideret multitudine*] Hic mire turbant MS. *Ciacc.* & editt. *Rom. Ven. Beroald. Steph.* in iis enim est *quippe qui in nullo illorum sibi confideret*; ex qua lectione sensum idoneum extundere frustra conatus est *Joan. Rhellicanus*; *Joan.* autem *Glandorpius*, addita negatione, corrigit *in nullo non illorum sibi confideret*. MS. *Norv.* *quippe quis non illorum multitudine sibi confideret*, unde vel retinenda vulgata,

pe qui in illorum sibi confideret multitudine; primum,
quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, ne-
que in Africam velle transire: deinde, quod triennio
in Africa suos milites consuetudine retentos fideles jam
sibi effecisset; maxima autem auxilia haberet Numida-
rum equitum levisque armaturæ. Præterea ex fuga 4
prœlioque Pompejano, quos secum [1] a Brundisio trans-
portaverat, equites Germanos Gallosque, ubique po-
stea ex hibridis libertinis servisque conscripserat, arma-
verat, equoque frenato uti condocuerat. Præterea re- 5
gia auxilia, elephantes CXX, equitatusque innumerabi-
lis: deinde legiones conscriptæ [2] ex cujusquemodi ge-
neris amplius XII millibus. Hac spe atque ea audacia 6
inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germa-
nisque ∞ DC, Numidarum sine frenis IIX millibus,
præterea Petrejano auxilio adhibito equitibus ∞ C,
peditum ac levis armaturæ quater tantis, sagittariis ac
fun-

ta, vel, ordine verborum mutato, scribendum *quippe qui in illorum multitudine sibi confideret.* Davies.

1. *A Brundisio*] Malim legere, *quos secum à Dyrrhachio transportaverat.* Etsi enim cum Pompeio ex Italia cedens Labienus Brundusio solvit, tamen post pugnam Pharsalicam reversus Dyrrhachium, quoscunque potuit ex fuga colligens, cum ex mendacio suis imposuisset de Cæsaris capitali vulnere, in Africam trajecit. *Glandorp.*

2. *Ex cujusquemodi generis amplius XII millibus*] Ultimam vocem, ut inepte intrusam, deleri jubet *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. XXII. nec enim, ut putat, aliud vult *Hirtius*, quam legiones non è solis civibus, sed è miscello genere hominum conscriptas fuisse duodecim. Virum illum doctissimum sequitur *Joan. Goduinus*, II MSS. Regiorum & unius Victorini auctoritate nixus. Sed ea conjectura recipi non potest, nisi solœcum statuamus *Hirtium*; hoc enim modo deest *casus ablativus*, quem præpositio *ex* necessario postulat. Minima mutatione, voce item transposita, legendum crediderim *cujusquemodi generis militibus amplius* XII, ut hæc sit velut *ἀνακεφαλαίωσις* copiarum, quas secum habuit Labienus. Vel, si hæc emendatio non arrideat, lubens scriberem *dein duæ legiones conscriptæ ex cujusquemodi generis amplius* XII *millibus.* Numerum autem hominum, ex quibus legiones illæ conflabantur, addit *Hirtius*, quia tum temporis minore numero stabant; erant enim, ut videtur, quinum circiter millium, licet iis quaterna tantum millia adsignet *Sextus Rufus* in Breviar. cap. VI. Edit. quidem *Steph.* exhibet *ex cujusquemodi generisque*; MS. autem *Norvic. ex cujusquemodi genere*; sed infra cap. XXIII. dixit noster *cum naviculis* cujusquemodi generis *amplius* XXX. Sic & iterum cap. XXXVI. quod receptam lectionem tuetur. *Davies.*

7 funditoribus, hippotoxotisque compluribus; [1] his copiis pridie Non. Jan. post diem III, quam Africam attigit, in campis planissimis purissimisque ab hora diei quincta usque ad Solis occasum est decertatum. In eo prœlio Petrejus graviter ictus ex acie recessit.

1 XX. Cæsar interim castra munire diligentius, præsidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina usque ad mare deducere, & à castris alterum eodem, quo tutius ultro citroque commeare, auxiliaque sine periculo sibi succurrere possent: tela, tormentaque ex navibus in castra comportare, remigum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorumque, epibatarumque armare, & in castra evocare; uti, si posset, eadem ratione, qua adversarii, levis armatura
2 interjecta inter equites suos interponeretur; sagittariisque ex omnibus navibus Ityreis, Suriis, & cujusque generis ductis in castra compluribus, [2] frequentabat suas copias: audiebat enim Scipionem post diem tertium ejus diei, quo prœlium factum erat, appropinquare, copias suas cum Labieno & Petrejo conjungere; cujus copiæ legionum IIX, & equitum IV millium, esse nun-
3 ciabantur; officinas ferrarias instruere; [3] sagittasque & tela

1. *His copiis pridie Non. Jan. post diem* III, *quam Africam attigit*] In libro meo est *His copiis omnibus*, & cum supra Kal. Jan. ad oppidum Ruspinam Cæsar castra ponat, & ante una nocte & die Adrumeti Considii responsum exspectans sit moratus, necesse est ut terram Africam attigerit III Kal. Januar. quod ita esse demonstratur loco superiore, quo habetur *Cæsarem conscendisse naves a. d.* VI *Kal. Jan.* & *post diem quartum*, nempe III Kal. *in conspectum Africæ venisse*. Ergo hoc loco omnino legendum est, *post diem* VI *quam Africam attigit*. Ciaccon.

2. *Frequentabat suas copias*] Augebat, frequentes reddebat. *Suetonius* August. cap. XLVI. *Italiam duodetriginta coloniarum numero deductarum ab se* frequentavit. *Apuleius* Metam. lib. X. pag. 226. *Quæ mecum inceram publicam populi caveam* frequentaret: ad quem locum plura *Joan. Pricaus* not. pag. 630. *Davies.*

3. *Sagittasque & tela, uti fierent, complura curare*] MSS. nonnulli & editt. vett. habent *sagittaque*, quam lectionem imperiti Librarii procuderunt, quod vulgata iis solœca perperam videbatur. *Terentius* Andriæ Prol. vs. 3. *Populo ut placerent, quas fecisset fabulas*. Ubi *Donatus* ait, *ad* fecisset *retulit* fabulas, *non ad* placerent; *& est figura Syllepsis.* Idem Adelph. Act. V. Sc. IV, 20. *Illum ut vivat optant*, pro eo quod est,

tela uti fierent complura, curare, glandes fundere, ſu-
des comparare; litteras in Siciliam nunciosque mitte-
re, ut ſibi crates materiemque congererent ad arietes,
cujus inopia in Africa eſſet: præterea ferrum plum-
bumque mitteretur. Et animum etiam advertebat, fru- 4
mento ſe in Africa niſi importatitio uti non poſſe: prio-
re enim anno, propter adverſariorum delectus, quod
ſtipendiarii aratores milites eſſent facti, meſſem non
eſſe factam: præterea ex omni Africa frumentum ad- 5
verſarios in pauca oppida & bene munita comportaſſe,
omnemque regionem Africæ exinaniſſe frumento: op- 6
pida, præter pauca, quæ ipſi ſuis præſidiis tueri pote-
rant, reliqua dirui atque deleri, & eorum incolas intra
ſua præſidia coëgiſſe commigrare, agros deſertos ac va-
ſtatos eſſe.

XXI. Hac neceſſitate Cæſar coactus, privatos am- 1
biendo, & blande appellando, aliquantulum frumen-
ti numerum in ſua præſidia congeſſerat; & eo parce
utebatur. Opera interim ipſe quotidie circumire, [1] &
alternas cohortes in ſtatione habere propter hoſtium
multitudinem. Labienus ſaucios ſuos, quorum nume- 2
rus maximus fuit, jubet in ploſtris deligatos Adrume-
tum deportari. Naves interim Cæſaris onerariæ erra- 3
bundæ male vagabantur, incertæ locorum atque ca-
ſtrorum ſuorum: quas ſingulas ſcaphæ adverſariorum
complures adortæ incenderant, atque expugnaverant.
Hac re nunciata Cæſari, claſſes circum inſulas, por- 4
tuſque diſpoſuit; quo tutius commeatus ſupportari
poſſet.

XXII.

eſt, optant, ut ille vivat. Non igitur opus eſt, ut *Joan. Goduinum*, malum plerumque ducem, ſequamur. *Davies.*

1. *Et alternas cohortes in ſtatione habere propter hoſtium multitudinem*] Omnes legunt *alteras*, ut ſignificet duas fuiſſe. *Alternas* profecto non convenit, & fuerit hoc, inquit *Lipſius*, relevandis militibus, non pellendis magis hoſtibus. Idem in lib. ſcripto *Torrentii ad terras* compendio quodam ſcriptum teſtatur, è quo facit *ad ternas*, lib. v. milit. Rom. dial. VIII. *Brant.*

Cæſaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non
eſt viſum dari ſpatium convaleſcendi, augendarumque
ejus opum. Itaque comparatis equitum magnis pedi-
tumque copiis, ſubſidio ſuis, egreſſus è regno, ire con-
2 tendit. [1] P. Sitius interim, & rex Bogud, conjunctis
ſuis copiis, cognito regis Jubæ egreſſu, propius ejus
3 regnum copias ſuas admovere: Cirtamque oppidum
ejus regni opulentiſſimum adorti paucis diebus pugnan-
do capiunt, & præterea duo oppida Getulorum; qui-
bus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent,
idque ſibi vacuum tranſderent, conditionemque repu-
diaſſent, poſtea ab eis capti interfectique ſunt omnes.
4 Inde progreſſi, agros oppidaque vexare non deſiſtunt.
Quibus rebus cognitis, Juba, quum jam non longe [2] ab
Scipione atque ejus ducibus abeſſet, capit conſilium,
ſatius eſſe ſibi ſuoque regno ſubſidio ire, quam dum
alios adjuturus proficiſceretur, ipſe ſuo regno expul-
5 ſus, forſitan utraque re expelleretur. Itaque rurſus ſe
recepit, atque auxilia ab Scipione etiam abduxit, ſibi
ſuiſque rebus timens; elephantiſque XXX relictis, ſuis
finibus oppidiſque ſuppetias profectus eſt.

1 XXVI. Cæſar, quum de ſuo interim adventu du-
bitatio in provincia eſſet, neque quiſquam crederet
ipſum,

empla. *Cicero* Tuſc. Quæſt. lib. IV. pag. 199. edit. Fabric. *Ut, ſi jam ipſa illa accuſare nolis —— ſed ut hæc omittamus, perturbatio ipſa mentis in amore fœda per ſe eſt.* Similiter locutus eſt noſter antea cap. XIX. Adi etiam quæ notavimus lib. I. B. G. cap. XVIII. & *Fr. Sanctium* ac *Jac. Perizonium* Min. lib. IV. cap. XI. *Davies.*

1. *P. Sitius interim*] P. Sitius accuſationem in urbe non ferens, fugit in Libyam, ibique comparato exercitu contendentibus regibus per partes ſe miſcuit, victoria ſemper exultans. Orto vero bello Pompeiano, Cæſaris partes juvit, occiſus demum ab Arabione, Manaſſis regis filio, teſte *Appiano* lib. IV. pag. 620. ſeq. *Glandorp.*

2. *Ab Scipione*] Ita hic & paullo poſt repoſui ex MSto *Norvic.* ſic enim iſta præpoſitio eleganter etiam ante conſonas effertur. Hujuſce libri cap. XXIV. *Neque* ab Sicilia, *neque* ab Sardinia *commeatus ſupportatus eſſet. Corn. Nepos* Attic. cap. XVI. Ab conſulatu *ejus uſque ad extremum tempus.* Sic & paſſim auctores ex MStis accurate recenſiti. Vulgg. *à Scipione.* Hæc ſane minuta ſunt, ſed ideo monenda, quod à libris editis recedatur. *Davies.*

ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam
venisse; conscriptis litteris circum provinciam, omnes
civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobi- 2
les homines ex suis oppidis profugere, & in castra Cæ-
saris devenire, & de adversariorum ejus acerbitate cru-
delitateque commemorare cœperunt: quorum lacri- 3
mis, querelisque Cæsar commotus, [1] quum antea con-
stitisset in stativis castris, [2] æstate inita, cunctis co-
piis auxiliisque accitis, bellum cum adversariis gerere
instituit; litterisque celeriter in Siciliam ad Allienum,
& Rabirium Postumum conscriptis, & [3] per catasco-
pum missis, *ut sine mora, aut ulla excusatione hiemis ven-
torumque, exercitus sibi quam celerrime transportaretur:
Africam provinciam perire, funditusque everti à suis ini-* 4
*micis: quod, nisi celeriter sociis foret subventum, præter i-
psam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se re-
ciperent, ab illorum scelere insidiisque reliquum futurum.*
Atque ipse in tanta erat festinatione & exspectatione, 5
ut postero die, quam misisset litteras nunciumque in
Siciliam, classem exercitumque morari diceret, noctes
diesque oculos mentemque ad mare dispositos directos-
que haberet. Nec mirum: animadvertebat enim villas 6
exuri, agros vastari, [4] pecus diripi trucidarique, op-
pida

1. *Quum antea constitisset in stativis castris*] MSS. *Ursin.* & *Norvic.* *constituisset in stativis castris*: editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* *quum antea stare constituisset in stativis castris*, atque ita cum *Pet. Ciacconio* reponendum arbitror. Male autem rem gessit vir doctissimus, cum sequentia sic emendet *& æstate inita — bellum cum adversariis suis gerere; tunc & litteras in Siciliam — conscripsit, & per catascopum misit.* In his sana est lectio vulgata & omnino retinenda. *Davies.*

2. *Æstate inita*] Non dicit *æstatem* tunc *initam*, cum tempus esset hybernum, sed simulatque venisset ea, quæ quidem Afris ob solis propinquitatem citius quam Italis incumbit, Cæsarem acceptis interea pluribus copiis in hostem moturum. *Gland.*

3. *Per catascopum missis*] Videtur esse speculatorium seu expeditum navigium. *Isidorus* Hispalensis lib. XIX. cap. I. *Scafa, quæ κατάσκοπος, navigium, quod Latine speculatorium dicitur.* *Plutarchus* in Catone vocat κατασκοπικὸν πλοῖον. Alibi libri habent *Catascospum.* (MS. *Norvic.* *Carascopum*; & editt. *Rom. Ven.* *Sathascopum.*) Ciaccon.

4. *Pecus diripi trucidarique*] Placet, quod in MS. *Norvic.* legere est, pecus

pida castellaque dirui deserique, principesque civita-
tum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum
7 obsidum nomine in servitutem abripi: iis se in miseriis
suamque fidem implorantibus, auxilio propter copia-
8 rum paucitatem esse non posse. Milites interim in ope-
re exercere, castra munire, turres, castella facere, mo-
lesque jacere in mare non intermittere.

1 XXVII. Scipio interim elephantes hoc modo con-
docefacere instituit. II instruxit acies, unam fundito-
rum contra elephantos, quæ quasi adversariorum lo-
cum obtineret, & contra eorum frontem adversam
2 [1] lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephan-
tos constituit: post illos autem aciem suam instruxit;
ut, quum ab adversariis lapides mitti cœpissent, &
elephanti perterriti se ad suos convertissent, rursus à
sua acie lapidibus missis eos converterent adversum ho-
3 stem; quod ægre tardeque fiebat: [2] rudes enim ele-
phanti multorum annorum doctrina, usuque vetusto
vix edocti, tamen communi periculo in aciem produ-
cuntur.

1 XXVIII. Dum hæc ad Ruspinam ab utrisque ducibus
administrantur, C. Virgilius Prætorius, qui Thapso
oppido maritimo præerat, quum animadvertisset na-
ves

pecus diripi, homines *trucidari*. Postea sane vulgaris sortis homines non memoravit, sed principes tantum, eorumque liberos. *Davies.*

1. *Lapillos minutos mitteret*] Diminutionem addere diminuto amat noster. Sic hujusce libri cap. LIV. Parvulam *modo* caussulam *nactus Cæsar*. Et cap. LXIII. *Primum ipse* navigiolum parvum (vel *parvulum*, ut est in aliis libris) *conscendit*. Sic & optimi auctores, contra quam sensit *Laur. Valla* Eleg. lib. I. cap. V. *Cæsar* lib. III. B. C. cap. CIV. Naviculam parvulam *conscendit cum paucis suis*. *Lucretius* lib. VI. pag. 750. — *Cum plena anima vesicula parva.* *Cicero* Tusc. Quæst. lib. III. cap. I. Parvulos *nobis dedit* igniculos. *Apuleius* Metam. lib. IV. pag. 67. *Nec juxta quidquam, quam* parva casula *cannulis temere contecta*. Et lib. VI. pag. 116. *Tunc* formicula *illa* parvula *atque ruricola*. Ac iterum lib. IX. pag. 201. *Cum quodam paupere* modicæ casulæ *domino*, *vetus familiaritas*. Vide & *Sanctium* Min. lib. I. cap. X. *Idem.*

2. *Rudes enim elephanti*] Sic recte MS. *Norvic.* At editt. *Rom. Ven. Beroald.* & omnes ad *Scaligerum* usque perperam repræsentarunt *audere enim elephanti*, ex qua lectione nullus exsurgit sensus. *Idem.*

ves singulas cum exercitu Cæsaris incertas locorum atque castrorum suorum vagari, occasionem nactus, navem, quam ibi habuit actuariam, complet militibus & sagittariis: eidem scaphas de navibus adjungit; ac
singulas naves Cæsarianas consectari cœpit: & quum 2
plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari, forte incidit in navem, in qua erant duo Titi Hispani adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæsar in senatum legerat, & cum his [1] T. Salienus centurio legionis ejusdem, qui M. Messallam legatum obsederat Messanæ, & seditiosissima oratione apud eum est usus: idemque & pecuniam, & ornamenta triumphi Cæsaris retinenda & custodienda curaverat: & ob has caussas timebat si-
bi. Hic propter conscientiam peccatorum suorum per- 3
suasit adolescentibus ne repugnarent, seseque Virgilio transderent. Itaque deducti à Virgilio ad Scipionem, custodibus transditi, & post diem III sunt interfecti.
Qui quum ducerentur ad necem, petisse dicitur major 4
Titus à centurionibus, uti se priorem, quam fratrem, interficerent: idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos.

XXIX. Turmæ interim equitum, [2] quæ pro vallo 1
in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie minutis prœliis inter se pugnare non intermittunt:
nonnumquam etiam Germani, Gallique Labieniani 2
cum

1. *T. Salienus*] Ne quis putet nomen hoc mendosum esse, cum alibi fortasse apud Scriptores hujus familiæ mentio non reperiatur, placuit hoc loco antiqui lapidis inscriptionem adscribere, quem Interamnæ, vetustissimi, ac celeberrimi Umbriæ municipii, superioribus annis effossum, in suum doctissimum ac luculentissimum de patriæ antiquitatibus commentarium contulit *Julius Jacobonius*.

M. SALIENVS. A
F. CLV. GALLVS. FA-
BER. FERRARIVS.

Ald. Manut.

2. *Quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie*] Mutata distinctione, rescribendum videtur *quæ pro vallo in stationibus esse solebant ab utrisque ducibus, quotidie* &c. Nisi hanc interpunctionem recipiamus, σύνταξιν quidem commodam non video. *Davies.*

cum Cæſaris equitibus, fide data, inter ſe colloque-
3 bantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim
oppidum, cui præerat Saſerna cum cohortibus III,
oppugnare, ac vi irrumpere, conabatur: quod ab de-
fenſoribus propter egregiam munitionem oppidi, &
tormentorum multitudinem, facile & ſine periculo de-
4 fendebatur. Quod ubi ejus facere equitatus ſæpius non
intermittebat; & quum forte ante portam turma den-
ſa adſtitiſſet, ſcorpione accuratius miſſo, atque eorum
decurione percuſſo, [1] & ** ad Decumanam defixo,
reliqui perterriti, fuga ſe in caſtra recipiunt: quo fa-
cto poſtea ſunt deterriti oppidum tentare.

1 XXX. Scipio interim fere quotidie non longe ab
ſuis caſtris paſſibus CCC inſtruere aciem, ac majore diei
2 parte conſumpta, rurſus ſe in caſtra recipere. Quod
quum ſæpius fieret, neque ex Cæſaris caſtris quiſquam
prodiret, neque propius ejus copias accederet; deſpe-
cta patientia Cæſaris, [2] exercituſque ejus, univerſis
copiis productis, elephantiſque turritis XXX ante aciem
inſtructis, quam latiſſime potuit porrecta equitum pe-
ditumque multitudine, uno tempore progreſſus, haud
ita longe à Cæſaris caſtris conſtitit in campo.

1 XXXI. Quibus rebus cognitis, Cæſar jubet mili-
tes, qui extra munitiones proceſſerant, quique pabu-
landi,

1. *Et ** ad Decumanam defixo*] Ita *Scaliger* edidit, aliquid, ut opinor, deeſſe exiſtimans. In Codicibus tamen MSS. & antiquitus impreſſis nullum eſt lacunæ indicium, adeo ut locum corruptum potius arbitrarer. MS. *Norvic. & ab Decuma*; in duobus autem MSS. *Ciaccon.* tribus Gallicanis ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* eſt *& ad terram defixo*, quæ ſane commoda eſt lectio, &, ut mihi videtur, recipienda. *Davies.*

2. *Exercituſque ejus, univerſis copiis productis*] MS. *Norvic. exercituſque ejus Juba, univerſis copiis productis*: Editt. vero *Rom. Ven. Beroald. exercituſque ejus, Juba univerſis copiis productis*; ſic & optimus *Urſini* MS. mendoſe quidem; Juba enim ſe in regnum ſuum receperat, nec iterum ad Scipionem erat reverſus. Vide cap. XXV. Mendum ex Gloſſemate eſt natum; infrunitus enim homo *Jubæ* nomen margini adſcripſerat, ut explicaret de cujus exercitu loqueretur *Hirtius*; Librarii dein, haud minus imperiti, verbum illud in orationis contextum receperunt. *Idem.*

landi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum
petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes
intra munitiones minutatim modeſteque ſine tumultu
aut terrore ſe recipere atque in opere conſiſtere: equi-
tibus autem, qui in ſtatione fuerant, præcipit, ut uſ-
que eo locum obtinerent, in quo paullo ante conſti-
tiſſent, donec ab hoſte miſſum telum ad ſe perveniret:
quod ſi propius accederetur, quam honeſtiſſime ſe in-
tra munitiones reciperent. Alii quoque equitatui edi- 2
cit, uti quiſque ſuo loco paratus armatuſque præſto eſ-
ſet. At hæc non ipſe per ſe coram, quum de vallo per-
ſpecularetur, ſed [1] mirabili peritus ſcientia bellandi,
in prætorio ſedens, per ſpeculatores, & nuncios im-
perabat, quæ fieri volebat: animadvertebat enim, 3
quamquam magnis eſſent copiis adverſarii freti, tamen
ſæpe à ſe fugatis, pulſis, perterritiſque & conceſſam
vitam, & ignota peccata. Quibus rebus numquam tan- 4
ta ſuppeteret ex ipſorum inertia conſcientiaque animi
victoriæ fiducia, ut caſtra ſua adoriri auderent. Præ- 5
terea ipſius nomen auctoritaſque magna ex parte eorum
exercitus minuebat audaciam: tum egregiæ munitiones
caſtrorum, & valli foſſarumque altitudo, & extra val-
lum [2] ſtili cæci, mirabilem in modum conſiti, vel ſi-
ne defenſoribus aditum adverſariis prohibebant: ſcor- 6
pionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quæ
ad defendendum ſolent parari, magnam copiam habe-
bat. Atque hæc propter exercitus ſui præſentis pauci-
tatem & tirocinium præparaverat, non hoſtium vi &
metu

1. *Mirabili peritus ſcientia bellandi*] Hac conſtructione offenſus *Joan. Glandorpius*, reſcribit *mirabili* præditus *ſcientia bellandi*: *Juſt.* autem *Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. *mirabili* penitus *ſcientia bellandi*. Falſus eſt uterque, cum ſana ſit lectio vulgata, ut exemplis bene multis oſtendimus ad lib. III. B. C. cap. XCIII. *Davies*.

2. *Stili cæci*] Pali ſunt præacuti, herbis, frondibus aut terra contecti, ne ab iis caverent hoſtes: *cæcum* enim non ſolum pro oculis capto, ſed etiam pro *latente* ſeu non viſo uſurpatur. Vide *Nonium Marcellum* pag. 475. edit. Plantin. & *Juſt. Lipſium* Poliorc. lib. II. Dial. II. p. 519. *Idem*.

metu commotus, [1] patientem se timidumque hostium
7 opinioni præbebat: neque idcirco copias, quamquam
erant paucæ, tironumque, non educebat in aciem,
quod victoriæ suorum diffideret: sed referre arbitra-
8 batur cujusmodi victoria esset futura: turpe enim sibi
existimabat tot rebus gestis, tantisque exercitibus devi-
ctis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copiis
adversariorum suorum ex fuga collectis, se cruentam
9 adeptum existimari victoriam. Itaque constituerat glo-
riam exsultationemque eorum pati, donec sibi vetera-
narum legionum pars aliqua in secundo commeatu oc-
currisset.

1 XXXII. Scipio interim paullisper, ut ante dixi, in
eo loco commoratus, ut quasi despexisse Cæsarem vi-
deretur, paullatim reducit suas copias in castra, & con-
cione advocata, [2] de terrore suo, desperationeque ex-
ercitus Cæsaris verba facit; & cohortatus suos, [3] vi-
2 ctoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur. Cæ-
sar jubet milites rursus ad opus redire, &, per caussam
munitionum, tirones in labore defatigare non intermit-
3 tit. Interim Numidæ Getulique diffugere quotidie ex
castris Scipionis, & partim in regnum se conferre, par-
tim, quod ipsi majoresque eorum [4] beneficio C. Marii
usi

1. *Patientem se timidumque hostium opinioni præbebat*] Codd. *sapientem se*; sed lego *patientem se*. Suprà enim dixit cap. XXX. *Despecta patientia Cæsaris.* Et infra cap. XXXV. *Itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti.* *Cæsar* ipse de Bello Gallico lib. VI. cap. XXXVI. *Simul militum permotus vocibus, qui illius patientiam pæne obsessionem appellabant.* Ciacconius.

2. *De terrore suo*] De terrore, quem ipse Cæsarianis incusserat. Sic infra cap. XLVIII. *A terrore Cæsaris liberaretur.* Et apud *Sallustium* Fragm. pag. 394. *Id bellum excitabat metus Pompeii*, pro eo quod est, metus, quem incusserat Pompeius. Vide etiam *Joan. Pricæum* ad *Apuleii* Metam. lib. II. p. 76. *Davies.*

3. *Victoriam propriam*] *Proprium* pro *perpetuo* omnibus notum est. Sic infra hoc ipso libro cap. LXI. *Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit.* *Cicero* pro lege Manilia utrumque conjunxit: *quod*, inquit, *illi proprium ac perpetuum sit.* Plura ex *Terentio*, *Plauto*, aliisque probatis linguæ Latinæ auctoribus congerit *Lambinus* ad *Horatii* II. ep. II. *Brant.*

4. *Beneficio C. Marii usi fuissent*] Hoc tum factum est, quum Marius consul una cum L. Sylla quæstore suo, Ju-

usi fuissent, [1] Cæsaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra perfugere catervatim non intermittunt. Quorum ex numero electis hominibus, illustriores Ge- 4
tulos, litteris ad suos cives datis, cohortatus, ut, manu facta, se suosque defenderent, & ne suis inimicis adversariisque dicto audientes essent, mittit.

XXXIII. Dum hæc ad Ruspinam fiunt, legati ex 1
Acilla civitate libera, [2] etiam undique ad Cæsarem veniunt; seque paratos, quæcunque imperasset, & libenti animo facturos pollicentur: tantum orare & pe- 2
tere ab eo, ut sibi præsidium daret, quo tutius id, & sine periculo facere possent: se & frumentum & quæcumque res eis suppeteret, communis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile à Cæsare impetratis, 3
præsidioque dato, C. Messium ædilitia functum potestate Acillam jubet proficisci. Quibus rebus cognitis, Considius Longus, qui Adrumeti cum II legionibus & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præsidii relicta, cum IIX cohortibus Acillam ire contendit. Messius celerius itinere confecto prior [3] Acillam cum 4
co-

Jugurtham Numidarum regem devicit. De quo vide *Plutarchum* in Marii vita, & *Sallustium* in bello Jugurthino. *Rhellic.*

1. *Cæsaremque ejus affinem esse audiebant*] De hae re sic *Jul. Celsus* p. 220. edit. Londin. *Getuli* —— *in castra Cæsaris perveniunt, eo maxime prætextu, quod & ipsi & parentes eorum Marii beneficiis obstricti essent, cujus affinem Cæsarem opinarentur.* ID —— TAM PROCUL VERO ABERAT, *ut cum Cæsar nobilissimus Romanorum esset, Marius rusticanæ, & ne Romanæ quidem fuisset originis.* At toto cœlo errat bonus iste vir; Marius enim Juliam, Cæsaris amitam, uxorem duxerat. *Plutarchus* in Mario pag. 408. Ὥστε καὶ γάμον γῆμαι λαμπρὸν, οἰκίας ἐπιφανοῦς τῶν Καισάρων, Ἰουλίαν, ἧς ἦν ἀδελφιδοῦς Καῖσαρ. Ac in Cæsare pag. 707. Αἰτία δὲ Καίσαρι τῆς πρὸς Σύλλαν ἀπεχθείας, ἡ πρὸς Μάριον οἰκειότης ἦν. Ἰουλία γὰρ, πατρὸς ἀδελφὴ Καίσαρος, ὁ πρεσβύτερος συνῴκει Μάριος, ἐξ ἧς ἐγεγόνει Μάριος ὁ νεώτερος. Vide & pag. 709. *Davies.*

2. *Etiam undique*] *Phil. Rubenius* Elect. lib. II. cap. IV. pro hisce vocibus reponit *& immuni*, quæ quidem audax, nec tamen necessaria est conjectura. MS. *Norvic. & undique*: Codex *Ursin. & jam undique*, hoc est, ex omni parte. Optime, ut videtur. *Virgilius* Æn. II, 64.

Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit. ——

Vide & Æn. VIII, 7. *Idem.*

3. *Acillam cum cohortibus pervenit*] Varie legitur in scriptis libris hujus urbis nomen. *Plinius* lib. V. cap. IV. de

cohortibus pervenit. Considius interim, quum ad urbem cum copiis accessisset, & animadvertisset præsidium Cæsaris ibi esse, non ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus
5 Adrumetum se recipit: deinde paucis post diebus, equestribus copiis à Labieno adductis, rursus Acillanos castris positis obsidere cœpit.

1 XXXIV. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum à Cæsare cum classe demon-
2 stravimus, Cercinnam pervenit. Cujus adventu C. Decimius quæstorius, qui ibi cum grandi familiæ suæ præsidio præerat commeatui, parvulum navigium na-
3 ctus conscendit, ac se fugæ commendat. Sallustius interim prætor à Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet, atque in castra ad Cæsa-
4 rem mittit. Allienus interim proconsul è Lilybæo in naves onerarias imponit legiones XIII, & XIV, & equites Gallos DCCC; funditorum sagittariorumque mille, ac secundum commeatum in Africam mittit ad Cæsarem: quæ naves, ventum secundum nactæ, IV die in portum ad Ruspinam, ubi Cæsar castra habuerat,
5 incolumes pervenerunt. Ita Cæsar duplici lætitia ac voluptate uno tempore auctus, [1] frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis, annonæque levata sollicitudine,

de Africa proprie dicta: *Oppida libera* XXX. *ex quibus dicenda intus Acolitanum, Acharitanum*, &c. ut aut illic *Acilitanum*, aut hic *Acola*, legi debeat. Sed in scriptis codicibus *Achila* legitur, & à *Ptolemæo* in ea regione *Acola* refertur, ut hic *Achola*, & apud *Plinium Acholitanum* legi debere videatur. *Ciaccon.*

1. *Frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis, annonaque levata sollicitudine, deponit legiones; equitesque ex navibus* &c.] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *frumento auxiliisque tandem suis exhilaratis* animo atque *levata sollicitudine*: MS. *Ursin. frumento auxiliisque tandem suis hilaratus, annonaque levata sollicitudine*: At in Cod. *Norvic.* legitur *frumento auxiliisque tandem suis hilaratus, annonaque levata sollicitudinem deponit: legiones equitesque ex navibus* &c. Unde minima mutatione, eaque, ut videtur, ad sensum necessaria, rescribo *frumento auxiliisque, tandem suis hilaratis*, vel *exhilaratis, annonaque levata, sollicitudinem deponit: legiones equitesque ex navibus* &c. *Davies*

ne, deponit legiones; equitesque ex navibus egressos jubet ex languore nauseaque reficere; dimissos in castella, munitionesque disponit.

XXXV. Quibus rebus Scipio, [1] quique cum eo es- 1
sent comites, mirari, & requirere: C. Cæsarem, qui
ultro consuesset bellum inferre, ac lacessere prœlio,
subito commutatum non sine magno consilio suspica-
bantur. Itaque ex ejus patientia in magnum timorem 2
conjecti, ex Getulis duos, quos arbitrabantur suis re-
bus amicissimos, magnis præmiis pollicitationibusque
propositis, pro perfugis speculandi gratia in Cæsaris
castra mittunt: qui simul ad eum sunt deducti, petie- 3
runt, ut sibi liceret sine periculo verba proloqui. Po- 4
testate facta, *Sæpenumero*, inquiunt, *Imperator, com-
plures Getuli, qui sumus clientes C. Marii, & propemo-
dum omnes cives Romani, qui sunt in legione* IV, & VI,
*ad te voluimus in tuaque præsidia confugere; sed custodiis
equitum Numidarum; quo id sine periculo minus faceremus,
impediebamur. Nunc data facultate, pro speculatoribus* 5
*missi à Scipione, ad te cupidissime venimus, ut perspicere-
mus, num quæ fossæ, aut insidiæ elephantis ante castra por-
tasque valli factæ essent; simulque consilia vestra contra eas-
dem bestias, comparationemque pugnæ cognosceremus, atque
ei renunciaremus.* Qui collaudati à Cæsare, stipendioque 6
donati, ad reliquos perfugas deducuntur, quorum orationem celeriter veritas comprobavit: namque postero die ex legionibus iis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures à Scipione in castra Cæsaris perfugerunt.

XXXVI. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. 1
Cato, qui Uticæ præerat, delectus quotidie libertinorum,

2. *Quique cum eo essent comites, mirari & requirere*] Vulgatam sane lectionem, quam exhibet Ms. *Norvic.* non prorsus respuo. Testor tamen editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentare *& qui cum eo essent*, commirari *& requirere*, quo fere modo ex vet. Cod. rescribendum censuit *Phil. Rubenius* Elect. lib. I. cap. X. *Davies.*

rum, Afrorum, servorum denique & cujusquemodi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in ca-
2 stra submittere non intermittit. Legati interim [1] ex oppido Tisdro, in quo [2] tritici modiûm millia CCC comportata fuerant à negotiatoribus Italicis aratoribusque, ad Cæsarem venere; quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, ut sibi præsidium mittat; quo facilius & frumentum, & [3] copiæ suæ
3 conserventur. Quibus Cæsar in præsentia gratias agit, præsidiumque brevi tempore se missurum dixit; co-
4 hortatusque ad suos cives jubet proficisci. P. Sitius interim cum copiis Numidiæ fines ingressus, [4] castello in-

1. *Ex oppido Tisdro*] In omnibus est *ex oppido Tisdra*, ac ita legendum censeo. Sic noster infra cap. LVIII. *Oppidum Uzita*, *Virgilius* Æn. III, 283. *Buthroti urbem.* & *Sulpicius Severus* Hist. Sacr. lib. I. cap. XLIII, 4. *Sarepta oppidum* dixerunt. *Davies.*

2. *Tritici modiûm millia* CCC.] Codd. *Tritici modia*, sed legendum haud dubie *modium millia trecenta*, quomodo apud Ciceronem *quadraginta millia modium: Si doceo*, inquit, *judices, eos qui quadraginta millia modium lucri faciunt* &c. Invenitur fateor & *modium* genere neutro, prodente *Plinio* lib. XVIII. cap. XIV. *Id præstant in jugera modia vicena:* sed notandum utrique voci vel adjectivum nomen in eodem casu, vel substantivum in genitivo jungendum esse. Nam quod *Valla* id genus orationis excusat per appositionem Grammaticam, non omnibus doctis perinde probatur. *Gland.*

3. *Copiæ suæ conserventur*] Commeatus, cibaria. *Cæsar* lib. IV. B. G. cap. IV. *Reliquam partem hiemis se eorum* copiis *aluerunt. Velleius Paterculus* lib. II. cap. CXI. *Inopsque copiarum & intra se furens, viribus hostis elanguesceret.* Vide & *Justinum* lib. XXXVIII. cap. X, 8. *Davies.*

4. *Castello in montis loco munito locato — est potitus*] Editt. Vett. *castello in montes loco* &c. MS. autem *Norvic. castellum in montes loco munito locatum — potitus est*, unde proculdubio rescribendum *castellum in montis loco munito locatum — potitus est:* non raro enim apud optimos auctores quartus casus huic verbo adjungitur, & falsus est *Servius*, qui ad *Virgilii* Æn. III, 278. negavit nos accusativo casu hic uti posse. *Lucretius* lib. III. pag. 406. edit. Wechel.

Sceptra potitus, *eadem aliis sopitu' quiete.*

Terentius Adelph. Act. V. Sc. IV, 17. *Ille alter sine labore* patria potitur commoda. Ubi *Donatus*, *accusativo*, inquit, *casu extulit*, *quod nos ablativo dicimus* — *Accius in Clytemnæstra*, Feras potiuntur plagas. *Corn. Nepos* Eumen. cap. III. *Semper habiti sunt fortissimi*, *qui* summam *imperii* potirentur. *Justinus* lib. IX. cap. VII, 12. *Spectaculoque pendentis*, ultionem potita *est*. Vide & lib. XXXVII. cap. I, 4. *Davies.*

in montis loco munito locato, in quod Juba belli gerendi gratia & frumentum, & res ceteras, quæ ad bellum usui solent esse, comportaverat, [1] vi expugnando, est potitus.

XXXVII. Cæsar, postquam legionibus veteranis 1
II, equitatu levique armatura copias suas ex secundo
commeatu auxerat, naves VI onerarias statim jubet Li-
lybæum ad reliquum exercitum transportandum profi-
cisci: ipse VI Kal. Febr. circiter vigilia prima impe-
rat speculatores apparitoresque omnes ut sibi præsto
essent. Itaque, omnibus insciis, neque suspicantibus, 2
vigilia tertia jubet omnes legiones ex castris educi, at-
que se consequi ad oppidum Ruspinam versus, in quo
ipse præsidium habuit, & quod primum ad amicitiam
ejus accessit: inde parvulam proclivitatem digressus, 3
sinistra parte campi, [2] propter mare legiones ducit.
Hic campus mirabili planitie patet millia passuum XV:
quem jugum ingens à mari ortum, neque ita præal-
tum, [3] velut theatri efficit speciem. In hoc jugo col- 4
les sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres specu-
læque singulæ perveteres erant collocatæ: quarum a-
pud ultimam præsidium & statio fuit Scipionis.

XXXVIII. Postquam Cæsar ad jugum, de quo do- 1
cui,

1. *Vi expugnando est potitus*] Lego, *vi & pugnando est potitus. Plautus* in Mil. glor. *Vi pugnandoque hominem capere certa res est*. Ciaccon.

2. *Propter mare legiones ducit*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *prope mare legiones educit*: sed est glossema, nam *propter mare* idem valet ac *prope mare*. *Virgilius* Eclog. VIII, 87.

Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva.

Et Georg. III, 13.

—— Templum de marmore ponam
Propter aquam.

Justinus lib. XII. cap. IX, 9. *Trunco se, qui* propter murum *stabat, applicuit*. Vide & *Donatum* ad *Terentii* Adelph. Act. IV. Sc. II, 37. & *Nonium Marcellum* p. 396. *Davies.*

3. *Velut theatri efficit speciem*] *Sypontinus* refert, theatrum hemicycli formam habuisse, atque ita dispositum, ut à fronte inter duo cornua scena esset. Cujus rei si figuram cognoscere cupis, adi *Vitruvium* lib. v. de Architect. capp. VI. & VIII. unde apparet campum istum (de quo hic loquitur *Hirtius*) semirotundum fuisse: ac jugum inter duas extremitates ejus, veluti scenam quandam præ se tulisse. *Rhellic.*

cui, adſcendit; [1] atque in unumquemque collem tur-
2 res caſtellaque facere cœpit; atque ea minus ſemihora
efficit; & poſtquam non ita longe ab ultimo colle,
turrique fuit, quæ proxima fuit caſtris adverſariorum,
in qua docui eſſe præſidium, ſtationemque Numida-
rum; paullisper commoratus, perſpectaque natura lo-
ci, equitatu in ſtatione diſpoſito, legionibus opus at-
3 tribuit; brachiumque medio jugo ab eo loco, ad quem
pervenerat, uſque ad eum, unde egreſſus erat, jubet
4 dirigi ac muniri. Quod poſtquam Scipio Labienuſque
animadverterunt, equitatu omni ex caſtris educto, a-
cieque equeſtri inſtructa, à ſuis munitionibus circiter
paſſus ∞ progrediuntur, [2] pedeſtremque copiam in
ſecunda acie minus paſſus CD à caſtris ſuis conſtituunt.

1 XXXIX. Cæſar in opere milites adhortari, neque
2 adverſariorum copiis moveri. Jam quum non amplius
paſſuum MD inter hoſtium aciem ſuaſque munitiones
eſſe animadvertiſſet; intellexiſſetque ad impediendos
milites ſuos, & ab opere depellendos, hoſtem propius
accedere; neceſſeque haberet legiones à munitionibus
deducere; imperat turmæ Hiſpanorum, ut ad proxi-
mum collem propere accurrerent, præſidiumque inde
3 deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet le-
vis armaturæ paucos conſequi ſubſidio: qui miſſi cele-
riter,

1. *Atque in unumquemque collem*] Prima vox hoc in loco non eſt particula copulans, ſed idem ſonat ac *ſtatim*. *Plautus* Bacchid. Act. II. Sc. III, 45. *Dum circumſpecto*, atque *ego lembum conſpicor*. *Nonius Marcellus* p. 554. Atque *particula* — *ſignificat etiam* celeriter *&* ſtatim, *ut Virgilius Georg*. I, 203.

— *Si brachia forte remiſit*,
Atque *illum in præceps prono rapit alveus amni*.

Hæc ille mutuo ſumſit ex *A. Gellii* Noct. Attic. lib. X. cap. XXIX. *Davies*.

2. *Pedeſtremque copiam*] Pedeſtres copias. Sic *Virgilius* Æn. II, 564.

Reſpicio, *&*, *quæ ſit me circum* copia, *luſtro*.

Ubi *Servius*, *notandum*, inquit, *de exercitu numero eum dixiſſe ſingulari*, *cum* copias *de exercitu numero plurali dicamus*. *Silius Italicus* lib. XI, 267.

— *Nunc deinde pedeſtris*
Copia *quanta viri*.

Vide etiam notat. ad lib. I. B. C. cap. XLV. Editio *Beroald*. *equeſtremque copiam* hic perperam repræſentat. *Idem*.

riter, Numidas adorti partim vivos capiunt, nonnullos
equites fugientes convulneraverunt, locoque ſunt potiti.
Poſtquam id Labienus animadvertit, quo celerius iis 4
auxilium ferret, ex acie inſtructa equitatus ſui prope
totum dextrum cornu avertit, atque ſuis fugientibus
ſuppetias ire contendit. Quod ubi Cæſar conſpexit, 5
Labienum [1] ab ſuis copiis longius abſceſſiſſe; equitatus ſui alam ſiniſtram ad intercludendos hoſtes immiſit.

XL. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa 1
permagna IV turribus exſtructa, quæ Labieni proſpectum impediebat, ne poſſet animadvertere ab equitatu Cæſaris ſe intercludi. Itaque non prius vidit turmas 2
Julianas, quam ſuos cædi à tergo ſenſit: ex qua re ſubito in terrorem converſo equitatu Numidarum, recta in caſtra fugere contendit. Galli Germanique, qui 3
reſtiterant, ex ſuperiore loco & poſt tergum circumventi, fortiterque reſiſtentes conciduntur univerſi.
Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro caſtris erant in- 4
ſtructæ, animadverterunt; metu ac terrore obcæcatæ,
omnibus portis in ſua caſtra fugere cœperunt. Poſtea 5
Scipione ejuſque copiis campo collibuſque exturbatis, atque in caſtra compulſis, quum receptui Cæſar cani juſſiſſet, equitatumque omnem intra ſuas munitiones recepiſſet, campo purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus auctoritatem erant ex Gallia ſecuti, partim pretio pollicitationibuſque adducti ad eum ſe contulerant: nonnulli, qui ex Curionis prœlio capti conſervatique parem gratiam in fide partienda præſtare voluerant. Ho- 6
rum corpora mirifica ſpecie amplitudineque cæſa toto campo, ac proſtrata diverſe jacebant.

XLI.

1. *Ab ſuis copiis longius abſceſſiſſe*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *ab ſuis copiis longius* jam *abſceſſiſſe*, unde fugitiva vocula *Hirtio* reſtituenda. *Davies.*

1 XLI. His rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præsidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit: Scipio, suis male acceptis, occisis vulneratisque, intra suas continere se munitio-
2 nes cœpit. Cæsar instructa acie secundum infimas jugi radices propius munitiones leniter accessit. Jamque minus ∞ passuum ab oppido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ; quum Scipio veritus, ne oppidum amitteret, unde aquari, reliquisque rebus sublevari ejus exercitus consueverat, eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpositis, armatisque suppetias ire contendit.
3 Quod ubi Cæsar animadvertit, arbitratus Scipionem, ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, [1] in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit, suamque aciem mediam eo oppido texit. Dextrum sinistrumque cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti adversariorum constituit.

1 XLII. Quum jam prope Solis occasum Cæsar exspectavisset, neque ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animadvertisset, locoque magis se defendere, si res coëgisset, quam in campo cominus consistere audere; non est visa ratio propius
2 accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognoverat, hostesque me-
3 diam aciem suam oppido texisse; sibique difficile factu esse intellexit, simul & oppidum uno tempore oppugnare,

1. *In eo loco, quo paullo ante commemoravi*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* habent *in eo loco, quem paullo ante commemoravi*, quæ lectio est à Sciolis, *Hirtii* manum temere mutantibus; more enim Græco hic locutus est noster ac infra cap. LXIX. Sic & interdum præstantes linguæ Latinæ auctores. *Terentius* Heautont. Act. I. Sc. I, 35. Men. *Scire hoc vis?* Chr. *hac caussa equidem*, qua *dixi tibi*. *Vitruvius* Archit. lib. II. cap. I. *Spatio inter eas relicto*, quanto *arborum longitudines patiuntur*. *Lactantius* de mort. Persec. cap. XLV, 7. *Collectis ex proximo*, quantis *potuit*, *militibus*. Adde quæ notavimus lib. III. de Bell. Civ. cap. LXIX. *Davies*.

gnare, & in acie in cornu dextro, ac ſiniſtro, ex ini-
quiore loco, pugnare, præſertim quum milites à ma-
ne diei jejuni ſub armis ſtetiſſent defatigati. Itaque re- 4
ductis ſuis copiis in caſtra, poſtero die propius eorum
aciem inſtituit exporrigere munitiones.

XLIII. Interim Conſidius, qui Acillam, & IIX 1
cohortes ſtipendiarias Numidis Getuliſque obſidebat,
[1] ubi C. Meſſius cohortibus præerat, diu multumque
expertus, magniſque operibus ſæpe admotis, & iis ab
oppidanis incenſis, quum proficeret nihil, ſubito nun-
cio de equeſtri prœlio allato commotus, frumento, cu-
jus in caſtris copiam habuerat, incenſo, vino, oleo,
ceteriſque rebus, quæ ad victum parari ſolent, corru-
ptis, Acillam, quam obſidebat, deſeruit; atque, itine-
re per regnum Jubæ facto, copias cum Scipione parti-
tus [2] Adrumetum ſe recepit.

XLIV. Interea ex ſecundo commeatu, quem à Si- 1
cilia miſerat Allienus, navis una, [3] in qua fuerat Q.
Cominius, & L. Ticida eques Romanus, ab reſidua
claſſe quum erraviſſet, delataque eſſet vento ad Tha-
pſum, à Virgilio ſcaphis naviculiſque actuariis excepta
eſt, & ad Scipionem deducta. Item altera navis trire- 2
mis ex eadem claſſe errabunda, ac tempeſtate ad Ægi-
murum delata, à claſſe Vari & M. Octavii eſt capta; in
qua milites veterani [4] cum uno centurione, & nonnulli
tiro-

1. *Ubi C. Meſſius cohortibus praerat*] In editt. *Rom. Ven. Beroald.* corrupte legitur *ubi C. Meſſius, qui cohortibus praerat*, quaſi rem ex parte Cæſaris non geſſerat Meſſius. MS. *Norvic.* locum ſic exhibet *ubi C. Meſſius* parte Cæſaris *cohortibus praerat* præſidio miſſis; quod ſane additamentum ex ora exemplaris in textum videtur irrepſiſſe, nam Gloſſema eſſe pro certo habeo. *Davies.*

2. *Adrumetum ſe recepit*] Sic repoſui ex MSto *Norvic.* ac editt. *Beroald. Steph.* cum in vulgg. legatur *Adrumetum ſe recipit.* Idem.

3. *In qua fuerat Q. Cominius*] In MSto *Norvic.* & editis pleriſque male exhibetur *Q. Comius.* Contrario vitio apud *Frontinum* Strateg. lib. II. cap. XIII. eſt *Comminius Atrebas, cum victus à D. Julio ex Gallia in Britanniam fugeret*, quum omni procul dubio ſit ſcribendum *Comius Atrebas*, quod à *Stewechio* & *Scriverio* non animadverſum miror. Ejus ſæpe meminit *Cæſar.* Vide lib. IV. B. G. cap. XXVII. & lib. VII. cap. LXXVI. *Davies.*

4. *Cum uno Centurione*] *Joan. Glandorpius*

tirones fuerunt: quos Varus asservatos sine contumelia
3 deducendos curavit ad Scipionem. Qui, postquam ad
eum pervenerunt, & ante suggestum ejus constiterunt,
Non vestra, inquit, *sponte vos*, *certo scio*, *sed illius sce-
lerati vestri imperatoris impulsu & imperio coactos*, *cives*
4 *& optimum quemque nefarie consectari: quos quoniam for-
tuna in nostram detulit potestatem*, *si id*, *quod facere debe-
tis*, *Rempublicam cum optimo quoque defenditis*, *certum est
vobis vitam & pecuniam donare: quapropter*, *quid sentia-
tis*, *proloquimini*.

1 XLV. Hac habita oratione, Scipio, quum existi-
masset pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi a-
2 ctum iri, potestatem iis dicendi fecit. Ex eis Centu-
rio legionis XIV, *Pro tuo*, inquit, *summo beneficio*, *Sci-
pio*, *tibi gratias ago (non enim imperatorem te appello)
quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto pollice-
ris: & forsan isto uterer beneficio*, *si non ei summum sce-
3 lus adjungeretur*. *Egone contra Cæsarem imperatorem me-
um*, *apud quem ordinem duxi*, *ejusque exercitum*, *pro cu-
jus dignitate victoriaque* [1] *amplius* XXXVI *annis depugnavi*,
*adversus armatusque consistam? Neque ego istud facturus
sum*,

dorpius & *Ald. Manutius* hunc *Pontium* Centurionem fuisse scribunt, de quo hæc refert *Valerius Maximus* lib. III. cap. VIII. *An abigi debet Pontius ab horum exemplorum contextu? qui pro Cæsaris partibus excubans*, *Scipionis præsidio interceptus*, *cum uno modo salus ab eo daretur*, *si se futurum Cn. Pompeii generi ipsius militem affirmasset*, *ita respondere non dubitavit: tibi quidem*, *Scipio*, *gratias ago: sed mihi uti ista conditione vita non est opus*. Sed hoc in Macedonia gestum eo bello, quod Scipio adversus Domitium gessit, verba ipsa demonstrant. *Ciaccon.*

2. *Amplius* XXXVI *annis*] Reponit *Joan. Glandorpius*, *amplius* XVI *annis*, quia ex prætura Cæsaris ad hoc usque tempus XVI tantum annorum fluxerat spatium. Et hujus quidem conjecturam ex MSto *Victorino* firmat *Joan. Goduinus*. Vulgatam tamen lectionem tuetur *Jul. Celsus*, qui pag. 222. edit. Londin. sic ait *Quomodo —— contra illum exercitum*, *pro cujus victoria & gloria annos* XXXVI *& eo amplius decertavi*, *arma portarem*, adeo ut annorum numerus non ad ipsum Cæsarem, sed ad veteranum ejus exercitum videatur referendus. MS. autem *Norvic.* habet *amplius* XXXVI *annos*, & sic rescribendum. *Cæsar* lib. II. B. G. cap. XVI. *Inveniebat ex captivis*, *Sabin flumen ab castris suis non* amplius millia *passuum* X *abesse*. Noster hujusce libri cap. I. *Quum non* amplius legionem *tironum haberet* unam. Et ita sane alibi passim. *Davies.*

ſum, *& te magnopere, ut de negotio deſiſtas, adhortor: contra cujus enim copias contendas, ſi minus antea expertus es, licet nunc cognoſcas. Elige ex tuis cohortem unam,* 4
quam putas eſſe firmiſſimam, & conſtitue contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes poteſtate, non amplius X *ſumam. Tunc ex virtute noſtra intelliges, quid ex tuis copiis ſperare debeas.*

XLVI. Poſtquam hæc centurio præſenti animo ad- 1
verſus opinionem ejus eſt locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incenſus annuit centurionibus, quid fieri vellet: atque ante pedes centurionem interficit,
reliquoſque veteranos à tironibus jubet ſecerni. *Addu-* 2
cite, inquit, *iſtos nefario ſcelere contaminatos, & cæde civium ſaginatos.* [1] Sic extra vallum deducti ſunt, &
cruciabiliter interfecti. Tirones autem jubet inter le- 3
giones diſpertiri, & Cominium cum Ticida in conſpe-
ctum ſuum prohibet adduci. Qua ex re Cæſar commo- 4
tus, eos, quos in ſtationibus cum longis navibus apud Thapſum cuſtodiæ cauſſa in ſalo eſſe juſſerat, ut ſuis onerariis longiſque navibus præſidio eſſent; ob negligentiam ignominiæ cauſſa dimittendos ab exercitu, graviſſimumque in eos edictum proponendum curavit.

XLVII. Per id tempus fere Cæſaris exercitui res 1
accidit incredibilis auditu: namque, [2] Virgiliarum ſigno

1. *Sic extra vallum deducti ſunt, & cruciabiliter interfecti.* Infra bello Hiſpan. *Hac re cognita, inſequenti nocte, vigilia tertia, teſſera data extra vallum omnes ſunt conciſi Mundenſes duces.* *Seneca* lib. I. de ira cap. XVI. *Damnatus extra vallum deductus eſt, & jam cervicem porrigebat* &c. Unde colligitur ut olim ſupplicia pleraque apud Romanos extra urbem, ubi & carnifici domicilium, (ut teſtatur *M. Tullius* orat. pro Rabirio. *Carnificem*, inquit, *non modo foro, ſed etiam cælo hoc ac ſpiritu cenſoria leges, atque urbis domicilio carere voluerunt*) ita militares animadverſiones extra vallum fieri ſolitas, de quo *Lipſius* Commentar. ad *Cor. Tacitum* lib. I. & II. Annal. & *Pet. Faber* lib. II. ſemeſt. cap. VIII. Mox ſequitur, *imbre grandineque conſecuta:* quod *Maro* crebro admodum conjungit, *commiſta grandine nimbum.* Brant.

2. *Virgiliarum ſigno confecto*] In hoc loco fruſtra deſudarunt intt. Ex MSStis II Regiis & *Victorin.* emendo *vigiliarum ſigno confecto*, quod quidem buccina quater ſingulis noctibus dabatur; in tot enim vigilias tempus nocturnum fuit diviſum. Vide *Vegetium* lib. III. cap. VIII. & *Frontinum* Strateg. lib. I. cap. V. Atte-

gno confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus
2 cum saxea grandine subito est exortus ingens. Ad hoc
autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, mo-
re superiorum imperatorum, in hibernis exercitum
continebat, sed [1] in tertio quartoque die procedendo,
propiusque hostem accedendo, castra communiebat;
3 opereque faciendo, milites se circumspiciendi non ha-
bebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum
transportaverat, ut præter ipsum militem & arma, ne-
que vas, neque mancipium, neque ullam rem, quæ
usu militi esse consuevit, in naves imponi pateretur:
4 [2] in Africam autem non modo sibi quidquam non ac-
quisierant aut paraverant; sed etiam propter annonæ
5 caritatem, ante parata consumpserant. Quibus rebus
attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus acqui-
escebant: reliqui ex vestimentis tentoriolis factis, [3] at-
que

Attestatur & *Livius* lib. VII. de Decio sic scribens: *Vigiliis deinde dispositis, ceteris omnibus tesseram dari jubet; Ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.* Hic *Hirtius* auget horrorem rei, cum intempesta nocte evenisse scribat, & signo quidem confecto vigiliarum: quando enim committebantur vigiliæ, qui tres jam horas vigilaverant, tentoria sua repetebant, & qui tres proximas horas vigilaturi erant, ad stationis locum tendebant, unde aliqua in castris discursatio, quæ horrorem casus subiti augere poterat. Virgiliarum porro commemoratio, tota aliena est, quod nec statim post earum ortum nec occasum omnino incidisse comperitur. *Goduinus.*

1. *In tertio quartoque die procedendo*] *Pet. Ciacconius* legendum conjecit *tertio aut quarto quoque die procedendo*; sed nimia est hac mutatio: lubens tamen reponerem *in tertio quartove die procedendo*, quemadmodum legitur in editt. *Rom. Ven. Beroald.* Davies.

2. *In Africam autem non modo sibi quidquam*] MS. *Norvic.* *in Africa*, ac ita sane ex Cod. *Thuanæo* rescripsit *Joan. Goduinus*; emendatione tamen nihil est opus, nam constat hanc præpositionem, etiam cum *quietem* notet, *accusativo* junctam reperiri. *Curtius* lib. III. cap. V, 10. *Quippe Darium quinto die in Ciliciam fore nunciabatur.* Sic *Cæsar* lib. I. de Bell. Civ. cap. XXV. *in potestatem habere* dixit. Vide *G. J. Vossium* de Construct. cap. LXV. *Idem.*

3. *Atque arundinibus scopisque contextis*] Sic edidit *Jos. Scaliger*, at in vett. cusis legebatur *arundinibus coriisque contectis*, vel *contextis*. Vitium subesse putat *J. Lipsius* lib. V. Mil. Rom. Dial. V. *quomodo enim*, inquit, *arundinibus coriisque contecti, si negat pelles habuisse? Corii* itaque vocem falsam putat, pro qua *storeisque* reponit. Idem tamen in vetustiore libro *arundinum copiis* legi testatur (quomodo & in *Veneto* nostro) ex quo haud male *arundinum copulis* facit. *Brant.*

que arundinibus ſcopiſque contextis, permanebant. I- 6
taque, ſubito imbre grandineque conſecuta, grava-
ti pondere, tenebris, aquaque omnes ſubruti disje-
ctique, nocte intempeſta, ignibus exſtinctis, rebuſ-
que ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per
caſtra paſſim vagabantur, ſcutiſque capita contege-
bant. Eadem nocte v legionis [1] pilorum cacumina ſua
ſponte arſerunt.

XLVIII. Rex interim Juba de equeſtri prœlio Sci- 1
pionis certior factus, evocatuſque ab eodem litteris,
præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium re-
licto, ut, quum ipſe aliquid auctoritatis haberet, ex-
ercitus Scipionis à terrore Cæſaris liberaretur, cum
III legionibus, equitibuſque frenatis DCCC, Numidis
ſine frenis, [2] peditibuſque ejus armaturæ grandi nu-
mero, elephantiſque XXX, egreſſus è regno ad Scipio-
nem eſt profectus. Poſtquam ad eum pervenit, caſtris 2
regiis ſeorſum poſitis, cum eis copiis, quas comme-
moravi, haud ita longe ab Scipione conſedit: (Erat in 3
caſtris Cæſaris ſuperiori tempore magnus terror, & ex-
ſpectatione copiarum regiarum, exercitus ejus [3] magis
ſuſpenſiore animo ante adventum Jubæ commoveba-
tur: poſtquam vero caſtra caſtris contulit, deſpectis 4
ejus

1. *Pilorum cacumina ſua ſponte arſerunt*] Hoc non raro accidit. *Livius* lib. XXII. cap. I. *Prodigia ex pluribus ſimul locis nunciata: in Sicilia militibus ſpicula — arſiſſe. Plinius* Hiſt. Nat. lib. II. cap. XXXVII. *Vidi nocturnis militum vigiliis, inhærere pilis pro vallo fulgorem.* Hæc & hujuſmodi alia miraculorum loco credule poſuit antiquitas Phyſices imperita; nihil enim aliud ſunt, quam exhalationes ſulfureæ calore aëris accenſæ, variaque figura, pro flantibus ventis aut materiæ copia, præditæ. Vide *Joan. Clerici* Phyſ. lib. III. cap. IV. §. 6. ſeqq. *Davies.*

2. *Peditibuſque ejus armaturæ*] Hanc ſane lectionem exhibent omnes editi; quod tamen non obſtat, quo minus ex MSto *Norvic.* omnino reſcripſerim *peditibuſque* levis *armaturæ.* Idem.

3. *Magis ſuſpenſiore animo*] Nonnulli MSSti cum editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *magis ſuſpenſione animi*; unus autem è MSStis Regiis & *Norvic.* omiſſa prima voce, legunt *ſuſpenſiore animo.* Perperam; ſæpe enim particulæ comparationis nominibus comparativis adduntur. Noſter hujuſce libri cap. LIV. Magis *in ſeditione* &c. *quam pudoris modeſtiaque fueritis* ſtudioſiores. *Clemens* Rom. Epiſt. ad Corinth. §. XLVIII.

ejus copiis, omnem terrorem deponit. Ita, quam an-
tea abſens habuerat auctoritatem, eam omnem præſens
5 dimiſerat) [1] quo facto facile fuit intellectu Scipioni
6 additum animum fiduciamque regis adventu: nam po-
ſtero die univerſas ſuas regiſque copias cum elephantis
LX perductas in aciem, quam ſpecioſiſſime potuit, in-
ſtruxit; ac paullo longius progreſſus à ſuis munitio-
nibus, haud ita diu commoratus ſe recepit in caſtra.

1 XLIX. Cæſar, poſtquam animadvertit, Scipioni
auxilia fere, quæ exſpectaſſet, omnia conveniſſe, ne-
que moram pugnandi ullam fore, per jugum ſummum
cum copiis progredi cœpit, & brachia protinus duce-
re, & caſtella munire, propiuſque Scipionem capien-
2 do loca excelſa occupare contendit. Adverſarii magni-
tudine copiarum confiſi proximum collem occupave-
runt, atque ita longius [2] ſibi progrediendi eripuerunt
3 facultatem. Ejuſdem collis occupandi gratia Labienus
conſilium ceperat; &, quo propiore loco fuerat, eo
celerius occurrerat.

1 L. Erat convallis ſatis magna latitudine, altitudine
præerupta, crebris locis ſpeluncæ in modum ſubrutis:
[3] quæ erant tranſgredienda Cæſari ante, quam ad eum
col-

XLVIII. *Τοσούτῳ μᾶλλον ταπεινοφρονεῖν ὀφείλει, ὅσῳ δοκεῖ* ΜΑ'ΛΛΟΝ ΜΕΙ'ΖΩΝ *εἶναι.* *Porphyrius* de Abſtin. lib. I. §. XLV. Ἡ *ἀποχὴ μᾶλλον οἰκειοτέρα.* Vide & *G. J. Voſſium* de Conſtruct. cap, XVI. *Davies.*

1. *Quo facto facile fuit intellectu*] MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* addita vocula, repræſentant *quo facto* cuivis *facile* &c. Eoque alludunt editt. *Rom. Ven.* nam in iis Librarii vitio legitur, *Quo facto* cuius *facile fuit intellectu.* Cauſam ſane non video, cur ea vox rejici debeat. *Idem.*

2. *Sibi progrediendi eripuerunt facultatem*] Ait *Joan. Glandorpius* legendum haud dubie *Cæſari* vel *illi*: ſed neſcius erat bonus ille vir *pronomen reciprocum* pro *demonſtrativo* poni poſſe. Carmen de Phœnice *Lactantio* adſcriptum vſ. 60.

Ac ſe reddiderint tempora longa gravem.

Dictys Cretenſis lib. III. cap. II. *Suggerente* ſibi *Polyxena apparatum ſacri ejus.* Vide etiam quæ notavimus ad lib. VIII. B. G. cap. L. *Idem.*

3. *Quæ erant tranſgredienda*] Sic in MSto Regio legit *Joan. Godvinus*, ac ita ob *σύνταξιν* reponendum cenſui. In vulgg. erat *tranſgredienda.* Editt. *Rom. Ven. Beroald.* ex Gloſſemate repræſentant *tranſeunda*: *Steph.* autem *quæ erat tranſeunda*, ut hæ voces ad *convallem* referantur. *Idem.*

collem, quem capere volebat, perveniretur: ultra-
que eam convallem olivetum vetus crebris arboribus
condensum. Hic quum Labienus animadvertisset, Cæ- 2
sarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse
esse convallem olivetumque transgredi, eorum loco-
rum peritus in insidiis cum parte equitatus, levique ar-
matura consedit: [1] & præterea post montem collesque, 3
equites in occulto collocaverat; ut quum ipse ex im-
proviso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus
ostenderet, & re duplici perturbatus Cæsar, ejusque
exercitus, neque retro regrediundi, neque ultra pro-
cedendi oblata facultate, circumventus concideretur.
Cæsar, equitatu ante præmisso, inscius insidiarum 4
quum ad eum locum venisset, abusi, sive obliti præ-
ceptorum Labieni, sive veriti, ne in fossa ab equitibus
opprimerentur, rari, ac singuli de rupe prodire, &
summa petere collis: quos Cæsaris equites consecuti 5
partim interfecerunt, partim vivorum sunt potiti: de- 6
inde protinus collem petere contenderunt, atque eum,
decusso Labieni præsidio, celeriter occupaverunt. La-
bienus cum parte equitum vix fuga sibi peperit salutem.

LI. Hac re per equites gesta, Cæsar legionibus o- 1
pera distribuit, atque in eo colle, quo erat potitus,
castra munivit. Deinde ab suis maximis castris per me- 2
dium campum, è regione oppidi Uzitæ, [2] quod inter
sua

1. *Et præterea post montem collesque equites in occulto collocaverat*] Hunc locum multo auctiorem exhibent MSti *Ursin.* & *Norvic.* in iis enim legitur *Et præterea post montem collesque* subito se Cæsari ostenderat, & *equites in occulto collocaverat.* Editt. vero *Rom. Ven. Beroald. Ut præterea post montem collemque subito se Cæsari ostenderet, equites in occulto collocaverat;* unde legendum arbitror *ut præterea post montem collesque subito se Cæsari ostenderent, equites* &c. vel *& præterea post montem collesque, qui subito se Cæsari ostenderent, equites* &c. Ni vel hoc vel illo modo legatur, conjicere nequeo, unde factum ut in tot Codd. hæc verba irrepserint. *Davies.*

2. *Quod inter sua castra & Scipionis in planitia positum erat*] Duabus voculis omissis, in editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam legitur *quod inter sua castra & planitiem positum erat:* MS. etiam *Norvic.* habet *in planitiem*; in cæteris receptam lectionem tuetur, quæ sana est & sincera. *Idem.*

ſua caſtra, & Scipionis, in planitia poſitum erat, tenebaturque à Scipione, duo brachia inſtituit duci, & ita erigere, ut ad angulum dextrum, ſiniſtrumque e-
3 jus oppidi convenirent. [1] Id hac ratione opus inſtruebat, ut, quum propius oppidum copias admoviſſet, oppugnareque cœpiſſet, tecta latera ſuis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumventus ab
4 oppugnatione deterreretur; præterea, quo facilius colloquia fieri poſſent, & ſi qui perfugere vellent, id quod antea ſæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile & ſine periculo fieret: voluit etiam experiri, quum propius hoſtem acceſſiſſet, haberetne in animo dimica-
5 re. Accedebat etiam ad reliquas cauſſas, quod is locus depreſſus erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant: a-
6 quatione enim longa & anguſta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant à legionibus, interim pars acie ante opus inſtructa ſub hoſte ſtabat. Equites barbari leviſque armaturæ, prœliis minutis cominus dimicabant.

1 LII. Cæſar ab eo opere quum jam ſub veſperum copias in caſtra reduceret; magno incurſu, cum omni equitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, [2] in
2 legionarios impetum fecerunt. Equites Cæſariani vi u-
niverſæ ſubitæque hoſtium multitudinis pulſi parumper
3 ceſſerunt. Quæ res [3] aliter adverſariis cecidit: namque Cæ-

1. *Id hac ratione opus inſtruebat*] Editt. *Rom. Ven. Beroald. Hoc hac ratione opus inſtruebat*; aliæ *is hac ratione* &c. lego *id hac ratione opus inſtituebat*. Ciaccon.

2. *In legionarios impetum fecerunt*] Non in legionarios, ſed in equites impetum fecerunt, ut ex ſequentibus fit manifeſtum; unde *Jul. Celſus* pag. 223. edit. Londin. *Juba & Scipio ſimul & Labienus ſumma vi* equitatum *ejus invaderent*; unde reſcribendum *in equites* vel *equitatum*. Mendum ex compendiaria ſcriptura ortum videtur, cum enim primo ſcriberetur *in eq*, oſcitans Librarius in *leg*. facile mutavit, unde nata lectio recepta. *Davies.*

3. *Aliter adverſariis cecidit*] *Joan. Glandorpius* hiulcam orationem cenſuit, quapropter ſupplevit *aliter* atque exiſtimarunt *adverſariis cecidit*; *Joan.* vero *Goduinus*, ut vara vibiam ſequitur, *aliter* quam putabant *adverſariis cecidit*. Sed nihil deeſt; prima vox id denotat, quod infeliciter & contra ſententiam accidit: obſervat enim *Euſtathius* τὰ μὲν κα-

Cæſar ex medio itinere copiis reductis, equitibus ſuis
auxilium tulit: equites autem adventu legionum ani-
mo addito, converſis equis in Numidas cupide inſe-
quentes diſperſoſque impetum fecerunt, atque eos con-
vulneratos uſque in caſtra regia repulerunt, multoſ-
que ex iis interfecerunt: quod ni in noctem prœlium 4
eſſet conjectum, pulviſque vento flatus omnium pro-
ſpectu offeciſſet, [1] Juba cum Labieno capti in poteſta-
tem Cæſaris veniſſent; equitatuſque cum levi armatu-
ra funditus ad internecionem deletus eſſet. Interim in- 5
credibiliter ex legionibus IV & VI Scipionis milites diſ-
fugere, partim in caſtra Cæſaris, partim in quas quiſ-
que poterat regiones pervenire: [2] itemque equites Cu- 6
riani, diffiſi Scipioni ejuſque copiis, complures ſe eo-
dem conferebant.

LIII. Dum hæc circum Uzitam ab utriſque ducibus 1
adminiſtrantur, legiones duæ, IX & X, ex Sicilia na-
vibus onerariis profectæ, quum jam non longe à por-
tu Ruſpinæ abeſſent, conſpicatæ naves Cæſarianas,
quæ in ſtatione apud Thapſum ſtabant, veriti, ne in
adverſariorum, ut inſidiandi gratia ibi commoran-
tium, claſſem inciderent, imprudentes vela in altum
dederunt; ac diu multumque jactati, tandem multis
poſt diebus ſiti inopiaque confecti ad Cæſarem perve-
nerunt.

LIV.

τὰ γνώμῃ ἢ τύχῃ συμβάντα, ἌΛΛΩΣ ἀποβεβηκέναι λέγεσθαι. Quin & *alter pro non bono ponitur, ut in auguriis* altera *cum appellatur* avis, *quæ utique proſpera non eſt*, quæ *Feſti* ſunt verba. *Davies.*

1. *Juba cum Labieno capti*] Syllepſis eſt. Sic apud *Apuleium* Florid. III. *Muſa cum Minerva —— judices aſtitere.* *Dictys* Cretenſis lib. II. cap. VI. *Ex conſilii ſententia Achilles cum Ajace ad Telephum perveniunt.* Et cap. XX. *Ulyſſes cum Diomede profecti ad Priamum.* Sic & paſſim idem ſcriptor, ut & interdum præſtantiſſimus quiſque. Vide *Fr. Sanctium* Min. lib. IV. cap. X & *Jac. Perizonii* addit. pag. 823. *Idem.*

3. *Itemque equites Curiani diffiſi Scipioni*] *Juſt. Lipſius* lib. II. elector. cap. XXII. emendat *Curioniani.* Eos enim intelligit, qui ante ſub Curione in Africa meruerant, & a Scipione occupati erant. Ipſe hic auctor ſupra meminit, & oſtendit eos è gente fuiſſe Gallorum. *Nonnulli*, inquit, *qui ex Curionis prœlio capti conſervatique, parem gratiam in fide partienda præſtare voluerant.* Brant.

1 LIV. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristinæ licentiæ militaris ac rapinarum certorum hominum, parvulam modo caussulam nactus Cæsar, quod C. Avienus Tribunus milit. x legionis navem commeatu, familia sua, atque jumentis occupavisset, neque
2 militem unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque: *Maxime vellem*, inquit, *homines suæ petulantiæ, nimiæque libertatis, aliquando finem fecissent, meæque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuis-*
3 *sent: sed quoniam ipsi sibi neque modum neque terminum constituunt*, [1] *quo ceteri dissimiliter se gerant; egomet ipse*
4 *documentum more militari constituam. C. Aviene*, [2] *quod in Italia milites populi Rom. contra rempubl. instigasti; rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi reique publ. inutilis fuisti; & pro militibus tuam familiam jumentaque in naves imposuisti: tuaque opera militibus tempore necessario respubl. caret: ob eas res*, [3] *ignominiæ caussa, ab exercitu meo te removeo: hodieque ex Africa abesse*, &, *quan-*
5 *tum potest, proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribu-*

1. *Quo ceteri dissimiliter se gerant*] Vocem penultimam in bonæ fidei libris desiderari testatur, & abesse posse monstrat *J. Fr. Gronovius* Observ. lib. IV. cap. XIV. pag. 227. *Davies.*

2. *Quod in Italia* &c.] Seditionem intelligit, quæ ipso Alexandriæ & in Ponto agente exarsit: quod scelus etsi tunc, cum in Italiam rediit, visus est ignovisse, postea tamen per occasionem in auctores animadvertit, atque etiam totas legiones dissolvit. Sed & quoscunque se absente prædari solitos accepit, quo cæteri temperantius agerent, ab exercitu semovit. *Glandorp.*

3. *Ignominiæ caussa te ab exercitu meo removeo*] Exemplum missionis ignominiosæ, quam *Appianus* & *Dio* diversis verbis concipiunt. Ille enim lib. II. de Bell. Civ. militibus missionem postulantibus Cæsarem nihil cunctatum respondisse ait: ἀφίημι τῆς στρατείας. Hic vero lib. XLI. pag. 170. ita eum loquentem facit: παύσασθε μὲν δὴ διὰ ταῦτα τῆς στρατείας, ὦ, τί ἂν ὀνομάσαιμι; οὐ μέντοι ὡς καὶ αὐτοὶ καὶ βούλεσθε καὶ φατὲ, ἀλλ' ὡς τῷ κοινῷ, καὶ ἐμοὶ συμφέρει, quo verbo eos cum ignominia missos fecit, ut narrat *Suetonius* in Jul. cap. LXIX. Plura vide de missione ignominiosa, & aliis missionum generibus apud *Pet. Fabrum* lib. I. sem. cap. XVII. *J. Lipsium* lib. V. de mil. Dial. XIX, formulas denique Varias apud *Brissonium* lib. IV. de form. Adi & Jurisconsultos in l. II. *D. de his qui not. infamia.* Brant.

tribunus milit. seditiosus, malusque civis fuisti, ab exercitu dimitto. [1] *T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas, quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, & magis in seditione* [2] *concitandi milites adversus vestrum imperatorem, quam pudoris, medestiæque fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; missosque facio, &, quantum potest, abesse*
ex Africa jubeo. Itaque transdidit eos centurionibus; & 6
singulis non amplius singulis additis servis, in navi imponendos separatim curavit.

LV. Getuli interim perfugæ, quos cum litteris man- 1
datisque à Cæsare missos supra docuimus, ad suos cives perveniunt: quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, à rege Juba desciscunt, celeriterque cuncti arma capiunt; contraque regem fa-
cere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Juba di- 2
stentus [3] triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, VI cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Getulos.

LVI. Cæsar brachiis perfectis, [4] promotisque eo us- 1
que, ut telum ex oppido adjici non posset, castra mu-
nit: balistis scorpionibusque crebris ante frontem ca- 2
strorum, contraque oppidum collocatis, defensores muri deterrere non intermittit: eoque V legiones ex su-

1. *T. Saliene*] In nonnullis libris *T. Alliene*, in aliis *Tusci Saliene*: sed *Aldo Manutio* adsentior, qui reponit *T. Saliene*, de quo supra hoc ipso libro; quamquam incertum sit an ibi in hostium potestatem venerit. *Ciaccon.*

2. *Concitandi milites adversus vestrum imperatorem*] In codd. est *concitandisque militibus adversariorum nostrorum imperatoris.* Legendum existimo *concitandisque militibus adversus vestrum Imperatorem.* Ciaccon.

3. *Triplici bello*] Uno adversus P. Sitium; altero adversus Cæsarem; tertio contra Getulos, qui ab ipso defecerant. *Rhellican.*

4. *Promotisque eo usque, ut telum*] MS. *Norvic. promotisque usque eo, quod telum*, unde rescripserim *promotisque eo usque quo telum*, quemadmodum exhibent editt. *Steph.* & *Vascos.* Davies.

3 superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, illustriores notissimique, conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. Quæ res quid utilitatis haberet, Cæsarem non fal-
4 lebat: namque Getuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, ejusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempsalis regis erant potestate dati, occasione capta, nocte jam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter ∞ perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ locata.

1 LVII. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt, quum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C.
2 Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere eum cum adversariis colloqui. [1] Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret, restaretque, ut reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Juba ad eum est missus, qui di-
3 ceret, audiente Saserna, *Vetat te rex colloqui.* Quo nuncio perterritus discessit; & dicto audiens fuit regi. Usu venisse hoc civi Romano miror, & ei, qui à populo Rom. honores accepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Jubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut, cæsis

1. *Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret, restaretque, ut reliqua*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræsentant *cum autem nihilominus ejus sermonem nuncius ad se referret diceretque ut reliqua:* MS. *Norvic.* *quum nihilominus eius sermonem nuncius ad se referret, sed restare ut reliqua.* Ex quo codice mihi rescribendum videtur *quum nihilominus ejus sermonem nuncius ad Scipionem referret, se restare, ut reliqua* &c. Mendum in *Hirtio* procreavit compendiaria scriptura, nam in Cod. scriptum putarim *ad* SC *referret*, quod imperitus Librarius in SE facile mutavit, cum Scipionis nomen esset exarandum. Hæc sane conjectura *Ciacconianæ* est præferenda, qui, multis vocibus omissis, reponit *quum nihilominus ipse restaret, ut reliqua.* Hallucinatus etiam est *Joan. Glandorpius*, qui emendat *cum ejus sermonem nuncius ad* Sasernam *referret*, quasi Aquinius & Saserna per internuncios fuerant collocuti. *Davies.*

ſis ejuſdem partis civibus, incolumem reverti malle.
Atque etiam ſuperbius Jubæ factum, non in M. Aqui- 4
nium hominem novum, parvumque Senatorem, ſed
in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, hono-
ribuſque præſtantem: nam quum Scipio ſagulo pur- 5
pureo ante regis adventum uti ſolitus eſſet, dicitur Ju-
ba cum eo egiſſe, non oportere illum eodem uti ve-
ſtitu, atque ipſe uteretur. Itaque factum eſt, [1] ut Sci- 6
pio ad album ſeſe veſtitum transferret, & Jubæ homi-
ni ſuperbiſſimo inertiſſimoque obtemperaret.

LVIII. Poſtero die univerſas omnium copias de ca- 1
ſtris omnibus deducunt; & [2] ſupercilium quoddam ex-
celſum nacti non longe à Cæſaris caſtris aciem conſti-
tuunt, atque ibi conſiſtunt. Cæſar item producit co- 2
pias, celeriterque iis inſtructis, ante ſuas munitiones,
quæ erant in campo, conſtitit; ſine dubio exiſtimans,
ultro adverſarios, quum tam magnis copiis auxiliiſque
regis eſſent præditi, promptiuſque proſiluiſſent, ante
ſe concurſuros, propiuſque ſe acceſſuros. Equo cir- 3
cumvectus, legioneſque cohortatus, ſigno dato, ac-
ceſſum hoſtium aucupabatur: ipſe enim à ſuis munitio-
nibus longius non ſine ratione non procedebat; quod
in oppido Uzitæ, quod Scipio tenebat, hoſtium erant
cohortes armatæ. Eidem autem oppido ad dextrum la- 4
tus ejus cornu erat oppoſitum: verebaturque, ne, ſi
præ-

1. *Ut Scipio ad album ſeſe veſtitum transferret*] In editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam legitur *ad alium ſe veſtitum.* In prœlium exeuntibus album, aut purpureum paludamentum dari ſolere ſcribit *Val. Maximus* lib. I. cap. VI. De puniceo quidem colore teſtimonia ſunt compluria, non item de albo: itaque novum quidem, quod de eo *Valerius*, verum tamen hic locus oſtendit. *Brant.*

2. *Supercilium quoddam excelſum nacti non longe à Cæſaris caſtris*] Supercilium locum eminentiorem, ſeu ſummitatem denotat. Sic apud *Virgilium* Georg. lib. I, 108.

Ecce ſupercilio *clivoſi tramitis undam*
Elicit.

Ubi *Servius*, *altitudine*, inquit, *ſummitate terrarum.* Hoc cum fugeret eos, qui curarunt editt. *Rom. Ven. Beroald.* hic locus in iis Codd. ſic legitur *ſuper alium quendam excelſum natura locum non longe à Cæſaris caſtris*, corruptaque hæc lectio *Joan. Rhellicanum* fefellit. *Davies.*

prætergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab la-
5 tere eum adorti conciderent. Præterea hæc quoque
eum caussa tardavit, quod erat locus quidam perim-
peditus ante aciem Scipionis, [1] quem suis impedi-
mento ad ultro occurrendum fore existimabat.
1 LIX. Non arbitror esse prætermittendum, quemad-
modum exercitus utriusque fuerunt in aciem instructi.
2 Scipio hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte
suas & Jubæ legiones; postea autem Numidas in sub-
sidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem dire-
ctos, ut procul simplex esse acies media à legionariis
militibus videretur; in cornibus autem duplex esse exi-
3 stimabatur. Elephantos dextro, sinistroque cornu col-
locaverat, æqualibus inter eos intervallis interjectis:
post autem elephantos, armaturas leves, Numidasque
4 substituerat auxiliares. Equitatum frenatum univer-
sum in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim
cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat spatium
5 equitatus explicandi; propterea Numidas, levisque ar-
maturæ infinitam multitudinem ad dextram partem
suæ aciei opposuerat, fere interjecto non minus ∞ pas-
suum spatio, & ad collis radices magis appulerat, lon-
giusque ab adversariorum suisque copiis promoverat:
6 id hoc consilio, ut, quum acies II inter se concucur-
rissent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus
circumvectus ex improviso clauderet multitudine sua
exercitum Cæsaris atque perturbatum jaculis confige-
ret. Hæc fuit ratio Scipionis ea die prœliandi.
1 LX. Cæsaris autem acies hoc modo fuit collocata,
ut ab sinistro ejus cornu ordiar, & ad dextrum perve-
2 niam. Habuit in sinistro cornu legionem IX, VII: in
dextro cornu XXX, XXIX: XIII, XIV, XXIIX, XXVI,
in

1. *Quem suis impedimento*] Sic e-ditt. *Rom. Ven. Beroald.* at in MSto *Norvic.* legitur *quem suis ipse adjumento*: sed multum præstat lectio recepta, ut ipsa res ostendit: nam necesse est; ut locus impeditus concursum impediat. *Davies.*

in media acie: [1] ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocaverat. Præterea ex tironum legionibus paucas
adjecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cor- 3
nu contulerat, & usque ad aciei suæ mediam legionem porrexerat, & ita collocaverat, uti sinistrum suum cor-
nu triplex esset. [2] Id eo consilio fecerat, quod suum 4
dextrum latus munitionibus adjuvabat; sinistrum autem ut equitatus hostium multitudini resistere posset, laboraba; eodemque suum omnem contulerat equita-
tum: &, quod ei parum confidebat, præsidio his e- 5
quitibus legionem V præmiserat; levemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie passimque, [3] locis certis, maximeque in cornibus collocaverat.

LXI. Sic utrorumque exercitus instructi non plus 1
passuum CCC interjecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam, quin dimicaretur, à mane,
usque ad horam X diei, perstiterunt. Jamque Cæsar 2
dum exercitum reducere intra munitiones suas cœpisset;

1. *Ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem ferè* &c.] Locus ab interpretibus vexatus. MS. *Norvic.* habet *ipsum autem dextrum cornu, secundam* autem *aciem fere:* Editt. *Rom. Ven. secunda acie fere. Joan. Glandorpio* legendum videtur *ipsum autem dextrum cornu & secundam aciem fere in earum legionum & cohortium parte collocaverat.* Aliam nostri sanandi viam instituit *Fulv. Ursinus*, cui placet *circa ipsum autem dextrum cornu.* At, nisi fallor, nec his nec aliis emendationibus caret *Hirtius*, integram enim arbitror vulgatam lectionem, & *ipsum dextrum cornu* idem valet ac ad ipsum dextrum cornu quod attinet. Vide quæ notavimus ad lib. I. de Bell. Gall. c. XXXIX. *Davies.*

2. *Id eo consilio fecerat, quod dextrum suum latus munitionibus adjuvabat*] Ex MSto *Norvic.* omnino rescribendum *munitionibus adjuvabatur. Fulv.* autem *Ursinus* ex suo Codice rescribit *uti dextrum suum latus munitionibus adjuvaretur.* Idem.

3. *Locis certis*] MS. *Norvic. locis ceteris*, perperam sanè: ea tamen varietas fuit notanda, ut memores sint Critici, has voces crebro inter se confundi. Sic supra cap. LIV. ubi in editt. *memor* —— *rapinarum* certorum *hominum*, in MSto *Norvic.* est *ceterorum.* Vice versa, apud *Chalcidium* pag. 5. edit. *Meursiana* legitur *à* certa *functione operis cessantibus*, cum reponi debeat *à cetera functione*, ut ostendit *Plato*, qui Tom. III. pag. 18. edit. *Steph.* τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἄγοντας σχολὴν dixit. *Idem.*

4 ctu removit. Reliqua claſſis in ſalo ad Leptim, egreſ-
ſis remigibus, paſſimque in littore vagantibus, partim
in oppido victus ſui mercandi gratia progreſſis, vacua
5 à defenſoribus ſtabat. Quibus rebus Varus ex perfugis
cognitis, occaſionem nactus, vigilia ſecunda Adrume-
to [1] ex Cothone egreſſus, primo mane Leptim univer-
ſa claſſe vectus, naves onerarias, quæ longius à portu
in ſalo ſtabant, incendit, & penteres duas, vacuas à
defenſoribus nullo repugnante cepit.

1 LXIII. Cæſar interim celeriter per nuncios in ca-
ſtris, quum opera circuiret, certior factus, quæ abe-
rant à portu millia paſſuum VI, equo admiſſo, omiſſis
2 omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: [2] ibique
moratus, omnes ut ſe naves conſequerentur, primum
ipſe navigiolum parvum conſcendit; in curſu Aquilam
multitudine navigiorum perterritum, atque trepidan-
3 tem nactus, hoſtium claſſem ſequi cœpit. Interim Va-
rus celeritate Cæſaris audaciaque motus, cum univer-
ſa claſſe, converſis navibus, Adrumetum verſus fuge-
4 re contendit: quem Cæſar in millibus paſſuum IV con-
ſecutus, recuperata quinqueremi cum omnibus ſuis e-
pibatis, atque etiam hoſtium cuſtodibus CXXX in ea na-
ve captis, triremem hoſtium proximam, quæ in repu-
gnando

vi ſua cepit; reliqua claſſis ad Leptim appulit. Hactenus vir eruditus, cujus fidem aliquatenus firmant editt. *Rom. Ven. Beroald.* in iis enim legitur: *Aquila tempeſtate jactatus, cum claſſe propius promontorium ſuperare non potuit, atque angulum quendam tutum à tempeſtate nactus*, cum claſſe *ſe longius à proſpectu removit.* Davies.

1. *Ex Cothone egreſſus*] Ex portu arte facto; nam *Cothona ſunt portus in mari, non naturales, ſed arte & manu facti. Eſt autem & maſculini & neutri generis: nam &* cothon hujus cothonis *facit, &* cothonum hujus cothoni. Verba ſunt *Servii* ad Æn. I, 431. *Idem.*

2. *Ibique moratus, omnes ut ſe naves conſequerentur, primum ipſe navigiolum parvum conſcendit*] *Fulv. Urſini* Codex *ibique moratur, omnes ut ſe naves conſequerentur, poſtea ipſe* &c. Sic & MSS. duo *Thuanai*, quam lectionem probat *Joan. Goduinus.* MS. autem *Norvic. ibique hortatur* &c. *poſt eo tempore parvulum navigiolum conſcendit*, ut legendum crediderim *ibique hortatur, omnes ut ſe naves conſequerentur; poſtea ipſe parvulum navigiolum conſcendit.* Editt. tamen *Rom. Ven. Beroald.* vulgatam lectionem retinent, quæ nihil habet abſoni. *Davies.*

gnando erat commorata, onustam remigum epibata-
rumque cepit: reliquæ naves hostium promontorium 5
superarunt, atque Adrumetum in Cothonem se uni-
versæ contulerunt. Cæsar eodem vento promontorium 6
superare non potuit, atque in salo in anchoris ea no-
cte commoratus, prima luce Adrumetum accedit; ibi-
que navibus onerariis, quæ erant extra Cothonem,
incensis, omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut
in Cothonem compulsis, paullisper commoratus, si
forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra.

LXIV. In ea nave captus est P. Vestrius eques Ro- 1
manus, & [1] P. Ligarius Afranianus; quem Cæsar in
Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pom-
pejum contulerat; inde ex prœlio effugerat, in Afri-
camque ad Varum venerat; quem ob perjurium perfi-
diamque Cæsar jussit necari: P. Vestrio autem, quod 2
ejus frater Romæ pecuniam imperatam numeraverat,
& quod ipse suam caussam Cæsari probaverat, se Na-
sidii classe captum, quum ad necem duceretur, bene-
ficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam
datam transeundi, ignovit.

LXV. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in 1
agris, & omnibus fere villis sub terra specus, conden-
di frumenti gratia, clam habeant, atque id propter bel-
la maxime, hostiumque subitum adventum præparent.
Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia vi- 2
gilia legiones II cum equitatu mittit à castris suis mil-
lia passuum X; atque inde magno numero frumenti o-
nustos [2] recipit in castra. Quibus rebus cognitis, La- 3
bienus progressus à suis castris millia passuum VII, per
ju-

1. *Et P. Ligarius Afranianus*] In vett. editt. perperam legitur *P. Ligarius Afranius*. Ligarium ideo *Afranianum* vocat, quod in Hispaniis sub Afranio, & Petrejo meruerat. *Rhellican.*

2. *Recipit in castra*] Sic ex MSto *Norvic.* reposui: in aliis erat *recepit in castra*, quæ lectio minus convenit cum verbis præsentis temporis, quibuscum conjungitur. *Davies.*

jugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat;
ibi castra duarum legionum facit; atque ibi ipse quo-
tidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gra-
tia commeaturum, cum magno equitatu levique arma-
tura insidiaturus locis idoneis consedit.

1 LXVI. Cæsar interim de insidiis Labieni ex perfu-
gis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum
hostes quotidiano instituto, sæpe idem faciendo in ne-
gligentiam adducerentur, subito mane imperat porta
Decumana legiones se IIX veteranas cum parte equita-
2 tus sequi: atque, equitibus præmissis, neque opinan-
tes insidiatores subito in convallibus latentes levi arma-
tura concidit circiter D; reliquos in fugam turpissimam
3 conjecit. Interim Labienus cum universo equitatu fu-
gientibus suis suppetias occurrit. Cujus vim multitudi-
nis quum equites pauci Cæsariani jam sustinere non
possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis osten-
4 dit. Quo facto perterrito Labieno, ac retardato, suos
equites recepit incolumes. [1] Postero die Juba Numidas
eos, qui loco amisso fuga se receperant in castra, in
cruce omnes suffixit.

1 LXVII. Cæsar interim, [2] quoniam frumenti ino-
pia premebatur, copias omnes in castra conducit; at-
que præsidio Lepti, Ruspinæ, Acillæ relicto, Cispio,
Aquilæque classe transdita, ut alter Adrumetum, al-
ter Thapsum mari obsiderent, ipse castris incensis, IV
noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra
parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & pervenit
ad oppidum Agar, quod à Getulis sæpe antea oppu-
gnatum, summaque vi per ipsos oppidanos erat defen-
sum.

1. *Postero die Juba &c.*] *Joan. Rhellicanus* valde insulse hanc Jubæ militarem animadversionem, seu potius crudelitatem, ad prœlium apud Ruspinam factum refert, cum id temporis Jubam adhuc in regno suo fuisse, constet. *Glandorp.*

2. *Quoniam frumenti inopia*] MS. *Norvic. qui frumenti inopia premebatur*, & ea sane lectio æque placet ac vulgata. *Davies.*

sum. Ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno invento hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redit in castra. Scipio interim, cognito Cæsaris discessu, cum universis copiis per jugum Cæsarem subsequi cœpit; atque ab ejus castris millia passuum VI longe, trinis castris dispartitis copiis, consedit.

LXVIII. Oppidum erat Zeta, quod aberat à Scipione millia passuum X, ad ejus regionem & partem castrorum collocatum, à Cæsare autem diversum ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum XIIX. Huc Scipio legiones II frumentandi gratia misit. Quod postquam Cæsar ex perfuga cognovit, castris ex campo in collem, ac tutiora loca collocatis, atque ibi præsidio relicto, ipse IV vigilia egressus, præter hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: &, quum eo contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias; quæ res ejus impetum retardavit. Itaque, capto C. Mutio Regino equite Rom. Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio equite Rom. de conventu Uticensi, & camelis XXII regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se recipere cœpit ad castra.

LXIX. Quum jam non longe à castris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi; Labienus Afraniusque cum omni equitatu levique armatura ex insidiis adorti, agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis [1] exsistunt. Quod postquam Cæsar animadvertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas

1. *Exsistunt*] *Exsistere* proprie emergere, apparere & exoriri est. *Cicero* pro M. Cœlio: *Exsistat igitur pro hac familia aliquis, & potissimum Cæcus ille* &c. *qui si exstiterit, sic loquetur.* Et de divinatione: *Anguis ab ara exstitit.* Glandorp.

cinas legionarios in acervum jubet comportare, atque
3 celeriter ſigna hoſtibus inferre. Quod poſtquam cœptum eſt fieri; primo impetu legionum equitatus & levis armatura hoſtium nullo negotio loco pulſa & de-
4 jecta eſt de colle. Quum jam Cæſar exiſtimaſſet hoſtes pulſos deterritoſque finem laceſſendi facturos, & iter cœptum pergere cœpiſſet; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæſaris legionarios impetum faciunt [1] Numidæ, leviſque armaturæ, mirabili velocitate prædi-ti, qui inter equites pugnabant, & una pariterque cum
5 equitibus accurrere & refugere conſueverant. Quum hoc ſæpius facerent, & [2] Julianos proficiſcentes inſequerentur, & refugerent inſtantes, propius non accederent, & ſingulari genere pugnæ uterentur; eoſque jaculis convulnerare ſatis eſſe exiſtimarent; Cæſar intellexit nihil aliud illos conari, niſi ut ſe cogerent caſtra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil eſſet; ut exercitus ejus jejunus, qui à quarta vigilia uſque ad horam x die nihil guſtaſſet, ac jumenta ſiti perirent.

1 LXX. Quum jam ad Solis occaſum eſſet, & non totos c paſſus in horam iv eſſet progreſſus, equitatu ſuo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat.
2 Ita vim hoſtium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius ſuſtinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dextra ſiniſtraque per colles

1. *Numidæ, leviſque armaturæ*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* perperam, omiſſa particula, repræſentant *Numidæ levis armaturæ.* MS. *Norvic.* exhibet *Numidæ leviſque armaturæ*, ac ita reponendum, niſi forte, pro vetere ſcribendi ratione, *levis* nominativi pluralis cenſeatur. *Davies.*

2. *Julianos proficiſcentes inſequerentur, & refugerent inſtantes, propius non accederent*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *Julianos proficiſcentes inſequerentur & refugerent: ſtantes propius non accederent*; ſic & MS. *Norvic.* niſi quod in eo omittatur particula copulans, unde mutata diſtinctione legendum crediderim *Julianos proficiſcentes inſequerentur & refugerent ſtantes, propius non accederent*; nam cap. LXX. teſtatur noſter, ſi tres aut quatuor veterani *ſe convertiſſent*, multos Numidas terga vertiſſe. *Davies.*

les præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine sua Cæsaris copias, pars agmen extremum insequi:
3 Cæsaris autem non amplius tres aut quatuor milites veterani, si se convertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos conjecissent, amplius II millium numero ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & jacula in legionarios conjiciebant.
4 Ita Cæsar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum [1] in castris incolumes, sauciis x factis, reduxit.
5 Labienus, circiter CCC amissis, multis vulneratis, ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit.
6 Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsaris collocaverat, reducit in castra.

1 LXXI. Cæsar contra ejusmodi hostium genera copias suas, non ut Imperator exercitum veteranum, victoremque maximis rebus gestis, [2] sed ut lanista tirones gladiatores condocefacere:
2 quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obversi adversariis, & in quantulo spatio resisterent, modo procurrerent, modo recederent; comminarenturque impetum, ac prope quo loco, [3] & quemadmodum tela mitterent, præcipit:
3 mirifice enim hostium levis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat: quia & equites

1. *In castris incolumes* —— *reduxit*] Non necesse est ut cum *Pet. Ciacconio* legamus *in castra*, nam hæc præpositio, etiam cum motum denotet, ablativo jungitur, ut inter alios ostendit *G. J. Vossius* de Construct. cap. LXV. *Davies.*

2. *Sed ut lanista tirones gladiatores condocefacere*] Ait *tirones gladiatores*, quia in ludo genera duo, *Tirones* sive novitii, & *Veterani*. Hi nobiliores, & usu longo edocti. Ad illos cura & institutio præcipue pertinebat. Vide *Just. Lipsium* lib. I. Saturn. cap. XV. ubi fuse de lanistis. *Brant.*

3. *Et quemadmodum tela mitterent, præcipit*] Editt. *Rom. Ven. præcepit*, in MS. autem *Norvic.* est *præciperent*, unde proculdubio legendum *præcipere*, supra enim dixit *ut lanista tirones gladiatores* condocefacere, cum quo hic locus componi non potest, nisi subjiciatur modus infinitivus. *Davies.*

tes deterrebat prœlium inire, propter equorum interi-
4 tum; quod eos jaculis interficiebat; & legionarium
militem defatigabat propter velocitatem; gravis enim
armaturæ miles ſimul atque [1] ab his inſectatus conſti-
terat, in eoſque impetum fecerat, illi veloci curſu fa-
cile periculum vitabant.

1 LXXII. Quibus ex rebus Cæſar vehementer com-
movebatur: quia, quodcumque prœlium, quoties e-
rat commiſſum, equitatu ſuo, ſine legionario milite,
hoſtium equitatui, levique armaturæ eorum nullo mo-
2 do par eſſe poterat. Sollicitabatur autem his rebus,
quod nondum hoſtium legiones cognoverat, & quo-
nam modo ſuſtinere ſe poſſet ab eorum equitatu, le-
vique armatura, quæ erat mirifica, ſi legiones quoque
3 acceſſiſſent. Accedebat etiam hæc cauſſa, quod elephan-
torum magnitudo multitudoque militum animos deti-
nebat in terrore; cui uni rei tamen invenerat reme-
4 dium: namque elephantos [2] ex Italia tranſportari juſ-
ſerat, quo & miles noſter ſpeciemque & virtutem be-
ſtiæ cognoſceret, & cui parti corporis ejus telum faci-
le adjici poſſet; ornatuſque ac loricatus elephantus quum
eſſet, quæ pars ejus corporis nuda ſine tegmine relin-
5 queretur, ut eo tela conjicerentur: præterea, ut ju-
menta beſtiarum odorem, ſtridorem, ſpeciem, [3] con-
ſue-

1. *Ab his inſectatus*] Hoc participium, quod vulgo *deponens* cenſetur, hic loci *paſſive* accipitur, quin & aliis id genus multis idem contigit, quemadmodum oſtendit *G. J. Voſſius* de Anal. lib. III. cap. VI. Hinc factum, ut hujuſce verbi *activam* terminationem adhibuerit *Plautus* Captiv. Act. III. Sc. IV, 61. * *Davies.*

2. *Ex Italia tranſportari*] Ita edidit *Joſ. Scaliger*, & ſic emendarunt *Pet. Ciacconius* & *Juſt. Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. cum in libris MSS. & antiquitus excuſis legatur *in Italiam tranſportari*, quam lectionem tueri fruſtra aggreſſus eſt *Joan. Goduinus*, nam Cæſarem στρατιώτας τε ΕΚ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ καὶ ΕΛΕΦΑΝΤΑΣ μεταπέμψασθαι teſtatur *Dion* l. XLIII. pag. 215. Vitioſa tamen illa lectione deceptus videtur *Jul. Celſus*; hic enim pag. 225. ed. Londin. ſic loquitur: *Huic parti remedium adhibuerat adducendo elephantes in caſtra, & aliquos* in Italiam *mittendo* &c. *Idem.*

3. *Conſuetudine captarum non reformidarent*] Reponit *Pet. Ciacconius conſuetudine earum*, vel *conſuetudine capta earum non reformidarent*; & ſane à po-

ſuetudine captarum non reformidarent. [1] Quibus ex 6
rebus largiter erat conſecutus: nam & milites beſtias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoſcebant: equiteſque in eos [2] pila præpilata conjiciebant; atque [3] in conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat.

LXXIII. Ob has cauſſas, quas ſupra commemora- 1
vi, ſollicitabatur Cæſar, tardiorque & conſideratior erat factus, & ex priſtina bellandi conſuetudine celeri-
tateque exceſſerat: nec mirum; copias enim habebat 2
in Gallia bellare conſuetas locis campeſtribus, & contra Gallos homines apertos minimeque inſidioſos; qui per virtutem, non per dolum, dimicare conſueverunt:
tum autem erat ei laborandum, ut conſuefaceret mili- 3
tes hoſtium dolos, inſidias, artificia cognoſcere, &
quid ſequi, quid vitare conveniret. Itaque quo hæc 4
celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in

poſteriori conjectura non abhorrerem, niſi MS. *Norv.* lectionem exhiberet, quæ ſententiæ ad amuſſim quadrat; in illo enim eſt *conſuetudine* capta *non reformidarent*, ac ita reſcribendum. *Davies.*

1. *Quibus ex rebus largiter erat conſecutus*] Primas tres voculas contra fidem Codicum delendas cenſuit *Joſ. Scaliger*, qua emendatione recepta, aliter diſtinguenda eſt oratio, quam in ſua editione fecit vir maximus. *Pet. Ciacconio* placet *quas res largiter erat conſecutus*; ſed hæc nimia eſt mutatio. Vide an felicius conjecerim *quibus* hæc *rebus* &c. ne ſcilicet equi virive beſtias timerent. *Idem.*

2. *Pila præpilata*] *Joan. Glandorpius* aliique, cenſuerunt *pila præpilata* hic eſſe tela ferreis cuſpidibus inſtructa; ſed *Juſt. Lipſio* adſentiendum, qui Poliorc. lib. IV. Dial. IV. notavit *pila præpilata* ſine ferro eſſe, nec aliud quam pilæ inſtar, obtuſo acumine, rotunda. Certe, quod non obſervavit vir doctiſſimus, elephanti, cum vulnerantur, non ita lenes ſe præſtare ſunt ſoliti, ut eorum *patientia equos in conſuetudinem adduceret.* Vide *Florum* lib. I. c. XVIII. 12, & hujuſce libri cap. LXXXIV. *Idem.*

3. *In conſuetudinem equos patientia beſtiarum adduxerat*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *in conſuetudinem equos ipſarum beſtiarum adduxerant*, quam quidem lectionem à Criticis vulgatæ ſenſum non capientibus profectam arbitror. *Pet. Ciacconius* reponit *conſuetudine equos patientia beſtiarum adduxerat* vel *equos conſuetudine in patientiam* &c. *Juſt. Lipſius* Pol. lib. IV. Dial. IV. legit *in conſuetudinem equos patientiæ beſtiarum adduxerant.* Mihi quidem ſana videtur lectio recepta, dummodo vox *patientia* nominandi caſu poſita intelligatur. *Idem.*

in uno loco contineret, ſed per cauſſam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hoſtium copias ab ſe, ſuoque veſtigio non diſceſſuras exiſtimabat. Atque poſt diem III productas accuratius ſuas copias, ſicut inſtruxerat, [1] propter hoſtium caſtra prætergreſſus, æquo loco invitat ad dimicandum. Poſtquam eos abhorrere videt, reducit ſub veſperum legiones in caſtra.

1 LXXIV. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit Zetæ, cujus Cæſarem potitum eſſe de-
2 monſtravimus, veniunt. Petunt & obſecrant, *ut ſibi præſidium mittat: ſe res complures, quæ utiles bello ſint,*
3 *adminiſtraturos.* Per id tempus, [2] Deorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem, transfuga ſuos cives facit certiores: *Jubam regem celeriter cum copiis ſuis, antequam Cæſaris præſidium eo perveniret, ad oppidum adcucurriſſe, atque, adveniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibus ejus oppidi incolis ad unum interfectis, dediſſe oppidum diripiendum delendumque militibus.*

1 LXXV. Cæſar interim, luſtrato exercitu a. d. XII Kal. Apr. poſtero die productis univerſis copiis, [3] progreſſus

1. *Propter hoſtium caſtra prætergreſſus*] Cur prima vox in editt. *Rom. Ven. Beroald.* non compareat, in cauſa fuit editorum inſcitia, qui præpoſitionis illius ſignificatum non intelligebant. *Propter hoſtium caſtra* idem valet ac *prope hoſtium caſtra.* Sic *Plautus* Amphit. Act. IV. Sc. I, 8. *Quem* propter *corpus ſuum ſtupri compleverit.* Et Curcul. Act. IV. Sc. I, 15. *In medio* propter *Canalem.* Adi etiam quæ notavimus ad hujuſce libri cap. XXXVII. *Davies.*

2. *Deorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem*] Sic repoſui ex MS. *Norvic.* & ed. *Steph.* eandemque lectionem in ſuo Codice inventam probavit *Fulv. Urſinus*: & jure quidem merito, quippe quæ cum auctoris ſententia pulchre conveniat, nam Dii immortales, inquit ille Bell. Alex. cap. LXXV. *quum omnibus caſibus belli interſunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit adminiſtrari.* In vulgg. erat *de eorum voluntate ſtudioque erga Cæſarem*, unde factum, ut verba illa pro Gloſſemate habuerit *Juſt. Lipſius* Elect. lib. II. cap. XXII. *Idem.*

3. *Progreſſus à ſuis caſtris*] Hanc lectionem MS. *Norvic.* & edit. *Rob. Stephani* A. D. 1544. debemus. In aliis tam priſcis, quam nuperis excuſis legebatur *proceſſus à caſtris*, quæ nova eſt locutio & Latinis auribus inaudita. *Idem.*

gressus à suis castris millia passuum v, à Scipionis circiter II millium interjecto spatio, in acie constitit.
Postquam satis diuque adversarios à se ad dimicandum 2
invitatos supersedere pugnæ animadvertit, reducit copias. Postero die castra movet, atque iter ad oppidum Sar- 3
suram, ubi [1] Scipio Numidarum habuerat præsidium, frumentumque comportaverat, ire contendit. Quod 4
ubi Labienus animadvertit, cum equitatu levique armatura agmen ejus extremum carpere cœpit: atque ita lixarum mercatorumque, qui plostris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius audaciusque accedit ad legiones, quod existimabat milites sub onere ac sub sarcinis defatigatos pugnare non
posse. Quæ res Cæsarem non fefellerat: namque ex- 5
peditos ex singulis legionibus tricenos milites esse jus-
serat; itaque eos in equitatum Labieni immissos tur- 6
mis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conversis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere; multis ejus occisis, compluribus vul-
neratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, at- 7
que iter inceptum ire cœperunt: Labienus per jugum summum collis dextrorsus procul [2] milites subsequi non desistit.

LXXVI. Postquam Cæsar ad oppidum Sarsuram 1
venit, inspectantibus adversariis, interfecto præsidio Scipionis, quum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evocato, qui ibi præerat, atque à multitudine circumvento interfe-
ctoque, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui 2
dato, postero die ad oppidum Tisdram pervenit, in quo

1. *Scipio Numidarum habuerat præsidium*] MS. *Norvic.* repræsentat *Scipio Numidarum* habebat *præsidium*, quæ sane lectio non paullo est melior, cum enim Cæsar ad oppidum Sarsuram venit, ibi præsidium Scipionis repertum interfecit. Vide c. LXXVI. *Davies.*

2. *Milites subsequi non desistit*] MS. *Norvic.* editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *subsequi non destitit*, omissa prima voce, quæ nullo sententiæ detrimento abesse potest. *Idem.*

quo Considius per id tempus fuerat cum grandi præ-
3 sidio, cohorteque sua gladiatorum. Cæsar, oppidi na-
tura perspecta, [1] atque inopia ab oppugnatione ejus
deterritus, protinus profectus circiter millia passuum
IV [2] ad aquam facit castra; atque inde IV die egres-
sus, redit rursus ad ea castra, quæ ad Agar habue-
rat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias
reducit.

1 LXXVII. Thabenenses interim, qui sub ditione &
potestate Jubæ esse consuessent, in extrema ejus regni
regione maritima locati, interfecto regio præsidio, le-
gatos ad Cæsarem mittunt; [3] rem à se gestam docent:
petunt orantque, ut suis fortunis, de populo Rom.
2 quod bene meriti essent, auxilium ferret. Cæsar, eo-
rum consilio probato, [4] M. Crispum Tribunum cum
cohorte, & sagittariis, tormentisque compluribus præ-
3 sidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus
omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, com-
meatu dato, cum signis non potuerant ante transire
in Africam, ad millia IV, equites CD, funditores sa-
4 gittariique ∞ uno commeatu Cæsari occurrerunt. Ita-
que tum his copiis, & omnibus legionibus eductis,
sicut erat instructus, IIX millibus passuum à suis ca-
stris, ab Scipionis vero IV millibus longe constitit in
campo.

LXXVIII.

1. *Atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus*] *Just. Lipsius* Elect. lib. II. cap. XXII. rescribit *aquæ inopia*; sed si, ut videtur, *Hirtius* rerum oppido expugnando necessariarum inopiam intelligat, haud opus est, ut ejus conjecturam recipiamus. *Davies.*

2. *Ad aquam facit castra*] Sic edidimus ex fide MS. *Norvic.* & edit. *Steph.* Vulgg. perperam *fecit castra.* Idem.

3. *Rem à se gestam docent*] Hæc conjectura *Just. Lipsii* Elect. lib. II. cap. XXII. quem in sua edit. secutus est *Jos. Scaliger.* Omnes Codd. *rem male gestam* exhibent. Inepte prorsus; cum pro *Cæsaris* & *Hirtii* sententia optime se gesserint Thabenenses. *Idem.*

4. *M. Crispum*] Quidam legunt *M. Cispium.* Sed hujus *M. Crispi* multa mentio fit à *Dione* libro quadragesimo septimo, & à *Cicerone* Philipp. XI. cum scribit, *Q. Marcio Crispo Procos. L. Statio Murcio Procos.* Legendum tamen existimo apud *Ciceronem*, *M. Crispo Procos.* ex ipso *Dione*, nam de eodem apud utrumque agi non dubium est. *Ciaccon.*

LXXVIII. Erat oppidum infra castra Scipionis no- 1
mine Tegea, ubi præsidium equestre [1] circiter CD ha-
bere consueverat. Eo equitatu dextra sinistraque dire- 2
cto ab oppidi lateribus, ipse, legionibus ex castris e-
ductis, atque in jugo inferiore instructis, non longius
fere ∞ passus ab suis munitionibus progressus, in acie
constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commo- 3
rabatur; & tempus diei in otio consumebatur; Cæsar
equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum,
qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem;
levemque armaturam, sagittarios funditoresque eodem
submittit. Quod ubi cœptum est fieri; & equis con- 4
citatis Juliani impetum fecissent; Pacidius suos equites
exporrigere cœpit in longitudinem, ut haberent facul-
tatem turmas Julianas circumfundere, & nihilo minus
fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Cæsar ani- 5
madvertit, CCC, quos ex legionibus habere expeditos
consueverat, ex proxima legione, quæ ei prœlio in
acie constiterat, jubet equitatui succurrere. Labienus 6
interim suis equitibus auxilia equestria submittere, sau-
ciisque ac defatigatis integros, recentioribusque viri-
bus equites subministrare. Postquam equites Juliani 7
CD vim hostium ad IV millia numero sustinere non po-
terant, & à levi armatura Numidarum vulneraban-
tur, [2] minutatimque cedebant; Cæsar alteram alam
mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo fa- 8
cto

1. *Circiter* CD *habere consueverat*] MS. *Norvic.* omissis notis numeralibus, exhibet *circiter niio habere consueverat*, unde legendum arbitror *circiter* CD *numero* &c. Sic infra hoc ipso capite: *Vim hostium ad* IV *millia* numero *sustinere non poterant.* Ac lib. II. de Bell. Gall. cap. IV. *Oppida habere* numero XII. Ita & alibi passim. *Davies.*

2. *Minutatimque cedebant*] Sensim, paullatim. Sic supra cap. XXXI. *Intra munitiones* minutatim *modesteque sine tumultu aut terrore se recipere.* Hic tamen vocis usus in causa fuit, cur *non optimum Latinitatis auctorem* nostrum vocarit *J. M. Brutus.* Perperam sane. *Varro* R. R. lib. I. cap. XX. *Tum ita subigendum, ut* minutatim *assuefaciant.* Et lib. II. cap. VII. *Quotidie adjiciendo* minutatim. Vide & *Senecam* in Consol. ad Helv. cap. VIII. In editt. *Rom Ven. Beroald.* legitur *minutatimque cadebantur*, *Joan. Rhellicano* frustra applaudente. *Idem.*

cto sui sublati universi, in hostes impressione facta,
in fugam adversarios dederunt, multis occisis, com-
pluribus vulneratis: insecuti per III millia passuum,
usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt.
9 Cæsar in horam x commoratus, sicut erat instructus,
10 se ad sua castra recepit, omnibus incolumibus: in quo
prœlio Pacidius graviter pilo per cassidem caput ictus,
compluresque duces, ac fortissimus quisque interfecti,
vulneratique sunt.

1 LXXIX. Postquam nulla conditione cogere adver-
sarios poterat, ut in æquum locum descenderent, le-
gionumque periculum facerent; neque ipse propius ho-
stem castra ponere propter aquæ penuriam se posse a-
nimadverteret, adversarios [1] non eorum virtute confi-
dere, sed aquarum inopia fretos, despicere se intelle-
2 xit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus, ab Agar
XVI millia passuum nocte progressus, ad Thapsum,
ubi Vergilius cum grandi præsidio præerat, castra po-
nit, oppidumque eo die circummunire cœpit, loca-
que idonea opportunaque complura præsidiis occupa-
re; ne hostes intrare ad se, ac loca interiora capere
3 possent. Scipio interim, cognitis Cæsaris consiliis, ad
necessitatem adductus dimicandi, ne per summum de-
decus fidissimos suis rebus Thapsitanos & [2] Vergilium
amitteret; confestim Cæsarem per superiora loca con-
secutus, millia passuum IIX à Thapso binis castris
contendit.

1 LXXX. Erat stagnum salinarum, inter quod, &
mare, angustiæ quædam non amplius mille & quin-
gentos

1. *Non eorum virtute confidere*] Quemadmodum pronomen reciprocum pro demonstrativo subinde ponitur, ut ostendit *Joan. Vorstius* de Latin. falso suspect. cap. v. ita, vice versa, ἀποδεικτικὸν in reciproci locum hic succedit. Sic & apud *Hyginum* Fab. LXXX. *Tunc deprecatus Pollux, ut liceret* EI *munus suum cum fratre communicare.* Plura congessit *G. J. Vossius* de Construct. cap. LVI. *Davies.*

2. *Vergilium amitteret*] Sic legitur in editt. *Rom. Ven. Beroald.* &, ut opinor, rectius, quam in MS. *Norvic. Virgilium desereret.* Idem.

gentos paſſus intererant; quas Scipio intrare, & Tha-
pſitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Cæ-
ſarem non fefellerat; namque pridie in eo loco caſtel- 2
lo munito, ibique trino præſidio relicto, ipſe cum re-
liquis copiis [1] lunatis caſtris Thapſum operibus cir-
cummunivit. Scipio interim excluſus ab incepto itine- 3
re, ſupra ſtagnum poſtero die & nocte confecta, cœ-
lo albente, non longe à caſtris præſidioque, quod ſu-
pra commemoravimus, ∞ c paſſibus, ad mare verſus
conſedit, & caſtra munire cœpit. Quod poſtquam Cæ- 4
ſari nunciatum eſt, [2] milite ab opere deducto, caſtris
præſidio Aſprenate proconſule cum legionibus II reli-
cto, ipſe cum expedita copia in eum locum citatim
contendit; claſſiſque parte ad Thapſum relicta, reli- 5
quas naves jubet poſt hoſtium tergum quam maxime
ad littus appelli, ſignumque ſuum obſervare; quo ſi- 6
gno dato, ſubito clamore facto, ex improviſo hoſti-
bus averſis incuterent terrorem; ut perturbati, ac per-
territi reſpicere poſt terga cogerentur.

LXXXI. Quo poſtquam Cæſar pervenit, & ani- 1
madvertit [3] aciem pro vallo Scipionis, elephantoſque dextro ſiniſtroque cornu collocatos, & nihilo minus partem militum caſtra non ignaviter munire; ipſe acie triplici collocata, legione x ſecundaque dextro cornu; IIX & IX ſiniſtro, oppoſitis v legionibus in quarta acie,

1. *Lunatis caſtris*] In lunæ formam poſitis, quemadmodum & *lunati* vocantur *calcei*. Sic & *Virgilius* Æneid. I, 494. *peltas lunatas* vocat; quod (ut *Servius* exponit) *in modum Lunæ mediæ eſſent formatæ*. Rhellican.

2. *Milite ab opere deducto*] Hæc lectio eſt à MS. *Norvic.* & edit. *Beroald.* eandemque ex Codd. Gallic. aſſeruit *Joan. Goduinus*. Vulgg. *milites ab opere deductos*, quo modo ſi legas, non conſtat σύνταξις. Davies.

3. *Aciem pro vallo Scipionis, elephantoſque dextro ſiniſtroque cornu collocatos*] Nonnihil hic turbant MSti & antiquitus excuſi. In nonnullis eſt *aciem pro vallo Scipionis, caſtris elephantiſque —— collocatis*, unde reponit *Joan. Glandorpius*, *aciem pro vallo Scipionis* inſtructam, *elephantis dextro ſiniſtroque cornu collocatis*. MS. *Norvic.* exhibet *pro vallo Scipionis*, *contra elephantos —— collocatos*; ſic & editt. *Rom, Ven. Beroald.* niſi quod illæ *collocatam*. Sed his omnibus multum præſtat recepta lectio. *Idem*.

cie, ante ipsa cornua quinis cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis, funditoribus in utrisque cornibus dispositis, levique armatura inter equites interjecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum, prœliaque superiora commemorans,
2 blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui nunquam in acie dimicassent, hortabatur, *ut veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen locumque, victoria parta, cuperent possidere.*

1 LXXXII. Itaque in circumeundo exercitum, animadvertit hostes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concursare, & modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire:
2 quumque idem à pluribus animadverti cœptum esset; subito legati evocatique obsecrare Cæsarem, *ne dubitaret signum dare: victoriam sibi propriam à diis immorta-*
3 *libus portendi.* Dubitante Cæsare, atque eorum studio cupiditatique resistente, sibique eruptione pugnari non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, [1] injussu Cæsaris, tubicen,
4 à militibus coactus, canere cœpit. Quo facto ab universis cohortibus signa in hostem cœpere inferri, quum centuriones pectore adverso resisterent, vique continerent milites, ne injussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent.

1 LXXXIII. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, [2] signo *Felicitatis* dato, equo admisso in hostem contra princi-
2 pes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt.

1. *Injussu Cæsaris, tubicen* &c.] Idem confirmat *Florus*, qui lib. IV. cap. II, 66. *quod nunquam alias accidisset, ante imperium Ducis sua sponte signa cecinisse* scribit. *Glandorp.*

2. *Signo* Felicitatis *dato*] De signis militaribus, quæ Græci *συνθήματα* κ) *σύμβολα*, Romani *tesseras* vocant, legatur *Fl. Vegetius* lib. III. cap. V. *Idem.*

ciunt. Quo facto beſtiæ ſtridore fundarum lapidumque 3
deterritæ ſeſe convertere, & ſuos poſt ſe frequentes
ſtipatoſque proterere, & in portas valli ſemifactas ruere
contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu 4
cum elephantis erant, præſidio deſerti principes fugi-
unt. Ita celeriter beſtiis circuitis, legiones vallo ho-
ſtium ſunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus in-
terfectis, reliqui concitati in caſtra, unde pridie erant
egreſſi, confugiunt.

LXXXIV. Non videtur eſſe prætermittendum de 1
virtute militis veterani V legionis: nam quum in ſini-
ſtro cornu elephantus vulnere ictus & dolore concita-
tus in lixam inermem impetum feciſſet, eumque ſub
pede ſubditum, deinde genu innixus pondere ſuo,
[1] proboſcide erecta vibrantique, ſtridore maximo pre-
meret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin
ſe armatum beſtiæ offerret: quem poſtquam elephan- 2
tus ad ſe telo infeſto venire animadvertit, relicto ca-
davere militem proboſcide circumdat, atque in ſubli-
me extollit armatum. Qui in ejuſmodi periculo quum 3
conſtanter agendum ſibi videret, gladio proboſcidem,
quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus po-
terat, non deſtitit: quo dolore adductus elephantus,
milite abjecto, maximo cum ſtridore curſuque conver-
ſus ad reliquas beſtias ſe recepit.

LXXXV. Interim Thapſo qui erant præſidio, ex 1
oppido eruptionem porta maritima faciunt; &, ſive
ut ſuis ſubſidio occurrerent; ſive ut, oppido deſer-
to, fuga ſalutem ſibi pararent, egrediuntur, atque
ita per mare [2] umbilici fine ingreſſi, terram petebant:

[1] qui

1. *Proboſcide erecta vibrantique*] MS. *Norvic.* habet *promuſcide erecta vibratimque*; ſic & poſtea, ubi manus elephanti in vulgg. vocatur *proboſcis*, is Codex *promuſcidem* conſtanter repræſentat. Ita etiam apud *Plinium* Hiſt. Nat. lib. VIII. cap. VII. nonnulli libri *proboſcidem* exhibent; dum in aliis manu exaratis Codd. *promuſcis* legatur. *Davies.*

2. *Umbilici fine ingreſſi*] Sic *Salluſtius* Hiſt. lib. III. *Fine inguinum.* Vide quæ in eum ſcripſi. *Faërnus* legit *tenus.* Ciaccon.

2 [1] qui à servitiis pueriſque, qui in caſtris erant, lapidi-
bus piliſque prohibiti terram attingere, rurſus ſe in op-
3 pidum receperunt. Interim Scipionis copiis proſtratis,
paſſimque toto campo fugientibus, confeſtim Cæſaris
legiones conſequi, ſpatiumque ſe non dare colligendi:
qui poſtquam ad ea caſtra, quæ petebant, perfugerunt,
ut refectis caſtris rurſus ſeſe defenderent; ducem ali-
quem requirunt, quem reſpicerent, cujus auctoritate
4 imperioque rem gererent: qui poſtquam adverterunt
neminem ibi eſſe præſidio, protinus armis abjectis in
5 regia caſtra fugere contendunt. Quo poſtquam perve-
nerunt, [2] eaque ab Julianis teneri vident, deſperata ſa-
lute in quodam colle conſiſtunt; atque [3] armis demiſ-
6 ſis, ſalutationem more militari faciunt. Quibus miſe-
ris ea res parvo præſidio fuit: namque milites vetera-
ni ira & dolore incenſi, non modo, ut parcerent ho-
ſti, non poterant adduci, ſed etiam ex ſuo exercitu il-
luſtres urbanos, [4] quos auctores appellabant, complu-
7 res aut vulnerarunt, aut interfecerunt: in quo nume-
ro fuit Tullius Rufus quæſtorius: qui pilo transjectus
conſulto à milite interiit. Item Pompejus Rufus bra-
chium

1. *Qui à ſervitiis pueriſque*] Sic reſtitui ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum in nuperius impreſſis ex Gloſſemate legatur *qui à ſervis pueriſque.* Noſter hujuſce libri cap. LXXXVIII. *Hortatur, ut ſervitia manumitterent. Salluſtius* Bell. Cat. cap. XXIV. *Credebat poſſe ſervitia urbana ſollicitare. Florus* lib. III. cap. XXI, II. Servitia *(pro nefas!) & ergaſtula armantur.* Vide & *Livium* lib. I. cap. XL. *Davies.*

2. *Eaque ab Julianis teneri vident, deſperata*] In MS. *Norvic.* & antiquitus excuſis eſt *ea quoque ab Julianis teneri vident. Deſperata* &c. Quæ quidem lectio, ut & interpunctio, ob Codicum conſenſum eſt recipienda. *Idem.*

3. *Armis demiſſis*] *Joan. Goduinus* teſtatur MSS. Gallic. habere *armis dimiſſis*, quod & in Cod. *Norvic.* ac priſcis editt. reperitur. Sed vulgatam ſcripturam tuetur *Jul. Celſus*, qui pag. 228. miſeros hoſce *ſalutationem militarem armorum motu* feciſſe notat. *Idem.*

4. *Quos auctores appellabant*] *J. Lipſius* lib. II. Elect. cap. XXII. reponit *fautores.* Milites ſcilicet turbidi & feroces, quoſdam etiam è ſuis interfecere, quos favere (ſolitum in civilibus bellis) & pronos eſſe dicebant in hoſtem. Iis *fautorum* nomen inditum, per laſciviam militarem. Nominatim uſurpavit *Hirtius* de B. Hiſp. cap. XX. *Ut diligentia adhibita perquirerent, qui eſſent ſuarum partium, itemque adverſariorum victoria fautores.* Brant.

chium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem adcucurrisset, interfectus esset. Quo facto complures e- 8
quites Rom. senatoresque perterriti ex prœlio se receperunt; ne à militibus, qui ex tanta victoria [1] licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, im- 9
punitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. Itaque ii omnes Scipionis milites, [2] quum fidem Cæsaris implorarent, inspectante ipso Cæsare, & à militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum sunt interfecti.

LXXXVI. Cæsar trinis castris potitus, [3] occisis- 1
que hostium x millibus, fugatisque compluribus, se recepit, L militibus amissis, paucis sauciis, in castra:
ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit, 2
elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum indicio
à pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellavit, 3
invitavitque ad deditionem, suamque lenitatem & clementiam commemoravit: quem postquam animadvertit

1. *Licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas*] Locus est corruptus, quem *Joan. Glandorpius* ità supplet *licentiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, & spem impunitatis* &c. *Joan.* vero *Goduinus* Codd. Gallic. secutus, reponit *immoderata peccandi impunitatis*, ex qua emendatione qui sensum commodum exsculpserit, næ is mihi quidem magnus erit Apollo. Editt. *Steph.* & *Lausannensis* A. D. 1575. repræsentant *immoderate peccandi impunitatis*, unde, vocula suppleta, scribendum *immoderate peccandi, impunitatis spe propter maximas res gestas*, quemadmodum MS. *Norvic.* disertim exhibet. *Davies.*

2. *Quum fidem Cæsaris implorarent*] *Implorare*, ut *Servius* exponit in *Virgilii* lib. x. Æn. vs. 19. *est auxilium cum miseratione deposcere. Qua ratione bene dicimus* imploro te ut misero feras auxilium. Noster supra lib. VIII. de B. G. cap. XLVIII. *Repente suorum omnium invocat fidem. Cæsar* lib. v. cap. VII. *Suorumque fidem implorare cœpit.* Brant.

3. *Occisisque hostium* x. *millibus*] *Plutarchus* in hac pugna *quinque hostium myriadas*, id est, LM. interemta scribit. Cæterum hanc victoriam VI Idus Aprilis consecutus est, de qua *Ovidius* Fast. IV.

Hæc ait illa dies Libycis qua Cæsar in oris
Perfida magnanimi contudit arma Jubæ.

Glandorp.

4 tit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, divina re facta, concione advocata, in conspectu oppidanorum milites collaudat: totumque exercitum veteranum donavit; præmia fortissimo cuique,
5 ac bene merenti pro suggestu tribuit: ac statim inde digressus, C. Rebello proconsule cum III ad Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum II Tisdræ, ubi Considius præerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla [1] Uticam ante præmisso, cum equitatu ipse eodem iter facere contendit.

1 LXXXVII. Equites interim Scipionis, qui ex prœlio fugerant, quum Uticam versus iter facerent, perveniunt [2] ad oppidum Paradam. Ubi, quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subjiciunt, atque ejus oppidi incolas cujusque generis, ætatisque, vivos, constrictosque in flammam conjiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt supplicio:
2 deinde protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore [3] M. Cato, quod Uticensibus propter beneficium [4] legis Juliæ parum in suis partibus præsidii esse existima-

1. *Uticam ante præmisso, cum equitatu*] Vitiosa est interpunctio, quam tamen omnes editt. præter *Beroaldinam* retinent, ex qua rescribo *Uticam ante præmisso cum equitatu, ipse* &c. Hanc conjecturam firmat *Jul. Celsus*, qui pag. 229. sic ait: *M. Messallam cum equitatu Uticam præmittit: ipse cum exercitu subsequitur.* Davies.

2. *Ad oppidum Paradam*] Ex MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* legendum *ad oppidum Paradæ.* Sic cap. XCI. *In oppido Zamæ lignis congestis*; ita enim ex iisdem Codd. rescribendum, non *Zama*, quod in aliis exhibetur. Eam locutionem probam esse Librarii non rati, perperam mutarunt. Vide not. ad hujusce libri cap. XXXVI. Hoc autem oppidum *Strabo* Geogr. lib. XVII. pag. 831. Φαρὲν vocavit, *Jul. Celsus* pag. 230. *Pardam*; lege *Paradam.* Idem.

3. *M. Cato, quod Uticensibus*] *Faërnus* reponit: *M. Cato, quod in Uticensibus, propter beneficium legi Juliæ, parum suis partibus præsidii esse existimabat.* Ciaccon.

4. *Legis Juliæ*] *Jul. Cæsar* multas leges tulit, at *Hirtius* de ea hic loquitur, qua cautum erat, ut liberis populis libertas non auferretur. De qua consule *M. Ciceronem* in XXXVIII. oratione, quam in L. Pisonem habuit. Quum ergo & Uticenses suam libertatem Cæsaris beneficio retinuissent, ad illius partes

maverat, plebem inermem oppido ejecerat, & ante
portam Bellicam castris, fossaque parvula dumtaxat
munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare coë-
gerat; senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum 3
castra ii equites adorti expugnare cœperunt, ideo quod
eos partibus Cæsaris favisse sciebant, ut, eis interfectis,
eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticen- 4
ses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fusti-
busque equites repulerunt. Itaque, postquam [1] castra
non potuerant potiri, Uticam se in oppidum conjece-
runt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt; do-
mosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. Qui- 5
bus quum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut se-
cum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desi-
sterent, &, quid sibi vellent, sciret, sedandæ eo-
rum importunitatis gratia, singulis HS C devisit. I-
dem Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est:
unaque cum iis ab Utica proficiscitur, [2] atque in re-
gnum ire contendit.

LXXXVIII. Complures interim ex fuga Uticam 6
perveniunt: quos omnes Cato convocatos una cum
CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum con-
tulerant, cohortatur, ut servitia manumitterent, op-

pi-

tes eo facilius declinabant. *Rhellican.*

1. *Castra non potuerunt potiri*] In MS. *Norvic.* & aliis nonnullis est *castris*; editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* habent *castra non potuerant capere*; sed omnis hæc varietas ex eo est orta, quod Librarii & editores nonnulli huic verbo accusativum casum adjungi posse nescierunt. Scriptor de Bell. Hispan. cap. XIII. *Oppidum potiri posse se sperarent*, ubi ob eandem causam nonnulli Codd. exhibent *oppido potiri*. *Cicero* Tusc. Quæst. lib. I. cap. XXXVII. *Gentem aliquam urbem nostram potituram.* Vide etiam quæ notavimus ad hujusce libri cap. XXXVI. & *G. J. Vossium* de Construct. cap. XXII. *Davies.*

2. *Atque in regnum ire contendit*] Edit. *Florent.* A. D. 1508. à *Ph. Beroaldo* curata, probante *Joan. Rhellicano*, repræsentat *atque in regnum Jubæ tendit*: sed hæc pura puta est editoris ψευδιόρθωσις, qui nescius erat *regnum* pro regno Jubæ κατ' ἐξοχὴν hic poni. Sic infra cap. XCII. *Ipse* (Cæsar) *postero die Utica egressus ire contendit* in regnum. Et cap. XCIII. *Considius* —— in regnum *fugere contendit*. In editt. *Rom.* & *Ven.* hæ sequentesque sex voces Librariorum aut editorum incuriâ omittuntur. *Idem.*

2 pidumque defenderent. Quorum quum partem assen-
tire, partem animum mentemque perterritam, atque
[1] in fuga destinatam habere intellexisset, amplius de ea
re agere destitit, navesque iis attribuit, ut, in quas
3 quisque partes vellet, proficisceretur. Ipse omnibus re-
bus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari,
qui tum ei pro quæstore fuerat, commendatis, & sine
suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tem-
pore usus fuerat, quum dormitum isset, ferrum intro
4 clam in cubiculum tulit, atque ita se transjecit: [2] qui
dum anima nondum exspirata concidisset; & impetu
facto in cubiculum ex suspicione, medicus familiares-
que continere atque vulnus obligare cœpissent, ipse
suis manibus vulnus crudelissime divellit, atque animo
5 præsenti se interemit. Quem Uticenses quamquam o-
derant partium gratia, tamen, propter ejus singula-
rem integritatem, & quod dissimillimus reliquorum du-
cum fuerat, quodque Uticam mirificis operibus munie-
6 rat, turresque auxerat, sepultura afficiunt. Quo in-
terfecto, L. Cæsar, ut aliquid sibi ex ea re auxilii pa-
raret, convocato populo, concione habita, cohorta-
tur omnes, ut portæ aperirentur: se in Cæsaris cle-
7 mentia magnam spem habere. Itaque portis patefactis,
Utica egressus, Cæsari Imperatori obviam proficisci-
tur. Messalla, ut erat imperatum, Uticam pervenit,
omnibusque portis custodias ponit.

1 LXXXIX. Cæsar interim à Thapso progressus,
Uscetam pervenit, ubi Scipio magnum frumenti nu-
merum,

1. *In fuga destinatam*] MS. *Norvic.* cum editis *Rom. Ven. Beroald. in fugam destinatam*; hac autem lectione nihil est opus, cum ista præpositio, motum denotans, casum ablativum aliquando post se recipiat. Noster cum alibi hoc in libro, tum cap. LXX. *In castris —— incolumes reduxit.* *Cyprianus* de Idol. Van. cap. IV, 4. *Inrepentes etiam* in corporibus *occulte mentem terrent.* Vide & not. ad lib. VIII. B. G. cap. VIII. *Davies.*

2. *Qui dum anima nondum exspirata concidisset*] Quidam legunt, *cum anima.* Sed supra cap. LXI. eodem modo hac particula est usus; cum dixit: *Jamque Cæsar dum exercitum reducere intra munitiones cœpisset.* Ciaccon.

merum, armorum, telorum, ceterarumque rerum
cum parvo præsidio habuerat. Id adveniens potitur,
deinde Adrumetum pervenit. Quo quum sine mora in- 2
troisset, armis, frumento pecuniaque considerata, [1] Q.
Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerat, vitam
concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus, Li- 3
vineio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire
contendit: cui in itinere fit obvius L. Cæsar, [2] subi-
toque se ad genua projecit: vitamque sibi, nec amplius
quidquam, deprecatur. Cui Cæsar facile, & pro sua 4
natura & instituto concessit: item Cæcinæ, C. Ateio,
P. Atrio, & L. Cellæ patri & filio, M. Eppio, M.
Aquinio, Catonis filio, Damasippique liberis ex sua
consuetudine, tribuit; circiterque noctem luminibus
accensis Uticam pervenit, atque extra oppidum ea no-
cte mansit.

XC. Postero die mane oppidum introiit; concione- 1
que advocata, Uticenses incolas cohortatus, gratias
pro eorum studio erga se agit; cives autem Romanos 2
negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contule-
rant Varo & Scipioni, multis verbis accusatos, & de
eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extre-
mum, ut sine metu prodirent, edicit: *se eis dumtaxat* 3
vitam concessurum, bona quidem eorum se venditurum, ita
tamen, ut qui eorum bona sua redemisset, se bonorum ven-
ditionem inducturum, & pecuniam mulctæ nomine relatu-
rum, ut incolumitatem retinere possent. Quibus metu ex- 4
sanguibus, de vitaque ex suo promerito desperanti-
bus, subito oblata salute, libentes cupidique condi-
tionem acceperunt: petieruntque à Cæsare, ut uni-
versis

1. *Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerat*] In aliis *Q. Ligario, C. Considii filio, qui tum* &c. sed ex MS. *Norvic.* reponendum *Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerant*, Cæsar enim utrisque Adrumeti cum agentibus vitam concessit. *Davies.*

2. *Subitoque se ad genua projecit*] In MS. *Norvic.* pro vetere scribendi ratione legitur *proicit*; rescribe *projicit*, ob verba *præsentis temporis*, quibuscum ea vox connectitur. *Idem.*

5 versis ccc uno nomine pecuniam imperaret. Itaque
[1] bis millies HS his imposito, ut per triennium sex pen-
sionibus populo Rom. solverent, nullo eorum recu-
sante, ac [2] se eodem die demum natos prædicantes,
læti gratias agunt Cæsari.
1 XCI. Rex interim Juba, ut ex prœlio fugerat, u-
na cum Petrejo interdiu in villis latitando, tandem,
nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit;
2 atque ad oppidum Zamam, ubi ipse domicilium, con-
juges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno o-
mnem pecuniam, carissimasque res comportaverat,
quodque inito bello operibus maximis munierat, acce-
3 dit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de Cæsa-
ris victoria audito, ob has caussas oppido prohibuerunt,
quod bello contra populum Rom. suscepto, [3] in op-
pido Zamæ lignis congestis, maximam in medio foro
pyram construxerat; ut, si forte bello foret superatus,
omnibus rebus eo coacervatis, dehinc civibus cunctis
interfectis, eodemque projectis, igne subjecto, tum
demum se ipse insuper interficeret, atque una cum li-
beris, conjugibus, civibus, [4] cunctaque gaza regia
4 cremaretur. Postquam Juba ante portas diu, multum-

que

1. *Bis millies HS his imposito*] Primam voculam omittunt cum alii Codd. tum editt. *Rom. Ven.* unde *Joan. Frid. Gronovius* de Pec. vet. lib. II. cap. III. legit *millies* HS *his* (vel *bis*) *imposito, quod per triennium*, &c. *Davies.*

2. *Se eodem die demum natos*] Hanc locutionem cum non intelligeret *Jul. Celsus*, ineptum inde sensum confecit, quem videre est pag. 233. Sed memor esse debuit bonus iste vir, *natales* à veteribus dictos omnes illos dies, qui insignem aliquam lætitiam aut vitæ mutationem attulerunt. Hinc *Cicero* reditum suum, in oratione eam ob causam habita, *natalem* vocat, & ad Attic. lib. VI. παλιγγενεσίαν. *Spartianus* in vit. Hadriani: *natalem adoptionis celebrari jussit*, ad quem locum videndus *Is. Casaubonus*. Sed & *natalem* pro die, quo imperium iniit Maxentius, absolute posuit auctor Paneg. VIII. c. XVI, 2. *Davies.*

3. *In oppido Zama*] Sic rescripsi ex MS. *Norvic.* & edit. *Rom.* A. D. 1472. In vulgg. erat *in oppido Zama*, quæ magis est proletaria loquendi ratio. Vide not. ad hujusce libri cap. XXXVI. *Idem.*

4. *Cunctaque gaza regia*] *Gaza* vox est Persarum, quæ pecuniam & omne quod possidemus, denotat. *Servius* ad *Virgilii* Æn. I, 123. *Gaza Persicus sermo est, & significat divitias.* Ac ad Æn. II, 763. *Gaza, census Persarum lingua, & est numeri*

[illegible]

que primo minis pro imperio egiſſet cum Zamenſibus;
deinde quum ſe parum proficere intellexiſſet, precibus
quoque oraſſet, uti ſe ad ſuos Deos penates admitte-
rent; ubi eos in ſententia perſtare animadvertit, nec
minis, nec precibus ſuis moveri, quo magis ſe recipe-
rent: tertio petit ab eis, ut ſibi conjuges liberoſque
redderent, ut ſecum eos aſportaret. Poſtquam ſibi ni- 5
hil omnino oppidanos reſponſi reddere animadver-
tit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama diſcedit, at-
que ad villam ſuam cum M. Petrejo pauciſque equiti-
bus ſe confert.

XCII. Zamenſes interim legatos de iis rebus ad Cæ- 1
ſarem Uticam mittunt, petuntque ab eo, *uti ante,*
quam rex manum colligeret, ſeſeque oppugnaret, ſibi auxi-
lium mitteret: ſe tamen paratos eſſe, ſibi, quoad vita ſup-
peteret, oppidum, ſeque ei reſervare. Legatos collauda- 2
tos Cæſar domum jubet antecedere, ac ſuum adven-
tum prænunciare. Ipſe poſtero die Utica egreſſus cum
equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex 3
regiis copiis duces complures ad Cæſarem veniunt, o-
rantque ut ſibi ignoſcat: quibus ſupplicibus venia da-
ta, Zamam perveniunt. Rumore interim perlato de 4
ejus lenitate clementiaque, propemodum omnes regni
equites Zamam perveniunt ad Cæſarem; ab eoque ſunt
metu periculoque liberati.

XCIII. Dum hæc utrobique geruntur, Conſidius, 1
qui Tiſdræ cum familia ſua, gladiatoria manu, Getu-
liſque præerat, cognita cæde ſuorum, Domitiique &
legionum adventu perterritus, deſperata ſalute, op-
pidum deſerit, ſeque clam cum paucis barbaris pecu-

ſingularis tantum: qua in re fallitur vir eruditiſſimus, nam *Lucretius* lib. II. pag. 155. edit. Wechel. ſic ait:

Qua propter quoniam nil noſtro in corpore gazæ
Proficiunt, ——

Et *Horatius* lib. I. Od. XXIX.

Icci, beatis nunc Arabum invides
Gazis. ——

Ex hac voce Gaza, urbs Palæſtinæ, nomen ſumſit, ſi fides *Pomp. Mela* lib. I. cap. XI. *Davies.*

nia onustus subducit, atque in regnum fugere contendit;
2 quem Getuli sui comites in itinere, prædæ cupidi, concidunt; seque in quascumque potuere partes
3 conferunt. C. interim Vergilius, postquam terra marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque interfectos, aut fugatos, M. Catonem [1] Uticæ sibi ipsum manus intulisse, regem vagum à suis desertum ab omnibus aspernari; Saburam, ejusque copias ab Sitio esse deletas; Uticæ Cæsarem sine mora receptum; de tanto exercitu reliquias esse nullas, qui sibi, suisque liberis prodessent: à Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque & sua omnia, & oppidum proconsuli transdit.

1 XCIV. Rex interim Juba ab omnibus civitatibus exclusus, desperata salute, [2] quum jam conatus esset cum Petrejo, ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque [3] firmior imbecil-

1. *Uticæ sibi ipsum manus intulisse*] Ex MS. *Ursin.* legendum crediderim *Uticæ sibi ipsum manus attulisse*, qui cum paullo rarior loquendi modus, Librarii, ut fit, in notiorem formulam mutarunt. Scriptor Bell. Hisp. cap. XLIII. *Populi R. magistratibus sacrosanctis manus — attulistis.* *Corn. Nepos* Timol. cap. I, 4. *Ipse non modo manus non attulit.* *Cicero* Offic. lib. I. cap. VII. *Is quasi manus afferre videtur socio.* Sic enim locutus est *Seneca* de Brev. vitæ cap. VI. *Davies.*

2. *Quum jam conatus esset*] Hasce voces delendas censuit *Jos. Scaliger*; temere nimis, cum eas retineant MSS. ulcus tamen est in verbis, cui sanando operam navarunt plurimi. *M. A. Muretus* ad *Senecæ* de Prov. cap. II. legit *quum omnia conatus esset*; *Joan. Glandorpius*, quique eum non nominatum passim exscripsit, *Joan. Goduinus* reponunt *quum jam convivatus esset*, & hæc sane conjectura firmari potest ex *Flori* lib. IV. cap. II, 69. qui testatur, Jubam & Petreium paullo ante pugnam magnifice epulatos esse. Illam tamen emendationem repudio, quia nimium abit à lectionis receptæ vestigiis, & unice amplector *Ph. Rubenii* hariolationem; is enim lib. I. Elect. cap. X. minima mutatione rescribit *quum jam cœnatus esset*. Certe, cum *L. Ampelius* lib. Memor. cap. XXXVIII. aiat, *Jubam* post magnificam cœnam *interficiendum se dedisse*, proculdubio veram lectionem restituit vir eruditus, à quo tamen miror locum hunc *Ampelii* fuisse præteritum. *Idem.*

3. *Firmior imbecilliorem, Juba Petreium facile ferro consumpsit*] *Ph. Rubenius* Elect. lib. I. cap. X. reponit *Jubam Petreius*; Epitome enim *Liviana* lib. CXIV. & *Florus* lib. IV. c. II, 69. tradunt Petreium Jubæ, dein sibi manus intulisse. Sed de horum morte tanta est scriptorum discrepantia, ut in *Hirtio* nihil ausim mutare. *Seneca* de Provid. cap. II. *Jam* Pe-

cilliorem, Juba Petrejum facile ferro consumpsit: deinde ipse sibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec posset, precibus à servo suo impetravit, ut se interficeret; idque obtinuit.

XCV. P. interim Sitius, pulso exercitu Saburæ 1
præfecti Jubæ, ipsoque interfecto, quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæsarem faceret, forte incidit in Faustum Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Uticam diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant, & erant numero circiter ∞ D. Itaque celeriter 2
nocturno tempore insidiis dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium & Faustum vivos capit cum conjuge & liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus & Afranius interficiuntur. Pompejæ cum Fausti liberis Cæsar incolumitatem, suaque omnia concessit.

XCVI. Scipio interim cum Damasippo, & Torqua- 1
to, & [1] Plætorio Rustiano navibus longis diu multumque jactati, quum Hispaniam peterent, ad Hipponem regium deferuntur, ubi classis P. Sitii per id tem- 2
pus erat: à qua pauciora ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur; [2] ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit.

XCVII.

Petreius & Juba concurrerunt, jacentque alter alterius manu cæsi. Et ab hujus quidem partibus stant *Appianus* lib. II. B. C. pag. 490. ac *Dion* lib. XLIII. pag. 217. At *Sextus Rufus* Breviar. cap. IV. sic loquitur: *Mauros Juba rex tenebat, qui in caussa belli civilis ab Julio Cæsare victus, mortem sibi propria manu conscivit.* Accedit, quod omnes tam MSS. quam editi vulgatam lectionem tueantur, quam etiam in suo Codice invenit *Jul. Celsus*, quem vide pag. 236. *Davies.*

1. *Platorio Rustiano*] Videtur legendum *Platorio Cestiano.* Ita enim est in argenteis denariis. Nisi *Rustiano* retineamus, ut est in vet. Cod. ut sit *Rustius* aliquis in *Platoriam* familiam adoptatus, & ex formula *Rustianus* dictus. Paulo infra legendum: *Ibi Crispo Sallustio Proconsule relicto* &c. nam verba *Populi Romani*, quæ ante vocem penultimam in nonnullis Codd. leguntur, sunt adjecta. *F. Ursin.*

2. *Ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit*] Scipio, as-

1 XCVII. Cæſar interim, Zamæ auctione regia facta, boniſque eorum venditis, qui cives Romani contra populum Rom. arma tulerant, præmiiſque Zamenſibus, qui de rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vectigalibuſque regiis abrogatis, ex regnoque provincia facta, atque ibi Criſpo Saluſtio proconſule cum imperio relicto, ipſe Zama egreſſus Uticam ſe re-
2 cepit. Ibi bonis venditis eorum, qui ſub Juba Petrejoque ordines duxerant, item Thapſitanis HS XX millia, conventui eorum HS XXX millia, Adrumetanis HS XXX, conventui eorum HS L millia, multæ nomine, imponit. Civitates, bonaque eorum ab omni injuria
3 rapiniſque defendit. Leptitanos, quorum ſuperioribus annis Juba bona diripuerat, & ad ſenatum queſti per legatos, atque arbitris à ſenatu datis, ſua receperant, tricies centenis millibus pondo olei in annos ſingulos multat, ideo quod initio per diſſenſionem principum ſocietatem cum Juba inierant, eumque armis, militi-
4 bus, pecunia juverant. Tiſdritanos, propter humilitatem civitatis, certo numero frumenti multat.

1 XCVIII. His rebus geſtis, Idibus Jun. Uticæ claſſem conſcendit, & poſt diem III [1] Carales in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos, quod Naſidium ejuſque claſſem receperant, copiiſque juverant, HS C millibus multat; & pro decumis octavas pendere jubet: bonaque
2 paucorum vendit; & ante diem III Kal. Quinct. naves conſcendit; & à Caralibus ſecundum terram profectus, duodetrigeſimo die, eo quod tempeſtatibus in portubus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

ſecutis eum hoſtibus, gladium per viſcera exegit, ut teſtatur *Florus* lib. IV. cap. II, 68. Vide & *Appianum* lib. II. B. C. p. 491. & *Dionem* lib. XLIII. p. 217. *Davies.*

1. *Carales in Sardiniam pervenit*] MS. *Norvic.* *à Caralis in Sardiniam*, unde reponendum *ad Carales*, vel, pro vetere ſcribendi more, *ad Caralis.* Carales urbs eſt Sardiniæ primaria, quam urbem urbium vocat *Florus* lib. II. cop. VI. *Davies.*

FINIS LIBRI DE BELLO AFRICANO.

A. HIR-

[1]A. HIRTII PANSÆ COMMENTARIORUM DE BELLO HISPANIENSI LIBER UNUS.

SUMMARIUM LIBRI DE BELLO HISPANIENSI.

Præludia magni ad Mundam prœlii fusim & exacte narrata: transfugia, cædes, facinoraque multa utrimque exercita: oppida occupata, spoliata. XXVII. *Totum ad extremum bellum, in Hispania à Cn. & S. Pompejis motum, isto prœlio,* XXXIX. *Cneique morte & Sexti fuga, terminatum.*

I. [2] PHarnace superato, Africa recepta; qui ex iis prœliis cum adolescente Cn. Pompejo profugissent, quum & ulterioris Hispaniæ poti- 1

[1] 1. *A. Hirtii Pansæ*] Nullus fere liber plures ab ævi dentibus cicatrices accepit; eæ tamen æquiore animo sunt ferendæ, quod hic scriptor à superiorum commentariorum elegantia multum recedat; ut enim in iis summus elucent sermonis nitor & nescio quæ συνθέσεως concinnitas: ita in hoc opusculo non solum crebra sunt ἀνανταπόδοτα ac ἀσύντακτα, sed & totum orationis filum hominem ostendit scribendi prorsus imperitum; unde factum, ut hunc libellum non *Hirtio*, sed *Balbo* aut *Oppio* post alios adscripserit *G. J. Vossius* de Hist. Lat. cap. XIII. Nonnulli vero censuerunt fieri non potuisse, ut homo Romanus tam male scriberet, quapropter Afri vel Syri militis esse fœtum arbitratur *Joan. Goduinus*. Immerito quidem: nam licet horrida & incondita sit dictio, adeo tamen pura est ac à barbarie aliena, ut hoc scripto nihil Latinius concipi posse pronunciarit, judex sane idoneus, *Jos. Scaliger* Proleg. in *Manilium* p. 3. *Davies.*

2. *Pharnace superato*] Hæc est ἀνακεφαλαίωσις bellorum, quæ post Alexandrinum gessit Cæsar, ut frustra sint *Joan. Glandorpius* & *Joan. Goduinus*, qui reponunt *Scipione superato*; falluntur etiam interpretes, qui hunc libellum ἀκέφαλον censent. *Idem.*

potitus esset, dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompejus, in fidem uniuscujusque civitatis confugere
2 cœpit. Ita partim precibus, partim vi, bene magna
3 comparata manu, provinciam vastare cœpit. Quibus in rebus nonnullæ civitates sua sponte auxilia mitte-
4 bant: item nonnullæ portas cludebant; ex quibus si qua oppida vi ceperat, quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompejo meritus civis esset, propter pecuniæ magnitudinem [1] aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia [2] latronum
5 largitio fieret. [3] Ita paucis commodis hoste hortato, [1] ma-

1. *Aliqua ei inferebatur caussa*] Alicujus criminis insimulabatur. Sic *inferre crimina* dixit scriptor ad Herennium lib. IV. pag. 36. ed. *Lambin.* ac *inferre controversiam Cicero* de Invent. lib. II. pag. 72. Vide & interpretes ad *Phædri* lib. I. Fab, I, 4. *Davies.*

2. *Latronum largitio fieret*] *Latrones*, teste *Festo*, *eos antiqui dicebant, qui conducti militabant*, ἀπὸ τῆς λατρείας. *At nunc viarum obsessores dicuntur, quod à latere adoriuntur, vel quod latenter insidiantur. Varro* lib. VI. de lingua lat. pag. 74. *Latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regi, atque ad latera habebant ferrum, quos postea à stipatione, stipatores appellarunt, & qui conducebantur mercede. Servius* ad illud *Virgilii* lib. XII. Æneid. vs. 7.

— fixumque latronis
Impavidus frangit telum.

Modo venatoris, inquit, & est Græcum; nam λατρεύειν dicunt obsequi & servire mercede, unde latrones vocantur conducti milites. Moris autem erat ut hos Imperator circum se haberet, & primos mitteret ad omne discrimen. Varro *tamen dicit hoc nomen posse habere etiam Latinam etymologiam, ut latrones dicti sint quasi laterones, quia circum latera Regum sunt, quos nunc satellites vocant, una tamen est significatio licet diversa etymologia.* Plautus *in Pyrgopolinice ostendit, quid sint latrones, dicens*, Rex me Seleucus misit ad conducendos latrones. Hæc *Servius. Plautus* Milite Glor. Act. I. Sc. I, 74.

Nam Rex Seleucus me opere oravit maximo,
Ut sibi latrones cogerem & conscriberem.

Rursum Act. IV. Sc, I, 3.

Nam ego hodie ad Seleucum Regem misi Parasitum meum.
Ut latrones, quos conduxi, hinc ad Seleucum duceret,
Qui ejus regnum tutarentur, mihi dum fieret otium. Brant.

3. *Paucis commodis hoste hortato*] Ob hanc locutionem nostro βαρβαρισμὸν impingit *Joan. Rhellicanus*, & de vitio tam certus est *Joan. Brantius*, ut affirmet nè *Priscianum* quidem hanc mendam posse defendere. Bona verba, quæso. *Apuleius* Metam. lib. IX. pag. 203. *Canes transeuntium viatorum passim morsibus alumnatos laxari, atque in eorum exitium* inhortatos, *immitti præcipit.* Passivam etiam, non minus quam activam, significationem huic verbo competere testatur *A. Gellius* N. A. lib. XV. cap. XIII. Vide & *Ger. Joan. Vossium* de Anal. lib. III. cap. VI. *Davies.*

[1] majores augebantur copiæ: ideoque crebris nunciis in
Italiam miſſis, civitates contrariæ Pompejo auxilia ſibi
depoſtulabant.
II. C. Cæſar dictator III, deſignatus IV, multis iti- 1
neribus ante confectis, quum celeri feſtinatione ad bel-
lum conficiendum [2] in Hiſpaniam veniſſet, legati Cor-
dubenſes, qui à Cn. Pompejo diſceſſerant, Cæſari ob-
viam veniunt: à quibus nunciabatur, *nocturno tempo-* 2
re oppidum Cordubam capi poſſe, quod nec opinantibus ad-
verſariis ejus provincia potitus eſſet, [3] *ſimulque quod tabel-*
larii à Cn. Pompejo diſpoſiti omnibus locis eſſent, qui cer-
tiorem Cn. Pompejum de Cæſaris adventu facerent. Multa 3
præterea veriſimilia proponebant. Quibus rebus addu-
ctus, quos legatos ante exercitui præfecerat, Q. Pe-
dium, & Q. Fabium Maximum, de ſuo adventu facit
certiores, ut, quem ſibi equitatum ex provincia feciſ-
ſent, præſidio mitterent: ad quos celerius, quam ipſi 4
opinati ſunt, appropinquavit, [4] atque, ut ipſe voluit,
equitatum ſibi præſidio habuit.
III. Erat idem temporis Sex. Pompejus frater, qui 1
cum præſidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ
caput eſſe exiſtimabatur: ipſe autem Cn. Pompejus
adoleſcens Ullam oppidum oppugnabat, & fere jam a-
liquot menſibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, co- 2
gnito

1. *Majores augebantur copiæ*] *Joan. Glandorpius* reponit *magis agebantur copiæ*, vel *majores reddebantur*; ſed certiſſimè legendum *majores* cogebantur *copiæ*, quæ phraſis eſt Latiniſſima; niſi forſan, quod ſuſpicor, *ἰδιωτικὸς* ſit hujuſce ſcriptoris Pleonaſmus. *Davies.*

2. *In Hiſpaniam veniſſet*] Sic repoſui ex MS. *Norvic.* & edit. *Steph.* In aliis *in Hiſpaniam conveniſſet*, quod non niſi de duobus pluribuſve dicitur. *Idem.*

3. *Simulque quod tabellarii à Cn. Pompeio diſpoſiti*] Locus eſt mutulus. Ex MS. *Norvic.* omnino legendum *ſimulque tabellarii* capti eſſent, *qui à Cn. Pompeio diſpoſiti omnibus locis erant, ut certiorem* &c. nam mira ſanè fuit ratio, cur Corduba capi poſſet, quod tabellarii eſſent diſpoſiti, qui de Cæſaris adventu Pompeium facerent certiorem, cum hoc non adjumento, ſed certiſſimo fuerit impedimento. *Idem.*

4. *Atque ut ipſe voluit*] Ex Codd. *Ciaccon.* & *Norvic.* ac editt. *Rom. Ven. Beroald.* reſcribendum puto *neque ut ipſe voluit*; quia celerius ad legatos, quam ipſi opinati ſunt, appropinquavit Imperator. *Davies.*

gnito Cæſaris adventu , legati , [1] clam præſidia Cn.
Pompeji, Cæſarem quum adiſſent, petere cœperunt,
3 ut ſibi primo quoque tempore ſubſidium mitteret. Cæ-
ſar eam civitatem omni tempore optime de populo R.
meritam eſſe ſciens, XI cohortes ſecunda vigilia jubet
4 proficiſci , parique equites numero ; quibus præfecit
[2] hominem ejus provinciæ notum, & non parum ſcien-
tem, [3] L. Julium Paciecum: qui quum ad Cn. Pom-
peji præſidia veniſſet; incidit idem temporis, ut tem-
peſtate adverſa vehementique vento afflictaretur. Qua
vi tempeſtatis ita obſcurabatur, ut vix proximum co-
5 gnoſcere poſſet. Cujus incommodum ſummam utilita-
6 tem ipſis præbebat. Ita quum ad locum venerunt, ju-
bet [4] binos equites incedere, & recta per adverſario-
7 rum præſidia ad oppidum contendere: mediiſque ex
præſidiis quum quæreretur, *quieſſent;* unus ex noſtris
reſpondit, [5] *ut ſileat verbum facere: nam id temporis co-
nari*

1. *Clam præſidia*] MS. *Norvic.* clam *præſidio*; editt. *Rom. Ven. Beroald.* clam *præter præſidia*; ſed hæ varietates ex eo ſunt ortæ, quòd Librarii & editores vulgatam lectionem ſe non rectè habuiſſe perperam cenſuerunt. *Plautus* Prol. Amph. vſ. 107. *Is amare occœpit Alcumenam* clam virum. Idem Menæch. Act. I. Sc. II, 43. Clam uxorem *ubi ſepulcrum habeamus* &c. Ac iterum Mil. Glor. Act. I. Sc. I, 34. *Clam matrem ſuam. Terentius* Hec. Act. III. Sc. III, 36. *Clam partus eveniat patrem atque adeo omnes.* Sic etiam locutus eſt *Valerius Maximus* lib. VII. cap. III, 7. *Davies.*

2. *Hominem ejus provinciæ notum*] Gnarum ſeu peritum. *Plautus* Pſeudol. Act. IV. Sc. II, 39. *Novi*, notis *prædicas*, id eſt, ſcientibus. *Nonius Marcellus* pag. 153. ed. Plantin. *Ignota, id eſt, inſcia. Nævius Lycurgo:* Ignotæ iteris ſumus, tute ſcis. *Dictys* Cretenſis lib. VI. cap. VII. Notuſque *adeo ejus domus*, ubi etiam prima vox activè ponitur, ut ineptiat *Joan. Goduinus*, qui noſtrum barbariſmi inſimulat. *Idem.*

3. *L. Junium Paciecum*] Nominatur à *Cicerone* lib. VI. Fam. Sed & in *Valerio Maximo* lib. V. cap. IV. de duobus fratribus Paciecis in Hiſpania natis mentio eſt. Fortaſſe *Cæſar* de Bello Gallico lib. V. cap. XXVII. *Q. Junii ex Hiſpania* mentionem faciens, aliquem ex hac familia intellexit. Legendum autem puto omnibus his in locis *Paciæcus*, quæ ſane familia hodieque in Hiſpania nobiliſſima eſt. *Ald. Manut.*

4. *Binos equites incedere*] Non refertur ad numerum eorum, qui mittebantur, cui enim uſui duo equites poſſent inſervire? aut quomodo prætexi poterat *eos conari ad murum accedere, ut oppidum caperent?* Denotat ſolummodo, duos equites in ſingulis lineis ſeu ordinibus inceſſiſſe. *Davies.*

5. *Ut ſileat verbum facere*] Hic eſt auctoris idiotiſmus, quem cum non caperent Librarii, in MS. *Norvic.*

le-

nari ad murum accedere, ut oppidum capiant; & partim
tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam
præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum 8
ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis
sunt [1] recepti; & pedites, equitesque clamore facto,
dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in
adversariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscien-
tibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui
in iis castris fuissent, se prope captos esse.

IV. Hoc misso ad Ullam præsidio, Cæsar, ut Pom- 1
pejum ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam
contendit: ex quo itinere loricatos viros fortes cum e- 2
quitatu præmisit; qui simul in conspectum oppidi se
dederunt, [2] in equis recipiuntur. Hoc à Cordubensi- 3
bus nequaquam poterat animadverti. Appropinquanti-
bus, ex oppido [3] bene magna multitudo ad equitatum
concidendum quum exisset; loricati, ut supra scripsi-
mus, ex equis descenderunt, & magnum prœlium fe-
cerunt,

legitur *ut sibi liceat verbum facere*, quo fere modo locutus est *Hirtius* Bell. Afric. cap. xxxv. Sed sensus hic adversatur. *Davies.*

1. *Recepti; & pedites equitesque — eruptionem* &c.] Locus maxime depravatus. MS. *Norvic. recepti: & qui ibi remanserunt, clamore facto, eruptionem* &c. MS. Reg. quem sequitur *Joan. Goduinus*, exhibet *recepti pedites. Equites clamore facto dispositi partim ibi remanserunt, & eruptionem* &c. Editt. *Rom. Ven. Beroald. recepti pedites equitesque nocte: sed dispositis partibus oppidani & pedites & equites clamore facto eruptionem* &c. Sic & fere vetus Codex *F. Ursini*. Proxime ad editt. vett. commodo sensu legi possit *recepti pedites equitesque nocte:* & *dispositis partibus* &c. Sed in re tam dubia nihil ῥητῶς potest affirmari. *Idem.*

2. *In equis recipiuntur*] Mendum est, quod ex verbis seqq. emendare licet; cum enim infra legamus *loricati, ut supra scripsimus*, ex equis *descenderunt*, hic legendum *ex equis recipiuntur*. Goduin.

3. *Bene magna multitudo*] Sic hoc libro: *Bene magnum tempus consumpserunt*. Item: *adversarii bene multis vulneribus affecti*, & sæpius. Usurpatum & *M. Tullio*, *Horatio*, aliisque tam oratoribus quam poetis. Imperator quoque *Justinianus* in §. *Pœnales. Instit. de action. Pœnales*, inquit, *actiones bene multas ex sua jurisdictione introduxit*. Cujus contrarium *male* non absimilem sæpe significationem sortitur. *Terentius* Adelph. *Illud rus nulla alia caussa tam male odi. Horatius* lib. I. sat. III.

—— & male laxus
In pede calceus hæret. ——

Rursum:

—— male parvus
Si cui filius est. ——

Brantius.

cerunt, sic ut ex infinita hominum multitudine pauci
4 in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex.
Pompejus litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio
veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse
5 illo venisset. Ita Cn. Pompejus, Ulla prope capta, lit-
teris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter fa-
cere cœpit.
1 V. Cæsar, quum ad flumen Bætim venisset, neque
propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus
corbes plenos dimisit: ita, insuper ponte facto, copias
2 ad castra tripartito transduxit. [1] Tenebant adversus op-
pidum è regione pontis trabes, ut supra scripsimus,
3 bipartito. Huc quum Pompejus cum suis copiis venis-
set, ex adverso pari ratione castra ponit. Cæsar, ut
eum ab oppido commeatuque excluderet, [2] brachium
4 ad pontem ducere cœpit. [3] Pari idem conditione Pom-
pejus. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius
pontem occuparet: ex qua contentione quotidiana mi-
nuta prœlia fiebant, ut modo hi, modo illi superiores
5 discederent. Quæ res quum ad majorem contentionem
venisset, ab utrisque [4] cominus pugna iniqua; dum
cupidius locum student tenere, propter pontem coan-
gu-

1. *Tenebant adversus oppidum è regione pontis trabes, ut supra scripsimus, bipartito*] Nihil supra de trabibus dixit noster, ideoque locus vel mutilus est, vel corruptus. Forte *tendebant*, ut habet ed. *Steph. adversus oppidum è regione pontis*, transisse *ut supra scripsimus, tripertito:* sic enim Cod. *Thuan.* ultimam vocem exhibet. Hæc sane verba à MSS. *Reg.* & *Norvic.* prorsus exulant, ac delenda censet *Joan. Goduinus.* Sed hanc conjecturam evertit id quod sequitur: *Pompeius ex adverso pari ratione castra ponit*, unde patet de modo, quo castra erant posita, hic loci actum fuisse; ac proinde nostræ emendationi non infirmum subest adminiculum. *Davis.*

2. *Brachium ad pontem ducere cœpit*] *Vallum* interdum variare nomen, & *Brachium* appellari docet *Lipsius* lib. II. Poliorc. Dialog. II. Qualia plura colligit observationum libris familiaris noster, vir doctissimus *Andr. Schottus.* Brant.

3. *Pari idem conditione Pompeius*] Omnino legendum *pari item conditione Pompeius.* F. Ursinus.

4. *Cominus pugna iniqua*] Critici variis modis hunc locum tentarunt. *Joan. Glandorpius* legit *commissa pugna iniqua: Pet. Ciacconius* reponit *cominus pugna inita:* sed certissimam emendandi rationem docuit MS. *Norvic.* qui habet *cominus pugna fiebat, in qua dum* &c. Optime. *Davis.*

gustabantur; & fluminis ripis appropinquantes coan-
gustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solum 6
mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumulis ex-
æquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæsar, si
qua conditione posset, adversarios in æquum locum
deducere, & primo quoque tempore de bello decer-
nere.

VI. Quum animadverteret adversarios minime vel- 1
le; [1] quos ideo à via retraxerat, ut in æquum dedu-
ceret; copiis flumen transductis, noctu jubet ignes fie-
ri magnos. Ita firmissimum ejus præsidium Ateguam 2
proficiscitur. Id quum Pompejus ex perfugis rescisset,
[2] ea die per viarum angustias carra complura, multas-
que balistas retraxit, & ad Cordubam se recepit. Cæ- 3
sar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia cir-
cumducere cœpit: cujus rei Pompejo quum nuncius
esset allatus, eo die proficiscitur. Cujus in adventum, 4
præsidii caussa Cæsar complura castella occupavit par-
tim suo equitatu, partim ut [3] pedestris copia in statio-
ne, & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in 5
adventu Pompeji incidit, ut matutino tempore nebu-
la esset crassissima: itaque in illa obscuratione cum ali-
quot cohortibus, & equitum turmis circumcludunt
Cæsaris equites, & concidunt, sic, ut vix in ea cæde
pauci effugerent.

VII. Insequenti nocte castra sua incendit Pompejus, 1
&

1. *Quos ideo à via retraxerat, ut in æquum deduceret*] Reclamantibus omnibus, quos viderim, libris, lego: *quos ideo ab Ulia retraxerat*. Nam *Cn. Pompeius* Uliam oppugnabat, à cujus oppugnatione fratris litteris revocatus erat, ut sibi subsidium ferret, idque eo consilio *Cæsar* fecerat, ut eum in æquum locum deduceret, ubi pari conditione bellum geri posset; nam Uliam in edito monte sitam fuisse refert *Hirtius* de Bello Alexand. *Ciacc.*

2. *Ea die per viarum angustias*] Editt. *Rom. Ven.* corrupte repræsentant, *ea die nactus facultatem & angustias*; male etiam *Beroald. ea die nactus facultatem per viarum angustias*. MS. *Norvic.* exhibet *per viarum difficultatem & angustias*, quæ sana ac sincera est lectio. *Davies.*

3. *Pedestris copia — possent*] Sic recte MS. *Norvic.*. Vide not. ad lib. I. B. C, cap. XLV. & lib. II. cap. VI. In editt. *pedestres copia*. *Idem.*

& trans flumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam & Ucubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceterisque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem, vineasque age-
2 re instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitia dividuntur Salso flumine; proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint cir-
3 citer passuum duo millia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompejus in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio ve-
4 nire. Aquilas habuit, & signa XIII legionum: sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ à Trebonio transfugerant, & una facta ex coloniis, quæ fuerunt in his regionibus;
5 quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquæ ex fugitivis auxiliares consistebant: nam de levi armatura, & equitatu, longe & virtute & numero nostri erant superiores.

1 VIII. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompejus; quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea: nam fere totius ulterioris Hispaniæ regio propter terræ fecunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, & non minus co-
2 piosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursiones omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribusque, & munitionibus retinentur, [1] si-
3 cut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur: simulque in his habent speculas, &, propter altitudinem,
4 longe lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars ejus provinciæ montibus fere munita, & natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus adscensus-
5 que habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci distinentur, ut civitates Hispaniæ non facile ab hostibus

1. *Sicut in Africa, rudere*] Legendum ex editt. *Rom. Ven. Beroald.* Et *sicut in Africa rudere* &c. Adi lib. de Bell. Alex. cap. 1. *Davies.*

ſtibus capiantur. [1] Quod in hoc contigit bello: nam 6
ubi inter Ateguam, & Ucubim, quæ oppida ſupra ſunt ſcripta, Pompejus habuit caſtra conſtituta, in conſpectu duorum oppidorum, ab ſuis caſtris circiter millia paſſuum IV grumus eſt excellens natura, qui appellatur Caſtra Poſthumiana: ibi præſidii cauſſa caſtellum Cæſar habuit conſtitutum.

IX. Pompejus, qui eodem jugo tegebatur loci na- 1
tura; & quod remotum erat à caſtris Cæſaris, animadvertebat loci difficultatem, &, quod flumine Salſo intercludebatur, non eſſe commiſſurum Cæſarem, ut in tanta loci difficultate [2] ad ſubſidium ſubmittendum
ſe mitteret. Iſta fretus opinione, tertia vigilia profe- 2
ctus caſtellum oppugnare [3] cœpit, ut laborantibus ſuccurreret.
Noſtri, quum appropinquaſſent, clamore re- 3
pentino, telorumque multitudine jactus facere cœperunt, uti magnam partem hominum vulneribus afficerent.
Quo peracto, quum ex caſtello repugnare cœpiſ- 4
ſent, & majoribus caſtris Cæſari nuncius eſſet allatus,
cum III legionibus eſt profectus: & quum ad eos ap- 5
propinquaſſet, fuga perterriti multi ſunt interfecti, complures capti: [4] in quibus multi præterea armis exuti

1. *Quod in hoc contigit bello*] MS. *Norvic.* *idque in hoc contigit bello*: ſed legendum cum editt. *Rom. Beroald.* *id quod in hoc contigit bello*; ſic enim loqui amat noſter. Vide quæ notavimus ad lib. III. B. C. cap. XLIV. *Davies.*

2. *Ad ſubſidium ſubmittendum ſe mitteret*] Sic quidem edit. *Beroald.* ac ita etiamnum loquuntur Galli. *Rom.* & *Ven.* exhibent *ad ſubſidium* committendum *ſe mitteret*. In MS. *Norvic.* legitur *ad ſubſidium veniret*, quæ ſane phraſis eſt magis uſitata, hoc tamen non impedit, quo minus hic ab emendatore profectam arbitrer. *Idem.*

3. *Cœpit, ut laborantibus ſuccurreret*] Manifeſto abſurda eſt hæc lectio, nec enim Pompeius laborantibus Cæſarianis ſuccurrendum putavit. Omnino, mutata diſtinctione, reſcribendum *oppugnare cœpit. Ut laborantibus ſuccurrerent, noſtri quum appropinquaſſent* &c. quemadmodum ante me conjecit *Joan. Glandorpius*. Ineptit *Joan. Goduinus*, cui poſt ultimam vocem *Cæſar* videtur intelligendus. *Idem.*

4. *In quibus*] Edit. *Beroald.* duabus vocibus additis, repræſentat *in quibus duo millia*; at, præterquam quod alii omnes Codd. adverſantur, major eſt numerus quam ut huc conveniat: proinde cum MS. *Norvic.* priorem etiam verborum bigam delendam arbitror, quippe quæ omnino vacent. *Idem.*

uti fugerunt; quorum ſcuta ſunt relata LXXX.
1 X. Inſequenti luce Arguetius ex Italia cum equita-
tu venit: is ſigna Saguntinorum retulit V, quæ ab op-
2 pidanis cepit. Suo loco præteritus eſt, quod equites
3 ex Italia cum Aſprenate ad Cæſarem veniſſent. Ea no-
ćte Pompejus caſtra incendit, & ad Cordubam verſus
4 iter facere cœpit. Rex nomine Indo, qui cum equita-
tu ſuas copias adduxerat, dum cupidius agmen adver-
ſariorum inſequitur, à vernaculis legionariis exceptus
eſt, & interfećtus.
1 XI. Poſtero die equites noſtri longius ad Cordubam
verſus perſecuti ſunt eos, qui commeatus ad caſtra
Pompeji ex oppido portabant, ex iis capti L cum ju-
2 mentis ad noſtra addućti ſunt caſtra. Eodem die Q.
Marcius tribunus mil. qui fuiſſet Pompeji, ad nos trans-
fugit: & noćtis tertia vigilia in oppido acerrime pugna-
tum eſt; ignemque multum miſerunt; [1] ſic ut & o-
mne genus, quibus ignis per jaćtus ſolitus eſt mitti.
3 Hoc præterito tempore, C. Fundanius eques Rom. ex
caſtris adverſariorum ad nos transfugit.
1 XII. Poſtero die ex legione vernacula milites ſunt
capti ab equitibus noſtris duo, qui dixerunt ſe ſervos
2 eſſe: quum venirent, cogniti ſunt à militibus, qui an-
tea cum Fabio & Pedio fuerant, & à Trebonio trans-
fugerant. Eis ad ignoſcendum nulla eſt data facultas,
3 & à militibus noſtris interfećti ſunt. [2] Eodem tempo-
re capti tabellarii, qui à Corduba ad Pompejum miſſi
erant,

1. *Sic ut & omne genus, quibus ignis per jactus ſolitus eſt mitti*] Addita vocula, ex MS. *Norvic.* reſcribendum *ſolitus eſt mitti, exerceretur*, alioquin hiulca eſt oratio. De inſtrumentis quibus ignis jaci ſolitus eſt, adiri poterit *Juſt. Lipſius* Poliorc. lib. V. Dial. II, & V. *Davies.*

1. *Eodem tempore capti tabellarii*] MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *idem temporis*, quod à nuperis mutari non debuit. Noſter ſupra cap. III. *Erat* idem temporis *Sext. Pompeius frater.* Ac iterum: *Incidit* idem temporis. Nec aliter cap. XX. *Idemque temporis centuriones loricati*, ita enim ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* repoſui, cum in vulgg. *eodemque tempore* legeretur. Vide & cap. XIII. *Idem.*

erant, perperamque ad caſtra noſtra pervenerant, præ-
ciſis manibus miſſi ſunt facti. Pari conſuetudine, vigi- 4
lia ſecunda, ex oppido ignem multum, telorumque
multitudinem jactando, bene magnum tempus con-
ſumpſerunt, compluresque vulneribus affecerunt. Præ- 5
terito noctis tempore, eruptionem in legionem ſextam
fecerunt, quum in opere noſtri diſtenti eſſent, acri-
terque pugnare cœperunt: quorum vis repreſſa à no-
ſtris, etſi oppidani ſuperiore loco defendebantur. [1] L 6
quum eruptionem facere cœpiſſent, [2] tamen virtute
militum noſtrorum, etſi inferiore loco premebantur,
tamen repulſi adverſarii bene multis vulneribus affecti
in oppidum ſe contulerunt.

XIII. Poſtero die Pompejus ex caſtris ſuis [3] bra- 1
chium cœpit ad flumen Salſum facere: & quum noſtri
equites pauci in ſtatione fuiſſent à pluribus reperti, de
ſtatione ſunt dejecti, & occiſi tres. Eo die A. Valgius 2
ſenatoris filius, cujus frater in caſtris Pompeji fuiſſet,
omnibus ſuis rebus relictis, equum conſcendit, & fu-
git. Speculator de legione ſecunda Pompejana captus à
militibus, & interfectus eſt. Idem temporis [4] glans miſ- 3
ſa

1. L *quum* &c.] Legendum ex MS. *Norvic. hi quum* &c. nam facilis eſt in his rebus confuſio. Sic Bell. Afric. cap. LXXXVII. ubi in vulgg. eſt *eorum caſtra* ii equites *adorti*; MS. *Norvic.* & vett. editi repræſentant L *equites*. Davies.

2. *Tamen virtute militum noſtrorum, etſi inferiore loco premebantur, tamen repulſi adverſarii*] MSS. & editi omnes *tamen virtute militum noſtrorum*, qui *etſi* &c. ſed pronomen induximus, quippe quod manifeſto abundet, & ea certe minor eſt mutatio, quàm *Scaligerana*, pro qua, tribus vocibus deletis, legendum eſſet *tamen virtute militum noſtrorum, etſi inferiore loco premebantur, repulſi, bene multis* &c. Illud *tamen*, quod locum poſteriorem obtinet, ſignificat *tandem*, qua de re diximus ad lib. VIII. B. G. cap. XIX. *Davies.*

3. *Brachium cœpit ad flumen Salſum facere*] MS. *Norvic.* pro voce ultima repræſentat *ducere*, ac ita loqui amat noſter. Sic ſupra cap. V. *Brachium ad pontem ducere cœpit.* Infra cap. XXIII. *Brachium ad flumen Salſum ducere cœpit*; nec aliter paſſim ſcriptores optimi *Idem.*

4. *Glans miſſa eſt inſcripta*] Nota *glandium* genus, quibus inſcribi ſolet, & ſic ad hoſtem mitti. Infra paullo: *Indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendum compararentur.* Tangit *Lipſius* lib. IV. Poliorc. Dialog. II. Sic Philippus Macedonum Rex, ad Methonam à ſe obſeſſam amiſſo oculo, ſagittæ no-
men

ſa eſt inſcripta; *quo die ad oppidum capiendum accede-*
4 *rent, ſeſe ſcutum eſſe poſiturum.* Qua ſpe nonnulli, dum ſine periculo murum adſcendere, & oppidum potiri poſſe ſe ſperarent, poſtero die ad murum opus facere cœperunt, & bene magna prioris muri pars dejecta eſt.
5 Quo facto ab oppidanis, ac ſi ſuarum partium eſſent, conſervati, miſſos facere loricatos, quique præſidii cauſſa præpoſiti oppido à Pompejo eſſent, orabant. Quibus reſpondit Cæſar, *ſe conditiones dare, non acci-*
6 *pere, conſueviſſe.* Qui quum in oppidum reverſi eſſent, relato reſponſo, clamore ſublato, omni genere telorum
7 emiſſo, pugnare pro muro toto cœperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in caſtris noſtris eſſent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die eſſent
8 facturi. Ita, corona circumdata, pugnatum eſt aliquamdiu vehementiſſime, ſimulque baliſta miſſa à noſtris turrem dejecit: qua adverſariorum, qui in ea turre fuerant, V dejecti ſunt, & puer, qui baliſtam ſolitus erat obſervare.

1 XIV. Eo præterito tempore, Pompejus trans flumen Salſum caſtellum conſtituit: neque à noſtris prohibitus, [1] falſaque illa opinione gloriatus eſt, quod pro-
2 pe in noſtris partibus locum tenuiſſet. Item inſequenti die eadem conſuetudine dum longius proſequitur, quo loco equites noſtri ſtationem habuerant, aliquot turmæ cum levi armatura, impetu facto, loco ſunt dejectæ, & propter paucitatem noſtrorum equitum, [2] ſimulque levi armatura inter turmas adverſariorum protritæ. Hoc

men Aſteris, qui miſerat, inſcriptum repperit, ut annotavit copioſe ex antiquis ſcriptoribus doctiſſimus *Andreas Schottus* in vitis comparatis *Ariſtotelis* ac *Demoſthenis* ad Olymp. CVI. an. IV. *Brant.*

1. *Falſaque illa opinione*] Ex MS. *Norv.* reponendum *falſa illa opinione*, nam delenda eſt particula copulans, quippe quæ ſenſum turbat. *Davies.*

2. *Simulque levi armatura*] *Joan. Glandorpio* legendum videtur *ſimulque levis armaturæ*. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *ſimulque cum levi armatura*; rectius MS. *Norvic. ſimul cum levi armatura*, ac ita reſcribendum. *Davies.*

Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: 3
& majore Pompejani exsultabant gloria, longius quod
nostris cedentibus prosequi cœpissent. Qui quum ali- 4
quo loco à nostris recepti essent, ut consuessent, ex si-
mili virtute clamore facto, aversati sunt prœlium facere.

XV. Fere apud exercitus hæc est equestris prœlii 1
consuetudo; quum eques ad dimicandum, dimisso e-
quo, cum pedite progreditur, nequaquam par habe-
tur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites 2
ex levi armatura lecti ad pugnam, equitibus nostris nec
opinantibus venissent; idque in prælio animadversum
esset; complures equites descenderunt. Ita exiguo tem- 3
pore eques pedestre; pedes equestre prœlium facere
cœpit, usque eo, ut cædem proxime a vallo fecerint;
in quo prœlio adversariorum ceciderunt CXXIII. com- 4
pluresque armis exuti, multi vulneribus affecti in ca-
stra sunt redacti: nostri ceciderunt III. saucii XII pe- 5
dites & equites V. Ejus diei insequenti tempore pristi-
na consuetudine pro muro pugnari cœptum est. Quum 6
bene magnam multitudinem telorum, ignemque no-
stris defendentibus injecissent, nefandum crudelissi-
mumque facinus sunt aggressi, in conspectuque nostro
hospites, qui in oppido erant, jugulare, & de muro
præcipites mittere cœperunt, sicut apud barbaros:
quod post hominum memoriam numquam est factum.

XVI. Hujus diei extremo tempore à Pompejanis 1
clam ad nostros tabellarius est missus, ut ea nocte tur-
res aggeremque incenderent, & III vigilia eruptio-
nem facerent. Ita igne telorumque multitudine jacta, 2
quum bene magnam partem muri consumpsissent, por-
tam, quæ è regione & in conspectu Pompeji castro-
rum fuerat, aperuerunt, copiæque totæ eruptionem
fecerunt, secumque extulerunt [1] calcatas ad fossas com-
plen-

1. *Calcatas ad fossas complendas*] MS. *Thuan.* & edit *Rom.* *culcatas*: MS. *Norv.* *cultatas*, unde forsan legi possit *culcitas*, cujus diminutivum *culcitula*, licet in aliis sit *culticula*. notante *Festo*, *fusticulus quidam*

certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendum
5 popararentur. Ita, litteris acceptis, quum in oppidum reverſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugæ nunciarunt quam Pompejus concionem habuiſſet: *quoniam oppido ſubſidio non poſſet venire, noctu ex adverſariorum conſpectu ſe deducerent ad mare verſum:* unum reſpondiſſe, *ut* [1] *potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent:* tum, qui ita locutus eſſet, ju-
6 gulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehenſi, qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Cæſar oppidanis objecit, &, qui vitam ſibi peteret, juſſit tur-
7 rem ligneam oppidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum: quod difficile erat fa-
8 ctu, ut eam turrem ſine periculo quis incenderet. [2] Ita ** facturus de ligno quum propius acceſſiſſet, ab oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nunciavit, Pompejum, & Labienum, de jugulatione oppidanorum indignatos eſſe.

1 XIX. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, [3] ab imo vitium
2 fecit, uſque ad tabulatum ſecundum & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim noſtram, ut ſuperiorem, incenderunt: idcirco quod
3 ventum oppidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce materfamilias de muro ſe dejecit, & ad nos tranſiliit, dixitque [4] ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, ut

1. *Potius — jugulatum*] MS. *Norv.* exhibet *potius ad dimicandum* deſcenderet, *quam ſignum fugæ* oſtenderet; eum, *qui ita locutus eſſet, jugulatum.* Ad vocem ultimam quod attinet, melius, ut opinor & rectius *Davies.*

2. *Ita ** facturus de ligno*] Lacuna antiqua. MSS. duo *Thuan.* (ut & MS. *Norv.*) habent *ita fune crure de ligno*, unde lego *ita fune crure deligato:* ne enim in urbem fugeret, longo fune Cæſariani crus vinxerant. *Goduin.*

3. *Ab imo vitium fecit*] Ædificium *vitium facere* dicunt Juriſconſulti cum ruinam minatur. l. XXVIII. §. ult. & l. XXX. D. locati. *Brant.*

4. *Se cum familia*] Ita hæc refert *Jul. Celſus* vit. Cæſ. p. 241. *Matrona è muro deſiliens dixit ſe cum* ancilla *ſua ſtatuiſſe transfugere*; legit igitur in noſtro *ſe cum famula* &c. licet

ut una transfugerent ad Cæsarem; illam oppressam & jugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro 4
sunt dejectæ, in quibus scriptum est inventum: [1] *L. Minutius Cæsari: Si mihi vitam tribuis, quoniam à Cn. Pompejo sum desertus, qualem me illi præstiti, tali virtute & constantia futurum me in te esse præstabo.* Eodem tem- 5
pore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt, si sibi vitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros. Quibus respondit, *se* 6
Cæsarem esse, fidemque præstiturum. Ita ante diem XI Kalend. Martii oppido potitus Imperator est appellatus.

XX. Et Pompejus, ex perfugis quum deditionem 1
oppidi factam esse scisset, castra movit Ucubim versus: [2] sed circum ea loca castella disposuit, & munitionibus se continere cœpit. Cæsar movit, & propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatus 2
unus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nunciavit, Pompejum oppidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores. [3] Hoc præterito tempore, in 3
oppido, quod fuit captum, servus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstravimus, dominum jugulasse: is vivus est combustus. Idemque temporis cen- 4
turiones loricati IIX ad Cæsarem transfugerunt ex legione

cet enim *familia* de pluribus servis dicatur, unicus eo nomine non designatur. Vide Tit. de verb. signif. §. XL. *Davies.*

1. *L. Minucius*] Codex *Fulvii Ursini*, *L. Munatius*. *Dio* lib. XLIII. pag. 230. & *Valerius Maximus* lib. IX. cap. II. licet *Flaccus* ab altero cognominetur, ab altero *Plancus*, ut supra lib. de bell. Alexand. cap. LII. *Ciaccon.*

2. *Sed circum ea loca*] Discretiva conjunctio huc non convenit. Scribe ex MS. *Norvic.* *& circum ea loca*, quod etiam *Joan. Glandorpio* ex conjectura placuit. *Davies.*

3. *Hoc præterito tempore*] Non necesse est, ut cum *Joan. Glandorpio* eumque secuto *Joan. Goduino* reponamus *hoc præterea tempore*; nam (præterquam quod phrasis altera nostro est usitatissima. Vide supra capp. XI, & XIV.) redit auctor ad id quod accidit, oppido in deditionem recepto. *Idem.*

gione vernacula, & equites nostri cum adversariorum
equitibus congressi sunt, & saucii aliquot occiderunt
5 ex levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi
III, & unus ex legione vernacula. Servi sunt in cru-
cem sublati, [1] militibus cervices abscissæ.
1 XXI. Postero die equites cum levi armatura ex ad-
2 versariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tem-
pore circiter XI equites ad aquatores nostros excucur-
rerunt: nonnullos interfecerunt, item alios vivos ab-
3 duxerunt. Ex equitibus capti sunt equites IIX. Inse-
quenti die Pompejus securi percussit homines LXXIV,
qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ. Reliquos
in oppidum jussit deduci, ex quibus effugerunt CXX,
& ad Cæsarem venerunt.
1 XXII. Hoc præterito tempore, qui in oppido Ate-
gua [1] Bursavolenses capti sunt, legati profecti sunt
cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus referrent,
quid sperarent de Cn. Pompejo, quum viderent hospi-
tes jugulari: præterea multa scelera ab iis fieri, qui
2 præsidii caussa ab his reciperentur. Qui quum ad op-
pidum venissent, nostri, qui fuissent equites Rom. &
senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præter-
3 quam qui ejus civitatis fuissent. Quorum responsis ul-
tro citroque acceptis, & redditis, quum ad nostros se
reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de præsi-
dio insecuti, ex aversione legatos jugularunt. Duo re-
liqui,

1. *Militibus cervices abscissæ*] At unus tantum captus est miles. Reponendum igitur ex editt. *Rom. Ven. Beroald. militi cervices abscissæ*, more antiquo, quo *cervices* pluraliter tantum efferebant. *Quintilianus* Instit. Orat. lib. VIII. cap. III. pag. 392. ed. Oxon. Cervicem *videtur Hortensius primus dixisse, nam vett. pluraliter appellabant.* In eandem sententiam dixit *Varro* L. L. lib. VII. p. 87. & lib. IX. p. 142. Sic etiam loquuntur boni auctores. Scriptor ad Herennium lib. III. cap. XV. *Si erit in demonstratione sermo, paululum corpus à cervicibus demittemus.* Vide & *Terentium* Heaut. Act. II. Sc. II, 131. *Davies.*

1. *Bursavolenses*] V. C. *Bursavonenses.* Lego *Ursaonenses*, nam id oppidum inferius dicitur *Ursao*, & *Plinio* lib. III. cap. I. *Urso*; sed *Ursao* apud eum potius legerem. *Ciaccon.*

liqui, qui ex eis fugerunt, Cæsari rem gestam detu-
lerunt, [1] & speculatores ad oppidum Ateguam mise-
runt. Qui quum certum comperissent [2] legatorum re- 4
sponsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab
oppidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulasset,
lapidare, & ei manus intentare cœperunt: illius opera
se perisse. Ita vix periculo liberatus petiit ab oppidanis, 5
ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci: illi se sa-
tisfacturum. Potestate data, quum inde esset profectus, 6
præsidio comparato, quum bene magnam manum fe-
cisset; & nocturno tempore per fallaciam in oppidum
esset receptus, jugulationem magnam facit: principi-
bus, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, [3] oppi-
dum in suam potestatem recipit. Hoc præterito tem- 7
pore, servi transfugæ nunciaverunt, [4] oppidanorum
bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, nisi
discinctum: [5] iccirco quod ex quo die oppidum Ate- 8
gua

1. *Et speculatores*] Oratio caret nominativo. Proinde non invitus legerim: *Ursaonenses vero speculatores miserunt* &c. *Glandorp.*

2. *Legatorum responsa ita esse gesta*] *Joan. Glandorpio* legendum videtur *juxta legatorum responsa omnia ita esse gesta*; *Jos.* autem *Scaliger*, eumque secutus *Joan. Goduinus* duas primas voces ex interpretatione natas arbitrantur. Potius scribendum existimarim *legatorum responso*, quæ minima est mutatio, ex eâ tamen sensus commodus exsurgit. *Davies.*

3. *Oppidum in suam potestatem recipit*] Sic restitui ex MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* nam in vulgg. *recepit.* Scio equidem in verbis eadem *tempora* non semper esse conjuncta. *Virgilius* Æn. II, 12.

Quamquam animus meminisse horret, *luctuque* refugit.

Ad quem locum *Servius* ita notat: *Propter metrum, pro præsenti præteritum posuit. Silius* Italicus lib. VI, 265.

——Torsi *telum, atque ingentia velox*
In memet sævi serpentis prœlia verto;

ubi tempora, κακοφωνίας vitandæ causâ, mutavit. Quoniam igitur id perraro factum, & præcipuè quidem à Poëtis, nos veteribus Codd. nixi, χρόνων discrepantiam hic & alibi sustulimus. *Davies.*

4. *Oppidanorum bona vendere, nè cui* &c.] MS. *Norvic.* exhibet *oppidanorum bona vendi, nè cui* &c. Legendum puto *oppidanorum bona vendi, nec cui extra vallum licere exire, nisi discincto*, seu laxis vestibus, quod ut parum virile, ita inter pœnas militares numeratum. Vide *Just. Lipsium* Mil. Rom. lib. V. Dial. XVIII. pag. 389. *Idem.*

5. *Iccirco quod*] Ultima vox prorsus est otiosa, quarè vel delenda ex fide editionum *Rom. Ven. Beroald.* vel potius legendum *idcircoque*, ut habet ed. *Rob. Stephani* A. D. 1544. *Idem.*

gua esset captum, metu conterritos complures profu-
gere in Bethuriam, neque sibi ullam spem victoriæ
propositam habere; ut si quis ex nostris transfugerit,
in levem armaturam conjici, eumque [1] non amplius
XVI accipere.

1 XXIII. Insequenti tempore Cæsar castris castra con-
tulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic
dum in opere nostri distenti essent, complures ex supe-
2 riore loco adversariorum decucurrerunt: [2] nec deti-
nentibus * nostris, multis telis injectis, complures vul-
3 neribus affecere. Hic tamen, ut ait Ennius, *nostri ces-
sere parumper*. Itaque, præter consuetudinem, quum
à nostris animadversum esset cedere, centuriones ex le-
4 gione V flumen transgressi duo restituerunt aciem; a-
criterque eximia virtute plures quum agerent; ex su-
periore loco multitudine telorum alter eorum conci-
5 dit. Ita, quum is compar prœlium facere cœpisset, &
quum undique se circumveniri [3] animum advertisset,
6 parumper ingressus pedem offendit. Hujus conciden-
tis viri casu passim audito, quum complures adversa-
riorum concursum facerent, equites nostri transgressi
interiore loco adversarios ad vallum agere cœperunt.
7 Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cæ-
dem facere, & turmis, & levi armatura sunt interclu-
si: quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti es-
sent; nam & munitione præsidii ita coangustabantur,
[1] ut

1. *Non amplius* XVI] Non est dubium, quin in bellis civilibus plus numeratum sit militi, quam in aliis expeditionibus, aut pacis tempore, cum juxta leges & præscripta majorum teneretur exercitus. Certe sub *Tiberio*, composita Repub. non nisi *decem asses* in diem solitos accipere milites, tradit gravis auctor *Cornelius Tacitus*. Apparet autem *Pompeium* per ambitionem, & quia partibus suis sic conducebat, duplum, id est, *vicenos asses*, numerasse. Porro levi armaturæ & transfugis, quod ii pro justis militibus non haberentur, nec in legione militarent, tantum dedisse *asses sedecim*. Glandorp.

2. *Nec detinentibus * nostris*] Legendum, *desinentibus*, ut intelligas in opere perstitisse. *Idem*.

3. *Animum advertisset*] Ita MS. *Norvic.* In vulgatis erat *animadvertisset*. Davies.

[1] ut equites ſpatio interclufo vix ſe defendere poſſent. Ex his utroque genere pugnæ complures ſunt vulne- 8
ribus affecti, in quis etiam [2] Clodius Aquitius: inter quos ita cominus eſt pugnatum, ut ex noſtris, præter II centuriones, ſit nemo deſideratus, gloria ſe efferentes.

XXIV. Poſtero die ab Soricaria utræque convene- 1
re copiæ. Noſtri brachia ducere cœperunt. Pompejus, 2
quum animadverteret, caſtello ſe excludi Aſpavia, quod ab Ucubi millia paſſuum V diſtat, hæc res neceſ-
ſario vocabat, ut ad dimicandum deſcenderet: neque 3
tamen æquo loco ſui poteſtatem faciebat, ſed ex grumo excelſum tumulum capiebat, uſque eo, ut neceſ-
ſario cogeretur iniquum locum ſubire. Quo facto, 4
quum utrorumque copiæ tumulum excellentem petiſſent, prohibiti à noſtris ſunt, [3] dejectique planitie: quæ res ſecundum noſtris efficiebat prœlium. Undi- 5
que autem cedentibus adverſariis, noſtri magna in cæde

1. *Ut equites ſpatio interclufo vix ſe defendere poſſent*] Legendum ex MS. *Norvic.* & editt. *Ven. Beroald.* *ut eques ſpatio interclufo vix ſe defendere poſſet*, quod elegantius eſt, quam fert Librariorum captus. *Davies.*

2. *Clodius Aquitius*] Pariſienſes, *Clodius Arquitius.* Fecit hæc varietas, ut de mendo cogitarem. Qua in ſuſpicione cum eſſem, reperi in antiquis marmoribus, *Avitum* cognomen eſſe Clodiorum. Nihil igitur dubito, quin ita hoc loco emendandum ſit.

Romæ, in domo Cæſia.
D. M.
CLODIÆ
AVITÆ
HEREDES
EX. TESTAMENTO
In ædibus Arberinorum.
D. M.
TI. CLAVDIO
FELICI. PATRI. ET
CLAVDIÆ
PRIVATÆ. MATRI
TI. CLAVDIVS. AVITUS
FILIVS. OPTIMVS
PARENTIBVS.

Cum vero hoc cognomen non admodum frequens apud veteres ſit, inde factum eſt, ut mendoſe quandoque ſcriptum reperiatur. *Ald. Manut.*

3. *Dejectique planitie*] *Joan. Glandorpius*, & *Joan. Goduinus* reponunt *dejectique in planitiem*; ſed ſcribendum *dejectique planitiæ*, quod idem eſt ac *in planitiem*. *Virgilius* Æn. V, 451.

It clamor cælo —

Noſter hujuſce libri cap. XVI. *Multiſque vulneribus affectos* oppido *repreſſerunt.* Sic & cap. XIII. ex MS. *Norvic.* legerim *quum* oppido *revertiſſent*, ubi in vulgg. *quum in oppidum reverſi eſſent*; nam paullò infrequentiores loquendi formulas ſemper mutarunt Librarii. *Davies.*

de versabantur: quibus mons, non virtus, saluti fuit:
quo subsidio tunc, nisi advesperasset, à paucioribus
6 nostris omni auxilio privati essent: nam ceciderunt ex
levi armatura CCCXXIV: ex legionariis CXXXIIX: præ-
terquam quorum arma & spolia sunt allata. Ita pridie
II centurionum interitio hac adversariorum pœna est
litata.

1 XXV. Insequenti die, pari consuetudine quum ad
eundem locum ejus præsidium venisset, pristino illo
suo utebantur instituto: nam præter equites nullo lo-
2 co æquo se committere audebant. Quum nostri in ope-
re essent, equitum copiæ concursus facere cœperunt;
simulque vociferantibus legionariis, quum locum effla-
gitarent, ut consueti insequi existimare possent, se pa-
ratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili con-
valle bene longe sunt egressi, & planitia iniquiore lo-
3 co constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congredi-
endum in æquum locum non sunt ausi descendere, præ-
ter unum Antistium Turpionem, qui fidens viribus,
ex adversariis sibi parem esse neminem [1] cogitare cœ-
pit; [2] hic, ut fertur, Achillis Memnonisque congres-
4 sus. Q. Pompejus Niger, eques Romanus Italicensis,
5 ex acie nostra ad congrediendum progressus est. Quo-
niam ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab
6 opere ad spectandum, acies sunt dispositæ: nam inter
bel-

1. *Cogitare cœpit*] MS. *Norvic.* *agitare cœpit*, quæ rarior est locutio, ac proinde recipienda. *Curtius* lib. VI. cap. IV, 9. Agitasse *Darium*, *custodiam corporis sui, contra jus fasque, peregrino militi tradere.* *Plinius* Pan. cap. IV. *Sæpe ego mecum, P. C. tacitus* agitavi. Vide & *Livium* l. XXI. cap. XXVI. *Davies.*

1. *Hic, ut fertur, Achillis Memnonisque congressus. Q. Pompeius Niger* &c.] MS. *Norvic.* exhibet *hic, ut fertur, Achillis Memnonisque congressus. Contra quem Pompeius Niger* &c. unde, ut sensus eliciatur, transpositis sententiis, legendum *agitare cœpit; contra quem Pompeius Niger* — *ad congrediendum progressus. Hic, ut fertur, Achillis Memnonisque congressus*; quo proverbio pugnam inter fortissimos institutam denotari existimo, Memnon enim, licet tandem ab Achille trucidatus, maximarum virium summique animi fuisse perhibetur à *Quinto Smyrnæo*, qui hoc prœlium fusè & eleganter describit lib. II. Iliad. vs. 395. seqq. *Idem.*

bellatores principes dubia erat posita victoria, ut pro-
pe videretur finem bellandi duorum dirimere pugna.
Ita avidi cupidique suarum [1] quisque partium, * ex-
pertorum virorum fautorumque voluntas habebatur.
Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in plani- 7
tiem se contulissent, scutorumque laudis insignis præ-
fulgens opus cœlatum, quorum * pugna esset prope
profecto dirempta, nisi propter equitum * concessum,
ut supra demonstravimus, levis armatura præsidii caus-
sa non longe ab opere castrorum constitisset. Ut no- 8
stros equites in receptu, dum ad castra redeunt, ad-
versarii cupidius sunt insecuti, universi, clamore fa-
cto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in
fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt.

XXVI. Cæsar, ob virtutem, turmæ Cassianæ do- 1
navit millia XIII, & præfecto torques aureos II, &
levi armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. 2
Flavius, & A. Trebellius equites Romani Astenses
[2] argento prope tecti equites ad Cæsarem transfuge-
runt: qui nunciaverunt equites Romanos conjurasse 3
omnes, qui in castris Pompeji essent, ut transitionem
facerent: servi indicio omnes in custodiam esse conje-
ctos, è quibus, occasione capta, se transfugisse. Item 4
hoc die litteræ sunt deprehensæ, quas mittebat Ursao-
nem Cn. Pompejus: [3] *S. V. G. E. V. Etsi, prout nostra* 5
fe-

1. *Quisque partium, * expertorum virorum —— nisi propter equitum * concessum*] Hæc omnia adeo sunt corrupta & mutila, ut *dæmonium* sit, non homo, qui ex iis sensum aliquem possit extundere. Quod solum possum, variantes lectiones exhibebo. MS. *Norvic. Quisque ex partium virorum, fatuorumque voluntate habebantur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorum laudis insignia præfulgens opus cœlatum, quorum pugna esset profecto directa, nisi propter equitum consensum*: nihilo quidem sanius, quam vulgg. à quibus editt. *Rom. Ven. Beroald.* non abeunt. *Davies.*

2. *Argento prope tecti equites*] *Joan. Glandorpius* reponit *argento prope tectis equis*; sed ex MS. *Norvic.* legendum *argento prope tecti equos*, qui notissimus est Hellenismus. Non interim sum nescius, *equites* pro *equis* poni posse. Vide quæ notavit vir clarissimus *Janus Broukhusius* ad *Propertii* lib. IV. Eleg. III, 38. Id tamen hic loci durissimum videtur, eandem enim vocem diverso sensu paullo ante adhibuit noster. *Idem.*

3. *S. V. G. E. V.*] Hæ litteræ denotant,

felicitas, ex sententia adversarios adhuc propulsos habemus;
tamen, si aquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam
6 *vestra opinio est, bellum confecissem. Sed exercitum tiro-*
num non audent in campum deducere, nostrisque adhuc fre-
ti præsidiis bellum ducunt; nam singulas civitates circumsi-
7 *dent: inde sibi commeatus capiunt. Quare & civitates no-*
strarum partium conservabo, & bellum primo quoque tem-
pore conficiam. Cohortes [1] *in animo habeo ad vos mittere.*
Profecto nostro commeatu privati, necessario ad dimicandum
descendent.

1 XXVII. Insequenti tempore quum nostri temere in
opere distenti essent, equites in oliveto, dum lignan-
2 tur, interfecti sunt aliquot. Servi transfugerunt, qui
nunciaverunt a. d. III Nonarum Martii prœlio, ad
Soritiam quod factum est, ex eo tempore metum esse
magnum, & Attium Varum circum castella præesse.
3 Eo die Pompejus castra movit; & [2] contra Hispalim
4 in oliveto constitit. Cæsar priusquam eodem est profe-
ctus, luna hora circiter VI visa est. Ita castris motis
Ucubim præsidium, quod Pompejus reliquit, jussit
ut incenderent, & deusto oppido in castra majora se re-
5 ciperent. Insequenti tempore Ventisponte oppidum
quum oppugnare cœpisset, deditione facta, iter fecit
in Carrucam: contra Pompejum castra posuit. Pom-
pejus oppidum, quod contra sua præsidia portas clau-
sisset,

notant., *si valetis, gaudeo, ego valeo.* Sic *Dolabella* in Epist. ad *Ciceronem* Fam. lib. IX. Ep. IX. S. V. G. V. ut frustra sint *Barn. Brissonius* Form. lib. VIII. & *Pet. Ciacconius*, qui reponunt S. V. B. E. E. V. licet ea quidem usitatior formula. Vide & *Just. Lipsium* Inst. Epist. cap. III. *Davies.*

1. *In animo habeo*] Ex Cod. *Ciaccon.* & edit. *Steph.* præpositionem restitui, quam omittunt vulgg. *Idem.*

2. *Contra Hispalim*] In vulgg. *circa Hispalim*; sed lectionem à me receptam exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* quam etiam *Gerardus* G. J. F. *Vossius* ad *Velleii Paterculi* lib. II. cap. LXXVI. ex Cod. *Petav.* recipiendam censuit. *Contra Hispalim* idem notat ac *è regione Hispalis. Cæsar* lib. I. B. C. cap. LVI. *Hæ ad insulam, quæ est contra Massiliam, stationes obtinebant.* Ac lib. III. B. C. cap. XXIII. *Insulamque; quæ contra Brundisinum portum est, occupavit.* Sic &, inter alios, *Virgilius Æn.* I, 17. *Idem.*

ſiſſet, incendit: mileſque, qui fratrem ſuum in caſtris 6
jugulaſſet, interceptus eſt à noſtris, & [1] fuſti percuſſus. Hinc itinere facto, in campum Mundenſem quum eſſet ventum, caſtra contra Pompejum conſtituit.

XXVIII. Sequenti die quum iter facere Cæſar cum 1
copiis vellet, renunciatum eſt ab ſpeculatoribus, Pompejum de III vigilia in acie ſtetiſſe. Hoc nuncio alla- 2
to, vexillum propoſuit. Iccirco enim copias eduxerat, [2] quod Verſaonenſium civitati fuiſſent fautores: antea litteras miſerat, *Cæſarem nolle in convallem deſcendere, quod majorem partem exercitum tironem haberet.* Hæ lit- 3
teræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus totum ſe facere poſſe exiſtimabat: etenim & natura loci defendebatur, & ipſius oppidi munitione, ubi caſtra habuit conſtituta; namque, 4
ut ſuperius demonſtravimus, loca excellentia tumulis contineri; interim nulla planitia dividit.

XXIX. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod 1
eo incidit tempore. Planities inter utraque caſtra intercedebat, circiter millia paſſuum V, ut auxilia Pompeji duabus defenderentur rebus, oppidi excelſi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities æquabatur: 2
cujus

3. *Fuſti percuſſus*] Intelligit *Fuſtuarium*, ut *Cicero* vocat Philip. III. de quo *Polybius* lib. VI. cap. XXXV. Τὸ δὲ τῆς ξυλοκοπίας ἐστὶ τοιοῦτον. Λαβὼν ξύλον ὁ χιλίαρχος, τούτῳ τοῦ κατακριθέντος οἷον ἥψατο μόνον. Οὗ γενομένου, πάντες οἱ τοῦ στρατοπέδου τύπτοντες τοῖς ξύλοις καὶ τοῖς λίθοις, τοὺς μὲν πλείστους ἐν αὐτῇ τῇ στρατοπεδείᾳ καταβάλλουσιν. *Livius* lib. V. cap. VI. *Fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit.* Brantius.

2. *Quod Verſaonenſium civitati fuiſſent fautores*] Legendum credo: *Quod Verſaonenſium civitati ut ſibi eſſent fautores.* Educebat enim copias extra vallum, ut confirmaret, quod litteris ſcripſerat, per Cæſarem ſtare, quo minus averteretur. Hanc enim ſi teneret opinionem, ſperabat opidanos ſibi fauturos. *Ciaccon.*

Ibid. *Joan. Glandorpius* reponit *quod Urſaonenſium civitati, qui erant fautores*, &c. *Joſ.* autem *Scaliger* & *Joan. Goduinus* vocem ultimam cum penultima è margine in textum irrepſiſſe contendunt. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *quod Verſaonenſium civitati fuiſſent fautores. Fauſto antea litteras* &c. Eandem lectionem in ſuo Cod. invenit *Jul. Celſus*, qui p. 242. ait *Pompeius* Fauſto *ſcripſerat, qui, quantum intelligi datur, intra oppidum erat, Cæſarem* &c. Nec ſane cauſa eſt, cur ea vox rejicula habeatur. *Davies.*

cujus decursum antecedebat rivus, qui ad eorum ac-
3 cessum summam efficiebat loci iniquitatem; nam palustri & voraginoso solo [1] currebat [2] ad dextram partem. Et Cæsar, quum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad di-
4 micandum adversarii procederent. Hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, & diei, Solisque serenitas: ut mirificum & optandum tempus prope ab Diis immortalibus
5 illud tributum esset ad prœlium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid
6 post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt: id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen à munitione oppidi ∞ passibus longius non audebant procedere, in quo sibi prope murum [3] adversarii constitue-
7 bant. Itaque nostri procedunt. Interdum æquitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent
1 ad victoriam: neque tamen illi à sua consuetudine [4] decedebant, ut aut ab excelso loco, aut ab oppido, discederent. Nostri pede presso propius rivum quum appropinquassent, adversarii patrocinari loco iniquo non desinunt.

2 XXX. [5] Erat acies XIII aquilis constituta, quæ lateri

1. *Currebat ad dextram partem*] Reponendum crediderim ex MS. *Norvic. currens erat*, qui Hellenismus est, optimis scriptoribus non ignotus. *Cicero* in Orat. p. 204. ed. Lambin. Est *enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phædri his verbis* loquens *Socrates*. *Vitruvius* Archit. lib. II. cap. I. *Phryges vero, qui campestribus locis* sunt habitantes. Adi & *Is. Casaubonum* ad *Capitolini* Anton. Philos. cap. XX. *Davies.*

2. *Ad dextram partem*] Pro his vocibus Cod. *Ciaccon*, repræsentat *ad extremum*; MS. autem *Norvic. ad dextrum*, cujus Glossema est vulgata lectio. *Idem.*

3. *Adversarii constituebant*] MS. *Norvic.* vocem interponit, qua in textum recepta, integer est sensus. Ex eo igitur lege *adversarii prœliandum constituebant*. Idem.

4. *Decedebant*] Sic legendum, non *discedebant*, quod in editt. *Idem.*

5. *Erat acies* XIII *aquilis constituta*] Id est, totidem legionibus. Has enim ipsas per aquilas numerabant, & legionis totius aquila fuit, hoc est,

lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura mil-
libus VI. Præterea auxiliares accedebant [1] prope alte-
rum tantum. Noſtra præſidia LXXX cohortibus, &
IIX millibus equitum. Ita, quum in extrema planitie 2
iniquum in locum noſtri appropinquaſſent, paratus ho-
ſtis erat ſuperior, ut tranſeundi ſuperius iter vehemen-
ter eſſet periculoſum. Quod quum à Cæſare eſſet ani- 3
madverſum, ne quid temere culpa ſua ſequius admit-
teretur, [2] eum locum definire cœpit. Quod quum ho- 4
minum auribus eſſet objectum, moleſte & acerbe ac-
cipiebant ſe impediri, quo minus prœlium confice-
re poſſent. Hæc mora adverſarios alacriores efficie-
bat, Cæſaris copias timore impediri ad committen-
dum prœlium. Ita ſe efferentes iniquo loco ſui pote- 5
ſtatem faciebant, [3] ut magno tamen periculo acceſſus
eorum haberetur. Hic Decumani ſuum locum cornu 6
dextrum tenebant, ſiniſtrum III, & V legio, item-
que cetera auxilia, & equitatus. Prœlium clamore fa-
cto committitur.

XXXI. Hic etſi virtute noſtri antecedebant, adver- 1
ſarii loco ſuperiore defendebantur acerrime, & vehe-
mens fiebat ab utriſque clamor, [4] telorumque miſſu
concurſus, ſic, [5] ut prope noſtri diffiderent victoriæ:
con-

eſt, alitis ejus effigies ſive corpus ex argento vel auro, ſummæ perticæ inſiſtens, & pede altero fulmen ſæpe tenens. *Brant.*

1. *Prope alterum tantum*] Ita ut auxiliares reliquarum copiarum numerum tantum non adæquarent. *Livius* lib. I. cap. XXXVI. *Alterum tantum adjecit.* *Minucius Felix* Octav. p. 37. *Mox* alterum tantum *admonitus adjunxit.* Vide & *Corn. Nepotem* Eumen. cap. VIII, 5. *Davies.*

2. *Eum locum definire cœpit*] Nimirum ut milites ipſius noſſent, quatenus progrediendum eſſet, dum hoſtem inſequerentur. *Rhellican.*

3. *Ut magno tamen periculo*] Adverſativam particulam huc non convenire advertit *Joan. Glandorpius*, qui reponendum duxit *ut magno in periculo*; MS. autem *Norvic.* exhibet *ut magno cum periculo*, quæ lectio ſana eſt & ſincera. *Davies.*

4. *Telorumque miſſu concurſus*] Sic recte exhibent MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven. Beroald.* cum in vulgg. *telorumque miſſus* perperam legeretur. *Idem.*

5. *Ut prope noſtri diffiderent victoriæ*] Profecto ſic ſe res habebat. Veterani namque XIV annis, vincere ſueti, retrocedere cœperunt. Etſi autem nondum fugerent, apparebat tamen pudore magis quam vir-

2 congressus enim & clamor, quibus rebus maxime ho-
3 stes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnæ, quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cu-
4 mulatur, & concidit adversariorum multitudo. Dextrum demonstravimus Decumanos cornu tenuisse, qui etsi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adversarios timore eorum opera afficiebant, quod à suo loco hostes vehementer premere cœperunt, ut ad subsidium, [1] ne ab latere nostri occuparentur, legio ad-
5 versariorum transduci cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equitatus Cæsaris sinistrum cornu premere cœpit. At ii eximia virtute prœlium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non da-
6 retur. Ita, quum clamori esset intermistus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperitorum
7 mentes timore præpediebat. [2] Hic, ut ait Ennius, *pes pede*

tute resistere. Hic *Cæsar* ablegato equo, cassideque projecta, ut ab omnibus noscitaretur, procurrit in primam aciem, ac compellatis militibus, viderent quid facerent, se non nisi victorem in castra reversurum, tanto impetu in hostes irruit, ut per decem pedes eos loco propelleret. Ita animis suorum erectis, & acie restituta, cum Labienus nonnullas cohortes suis alibi laborantibus subsidio mitteret; *Cæsar*, ut erat vir callidissimus, fugere hostes exclamavit. Ea voce milites exhilarati, fortius incubuerunt. Pompeiani dum suos fugere credunt, nec jam amplius adversariorum vim sustinent, in fugam convertuntur. Ita parta victoria est. *Cæsar* post pugnam ad suos conversus, alias pro victoria se, tum primum pro vita & salute dimicasse dixit. Hæc ab auctore nostro, quisquis fuit, prætermissa, cum magno consensu à *Velleio Paterculo*, *Floro*, *Frontino*, *Plutarcho*, & *Appiano* tradantur, neutiquam transeunda duximus. *Glandorp.*

1. *Ne ab latere nostri occuparentur*] Sensus postulat, ut scribamus *occuparent*, quemadmodum est in MS. *Norvic.* & editt. *Rom. Ven.* Eadem lectio è II. MSS. *Thuan.* hausta, *Joan. Goduino* placuit. *Davies.*

2. *Hic, ut ait Ennius*, pes pede premitur, armis teruntur arma] *Ennianum* mihi locum consultus ostendit vir interioribus litteris eruditissimus *And. Schottus*, quem honoris caussa nomino, ex *Homerico* conversum esse Iliad. γ.

Ἀσπὶς ἄρ᾽ ἀσπίδ᾽ ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ᾽ ἀνήρ.

Quomodo & *A. Furius* apud *Macrobium* lib. VI. Satur. cap. III. ex eodem *Homero*:

Pressatur pede pes, mucro mucrone, viro vir,

Maro quoque X. Æn. vs. 360.

— *Hæret pede pes, densusque viro vir.*

Sed neutrum *Homero* hic parem esse Cri-

pede premitur, *armis teruntur arma*; adversariosque ve-
hementissime pugnantes nostri agere cœperunt, qui-
bus oppidum fuit subsidio. Ita [1] ipsis Liberalibus fusi 8
fugatique non superfuissent, nisi in eum locum confu-
gissent, ex quo erant egressi. In quo prœlio ceciderunt 9
millia hominum circiter xxx, & si quid amplius: præ-
terea Labienus, Attius Varus, quibus occisis utrisque
funus est factum: itemque equites Rom. partim ex ur-
be, partim ex provincia ad millia III. Nostri deside- 10
rati ad hominum ∞ partim peditum, partim equitum,
saucii ad D. Adversariorum aquilæ sunt ablatæ XIII,
& signa, & fasces. Præterea duces belli XVII capti
sunt. Hos habuit res exitus.

XXXII. Ex fuga hac quum oppidum Mundam sibi 1
constituissent præsidium, nostri cogebantur necessario
eos circumvallare. [2] Ex hostium armis, pro cespite ca- 2
davera collocabantur, scuta & pila pro vallo, * insu-
per occisi, & gladii, & mucrones, & capita hominum
ordinata, ad oppidum conversa universa hostium timo-
rem, virtutisque insignia * proposita viderent, & val-
lo circumcluderentur adversarii * ita Galli tragulis ja-
culisque oppidum ex hostium cadaveribus sunt circum-
plexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prœlio Valerius 3
adolescens, Cordubam cum paucis equitibus fugiens,
Sex.

Critici judicarunt, auctore eodem *Macrobio* lib. v. cap. XIII. *Brant.*

Ibid. Imitatur & *Silius* Italicus lib. IV. 354. & IX, 322. Metri autem gratia *Paulus Merula* fragm. *Ennii* p. 40. rescribit

— *Pes premitur pede*, *&* *arma teruntur Armis.* —

Sed sexcentis exemplis demonstrare possum, solutæ orationis scriptores, cum Poetas laudent, metri esse negligentiores, adeo ut, an manu critica sit opus, nesciam. *Davies.*

1. *Ipsis Liberalibus*] *Liberalia* celebrabantur Romanis decimo Calendas Aprilis, teste *Ovidio* Fast. III. *Plutarchus* scribit, eodem die prœlium apud Mundam gestum, quo Pompeius ante quadriennium ab urbe fugerat. *Glandorp.*

2. *Ex hostium armis — circumplexi*] Hæc ῥῆσις tam corrupta est & mutila, ut auctoris verba conjiciendo assequi non sit meum. Ex iis tantum colligitur *è congestis cadaveribus aggerem effectum esse*, *quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebantur*, quæ verba sunt *Flori* lib. IV. cap. II, 85. Vide & *Valerium Maximum* lib. VII. cap. VI. 5. ac *Julium Celsum* p. 244. seq. *Davies.*

Sex. Pompejo, qui Cordubæ fuiſſet, rem geſtam re-
4 fert. Cognito hoc negotio, [1] quos equites, quod pe-
cuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit, & oppidanis di-
xit, ſe de pace ad Cæſarem proficiſci, & ſecunda vi-
5 gilia ab oppido diſceſſit. Cn. Pompejus autem cum e-
quitibus paucis, nonnulliſque peditibus ad navale præ-
ſidium parte altera contendit Cartejam, quod oppidum
6 abeſt à Corduba millia paſſuum CLXX. Quo quum ad
octavum milliarium veniſſet, P. Calvitius, qui caſtris
antea Pompeji præpoſitus eſſet, ejus verbis nuncium
mittit, *quum minus belle haberet*, [2] *ut mitterent lecticam*,
qua in oppidum deferri poſſet. Litteris miſſis, Pompejus
7 Cartejam defertur. Qui illarum partium fautores eſſent
conveniunt in domum, quo erat delatus; (qui arbitra-
ti ſunt clanculum veniſſe) ut ab eo, quæ vellent, de
bello requirerent. Quum frequentia conveniſſet, de le-
ctica Pompejus eorum in fidem confugit.
1 XXXIII. Cæſar ex prœlio munitione circumdata,
Cordubam venit: qui ex cæde eo refugerant, pontem
2 occupaverunt. Quum eo eſſet ventum, convitiari cœ-
perunt, *nos ex prœlio paucos ſupereſſe: quo confugeremus*?
3 Ita pugnare cœperunt de ponte. Cæſar flumen transje-
cit, & caſtra poſuit. [3] Scapula totius ſeditionis familiæ
& libertinorum caput, ex prœlio Cordubam quum
ve-

1. *Quos equites, quod pecuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit*] Hæc barbara prorſus & incondita eſt conſtructio. Editt. *Rom. Ven. Beroald.* repræſentant *quos equites* ſecum habuit, *quod pecuniæ ſecum habuit, eis diſtribuit*, ac ita etiam teſtante *Joan. Goduino*, MSS. II. *Thuanæi*; nec ſane illa lectio in ſcriptore tam horrido prorſus eſt aſpernanda. MS. *Norvic.* exhibet *quos equites ſecum habuit, his quod ſecum pecuniæ, eis diſtribuit*, unde minima mutatione reſcribendum putem *quos equites ſecum habuit is, quod ſecum pecuniæ, eis diſtribuit*, qui rotundior, niſi me fallit animus, & auctore Romano dignior eſt loquendi modus. *Davies.*

2. *Ut mitterent lecticam*] Sic repoſui ex MS. *Norvic.* eandemque lectionem in Cod. *Thuan.* reperit *Joan. Goduinus*. In vulgg. *ut* mittere *lecticam*; male: non enim ſingulari cuipiam homini, ſed ipſis Carteienſibus hunc nuncium miſit Cn. Pompeius. *Davies.*

3. *Scapulæ*] *T. Quintii Scapulæ*, ut totius belli concitatoris, meminerunt *Cicero* ep. lib. IX. ad Dolabellam, & *Dion.* lib. XLIII. p. 228. *Glandorp.*

venisset, familiam & libertos convocavit, pyram sibi 4
exstruxit, cœnam afferri quam opimam imperavit, i-
tem optimis [1] insternendam vestimentis: pecuniam &
argentum in præsentia familiæ donavit. Ipse de tem- 5
pore cœnavit; * resinam & nardum identidem sibi in-
fundit. Ita novissimo tempore servum jussit, & liber-
tum, qui fuisset ejus concubinus, alterum se jugula-
re, alterum pyram incendere.

XXXIV. Oppidani autem, simul Cæsar castra con- 1
tra oppidum posuit, discordare cœperunt usque eo, ut
clamor in castra nostra perveniret, fere inter Cæsaria-
nos, & inter Pompejanos. Erant hic legiones, quæ ex 2
perfugis conscriptæ, partim oppidanorum servi, qui
erant à Sex. Pompejo manumissi, tunc in Cæsaris ad-
ventum descendere cœperunt. Legio XIII oppidum 3
defendere cœpit: nam quum jam repugnarent, turres
ex parte, & murum occuparunt. Denuo legatos ad 4
Cæsarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitte-
ret. Hoc quum animadverterent homines fugitivi, op-
pidum incendere cœperunt: qui superati à nostris sunt
interfecti hominum millia XXII. præterquam extra mu-
rum qui perierunt. Ita Cæsar oppido potitus. Dum hic 5
detinetur ex prœlio, quos circummunitos superius de-
monstravimus, eruptionem fecerunt; & bene multis
interfectis in oppidum sunt redacti.

XXXV. Cæsar Hispalim quum contendisset, lega- 1
ti deprecatum venerunt. Ita quum oppidum sese tue-
ri dixisset; Caninium legatum cum præsidio intromit-
tit. Ipse castra ad oppidum ponit. [2] Erat bene magnum 2
in-

1. *Insternendam*] Huic voci spacium in, MS. *Norvic.* vacuum relinquitur: editt. autem *Rom. Ven. Beroald.* exhibent *insternendum*, quod melius, ut opinor, & rectius. *Davies.*

2. *Erat bene magnum — hic clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur*] Locum hunc tentarunt varii, sanavit autem *Joan. Glandorpius* legit *Erat intus bene magnum præsidium Pompeianorum admissum, quod Cæsaris præsidium receptum indignabatur; clam ergo quendam Philonem, illum qui Pompeianarum partium foret defensor acerrimus, emisit* &c. *Pet. Ciacconius* reponit *erat bene magna manus intra Pompcianarum partium, quæ præsidium* &c. MS. *Norvic.* exhibet *erat bene magna multitu-*
do

intra Pompejanas partes præsidium, quod Cæsaris præ-
sidium receptum indignabatur, clam quemdam Philo-
nem, illum, qui Pompejanarum partium fuisset de-
3 fensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic
clam præsidia in Lusitaniam proficiscitur, & Cæcilium
Nigrum nomine Barbarum ad Lenium convenit; qui
4 bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus
in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipi-
tur: præsidium vigilesque jugularunt, portas præclu-
dunt, de integro pugnare cœperunt.
1 XXXVI. Dum hæc geruntur, legati Cartejenses
renunciarunt, quod Pompejum in potestatem habe-
rent; quod ante Cæsari portas præclusissent, illo be-
neficio suum maleficium existimabant se lucrifacere.
Lusitani [1] Hispalim oppugnare nullo tempore desiste-
2 bant. Quod Cæsar quum animadverteret, si oppi-
dum capere contenderet, ut homines perditi incende-
rent, & mœnia delerent, ita consilio habito noctu,
3 patitur Lusitanos eruptionem facere. Id quod consul-
to non existimabant fieri. [2] Ita irrumpendo naves, quæ
ad Bætim flumen fuissent, incendunt. Nostri dum in-
cendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus
4 conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam
iter facere cœpit: ex qua civitate legati ad deditionem
vene-

do intra Pompeianarum partium, quæ præsidium receptum indignaretur. Clam quod Philone illo qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam præsidio Lusitaniam proficiscitur; ex quo Codice hæc ῥῆσις sic legenda & interpungenda: *Erat bene magna multitudo intra Pompeianarum partium, quæ præsidium receptum indignaretur; clam quod Philon ille, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus, (is tota Lusitania notissimus erat) hic clam præsidio Lusitaniam proficiscitur*. Mendum procreavit ejusdem sensus post Parenthesin repetitio, qua de re diximus ad lib. III. B. G. cap. XX. *Davies.*

1. *Hispalim oppugnare*] *Joan. Glandorpius* emendat *Hispalim propugnare*, nec sane mala est conjectura; Hispalim enim in sua potestate habuerunt Pompeiani: sed potior est MS. *Norvic.* auctoritas, ex quo scribendum *Hispali pugnare*. *Joan.* etiam *Goduinus* hanc lectionem in II Codd. *Thuaneis* inventam merito probavit. *Idem.*

2. *Ita irrumpendo*] Sensus docet legendum *ita erumpendo*, licet omnes præter ed. *Steph.* vulgatam lectionem retineant. *Davies.*

venerunt, Mundensesque, qui ex prœlio in oppidum confugerant, quum diutius circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt, & quum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent: illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti 5 nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt [1] concisi Mundenses Duces.

XXXVII. Cæsar in itinere reliqua oppida oppu- 1 gnat, quæ propter Pompejum dissentire cœperunt. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompejanarum partium essent fautores. Seditione concitata portas occupant: cædes fit magna: saucius Pompejus naves XXX occupat longas, & profugit. Didius, 2 qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cœpit, partim peditatibus, & equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item IV die navigatione confecta [2] insequuntur. Qui 3 imparati à Carteja profecti sine aqua fuissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit, nonnullas capit.

XXXVIII. Pompejus cum paucis profugit, & lo- 1 cum quemdam munitum natura occupat. Equites & cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores fiunt: diem & noctem iter faciunt. Pompejus humero & sinistro crure vehe- 2 menter erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quæ res maxime impediebat. Ita lectica à turre qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus mo- 3 re militari, quum à Cæsaris præsidio fuisset conspectus,

1. *Concisi Mundenses duces. Cæsar* &c.] Omnino, mutata distinctione, ex Cod. *Norvic.* rescribendum *occisi. Carteienses, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium* &c. Pompeius enim paullo ante Carteiam erat delatus, ex qua post hanc seditionem saucius profugit. Emendatio est manifeste vera, & extra omnem dubitationis aleam posita. *Davies.*

2. *Insequuntur*] MS. *Norvic. consequuntur*; quod melius. *Idem.*

ctus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur.
4 [1] Erat accessus loci difficultas: nam iccirco, quod pro-
pter suos à nostro praesidio fuisset conspectus, celeri-
ter munitum locum natura ceperat sibi Pompejus,
quem vix magna multitudine deducti homines ex su-
5 periore loco defendere possent. Subeuntes in adventu
nostri depelluntur telis; quibus cedentibus, cupidius
insequebantur adversarii, & confestim tardabant ab ac-
6 cessu. Hoc saepius facto, animadvertebatur nostro ma-
gno id fieri periculo, [2] Opere circummunire instituit,
pari autem & celeri festinatione circum munitiones in
jugo dirigunt, ut aequo pede cum adversariis congre-
di possent; à quibus cum animadversum esset, fuga si-
bi praesidium capiunt.

1 XXXIX. Pompejus, ut supra demonstravimus,
saucius, & intorto talo, iccirco tardabatur ad fugien-
dum: itemque propter loci difficultatem, neque equo,
neque vehiculo saluti suae praesidium parare poterat.
2 Caedes à nostris undique administrabatur, exclusa mu-
nitione, amissisque auxiliis. Ad convallem autem at-
3 que exesum locum ut speluncam Pompejus se occulta-
re coepit, ut à nostris non facile inveniretur, nisi ca-
ptivorum indicio. [3] Ita ibi interficitur. [4] Quum Cae-
sar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis caput al-
latum, & populo datum est in conspectum.

XL. In-

1. *Erat accessus loci difficultas*] *Joan. Glandorpius* reponit *erat accessus loci difficilis*, & sic disertim exhibet MS. *Norvic.* Ac recte quidem; nisi forsan proxime ad veteres editt. legendum sit *erat, accessu loci, difficultas.* Davies.

2. *Opere circummunire instituit*] MS. *Norvic. capta loca opere* &c. ac ita supplendum videtur. *Idem.*

3. *Ita ibi interficitur*] Narrant *Florus* lib. IV. cap. 11, 86. eumque secutus *Jul. Celsus* p. 245. Cn. Pompeium adolescentem apud Lauronem oppidum à *Cesonio* fuisse interfectnm, quem Κεσόννιον Λάυρωνα vocat *Dion Cassius* lib. XLIII. p. 233. ed. Hanov. *Idem.*

4. *Quum Caesar gradiebatur Hispalim, pridie Id. Aprilis*] Miror, unde factum, ut ita ediderit *Jos. Scaliger*, cum non solum MSS. *Ursin.* & *Norvic.* verum etiam impressi vett. *Rom. Ven. Beroald.* exhibeant *quum Caesar Gadibus fuisset, Hispalim pridie Id. Aprilis*, quae vera proculdubio est lectio; patet enim ex cap. XL. Caesarem Gadibus tum fuisse. *Idem.*

XL. Interfecto Cn. Pompejo adoleſcente; Didius, 1
quem ſupra demonſtravimus, illa affectus lætitia, pro-
ximo ſe recepit caſtello, nonnullaſque naves ad refi-
ciendum ſubduxit. Luſitani, qui ex pugna ſuperfue- 2
runt, ad ſignum ſe receperunt, & bene magna manu
comparata, ad Didium ſe reportant. Huic etſi non ab- 3
erat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam
ex caſtello propter eorum crebras excurſiones ejicie-
batur, & ſic prope quotidianis pugnis inſidias ponunt,
& tripartito ſigna diſtribuunt. Erant parati, qui naves 4
incenderent; incenſiſque qui ſubſidium repeterent: ii
ſic diſpoſiti erant, [1] ut à nullo conſpectu omnium ad
pugnam contenderent. Ita, quum ex caſtello Didius 5
ad propellendum proceſſiſſet cum copiis, ſignum à Lu-
ſitanis tollitur, naves incenduntur; ſimulque qui [2] in
caſtello ad pugnam proceſſerant, eodem ſigno fugien-
tes latrones dum perſequuntur, à tergo inſidiæ clamo-
re ſublato circumveniunt. Didius magna cum virtute 6
cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna ſca-
phas, quæ ad littus fuerant, occupant: item complu- 7
res nando, ad naves, quæ in ſalo fuerunt, ſe recipiunt.
Anchoris ſublatis, pelagus remis petere cœperunt: 8
quæ res eorum vitæ ſubſidio fuit. Luſitani præda po-
tiuntur. Cæſar Gadibus rurſus ad Hiſpalim recurrit.

XLI. Fabius Maximus, [3] quem ipſe ad Mundam 1
præſidium oppugnandum reliquerat operibus aſſiduis,
hoſteſque circum ſeſe interclusi, inter ſe decernere,
facta cæde bene magna, ** eruptionem faciunt. No- 2
ſtri

1. *Ut à nullo conſpectu omnium*] Sic quidem editi omnes; ſed legendum *ut à nullo* conſpecti *omnium*, quæ minor eſt mutatio, quam *Glandorpiana*, pro qua ſcribendum eſſet, *ut à nullo conſpecti omnino*. Davies.

2. *In caſtello*] Scribe *ex caſtello*, ut habet MS. *Norvic.* vel *è caſtello* ut ed. *Steph.* A. D. 1544. *Idem.*

3. *Quem ipſe ad Mundam præſidium oppugnandum reliquerat*] Editt. *Rom. Ven. Beroald.* omiſſa voce, exhibent *quem ipſe ad præſidium oppugnandum reliquerat.* MS. *Norvic.* repræſentat *quem una ad præſidium oppugnandum reliquerat*, unde legerim *quem Mundæ ad præſidium* &c. Nam hæc Mundæ geſta fuiſſe ex ſeqq. liquet. *Idem.*

ſtri ad oppidum recuperandum occaſionem non prætermittunt, & reliquos vivos capiunt, ac deinde Urſaonem proficiſcuntur; quod oppidum magna munitione continebatur, ſic, ut ipſe locus non ſolum opere, ſed etiam natura editus, [1] ad oppugnandum hoſtem
3 abverteret. Huc accedebat, quod aqua præterquam in ipſo oppido, non erat: nam circumcirca rivus nuſquam reperiebatur propius millia paſſuum IIX, quæ res ma-
4 gno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat, ut agger, materieſque, unde ſolitæ ſunt turres agi, propius millia paſſuum VI non reperiebantur. Ac Pompejus, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum ſucciſam intro con-
5 geſſit. Ita neceſſario deducebantur noſtri, ut à Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent.

1 XLII. Dum hæc ad Mundam geruntur, & Urſaonem, Cæſar, quum à Gadibus ad Hiſpalim ſe recepiſſet, inſequenti die, concione advocata, commemo-
2 rat, *Initio quæſturæ ſuæ eam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem ſibi conſtituiſſe, & , quæ potuiſſet, eo tempore beneficia largitum eſſe: inſequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus impoſuiſſet, à Senatu petiſſe, & eis pecuniis provinciam liberaſſe:* [2] *ſimulque, patrocinio ſuſcepto,* [3] *multis legibus ab ſe in Senatum inductis, ſimul publicas privataſque cauſſas, multorum inimicitiis ſuſ-*
3 *ceptis, defendiſſe: ſuo item in conſulatu abſentem, quæ potuiſſet, commoda provinciæ tribuiſſe: eorum omnium commo-*

1. *Ad oppugnandum hoſtem abverteret*] Alii Codices habent *appeteret*. Utrique mendoſe. Scribendum *ab oppugnando hoſte averteret*. Goduin.

2. *Simulque patrocinio ſuſcepto*] Vir ſummus *Iſ. Caſaubonus* ad *Suetonii* Julium cap. XVIII reponit *provinciæ patrocinio ſuſcepto*: ſed non opus eſt, ut eum audiamus, nam illa vox facile ſubintelligitur. *Davies.*

3. *Multis legibus abs ſe in ſenatum inductis*] *Beroaldina* repaſtinatio, *legationibus*, & (ni fallor) rectius habet. Quamquam enim multæ leges à Julio latæ ſint: melius tamen, & convenientius dicitur, legationes in ſenatum introductas, & earum cauſas à Cæſare ſuſceptas eſſe. Tales namque leges non ad ſenatum tantum, ſed etiam ad populum ferebantur. *Rhellic.*

modorum esse & immemores & ingratos in se, & in popu-
lum Rom. hoc bello, & in præterito tempore cognosse. Vos, 4
jure gentium, inquit, *& civium Rom. institutis cognitis,*
more barbarorum, Populi R. Magistratibus sacro sanctis
manus sæpe & sæpius attulistis: luce clara Cassium in me-
dio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper 5
odistis, ut nullo tempore legiones desint Populi Rom. in hac
provincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, male-
ficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam,
neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuistis. Pri- 6
vatus ex fuga Cn. Pompejus adolescens à vobis receptus,
fasces imperiumque sibi arripuit. Multis interfectis civibus,
auxilia contra populum Rom. comparavit: agros [1] *vestram-*
que provinciam vestro impulsu depopulavit. In quos vos victo- 7
res existimabatis? An me deleto, [2] *non animum adverteba-*
tis X *habere legiones Populum Rom. quæ non solum vobis*
obsistere, sed etiam cœlum diruere possent? [3] *Quarum lau-*
dibus & virtute *** Desunt reliqua.

1. *Vestramque provinciam vestro impulsu depopulavit*] Hanc ultimæ vocis formam barbarismi insimulat *Joan. Brantius.* Immerito sane. *Virgilius* Georg. I, 185.

— *Populatque ingentem farris acervum.*

Et Æneid. IV, 402.

Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cum populant. —

Vide etiam Æn. XII, 263. ac *G. J. Vossium* de Anal. lib. III. cap. VII. p. 36. *Davies.*

2. *Non animum advertebatis*] Sic ex MS. *Norvic.* restitui, cum editi minus eleganter exhiberent *animadvertebatis.* Idem.

3. *Quarum laudibus & virtute ****] Multa hic desunt, non orationi Cæsaris tantum, sed integræ rerum hoc toto bello gestarum narrationi. Nam cum Cæsar pridie Id. Aprilis Hispalim ingressus tradatur, pridie Calend. Maias indidem literas consolatorias ad *Ciceronem*, super obitu filiæ, dedit, ut testatur ipse *Cicero* in epistolis ad Atticum lib. XIII. Deinde dum reliquas urbes subigit, dum totam provinciam pacat, menses aliquot transierunt. Octobri namque demum in urbem rediisse Cæsarem, auctor est *Velleius Paterculus* l. II. c. LVI. Interea multa gesta esse Cæsari apud Hispanos relatu scituque digna, quis est cui dubium relinquatur? *Glandorp.*

FINIS LIBRI DE BELLO HISPANIENSI.

C. JU-

C. JULII CÆSARIS FRAGMENTA.

Ex libris Epistolarum ad Marcum Tullium Ciceronem.

Cæsar Imp. S. D. Ciceroni Imp.

QUum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire meo commodo potuissem; properarem, atque essem in itinere, præmissis jam legionibus; præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem. Etsi hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturus videor: ita de me mereris. Inprimis à te peto, quoniam confido me celeriter ad Urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meæ, brevitatique litterarum ignosces, reliqua ex Furnio cognosces. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epist.* V.

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S. D.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil à me abesse longius crudelitate: atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari ab te, triumpho gaudio, neque illud me movet, quod ii qui à me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad Urbem præsto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consuevi, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil scito mihi esse jucundius: hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere poterit:

tan-

tanta ejus humanitas, is sensus, ea in me est benivolentia. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epist.* XVI. *Reperitur etiam apud* Jul. Celsum *pagg.* 187, 188. *edit. Lond.*

Cæsar Imp. Ciceroni Imp. S.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum judicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, & pro nostra benivolentia petendum, ne quo progredereris proclinata jam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses: namque & amicitiæ graviorem injuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere; (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur) nec caussam secutus (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse judicasti) sed meum aliquod factum condemnavisse; quo mihi gravius abs te nil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostræ amicitiæ à te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono civi magis convenit, quam abesse à civilibus controversiis? quod nonnulli quum probarent, periculi canssa sequi non potuerunt: tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiæ judicio, neque tutius, neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV Kal. Maj. ex itinere. *Ex* Ciceronis *lib.* X. *ad Attic. Epist.* IX.

M. Orfium quem mihi commendas, vel regem Galliæ faciam, vel hunc Leptæ delega: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex* Ciceronis *lib.* VII. *ad Fam. Epist.* V. *ad Cæs.*

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit. *Ex* Charisii *lib.* I. *Inst. Grammat. col.* 101. *ed. Puts.*

Quod quæris quid Cæsar ad me scripserit? quod sæpe, gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque in eo ut perseverem. *Ex* Ciceronis *lib.* VIII. *ad Attic. Epist.* XI.

De

De tribunatu quod ſcribis, ego vero nominatim petivi Curtio, & mihi ipſe Cæſar nominatim Curtio paratum eſſe reſcripſit. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem Epiſt.* I.

Quod quidem propemodum videor ex Cæſaris litteris, ipſius voluntate facere poſſe: qui negat neque honeſtius neque tutius quidquam eſſe, quam ab omni contentione abeſſe. *Ex* Ciceronis *lib.* X. *ad Attic. Epiſt.* X.

Cæſar mihi ignoſcit per litteras, quod non venerim, ſeſeque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior quod ſcribit, ſecum Tullum & Servium queſtos eſſe, quia non idem ſibi quod mihi remiſiſſet, &c. ſed tamen exemplum miſi ad te Cæſaris litterarum. *Ex* Ciceronis *lib.* X. *ad Attic. Epiſt.* III.

Seſtius apud me fuit; & Theopompus pridie: veniſſe à Cæſare narrabat litteras: hoc ſcribere, ſibi certum eſſe Romæ manere; cauſſamque eam adſcribere, quæ erat in epiſtola noſtra, ne ſe abſente leges ſuæ negligerentur, ſicut eſſet neglecta Sumptuaria. *Ex* Ciceronis *lib.* XIII. *ad Attic. Epiſt.* VII.

Sed heus tu, celari videor à te! quomodonam, mi Frater, de noſtris verſibus Cæſar? Nam primum librum ſe legiſſe ſcripſit ad me ante: & prima, ſic, ut neget ſe ne Græca quidem meliora legiſſe. Reliqua ad quendam locum ῥαθυμώτερα, hoc enim utitur verbo, &c. *Ex* Ciceronis *lib.* II. *ad Quinctum Fratrem, Epiſt.* XV.

Quum hanc jam epiſtolam complicarem, tabellarii à vobis venerunt A. D. XI Kal. Septembr. viceſimo die. O me ſollicitum! quantum ego dolui in Cæſaris ſuaviſſimis litteris! ſed quo erant ſuaviores, eo majorem dolorem illius ille caſus afferebat. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epiſt.* I.

De tribunatu quod ſcribis, ego vero nominatim pe-

petivi Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit, meamque in rogando verecundiàm objurgavit. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* I.

Ex Brittannia Cæsar ad me Kal. Septembr. dedit litteras, quas ego accepi A. D. IV Kal. Octob. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod à te nullas acceperim, scribit se sine te fuisse cum ad mare accesserit, &c. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* I.

Ex libris Epistolarum ad C. Oppium & Balbum Cornelium.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

Gaudeo mehercule vos significare litteris, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter, & hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me præberem, & Pompejum darem operam ut reconciliarem. Tentemus hoc modo si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti: quoniam reliqui crudelitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere præter unum L. Sullam, quem imitaturus non sum. Hæc nova sit ratio vincendi; ut misericordia, & liberalitate nos muniamus. Id quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt: de his rebus, rogo vos, ut cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeji Præfectum, deprehendi: scilicet meo instituto usus sum, & eum statim missum feci. Jam duo Præfecti Fabrum Pompeji in meam potestatem venerunt, & à me missi sunt; si volent grati esse, debebunt Pompejum hortari, ut malit mihi esse amicus, quam iis, qui & illi, & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificiis effectum est, ut Resp. in hunc statum perveniret. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic.*

tic. Epist. VIII. *Exstat & apud Jul. Celsum de vit. Cæsaris p.* 187.

Cæsar Oppio & Cornelio S.

A. d. VII Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompejus est Brundisii: misit ad me Cn. Magium de pace: quæ visa sunt respondi. Hoc vos statim scire volui. Quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epist.* XVI. *Habet &* Jul. Celsus *p.* 188.

De Cæsare fugerat me ad te scribere. Video enim quas tu litteras exspectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse; ut ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam: sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: *De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem conjectura consequebar, id erat hujusmodi, ut magis optandum quam sperandum putarem.* Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Jocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus, &c. *Ex* Ciceronis *lib.* II. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* XI.

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium, & Balbum Cornelium, qui res ejus absentis curabant. In his epistolis quibusdam in locis inveniuntur litteræ singulariæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite: nam verba ex his litteris confici nulla possunt. Erat autem conventum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, ut in scripto quidem alia aliæ locum, & nomen teneret; sed in legendo locus cuique suus, & potestas restitueretur, &c. Est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex* A. Gellii *lib.* XVII. *cap.* IX.

Ex

Ex libro Epistolarum ad Q. Pedium.

Cæsar Q. Pedio S.

Pompejus se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. Ab utroque portus cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisii copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex* Ciceronis *lib.* IX. *ad Attic. Epist.* XVII. *Vide &* Julium Celsum *pag.* 188.

Ex libro Epistolarum ad Pisonem.

Locellum tibi signatum remisi. *Ex* Charisii *lib.* I. *col.* 60.

Ex libro Epistolarum ad Antonium.

Ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat: se audisse Catonem, & L. Metellum, in Italiam venisse, Romæ ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent; prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse caussam cognovisset: deque eo vehementius erat scriptum. *Ex* Ciceronis *ad Attic. lib.* XI. *Epist.* VII.

Ex libro Epistolarum ad Servilium.

P. Servilius pater ex litteris quas sibi à Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissime diligentissimeque locutus esses. *Ex* Ciceronis *lib.* III. *ad Quinctum Fratrem, Epist.* I.

Ex Epistola ad Regem Deiotarum.

Non dubito quin tuis (*Cæsarem alloquitur*) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (*Deiotarum*) Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit: jubes enim eum *bene sperare & bono esse animo*, quod scio te non frustra scribere solere. *Apud* Ciceronem *pro Deiotaro pag.* 2495. *ed. Paris.* 1572. *ex officina Dupuiana.*

res agitur, refugere hoc munus, M. Vinici, non potui: nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin à proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia deseri possunt: quibus etiam à propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex* A. Gellii *lib.* V. *cap.* XIII.

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est *Ex* Julio Rufiniano *de Figuris.*

Ex Oratione pro lege Plautia.

Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit; *necessitatem* dictam pro *necessitudine*, id est, jure adfinitatis. Verba hæc sunt: *Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse.* *Ex* A. Gellii *lib.* XIII. *cap.* III. & Nonio *in voce* Necessitas.

Ex Oratione in Cn. Dolabellam.

Cæsar in Dolabellam Actionis III. *Ibi isti, quorum in ædibus, fanisque posita, & honori erant, & ornatu.* *Ex* A. Gellii *lib.* IV. *cap.* XVI.

Nono decimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno & vicesimo Cæsar Dolabellam, altero & XX Asinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Auctore Dialogi de Oratoribus cap.* XXXIV.

Composita seditione civili, Cornelium Dolabellam, consularem & triumphalem virum, repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex* Suetonii *Cæs. cap.* V.

Divus quoque Julius, quam cœlestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, vim facundiæ propriæ expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri sibi caussam optimam L. Cottæ patrocinio. *Ex* Valerii Maximi *lib.* VIII. *cap.* IX.

C

C. Cæſar Cn. Dolabellam accuſavit, nec damnavit. *Ex* Pediano *in orat. pro M. Scauro.*

Significat & Cæſarem, item adoleſcentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus eſt quantum oportuit per Hortenſium, &c. *Ex* Pediano *in Divin.*

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλαὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. Ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex* Plutarcho *in Cæſare pag.* 708. *E.*

Ex Oratione ad milites.

Fama hoſtilium copiarum perterritos, non negando minuendove, ſed inſuper amplificando, ementiendoque confirmabat: itaque cum exſpectatio adventus Jubæ terribilis eſſet, convocatis ad concionem militibus; *Scitote*, inquit, *pauciſſimis his diebus regem affuturum cum* X *legionibus, equitum* XXX, *levis armaturæ* C *millibus, elephantis* CCC: *proinde deſinant quidam quærere ultra, aut opinari; mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetuſtiſſima nave impoſitos quocunque vento in quaſcunque terras jubebo avehi.* *Ex* Suetonii *Cæſ. cap.* LXVI.

Fruſtro, ait C. Cæſar apud milites de commodis eorum: *Non fruſtrabo vos milites.* *Ex* Diomede *lib.* I. *col.* 395.

Ex Oratione pro Decio Samnite.

Niſi forte quiſquam aut Cæſaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro rege, ceteroſque ejuſdem lentitudinis ac teporis libros legit, &c. *Ex Auctore Dial. de Orator. cap.* XXI.

Ex Oratione pro Sextilio.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæſarem, à quo cum ſtudioſe, tum etiam feliciter graviſſimi criminis reus defenſus fuerat, &c. *Ex* Valerii Maximi *lib.* III. *cap.* V, 3.

Ex Oratione de conjuratis.

Catonem primum ſententiam putat de animadverſione dixiſſe, quam omnes ante dixerant præter Cæſarem : & cum ipſius Cæſaris tam ſevera fuerit, qui tum Prætorio loco dixerit, &c. *Ex* Ciceronis *ad Attic. lib.* XII. *Epiſt.* XXI.

Sed Cæſar, ubi ad eum perventum eſt, rogatus ſententiam à Conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt: * *Omnes homines*, &c. *Ex* Salluſtii *Bell. Catil. cap.* LI.

Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς, λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκεῖ πάτριον οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχρι οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι πράξει. Οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι, πρὸς τὴν ἐκείνου κατέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτουλον περιῆλθεν. *Ex* Plutarchi *Cæſ. pag.* 710 *ſeq.*

Ex Oratione in : : : :

Sic fac exiſtimes : poſt has miſerias, id eſt, poſtquam armis diſceptari cœptum eſt de jure publico, nihil eſſe actum aliud cum dignitate. Nam & ipſe Cæſar accuſata acerbitate Marcelli (ſic enim appellabat) laudataque honorificentiſſime & æquitate tua & prudentia, repente præter ſpem dixit, *ſe Senatui roganti de Marcello, ne hominis quidem cauſa negaturum. Ex* Ciceronis *lib.* IV. *ad Fam. Epiſt.* IV.

Ex Oratione in funere Corneliæ.

Quæſtor Juliam amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit è more pro roſtris. *Ex* Suetonio *in Cæſ. cap.* VI.

Τὸ

* *Omnes homines* &c.] Sub *Cæſaris* nomine quædam ex ea oratione laudat *Joan. Sariſberienſis* Polycrat. lib. v, cap. XII, pag. 299. *Davies.*

Τὸ μὴν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις· νέαις δ᾽ οὐκ ὂν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. *Ex* Plutarchi *Cæs. pag.* 709.

De C. Julii Cæsaris Orationibus testimonia.

Tum Brutus: Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXV.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur: ut *pro Q. Metello*, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam: nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem *pro Metello*, sed, *quam scripsit Metello*, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum, seque adversus communium obtrectatorum criminationes purgantis. Apud milites quoque in Hispania idem Augustus orationem esse vix ipsius putat: quæ tamen duplex fertur, una quasi priore habita prœlio; altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incursione. *Ex* Suetonio *cap.* LV.

Ex libris in Catonem.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. Suetonius *in Cæs. cap.* LVI.

Cæsar bello civili, cognita Catonis morte, (cujus virtutem dialogo illo qui inscribitur Cato, Cicero etiam laudavit) libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos *Anticatones* inscripsit. Vetus Scholiastes ad *Juvenalis* Satir. VI, 337.

Ex lib. I.

Cæsar in Anticatone priore: *Uno enim excepto, quem aliusmodi, atque omnis, natura finxit, suos quisque habet charos. Priscianus lib.* VI. *col.* 694, *ac* 717. *& lib.* VII. *col.* 740. *& lib.* XIII. *col.* 960.

Incerta ex iisdem.

Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit; quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet: describit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse: deinde adjicit; *Putares non ab illis Catonem, sed illos à Catone deprehensos.* Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam venerabilis erat? Nostræ tamen cœnæ ut apparatus & impendii, sic temporis modus constet. Neque enim ii sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi ut simul laudent. *Ex* Plinii *lib.* III. *Epist.* XII.

C. etiam Cæsar, gravis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: *Unius*, inquit, *arrogantiæ superbiæque, dominatuque.* *Ex* A. Gellii *lib.* IV. *cap.* XVI.

De C. Julii Cæsaris in Catonem scriptis testimonia.

Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret: volo enim eum divulgari. *Ex* Ciceronis *lib.* XII. *ad Att. Epist.* XL.

Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi πρόπλασμα videtur ejus vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. *Ex lib.* XII. *ad Attic. Epist.* XLI.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse. *Ex* Ciceronis *ad Attic. lib.* XIII. *Epist.* L.

Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. *Ex* Ciceronis *Topic. cap.* XXV.

M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione, velut apud Judices respondit? *Ex* Taciti *lib.* IV. *Annal. cap.* XXXIV.

His-

Hisque usum C. Cæsarem in vituperando Catone notaverit Cicero. *Ex* Quinctiliani *lib.* III. *Inst. Orat. cap.* VII.

Ut Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæsar accusans. *Ex* Martiani Capellæ *lib.* V. *pag.* 152.

> Atque utinam ritus veteres, & publica saltem
> His intacta malis agerentur sacra, sed omnes
> Noverunt Mauri, atque Indi: quæ psaltria p[illegible]em
> Majorem, quam sint duo Cæsaris Anticatones:
> Illuc, &c. *Ex* Juvenalis *Sat.* VI. 334.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν διηργάσαιτο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς, ἐφ᾽ ᾧ δὲ, ἄδηλον· εἶπε δ᾽ οὖν· ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου, καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. Ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ᾽ αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, οὐ δοκεῖ πρᾴως ἔχοντος, οὐδὲ εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι· πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην; Paullo post: Τεκμαίρονται καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. Ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. Τοῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα, τὸν τοῦ τεθνεῶτος δι᾽ αὐτὸν ἔπαινον· ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 733.

Αὐτὸς δ᾽ οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος. *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 708.

Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος, ἀντιγράφων, τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ

θηραμένους ἐπαινεῖν. Ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος Κάτων, ὁ δὲ Καίσαρος, Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. *Ex* Plutarcho *in Cicer. pag.* 880.

Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον εἰς αὐτὸν (Κάτωνα) καὶ ἐπιγράψαντος ΚΑΤΩΝ, ἀντέγραψε κατηγορίαν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπέγραψεν ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ. *Ex* Appiani *lib.* II. *B. C. pag.* 490.

Οὕτω γὰρ ἀνατεθαυμάκει, ὥστε, τοῦ Κικέρωνος ἐγκώμιον μετὰ ταῦτα αὐτοῦ (Κάτωνος) γράψαντος, ἀγανακτῆσαι μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἐκείνου οἱ προσπολεμήσαντος, βιβλίον δέ τι γράψαι, ὃ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. *Ex* Dionis Cassii *lib.* XLIII. *pag.* 219. *ed. Hanov.*

Ex libris de Analogia ad M. T. Ciceronem.

Reliquit & de Analogia duos libros, &c. *Ex* Suetonio *in Cæsare cap.* LVI.

C. Cæsar de Analogia libros edidit, sciens sine ea, neque ad philosophiam, in qua peritissimus erat, neque ad eloquentiam, in qua potentissimus, posse quempiam pervenire. *Ex* Joannis Sarisberiensis *Metalog. lib.* I. *cap.* XXI. *pag.* 777.

Ex lib. I.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit verborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus; *Ac, si cogitata præclare eloqui possent, nonnulli studio, & usu laboraverunt, cujus te pæne principem copiæ, atque inventorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum esse existimare debemus*) hunc facilem, & cotidianum novisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem

atque

atque inventorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, ſed etiam bene meritum de Populi Romani nomine & dignitate. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXII.

C. Cæſar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeji ſocer, à quo familia & appellatio Cæſarum deinceps propagata eſt: vir ingenii præcellentis, ſermonis præter alios ſuæ ætatis caſtiſſimi, in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia ſcripſit, *harenas* vitioſe dici exiſtimabat, quod *harena* numquam multitudinis numero appellanda ſit, ſicuti neque *Cælum*, neque *Triticum*; contra autem *Quadrigas*, etiamſi currus unus equorum quatuor junctorum unum ſit, plurativo ſemper numero dicendas putat, ſicut *Arma*, & *Mœnia*, & *Comitia*, & *Inimicitias*, &c. *Paullo poſt:* Tunc prolato libro de Analogia primo verba hæc ex eo pauca memoriæ mandavi; nam quum prædixiſſet, neque *Cælum*, *Triticumve*, neque *Harenam* multitudinis ſignificationem pati: *Num tu*, inquit, *harum rerum natura accidere arbitraris, quod unam Terram, & plures Terras, & Urbem, & Urbes, & Imperium, & Imperia dicamus; neque* Quadrigas *in unam nominis figuram redigere, neque* Harenam *in multitudinis appellationem convertere poſſimus?* *Ex* A. Gellii *lib.* XIX. *cap.* VIII.

* Atque id quod à C. Cæſare excellentis ingenii ac prudentiæ (*ita A. Gellius; Macrobius* providentiæ) viro in primo de Analogia libro ſcriptum eſt, habe ſemper in memoria atque in pectore, *ut tanquam ſcopulum, ſic fugias inauditum atque inſolens verbum.* *Ex* A. Gellii *lib.* I. *cap.* X. *&* *Macrobii lib.* I. *Saturnal. cap.* V.

Ex

* Huc reſpicit *Joan. Sariſberienſis* Metalog. lib. I. cap. XV. p. 766. *Cæſar*, ait ille, *in libro de Analogia Grammaticus quidem eſt & evitandum eſſe denunciat, quicquid auditori perito poteſt eſſe abſurdum*; ut nautæ, *inquit*, ſcopulum fugiunt, ſic fugiendum eſt inſolens atque infrequens verbum. Ubi legendum *in libro* primo *de Analogia*, duos enim de Analogia libros edidit Cæſar. *Davies.*

Ex lib. II.

Cæſar in libro de Analogia ſecundo, *hujus die* & *hujus ſpecie* dicendum putat. *Ex* A. Gellii. *lib.* IX. *cap.* XIV.

Cæſar de Analogia *panium* dixit, ſed Verrius *Panum* ſine *i*. *Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 69.

Cæſar de Analogia ſecundo, *Fagos*, *Populos*, *Ulmos*. *Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 104.

Lacer an Laceris, *&c.* Cæſar de Analogia ſecundo, nec non Valgius de Rebus per epiſtolam quæſitis. *Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 109.

Cæſar de Analogia ſecundo, *Turbonem* non *Turbinem* etiam in tempeſtate dici debere ait, ut *Cato Catonis*, non ut *homo hominis*. *Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 117.

Is homo, Idem compoſitum facit, niſi quia Cæſar libro ſecundo (*de Analogia videlicet*) ſingulariter *Idem*, pluraliter *Iidem* dicendum affirmat; ſed conſuetudo hoc non ſervat. *Ex* Chariſii *lib.* I.

Ex iiſdem, non diſtincto libro.

C. Cæſar gravis auctor linguæ Latinæ in libris Analogicis omnia iſtiuſmodi (*puta Senatu*, *Victu*, *Aſpectu*, *&c.*) ſine *i* littera dicenda cenſet. *Ex* A. Gellii *lib.* IV. *cap.* XVI.

Hic & hæc Samnis, *hujus Samnitis*. Sic Cæſar de Analogia. *Ex* Priſciani *lib.* VI. *col.* 707.

Partum. Cæſar de Analogicis, *harum partum*. *Ex* Chariſii *lib.* I. *col.* 114.

Ex iiſdem, uti veroſimile eſt, non adſcripto tamen ubi laudantur libro.

Mihi autem placet Latinam rationem ſequi quouſque patitur decor; neque enim jam *Calypſonem* dixerim, ut *Junonem:* quamquam ſecutus antiquos C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Quinctilianus *lib.* V. *cap.* V.

M. Tullius & C. Cæſar *mordeo memordi; pungo pepugi; ſpondeo ſpepondi* dixerunt. A. Gellii *lib.* VII. *cap.* IX.

C.

C. Cæſar ait *L* littera nominativo ſingulari neutro finita nomina, eandem definitionem capere, quam capiant *E* littera terminata. *Huic animali*, & *ab hoc animali*, *huic puteali*, & *ab hoc puteali*. Chariſius *lib.* 1. *col.* 95.

Apluſtre. Omnium nominum, quæ ſunt neutri generis & in *E* terminantur, ait Plinius, Cæſarem ſciſſe eoſdem eſſe ablativos, quales ſunt dativi ſingulares. Chariſius *lib.* 1. *col.* 98.

AR litteris nomina neutralia terminata, ait Cæſar, quod dativo & ablativo pari jure funguntur, ut idem Plinius ſcribit. Chariſius *lib.* 1. *col.* 98.

Jubar. Plinius ait inter cætera etiam iſtud Cæſarem dediſſe præceptum, quod neutra nomina, *AR* nominativo clauſa, per I dativum Ablativumque ſingulares oſtendant; *Jubar* tamen & *Far* ab hac regula diſſidere: nam *huic jubari* dicimus, *ab hoc jubare*; & *huic farri*, *ab hoc farre*. Chariſius *lib.* 1. *col.* 108.

Ac ne illa ratio recepta eſt, quam Cæſar ponit in femininis, ut puppim, veſtim, pelvim: hoc enim modo & ab hoc cani, & ab hoc cane. Chariſius *lib.* 1.

Tribus *III* junctis qualis poſſet ſyllaba pronunciari? nam poſtremum *I* pro vocali eſt accipiendum, quod Cæſari artis Grammaticæ doctiſſimo placitum fuiſſe, à Victore quoque in arte Grammatica de ſyllabis comprobatur. Priſcianus *lib.* 1. *col.* 545.

V, loco conſonantis poſita, eandem prorſus in omnibus vim habuit apud Latinos, quam apud Æoles digamma *F* pro quo Cæſar hanc figuram Ⅎ ſcribere voluit. Quod quamvis illi recte viſum eſt, tamen conſuetudo antiqua ſuperavit. Priſcianus *lib.* 1. *col.* 545.

Hæc pollis pollinis, ſic Chariſius. Probus autem & Cæſar, *hoc pollen pollinis* declinaverunt. Priſcianus *lib.* VI. *col.* 708.

Præterea Cæſar declinat, *pubis puberis:* quidam, ut Pro-

Probus, *pubes puberis:* quidam, *puber puberis.* Priscianus *lib.* VI. *col.* 707.

Quamvis Cæsar non incongrue protulit *ens* à verbo *sum*, *es*, *est*. Priscianus *lib.* XVIII.

Hoc lutum atque *macellum* singulariter exire memento, licet Memmius, *ista macella* dicat, & Cæsar, *luta.* *Ex* Velio Longo *de Orthogr.* *col.* 2244.

Lacrumæ an *Lacrimæ*, *Maxumus* an *Maximus*, & si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum est. Terentius Varro tradidit Cæsarem per *I* ejusmodi verba solitum esse enunciare & scribere: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquorum, *&c.* Cassiodorus *ex* Annæo Cornuto *de Orthographia col.* 2284. *Vide &* Quinctilianum *Inst. Orat. lib.* I. *cap.* VII.

Varie etiam scriptitatum est, *Mancupium*, *Aucupium*, *Manubiæ:* siquidem C. Cæsar per *I* scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. *Ex* Velio *de Orthographia col.* 2228.

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis hujus (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit, & in filio, ut in epistolis apparet, recte loquendi usquequaque asper quoque exactor? Aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri? Quinctilianus *lib.* I. *cap.* VII.

Apophthegmata.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre judicium, &, ut Servius frater tuus, quem literatissimum fuisse judico, facile diceret, *hic versus Plauti non est*, *hic est*, quod tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, quum volumina jam confecerit Ἀποφθεγμάτων, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: quod eo nunc magis facit, quia vivunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse illis, quum dixi, nec illi-

illiterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandavit. Sic fit, ut, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. Cicero *lib.* IX. *ad Famil. Epist.* XVI.

Dicta collectanea.

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quædam scripta, &c. item *Dicta collectanea.* Quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius *in Cæsare, cap.* LVI.

Ephemerides.

* C. Julius Cæsar quum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus, equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset; & insultans ait *Cæsar, Cæsar*, quod Gallorum lingua, *Dimitte*, significat: & ita factum est, ut dimittereretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius *in lib.* XI. *Æn. vs.* 743.

Libri

* *C. Julius Cæsar*] Cæsarem à Gallis captum fuisse non memorant ii, qui ejus vitam & res gestas scriptis mandarunt, unde factum ut hæc historia mihi quidem valde sit suspecta; ei tamen expendendæ non immorabor. Observabo duntaxat falsos esse *G. J. Vossium* de Hist. Lat. lib. I. cap. XIII. & *Dionys. Vossium*, qui *Cæsaris Ephemerides* à *Commentariis* opus esse diversum censuerunt; nam, præterquam quod earum mentionem non faciat *Suetonius* in Jul. capp. LV. & LVI. ubi *Cæsaris* opera accurate recenset, certum est ἐφημερίδας à Sequioris ævi scriptoribus laxius esse sumptas, adeo ut non modo *diarium*, verum etiam *Annales* seu *Historiam* denotent. Hinc *Dictyis* Historiam Ἐφημερίδα vocat *Suidas*, & *Ephemeridem Belli Trojani*, *Q. Septimius Romanus* in Epistola ad Arcadium, *Dictyi* præmissa, cum multum absit, ut in ea per dies singulos res gestæ scribantur. Quin & *Plutarchus* in Cæs. p. 718. D. ex Cæsaris ἐφημερίσιν ea laudat, quæ in Commentariorum de Bell. Gall. lib. IV. cap. XII. hodienum exstant; & *Symmachus* lib. IV. Epist. XVIII. de *Cæsaris ephemeride* sic loquitur: *Hæc te origines, situs, pugnas, & quicquid fuit in moribus aut legibus Galliarum docebit*, quam descriptionem accuratè his Commentariis congruere lubens fatetur *D. Vossius.* Nec obstat, quod *Polyænus* & *Frontinus* complura *Cæsaris* strategemata recenseant, quorum in hisce Commentariis nec vola nec vestigium; ea enim hausta esse poterunt vel ex *Asinii Pollionis* commentariis, quos memorant *Plutarchus* in Pompeio p. 657. & in Cæs. p. 730. ac *Appianus* lib. II. B. C. p. 489. aliique; vel ex *Balbi* Ephemeride, de qua *Sidonius Apollinaris* lib. IX. Ep. XIV. ut historicos bene multos prætercam, qui præclara *Cæsaris* facinora posteris tradiderunt. *Davies.*

Libri Auspiciorum.

Contra Julius Cæsar XVI Auspiciorum libro negat nundinis concionem advocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* XVI.

Auguralia.

Cæsar in auguralibus: *Si sincera pecus erat.* Priscianus *lib.* VI. *col.* 719.

De Divinatione.

Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsaris secutus videtur: cujus etiam ex Oratione, quæ inscribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam. Suetonius *in Cæsare cap.* LV. *Erunt forte qui hoc ad Orationum Fragmenta pertinere existimabunt, me non multum repugnante.*

Astronomica.

Julius Cæsar ut Siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit, ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* XVI.

Tres autem fuere sectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addidit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. *Ex* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* XXV.

A Bruma in Favonium Cæsari nobilia sidera significant, III Kal. Januarii matutino Canis occidens. *Paullo post:* Pridie Nonas Januarii Cæsari Delphinus matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post:* A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat XVII Kal. Martii triduum varie: & VIII Kal. Hirundinis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. Item III Nonas Martii Cæsar Cancri exortu id fieri observavit.

Paul-

Paullo post: Cæsar & Idus Martias ferales sibi annotavit Scorpionis occasu. *Paullo post:* III Nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vesperi occultantur. Eædem postridie in Bœotia: Cæsari autem & Chaldæis, Nonis. *Paullo post:* Cæsari VI Idus significatur imber Libræ occasu: XIV Kal. Maji Ægypto Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, & terræ marique turbidum; XVI Atticæ, XV Cæsari, continuoque triduo significat. *Paullo post:* VI Nonas Maji Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, & VIII Idus Capella pluvialis. Plinius *lib.* XVIII. *cap.* XXVI.

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutini. *Paullo post:* XI Kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit: III Non. Junii Cæsari, &, Assyriæ Aquila vesperi oritur, &c. XI Kal. ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Ex* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* XXVII.

A solstitio ad Fidiculæ occasum VI Kal. Junii Cæsari Orion exoritur. *Paullo post:* XVIII Kal. Augusti, Ægypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Cæsar X Kal. sentire Italiam existimavit. *Paullo post:* Aquila Atticæ matutino occidit: III Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari immergitur. *Ex* Plinii *lib.* XVIII. *cap.* XXVIII.

De Sideribus etiam aliquid poeticum edidit.

* Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Institutionis libros scripsit, nisi paucos versus Julius Cæsar, & ipsos tamen de alieno opere mutuatus. Jul. Firmicus *Mathes. lib.* II. *initio.*

Exsecutus est etiam horum Siderum numerum Græce

* *Sed nec aliquis* &c.] Bina hæc testimonia ad nostrum perperam referuntur; & lapsus est *Julius Firmicus*; *Cæsar* quippe Germanicus, non Julius, *Arati* versiculos interpretatus est. Eundem errorem erravit *Suidas* v. Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ. Davies.

ce Aratus, Poeta disertissimus; Latine vero Cæsar, & decus eloquentiæ Tullius. Sed hi tantum nomina ipsorum & ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Astrologiæ scientia, sed Poetica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. Jul. Firmicus *Mathes. lib.* VIII. *cap.* V.

Poemata.

Reliquit & de Analogia libros duos, & Anticatones totidem, ac præterea Poema quod inscribitur Iter. Quorum librorum primos; in transitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret; sequentes, sub tempus Mundensis prœlii fecit: novissimum, dum ab Urbe in Hispaniam ulteriorem IV & XX die pervenit. Suetonius *in Cæsare cap.* LVI. *Vide &* Julium Celsum *pag.* 239.

Feruntur & à puero & ab adolescentulo quædam scripta: ut *Laudes Herculis*, tragœdia *OEdipus*, &c. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius *in Cæsare cap.* LVI.

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Julii carminibus præcipue jocisque militaribus celebratum: alternis quippe versibus exprobavere lapsana se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cavillantes. Est autem id cyma sivestris. Plinius *lib.* XIX. *cap.* VIII.

Donatus, seu potius Suetonius in vita Terentii hos sub C. Julii Cæsaris nomine versus producit.

Tu quoque, tu in summis, ô dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator;
Lenibus atque utinam scriptis adjuncta foret vis
Comica, ut æquato virtus polleret honore
Cum Græcis, neque in hac despectus parte jaceres:
Unum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

Se-

Sequens etiam Epigramma C. Julio Cæsari quidam inscribunt; alii Germanico:

Thrax puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne;
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum conderet urna;
Hoc peperi flammis, cætera dixit aquis.

Illud vero distichon,

FELTRIA. PERPETUO. NIVIUM.
DAMNATA. RIGORE.
TERRA. MIHI. POSTHAC. NON.
HABITANDA. VALE.

falso Cæsari inscriptum est, etsi quidam in membrana, alii in saxo exstare dicant. Ajunt quoque Cæsaris Decretum Viterbii in Hetruria inventum; hoc exemplo:

C. JULIUS. CÆSAR. M. TULLIUM. CICERONEM. OB EGREGIAS. EJUS. VIRTUTES. SINGULARES. ANIMI. DOTES. PER. TOTUM. ORBEM. NOSTRIS. ARMIS. VIRTUTEQUE. PERDOMITUM. SALVUM. ET. INCOLUMEM. ESSE. JUBEMUS. C. JABOLENUS. *Nugæ, nugæ.*

Incerta:

Unguenta dicuntur à locis, ut Telinum, cujus Julius Cæsar meminit dicens: Corpusque suavi Telino unguimur. Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ est una ex Cycladibus, &c. Isidorus *lib.* IV. *Origin. cap.* XII.

Insertum hoc ab Fulvio Ursino *Fragmentis de Analogia. Ut & illud ex* Nonio *in Voce* Cinis; *nec non locus* Plinii *ex lib.* VII. *cap.* XXX. *ubi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causæ, cur hoc fecerit, comminisci non potui. Quocirca inter* INCERTA *referendum*

duxi

duxi. Nisi quis potius Cæsari Straboni, *non Dictatori tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita una vocula scripseris, erit integer Senarius:*

Corpusque suavi Telini unguine unguimur.

Idem Ursinus *ex* Prisciani *lib.* VIII. *Fragmentum hoc:*

C. Cæsar, quæ res augurantur οἰωνοσκοποῦνται, *ad Auguralia transtulerat: ego prætermisi, quum isto Prisciani loco non* Cajus Cæsar, *sed* Lucius Cæsar *legatur. Non est quod corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim* L. Cæsar *à* Festo, *in voce* Majorem. *Ex eodem fortassis est quod apud* Servium *nuper ex* Petri Danielis *&* *Fuldana bibliotheca membranis editum habemus, Commentario ad Æneidos* Virgilii *lib.* I. Occiso, *inquit*, Mezentio Ascanium, sicut J. Cæsar (*verosimile mihi sit legendum* L. Cæsar) scribit, Julum cœptum vocari dicunt, vel quasi ἰοβόλον, id est, sagittandi peritum, vel à prima barbæ lanugine, quam ἴουλον Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ nascebatur. *Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epistolarum legebatur;*

Vespera fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Charisium *lib.* II. *unde hæc descripta sunt, nominatur* Julius Cæsar, *sed* Aurelius Cæsar *lib.* II, *sive* XI Epistolarum ad Frontonem. *Quo comperto, auctoritatem Civis Romani insuper habui. Sed quid spuriis his diutius immoror, quin legitima, si qua porro restant, Fragmenta colligo?*

Apud Cæsarem & Catulum & Calvum lectum est: *quum jam fulva cinis fueris.* Nonius *in voce* Cinis *p.* 224.

Salve primus omnium parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque litterarum parens: atque (ut Dictator Cæsar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte majorem, quanto plus est, ingenii Romani terminos in tantum pro-

promovisse, quam imperii. Plinius *lib.* VII. *cap.* XXX. *in fine ubi de Cicerone.*

Cicero Caussarum XIII: *Re vendita iterum empta;* unde manifestum fit *venita* non dici, sed aut *venundata*, aut *vendita*, ut Cicero. C. Cæsar: *Possessiones redimi, eas postea pluris venditas.* Diomedes *lib.* I. *col.* 366.

Esseda vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III. *Multa millia equitum atque essedariorum habet.* Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. Junius Philargyrius *in* Virgilii Georg. III. *vs.* 204.

Augustus quoque in Epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is *Calidum* dicere quam *Caldum* (*in libris forte de Analogia*) malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, &, ut ipse Græco verbo significavit, περιέργον. Quinctilianus *lib.* I. *cap.* VI. *pag.* 41.

Castulonenses, qui Cæsari *venales* appellantur. Plinius *Hist. Nat. lib.* III. *cap.* III.

C. Julii Cæsaris dicta.

Tu, quæso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigrere: in his, de Sexto, satisne certum: maxime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem diverti, Cæsarem solitum dicere: *Magni refert, hic quid velit; sed quidquid volt, valde volt.* Idque eum animadvertisse quum pro Dejotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum visum, & libere dicere. Cicero *lib.* XIV. *ad Atticum Epist.* I.

Proxime quum Sestii rogatu apud eum fuissem, exspectaremque sedens, quoad vocarer; dixisse eum: *Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me convenire possit. Atqui, si quisquam est facilis, hic est: tamen non dubito, quin me*

male oderit. Cicero *lib.* XIV. *ad Attic. Epist.* I.

Ajebat Cæsarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, quum exspectarem sedens, dixisse: *Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tam diu sedens meum commodum exspectet?* Cicero *lib.* XIV. *ad Attic. Epist.* II.

Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos post dies frequenti curia jactaret, invitis & gementibus adversariis adeptum se quæ concupisset; proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac negante quodam per contumeliam, *Facile hoc ulli feminæ fore*; responderit quasi alludens: *In Assyria quoque regnasse Semiramin; magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam.* Suetonius *in Cæsare cap.* XXII.

Pharsalica acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: *Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem.* Suetonius *in Cæsare cap.* XXX. *Vide &* Plutarchum *in Cæs. pag.* 730. *A.*

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat, paullulum constitit, ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *Etiam nunc*, inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.* Suetonius *in Cæsare cap.* XXXI.

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine & forma, *&c.* Tunc Cæsar, *Eatur*, inquit, *quo Deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat, Jacta alea est*, inquit. Suetonius *in Cæsare cap.* XXXII.

Romam iter convertit; appellatisque de Rep. Patribus, validissimas Pompeji copias, quæ sub tribus legatis M. Petrejo, & L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, invasit; professus ante inter suos, *Ire*

se

se ad exercitum sine duce, & inde reversum ad ducem sine exercitu. Suetonius *in Cæsare cap.* XXXIV.

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, *Teneo te*, inquit, *Africa.* Suetonius *in Cæsare cap.* LIX.

Quum exspectatio adventus Jubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, *Scitote*, inquit, *paucissimis his diebus Regem affuturum cum* X *legionibus, equitum* XXX, *levis armaturæ* C *millibus, elephantis* CCC. *Proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari; mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos, quocunque vento in quascunque terras jubebo avehi. Suetonius in Cæsare.* cap. LXVI.

Jactare solitus, *Milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse:* nec *Milites* eos pro concione, sed blandiori nomine *Commilitones* appellabat. Suetonius *in Cæsare cap.* LXVII.

Quosdam infimi generis ad amplissimos honores provexit. Quum ob id culparetur, professus est palam, *si grassatorum & sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum.* Suetonius *in Cæsare cap.* LXXII.

Interrogatus cur repudiasset uxorem, *Quoniam*, inquit, *meos tam suspicione, quam crimine judico carere oportere.* Suetonius *in Cæsare cap.* LXXIV.

Acie Pharsalica proclamavit, *Ut civibus parceretur.* Suetonius *in Cæsare cap.* LXXV. *Vide &* Florum *lib.* IV. *cap.* II, 50.

Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: *Nihil esse Rempublicam, appellationem modo, sine corpore, ac specie. Sullam nescisse litteras, qui Dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius jam loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat.* Suetonius *in Cæsare cap.* LXXVII.

Eoque arrogantiæ progressus est, ut Haruspice tristia, & sine corde exta sacro quodam nunciante, *Fu-*

tura diceret *lætiora, quum vellet: nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.* Suetonius *in Cæsare cap.* LXXVII.

Triumphanti & subsellia Tribunitia prætervehenti sibi unum è collegio Pontium Aquilam non assurrexisse, adeo indignatus, ut proclamaverit: *Repete ergo à me Aquila Rempublicam Tribunus:* nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione polliceri, *Si tamen per Pontium Aquilam licuerit.* Suetonius *in Cæsare cap.* LXXVIII.

Plebi Regem se salutanti, *Cæsarem se, non Regem esse* respondit. Suetonius *in Cæsare cap.* LXXIX.

De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, *Si cantas, male cantas: si legis, cantas.* Quinctilianus *lib.* I. *cap.* VIII. *Habet &* Joan. Sarisberiensis *Metal. lib.* I. *cap.* XXI. *pag.* 777.

Elevandi ratio est duplex, ut aut veniam quis, aut jactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpiciana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, *Nunquam fugiens respexeris*, inquit: aut crimen objectum, ut Cicero, &c. Quinctilianus *lib.* VI. *cap.* III.

Est & illa ex ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nam quum testis diceret, à reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *quid enim faceret,* inquit, *quum tu galeam & loricam haberes?* Quinctilianus *lib.* VI. *cap.* III.

Sic fac existimes, post has miserias, id est, postquam armis disceptari cœptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellat) laudataque honorificentissime & æquitate tua, & prudentia, repente præter spem dixit, *se Senatui roganti*

ti de *Marcello*, *ne * hominis quidem causa negaturum.* (*Sic Victorinus edidit*, *eumque secutus Lambinus*, *cui tamen* ominis *legendum videtur. ipsum vide.) Cicero lib.* 4. *Epist. ad Famil. Epist.* 4. *ad Ser. Sulpicium.*

Demetrio Megæ Dolabella rogatu meo Civitatem à Cæsare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos homines, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina Civitate donatorum incisa essent, revelli jussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, *Nihil esse*, *quod de Mega vereretur; beneficium suum in eo manere.* Cicero *lib.* XIII. *ad Famil. Epist.* XXXVI. *ad Acilium.*

C. Cæsar cum fortè conscendens navem lapsus esset, *Teneo te*, *terra mater*, inquit; qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas, à quibus proficiscebatur, terras videretur. *Ex* Frontini *Strateg. lib.* I. *cap.* XII, 2.

Cæsar dicebat, *idem esse sibi consilium adversus hostem*, *quod plerisque medicis contra vitia corporum*, *fame potius quam ferro superandi. Ex* Frontini *Strateg. lib.* IV. *cap.* VII, I.

Τῆς δ᾽ ἡμέρας ἐνστάσης (qua pontifex maximus erat eligendus) καὶ τῆς μητρὸς (Καίσαρος) ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν οὐκ ἀδακρυτὶ προπεμπούσης, ἀσπασάμενος αὐτὴν, Ὦ μῆτερ, εἶπεν, τήμερον ἢ ἀρχιερέα τὸν υἱὸν, ἢ φυγάδα ὄψει. Plutarchus *in Cæs. pag.* 710.

Τὸν δὲ Καίσαρα σπουδάσαντα πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν, Ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην παρὰ τούτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος. *Ex* Plutarcho *in Cæs. p.* 712.

Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικοῦτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος, ἤδη τοσούτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν πέπρακται. Plutarchus *in Cæs.* 713.

Ἤρκει γὰρ (ἔφη Καῖσαρ) τὸ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἀπαρέσκουσιν, ὁ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροικίαν ἐξελέγχων, αὐτός ἐστιν ἄγροικος.

Plutarchus *in Cæs. pag.* 716.

Οὐκ, ἔφη, τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς πραττομένοις δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἄπιθι· παῤῥησίας γὰρ οὐ δεῖται πόλεμος· ὅταν δὲ καταθῶμαι τὰ ὅπλα, συμβάσεων γενομένων, τότε παριὼν δημαγωγήσεις &c. *Ex* Plutarcho *in Cæs. p.* 725.

Ἴθι, γενναῖε, τόλμα καὶ δέδιθι μηδέν· Καίσαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην συμπλέουσαν. Plutarchus *in Cæsare pag.* 726. *Vide &* Appianum *lib.* 11. *B. C. pag.* 463.

Σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον. Plutarchus *in Cæs. pag.* 727. *&* Appianus *lib.* 11. *B. C. pag.* 467.

Ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σύ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας. Plutarchus *in Cæs. pag.* 733. *&* Appianus *lib.* 11. *B. C. pag.* 490.

Λέγεται ὁ Καῖσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερα λέγοι μὲν Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βροῦτον οὐκ ἂν παρέλθοι. Plutarchus *in Cæs. pag.* 737. *&* Appianus *lib.* 11. *B. C. pag.* 498.

Ἀναμένει τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτον *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 737.

Τί φαίνεται βουλόμενος ὑμῖν Κάσσιος; ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐ λίαν ἀρέσκει, λίαν ὠχρὸς ὤν. Et paullo poſt. Οὐ πάνυ τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας, μᾶλλον δὲ τοὺς ὠχροὺς καὶ λεπτούς· Κάσσιον λέγων καὶ Βροῦτον. *Ex* Plutarchi *Cæs. pag.* 737.

Αἱ μὲν δὴ Μάρτιαι εἰδοὶ πάρεισιν· ὁ δὲ ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἴποι, Ναὶ πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν. Plutarchus *in Cæs. pag.* 737.

Ἐμπεσόντος λόγου, ποῖος ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος; ἅπαντας φθάσας ἐξεβόησεν, Ὁ ἀπροσδόκητος. *Ex* Plutarcho *in Cæs. pag.* 737. *Vide &* Appianum *lib.* 11. *B. C. pag.* 500.

Φασὶ τὸν Καίσαρα τῷ μηνύοντι ἀποκρίνασθαι, κόπτοντα τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους, Ἦδε μοὶ δώσει. *Ex* Appiani *lib.* 11. *B. C. pag.* 443.

Ἀθης

Ἀθηναίοις αἰτήσασι συγγνώμην ἐπεδίδυ, καὶ ἐπεῖπε, Ποσάκις ὑμᾶς ἀπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσει. Appianus *lib.* 11. *B. C. pag.* 482.

Ἔσαι τοῦτο τέλος ἐμοί τε τοῦ βίου, καὶ ὑμῖν τῆς στρατειῶν. Et paullo post. Φασὶν αὐτὸν (Καίσαρα) εἰπεῖν, Ὅτι πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ περὶ ψυχῆς. *Ex* Appiani *lib.* 11. *B. C. pag.* 493.

Οὐδὲν ἀτυχέστερον, ἔφη, διηνεκοῦς φυλακῆς· ἔστι γὰρ αἰεὶ δεδιότος. Appianus *lib.* 11. *B. C. pag.* 496.

De C. Julio Cæsare.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita judico, & de hoc hujus generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum fere omnium Oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Domitiorum familiis audiebamus; sed quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis est consecutus. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXII.

Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum Oratoris, &c. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (quæ, etiamsi Orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit ille oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. Hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: splendidam quandam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem ejus, &c. atque etiam Commentarios quos-

quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracto: sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit, &c. *Ex* Cicerone *in Bruto cap.* LXXV.

C. Julius Cæsar historiographus Romanorum nullus est. Commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantum exstant: nec, quantum ad historiam, quod compertum habeam, quicquam aliud: nam ceterarum ejus rerum gestarum, postquam idem Julius totius penè orbis causarum molibus est oppressus, Hirtius ejus notarius in commentarios seriem referendam suscepit. *Ex* Lupi *Abbatis Ferrariensis Epist.* XXXVII.

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex* Cicerone *ad* Corn. Nepotem *apud* Suetonium *in Cæsare cap.* LV. *Vide amplissimam Cæsaris laudationem apud* Plinium *Hist. Nat. lib.* VII. *cap.* XXV. *&* *apud* Ciceronem *pro* M. Marcello.

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor; sale vero, & facetiis Cæsar vicit omnes. *Ex* Ciceronis *lib.* I. *de Offic. cap.* XXXVII.

Reliquit & rerum suarum Commentarios Gallici, civilisque belli Pompejani; nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est: alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli novissimum, imperfectumque librum suppleverit. *Paullo post:* Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; quum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta temere crediderit:

rit: & quæ per ſe, vel conſulto, vel etiam memoria lapſus, perperam ediderit: exiſtimatque reſcripturum, & correcturum fuiſſe. *Ex* Suetonio *in Cæſare cap.* LVI.

C. vero Cæſar ſi tantum foro vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cujus proprie ſtudioſus fuit, elegantia. *Ex.* Quinctiliano. *lib.* X. *cap.* I.

Quid tamen nocet vim Cæſaris, aſperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, judicium Calvi quibuſdam in locis aſſumere? *Ex* Quinctiliani *lib.* X. *cap.* II.

Hinc vim Cæſaris, indolem Cœlii, ſubtilitatem Calidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſallæ, ſanctitatem Calvi reperiemus. *Ex* Quinctiliani *lib.* XII. *cap.* X.

At ſtrictior Calvus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Cæſar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. *Ex Auctore Dialogi de oratoribus cap.* XXV.

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄριστα καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, &c. *Ex* Plutarcho *in Cæſ. pag.* 708.

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὴν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex* Plutarcho *in Cæſ. pag.* 708.

Ac mihi ex Græcis orationes Lyſiæ oſtentat, ex noſtris Gracchorum, Catoniſque; quorum ſane plurimæ ſunt circumciſæ & breves. Ego Lyſiæ Demoſthenem, Æſchinem, Hyperidem, multoſque præterea, Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæſarem, Cœlium, imprimis M. Tullium oppono, cujus oratio optima fertur eſſe, quæ maxima. *Ex Plinii lib.* I. *Epiſt.* XX.

Sed ego verear ne me non ſatis deceat, quod decuit M.

M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, Tib. Cæsarem, &c. *Ex* Plinii *lib.* v. *Epist.* III.

Dictator Cæsar summis oratoribus æmulus. *Ex* Taciti *Ann. lib.* XIII. *cap.* III.

Summus auctorum D. Julius. *Ex* Tacito *de Mor. Germ. cap.* XXVIII.

C. Cæsarem Dictatorem —— studia certandi, dictandi, lectitandique sibi mutuo vindicavere. Et licet in persona unius ejusdemque tempore suo principis viri, castrensis oratoriæque scientiæ cura certaverit fermè gloria æquipari, idem tamen nunquam se satis duxit in utriusque artis arce compositum, priusquam vestri Arpinatis testimonio anteferretur ceteris mortalibus. *Ex* Sidonii Apollinaris *lib.* VIII. *Epist.* VI. *Vide & lib.* IX. *Ep.* XIV.

NO

NOMENCLATOR
GEOGRAPHICUS

Omnium Galliæ, Germaniæ, & Brittanniæ locorum; quorum apud Cæsarem fit mentio.

Excerptus quidem olim potissimum è Thesauro Geographico ABRAHAMI ORTELII; *sed nunc plerisque locis utiliter auctus & emendatus.*

A.

Dualdubis. Sic legit Ful. Ursinus apud Cæsarem; quo loco alii codices Alduasdubis, & Alduasdalis habent. Ptolomæo Dubis est. atque ita restituendum in Juliani Imp. epistolis, ubi Danubin invenies. Galliæ Lugdunensis fluvius est, quem Poldus & Marlianus hodie *le Doux* nomen habere ajunt.

Advatici, alias Atvatici, quorum Metropolis Atuatuca, ut apud Cæsarem, quamquam apud Ptolomæum Ἀτυάκυτον legitur. quæ olim civitas Tungrorum erat, ubi primum sedes Episcopalis fuit; translata deinde Trajectum Mosæ, hinc in vicum S. Lamberti. Itaque Atuatici sunt Leodienses.

Ædui. Civitas eorum hodie Augustodunum.

Agendicum. Civitas Senonum. Hodie *Sens*. Valde in ea exponenda delirarunt Scholiastæ Cæsaris. Est civitas Archiepiscopalis.

Alexia. Cæsari Mandubiorum in Celtis oppidum. Alesia Paterculo scribitur, Diodoro & Polyæno lib. 8. Strateg. *L'Assois en Bourgogne*, vocant. Paradinus vero dicit ejus hodie nihil exstare, præter nominis umbram, *Alize*, cui subscribit Vigenereus.

Allobrogum Caput fuit Vienna. quorum major pars sub Ducatu Sabaudiæ hodie. Olim tamen Sabaudi erant intra Alpes maritimas, ut est in Notitia Imperii.

Alpes, montes longissimi tractus, qui Italiam à Germania

nia & Gallia tanquam muro nativo separant. Alpia & Alpionia olim dictos fuisse scribit Strabo. Stephano etiam Alpeia & Alpeioi dicuntur. Olpia sunt Phavorino. Hodie multis locis in Germania, adhuc *Alben* vocantur. Salpii videntur à Lycophrone appellati: ut sentit ejus commentator Isacius. Alpis, singulari numero, aliquando usurpant poëtæ. Abax vocat Serapio, cap. De resina. De Alpibus vide Alciatum, in Commentariis ad Tacitum De moribus Germanorum: sed in primis Josiam Simlerum, in libello, quem De Alpibus inscripsit.

Amagetrobia. Ignoratur. vide Magetrobia.

Ambarri. Celtarum populi. Ignorantur.

Ambiani. Belgicæ gens. *Amiens*, hodie, Picardiæ urbs. Ambianum primum Sommonobriam dictam, scribit Sigebertus: si Samarobrinam voluerit dicere, falsè, cum ex Cæsare & Antonino diversas esse urbes constet. Ambiano idem Antoninus tribuit leg. XXIII.

Ambibarii inter Aremoricos, ignorantur.

Ambialites aut Ambiliates in Celtica, ignorantur.

Ambivariti in Belgio, ignorantur.

Anartes. Cæsari sunt populi Dacis vicini. *Walachi*, *Servii*, *&* *Bulgari*, sunt Blasio Vigenereo.

Ancalites. Britanniæ insulæ populi. *Ankelut*, Glareano: *The hundred of Henley*, Camdeno.

Andes. *Le Duché d'Anjou*. Civitas Episcopalis Juliomagus, *la ville d'Angiers*.

Antuates. vide Nantuates.

Aquitania. Augustus divisit Aquitaniam in tres maximas provincias: primam Aquitaniam, cujus metropolis Avaricum Biturigum Cuborum: secundam Aquitaniam, cujus metropolis Burdigala Biturigum Vibiscorum: tertiam Novempopulaniam, cujus caput Augusta Ausciorum: Ea est, quam Cæsar Aquitaniam vocat, contenta intra Garumnam, Pyrenem, & Oceanum. Hodie ab ipsis Aquitanis vocatur Vasconia: quum Aquitaniæ nomen latius pateat. Itaque angustiores fines sunt Aquitaniæ Cæsaris, quam ut tertiam partem Galliæ facere possit.

Arar. Galliæ Narbonensis fluvius. Plinio & Virgilio Araris est. Ab Am. Marcellino Sangona appellari scribit Paradinus: Sauconna ego apud Marcellinum lego. Videtur Scoras à Polybio appellari. Hodie *Saone* vocatur. Auctor De

flu-

fluminibus tradit antea Brigulum nuncupatum. Fides sit penes auctorem.

Arduenna. Galliæ maximus saltus in Belgio. nomen fere retinet; *Ardenne* enim nominant. Franc. Irenicus *Achterwalt* appellat: *Lutticherwalt*, Rhenanus; quasi Leodiensium nemus dicas.

Arecomici. Duplices sunt: Volcæ Arecomici, ubi Nemausus, & Narbo: Tectosages, ubi Tolosa.

Armoricæ civitates, ponuntur à Cæsare in eo tractu, qui Britannia minor Sigeberto vocatur. Hermionia etiam, & vulgo *Bretagne*, Rob. Cœnali auctore. Antiqua Britannica lingua hodie *Lhydaw* appellatur, ut scribit Humfredus in suo Britannicæ descriptionis fragmento. Joannes Lelandus, *Armoria*, idem significare dicit, quod, Supra mare, in ipsa Britannica lingua. Sunt Plinii Britanni, Pontico Virunnio si fidendum. Letavia quoque dicta fuit hæc Armorica.

Arverni. Celtarum populi. Aroëni Stephano. Hodie *Auvergne*.

Atrebates. *Le pays d'Artois*, quorum Civitas Origiacum, *Arras*.

Avaricum. Est metropolis primæ Aquitaniæ, *Bourges*.

Aulerci. Quadruplices fuerunt: Aulerci Eburovices, *le pays d'Evreus en Normandie*, ubi Episcopatus. Aulerci Diablintres. Aulerci Cenomanni, *le pays du Mans*. Aulerci Brannovices.

Auscii. Caput Novempopulaniæ, sive Vasconiæ: Archiepiscopatus. Augusta Ausciorum, *la ville d'Auchs en Gascogne*.

Axona, *Aisne*, notissimum flumen.

B.

Bacenis. Germaniæ silva Cæsari, Cheruscos à Suevis dirimens, quam Althamerus putat *Thüringerwalt*. Ubi forte Samana Ptolemæi. Confundunt quidam cum Hercynia silva & Martiana: & *Schwartzwalt* nominant.

Batavia. Ptolemæo, Tacito & Cæsari Germaniæ inferioris regio est, ad ostia Rheni posita, quam hodie *Holland* vocant, sed improprie. Ea enim Hollandiæ pars, quæ hodie inter veterem Rhenum & Vahalim fluvios à Lobico ad Oceanum usque quasi duobus brachiis constringitur, olim Batavia dicta fuit. Atque hic tractus etiamnum veteris nomenclaturæ vestigia retinet. nam *Betuwe*, ab incolis vocatur. Hæc fere Lamb. Hortensius in libello Ultrajectinarum seccessio-

num. Batavorum insula hæc vocatur à Plinio, Dione, Cæsare & Tacito. *Betuwe*, Battua, ab Aimonio, & Badua à Reginone nuncupatur.

Belgæ, seu Belgica, statim è principio Commentariorum Cæsaris innotescunt.

Belgium. Est quidem regionis nomen in Belgis, non autem urbis, ut nugantur Scholiastæ. Sed nomen ignoratur.

Bellocasses, Verocasses, Bajocasses. *Le pays de Bayeus en Normandie.* urbs Episcopalis eorum est Noviomagus, *la ville de Bayeus.*

Bellocassi, aut Bellocasses. Sunt qui eandem cum Verocassibus, aut Velocassibus gentem faciant. eorumque rursus quidam, *Vergassins*, ad Sequanam, quorum oppidum primarium *Gisers* esse volunt; quidam in ultimis Armoricæ Galliæ finibus ponunt. Marlianus vero distinguit, & Bellocasses Celtas, ait, eos qui hodie Bajocenses: Velocasses autem Belgas; eosque qui hodie in Comitatu Flandriæ territorium *Cassel* occupant.

Bellovaci. In Belgica siti. hodie *Beauvoisin.*

Bibracte. Æduorum longe maximum & copiosissimum oppidum. *Beaulne* Orontio, in sua Galliæ tabula: item Vigenereo. Marlianus scribit nomen retinere. Bibracte aliquando Julia dicta fuit, nisi corruptus sit locus Panegyrici Constantino dicti; ubi hæc in calce leguntur: Bibracte quidem huc usque dicta est Julia. Bibracte & Augustodunum unum & eundem locum designare, vult Petrus Sancto-Julianus in sua Burgundia. *Bevray d'Autun.*

Bibrax. Rhemorum oppidum, ignoratur.

Bibroci. (pro quo nonnulli Bibrocassi legunt,) Britanniæ populi. Glareanus eos nominat *Bibrogger*; Camdenus, *The Hundred of Bray.*

Bigerrones. in Novempopulania. quorum civitas Episcopalis Tarba. *Le Comté de Bigorre en Gascogne.*

Bituriges. Duplices fecimus, Cubos, hodie *Berri*, & *le Duché de Berri:* Vibiscos, *la Seneschaucée de Bourdelois.* Cæsar Cuborum tantum meminit: quorum metropolim Avaricum supra fuisse diximus.

Boji. Transrhenani populi. Eorum pars quæ cum Helvetiis Galliam invaserat, in finibus Æduorum, ipsis Æduis deprecantibus, collocata, eos fines incoluisse creduntur, qui hodie *Bourbonnois.* Boja oppidum etiam habet Cæsar.

Brannovices. Ignorantur. pre-

Bratuspantum. Inter Bellovacos & Ambianos. Ignoratur.

Britannia. Cæsaris tempore parum explorata regio: si aliis scriptoribus creditur. tamen accurate satis eam describit Cæsar. unde sunt qui dubitant, an Commentarios istos scripserit ipse Cæsar. Ut ut sit, Britanniæ nomine Veteres comprehendebant omnem illam majorem insulam, cum circumfusis minoribus, quæ hodie in Angliæ & Scotiæ regna dividuntur.

C.

CAbillonum. Æduorum oppidum Marliano: nomen retinens, *Chalons sur Saone.*

Cadetes. In Aremoricis. Ignorantur.

Cadurci. *La Seneschaucée de Querci.* Civitas Episcopalis, Divona Cadurcorum. *La ville de Cahors.*

Cæresii. Germaniæ populi. Ignorantur.

Caletes. Belgicæ populi. Strabo eos ad Sequani ostia pertingere facit, eorum regionem esse putat Divæus, quæ hodie *le pays de Caulx.* Turnebus, eum tractum in quo hodie Diepa & Juliobona, & Caletenses vocari.

Cantium. Britanniæ insulæ promontorium Orientale Straboni, & Diodoro. Hodie *Northforland* appellatur. Cæsar totum hunc tractum insulæ, qui se versus Ortum extendit, Cantium vocat. Cantiam vocat Beda. Hodie vulgo *Kent* nominatur. Littus Saxonicum in lib. Notitiar. est.

Carnutes. *Le pays du Chartrain.* Urbs Episcopalis Autricum Carnutum, *la ville de Chartres.*

Cassii. Britanniæ insulæ populi. *Gasserer*, Glareani. *Chaishouw*, Camdeni.

Catuaci in Belgis. Ignorantur.

Caturiges. In Alpibus. *Le pays d'Embrun.* Eorum enim metropolis Archiepiscopalis Eberodunum, *Embrun.*

Celtæ. Qui Cæsari fuerint, satis ipse initio libri primi ostendit. Nomen Celtarum alias latius extenditur. Græcique etiam Germanos sub iis comprehendebant, & omnes Gallos.

Cenimagni. Britanniæ populi. Glareanus eos *Cunman* appellat. Eosdem cum Icenis esse vult Camdenus.

Cenomanni. *Le pays & Seneschaucée du Mans.* Civitas Episcop. Vindinum, *la ville du Mans.*

Centones in Alpibus. *Le pays de Tarantaise.* Civitas Archiepiscopalis Tarantasia.

Centrones vicini Nerviis, ignorantur. & suspecta est lectio.

Cherusci, Tacito, Paterculo & Straboni; Chærusci Pto-

lemæo: quos Vib. Sequester Cervecios nuncupat. Germaniæ populi, Baceni silva à Suevis divisi. *Mansfelders* ego existimo. *Lunenburgenses* mavult H. Junius in sua Batavia. Vide Althamerum in Tacitum.

Cimbri. Germaniæ populi maxime Septemtrionales. *Jutlanders* sunt nostra tempestate. iidem cum Cimmeriis Straboni. Cerberios etiam ab Aristophanis Commentatore vocatos notat Becanus.

Cocosates, (seu Cocossates Sexignani, ut Plinius nominat) Aquitaniæ populi.

Cocosates in Novempopulania, ignorantur.

Condrusii, &, ut existimat Vigenereus, Condrusones, Germaniæ populi, seu Belgicæ. *Condrotz* hodie. Leodiensis Diœcesis tractus est, in quo caput est *Hoyum* oppidum, ad Mosam. P. Divæus & H. Leodius. *Condostrum Austrasiæ* vocat Molanus in vita S. Beregisi.

Confluentes Mosæ & Rheni. in Belgica non longe ab oppido *Bommel.*

Curiosolitæ. Inter Armoricos, ad Oceanum. *Corisopitenses* multis esse, tradit Marlianus. Vulgo *Cornovaille.*

D.

DEcetia. Urbs ad Ligerim, quæ ponte continetur etiam hodie, & nomen retinet. *Decise sur Loire.*

Diablintes, vel Diablintres. Celtæ. eosdem cum Diablindis Plinii facit Ursinus. Diaulitas Ptolemæi credit Villanovanus. *Leondoul* oppidum iis adscribit Marlianus. Becanus vero in suis Atuaticis, *Linter* interpretatur: qui pagus est Brabantiæ ad Getam flumen.

Durocortorum. Urbs Archiepiscopalis, caput Rhemorum. *La ville de Reims.*

Duranium flumen. Hujus fluminis in octavo Commentario de Bello Gallico nomen quidem non extat, sed tamen ibi designatur, in cujus editissimo & maxime prærupto colle Uxellodunum situm est. *La riviere de la Dordogne.* Nam prioribus quidem temporibus Duranius fluvius dictus, ut Ausonio & Sidonio: posterioribus vero Dordonia, ut Gregorio Turonensi. Nobilissimum & amplissimum flumen Aquitaniæ secundum Garumnam.

E.

EBurones, qui & Aulerci Eburones, Belgæ. Trevirorum clientes. Eburi Dioni. Horum urbs hodie Leodium &

Leo-

Leodicum dicitur; vulgo apud Gallos *Liege*; Teutones, *Luick*, & *Lüttich*.

Eburovices. Urbs eorum Episcopalis, Mediolanum Eburovicum, *la ville d'Evreus.*

Elaver, Celtarum flumen in Arvernis. *Allier* Marliano. idem cum Elari Sidonii. Vide Gabrielem Simeonium in Dialogo pio & speculativo.

Eleutheri. vox ipsa Græca satis indicat hoc nomine populos immunes dici. ideo Eleutheri Suessones: Eleutheri Cadurci Cæsari.

Elusates. *Le pays d'Euse en Gascogne.* Eorum olim Episcopatus, Elusa Novempopulaniæ. Vide Ausonianas lectiones Josephi Scaligeri; ubi traducitur sententia stultissima eorum, qui Elusates eosdem cum Foxensibus faciunt.

Essui, ignorantur.

G.

GAbali. *Le pays de Givaudan*, quorum caput hodie urbs Mimatensis: *La ville de Mande en Givaudan.* Est civitas Episcopalis provinciæ Biturigum attributa. Nugantur qui hodie subjiciunt Arelatensi metropoli.

Galli. Quinam illi Cæsari, apparet ex initio libri primi Commentariorum ipsius de bello Gallico.

Garites in Novempopulania, sive Aquitania Cæsaris ignorantur; nisi sint Gavaritani. hoc est, *le pays de Gavardan.*

Garoceli. Inalpini populi. Marlianus & Paradinus eos in monte *Mont Cenis* dicto, collocant, *Val de Marienne*, Vigenereo.

Garumna. Fluvius Celtas ab Aquitanis dividens. Ptolemæo Garyna est, *Garonne* hodie. Garumnos, hujus accolas, nominat Cæsar.

Garumni in Novempopulania, ignorantur.

Gebenna, & Gebennici montes, qui Arvernos ab Helviis separant. Cemmenus mons Ptolemæo. *Montagnes de Cevennes*,

Genabum. Civitas Aurelianorum Episcopalis, olim Carnutibus attributa, ævo Cæsaris. *La ville d'Orleans.*

Geneva. Allobrogum oppidum ad lacum Lemanum. Incolis *Geneve*: Helvetiis & Germanis *Genff.*

Gergovia. Distat horæ itinere à Claromonte civitate Episcopali Arvernorum, ubi quædam rudera & alia priscæ urbis vestigia extant: Vulgo locus dicitur Gergeoia, ut amici nostri nobis retulerunt.

hodie ſedem regiam *Paris* locant, Lucotecia Ptolemæo, & Leucetia Juliano, in Miſopogono, eſt.

M.

MAgetrobia in Celtis, ignoratur.

Mandubii. Celtarum populi, quorum caput Alexia, in Ducatu Burgundico, ut putat Marlianus.

Marcomanni. Germaniæ populi, qui cum Arioviſto Galliam invaſerant. *Mehren* hodie eſt Dubravio & aliis.

Matiſco. Æduorum ad Ararim civitas *Maſcon*.

Matrona. Galliæ fluvius, Celtas à Belgis diſterminans, hodie *Merne*.

Mediomatrices. Belgæ, quos *Weſtreicher* appellat Rhenanus. eorum metropolis *Metz* dicitur, in Lotharingia.

Mediomatrices. Eorum urbs Epiſcopalis Divodurum, *la ville de Metz*.

Menapii, Brabantiæ & Flandriæ maritimi populi.

Metioſedum ter nominatur à Cæſare. Poſteris temporibus Melodunum dictum. Hodie *Melun*.

Metioſedum, aut Joſedum, ad Sequanam oppidum, Marliano *Corbeil* eſt.

Mona. Inter Angliam & Hiberniam Inſula. dubium an illa quæ medio curſu inter utramque (ubi & Cæſar collocat) quæque hodie *Menau* ab incolis, & *Man* ab Anglis vocatur: an illa quæ proximior Angliæ, quæque *Mon*, & ab Anglis *Anglesey* dicitur.

Morini. quorum caput Taroana, urbs Epiſcopalis, ſed nunc ſolo æquata. Retinet nomen, *Terouane*.

Morini. Belgæ. *Teroanne* indicant Marlianus & alii. Bovillus *Monſtreuil*.

Moſa. Galliæ Belgicæ celebris fluvius. Gallis hodie *Meuſe*, Germanis *Maeſe*.

N.

NAnnetes, vel Namnetes, Ναμνῆται Ptolemæo, quorum urbs Epiſcopalis Condivienum. *La ville de Nantes*.

Nantuates inter Veragros, & fines Genevenſium, ſecundum ripam Lemani. Longe fallit eos ſuum judicium, qui monaſterium, Nantua, inter Lugdunum & Genevam ſitum, idem cum Nantuatibus faciunt. Diverſæ enim ſunt regiones. Neque ubi blanditur aliqua ſimilitudo nominum, ſtatim ſine delectu de re propoſita pronunciandum.

Narbo, Provinciæ Romanorum urbs, à qua & Gallia Nar-

Narbonensis nomen servat, *Narbone.*

Nemetes. Ad Rhenum populi. Rhenano & aliis *Speir*, ubi Camera Imperialis.

Nemetocerna. in Belgis. ignoratur.

Nervii. quidam Tornacenses putant: Sed Cæsar ultra fines Tornacensium eos statuere videtur.

Nitiobriges. Populi secundæ Aquitaniæ, quorum civitas Episcopalis Aginum, *Agen. La Seneschaucée d'Agnois.* Mira fuit omnium inscitia hactenus, qui Mompelienses faciunt, quasi in Provincia Narbonensi bellum gessent Cæsar. Errant itinere septem dierum.

Noricum regio & Norica urbs, in Germania. hodie forte Norimberga.

Noviodunum Æduorum. Civitas Nivernensium, ut est in Notitia manuscripta. Est urbs Episcopalis. *Le Duché de Nivernois: la ville de Nevers.*

Noviodunum Belgarum. Civitas Episcopalis. *Noion.* Dicta fuit etiam Noviomagus. Nam in Synodis, & Gestis Francorum dicitur *Noviomum*, unde Gallicum nomen formatum. Sic ex Rigomago, Rigomum, *Rion*; ex Rotomago, Rotomum. *Rouën.*

Noviodunum Biturigum, ignoratur.

O.

OCelum. Cæsari & Straboni in Alpibus oppidum, quod Villanovanus & Varrerius *Oulx* appellari ajunt (*Ours* Itali dicunt) *Isilles* vocat Simlerus. *Esilles* Vigenereus. *Novalesiam* interpretatur Marlianus; & *Chielano* Castilioneus: sed male, ut docet Varrerius. Non esse idem cum Oscella Ptolemæi, quod in Lepontiis ponit, ostendit Scudus erudite.

Octodorus. Veragrorum vicus S. Mauritii hodie, inquit Marlianus, *Martenach*, Vallesia vallis, Rhenanus & Scudus.

Osismi, vel melius Osismii. iidem qui Plinio Osismii: quosque Timios vocat Pithœus apud Strabonem, cui etiam Sismii sunt. ad mare Britannicum populi. *Landriguet* nominat Cœnalis.

P.

PÆmani in Belgis, ignorantur.

Parisii. Ad Sequanam populi. hodie proprie *l'Isle de France*, & caput ejus *Paris.*

Petrogorii. In secunda Aquitania. *Le pays & Seneschaucée de Perigort.* Urbs eorum Episcopalis in duas partes divisa,

sium, *Bajone au pay de Labourd.* Cave confundas cum Tarba Bigerronum, quæ longe hinc distat. quod fecit Ortelius. Vide Ausonianas lectiones Josephi Scaligeri.

Tarusates. in Aquitania Cæsaris ignorantur. Quidam volunt esse Tursam Episcopalem urbem in Ausciorum provincia, quæ nulla est in rerum natura, neque ullus Episcopatus eo nomine in omni Vasconia. *Tursan* quidem est Vicecomitatus patrimonii illustris gentis Labretiorum. Sed Tursam cum Tarusatibus idem facere, hoc est divinare, & fortasse delirare.

Taurentum in secunda provincia Narbonensi. ignoratur. Qui Telonum dicunt esse, non meminerunt Telonum esse vetustam urbem, neque potuisse dici Taurentum, si quidem Telonum vocata est.

Tectosages. Hi apud Cæsarem Germani sunt (nam & hoc nomine populi fuere in Gallia) circum Hercyniam silvam. Nicri fluminis ripam eos accoluisse putat Rhenanus. ubi adhuc hodie vetusta arx est *Teck* dicta. Fulvius Ursinus in Cæsare, Volcæ legit, pro Tectosages. Volcæ Tectosages alii; nec absurde.

Tenchtheri. aliis Thenchtheri, Appiano Tanchari, Plutarcho Tenterides, Tingri Ptolemæo. Germaniæ populi. Apud Willichium sunt, qui hodie prope Rhenum, Luppiam & Lonam fluvios accolunt, ubi sunt plerique Hessi, & nonnulli Franci. H. Junio sunt qui Drentham incolunt, non abludente vocabulo.

Tigurinus pagus. Ejus caput & urbs olim fuit Aventicum, vulgo *Avenches*, ut indicat vetus inscriptio, quæ Aventici extat, in qua legitur GEN. PAG. TIGOR. hoc est, Genio pagi Tigorini. & urbs ipsa dicitur Aventicum Helvetiorum in alia inscriptione.

Tolosates. Populi Narbonæ finitimi: nomen retinuere, *Thoulouse.*

Treviri Cæsari, Tribori Ptolemæo. Triberi in Lib. Not. Belgicæ populi, qui hodie *Trierische* possunt uppellari, à metropoli *Trier.*

Triboces. Ita Cæsari. Ptolemæo Tribocci. Germaniæ populi; qui hodie *Elsasser* Pyramio; *Strasburgher*, ab eorum metropoli Rhenano nominantur. Oswaldo autem Molitori *Zun dreyen buchen*, vocantur. pagus est Alsatiæ non male ad Tribocci vocem alludens.

Tri-

Trinobantes, vel Trinovantes, Angliæ populi. Hodie ſunt, ut Lelandus & Lhuydus affirmant, territorii Londinenſis. etiam Nevyllius; qui tamen latius extendit, & illis *Eſſex* & *Middelſex* adſcribit.

Tulingi. Celtæ Helvetiis finitimi. *Lothringer*, ut Germani pronunciant, vel *Lorainois*, ut Galli, Marliano & Rhellicano ſunt. *Stulingen* & *Nellenburg* Comitatus Scudo.

Turones. Eorum urbs Archiepiſcopalis Cæſarodunum. *Tours*. Apud Ptolemæum male legitur Τυρώπιοι pro Τυρόνιοι.

V.

VAngiones. Germaniæ populi ad Rhenum. *Wormiſcher Bisthumb*, B. Rhenano & Lichtenavio. Sed contra affirmat Pirchaymerus Vangiones eſſe Spirenſes, Nemetes vero Wormatienſes. Sig. Gemblacenſis tamen, qui ante annos ſcripſit circiter quingentos, Wormatiam Vangionum urbem vocat, eandemque Vangionum Speculam aliquando vocatam, ex antiqua ibidem inſcriptione colligit Joannes Heroldus.

Ubii. Germaniæ populi, qui & Agrippinenſes Tacito, ubi & hodie Colonia Agrippina. *Ubich* pagus in agro Juliacenſi forte horum nomen ſervat.

Velauni. Pagus Velaunenſis. *Le pays de Velai.* Eorum urbs Epiſcopalis Anicia. *Le pui en Velai. Le pui noſtre Dame. Noſtre Dame du pui.*

Vellaunodunum, Senonum oppidum, hodie *Auxerre* Cœnali. Sed Vigenereo *Caſteaulandon*; aliis *Villeneuve en Loraine.*

Velocaſſes. vide Bellocaſſes.

Veneti. Inter Armoricos, *Vannes* hodie in Britannia minori.

Veragri. Quorum urbs Octodorus. vide Octodorus.

Verbigenus. Pagus Helvetiorum. ignoratur.

Veromandui. Eorum urbs Auguſta Veromanduorum (*S. Quentin Vermandois*) Ptolemæo, & in Martyrologia.

Veſontio. Metropolis maxima Sequanorum. vide Sequani.

Vienna. Allobrogum ad Rhodanum urbs, ſub Medulis. *Vienne* hodie.

Unelli. ignorantur.

Vocates. in Novempopulania. ignorantur.

Vocontii. Eorum duæ civitates Epiſcopales, Dia Voconti-

tio-

tiorum; *Die en Daulfiné.* item Vasio Vocontiorum; *Vaison au Contat de Venisse.*

Vogesus. Mons in finibus Lingonum, unde Mosa profluit, *Mont de Faucilles* dicitur Vineto.

Volcæ. vide Arecomici.

Usipetes. Germaniæ populi, quos Plutarchus in vita Julii Husipas vocat. Rhellicano sunt intra Rhenum & montes in Hassia, in eo loco qui *Hochrug* appellatur. Hos Usipetes, putat Willichius eosdem esse cum Usipiis Taciti & Vespiis Ptolemæi; item Sysipetibus Appiani. Usipii tamen & Usipetes sunt apud Tacitum diversi populi. Nusipi sunt Straboni, ut censet H. Junius in sua Batavia, ubi eos *Zutphen* hodie vocari, quidquid alii dicant, adfirmat. Visspos Ptolemæi alios esse ab his, docent ejus tabulæ.

Vahalis, sive Walis. Batavorum fluvius, aut potius pars Rheni. *Wael* hodie dicitur. Tacitus Nabaliæ fluminis etiam meminit. sed, Vahalis, ibi quoque legunt.

Uxellodunum in finibus Cadurcorum primæ Aquitaniæ, in prærupto colle, qui Duranio flumini imminet, situm. Hodie nomen retinet. Incolis *Lopuech d'Ussòldun*, id est, Podium Uxelloduni. Ibi quotidie effodiuntur multi nummi veteres. quædam etiam monumenta venerandæ vetustatis extant. Situm est in territorio oppidi Martelli. Fons etiam ille, de quo mentio fit in ejus oppugnatione Commentario VIII, ostenditur à rusticis, qui, mirum dictu, per manus traditum à majoribus habent, Uxellodunum à Cæsare obsessum & vix tandem expugnatum fuisse. Ridiculi sunt, qui *Cadenac* interpretantur. Vide Duranium.

JOSEPHI JUSTI SCALIGERI
JUL. CÆS. FIL.

NOTITIA GALLIÆ.

Item

EJUSDEM NOTÆ

Super appellationibus locorum aliquot, & Gentium apud

CÆSAREM.

Vulgatis castigatiores & auctiores ex ipso Scaligeri autographo editæ.

Ex Musæo
PAULI TERHAARII
AMSTELODAMÆI.

JOSEPHI SCALIGERI

NOTITIA GALLIÆ.

Nte tempora Augusti, qui de imperii Romani Provinciis scripserunt, in divisione Galliarum nunquam provinciam Narbonensem comprehendunt, quæ intra Alpes, Jurassum montem, Cebennas, Tarnim fluvium, Garumnam, Pyrenæorum initium, & mare Massilioticum continebatur. Itaque quum apud illos scriptores Galliarum mentio occurrit, excipe semper Narbonensem, si res gestæ ante imperium Augusti memorantur. Et quidem unus omnium Romanorum C. Cæsar, ut Gallias arbitrio armorum subegit, ita etiam suo illas divisit; in Belgas à Reno, ad Sequanam: hinc ad Garumnam, in Celtas: quod reliquum est, intra Garumnam, Pyrenæos, & mare Oceanum, in Aquitanos. Sed hæc tertia pars, cum alterutra priorum comparata, adeo exigua visa est, ut alia divisio instituenda fuerit. Itaque Augustus non solum illam divisionem castigavit, sed in nova Galliarum divisione instituenda etiam Provinciam Narbonensem complexus est; quicquid intra Alpes, mare mediterraneum, & Oceanum, & Renum continetur, uno Galliarum nomine comprehendens, & quicquid intra illos fines situm est, in decem & septem Provincias partitus est, Belgicam primam, Belgicam secundam, Germaniam primam, Germaniam secundam, Lugdunenses quatuor, Maximam Sequanorum, Viennensem, Alpes Graias & Pœninas, Alpes maritimas, primam Aquitaniam, secundam Aquitaniam, Novempopulaniam. Postea Constantinus Magnus institutis quatuor præfectis prætorio, duobus in Oriente, totidem in Occidente, alterum Occidentis in urbe Roma, alterum in urbe Treverensi collocavit, qui præfectus prætorio Galliarum vocatus fuit. Et quia per occupationes Imperii in illis urbibus perpetuo hærere illis non licebat, vicarii aliquot eis attributi sunt, qui eâdem potestate provinciis jus redderent. Præfecto igitur prætorii Galliarum tres vicarii dati. Primo sedes data Treveris, secundo Lugduni, tertio Viennæ. Itaque ut horum vicario-

tum magna erat auctoritas, ita urbium quoque, in quibus ſedem habebant, maxima claritas. Treverenſi vicario parebant primæ & ſecundæ Germania & Belgica, & tota Britannia inſula. Lugdunenſi, quatuor Lugdunenſes, cum maxima Sequanorum. Viennenſi primæ & ſecundæ Narbonenſis & Aquitania. Alpes Graiæ & Pœninæ, Alpes maritimæ, Novempopulania. Totum hoc, quod unius vicarii juriſdictioni ſubjacet, Latini quomodo deſignarint, non memini: ſed Græci ἐξαρχίαν, διοίκησιν, πατριὰν vocant. Regnorum vices multa in hac diviſione immutarunt, ſed ſtatus Eccleſiaſticus tam in Oriente quam in Occidente ejus integra veſtigia hactenus retinuit. Nam civitates, quæ provinciis nomina fecerunt, μητροπόλεις vocant: & ſi in eis ſedes fuerit vicarii, quem ἔξαρχον vocabant, eas non ſolum μητροπόλεις, ſed & ἐξαρχίας & πατριαρχίας vocant: & præſules earum ἐξάρχους καὶ πατριάρχας. reliquos μητροπολίτας, καὶ ἀρχιεπισκόπους, qui ſub ſe tantum ἐπισκόπους habent: nam οἱ ἔξαρχοι ſub ſe præter epiſcopos μητροπολίτας habent, μητροπολῖται vero tantum ἐπισκόπους. In Eccleſia Latina Archiepiſcoporum & nomen & jus manet, & juriſdictio Canonica in ſuos epiſcopos ſuffraganeos, ſed ἐξάρχων nulla veſtigia extant: niſi forte quædam umbra ejus fuerit, quod metropolita ſive archiepiſcopus Viennenſis primatem primatum ſeſe vocat. Eo enim oſtendit ſub ſe primates habuiſſe, qui ſub eo eſſent, Narbonenſem primatem Provinciæ, Bituricenſem primatem Aquitaniæ. Aliter quomodo aut quo jure primas primatum diceretur, niſi ratione diœceſeos Vicarii Viennenſis præfecti prætorio, qui ſeptem provincias ſub ſe habebat, in quibus prima Narbonenſis, & prima Aquitania? Quod vero Lugdunenſis primatem ſeſe vocari gaudeat, nuperum & novitium eſt, & illi ex beneficio Pontificis Rom. indultum. neque tamen novum eſt. Nam Guilielmus Brito in ſuo Philippeide ita canit:

Et Lugdunenſis, quo Gallia tota ſolebat,
Ut fama eſt, Primate regi.

At primas primatum antea dici jure non potuit, quia nullam primam provinciam ſub ſe habebat. Viennenſis primas quidem primatum vocari vult, ſed cauſſam tam ille, quam omnis eccleſia ignorat. Hæc diviſo Galliarum, ut omnium antiquiſſima, ita certiſſima nobis ſequenda erat, neque ulla melior quærenda à nobis erat, ſi integræ illæ ἐξαρχίαι adhuc

fini-

finibus Regni Francorum continerentur, ut olim sub Karolo Magno, & ejus filio, & nepotibus. Sed quia ex illo amplissimo imperio multæ Provinciæ detractæ sunt, alia nobis tributio instituenda. Galliæ igitur sive Franciæ imperium octo tribunalibus temperatur, quæ jus reddunt provinciis suis, à quibus Tribunalibus provocatio non est. Quorum & majestas augustissima est, & auctoritas sacrosancta. Parlamenta Galli idiomate suo vocant. Non possumus meliorem nostræ partitionis rationem inire, quam si in octo hæc Parlamenta omne Francorum regnum dividam, & ea in Provincias suas. Per Provincias autem non, ut hodie à regibus instituuntur, quia quot reges, tot mutationes provinciarum & nomina, aut regimina eorum oriuntur: Sed per diœceses Ecclesiasticas & Episcopatus procedet divisio nostra: quia hoc modo non discedemus à prisca Romani imperii notitia. Quod si quidam novi episcopi instituti sunt, aut Metropolitæ, hoc non nocet veteri Romanæ dispositioni: modo constet unde illi episcopatus abscissi sint. Nam certum est, quum episcopatus novi instituuntur, veteres minui tantum, quantum ex illis abscissum in novam diœcesim confertur. Vetustissimum igitur Tribunal Parisiense est, idque primo unicum in regno fuit, & reliqua ad ejus exemplum posterioribus temporibus instituta.

Sub Parisiensi Parlamento Diœceses sunt xxx. in his Episcopatus xxv, Archiepiscopatus quinque.

Episcopatus octo, suffraganei Remensi Metropolitæ, sive Archiepiscopo.

I. *Laudunensis.* Dux & Par Franciæ, olim Laudunum Clavatum vulgo *Laon.*

II. *Catalaunensis.* Comes & Par Franciæ. *Chaalon.*

III. *Suessonensis.* Olim Augusta Suessonum. *Soissons.*

IV. *Morinensis.* Teroana Morinorum. Retinet nomen, quanquam deleta à Carolo V. ejus episcopalis sedes Bononiam translata, ubi est navale veteribus Gessoriacus dictum.

V. *Ambianensis.* Samarobriva Ambianorum. *Amiens.*

VI. *Noviomagensis.* Comes & Par Franciæ. *Noion.* Noviomagus Vadicassium Ptolemæo. (vulgo Ecclesiasticorum Noviomus dicitur per compendium, ut Tresses pro Tricasses.)

VII. *Silvanectensis. Senlis.* Silvanectum.

VIII. *Bellovacensis.* Cæsaromagus Bellovacorum. Comes & Par Franciæ. *Beauvais.*

Septem Episcopatus sub Metropoli Senonensi.

IX. *Parisiensis.* Lutetia Parisiorum. Caput totius Francorum regni.

X. *Carnutensis.* Autricum Carnutum. *Chartres.*

XI. *Aurelianensis.* Genabum Aurelianorum. *Orleans.* Inepte vocant Aureliam. Temporibus C. Cæsaris hæc urbs Carnutibus accensebatur, & Autrico parebat.

XII. *Nivernensis. Nevers.* Noviodunum Nivernensium.

XIII. *Autissiodorensis. Aussserre.* Autissiodorum.

XIV. *Tricassensis.* Augustobona Tricassium. *Trois en Champaigne.* Vulgo Ecclesiastico Tresses corrupte, ut Noviomus pro Noviomagus.

XV. *Meldensis.* Jatinum Medorum. *Meaux.*

Quatuor Episcopi sub Metropoli Burdigalensi.

XVI. *Pictaviensis.* Augustoritum Pictorum *Poitiers.*

XVII. *Maleacensis.* Novus Episcopatus ex Monasterio, delibatus ex diœcese Pictaviensi. *Maillezês.*

XVIII. *Luxonensis.* Lusson. Novus Episcopatus ex Monasterio, detractus ex Pictaviensi.

XIX. *Enculisma.* Ausonio Eculisma. *Engoulesme.*

Duo Episcopatus sub Metropoli Turonensi.

XX. *Andegavensis. Angiers.* Juliomagus Andicavorum. in Ptolemæo excusum est ἀνδικαῦναι, pro ἀνδικαῦων.

XXI. *Cenomanensis. Le Mans.* Vindicum Aulercorum Cenomanorum.

Duo Episcopatus sub Metropoli Bituricensi.

XXII. *Claromontensis. Clermont.* Augustonemetum Alvernorum. Sidonio ejus urbis Episcopo dicitur tantum Alvernum.

XXIII. *Sancti Flori. Sainct Flour.* Novus Episcopatus, delibatus ex Claromontensi.

Duo Episcopatus sub Metropoli Lugdunensi.

XXIV. *Lingonensis. Langres.* Dux & Par Franciæ. Andomatunum Lingonum.

XXV. *Matisconensis. Mascon.* Matisco Eduorum. Cæsar in extremo Commentario VII.

Quinque Metropoles, sive Archiepiscopatus.

XXVI. *Remensis.* Dux & primus Par Franciæ. Secunda Belgica. Durocortorum Remorum *Reims.*

XXVII. *Senonensis.* Agendicum Senonum. Quarta Lugdunensis. *Sens.*

XXVIII.

XXVIII. *Bituricensis.* Primas Aquitaniæ. Avaricum Biturigum Cuborum. Prima Aquitania. *Bourges.* In Decreto Gratiani vocatur Patriarcha, & aliquando legimus hunc titulum ipsos Bituricenses Præsules usurpare. Sed Forojuliensis Episcopus ipse quoque vocatur Patriarcha. In vetustissimis Annalibus Franciæ: *Paulinus Patriarcha Forojuliensis obiit.*

XXIX. *Turonensis.* Tertia Lugdunensis. *Tours.* Cæsarodunum Turonum. In Ptolemæo male excusum est Τυρένιοι, pro Τυρόνιοι.

XXX. *Lugdunensis.* Lugdunum Segusianorum. Prima Lugdunensis. *Lion.* Hodie primatus Cleri Gallicani.

Tribunal Tolosanum amplissimum institutum à Rege Karolo VII, habet sub se diœceses unam & triginta, Episcopatus in his XXIIX, Archiepiscopatus tres.

Sub Metropoli Narbonensi Episcopatus novem.

I. *Nemausensis.* Nemausus Volcarum Arecomicorum. *Nismes.*

II. *Ucetiensis.* *Usetz.* Ucetensium civitas.

III. *Lutevensis.* Luteva. *Lodeve.*

IV. *Sancti Pontii Tomeriarum.* *Sainct Pont de Tomieres.*

V. *Aletensis.* *Alet.* pro quo in Decreto & Decretalibus aliquando perperam editum est, *Arelatensis.* civitas Aletensium.

VI. *Magalonensis.* *Mompelier.* ab insula Magalone, ubi prius fuit sedes Episcopalis, in Volcis Arecomicis.

VII. *Bitierensis.* *Besiers.* Bitieræ, aut Biteræ Septimanorum in Arecomicis. Ptolemæo βαιτίραι.

VIII. *Agathensis.* *Agde.* ἀγαθὴ τύχη. à Massiliensibus Græcis condita in Volcis Arecomicis.

IX. *Carcassonensis.* *Carcassone.* Carcasso Volcarum Tectosagum.

Sub Metropoli Bituricensi Episcopatus septem.

X. *Mimatensis.* *Mende.* Vicus Mimates Gabalorum, vel Gabalitanorum, *Mende de Givauldan.* Nam syllabam GA primam in vocibus Galli mutant in GI, Gabalitanum, *Givauldan:* Gabalum, *Gibet:* Garumna, *Gironde:* quam etiam Gerunnam vocat Guilielmus Brito in sua Philippeide: *Quum post retrofluum pelago crescente Gerunnam.*

XI. *Castrensis.* *Castres.* Episcopatus novus.

XII. *Albigensis. Albi.* Civitas Albigensium.
XIII. *Aniciensis. Le Pui en Velay.* Civitas Velaunorum.
XIV. *Rutenensis. Rodés.* Segodunum Rutenorum.
XV. *Vabrensis. Vabres.* Novus Episcopatus ex Monasterio, abscissus à Rutensi.
XVI. *Cadurcensis. Caors.* Divona Cadurcorum.

Sub Metropoli nova Tolosa, septem novi Episcopatus ex Monasteriis, detracti de diversis; partim singuli de singulis, partim singuli de pluribus.

XVII. *Apamiensis. Pamiers.*
XVIII. *Mirapicensis. Mirepoix.*
XIX. *Sancti Papuli. Sainct Papoul.*
XX. *Montalbanensis. Montaulban.*
Sainct Theodard de Montaulban.
XXI. *Vaurensis. La Vaur.*
XXII. *Rivensis. Rieus.* Rivi. Rivense Monasterium.
XXIII. *Lombariensis. Lombés.* Lombariense monasterium.

Sub Metropoli Auscorum quatuor Episcopatus.

XXIV. *Convenensis. Sainct Bertrand de Cominge.* Lugdunum Convenarum olim ab exercitu Guntchranni Regis dirutum, & ex ejus ruinis Sancti Bertrandi Fanum in valle Capraria constructum.
XXV. *Consarannensis. Sainct Legier de Conserans.* Civitas Consarannorum.
XXVI. *Tarbensis. Tarbe.* Tarba Bigerronum. In notitia Provinciarum Galliæ male editum *Turba.*
XXVII. *Lactoratensis. Laictoure.*

In Metropoli Viennensi Episcopatus unicus.

XXVIII. *Vivariensis.* Castrum Vivario Albensium, vel Elvensium. *Viviers.* Apud Cæsarem hactenus omnes interpretati sunt Albigenses. At Albigenses sunt in Aquitania ad flumen Tarnim. Albienses, vel Elvienses ad Rodanum. In Notitia Provinciarum Galliæ sub provincia Viennensi prima *Civitas Albensium, hoc est, Belisio.* Ridiculum est. Nam scripti libri habent, *Civitas Albensium, nunc Vivario.* Cæsar profecturus in Gallias per Albenses transivit in finibus provinciæ Romanorum. Atqui, ut diximus, Albigenses non erant in provincia Romana. Apud Plinium Alba Helviorum est, quæ hodie *Aubenas* vocatur in Vivariensi diœcesi, Ptolemæo ἀλβαύγυςα ἐλικωκίων. vocat Helicocios, quos Latini Helvios. *Aubenas* autem est nomen plu-

pluralis numeri Albanates, ut à Tolosa Tolosates, à NOLA NOLATES in veteri inscriptione.

Metropoles tres.

XXIX. *Narbonensis. Narbone.* Narbo Martius. Prima Narbonensis. Secunda Viennensis.

XXX. *Auscensis.* Augusta Auscorum; Novempopuli. Civitas Novempopulania. *Auch.* inepte vulgo Ecclesiastico Auxitanus Archiepiscopus pro Ausciorum, aut Auscorum.

XXXI. *Tolosa*, nova Metropolis detracta metropoli Narbonensi. Novempopuli, à quibus nominata est, sunt hi: Convenæ, Consaranni, Bigerrones, Lactoratenses, Vasates, Eloronenses, Lascarienses, Tarbelli, Atyrenses. Nam Lapurdenses comprehenduntur sub Tarbellis. Vide Extravagantes. Tolosa Volcarum Tectosagum.

Gratianopolitanum Tribunal à Karolo VII institutum septennio postquam Tolosanum institutum: vulgo *Parlamentum Delfinatus.* Habet diœceses septem: in his Episcopatus quinque, Archiepiscopatus duos.

Sub Metropoli Viennensi Episcopatus tres.

I. *Valentinus. Valence.* Valentia Segalaunorum, non autem Cavarum, ut est apud Plinium.

II. *Diensis. Die.* Augusta Dia Vocontiorum in veteribus inscriptionibus. Hæ duæ diœceses ab uno Episcopo reguntur: & tamen separatæ sunt: neque altera alterius jura usurpat. In aliis codicibus dicitur Dea, non Dia: & in Notitia Provinciarum ex vestigiis priscæ lectionis videmur odorari *Civitas Deensium*: ubi hodie vitiose excusum *Civitas Athensium*, & omnino Deensium legendum, ut diximus: quia alioquin hæc Civitas desideraretur.

III. *Gratianopolitanus. Grainoble.* à Gratiano imperatore ita dicta, quum antea Cularo vocaretur, ut in duabus egregiis inscriptionibus legimus. In epistola Planci ad Ciceronem, quæ incipit NUNQUAM MEHERCULE, in fine ita editum vulgo: *Octavo Eidus Junias, Civarone, in finibus Allobrogum.* Ubi legendum *Cularone.* In Notitia imperii ita excusum est: IN PROVINCIA GALLIA RIPANENSI: *Tribunus cohortis primæ Flaviæ Sapaudiæ Calaronæ.* Ubi legendum quoque *Cularonæ*, aut *Cularone.* Gratianopolis igitur est sedes amplissimi Senatus Del-

finatensis ad flumen Isaram sita; Cujus fluminis non semel meminit Plancus ad Ciceronem. Territorium illius urbis, vel potius ager suburbicarius vocatur *Graisivouldan* à vulgo Delfinatium, voce corrupta ex Gratianopolitano.

Sub nova Metropoli Arelatensi unus Episcopatus.

IV. *Tricastinensis. Sainct Antoine de Tricastin.* Augusta Tricastinorum. aliam civitatem ponit Ptolemæus, Juliomagum Tricastinorum.

Sub Metropoli Aquensi unus Episcopatus.

V. *Vapincensis. Gap.* Vapingum. Territorium dicitur *Gapençois.*

Duæ Metropoles.

VI. *Viennensis. Vienne.* Vienna Allobrogum. prima Viennensis.

VII. *Ebrodunensis. Ambrun.* Ebrodunum Alpium maritimarum. Quarta Viennensis. Ebrodunum Caturigum. Aliud est Ebrodunum in finibus Helvetiorum, *Iverdun.*

Tribunal Burdegalense institutum primo à Karolo VII; annis quatuor post Tolosanum. Quum autem per populares factionis Anglicæ rebellassent Burdigalenses, armis iterum à Karolo Burdegala recepta, multati sunt privilegiis suis, & Tribunali, & à decuria Senatus Parisiensis tamdiu recti sunt, donec Ludovicus XI iterum tribunal restituit. Hinc factum, ut Senatus Burdigalensis, qui antea tempore Gratianopolitanum antecedebat, nunc posterior sit, & quartus in ordine supremorum Senatuum Galliæ. Habet sub se Episcopatus undecim, metropolim unam, ipsam scilicet Burdegalam.

Sub Metropoli Auscorum Episcopatus quatuor.

I. *Baionensis. Baionne.* Baiona Lapurdensium in Tarbellis. Nam totus ille tractus Syrtium, quas Landas vocant, dicitur Lapurdum Sidonio: hodie *Labord.*

II. *Aquensis. Aqs.* Aquæ Tarbellicæ. Aquæ Tarbellorum.

III. *Vasatensis. Basats.* Vasconice, B, pro *V*, Cossio Vasatum.

IV. *Adurensis. Aire.* Atyrensium civitas, vel Aturensium, à flumine Atyro, vel Aturo, vide Lectiones Ausonianas.

Sub

Sub Metropoli Burdigalensi Episcopatus quinque.

V. *Xantonensis. Saintonge.* Mediolanum Xantonum, vel Santonum.

VI. *Petrocoriensis. Perigueus.* Vesuna Petrocoriorum. etiam hodie vetus oppidum illius Civitatis vocatur Vesuna: & turris vetustissimæ structuræ.

VII. *Sarlatensis. Sarlat.* Novus Episcopatus detractus Petrocoriensi

VIII. *Agennensis. Agen.* Aginnum Nitiobrigum. In Plinio male excusum, *Antobroges Tarneq amne discreti à Tolosanis.* Legendum enim: *Nitiobriges Tarno amne.* Vide lectiones Ausonianas. In libro Hieronymi de claris scriptoribus dicitur *Agennum* ut vulgo: sed Ptolemæo & Ausonio Aginnum per i.

IX. *Condomiensis. Condom.* Nonus Episcopatus in pago Aginnensi ultra Garumnam, ex monasterio, delibatus de Aginnensi.

Sub Metropoli Bituricensi Episcopatus duo.

X. *Lemovicensis. Limoges.* Ratiastum Lemovicum.

XI. *Tutelensis. Tulle.* Novus Episcopatus ex monasterio; deminutus de Lemovicensi.

Metropolis unica.

XII. *Burdigalensis. Bourdeaus.* Burdigala Biturigum Viviscorum. Secunda Aquitania.

Tribunal Aquense, institutum à Ludovico XII. Sub co sunt dioeceses tredecim: in quibus Episcopatus undecim, Archiepiscopatus duo.

Sub Metropoli Ebrodunensi Episcopatus quinque.

I. *Diniensis. Dine.* Dinia Sentiorum, aut Ebroduntiorum.

II. *Grassensis. Grasse.*

III. *Glandatensis. Glandeve.* Glannate.

IV. *Sanitiensis. Senas.* Sanitium Vesdiantiorum in Alpibus maritimis.

V. *Ventiensis. S. Paul de Vences.* Ventium Nerusiorum in Alpibus maritimis.

Sub Metropoli Aquensi quatuor Episcopatus.

VI. *Aptensis. Apt.* Apta Julia Vulgientium. male Athensium in notitia Provinciarum pro Aptensium.

VII. *Reiensis. Riés.* Male apud Sidonium & alios Regiensis. Civitas Reiensium.

ſunt Diœceſes CXVI, in quibus CII Epiſcopatus, XIV Archiepiſcopatus. Quia igitur nulli fines provinciarum certi ſunt, Regibus pro arbitrio omnia mutantibus, ideo nobis hæc tributio omnium expeditiſſima viſa eſt, quam jure ſequuti ſumus.

Præter Diœceſes CXVI quæ hodie ſub ditione ſunt Regis Francorum, aliæ V ſunt intra fines Imperii Gallicani, & tamen ſunt extra ditionem Francorum; quatuor nempe in Comitatu Venitiæ, id eſt, Avenionenſi; & una extra Comitatum.

Comitatus Avenionenſis ſive Venitiæ, Diœceſes habet IV ſub ditione Pontificis Romani, in quibus Archiepiſcopatus unus, Epiſcopatus tres.

Metropolis ſive Archiepiſcopatus primus.

I. Avenio. Metropolis nova. *Avignon.* Avenio Cavarum. Pontifices Romani inſtituerunt hanc Metropolin, quum antea ſuffragaretur Viennæ, ut & tres reliquæ civitates.

Epiſcopatus tres ſub Metropoli Avenionenſi.

I. Carpentoractenſis. *Carpentras.* Carpentoracte Meminorum.

II. Cabillonenſis. *Cavaillon du Contat.* Cabillio Cavarum Colonia.

III. Vaſionenſis. *Vaiſon.* Vaſio Vocontiorum.

Extra Comitatum Avenionenſem Epiſcopatus eſt.

Arauſionenſis. *Orange. Aurange* indigenis, vulgo inepte *Auraſio* & *Auraica:* Arauſio Cavarum. Hic Principatus habet hodie proprium Dynaſtam ſeu Principem ex gente illuſtriſſimâ Naſſawiâ.

Quia vero initio hujus diatribæ mentionem fecimus Galliarum, quas in XVII Provincias Auguſtum tribuiſſe monuimus; non poſſumus ſine piaculo ipſas provincias tranſire, partim ut eam diviſionem proponeremus, partim ut notitiam earum provinciarum, quæ mirifice depravata circumfertur, ex veteribus Codicibus emendatam poſteritati daremus. Scito quicquid diſcrepat ab excuſis, id à ſcripta lectione eſſe.

NO-

NOTITIA PROVINCIARUM GALLIÆ.

Provincia Lugdunensis I.

Metropolis Civitas Lugdunensium. *l'Archevesché de Lion.*
Civitas Eduorum, hoc est, Augustodunum. *l'Evesché d'Autun.*
Civitas Lingonum. *l'Evesché de Langres.*
Castrum Matisconense. *l'Evesché de Mascon.*
Castrum Caballionense. *l'Evesché de Challon sur Saosne.*

Provincia Lugdunensis II.

Metropolis Civitas Rotomagensium. *l'Archevesché de Rouen.*
Civitas Baiocassium. *l'Evesché de Baieux.*
Civitas Abrincatorum. *l'Evesché d'Avranches.*
Civitas Saiorum *l'Evesché de Sés, ou Sais.*
Civitas Lexoviorum. *l'Evesché de Lisieus.*
Civitas Constantiensium. *l'Evesché de Coutances,*

Provincia Lugdunensis III.

Metropolis Civitas Turonorum. *l'Archevesché de Tours.*
Civitas Cennomannorum. *l'Evesché du Mans.*
Civitas Redonum. *l'Evesché de Renes.*
Civitas Andegavorum. *l'Evesché d'Angiers.*
Civitas Nannetum. *l'Evesché de Nantes.*
Civitas Curosopitorum. *l'Evesché de Cornouaille.*
Civitas Ciantium, id est, Venetorum. *l'Evesché de Vennes, ou Vannes.*
Civitas Osismiorum.
Civitas Diablintum, id est, Carifes.

Provincia Lugdunensis IV.

Metropolis Civitas Senonum. *l'Archevesché de Sens.*
Civitas Carnutum. *l'Evesché de Chartres.*
Civitas Autisiodorum. *l'Evesché d'Auxerre.*
Civitas Trecassium. *l'Evesché de Troies.*
Civitas Aurelianorum. *l'Evesché d'Orleans.*
Civitas Parisiorum. *l'Evesché de Paris.*
Civitas Meldorum. *l'Evesché de Meaux.*

Provincia Lugdunensis V.

Metropolis Civitas Crispolinorum, id est Vesuntio. *l'Archevesché de Besançon.*

Ci-

Provincia Aquitania prima, VI Viennensis.

Metropolis Civitas Bituricum, vel Betorigorum. *l'Archevesché de Bourges.*

Civitas Arvernorum. *l'Evesché de Clermont en Auvergne.*

Civitas Rutenorum. *l'Evesché de Rodés, ou Rodais.*

Civitas Albigensium. *l'Evesché d'Albi.*

Civitas Cadurcorum. *l'Evesché de Caors.*

Civitas Lemovicum. *l'Evesché de Limoges.*

Civitas Gabalorum. *le pays de Givauldan.*

Civitas Velaunorum. *le pays de Velai.*

Provincia Aquitania secunda, VII Viennensis.

Metropolis Civitas Burdegalensium. *l'Archevesché de Bourdeaux.*

Civitas Agennensium. *l'Evesché d'Agen.*

Civitas Encolismensium. *l'Evesché d'Engoulesme.*

Civitas Sanctonum. *l'Evesché de Sainctes.*

Civitas Pictavorum, vel Pectavonum. *l'Evesché de Poitiers.*

Civitas Petrogoriorum. *l'Evesché de Perigueus.*

Provincia Aquitania tertia, Novempopulania, VIII Viennensis.

Metropolis Civitas Ausciorum. *l'Archevesché d'Auch.*

Civitas Aquensium. *l'Evesché d'Aqs.*

Civitas Lacturacium, vel Lastoracium. *l'Evesché de Laictoure.*

Civitas Convenas. *l'Evesché de Cominges.*

Civitas Consarannorum, vel Consorannorum. *l'Evesché de Conserans.*

Civitas Boatum, id est, Borus. *Le pays de Buchs.*

Civitas Benearnensium, id est, Benaanus. *Le pays de Bearn.*

Civitas Aturensium. *l'Evesché d'Aire.*

Civitas Vasatica. *l'Evesché de Basats.*

Civitas Tarba, ubi castrum Begorra. *l'Evesché de Tarbe de Bigorre.*

Civitas Eloronensium. *l'Evesché d'Oleron en Bearn.*

Civitas Elusatium. *La ville & pays d'Euse en Gascogne.*

Hæ sunt XVII Provinciæ, in quas Augustus Cæsar Gallias divisit, & in quibus Constantinus Magnus alia officia, & magistratus constituit. Provincia aliquando dicitur Diœcesis; Episcopatus autem, qui in ea continentur, aliquando etiam dicuntur Parochiæ. In Proclamatione Karoli Calvi *Tullensis Parochia* pro Episcopatu, aut urbe ipsa Episcopali positum est.

QUÆ-

QUÆDAM LOCA IN CÆSARIS COMMENTARIIS DISCUSSA.

Multa sunt in Commentariis belli Gallici apud C. Cæsarem, quæ nondum explorata sunt: multa etiam quæ male ad veteres appellationes relata, quæ nos castiganda suscepimus. Obscuritatem etiam peperit duplex appellatio locorum apud veteres: ut Scaldis, & Tabuda idem est; Phrudis & Sumina, *la riviere de Somme*; Obrinca & Mosella; Araris & Sagona, Bratuspantium, & Cæsaromagus: *la ville de Beauvais*. Bononia maritima, & Gessoriacus. Item nomina populorum pro ipsa urbe, ut Parisii pro Lutetia: Turones pro Cæsaroduno: Aureliani pro Genabo, & alia similia. Nos pauca sed magis necessaria in Cæsare delibabimus.

Atuatici. Atuatucum est urbs Tungrorum, quæ & hodieque *Tungres* dicitur. Quum à Barbaris vastata esset, episcopatus translatus fuit in Trajectum Mosæ, vulgo *Mastricht*: sed & illa quoque urbe à Normannis incensa, episcopatus in vicum Sancti Lamberti traductus: qui hodie Leodium dicitur, id est Hominium, quia esset de hominio & feudo Episcopi Tungrensis. In Conciliis Gallicanis episcopus Trajectensis pro Tungrorum episcopo legitur. Cave intelligas Trajectum Reni, vulgo *Utrecht*. Bekkeselenus, quo nullus mortalium magis abusus est & ingenio & otio suo, multum sudat, ut persuadeat Atuaticos Cæsaris esse Antwerpiam. Hoc verum fuerit, siquidem Antwerpia eadem cum Tungrorum urbe esse potest. Sed nugas Bekkeselenicas missas facimus. Antwerpiæ vetustiorem men-

mentionem non reperio, quam in Annalibus vetustis Franciæ editis à Pithœo nostro, in qnibus sub annum Christi DCCCXXXV legimus: *Normanni Antwerpiam civitatem incendunt.*

Agendicum. La ville de Sens, non autem *Provins*, ut stulti.

Avaricum. Stulti putant esse oppidulum Bituricensis diœceseos nomine *Vierzon.* Sed hæc jam confutata sunt. Et nemo est hodie, paulo humanior, qui ignoret Avaricum Cæsaris esse urbem Metropolim Biturigum, quæ *Bourges* dicitur.

Ausci. Auch. ut supra diximus. Nam imperite faciunt, qui Auxitanos vocant.

B*Ellocassi.* Apud Cæsarem male pro Baiocassii, qui & Baiocasses. *Bayeux.*

Bigerrones. In Notitia provinciarum, Civitas Bigerronum vocatur Tarba, ut hodie. Sed male excusum est *Tursa*, & *Turba.* Marlianus insanit, qui ait ibi hanc Tursam esse, & Castrum Begorram, ubi est Episcopatus Bitterensis provinciæ Narbonensis. quæ sententia non est sobrii capitis.

Bituriges duplices sunt, cognomentis distincti. Bituriges Cubi, quorum Metropolis Avaricum primæ Aquitaniæ. Bituriges Vibisci, aut Vivisci, quorum Metropolis Burdegala, secunda Aquitania. Utraque Civitas libera sub Romanis.

Bratuspantium. Civitas Bellovacorum, sub Cæsaribus Romanis transnominata Cæsaromagus. *Beauvais.*

C*abillonum.* Vide in Tribunali Divionensi.

Caduaci. Lege Atuaci. vide supra Atuatici.

Cadurci. Eorum civitas Divona. *Caors en Querci.*

Caletes. Le bailliage de Caus en Normandie.

Cantabri. Le pays des Basques.

Caturiges. Sunt Alpes maritimæ. Metropolis Ebrodunum. *Les Alpes d'Ambrun.*

Centrones. Les Alpes de Tarentaise. Graiæ Peninæ Alpes.

Curiosolitæ. In Notitia Provinciarum, & in libro Fisci Romani Curiosolitæ. *Cornouaille.*

E*Burovices. l'Evesché d'Evreux en Normandie.*

Elaver. Allier. Ingens fluvius, qui Ligeri excipitur.

Elusates. Ita legendum, non *Flussates.* Vide lectiones Auso-

sonianas. *La ville d'Euse en Gascogne.* Hinc oriundus erat Ruffinus ille præpotens insidiator imperii Romani, in quem extant duo στηλιτευτικὰ poëmata Claudiani. In priore ita legimus.

Invadit muros Elusæ, notissima dudum
Tecta petens.

Quod enim media syllaba corripiatur, pronunciatio Vasconica id ostendit, quæ Elusa, tanquam Elsa effert. Nam l ante Consonantem, non solum Vascones in U semper convertunt, sed & Franci, & major pars Teutonismi inferioris. Qui Flussates legebant, dicebant esse Comitatum de Fuxio: & hoc stupore suo persuaserunt illustri viro nomen *de Foix* in Flussatem recudere. quo nihil absurdius. Nam aliud est Franciscus de Flussa, aliud Franciscus Flussas. Nam de Flussa esset verum cognomen familiæ. Sed Flussas esset nomen nationis. Itaque Franciscus Flussas esset natione Flussas, non de familia de Flussa. Sed Flussa non est *Foix*. Nam id esset Foxium, aut aliud quidvis potius quam Flussa.

G*Abali. Le pays de Givauldan.* Marlianus dicit quondam fuisse provinciæ Bituricensis, nunc vero provinciæ Arelatensis. Certe & nunc quoque est provinciæ Bituricensis. Sed inter Gabalos, & provinciam Arelatensem *Longa procul longis via dividit invia terris.* Et ridicula sunt hæc.

Garumna. Retinet nomen semper, sed integrum à capite ad Blaviam Castrum, ubi lingua Francica incipit. Nam tunc pro *Garonne*, dicitur Geronde, & *Gironde.* Vide in Tribunali Tolosano in Civitate Mimatensi. Excipit navigeros fluvios Tarnim, *le Tarn:* Oliten, sive Oldum, *Ooldt*, aut cum articulo *l'Ooldt:* Duranium Ausonio, Dordoniam apud Gregorium Turonensem, *la Dordogne*, unum ex præcipuis non solum Aquitaniæ sed etiam totius Galliæ fluminibus.

Gebenna. Scribendum Cebenna per C. *Les Cebenes & Cevenes.*

Genabum qui negant Aurelianensium urbem esse, habent opposita omnes veri vestigia apud Cæsarem & multa alia argumenta. Nam quo nomine vocandi sunt, qui *Gien* esse putant?

Geneva. Media corripi debet, ut in Elusa: quod non solum Helveticus Germanismus ostendit, qui *Genff* vocat, sed etiam ipsi rustici suburbicarii, & reliqui Sabaudi: qui Zenevam, accentu in prima enunciant. Sed Gallorum proprium est mediam correptam producere. *publique*, *facile*: quæ Latine corripitur.

Gergovia Supersunt quædam vestigia cum veteri appellatione aliquot stadiis ab urbe Claromontensi Arvernorum.

HElvii. Diximus supra esse *le pays de Vivarais.* ubi Alba Helviorum sine dubio *Aubenas.* id est Albanates. Cæsar trans Rodanum dicit esse, & extra provinciam Romanam, proximos Alvernis, & Cebennis montibus.

ICius. Est promontorium prope Bononiam maritimam. Navale autem dicitur Gessoriacus. & delirant, qui aliud volunt esse à navali Bononiensi. Nam multa adversus eorum pertinaciam objici possunt. At qui Icium oppidum *Cales* esse putant, nullo negotio refelluntur à Ptolemæo; qui prius ponit Icium, deinde Gessoriacum; hoc est Navale Bononiæ, à quo oppidum *Cales* distat plusquam viginti millibus passuum: hoc est leucis Belgicis septem.

LEmovices. *Le pays & Seneschaussée de Limosin.* Urbs eorum Ratiastum. Sed Commentario octavo, ubi vulgo editum est, *ad oppidum Lemovicum contendit*; legendum *Lemonum*: cujus oppidi mentio in Itinerario Antonini, & apud Ptolemæum.

Ligeris. Ejus caput est in pago Velauno, & vulgo dicitur *la Font de Leire*, hoc est fons Ligeris. Excipit ingentes & navigiorum patientes fluvios non paucos: in quibus Elaverim, æmulum ipsi, neque magnitudine cedentem, & magis pisculentum; Carum, vel Carem, ut habet Fortunatianus: vulgo *le Cher.* item *Vigennam*, *la Viane*, *la Vignane*, & alios præterea.

Lexovii. l'Eveschê & pays de Lisieux en Normandie.

Lingones. Langres.

Lutetia. Græcis λευκοτεκία, λευγοτεκία.

MAtisco. *l'Eveschê de Mascon.*

Matrona. Marne. Ingens flumen, neque minus ipso Sequana.

Melo-

Melodunum. Hoc nomen perperam insultum est apud Cæsarem bis, pro quo veteres omnes scripti codices habent Metiosedum. Verum quidem est Melodunum & Metiosedum unum idemque oppidum esse. sed Melodunum posterius est. Hodie *Melun* in insula Sequanæ instar Lutetiæ Parisiorum. Aliud Melodunum, vel, ut alibi reperio, Miliodunum in agro Bituricensi Vulgo *Meun.* Alii pro Metiosedum legunt *Josedum*, & *Corbeil* interpretantur. Quibus bonam mentem precamur.

Mediomatrices. Posterioribus temporibus urbs Mediomatricum vocata est Metæ, & vulgo nomen retinet, quum antea Divodurum ei nomen esset.

Menapii. Strabo cum Morinis continuat in maritimis Belgii, & Cæsar quoque indicat ibi esse. Denique Ptolemæus collocat ad ostia Mosæ. Non sunt igitur Geldrii. neque, qui sapiunt, hoc concedent. Sed pars hodiernæ Hollandiæ & Brabantiæ maritimæ, vel potius secundum Strabonem ora Flandriæ maritima, sunt veri Menapii. & Menapiscus pagus dicitur in Capitulariis Karoli Magni pro Flandriæ Comitatu. Nunquam persuaderi nobis potuit Menapios esse Geldrios.

Morini. Eorum urbs Teroana diruta à Karolo quinto.

N*Antuates.* Cave credas esse monasterium hoc nomine in Sabaudia, ut quædam non sana capita volunt. Sunt ii, in quibus pagus Octodurus est, id est, Sanctus Mauricius. Cujus rei fidem faciunt monumenta passionis legionis Thebæorum, in quibus Octoduri est mentio: Octodurum autem à Cæsare in Veragris proxime Nantuatibus collocatur. Quidam legunt Antuates. Sed qui Nantuates ad Acronium lacum constituunt & Constantienses esse dicunt, non minus desipiunt, quam qui monasterium illud Benedictinorum interpretantur.

Nitiobriges. Le pays & Seneschaucée d'Agenois. Eorum civitas Aginnum Ausonio, Ptolemæo; Agennum Hieronymo, Gregorio Turonensi, aliis. Si vis ridere, lege quæ hactenus omnes de his delirarunt, quorum alii *Mompelier* esse dicunt, qui locus sex dierum itinere distat à Nitiobrigibus. alii *Engoulesme* somniant. Alii jubent pro Aginno legendum esse Agesinates. Et quo non processit audax inscitia?

Nannetes. Nantes. Vide in Tribunali Aremorico.

Nervii. Quemadmodum certo nobis constat non esse Tornacenses, quod vulgo persuasum est; ita quinam sint, & quo nomine hodie appellentur, haud temere affirmarim.

Noviodunum ad Ligerim. *Nevers.* Noviodunum Nivernensium, ut in quadam Notitia provinciarum Galliæ legimus, quæ penes Jurisconsultum Cujacium magnum erat. Et jam multis conjecturis nobis exploratum antea erat Noviodunum istud Eduis proximum civitatem Nivernensium: in cujus oppidi investigatione multi multa nugati sunt. Alia duo oppida hoc nomine memorat Cæsar, sed nobis ignota. Nam nugatoribus jurantibus non credimus. Quartum præterea est, quod Civitas Equestrium dicitur, & nomen retinet, ad Lemanum lacum. Dicitur enim *Nion.* Nam longe falluntur, qui Genevam Equestrium Civitatem esse credunt, quia quædam vetus inscriptio Genevensis, ut ajunt, ejus mentionem fecerit. Hoc modo quot nominibus Roma vocanda esset, in qua tot monumenta & saxa hodie extant, quæ tot urbium mentionem faciunt? Denique Provincia Sequanorum, in qua civitas Equestrium est, est in sinistra ripa Lemani: Geneva in dextra, in Provincia Viennensi. Et, quod caput est, Noviodunum civitas equestrium dicitur in manuscripta provinciarum Notitia: quamquam ibi positum est Neviduno, quomodo in ultimis illis obsolescentis Latinitatis temporibus omnia in pejus ac retro ferebantur, & ut imperii, ita Latini sermonis ruina sequebatur.

PEtrocorii. *Le pays de Perigord.* Eorum civitas divisa est in duo oppida, vetus & novum. Vetus adhuc dicitur Vesuna veteri appellatione. Vide sextum libr. de emend. Temp.

Pictones. Le pays de Poitou. Sunt hodie in tres Episcopatus tributi, Pictaviensem, Maliacensem & Luxoviensem. Pictaviorum civitas olim Augustoritum dicta.

REdones. *l'Evesché de Renes en Bretagne.*

Rodanus. In universum Gallis dicitur *le Rosne*: sed indigenis *lo Ros.* Excipit Isaram, Druentiam, Drunam, & Ararim non minorem eo, antequam in illum exoneretur.

Ruteni. Le pays & Seneschaucée de Rodais. Eorum urbs Sedunum Rutenorum.

SAbis. *La Sambre du pays bas.*

Samarobriva. Urbs Ambianorum. *l'Evesché d'Amiens.*

Scal-

Scaldis. l'Escault.

Segusiani. Le pays & Seneschaucée de Lionnois. Nam Lugdunum est in Segusianis, ut illud alterum in Convenis ad Garumnam. Sed & totus pagus Forensis, qui hodie *le pays de Forest* dicitur, continetur in Segusianis. Et vetus inscriptio extat in oppido *Furs*, in qua mentio est Fori Segusianorum. Nam à Foro Forenses dicti. & ipsum oppidum *Furs*.

Senones. Eorum urbs Agendicum. *l'Archevesché de Sens.*

Sequana. Seine.

Sequani. Le pays de Besançon & Franche-Comté. Est provincia, quæ dicta Maxima Sequanorum.

Suessones. aliis *Suessiones. Soissons.*

T*Arbelli. Le pays de Labord.* Urbs Aquæ Tarbellicæ. *Aqs.* vide Auson. Lection. Aturrus fluvius, qui vulgo *l'Ador* vocatur, alluit illam urbem, unde Lucano dicitur Tarbellicus Aturus.

Turones. Eorum urbs Cæsarodunum. *l'Archevesché de Tours.*

V*Elauni. Le pays de Velai.* Pagus Velaunus. In veteribus Martyrologiis Episcopatus Aniciensis. *Le pui en Velai.* id est, Podium in Velauno, quia urbs est in editissimo loco, qui lingua Gallorum *Pui*, id est, Podium dicitur.

Velocasses perperam edi putamus pro Baiocassibus. *Le pays, Bailliage & Evesché de Baieux en Normandie.*

Veneti. Vennes en Bretagne.

Veromandui. Eorum civitas Augusta Veromandorum. *Sainct Quentin en Vermandois.* In vita S. Quintini diserte dicitur Augusta Vermanduorum.

Vesuntio. Aliis scribitur Bisuntio. *Besançon.* Maxima Sequanorum.

Vienna. Vienne de Daulfiné. Vienna Allobrogum.

Vocates. Suspicamur esse *Boates*, *Buchs.* quod omnino certum est. Siti sunt in finibus Lapurdensium post Medulos in Novempopulania.

Vocontii. Le pays de Die jusques à Vaison.

Volcæ. Duplices sunt. Volcæ Arecomici, in quibus Nemausus, Ucetenses, Magalonenses, Bitierræ. Volcæ Tectosages, in quibus Carcasso, & Tolosa. In Cæsare editum est *Volgæ*, ut & in quibusdam aliis scriptoribus.

Uxellodunum. Nomen retinet, *Ussoldun*, & *lo puech d'Ussoldun,*

dun, id eſt podium Uxelloduni. quia eſt in editiſſimo & valde præerupto loco ſitum. Locus eſt in finibus Cadurcorum, ut Cæſar quoque notat, prope oppidum Martellum. Flumen, cujus nomen tacuit Cæſar, eſt Dordonia: horrendum aſpectu præcipitium, quale deſcribitur à Cæſare. Multæ ſunt ibi reliquiæ vetuſtatis venerandæ. Quotidie ab arantibus numiſmata Romana effodiuntur. Vix reperias ruſticum, qui de loco interrogatus, non ſtatim reſpondeat: Caſtrum Uxellodunum illud à Cæſare magnis operibus expugnatum fuiſſe. Præterea oſtendunt fontem, cujus uſum obſeſſis intercluſerant Romani. Si uſpiam ſcriptores hujus ævi in notandis veterum locorum appellationibus hariolati ſunt, hic vero unus locus eſt, in quo melius fuiſſet illos tacuiſſe: Et quid opus eorum ſomnia referre?

Hæc pauxilla de appellationibus locorum & gentium in Cæſare delibavimus. Nam quæcunque omiſimus, adeo inexplorata ſunt, ut tantum abeſt, ea vere retulerint, qui de illis ſcripſerunt, ut mihi conſtet nullam ſpem eſſe ad eorum indagationem penetrandi. Quare in medio ea relinquimus, & ingenue fatemur nos ea neſcire, quod tam ſalvo pudore facere poſſumus, quam impudenter multi ſe ea ſcire profeſſi ſunt, in quo exemplo temeritatis primas tenet Bekkeſelenus cum ſuo Teutoniſmo, ex quo Hebraïſmum etiam propagatum eſſe jurat. ἁλὶς δρυός,

Sequi-

Sequitur Illustrissimi

JOSEPHI JUSTI SCALIGERI,

Jul. Cæs. Fil.

Ad Clarissimum Virum,

Paulum G. F. P. N. Merulam,

EPISTOLA:

Ejusdem cum superiore Diatribâ de Galliæ Notitia argumenti.

Erritorium Rupellæ dicitur in veteribus monumentis Pagus Alnisiensis. Hodie *le pays d'Aulnis.* Accensebatur Seneschalliæ Santonum. Sed ex quo Rupella excusso jugo Anglorum dedidit se Regi Franciæ, pagus Alnisiensis cessit in privatam præfecturam, & à Santonio seclusus est. Neque ulli supremæ Curiæ potest subditus esse, præterquam Parisiensi. Id enim inter capita eorum privilegiorum continetur.

Le pays entre deux mers. Pinguissimus tractus inter Garumnam & Duranium ingentes fluvios, qui propter magnitudinem vocantur maria ab incolis.

Le Marquisat de Fronsac, est in Seneschallia Burdigalensi.

Agenois, Nitiobriges, vocant sese Aquitanos hactenus; etiamsi aliter instituerit Ludovicus XI.

Medoc, Meduli, pars Seneschalliæ Burdigalensis: arenosa regio. Meduli Ausonio.

Boates. Vide Auson. Lectiones. Dominium illius tractus pertinet ad Comites Candallæ, qui vocant sese Capitales, id est, Dominos de Buchs. Sunt in finibus Medulorum.

l'Isle Jordain. Una ex quatuor civitatibus Comitatus Ar-

maniacensis, ubi est tribunal Seneschalli. Fuit quidem parvus Comitatus, sed hodie vix memoria superest.

Garre, parvus Comitatus in finibus Bigerronum.

Estrac, parvus Comitatus in finibus Bigerronum.

Allebret oppidulum in Syrtibus Lapurdensibus, quas Landas vocant, dedit nomen amplissimo Ducatui, qui memoria nostra institutus est, compositus ex mutilatione Seneschalliatus Agennensis, Armaniacensis, & Vasatensis.

Vasconia proprie est quicquid continetur intra Garumnam, Pyrenæos montes, & Oceanum: quod Julio Cæsari in commentariis belli Gallici dicitur Aquitania. Dicta est Vasconia à Vasconibus ferocissimis Pyrenæorum populis, quos devictos primum à Pipino, deinde à Ludovico Caroli Magni filio (qui postea dictus fuit Pius) rege Aquitaniæ, in plana Novempopulaniæ deductos postea nomen huic regioni dedisse certum est. Nam fuerunt pars Cantabrorum, quos etiam hodieque Hispani *Vascuença* vocant. Itaque quæ prius Regio à Cæsare Aquitania, postea à novem populis Novempopulania dicta, ea tandem à Vasconibus devictis, & in eam à Pyrenæorum saltibus demissis Vasconia vocata fuit. Est autem tertia pars veteris Aquitaniæ. Nam Aquitania ab Augusto triplex instituta fuit. Prima, cujus caput & Metropolis Bituriges Cubi, *Bourges*. Secunda Aquitania, Bituriges Vibisci, cujus caput & Metropolis Burdegala. Tertia Aquitania, tota Trans-Garumnana, cujus Metropolis Augusta Auscorum, vulgo *Auchs*: quæ provincia, ut diximus, ab Augusti temporibus ad Pipinum vocata fuit Novempopulania. à Pipino ad hunc usque diem Vasconia.

Guienna depravatum quidem nomen est ex Aquitania, ut res ipsa loquitur: sed ex quo tempore Reges Angliæ per affinitatem Francorum regum fuerunt Domini Guiennæ, angustioribus finibus determinata est, quam olim. Nam Arverni, Biturigium (*Berry*), &c seclusi fuerunt extra fines Guiennæ: quæ incipiebat à Confluentibus Viennæ & Crosæ fluminum ad Oceanum, Pyrenæos, Tarnim flumen, & montes Arvernorum. Itaque quum Edoardus tertius, nomine Aquitaniæ, homagium faceret Regi Franciæ, has præfecturas, sive Seneschallias, nominatim comprehendit. Citra Garumnam, Pictonium amplissimam regionem, Xantonium, Encholismenses, Lemovicum, Petro-

trocorium, Aginnenſes, Cadurcium (*Querci*), Rutenenſes (*Rouargue*). Ultra Garumnam tota Novempopulania, præter Benearnum (*Bearn*), quod ſemper fuit abſoluti imperii. Itaque omnium iſtorum tractuum nomine, rex Angliæ, aut primogenitus Angliæ (*Princeps de Galles dictus*) faciebat homagium regi Franciæ: Comites autem Armaniacus, Bigorrenſis, Fuxenſis, & alii faciebant ipſi Anglo homagium non Regi Franciæ. Hæc latiſſima, ampliſſima, & prædives regio nomine Guiennæ cenſebatur uſque ad regnum Ludovici XI, qui cum Fratri attribuiſſet Ducatum Aquitaniæ; & ipſi promiſiſſet quinque Seneſchallias, ex una Burdegalenſi Seneſchallia fecit tres: Burdegalenſem, quæ unam tantùm Diœceſim complectitur: Burdegalam ipſam; Vaſatenſem, in qua duæ Diœceſes, nempe Adurenſis, & ipſa Vaſatenſis, & tertiam Lapurdenſem, in qua duæ Diœceſes, Aquæ Tarbellicæ, & Lapurdenſium civitas, ſive Baiona. quartam Seneſchalliam Xantonium addidit. Ab eo tempore Aquitania cœpit vocari totum illud, quod illas tantum quatuor Seneſchallias continet. Sed Regum eſt, mutare terminos provinciarum, non memoriam rerum. Nam hactenus omnes reliquæ Seneſchalliæ vocant ſeſe Aquitanos vel Guiennenſes. atque adeo Seneſchallus Burdigalenſis vocatur magnus Seneſchallus, non quidem quod hodie talis ſit, (eſt enim minimus omnium), ſed quia Burdigalenſis Seneſchallia quinque Diœceſibus finiebatur: & quum eo nomine magnus, ut re vera erat, vocaretur; hodie, ditione imminuta nomen integrum retinuit. Quin etiam quicquid ad Burdigalam ſolam pertinet, id non Burdigalenſe hodie vocatur, ſed Aquitanum, vel Guiennenſe. Et curia Burdigalæ minor, à qua provocatio eſt ad Parlamentum, curia Guiennæ, & judices Guiennæ vocantur, non Burdigalæ Hæc igitur Guienna, quæ hodie quatuor Seneſchalliis cenſetur, vocari jure merito poteſt Aquitania ſive Guienna Ludovici XI. Quod dixi de Pictonio, quum in feudo Aquitaniæ ſive Guiennæ comprehendit Edoardus III, ſcito ſæpe excluſum fuiſſe ex Aquitania, ut ſub Ludovico IX, (is eſt Sanctus Ludovicus) ſæpe reſtitutum finibus Aquitaniæ. Certe hodie non parva pars Pictonii dicunt ſeſe Guiennenſes, ut olim erant re vera.

Comitatus Avenionenſis, alias Comitatus *Veniſſe*, habet quatuor Diœceſes. Unum Archiepiſcopatum Avenionem; tres

Epi-

Episcopatus Avenioni suffragantes : Carpentoracte, Cabalionem, Vasionem. ut alibi notavimus. Totus Comitatus ille comprehendens quatuor illas Diœceses datus fuit Pontifici Romano à Johanna Regina Neapolis, & Comitissa Provinciæ, in compensationem tributi Papæ per multos annos non soluti nomine regni Neapolitani, cujus feudatarium Dominum dicit se Papa. Itaque Rex Franciæ nihil juris habet in illum Comitatum.

Burgundiæ Comitatus. Est feudum Imperii sub protectione Bernensium Helvetiorum: quemadmodum Dunkerka est Borboniæ familiæ, ideoque regis Franciæ. Sed Comes Flandriæ est Dominus feudatarius, ad cujus tribunalia à Dunkerkæ judice appellatur.

Charolois est regis Hispaniarum ; sed rex Franciæ est Dominus feudatarius. Est simplex feudum, neque supremi juris.

Armaniacensis (vulgo *Armagnac*) Comitatus continet Diœceses duas ultra Garumnam, nempe Lactoratensem, vulgo *Laictoure*, & Auscensem (vulgo *Auchs*) Metropolim totius Novempopulaniæ, sive Vasconiæ. Subjicitur Parlamento Tolosano.

Bigerronum Comitatus (*le Comté de Bigorre*) continet unum Episcopatum Tarbam, sedem Episcopalem : vulgo *Tarbe de Begorre*, aut *Bigorre*, sub metropoli Auscensi in Vasconia, nempe ultra Garumnam. Est sub Parlamento Tolosano.

Ducatus Allebreti, ut supra diximus, quod de Constantinopoli dixit Hieronymus, eam nuditate omnium civitatum constructam fuisse, ita nuditate proximarum Seneschalliarum compositus est tam ultra, quàm citra Garumnam. Caput est Neracum. Totus Ducatus est sub Parlamento Burdigalensi.

Lemovicium (*Limosin*) Seneschallia comprehendit duos Episcopatus, Ratiastum Lemovicum, *Limoges*, & Tutelam, *Tulle*. Subjacet Parlamento Burdigalensi.

Petrocorium (*Perigor*) Seneschallia continet duos Episcopatus, Vesunnam Petrocoriorum, *Perigueus*, & Sarlatum. Subjicitur Parlamento Burdigalensi.

Seneschallia Agennensis continet duos Episcopatus, nempe citra Garumnam Aginnum Nitiobrigum (*Agen*), ultra Garumnam Condomium, quod peculiari nomine dicitur Vasco-

ſconia. Quemadmodum enim Africa dicitur tota illa magna continens, quæ patet à Nilo ad Gades, & tamen in ea erat provincia, quæ peculiariter dicebatur Africa, in qua Carthago: ita Vaſconia quidem dicitur ampliſſima illa regio, quæ olim vocata fuit Novempopulania. Sed peculiariter Vaſconia quoque dicitur in ea Epiſcopatus Condomienſis. Itaque Seneſchallus Agennenſis vocat ſe Seneſchallum Agennenſium & Vaſconiæ, id eſt, Condomii. Quæ appellatio vetus eſt. Nam temporibus Pipini pagus Agennenſis citra Garumnam & ultra Garumnam dicebatur. Itaque ſub Pipino in vetuſtiſſimis Annalibus refertur pluiſſe frumento in pago Agennenſi ultra Garumnam: id eſt in ea regione, quæ proprie dicitur Vaſconia, in qua Condomium. Seneſchallia Agennenſis ſubjacet Burdigalenſi Parlamento.

Seneſchallia Cadurcium (*Querci*) continet duas Diœceſes, Divonam Cadurcorum (*Cahors*), & Montalbanum. Subjacet Parlamento Toloſano.

Seneſchallia Rutenenſis (*Rouargue*) complectitur duas Diœceſes, Segodunum Rutenorum (*Rodais*), & Vabras. Subjacet Parlamento Toloſano.

Languedokium totum eſt ſub Parlamento Toloſano. Comprehendit tres ingentes Seneſchallias, Toloſanam, Carcaſſonenſem, Belloquadrenſem (*Beaucaire*), Epiſcopatus XXI.

Arvernium (*Auvergne*) dividitur in montanum, & planum. Planum dicitur Alimania. quod nomen jam obtinebat tempore Gregorii Turonenſis; quæ regio opima eſt & fertiliſſima, civitatibus ampliſſimis: vicis, villis, prætoriis magnificis exculta. Duo Epiſcopatus ſunt in Arvernio, in plano quidem Auguſtonemetum Arvernorum, *Clermont en Auvergne*, non longe à Gergovia Cæſaris. In montano eſt Epiſcopatus Sanctus Florus. Totum Arvernium eſt ſub Pariſienſi Parlamento.

Pagus Gabalitanus, vulgo *Givauldan*, unum Epiſcopatum habet Mimatenſem, vulgo *Mende*. Subeſt Toloſano Parlamento. Eſt enim in Languedokio.

Pagus Vellaunenſis, unum Epiſcopatum habet Anicienſem, *le Pui en Vellai*. Eſt pars Languedokii, ideo ſubeſt Toloſano Parlamento.

Fuxenſis Ducatus, (*Foix*) ante paucos annos attributus eſt

Lan-

Languedokio, cum antea Guiennæ censeretur. Continet unum Episcopatum Apamiensem.

Convenarum Comitatus, le Comté de Cominges, unum tantum Episcopatum continet, Sanctum Bertramum. est in Vasconia sub Parlamento Tolosano, ut diximus in Episcopatibus.

Picardia amplissima regio tota sub Parlamento Parisiensi.

Pares Franciæ XII. Sex Clerici: quorum tres duces: Remensis Archiepiscopus, Laudunensis, & Lingonensis Episcopi. Tres Comites Clerici, Catalaunensis, Noviomensis, Bellovacensis. Sex Laïcorum tres duces, Normanniæ, Burgundiæ, Aquitaniæ. Tres Comites, Campaniæ, Flandriæ, Tolosæ. Omnes illi XII non possunt esse sub alio Parlamento, quam Parisiensi, cujus ipsi consiliarii sunt. Parlamentum enim Parisiense constabat antiquitus ex LXXVII Senatoribus, & XII Paribus Galliæ. Itaque omnino erat centumviralis Senatus regni Franciæ. Ideo solum Parlamentum Parisiense est Parlamentum Parium Franciæ: qui apud id solum Parlamentum conveniri & caussam dicere, &, si opus est, condemnari possunt.

F I N I S.

INDEX
RERUM MEMORABILIUM, QUÆ IN COMMENTARIIS CÆSARIS HABENTUR.

A.

Ægypti

INDEX RERUM

Am-

B.

 6. ejus

G.

Ger-

Hispa-

itine-

L. Æmi-

M.

 ad-

INDEX RERUM.

Pom-

T.

V.

INDEX
RERUM ET VERBORUM

In DIONYSII VOSSII & JOANNIS DAVIESII Notas, locupletissimus.

Numerus paginam, littera V. *Vossium*, D. *verò Daviesium denotat.*

cabulum

B.

C.

F.

L.

M.

N.

peri-

pro-

Q.

R.

S.

T.

FINIS.

INDEX
AUCTORUM VETERUM,
Qui in notis emendantur, aut notantur.

Ma-

FINIS.

